

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ДВАНАДЕСЕТ ТОМА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ
ЦВЕТА УНДЖИЕВА, ДОЧО ЛЕКОВ,
ПЕТКО ТОТЕВ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ СЕДМИ

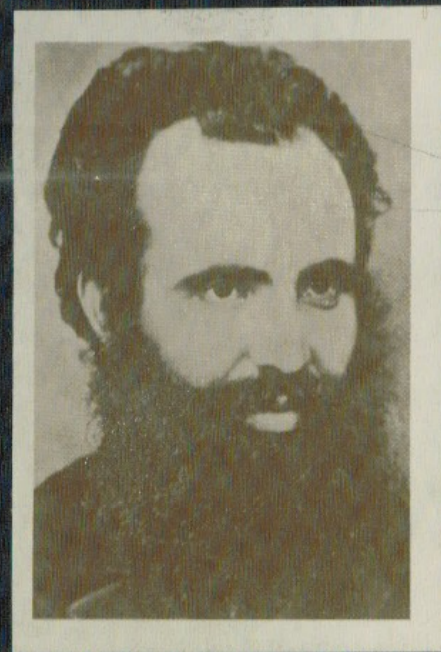
ПУБЛИЦИСТИКА

ПОДБОР И РЕДАКЦИЯ
ЦВЕТА УНДЖИЕВА

СОФИЯ 1985

АЮБЕК К'УЛГАЮБ

7

A. Kargalov

РАННА ПУБЛИЦИСТИКА

1861—1870

БЪЛГАРСКИТЕ ЦЪРКОВНИ РАБОТИ

На нашите читатели е вече известно какво става сега в България. Ние извличаме от дневната хроника на списание «Български книжици» описание за хода на църковните работи от самото им начало. Българският народ отдавна желае да има народни архипастири, но в началото представителите на народа молеха само за едно: за позволение българските свещеници да служат и да изпълняват църковните обреди на славянски език. Техните молби бяха отхвърлени: фанариотите знаеха, че с позволението на българите да извършват богослужението на славянски език се срина тяхната стара мечта за потърчване на подвластното им паство.

Народът се оплакваше от гнета и злоупотребите на фанариотите, които взеха да го притесняват, взеха да го клеветят пред турските власти: но вместо да получат наказание, фанариотите си оставаха в същите епархии и епископът, срещу когото се оплакваша, получаваха архиепископство; злоупотребите не само не преставаха, а все повече и повече растяха; от разни места се подаваха молби, чуваха се оплаквания и недоволства.

Самоковската епархия искаше, умоляваше патриаршията да я отърве от дели Матея. След смъртта на своя архиепископ Йоаникий Охридската епархия търсеше достоен народен архипастир. Народът изпращаше пратеници, но не ги приемаха; почти от всички епархии се подаваха молби до великия везир, когато той пътуваше из българските земи, и дори везирът прати в затвора пиротския епископ Антим, но на pewno само защото той епископ беше беден; ако той беше богат, на негово преосвещенство нямаше да се случи такова нещастие, както не се случи с богатите архипастири от другите епархии, против които народът въставаше още повече. Като виждаше, че българите са толкова ожесточени против фанариотите и че патриархът не иска да отстъпи от своите намерения, римската пропаганда за-

почна своите йезуитски действия. Те обещаваха всичко, каквото желаше народът, само да се постави той под покровителството на наместника на апостол Петър; обещаваха покровителство и от страна на френския император, богатства и дори свобода, която е толкова желана от българския народ.

Отначало българите се надяваха на решението на съвета или събора, който бе свикан миналата година от патриарха, но се оказа, че членовете на съвета са само гърци. Макар и да бе обещано да се изслуша всяка епархия поотделно, ако народът си избере депутати, гърците сами ги назначиха и назначиха не тия, които бе избрал народът, а свои съучастници. Обикновено от Цариград се изпращаха фанариоти в епархии, гдето живееха само българи; фанариотите пристигаха там и след като прекарваха няколко дни в кервансарая, връщаха се в Цариград като представители на българския народ, който дори и не бе ги виждал. Пристигналите българидепутати дори не бяха допуснати в съвета, затова, разбира се, и заседанията на съвета свършиха с това, че българите бяха измамани. Като видя, че всичките му надежди пропаднаха, народът реши да се отрече от гръцкия цариградски патриарх и да си създаде народна йерархия.

Ето какво казва редакторът на българското списание:

«Когато събранията и заседанията свършиха, без да задоволят нашите желания, цариградската българска община и депутатите на българския народ решиха да се отделят от патриарха и убедиха всички, че това отделяне съвсем не е против правилата на нашата православна вяра. За много кратко време тая мисъл се разпространи сред целия български народ и всеки наш брат българин разбра, че мисълта да имаме отделна йерархия, да се отделим от патриарха, но само по правилата на църквата, е мисъл безгрешна; оставаше да се определи денят за приверждането на тая мисъл в изпълнение. За това бе избран празникът на светлото Христово възкресение и ние нетърпеливо очаквахме тоя светъл празник с надежда, че той ще разсее тъмата, в която погиваха нашите народни права и се унижаваше нашият народ.»

И наистина, на утренната служба в деня на светлото

Христово възкресение в цариградската българска църква се събра народ и когато дяконът свърши: «Елицы во Христе крестистеся»¹, и започна да пее многолетие на светия патриарх Кирил. . . раздадоха се гласове, които прекъснаха дякона с викове: «Вие сигурно не знаете, че народът не иска да споменава в църква негово преосвещенство.» Дяконът погледна народа учудено и поиска да продължи, но народът почна да вика: «Чакай, чакай! Молим да ни изслушат: слушайте, хора православни, народът не желае да има за глава на своята църква гръцкия патриарх!» Тогава целият народ, всички, които бяха там, повтаряха в един глас: Не щем гръцкия патриарх! Не щем го! Не ке мо гръцки патриарх! — казваха македонските българи. — Не са каме го! — казваха шопите или българите от Софийска, Пиротска и Берковска област.

«Всички ли сте съгласни?» — питаха други гласове. — «Съгласни, съгласни!» — «А кого да споменем сега?» — «Султана, султана! И цялото православно духовенство!» — викаше народът. Тогава певците изпяха три пъти «многая лета» на султана и на цялото православно духовенство и литургията продължи. При «Изрядно», след «Ангел вопияше», българският свещенослужител преосвещен Иларион спомена по желанието на народа цялото епископство на православните народи вместо патриарха, а свещениците споменаха само негово преосвещенство Иларион. След литургията певците изпяха песента: «Весели се наш народ български» и др. Същия ден бе съобщено писмено на Портата всичко, каквото стана.

Новината, че не споменават патриарха, развълнува цялата патриаршия, а когато се узна каква е целта на това, синодът обяви, че постъпките на българите са незаконни, и като повикаха негово преосвещенство Илариона, обвиниха го, че не се мъчел да убеди народа да не нарушава старите решения, че действувал извън каноните на църквата; заплашиха го, че ще изпатят на заточение и него, и другите му български съидейници. Но всичко бе напразно. Фанариотите добре разбраха,

¹ Които в Христа се кръстехте (цитат от послание на Павел).

че настават времена не много благоприятни за тях, и подадоха до Портата молба, обвинявайки българите — около трийсет български младежи били отишли в руското посолство и там били пели похвални песни за руското правителство. С това, както се вижда, искали да представят българите като бунтовници против Портата и по такъв начин да спечелят султана на своя страна; но и тая хитрост не им се удаде, защото, по сведения от Цариград, макар султанът и да искал да употреби военна сила, Русия, Англия и Франция се намесили и попречили на Портата да участва в религиозните въпроси, тъй като според тях турският кадия не бил сведущ да разрешава църковните работи на нашето православие.

Българите изпратиха в синода делегация и го молеха да действа разумно и да не ги клевети пред Портата, защото за това ще отговарят не пред хората, а пред бога.

«Ако българският народ — каза делегацията — е извършил грях с това, че неколцина са пели хвалебствени песни за руското правителство, то от това не следва свещеният цариградски синод да клевети българите.» Ако българите бяха запели похвални песни за гръцкото правителство, според мен, фанариотите нямаше да съобщят на Портата, че българите действуват като неверни поданици. «Такива постъпки още повече отблъскват българите от патриаршията, с която ние бихме искали да се разделим миролюбиво.»

Делегацията заявила решително, че да се помири народът с патриарха е невъзможно и всички старания от страна на гърците за това ще бъдат напразни. Александрийският, ерусалимският, антиохийският патриарх и целият цариградски патриаршески синод се свикали на тайно заседание; какво било говорено на това тайно заседание, е неизвестно. Три-четири пъти викали Илариона и го съветвали да склони народните пратеници в полза на гърците, иначе, казвали, ще го пратят на заточение, ще го турят в затвора, както туряха отца Неофита, българския деец. Негово преосвещенство Иларион отговорил: «Всички живеете близо до българската църква, идете там и се помъчете да спечелите народа на своя страна; само ви моля да не ми възлагате това задъл-

жение, защото то не е по моите сили. Вие сте по-висши от мене и вашият глас ще произведе по-силно впечатление върху умовете на българите.»

Но между фанариотите не се намерил нито един, който да се заеме да убеждава народа. Причината за това е много ясна: не се намерил нито един, който да знае български. След тези опити съборът вече не възлагал нищо на Илариона, а се задоволил с това, че го обявил във вестниците за престъпник. Неколцина от миряните гърци, изпратени от духовенството, се постарали да помирят българите с фанариотите и казвали на българите: «Всички бяхме братя досега и искаме да си останем такива завинаги; но тъй като сега вие се отделяте от вселенския патриарх, то и съюзът на братство и любов между нас се нарушава.» «Това не е наша работа — отговаряли българите, — а работа на народа; ако имаме отделна йерархия, нима не можем да си останем братя? Ако ние постигнем целта си, нашата дружба още повече ще укрепне, защото ще изчезне враждата, а след нея ще настъпи мир и любов.»

На Томина неделя трябвало да ръкоположат свещеник. След като взели позволение от своя священоначалник Илариона, българските свещеници сами го ръкоположили при стечение на многочислен народ. Това бил първият обред, извършен без позволение на цариградския патриарх, и възбудил всеобщо съчувствие сред българския народ. Известно е, че за ръкополагането на църковен служител трябва да се вземе вула от гръцкия патриарх и че бедният свещеник трябва да удовлетвори протосингелите, архидяконите, дяконите, граматичите, капуджиите и др. Освен това — да заплати за вулата, колкото му поискат. В патриаршията не съществуват правила за това.

На 23 април, на третата неделя след Великден, бе обявено решително на патриаршията, че българите, по общото желание на целия български народ, са избрали за свой священоначалник преосвещения Иларион и че той е служил литургия без позволение от патриаршията. Българите отпразнуваха тържествено Гергьовден. Рано сутринта народът от всички краища на Цариград се събра във Фенер, в българската цариградска църква, за да присъствува на литургията на народния архипа-

стир. Мило бе на българина да види това стечение на братята в божия храм. Тук имаше хора от почти всички краища на Балканския полуостров: от Тракия, България и Македония, и това събрание бе тържество не само за българите, а и за всеки славянин, в чиито гърди е живо славянското чувство. След тоя тържествен празник патриаршията подаде до Портата молба, в която молеше султана да ѝ позволи да накаже негово преосвещенство Илариона. Но по различни причини и тук гърците не постигнаха целта си. Няколко дни след Гергьовден и други епархии, както цариградските българи, взеха да се откъсват от патриарха. Първи обявиха своето отделяне градовете Габрово и Свищов; последваха ги Шумен, Самоков, Охрид, Пловдив и др. — с една дума почти всички епархии.

Гърците се оплакваха на правителството, че българите са потъпкали правата им, отстъпили са от църковните канони и поставили патриаршията в ужасно положение. Ето какво пише гръцкият вестник Византис:

«С нетърпение очакват нашите сънародници Високата порта да възвърне със сила нашите права и това нетърпение нараства, защото ние сме в твърде лошо положение от страна на църковните работи. Нашето православно и чисто сърце се свива при мисълта, че правата ни се потъпкват!... А досега не се вземат никакви мерки против виновните, никой не ни защитава.»

Клетите българи! Тук авторът просто моли турското правителство да накаже виновните; но пита се, кой е виновен, че българите не се мъчат да възобновят Византийската империя? Наистина, от гледна точка на гърците те са много виновни, но същевременно и не са виновни, защото веднага Византис се оплаква и от гърците-фанариоти. Византис казва: «Всяко патриотично, православно и чисто сърце се свива, като вижда, че гръцките права се потъпкват!!!»

Ето ти логика! А българските права не се ли потъпкват?... После Византис се оплаква от цариградския патриарх, че се отнасял добре с българите.

«Тъй мислят тук и всички гърци — пише българският Цариградски вестник — и ако патриархът имаше истински гръко-фанариотски способ-

ности, както например патриарх Антим, когото наричат Куталинос, той щеше да закрие българската църква, щеше да отлъчи от църквата всички архиереи, свещеници, дякони, миряни, които искат отделна йерархия.» По тоя случай и редакторът на Български книжици отбелязва: «А по църковните закони и народът може да отхвърли подобни архипастири, които ще действуват против църковните канони, които водят разкошен живот в своите палати, ходят по улиците с червени копринени шалвари, с турски чепици, яздат на седло, обшито със злато, и същевременно отлъчват народа от черквата, защото той не се отрича от името си, обича своята народност, своите права и обичаи, защото българите не се съгласяват да изплатят дълговете на цариградския патриарх, направени в полза на чужд за тях народ. Елада, виждате ли, се освободи от робство и направените по тоя случай дългове трябва да заплати друг поробен народ. Най-сетне българите трябва да бъдат отлъчени от църквата, защото на техен гръб живее цариградската патриаршия; а ако се отдели българският народ, мечтаната Византийска империя ще трябва да се ограничи само с Фенер.»

На 11 май цариградските българи тържествено отпразнуваха паметта на светите равноапостолни славянски просветители свети Кирил и Методий. Негово преосвещенство Иларион отслужи литургия и в църквата бе произнесена реч, която ще цитирам в следващите броеве поради важността ѝ за българските църковни работи. След литургията имаше народно заседание, а между разните въпроси се обсъди и въпросът за основаването на цариградска българска гимназия, дето ще се възпитават българи, които досега се възпитават в гръцки и католически училища.

На 6 юни се състоя заседание, на което бе решено нито един българин да не гласува при избирането на гръцкия патриарх. Какви интриги и спорове бяха в ход по време на избирането на патриарха сега ще видим. Когато подаде оставка, патриарх Кирил трябваше дълго да чака решението на Портата и да остане на длъжността си. Причината за това бе, че министърът на вътрешните работи свика на 6 юни комисия от духовни лица и миряни и им каза, че ще позволи на патриарха да

излезе в оставка само след като се избере достоен негов приемник. Министърът подчерта, че тъй като патриархът се ползува с доверието на турското правителство, необходимо е първо Портата да научи кой именно ще заеме неговото място. И ще трябва да се увери дали избраното лице ще действа в полза на Портата; поради това той поиска списък на всички кандидати за патриаршеския престол, за да изключи от него тия, които не се ползват с доверие. Затова той настояваше да се събере съветът и да разреши работата според желанието на турското правителство.

Всички тия разтакания имаха за последствие чудни безредици. Ето какво пише гръцкото списание *Византис*: «Някои архиереи, възползувани от това обстоятелство, оставяха своите епархии и идваха в Цариград с надежда да получат патриаршески сан. Те ходеха из цариградските улици и посещаваха различни влиятелни лица: великия везир, министъра на вътрешните работи или чуждите посолства, като интригуваха и се домогваха с всякакви непочтени средства към патриаршеския престол; някои от тях казваха, че не намират достоен архипастир, че трябва да се свикат всички честни старци.» Самият *Византис* се учудва от поведението на своите сънародници; той ги обвинява в пристрастност, в користолюбие, осъжда патриарх Кирила за неговото бездействие и съжالياва, че със своите неодобрителни постъпки гърците са докарали църковните работи до такова жалко положение. Но интересното е, че той същевременно обвинява и българите, че се оплакват от фанариотите, които са докарали българската църква до упадък и разорение и т. н.

Ще продължим характеристиката на гърците с техните собствени думи. В «Български книжици» е поместена преведена от гръцки статия под наслов «Няколко думи за избирането на гръцките епископи». Ето я, със забележки от редактора на «Книжиците»: «Отначало епископите са се избирали и ръкополагали от самите апостоли, които проповядвали словото божие, основавали църкви и поставяли в тях надзиратели (епископи), които обличали с правото да продължават и усъвършенствуват църковните постановления, да ръкополагат презвитери и дякони, да поучават народа, с една дума —

да изпълняват временно вместо тях длъжността висши духовници. Но след апостолите избирането на епископите, както и на презвитерите и дяконите, станало право на самия народ; има дори причини да се мисли, че и приживе на апостолите народът не е бил отстранен от участие в избирането на епископите. Тъй било в продължение на три века, докато християнската вяра нахлула в императорския двор на Константин Велики и станала господстваща вяра. От Константин до Юстиниан избирането на епископите е ставало или от самия народ, или само от клира, или пък от народа и клира заедно; след това — само от епископите и накрая от самия император. Императорът избирал за епископ когото си искал, без да търси нито народното, нито епископското съгласие.

Седмият вселенски събор реши избирането на епископите да става по желание на областта, в която се назначава епископът. Във всеки случай епископите и архиепископите в областите винаги се избираха съвместно от клира и народа и се ръкополагаха от цариградския архиепископ.» Защо сега тези постановления на вселенския събор не се изпълняват, ние предоставяме да ни отговори господин Фармакид, един много добросъвестен грък: «Ако на цариградския архиепископ е дадено правото да ръкополага азиатските и понтийските митрополити, то му е дадено само по отношение на избраните в самите епархии или в Цариград; но той няма право да ги избира сам и да ги праща в епархиите с полицейски жандарми и векили (полицейски чиновници). Трябва да избират не те, а народът и епархията, както повеляват законите на седмия вселенски събор. Но каквото не позволява законът, позволява го човешкото самолюбие и користолюбие; и затова избирането на епископи започна да става в Цариград, а клирът и народът в епархиите станаха безсловесни овце, за пастир на които се назначава той, когото избере стопанинът на стадото, патриархът. А какво е избирането на епископи в Цариград за честния човек не е лесно дори да си го представи. Ние съвсем не сме искали да откриваме пред света собствения си срам: това ни е трудно и сега, но още по-трудно ни е да мълчим. От следва-

щото кратко изложение читателят ще види как се избират епископите в Цариград.

Два вида хора се избират и ръкополагат от цариградските митрополити: едните се наричат външни, а другите вътрешни. Външни се наричат тези, които се избират от самите жители из разни места на турската империя. Тях ги избират или търговците и занаятчиите по ходатайството на някой заможен, знатен човек от Цариград, или богатите сарафи (банкери), обикновено гърци, арменци, дори евреи. А те се избират не поради някакви заслуги, а благодарение на големите подаръци от злато или други скъпоценности. Тези, които искат да получат епархия и действуват с подаръци, обикновено се наричат по турски далипи. Но ако у синодалните и мирски управители се пазеше искрена ревност към църквата, а между тях имаше богоугодно съгласие, ако ръцете им бяха чисти и имаха непорочното намерение да спазват църковните правила и благоприличието — тогава щеше да изчезне всичко, което е достойно за порицание, и далипите нямаше да пречат на словесното Христово стадо.

Множеството вътрешни епископи са или от приближените на патриарха — дякони и свещеници и т. н., — или хора, които също са му близки, но заемат висши длъжности, например архидякони, архимандрити и тъй нататък, повечето от които са започнали службата си при пречестните старци. Всички те се смятат достойни за далипи на бъдещите вдовствуващи епархии и за тях не са нужни никакви приготовления, само да имат готов капитал. Лукавите и ненаситни сарафи (банкери) знаят в кои епархии има богати извори, откъде може да се черпи с две ръце. Те знаят къде има богати воитии*, филотимо**, ембастики***, сарипдари****, помени, опрощаване на греховете, право на ръкополагане и др. и веднага занасят на далипите пари, разбира се, с най-големи лихви.

Известно е, че без пари не се избира нито един епис-

* помощ

** любочестие

*** състрадание

**** служба за четиридесет дни от смъртта на някого

коп. Веднага щом някоя епархия остане без владика, поради смъртта му или поради отстраняване, епархията тогчас се дава като награда на този, който покаже най-големи преимущества, т. е. най-голяма сума. Който е бил в Цариград при избирането на митрополити, знае какво става там: започват съперничества, интриги, суматоха; сред ходатаите (меситите) — сноване ту при пречестните старци, ту при богатите и знатни граждани. Предлагат се кандидати, определя се броят на подаръците, сумата за синодалната каса, като при това не се забравят и посредниците (меситите). Дава се поръчителство от честен и надежден заемодавец. Когато вече всичко е уговорено, молят се на Калхас да предскаже кому да се даде вдовствуващата епархия, кой ще бъде щастливецът да се нарече достоен и истински наследник на умрелия или заточения епископ.

Така става изборът в Цариград и такива хора се избират за епископи: далипът е обикновено човек необразован, способен на всякакви измами. Трябва само да има покровители сред православните или дори сред католиците, турците, арменците или евреите, само да вземе от сарафите пари или поръчителство: останалото става от само себе си. Патриархът свиква синода, за да изслуша каноническото гласоподаване; членовете се събират в синодалната зала, а до тях, в съседната стая, чака оня, който е предложил най-много от всички; след това го викат в залата; той влиза с расо и калимавка. Тогава патриархът захваща: «Великата черкова, като познава твоята вярна служба, те награждава с епископски (или архиепископски) сан и те назначава в еди-коя си епархия.» С това свършва всичко. Нито каноническо гласоподаване, нито поучения или наставления, нито проверка или изпит за способностите и познанията на новоизбрания — нищо повече...

Новоизбраният само смирено се покланя и целува десницата на патриарха. След това митрополитите, получили позволение от патриарха, отиват в църквата, а новоизбраният остава в залата: подир това едно нарочно назначено лице от светския клир влиза в залата и казва: «Донесох ви малко известие от патриарха и синода — вие сте избран и ви викат в църквата, дето ще чуете голямото известие.»

В това време членовете на синода се нареждат в две редици сред църквата. Първата редица чете «Благословенъ богъ нашъ» и призовава Светия дух да просвети преосвящените; после се пеят тропари: «Благословенъ еси, Христе, боже нашъ, иже премудры ловцы явлей» и «Егда снисшедъ языки велия» и др., след което започва параклис и отпуск. Светският клир чете пригответното свидетелство с празни места за имената. Свидетелството започва така: «Поради вдовството на еди-коя си епархия (излагат се причините за вдовството), ние, присъстващите архиереи по подбуждението и с позволението на нашето светейшество владиката, се събрахме в тоя свещен храм и по църковния закон свикахме каноническите псифи, за да изберат и ръкоположат достойно лице, което ще бъде способно да възприеме архиепископския сан и жезъла на тази свята митрополия.» Свидетелството подписват всички присъстващи синодални членове — за себе си и за отсъстващите, повечето противници и съперници на новоизбрания. Щом свърши подписването, явява се новоизбраният и започва: «Благословен бог наш» и пр.; накрая той застава при царските двери, а един псалт, който носи свещ, съобщава голямото известие за неговото избиране. Тогава новоизбраният прочита благодарствена апология: «Водим от бога, светият, богоизбран и пречестен наш господин и владика, вселенският патриарх господин еди-кой си и божественият синод, и всички богоизбрани и свети архиереи, пожелаха да въздигнат мене, недостойния в архиепископски сан в еди-коя си епархия. Покорявам се на божията повеля и приемам заповедта им. Благодаря на пресветия владика, който ми показва пътя, и т. н.

Ето какво е каноническото избиране и ръкополагане на пастири. След благодарствената апология има отпуск; след това всички от храма отиват при патриарха, дето отново се съвещават кого да ръкоположат на другия ден и се разотиват.

Няколко дни след избора се събира втори събор, на който разискват за дълговете на епархията, дето се изпраща новоизбраният епископ, както и за това колко трябва да плати той за даровете на патриаршията и за лихвите на сарафите; след това новоизбраният, получил

необходимите документи от патриарха, заминава за епархията.

Когато се ръкополагаха според законите на Юстиниана, епископите даваха клетва, както и сега в Русия дават нейните избрани епископи; но в Цариград от новоизбраните не се изисква никаква клетва.»

Ето разказа на образования грък. В 1851 г., когато той е писал своето съчинение, гръкът трябваше да говори истината, защото неговото отечество — Елада — негодуваше срещу действията на вселенския патриарх. Но сега същият той г. Фармакида говори на друг език, защото според него заедно с интересите на патриарха страдат и интересите на Елада, която все още храни надеждата да погърчи славяните. Впрочем, ако се вярва на гръцките вестници, от мъка той хванал треска и умрял. Мир на праха му!

Настъпи денят за падането на патриарх Кирил; на 5 юли той получи позволение от Високата порта да се оттегли и същия ден събра всички архиереи и им съобщи, че най-сетне султанът го освобождава от патриаршеската служба. Тогава никейският архиепископ произнесе на висок глас многолетствие за султана и взе да обвинява патриарх Кирил, че е докарал църковните работи до такова жалко положение (като че ли по-рано, още от падането на Цариград под турците, те са били по-добре.) По тоя повод редакторът на «Български книжици» отбелязва: «Гръцките архипастири са дотам закоравели в заблудите си, че дори забравиха високото си звание и едва когато подвластните на цариградския патриарх народи започнаха да се отделят, те се сетиха, че православната църква се намира в най-жалко положение.» На 8 юли синодът пак се събра и за втори път се прочетоха заповедта на Портата и новият начин за избиране на патриарси.

Всеки от подчинените на патриарха архиереи трябва да гласува, като посочи кого смята за достоен да заеме патриаршеския престол. Това гласуване трябва да трае 41 ден от падането на единия патриарх до избирането на другия. Отсъстващите епископи и архиепископи могат да дадат гласа си писмено. Тогава в Цариград се свиква събрание: 1) от синодалните членове и други архиереи, които случайно се намират в столицата; 2) от членовете

на съветите на различните православни народи в Цариград, светски и духовни; 3) от представители на двайсет и осемте главни епархии; 4) от представители на духовните княжества и от самоския княз, ако той е в Цариград; 5) от чиновници на турското правителство, военни и граждански, както и от четирима учени, петима търговци, един сарафин (банкер), десетмина занаятчии и двама енориаши от Цариград и босфорските села.

Това народно събрание ще разгледа гласовете на отсъстващите архиереи. Избраният от една трета от събраниято се назначава за патриарх. Но преди това списъкът се изпраща в Портата и тя изключва всички, които не се ползват с нейното доверие. После с тайно гласоподаване се избират трима от кандидатите: тия трима се поканват в църквата и тогава пак тайно се избира един от тях. Според новите правила патриархът трябва да бъде непорочен, образован, верноподанен и предан на турското правителство.

Български представители се допускат само от Търновска, Софийска, Видинска, Варненска, Пловдивска (Филипополска), Одринска и Солунска епархия. Къде са Охридската, Серската и другите епархии!

И тъй, според новите постановления избра се нов вселенски патриарх, но спазени ли бяха точно постановленията, това е друг въпрос. Фанариотите оставиха временно интригите против българите и ги започнаха помежду си. Членовете на народното събрание интригуваха против архиереите, обвиняваха членовете на синода, че архиереите и синодът не обръщали внимание на гръцкия народ. Архипастирите обвиняваха събраниято, че унижавало своята гръцка нация и интригувало против своите архиереи и т. н.

Във «Византис» бе поместен протест от страна на членовете на народното събрание. От него се вижда, че народното събрание иска при избирането на патриарх да се допускат както духовните, така и мирските членове, което не е било сторено, както и обещано от синода. Този протест е много важен, защото тук самите гърци протестират против фанариотите. Обръщайки се към новоизбрания патриарх, те казваха: «Отговорността, която лежи на ваше светейшество, е много голяма, особено в днеш-

ните смутни времена; от вас се изисква църквата и народът да бъдат в добро положение; да бъдат управлявани не тъй, както бяха при вашите предшественици, без всякаква загриженост. Затова, като излагаме писмено нашите мисли, ние се обръщаме към вас с молба да ги съобщите на всички останали членове, както на отсъстващите, така и на тези, които ви заобикалят.

Систематичното потъпкване на светите църковни правила и страшните злоупотреби, които продължават досега, на много места отдавна са стигнали до такава степен, че разколебаха религиозните убеждения и у децата на православната църква; свещеният клир изгуби взаимното уважение. Колко жалби, колко стенания се вдигнаха против патриаршията; жалбите се полаваха до турското правителство, но малко им обръщаха внимание. За да предпази народа от тези злоупотреби, турското правителство заповяда да се създаде народно събрание.»

Турското правителство, виждате ли, се грижи за благосъстоянието на народа в религиозно отношение, избира пастири; мохамеданинът изпитва цариградския патриарх ще успее ли да плати повече на правителството, като ограби повече народа; ще се предостави само на турския шейх-юл-ислям да дава своята благословия и... «Много трудности предстоеха на нашето събрание — продължава авторът, — за да се бори с последователите на системата за злоупотреби, но, с божия помощ, работата се свърши и без събрание. Наместникът е избран! Ние ще оставим това и ще поговорим за щастието на гръцкия народ (явно е, че българският не съществува). От законно избрания патриарх зависи нашето щастие, ако той послуша гласа на народа и тръгне по правия път.

Ние, членовете на събраниято, не протестирахме против избирането на патриарха-наместник, макар че не ни питаха, както бе необходимо, но сега можем да изложим мнението си и желаем от народното събрание да бъдат назначени двама миряни, които да наблюдават за новото законоположение на народното събрание и на вашия синод, утвърден от турското правителство. Заедно с всички членове вие обещахте да изпълнявате тези нови постановления, но те не бяха изпълнени. Вие мо-

лихте Портата да ги измени, но без да дочакате отговор, избрахте няколко синодални лица, които ви се харесаша, и ги назначихте за народни представители. Не знаем какво право имаха те да приемат тая длъжност. Ако допуснем тоя ред на нещата, то събранието пак остава във вашите ръце и в ръцете на вашите приближени, а народът и народното събрание няма да значат нищо. Затова ние снемме от себе си отговорността за последствията, които могат да произлязат.»

Тая статия бе отпечатана и в отделни брошурки; тя прилича на българската статия, която бе цитирана от нас в кн. 5 на «Наше време»: Българската уния, статия втора. Но «Византис» казва, че българската статия не е нищо друго освен нелепа измислица.

Отговорът на гръцката статия във «Византис» или на народното гръцко събрание се появи също в отделна брошурка в гр. Ермопуле. Той е написан от някакъв духовник, който отговаря за всички, т. е. за новоизбрания и синода.

Но да оставим нашите гърци да спорят помежду си и да се обърнем към българите. Както казахме, в своите църкви българите споменаваха не патриарха, а своя преосвещени Иларион и при нужда се обръщаха към него.

Ето какво станало в София: когато свършил светата литургия, митрополит Гедеон (разбира се, грък), неочаквано започнал: «Иларион ту иерарху пасис Вулгариас поллата ети.»¹ При името на Илариона избухнал всеобщ възторг. Певците повторили: «Многая лета Илариону, болгарскому священонаначнику.» Така и софийският митрополит се отказа от цариградския патриарх и призна българския священонаначник. Мнозина от гърците му се разсърдиха; някои даже търсеха случай да го убият.

При избирането на цариградския патриарх гърците съставили план: да назначат и неколцина българи, които да присъствуват в народното събрание; избрани били г. Тъпчилеша, г. Гешооглу и г. Минчес и им изпратили писмени покани. Но те отговорили така на наместника

¹ На Иларион, йерарх на цяла България, многая лета.

на патриаршеския престол: «Българският народ реши да не признава гръцкия патриарх и ние, като членове на общината, не можем да вземем участие в избора на патриарха.»

Неучастието на българите в избор за патриарха, жалбите, подавани в Портата срещу фариотите, непослушанието на българските пастири спрямо патриарха, ръкополагането на свещеници и дякони без негово разрешение и без взимане на вули, откъсването на епархии и други такива извадиха из търпение гърците. Те почнаха да клеветят българите пред Портата, казваха, че българите се молили по църковни книги, напечатани в Русия, че българите са привързани към Русия, че Русия изпраща подаръци на българите, най-сетне, че те се бунтуват и замислят да употребят оръжие против Портата. Това принуди българите да приемат унията. Ето краткия преглед на българските църковни работи.

Българите се надяват, че скоро ще се създаде народен съвет, дето всички тия работи ще се решат окончателно и те ще получат своя отделна йерархия.

К.

Наше време, г. II, бр. 5, 7 и 10 от 5 и 27 февруари и 20 март 1861.

С КАКВО МОЖЕ ДА СЕ ПОМОГНЕ НА БЪЛГАРИТЕ

Няколко души от българския и сръбския народ ще образуват в Белград дружество. Това дружество ще се грижи за благосъстоянието както на българския, така и на сръбския народ, ще бъде ръководител на южните славяни. Дружество, подобно на унгарското, учредено в Торино от Клапка и Кошут, или на руското в Лондон, основано от Херцен; такова дружество може да тласне южните славяни напред и да им посочи прекрасното бъдеще. Дружеството ще се застъпва за българското народно духовенство и за народа, ще издава свое списание на български и руски език или ще подпомага

«Дунавски лебед». Списанието трябва да държи точна сметка за всички злоупотреби от страна на турците или на фанариотите; да помества статии от общославянски интерес, за да сближи братята славяни помежду им, да запознае българите с другите славяни и обратно и т. н. Дружеството трябва да влезе във връзка с Москва, Киев, Варшава, Лондон и по такъв начин да направи списанието орган на общославянското движение. Насоката на списанието е засега умерена, негов дълг е да бъде преден страж и здраво да подкрепя всяка извоювана стъпка напред. Ето всичко, най-малкото всичко най-важно, което е нужно засега на България.

Да се обърнем към Москва. Московското дружество, което някога се състоеше само от славянофили, ще трябва да приеме между своите членове и българи, защото, когато се говори по българския въпрос, за нуждите на българите, изказаните лично от българите мнения, съдействувайки за пълното изяснение на нещата, ще могат да предпазят дружеството от грешки, като тези например в областта на пожертвованията и др. т. Дружеството се оплаква, че българите не изказвали своите нужди. Българите се оплакват, че дружеството не ги питало за нищо. Досега българите са получавали помощи или от славянофилите, или от престорено набожни хора. Славянофилите употребяват своята помощ за благородно, истински братско и полезно дело; те възпитават млади хора в Московския университет, в гимназии и семинарии, с една дума, правят това, което е крайно необходимо за българите, което значително съдействува за пробуждането им от летаргическия сън. А набожните лицемери изпращат в България черковни одежди, златни потири, черковни книги и пари. Ние мислим, че пратки от такъв вид едва ли могат да донесат някаква полза, но могат да донесат вреда.

Ние можем да си представим много неща, които ще се говорят за нас. Ако се съди по обявлението в «Московски» и «Петербургски ведомости», от Русия се изпращат богати подаръци в Босна, Стара Сърбия и България, но ето че в Босна започнаха вълнения и може би всички тези подаръци ще се разпродадат на Ескиджумая, в Цариград или ще попаднат в ръцете на фана-

риотския епископ. (Вж. «Възраждането на българите» от Даскалов, стр. 12.)

Известно е, че турски и албански разбойници често нападат черкви и къщи, манастири и християнски села и задигат всичко ценно, което намерят. И ето, като разберат някоя вечер, че има с какво да се пооблажат, че са дошли сандъци със злато и със златни евангелия, няма ли да изгорят те и най-последната черква за това именно, че тя е имала нещастieto да получи подарък от омразната им Русия, от «москов гяурларлан»?

Освен това турското правителство и другите ни съседи, които са по-опасни от турците, може да гледат на тези помощи като на политическо съдействие, на начало на движение и да пуснат нови интриги, когато всъщност не е имало нито на йота съдействие и никой още не е сънувал никакво движение.

Но да предположим, че златните кръстове, златните ризи, черковнославянските книги стигнат до определената цел, това ли е нужно за спасението на българския народ? Не с някакво чудо ли ще го спасят от робство и гонения требниците, отпечатани в Москва през 1861 година, и златните сълове, направени от Сазиков? Добре е дамите в Петербург да лицемерят и руските списания да мълчат, сякаш всичко си е по реда, но какво е за българите. . . Нека разгледаме това.

Досега поне българските училища оставаха незаsegnати, но ето че напоследък фанариотите, подпомогнати от необузданото турско правителство, издадоха цялата си омраза към възраждането на българите и е трудно да се очаква, че някое народно училище може да остане цяло. Омразата им вече няма никаква прилика с омразата отпреди две години. Фанариотите сега вече действуват открито и когато работата се отнася до благосъстоянието на черквата, до различните там неща или до нещо друго, целта им приема чисто практически характер, именно възобновяването на Източната империя. По-рано бе забранено на българите да служат в черквите си на славянски език, а сега затварят училища, изпращат учителите на заточение и др. т. Отмъщението пада преди всичко върху тези, които са възпитавани в Русия, и първото училище, което изпита гоненията, бе Шуменското. Неколцина гърци, англий-

ски поданици, нападнаха след учебните занятия училището, изгориха българските, славянските и руските книги, изпотрошиха чиновите и др. т. А виновник за това варварско нашествие бе самият владика. Неотдавна изпратиха на заточение г. Миладинов, бивш учител в Кукуш, и г. Славейков, бивш учител в Търново, и още някого си, както се вижда от слуховете, г. Михайловски.

Преди няколко дни един от тукашните българи получи писмо, с което го съветваха да бъде внимателен, ако намисли да се връща в Турция, и да не казва никому, че е учил в Русия, а да мине през Германия и да каже, че е възпитаник на германските университети. Но тая предпазливост едва ли ще има успех, защото имената на московските българи са записани в цариградската патриаршия благодарение на усърдието и старанието на фанариотските шпиони, скрити зад скромните имена на тютюневи фабриканти и служители в храма господен на гръцкия манастир на улица «Николска», а може би и благодарение на престорено набожните господи, които обичат да си поприказват за това-онова с благочестиви хора. Впрочем най-необходимото за българите са училищата и училищата, хората и хората. Само на това трябва да отдадат цялото си внимание белградското и московското дружество. В белградската гимназия трябва да се учредят стипендии за българите и дори да се учреди специална българска гимназия, но не в Крим, по мнението на г. Погодина, и не в Москва или в Одеса, по мнението на други, защото руският климат не е много благоприятен за българина и освен това ще е нужна скъпа издръжка, докато в Белград при благоприятен климат и евтин живот могат да се възпитават стотици хора и на най-способните и най-достойните да се дадат средства да завършат образованието си в Московския университет.

В тази минута аз не мога да съдя за състоянието на белградската гимназия, но е достатъчно това, че младите хора, които завършиха там учението си, се оказаха достатъчно подготвени за занимание с висшите науки.

Освен университетското образование на българите са необходими и други неща, например не би било лошо да се настанят няколко души в земеделски и търговски училища, в технологически институти, в кадетски кор-

пуси и в корпуси за геодезисти. Непременно трябва да се поканят в Москва българи, за да се учат на печатарско и букволеярно изкуство. Нали в момента на освобождението на народа ще са необходими не само учители?

Новопристигналият българин трябва да представи своите документи, а именно: кръщелно свидетелство, препоръчително писмо от Белградското дружество и гаранция, че ще се върне в България и ще бъде учител поне толкова години, колкото е учил или получавал стипендия. Гаранция трябва да дадат селото или градът и ако българинът откаже да се върне назад, селото или градът са длъжни да заплатят сумата, похарчена за неговото образование. Правото да събира дълговете принадлежи на Белградското дружество. Така и всеки пристигнал калугер трябва да представи бележка от селото или града, че ели-коя си черква или манастир имат нужда от това и това, а също и препоръчително писмо от Белградското дружество. Само тогава калугерът може да бъде представен на Московското дружество и на митрополита и тогава има право да даде обява във «Ведомости».

Досега се е случвало да жертвувате вещи за Де-чанския манастир, а вашите вещи са изпращани в Призрен поради някаква грешка например, защото калугерът е забравил за къде са определени те. По-добре би било черковните вещи и книги, предназначени за черквите и манастирите, да се изпращат направо до Белградското дружество, а дружеството да ги препраща там, за където са определени, и да изпрати в Москва разписка за получаването им.

Българите са в състояние да построят училище, дори да възобновят или построят черква, разбира се, не разкошен храм, както в Москва, с блясък на злато, сребро и бродат, а скромна, каквато е най-трайна при сегашното българско положение: едно въстание, и всичко ще стане на пух и прах. Българите са в състояние да плащат на своите учители. Но да предположим, че миналата година са изпратили от Русия неколкостотин рубли за заплати на учителите в Пловдив, а тая година са затворили училището и в Татар Пазарджик, защото не искат да плащат на учителите, като си мислят, че от Русия ще изпратят пари: нали изпратиха в Пловдив —

ще кажат те. След Татар Пазарджик ще тръгнат Търново, Габрово и други.

Тези въпроси може да разреши само Белградското дружество.

Ние казахме, че често се правят дарения, които не са необходими. Дружеството на славянофилите не само възпитава млади българи, но и им купува книги и изпраща книги на българските училища. Всичко това е много похвално, но смело можем да кажем, че е излишно. Ето и факти: българинът студент получава двалесет и пет сребърни рубли, докато руските студенти получават четиринадесет сребърни рубли и тридесет и две копейки и разликата от десет рубли, мислим ние, е много голяма, за да може да се снабди с необходимите книги. Българинът, учител в България, получава от десет до двалесет хиляди гроша, т. е. от петстотин до хиляда сребърни рубли. При тамошната евтиния той може да преживее с двеста и петдесет сребърни рубли годишно, а останалите пари нека употреби за книги, от каквито има нужда.

Московският студент К. Геров получава стипендията на покойния Денкоглу от четиринадесет сребърни рубли и тридесет и шест копейки и с тия пари едва може да преживее, но въпреки това Геров има много повече книги от тези, които получават двалесет и пет рубли. К. Геров, който няма на какво друго да се налява освен на четиринадесетте рубли и копейките, е ограничил своите разходи, живее, както бог дал, и си е купил необходимите книги.

Но други могат да мислят иначе. «И наистина — ще кажат те, — защо да си купувам това, което мога да добия даром? Защо да се отказвам от пасти и сухарчета или от файтон и да вървя пеша, когато господата Аксаков, Бартенев и други могат да ми купят книги за седемдесет и пет рубли?»

А тези седемдесет и пет рубли могат да бъдат употребени по-полезно, именно като възнаграждение за труд в полза на България. Нека българите преведат на своя език целия гимназиален курс.

Ние сме убедени, че ако московското дружество действува практично, то ще намери много средства за издаването на книги. С пожертвования работата няма да

стане. Необходими, крайно необходими са за българите и колкото може по-скоро:

История на България. Запознаването със собствената история ще доведе до освобождение по-добре от всякакви прокламации. Нека някой състави пълен учебник по история със съдействието на г. Гилфердинг, който се занимава, както е известно, с историята на българския народ.

Извънредно необходимо е да се преведе Григорович: «За Сърбия и нейните отношения към съседните държави», Казан, 1859. Засега това, както се казва, ще успокои душата на народа.

По-нататък е необходимо да се преведат «Общата история» на Шулгин или Вебер, аритметика, алгебра, геометрия, тригонометрия, аритметически задачи, учебници по физика, химия, история, френска, немска и английска литература и «История на инквизицията». После може да се заловим за превеждането на руска граматика, руска история, латинска, френска и немска граматика, история на йезуитите, история на седемнадесети век, Шлосер.

Да се определи награда за този, който състави българска история, граматика и речник. Всички тия книги, според големината им, да се продават евтино, за да бъдат достъпни за всекиго, и със спечелените пари да се печатат други книги или да се определят за помощ на Белградското дружество.

Но нищо не трябва да се подарява на народа: подареното никога не се цени, а и полза не допринася. На подарен кон зъбите не се гледат.

Така подариха на българите пълно евангелие, преведено на български от английската мисия в Смирна, но българите не погледнаха на това евангелие с много благодарност. «Това е еретическо евангелие» — казаха те, макар че го беше превел българският учен и православен йеромонах Неофит, любимец на българския народ.

Ето всичко, на което поне бихме желали да обърнем внимание. Като обръщаме внимание на нашите нужди, ние отделихме тези от тях, които изискват незабавно задоволяване, и другите, които трябва да се задоволят по-нататък. Към първите отнасяме основаването на дру-

жество за българското движение в Белград. И преди да оставим перото, смятаме за дълг на честен човек отново да обърнем внимание за задоволяването на тая нужда. Може би утре заран Гарибалди ще се яви в Унгария? А с какво ще го посрещнат българите? Нали Гарибалди е самата история?

Но да предположим, че това няма да се случи, дружеството все пак е необходимо. Сред общото политическо движение на поляци, босненци, сърби, чехи и други славянски племена само българите спят дълбок сън.

Само едно дружество, което си е поставило честно за цел да встъпи верно и просто в делото, ще успее да вдигне народа и да му каже:

Братя, гответе се!
Гответе се, очистете се
от греха и от порока!
Гответе се, скоро ще блесне
звезда от изтока!

(Да каже това, може само дружеството: гласът на отделния човек ще изчезне в пустинята. Пример е Русия, където се раздаваха много такива гласове.)

НБКМ — БИА, ф. 2, а. е. 21, л. 6—11. (Ръкопис на Каравелов, с поправки и допълнения от И. Г. Прижов.)

ПО ПОВОД СЛАВЯНСКИЯ ОТДЕЛ НА ВЕСТНИК «ДЕНЬ»

Ние мислим, че ще бъде извънредно полезно, ако в Москва има списание, посветено на изучаването на славянския свят, списание, което да запознава русите с другите славянски племена. При сегашните знания в Русия за историята, литературата и бита на западните и южните славяни, при малкото занимания със славянските наречия, славянското списание в Москва ще има голямо влияние върху развитието на нашето самосъзнание, ще окаже голяма полза на руската наука; да не говорим вече за това колко полезно ще бъде то за сла-

вяните. Несъмнено не може да се очаква, че за издаването на списанието ще се яви човек като Шафарик; но като няма такъв човек, начело на списанието може да застане самата насока, духът — насока, като последна дума на съвременната наука, духът, като нелицемерна и без задни мисли любов към народа. В думите си към Шафарик съвременният украински поет е определил така тая насока:

...Твоє морє
слав'янськеє нове!
Затого вже буде повне,
і попливе човен
з широкими вітрилами
і з добрим кормилом
попливе на вольнім морі.
На широкіх хвилях!

Повтаряме, че издаването на славянско списание в Москва ще бъде много полезно, но докато още няма такова списание, достатъчно ще бъде, ако руските научно-литературни списания открият славянски отдели. Но докато и това не се предвиждаше, у нас оставаше надеждата, че нуждите от изучаването на славянския свят ще се задоволят с появата на списание «День», което съобщи, че ще има славянски отдел. Но и това си остана само надежда.

Първият брой на вестника излезе без славянски отдел поради недостатъчно новини; вместо него бе поместена редакционна статийка. Вторият брой вече излезе с новини, бележки, разсъждения, съвети... Тук се обади и някакъв българин с невероятното и чудно съобщение, че в тоя миг българите имат честта да вървят ръка за ръка с гърците и че тия нови приятели «с юмруци и тояги» са тръгнали срещу униятите. На това г. Аксаков прави бележка, че за образованите хора е неприлично да се бият с тояги и юмруци, но че то е простимо за защитниците на своята вяра. Интересно е да се знае какво ще кажат читателите за българите, за тоя стар, известен народ, който в настояще време е стигнал до такова унижение, че едва ли не всеки ден мени своите убеждения, че за него, както се казва, седмицата има седем петъка.

гарите, а същевременно самите те не правят нищо за това опознаване. За трета година се издава в Москва българско литературно списание (за щастие неизвестно никому), изпълнено със стихчетата на г. Жинзнеров, и същият тоя г. Жинзнеров при първата си крачка във вестник «День» започва да разсъждава колко е лошо, че русите не знаят нищо за българите. Не по-малко чудовищен е начинът, по който се мотивират тия упреци. Нямамо нито едно руско съчинение, нито една руска статия за българите, дето да не е споменато, че българите са покръстили Русия, че те са дали на русите църковни книги и че русите са неблагодарни, не им помагат и т. н. Тези упреци ни напомнят приказката за лекаря и неговия пациент. Един лекар излекувал пръста на един човек и след това почнал да посещава своя пациент почти ежедневно. «Почерпи ме — казвал той, — нали ти излекувах пръста.» Ако се срещнали сред хора, лекарят казвал: «Как е, драги мой, зарасна ли пръста ти? Ти си ми задължен за това, така че благодари ми.» На пациента омръзнали и лекарят, и неговите упреци. Веднъж той хванал лекаря, завел го в месарницата, сложил пръста си на дъската, дето секат говеждо месо, и казал на месаря: «Добри човече, отсечи ми пръста!» — «Какво правиш, драги мой! — викнал лекарят. — Да не си полудял?» — «Не, не съм полудял, но като те гледам и като слушам твоите глупости, пръстът ми омръзна тъй, както и ти самият.»

По повод статията на г. Жинзнеров редакторът на «День» прави няколко бележки и в едната от тях казва, че причина за грабежите и насилията на гърците било турското иго и ако го нямамо това иго, гърците и българите щели да живеят като братя. О, г. Гилфердинг, защо вие не издавате своята история на българския народ, която се очаква толкова отдавна? Защо оставяте дори приятелите си, славянофилите, да не знаят, че враждата между българите и гърците започва от самото основаване на българската държава, че цялата българска история е изпълнена с тая вражда и че в наше време това е борба на зазоряването с мрака, борба на живота със смъртта. Непознаването на историята е накарало г. Аксакова, красноречивия защитник на народните интереси, да застане на страната на смъртта

и мрака. Но да оставим настрана толкова достойните и толкова любими на славянския отдел фанариоти, пастирите, които така усърдно са пазили и доили своето стадо, решително без да се грижат за неговата нравственост, и да се обърнем към турците.

Със своята вродена глупост, апатия и недалновидност турците не са нищо друго освен оръдие на фанариотите. Мигар турците са виновни, че гърците закриват българските училища? Мигар те са виновни, че в българските църкви е забранено да се чете на славянски? Мигар турците са виновни, че българските деца остават некръстени до десетгодишна възраст или че българите умират неизповядани, непричастни, венчават се без църковни обреди и т. н.?

Във втората статия на г. Жинзнеров, отпечатана в брой 8 на «День», се говори за българския вестник «Дунавски лебед», издаван от Раковски, един от първите българи и може би единственият човек сега, който високо и явно защитава българските интереси. Всичко за него е в щастието на народа, в щастието на българската земя и затова можете да си представите до каква степен е могло да го оскърби съобщението за приканването на българите да се преселват. Българският народ страда по родната си земя, той мисли как да я спаси, а вместо това славянският отдел на «День» нежно предлага на българите безплатни квартири при Никитските врата. . . Не ще говорим дали това е в съгласие с някакви народни тенденции, а просто дали тук има капчица смисъл? У нас в Крим живееха татари — казват славянофилите, — но си отидоха, та не искате ли да оставите своята родина, своето небе, гробовете на своите бащи, да оставите братята си жертва на гърците и турците и да се преместите при нас в Крим и да станете гранични стражи (курсивът — н. б.) на нашата страна? А как може да отговори на това всеки честен българин, как може да отговори, ако не с взрив от негодувание към тези, които призовават, и към тези, които отиват. Така направи и Раковски. Узнали за това, в брой 8 на «День» Аксаков и Жинзнеров съобщават на почтената руска публика да не вярва на Раковски, защото той е клеветник, защото измисля само гнусни клевети (курсивът — н. б.). Разединяват българи-

те, строят сред тях крепости от татари, а те — мисли г. Аксаков — са такива безумци и не благодарят! Наистина обидно!

«Безумно е да се обвинява човек, който е дал в своя дом прибежище на преследван от разбойници и е спасил слабия от смърт и глад» — казва по-нататък г. Аксаков. Но като привежда тоя факт, г. Аксаков премълчава, че по-нататък и по-нататък работата взема съвсем друг обрат. Слабият наистина е спасен от смъртта, както казва г. Аксаков, но затова пък останалото му семейство е оставено на произвола на съдбата, принесено е в жертва на турци, гърци и татари. «За българите — продължава г. Аксаков — не е така чувствителна загубата на пет хиляди души от осем милиона.» Но тези пет хиляди души, отговаряме ние, също така няма да принесат много голяма помощ на осемдесетте милиона. И после какви са тия нови принципи на хуманност да се измерва достойнството на човека, неговите права и др. т. с броя на хората? Който е истински народен човек, а не самозванец, ще заплаче горчиво и за загубата на един човек. Всичко това е много жалко, но най-жалко от всичко е, че г. Аксаков е намислил да погуби г. Жинзнеров, който трябва да даде отчет пред своята съвест.

Но да свършим; да свършим, като се задължим при пръв удобен случай да се върнем към нашия предмет. Сега в Русия има две списания, които имат предимството, че са вдигнали народното знаме: «Основа» и «День», но разликата между тях е голяма. С някои мнения на «Основа» вие можете да не се съгласявате и да спорите, но не може да не уважавате нейната насока. Напротив, в списание «День» може да се срещнат много хубави мисли, но човек няма никаква възможност да съчувствува на неговата насока, на неговия дух. «Основа» от появата си и досега предизвиква към себе си навред и във всичко едно искрено съчувствие, към което и ние считаме за свещена длъжност да присъединим своя слаб глас; «День», напротив, предизвиква само насмешки и има хора, които оставят неговите страници неразрязани. «День» стои самотен, като гледа гордо от своята висота какво става наоколо и се бои да не падне, а той може да падне бързо и лесно: ще го

погуби най-лекият полъх на първото народно списание.*

К.

Русская речь, бр. 1, 1862

ОБЯСНЕНИЕ

Алфред де Мюсе наистина е резък, но ние на спокойствие ще го оставим: не ни засяга той. Засегне ли ни все пак — езичето да си прехапе ний ще го заставим.
Х а й н е. («Германия»)

В бр. 17 на вестник «День», в отчета на Славянското дружество има няколко думи, които се отнасят до издадената от нас книга «Памятники народного быта болгар» и изискват обяснение.

Когато издавахме първата книга на «Памятники», ние мислехме да употребим свои собствени пари, а това, което не достигне, да заемем от редакцията на едно списание, в което бе дадена една наша голяма статия. Като чу това, Аксаков изказа желание да ни заеме парите, които не стигаха. Цялото издание на книгата струваше 475 рубли, от които само 170 бяха взети от г. Аксаков. Вземайки пари от Аксаков, ние не влязохме в никакви връзки със Славянското дружество, не оставихме на неговия контрол книгата си, издадена, както виждате, с наши пари, и изведнъж в отчета на дружеството четем следното:

«Като имахме предвид голямото развитие (??) на литературната дейност сред тукашните българи, ние засега си позволихме да обещаем в заем пари на тия от тях, които пожелаят да отпечатаат тук свои трудове по българска история, география, етнография и пр. От това предложение се е възползвал досега само

* Молим читателите да не забравят, че мнението, изразено тук, е твърде рязко, принадлежи на автора на статията, който говори под влияние на оскърбено патриотично чувство. Ние също не във всичко сме поклонници на в. «День», но нашето несъгласие с него тръгва от друг извор.

Л. Каравелов, на когото по такъв начин бяха дадени на заем 170 сребърни рубли, за да се отпечата неговият сборник (без да бъде подлаган впрочем на строга критика) «Памятники народного быта болгар», който вече бе пуснат в продажба в тукашните книжарници.»

Молим г. Аксаков да обясни какво му е дало право да включва издаването на нашата книга в числото на заслугите на Славянското дружество, да ни подлага на строга критика и да съобщава за пускането на «Памятники» в продажба по книжарниците, и то заради 170-те рубли, които дължим лично на секретаря на дружеството. Добра ли е, или е лоша нашата книга, нека за това помислят хората, които познават славянските старини и българския език, който, трябва да се отбележи, г. Аксаков не познава, а ние ще кажем само, че двайсет и двете коли на «Памятники» са изпълнени само с паметници, че тук няма никакви мистични учения и др. т. и че в най-лошия случай там няма черковнославянски шрифт, така любим на славянофилите и според тях необходим за българския език.

И дори ако предположим, че г. Аксаков ни е дал 170 рубли от парите на Славянското дружество, то той трябваше да знае, че въпреки това ние съвсем не се смятахме подчинени на контролата на дружеството, че продължавахме да си бъдем независими, както и преди: може би дори бяхме твърде независими. Така например в първата и последната книжка за 1862 г. на списание «Русская речь» по повод на славянския отдел във вестник «День» ние сметнахме за свещен дълг да протестираме против учението на московските славянофили, които имат много малко общо с южното славянство. Попитайте в Белград.

Добра или лоша е нашата книга, ние все пак сме убедени, че г. Аксаков едва ли ще има смелостта да каже направо, с ръка на сърцето, че тя е лоша, че дванайсет точно такива книги не биха били почетна заслуга, а дванайсет книги ние бихме могли да издадем лесно, ако бяхме намерили съчувствие. Хубава или лоша, книгата още не дава право на г. Аксаков без критика да ни подхвърля оскърбителната декларация, че тя била издадена (??) с участието на Славянското дружество,

благодарение впрочем само на това, че неговата критика не е била строга.

Повтаряме, че като издавахме книгата си, ние никога не сме разчитали на одобрението на Славянското дружество, а и при нашия начин на мислене би било дори смешно да чакаме това одобрение; напротив, ние очакваме, че ще й обърнат внимание хората на науката и знанието и само тяхната преценка може да реши дали нашата книга е хубава, или лоша и полезно ли е, или не е за науката по-нататъшното издаване на българските паметници в този вид.

И така, молим още веднъж г. Аксаков да ни даде обяснение как нашата недостойна книга беше причислена към заслугите на Славянското дружество за 170 рубли, които ние дължим само на г. Аксаков.

БИА — НБКМ, ф. 2, а. е. 24, л. 1—2. Ръкопис на Каравелов на руски език.

БЪЛГАРСКИТЕ БУНТОВНИЦИ

Ето че след петвековно робство и неволя най-сетне и над българите повея въздухът на свободата. Отдавна започнаха да бягат в Балкана хора и с оръжие в ръка да търсят свобода, но тези хора проливаха напразно своята кръв; те нямаха нищо общо с народа, защото отмъщаваха на турците за лични обиди; и макар че в своите песни възпяваше техните подвизи и страдания, техните победи и слабости, народът ги гледаше като прости хайдутути. За тия хайдутути българската песен казва, че се бият с турците, само защото желаят да си живеят независимо, без контрол, да ядат и пият, когато си искат и да спят, където си искат; и затова песента ги съветва да правят друго:

Развевай байряк ти, Мануш войвода —
нашите майки черни кърпи носат,
нашите бащи небричени ходат.
Нашите деца у турци робе ходат.

Да соберем голема дружина,
да разбием турската ордия,
да откупим наши мали деца, и пр.

Но въпреки това хайдутите сложиха основите на сръбската свобода, те показват и на българите пътя към освобождението от турско иго.

Сегашните хайдутини или бунтовници имат съвсем друг характер. Целта на действията на тия хайдутини е не желанието да живеят за чужда сметка, да грабят чуждия имот, да отмъщават за лични обиди, а враждата с неверните и зли тирани, които, забравили и бог, и съвест, мъчат народа, бесят, убиват и грабят; с една дума, българските хайдутини въстават не срещу отделни турци, а срещу турското правителство. На всеки е известно политическото устройство на Турция, дето всяка провинция се управлява от паши, които царуват почти неограничено в своите пашалъци и във всичко действуват по своя воля, а при това не съществуват закони, които поне малко да обуздават техните мохамедански характерни. Цариградското правителство определя данъците, пашите ги събират двойно; султанът издава разни хатихумаюни и хатишерифи, а когато ги четат на българите, пашите се смеят както над тези, които ги съчиняват, така и над тези, които ги слушат. Султанът изпраща от Цариград фермани на пашите — след като, разбира се, първо ги е показал на европейските посланици, — в които заповядва християните и турците да имат равни права пред закона, а християнското население и досега не се ползува от тия права.

Турците гледаха и гледат на християните като на товарни животни или като на работници, годни само да се събира от тях оброк. При оня странен и нелеп ред на нещата народът обедня до крайност и българинът не е в състояние да изхрани себе си и своето семейство, а турското правителство поиска някаква помощ, наречена и м д а д и е, защото на султана трябват пари за усмиряването на Крит. Разбира се, българите нямаха с какво да задоволят негово султанско величество. И негово султанско величество намисли да ги принуди насила да платят или по-скоро да помогнат на правителството. Либералът Митхад паша се залови за тая

работа и я изпълнява достойно, като цивилизован човек; той започна да беси, да бие по ходилата, да разстрелва и да подлага на мъки всички, които нямат пари да помогнат на султана, защото били хора непослушни, бунтовници и политически престъпници. Мнозина българи, за да се спасят от смъртта или разоряването от събирачите на данъци, избягаха в горите и планините и се готвят да си премерят силите с неприятеля.

Сега българи от всички краища на турската империя се стичат в планините и скоро ще бъдат в състояние да се срещнат с турските войски дори и на равното поле. Вие навярно знаете от немските и руски политически вестници, че в Рила планина (един от клоновете на Доспатските планини) стана гореща схватка между български бунтовници и арнаути, в която загинаха всички арнаути, на брой 500 души. Повечето български бунтовници бяха от Македония (Дебърско) и от Тракия.

Л. К-в.

Илюстрированная газета, г. X, бр. 30, 5 август 1867

[НИКОГА ВЪВ ВЛАШКО НЕ Е ИМАЛО ТОЛКОВА БЪЛГАРИ]

Букурещ, 6 ноември

Никога във Влашко не е имало толкова огромно количество българи, както тази есен. В последно време се появиха емигранти от всички краища на Турската империя, които сноват из Влашко без къшей хляб, голи и боси. Наистина в Букурещ българите имат два комитета, но тези комитети обичат само да крещат и да се карат помежду си, а да помагат на бедняците мислят, че не е тяхна работа. Напоследък от България във Влашко пристигна и войводата Жельо със 70 юнаци, половината от които останаха във Влашко, а другата половина се отправи към Сърбия. Жельо, герой от Сливенския балкан в София, не е млад, не е учен, но е умен и енергичен човек; той не може да говори за България равнодушно. Неговите старчески 60-годишни очи се пълнят

със сълзи или блестят със зловещ огън, когато му напомните за родината му. Желъо живее скромно и бедно; той не се облича с красиви дрехи, не носи пищови, както правят другите хайдутути, но с радост разделя с другарите си всичко, което има, даже и последния къшей хляб.

В Букурещ от 1 януари започна да излиза българският вестник «Народност», за който мислехме, че ще бъде орган на българските интереси, но се оказа, че сме се излъгали. «Народност» издават хора от една партия, като деца, които още не разбират и самите себе си, а са се заели да учат другите. «Народност» проповядва съюз с молдово-власите и, както личи, не желае обединяването на славяните. Казват, че един от издателите на вестника пътувал по някаква работа в Белград, че домакинът на хотела му взел много скъпо и затова той се разсърдил на Сърбия и не искал вече да има нищо общо с нея. Деца!

Казват, че в Сърбия е открито военно училище и много българи се отправят натам да постъпят в сръбската войска. Михаил е много популярен сред българите, затова много неща ще зависят от него.

За унищожаването на руските пощенски кантори в Молдова се чуват различни работи. Но мнозинството е недоволно, особено търговците, които имат работа с Русия и са изпитали на свой гръб всички неизправности на молдавските местни пощенски кантори.

Някой си французин разказвал на някакъв поляк, че Русия от само себе си загива, както загиват Австрия и Турция: «Първо, защото няма пари и е продала на американците американска Русия, на англичаните николаевската жп линия и... а, второ, защото Наполеон не я обича, а този, когото Наполеон не обикне, трябва да се прости с живота. Ако Русия сега е затворила своите пощенски кантори в Съединените княжества, то за това има две причини. Наполеон и парите.» Полякът гледал тъпо французина и само измърморил: «Ако московското правителство и да няма пари, то народът има много.» А ако Наполеон поиска да се бие с Русия заради Полша, то и на него му се пише лошо.

Един от членовете на българския комитет

Голос, № 324, 25 ноември (15 декември) 1867

[ДА ПРЕЦЕНИМ БЕЗПРИСТРАСТНО ТОВА, КОЕТО СТАВА В СЪРБИЯ]

Нови сад, 21 февруари (4 март)

Още преди 4 години в своя вестник «Слобода» Владимир Йованович изказа мисълта, че правителството на княз Михаил Обренович не само няма да бъде полезно за южните славяни, но ще им навреди повече от останалите им врагове. И наистина, ако преценим безпристрастно това, което става в Сърбия, ще видим, че тя не е нищо друго, освен турски пашалък като пашалъка на Али паша Янински. Михаил Обренович, Никола Христич и Барловац са пуснали корени в Белград не за да бъдат полезни на своя народ и изобщо на славяните, а като че ли за да убият и унищожат всичко, което е свято и скъпо за човека. Живото слово, честните хора, благородните стремежи — всичко, наистина всичко се преследва в Белград и единствено жандарите и шпионите се наслаждават на свободата. Преди три месеца в Министерството на вътрешните работи имаше съвещание за това, трябва ли правителството да забрани чуждите вестници, които не се изказват положително за правителството на княз Михаил, т. е. тези, които казват истината, и беше решено да се забранят «Голос» и сръбския вестник «Змай» като вредни и опасни издания. Сръбският вестник «Застава» е отдавна забранен. Но всичко това не беше достатъчно за Никола Христич: той искаше, както казваше сам, да изкорени злото до основи и да умиротвори държавата. Наскоро в «Голос» бяха публикувани две уводни статии, в които много верно е разкрито положението в Сърбия. Тези статии не се харесаха на княз Михаил и на неговите министри; срещу тях се обявиха вестниците «Видав-дан» и «Световид», които доста възхваляха себе си, и «Голос» немалко си изпати от това.

Никола Христич поиска да разбере, кой изпраща някои известия в «Голос» и шпионите го насочиха към мен. При мен дойде някакъв чех и ме помоли да му напиша молба до руския министър на народната просвета, което и направих; но се оказа, че чехът е шпионин и му е необходима не молбата, а моят почерк. Оттогава

всичките ми писма се разпечатваха и някои от тях се запечатваха отново и се изпращаха на адреса им, а други бяха унищожавани. Разбира се, подобна операция не е рядко явление в Белград. Наскоро по косвен път получих няколко броя от «Голос», но и това не можа да остане скрито от белградските шпиони. И всичко завърши така: Барловац много любезно ме помоли веднага да напусна Белград и вече никога да не се връщам там; в противен случай обеща да постъпи с мен много строго. В понеделник напуснах свободна Сърбия и пристигнах в Нови сад. . . Несчастни южни славяни, тежка е вашата участ!

Сръбското правителство се отнесе не по-добре и с българите. Всеки вече знае, че в Белград беше създадена чета¹ от български емигранти. По-голямата част от тези емигранти са образовани хора, богати търговци и искрени патриоти. Отначало сръбските власти се отнасяха към тях много добре, облякоха ги по-богато и по-чисто от другите войници, хранеха ги по-добре и т. н.; но сега, когато дойде пролетта и трябваше или да ги поведат срещу врага, или да ги разпуснат, всичко се промени. Ето вече десет години династията на Обреновичите управлява Сърбия и южните славяни възлагат на нея своите надежди. През есента князът ще обещае на народа всевъзможни блага, ще започне да се готви за война и ще даде дума, че през пролетта сам лично ще поведе народа на борба, но щом дойде дългоочакваната пролет, той ще забрани на народа да говори за политика, а на сръбските вестници да пишат за турците и за Турция, ще изгони от Сърбия няколко души и с това всичко ще свърши. Същото става сега и с българите. През есента, когато ги извикаха от Молдова и Влашко, им обещаваха всичко; но сега, след като българският народ отново се размърда и българската легия напомни на началника си, че пролетта наближава, започнаха да се отнасят с четниците лошо, намалиха заплатите им и им забраниха строго да говорят за политическите работи не само на Сърбия и България, но и на император Наполеон и Линкълн (?). И всичко това се прави само за

¹ Става дума за Втората българска легия в Белград. Оттук нататък в текста заменяме чета с легия.

да се накарат българите сами да захвърлят легията и да се махнат: тогава сръбското правителство ще остане чисто. Този нелошо замислен план започна вече да дава желаните резултати: много българи заминаха накъдето им видят очите, а други вече са готови да зарежат легията. И след всичко това някои европейски кабинети се страхуват от сръбското правителство!

Що се отнася до сръбите, то и сред тях възникна ропот и недоволство, а сръбските министри вместо да се стараят да успокоят умовете, ги дразнят все повече и повече. Деспотизмът достигна най-висока степен, цензурата стана безобразна, а хората не смеят да шукнат, защото за най-безобидната дума можеш да попаднеш под съд или да бъдеш изпратен в арестантските роти.

Богатият честен търговец Лютнич от град Смедерево казал, че от княз Михаил не може да се очаква война, защото имал миролюбив характер. Заради тези невинни думи го арестуваха, държали го три месеца в затвора и когато той започнал да се моли да го съдят като сръбски гражданин, полицията го наказала с бичове и го пуснала на свобода, пак без съд. На следния ден Лютнич умрял: той не можал да понесе причинената му от правителството обида. Подобни гадости се случват всекидневно и ако продължават, вероятно ще може да се каже, че няма да мине без вътрешни смутове. Когато Й. Ристич бе изпратен от княза в Черна гора, за да кръсти детето на княз Николай или по-скоро да помири двамата владетели, между които бяха възникнали някакви противоречия, либералната партия се съживи — всички се зарадваха и отново започнаха да се помиряват с Михаил Обренович; но не мина и седмица и отново се появи разочарование: всички пак разбраха, че докато Н. Христич е министър, не може да се очаква нищо добро.

Казват, че министърът на народната просвета скоро ще си подаде оставката, защото той, както и г. Ристич, не може да работи заедно с Никола Христич.

Голос, № 68, 8(20) март 1868.

ОТГОВОР НА Г. БЕГОВИЧ

Уважаеми г. Бегович!

В брой 26 на «Застава» сте отпечатали покана, на която искате да ви отговоря. Вие добре знаете, че на тоя свят има хора, които могат всичко и които са готови на всичко: че има хора подли и благородни, добри и зли, но че има и такива феномени, които по природа не са лоши, но по рождение страдат от слабост в мозъка и поради това са и безхарактерни, та затова в упоритата си борба против мисълта викат на помощ сплетните и хитрините. Всичко, което им се- стори по-светло, по-благородно и по-умно в сферата, дето те живеят, и всичко, което има свои мисли, ги подтиква и укорява и предизвиква у тях омраза не само защото такова съседство би пречило на техните материални интереси, но и защото това съседство ги задушаваше морално, защото то на всяка стъпка изнася пред света образа им, от който се вижда, че у тях няма нищо човешко. Тези хора сами виждат, че са нищожни и безсилни, виждат, че загиват и че никой не ги слуша, и тогава започват да действуват логично, захващат да сплетничат, да стават подли, да шпионират и т. н.

Но ако и това не им помогне, те забравят и срам, забравят и последните остатъци от човешка съвест, забравят, че са човечи и сърби и са готови да продадат и родината си на всеки, който я иска, само за да вземат връх над своите лични врагове. И много се радват, когато видят, че неприятелят им е повален и убит с евтини средства, само с лъжа. Безсмислено крякане се разнася тогава из блатото и дълго след това тая кална дружина ще разказва тъжната история за това «как нашите жаби са уловили болния щъркел».

Вие знаете какво казваше «Напредък» и как той се радваше на нещастieto, което сполетя мен и Владимир Иванович, знаете какви клевети изсипаха върху нас жабите от локвата и какви измислици съчиниха безочливите фабриканти. Затова ни най-малко не се учудвайте, ако г. редакторът на «Напредък» ви е обикнал и е искал поне като приятел да ви предупреди да бъдете нащрек и с това е изневерил на другия си приятел г.

Аста, който е имал нещастieto да повери моето писмо на толкова добър човек, дето иска да седи на два стола. Г. Дж. Попович ви пише: «Многоуважаеми господине! Уведомявам ви, че у Каравелов се намери едно ваше писмо. Мене ме бяха повикали да чета неговите български писма.» (Намерил е г. комисарят на кого да дава да чете моите писма — значи, ненапразно седяхме седем месеца в ареста.) «Между тях беше и вашето писмо, написано с общи изрази — но ви уведомявам за всеки случай. Моля г. Аста да обърне внимание на това уважавано писмо.» Като почтен човек аз, Каравелов, казвам пред целия свят, че от вас, г. Бегович, не съм получавал никакви писма, и че никога не съм ви виждал; съвсем не зная и кой е накарал г. Попович да лъже; аз зная само едно, че господата, които са равни с редактора на «Напредък», са готови на всичко.

Съветвам ви, г. Бегович, да не обръщате внимание на жабите и да ги оставите да сплетничат и шпионират и бъдете сигурен, че техните лъжи ще паднат върху техните глави, защото всяка сплетня се разбива в истината и честността и напълно изчезва. От своя страна аз презирам такива хора и не се боя от тях, макар и да са пропити с отрова; аз се отвращавам от тях, защото те нямат ни срам, ни съвест. Бъдете, прочее, уверен, че никога не бих писал против такава кал, ако вие не бяхте ме предизвикали.

Л. Каравелов

Застава, г. IV, бр. 29, 7 март 1869.

КАКВО НИ ТРЯБВА?

В живота си съвременното човечество се ръководи от две идеи: идеята «за права на човека» и идеята «за права на народа», за народността, за независимото политическо битие на народността. Началото на съвременния въпрос за народността като двигател на политическия живот се поставя от свободомислещите принципи на XVIII век, принципи, които откриха пътя към новите понятия само с това, че унищожиха старите прин-

ципи, които никак не бяха полезни за човечеството. Сърбия и Гърция са първите, които вдигнаха знамето на народността, след тях идва 1848 година в Австрия, италианската война и шлезвиг-холщайнският въпрос.

Подчинените народи се борят да се освободят, да станат самостоятелни, а народите, които са разделени на части, се стремят да се обединят политически. Сърбия, Германия и други страни се стремят към политическо и обществено обединение. Италия вече стигна до това обединение; Германия се приближава към него, а между сърбите възкръсна идеята да се заличи всеки дребнав провинциален патриотизъм и историческото право, което никога не ползува, а само вреди на народния прогрес. Хърватите вече започват да разбират, че са също така сърби, както и хората в Банат и Черна гора. Важността на религията изчезва пред успехите на цивилизацията и нейното място се заема от общия възглед за народност и свобода.

Всъщност по какво се различава сърбинът от хърватина, а хърватинът от босненеца! Освен по вяра, по нищо друго. Ако има някаква разлика между сръбското и хърватското наречие, има я и между сръбското и босненското. Следователно, все едно е дали сърбите ще се наричат хървати или хърватите сърби или, за да са доволни и едните, и другите, нека стане сърбохървати или хърватосърби, нека само не се казва, че това не е един народ. Провинциални разлики има навред, но никой умен човек не обръща внимание на това. Достатъчно е само да си припомни човек, че има разлика между немския говор в Австрия, Прусия, Лайпциг и Лифландия, но никой не казва, че австрийският шваба и лифландският «немота» не са немци. Що се отнася до религията, ето ги маджарите и немците, в държавните въпроси на които няма и помен от религията. И така, моето окончателно мнение е, че сърбите и хърватите трябва да възприемат една азбука, да обединят своята литература и така заедно да се готвят за пътя на цивилизацията и прогреса.

Във връзка с това понятие за народността е понятието за племето, което се съдържа в самостоятелното раз-

витие на народния дух, понятието за братството между сродните племена и понятието за свободата.

И тъй, поради това задача за всички славяни от Балканския полуостров е — първо: народното единство, второ: племенната солидарност, трето: принципът на свободата. Едното без другото е немислимо, ако сме безпристрастни и ако не искаме да се измамваме.

Солидарността с българите трябва да бъде основа на родствените принципи в името на братството и свободата. Българите трябва да имат свое национално развитие, свое вътрешно самоуправление, което да отговаря на народните им обичаи и на техния характер, защото България има своя история (не политическа, а национална). Мнозина смятат, че между сърбите и българите би могло да има още по-тесни връзки, т. е. да възприемат сръбския език и да станат един народ, но според мене това е още невъзможно, защото така бихме нарушили свободата на нацията и свободата на човека.

Смесената народност може да се стреми към съединяването на две или три сродни по народност племена, които имат отделен исторически живот, но това ще бъде насилие. Опитите да се създаде такава народност се правят или от нация, която е слаба сама за себе си и гледа да се уголеми, или от държава, която иска насил да превърне народните движения в държавна политика, или от хора, които искат да бъдат деспоти и затова им трябва да държат в ръцете си силно оръжие против човешката свобода. Такава солидарност значи твърде малко. Като утвърждаваме тясното единство между две такива народности, ние отхвърляме онова, на което се опира всяка народност, отхвърляме историята. За да има полза, вместо това, всичко трябва да се опира на свободата на народността и свободата на човека. Всекиму е известно, че в Русия има три славянски народности: руска, украинска (малоруска) и полска, които петербургското правителство, попщината и присноблагените славянофили гледат по всякакъв начин да обединят и слеят в един народ: но досега ние не виждаме никакъв резултат.

Ако великорусите бяха свободен и прогресивен народ, каквито са англичаните в Америка, тези три народности можеха да се обединят; но те действуват с нож,

със секира и кръст и поради това се натъкнаха на силна опозиция и вместо желаното обединение се повдигат бунтове и скоро трите народчости ще се разделят. Нищо не става насила! При това народността не зависи от волята на отделни лица, а е и невъзможно човек да избира своята народност; какъвто съм се родил, такъв си оставам, колкото и да се отказвам от това.

Има и такива хора, и то ги има много и в Белград, и между българите, които от народен патриотизъм или от глупост искат и политическо, и духовно отделяне на българите от сърбите, на сърбите от хърватите и т. н.

Но тези хора не знаят какво е правителство и какво е свобода; те смесват национализма със свободата и патриотизма. Свобода за тях е да имат свои царе, които да носят големи златни корони и да имат гвардия и жандармерия, да се бият със съседите си и да ги покоряват, а според мене народните стремежи не вървят заедно с патриотизма, тъй както не винаги народността върви с държавата — пример за това са Америка и Швейцария.

Патриотизмът е привързаност към политическото отечество, привързаност към собствената независимост и свобода. Народните стремежи не бива да се бъркат с ония стремежи, които отвеждат до децентрализация и които често се смесват помежду си. Стремeж към пълно самоуправление се забелязва не само там, дето това самоуправление може да бъде от полза за определена народност (напр. стремeжът на българите да живеят самостоятелно), а и там, дето без да съществува въпрос за народност, народът желае да се избави от настояничеството на бюрокрацията. Напълно е очевидно следователно, че стремeжът към децентрализация не зависи от стремeжа към народността. И поради това, ако сърбите и българите искат да издигнат своите народи и ако смятат, че за да стане това, даденият народ трябва да се оформи върху своя собствен език или да покаже историческото право на своята народност, то от тук съвсем не може да се извади заключение, че тия две народности не могат да бъдат едно политическо тяло. Швейцарците живеят и живеят щастливо. От всичко това следва, че сърбите и българите могат да живеят

под едно правителство, а всеки народ да си има свое вътрешно самоуправление.

Солидарност между сърбите и българите е имало още отдавна, но тая солидарност често е била нарушавана от нашите владетели, които често са карали народа да се мрази и бие със своя брат, само за да задоволят своето самолюбие. Някакъв Асен или Душан се оженва за дъщерята на някакъв византийски император и у него се появявали симпатии към византийците, а тия симпатии изисквали той да се скара със своя брат и да избие няколко хиляди души, които имат една кръв, защото така е искал тъстът-грък. Или някакъв Симеон поисква да покаже, че има по-здрави мишци от хърватския бан, и ето ти пак кърви и раздори.

Друго време е сега, отминали са вече рицарските времена, народът излиза на сцената, за да се управлява сам, да си избира братя, другари и съюзници. Сега нашата солидарност вече върви по естествения път, по пътя на свободата и братството, а не по пътя на завоеванията и робството. Тая солидарност започна преди петдесет години, почна по онова време, когато Георги и Велко издигнаха знамето на свободата, братството и любовта. Напук на нашите неприятели, тая солидарност се развива добре; общо се работи за доброто на българския и сръбския народ; черногорците протягат братска чаша на българите, а българските юнаци викат: «Да живее сръбската омладина!».

Без всякакво съмнение, такава солидарност ще ни доведе до прекрасни резултати, ако действуваме умно, живо и безстрашно и ако на знамето си напишем девиза: «Свобода, братство и напредък.» Историята на нашето далечно минало се свърши с такива факти, които могат да ни бъдат пример за това какво трябва да правим; робството, което трая петстотин години, ни научи да живеем, да се ползуваме от свободата, то ни излекува от византийските канонични права и от консервативните стремежи.

Освен сърбите и българите, на Балканския полуостров живеят още три народности: гърци, румънци и арнаути; първите две народности имат своя култура и свой политически живот, а последната се намира в детско състояние. С тия народи трябва да поставим от-

ношенията си на основата на свободните принципи, т. е. в името на свободата. Нека оставим всеки народ да си живее както иска, нека оставим всеки да си има свои училища, свое вътрешно самоуправление, свое вътрешно развитие, а всички да имаме само едно политическо отечество, което трябва да защитаваме с общи усилия. Ние, южните славяни, сме народ демократичен и поради това можем да живеем с всеки народ, ако той народ има като нашите наклонности. Румънците разбраха своето положение, те изучиха южните славяни и гледат по всякакъв начин да се сближат с тях, те добре виждат, че без славяните не могат да сторят нищо и им протягат братска ръка.

Да видим какво правят гърците. Мнозина от нас знаят, че гръцките патриоти бълнуват за възкресяването на византийската империя в най-широките ѝ граници и че и най-либералните хора в Гърция и Цариград вярват, че това може да стане. Тая мисъл ще намерим във всички гръцки вестници, за нея мисли всеки грък. Както се говори, миналата година дошла в Белград депутация от Гърция и съобщила на покойния княз Михаил своята програма, която се състояла от следното: Гърция трябва да получи Тракия, Македония, Епир и Тесалия; сърбите да получат Босна и Херцеговина; Черна гора, Которския залив, част от Далмация и част от Албания; българите — България; румънците — Трансилвания и Ердели, а маджарите — Срем, Банат, Бачка, Граница, Хърватско и т. н. Отговорът на покойния княз бил кратък; той казал: «Не мога да разполагам с онова, което не е мое, а освен това аз уважавам всеки народ и затова няма да обрека никого на чуждо робство. Всеки народ трябва сам да разполага със себе си, всяка нация трябва да живее сама за себе си.»

Същата такава програма, както казват, била отнесена от страна на гърците и на княз Карл и граф Андрaши, но какъв е бил отговорът, не знаем. Ако се съди по гръцките вестници, които страшно нападат румънския княз, той е отхвърлил тази програма. В гръцкия либерален вестник «Κλέιο», бр. 397, е отпечатана статия под заглавие: «Елада, Сърбия и Дакия», в която се съдържат гнусни хули за сърбите, румънците и бъл-

гарите. Според тая статия южните славяни и румънците не са хора и затова трябва да бъдат заличени от историята, да се поставят под опеката на византийското правителство и да се управляват с камшик и сопа. Но най-гнусно е мнението на тоя вестник за българите. «Смешни са — казва авторът — хората, които се мъчат да издигнат българите. Тоя народ не е нищо друго, освен добитък, който няма съвест, не знае отде е и къде отива, не знае за какво е предопределен и какво трябва да прави. Ако се позволи на българите да бъдат независими и се оставят да се управляват сами, те никога нищо няма да извършат; ще си орат земята и ще превиват колене пред всеки, който държи бич в ръката, ще се покоряват на всеки по-силен владетел; българинът е готов да продаде и собственото си дете, само да запази къщата си. Ако някакъв непредвиден случай помогне на българина да стане независим, то, поради своето ниско развитие, в каквото са и неговите едноплеменни и еднокръвни братя, той се възгордява, става непризнателен, граблив, безобразен, мразец и завистлив.» Няма да цитирам повече от тоя вестник, няма и да говоря за гърците, само ще кажа, че в такова време, когато над главите на всички ни виси секира, такива думи могат да пишат само хора продажни и безсъвестни, които нямат нито капка ум.

От своя страна ние все пак им прощаваме, защото не знаят какво вършат и като не обръщаме внимание на това, което тези хора казват, извикваме: «Да живее гръцкият народ и всички съзнателни хора!» А що се отнася до Византийската империя, нея я няма и няма да я има, а остава само празна фантазия в празна глава. Лайбниц казва: «За да живее в дружба с другите, едно правителство трябва да може да живее в дружба със самото себе си, а за да стане това, крайно необходимо е да управлява разумно, защото иначе няма да бъде кадърно нито само, нито с другите да се залови за каквато и да било работа.» Към тази мисъл може да се прибави и следната: За да бъдат свободни един човек и един народ, те трябва да уважават свободата и на другите народи; за да бъде човекът човек, трябва да уважава и правото на другия човек. Това е казано ясно.

И тъй, повтаряме: южните славяни желаят свобода и протягат ръка на всеки свободен човек.

К.

Застава, г. IV, бр. 31 и 32; 7 и 14 март 1869.

МОИ БРАТИЯ

Да достигне човек пълно независим живот и да бъде достоен да носи име ч о в е к, трябва му първо и първо образование, твърда воля и здрав ум да може да разбере по кой път да върви. Само той народ може да бъде роб другиму, който стои по-ниско с образованието си от своя господин. Ние, българите, робуваме петстотин годин най-тежки ярем, преклоняваме коляно пред най-варварския и най-дивия народ на света. И защо? Първо, защото доскоро бяхме малко образовани; второ, защото няхаме съгласие между себе си; а трето — не бяхме още в състояние да разберем кой е наш приятел и кой е наш враг. Но с последните петнайсет годин българския народ се събуди от дълговечния сън, просвещение и книжевност се развиват бистро и нашите господари останаха далеч от нас. Несъгласия и вражди, които досега гризеха нашите сърца, в сегашно време се губят малко по малко и от сичко се види, че ние имаме светла бъдещност.

Народ и господарство, кои не са в състояние да вървят напред, кои се гнушават от образование и наука, трябва да паднат, да се изгубят и да дадат място другиму да живее и да бъде полезен себе си и другиму. Нашите господари, както е познато секому, не са за нищо: нема ни книжевност, ни наука, ни образование, ни ум и разум, а без тия качества не може се управлява господарство. Мнозина наши братия мислят или б а р е м г о в о р я т, че ние може да се сложиме с турците, да коронишеме султана с българска корона, да му плащаме данок, но да имаме свои закони и свое самоуправление. Но аз мисля, че само луд човек може да вярва, що това може да бъде. Секи от нас знае, че в Турция няма закон, няма правда, няма човечество. Ако днес

цариградското правителство издаде закони, то утре ги унищожава; ако султана обрече днес, на другия ден заборава или се отрича от своите думи. Доста е нам да погледаме какви комедии се разиграват в Цариград с нашия църковни вопрос; доста е нам да помислим каква полза ни са донесли хатихумаюните, хатишерифите, гюлханетата и пр. Турчин[ът] е турчин, него ни бог, ни дявол не може да го направи човек. Кръвожадност, фанатизъм, ненавист към гявурите — ето турските достоинства. Дорде са турците мохамедани, дотогава тия не могат да бъдат люде. Алкоран и човек нямат между себе си нещо общо.

Що видим у учениците Мохамедови? Разврат, многоженство, о л а н и, тпоумие и пиянство и пр. Може ли, кажете ми, чист и честен народ да има нещо общо с такива люде? Не, братия, оставете сичко настрана и търсете братство между себе си и между своите братия, които търпят също както и ние.

Българи, сърби, ромуни и гърци трябва в сегашно време да подадат един другиму братска ръка и с общите си сили да откупят отечеството си, ако иска секи из тях да достигне своята слобода. Тия четири народа търсят слобода, желаят спасение, а имат едини общи врагове и ако се карат между себе си, то помагат на своите душмани. Нашата вражда против гърците трябва сега-засага да се остави настрана и да се гледа общата цел. Кога ние бъдем слободни, тогава ние можеме да се препираме и да делиме това, щото имаме; кога бъдем слободни, тогава и църковния наш вопрос ще се свърши сам по себе си; кога бъдем слободни, тогава и вражда не може да бъде между нас. Ние имаме дело с гръцкото цариградско духовенство, а не с гръцкия народ; сама Гърция се е отделила от фанариотския патриарх и има своя независима йерархия, а ние сме българи. Ние българите търсим пълна слобода, а дека има пълна слобода, там няма вражда и несогласия. Сърбин може да живее както му е воля; грък да живее гръцки; а ромун — ромунски. Тия места, кои са населени с гърци, нека се управляват гръцки, а ония, които са населени с българи — български. Ние желаем пълна слобода и затова не щем да ни се покорява и да ни робува други, така също не щем и ние да се покоряваме и робуваме другому.

Не да променим султана искаме ние, а да бъдем слободни. Историческо право, Византийска империя, Симеоново царство, Душанова круна и пр. немаат място там, дека се иде за слобода и живот. Погледайте на Швейцария и Америка и вие ще видите, че щастието човеческо сѣ заключава не на скиптер и трон, не на корона и монархия, а на чиста човеческа слобода. А има ли по-счастлив народ от американците и швейцарците? Аз отговарям: «Нема». А в Швейцария живеят три народа, които никак не приличат един на други по характера си: немци, италианци и французи. А в Америка живеят заедно петдесет народа и петдесет вери. Ние търсим пълна слобода, слобода народна, слобода лична, слобода човеческа; който мисли също, що и ние мислиме, той е наш брат. Ние своето не даваме и чуждото не щем; кой желае да земе чуждо, той не ще и слобода, той не е слободен човек, а деспот. За да бъде човек слободен, трябва да желае слобода и другиму.

И така, мои братия българи и сърби, ромуни и гърци, подайте ръка един другиму, заборавете ситните вражди, полюбете секого, който търси слобода, за да полюби и той вас. Подайте ръката си секиму, който каже да е наш брат и мисли също както и ние и напред, братия, напред

Л. Каравелов

1869, 1 януария
в Пещанската темница

Народност, г. II, бр. 16, 9 март 1869.

НЯКОЛКО ДУМИ ДО БРАТА Р. ЗА СВОЕ ОПРАВДАНИЕ

В бр. 41 на «Застава» е отпечатана статия под надслов: «На Каравеловата статия в «Застава», в която непознатият брат Р. ме набеждава, че съм фанатик и че сляпо мразя турците. Тази статия, за която говори братът Р., изпратих от пещенската тъмница до българския вестник «Народност» и така на 1 януари тя бе отпечатана в «Народност», а по-късно и в «Застава».

В тази статия, или по-точно казано, в това писмо, казвам, че българите не вярват на обещанията на султана и на неговите министри и че българите не могат да имат нищо общо с турците, защото турците са мохамедани, а «докато са мохамедани, турците не могат да бъдат хора». Това мое убеждение не се харесва на брат Р. и той отговаря: «Ние смятаме, че не е така; един свободен човек не трябва и не може да разсъждава така, защото самият ще бъде фанатик, тиранин и никога няма да е свободен човек (?); ние смятаме, че и между турците има почтени и добри хора, има и негодници, каквито има и между нас, и навред по света.»

Всичко това е така, но братът Р. забравя, че тук изобщо не се говори за почтени лица и за тяхната почтеност, а за масата изобщо, за целия турски народ заедно с неговото правителство, администрация и т. н. Аз не казвам, че и между китайците, монголците и абисинците не може да няма порядъчни хора, но когато се говори изобщо за тия народи, аз мога свободно да кажа, че те не са хора в прекия смисъл на тая дума, че те трябва още много да се изменят, да се очистят, трябва много да преживеят, за да постигнат това, към което се стреми сегашният човек, който носи името ч о в е к .

За да стане човекът човек и да разбере своето значение, най-напред му е нужно правилно възпитание, което дава на човека ония нравствени качества, без които не може да бъде човек. Нравствените качества на човека, неговото добро име, са венецът и славата на неговия живот и най-скъпото достойнство в човешката природа изобщо; добрият характер ни издига в собствените ни очи и в мнението на другите и прави човека достоен за всяко място, което заема в обществото. Характерът дава на човека голяма сила и му доставя голяма чест, а у никого не възбужда завист към себе си.

Характер, който е резултат на изпитана честност и постоянство, никога не губи своето значение, защото тия качества повече от всички други печелят общо доверие и уважение. В добрите нравствени качества се отразяват всички добри страни на човешката природа. От тия качества се ражда идеята за съвършения човек. Хората, които се придържат здраво към нравствените принципи, са не само представители на обществената

съвест, а и движеща сила във всяко добре устроено управление.

Вътрешната сила на народите, тяхното промишлено развитие и цивилизация зависят от качествата на характера на отделните личности. На тая основа се крепи и целият граждански строй, защото законите и наредбите не са нищо друго освен изблик на развитието на отделните лични характери. Пред безпристрастният съд на природата не само отделните лица и народите, а и цели поколения получават точно толкова, колкото заслужават, не повече. Оттук, значи, следва, че на човека преди всичко му е нужно възпитание, като основа на неговия характер и неговата енергия. От най-добрите човешки възпитатели виждаме, че при възпитанието на човека най-много е необходим добрият пример, защото той и без думи влияе на човека. Тази човешка школа, основана върху практиката и последствията от нейното възпитание, се показва по-полезна отколкото обучаването чрез думи. Всички хора разбират и научават по-добре това, което виждат, отколкото онова, което чуват. Възприетото с око е винаги по-силно от възприетото с ухо; това, което видим, запомняме по-добре от това, което чуем.

Ето защо на младини примерът е така важен. Несъзнателното дете взема пример от постъпките на околните, както червеят придобива цвета на листа, от който се храни. Семейството е огледало, в което се оглежда цялото племе, в него е изворът на народния характер и в зависимост от това дали изворът ще бъде чист или размътен, от него ще извира също така чисти или мътни понятия, правила, закони за правителството, което управлява. Домашното огнище възпитава цялото племе. Общественото мнение и напредничавите стремежи изникват в семейството.

Изобщо всяка наша постъпка и всяка наша дума са подобни на онова, което виждаме и чуваме, което има влияние не само върху нашия собствен живот, а и върху всички изобщо. Със собствени сили ние по никакъв начин не бихме могли да разпрострем влиянието си върху другите, ако то само не въздействуваше на хората около нас; така често забелязваме, че някоя съвсем незначителна личност прави с добрия си пример дълбоко впе-

чатление на хората, които я познават, и така им дава проста, но неопенима насока.

В какъвто и тесен кръг да живее човек, той винаги може да бъде полезен, както слънцето, което огрява и високите бърда, и малките могилки. Почтеният човек и правдивият характер оставят след себе си добър спомен не само на децата си, но и на народа и на всички хора, защото такъв живот съдържа в себе си авторитета на добрите дела и предупреждение за лошите и поради това е извор за всичко красиво и човечно. Известният Попа често казваше: «Мисля, че е достатъчно, дете никога не е трябвало да се червя за своите родители, а и моите родители никога не са се просълзявали заради мене.» Да видим тогава какво е турското семейство, какви са възпитанието и характерът на народа им, дали отговарят на всичко това.

Ето пред нас един турчин, баща на семейство; той има две, три, петнадесет и повече жени, които той гледа не като хора и майки на бъдещите му деца, а като добичета, които са се окотили само за да задоволяват неговите животински страсти, да му се покоряват робски, да нямат свой глас, свои убеждения, свой разум, а да се грижат само за своето тяло, с което трябва да привличат и раздразват своя господар. Може ли, моля ви се, такава майка да възпита и развие човешкото достойнство у него? Но да видим какво прави бащата за възпитанието на своите деца. На всички е известно, че до петнадесетата си година, т. е. докато почнат да узряват, мъжете се отглеждат в харема, а после бащата ги взема в мъжката част на къщата, в тъй наречения селамлък.

След това момчето не вижда друга от жените на баща си освен собствената си майка, не вижда дори и сестрите си по баща, защото ревнивият сатрап, който знае, че сам е неморален, не вярва дори на собствения си син. Като живее в харема, детето не вижда нищо друго освен неморални неща. Цял ден прекарва детето с най-глупави и безчувствени създания и става свидетел на най-гнусен нощен разврат, когато пияният му баща посещава женурята. Щом се появи сатрапът, пред него веднага изтърпазат робините му полуголи, нагиздени, набелени, начервени и всяка му показва прелестите си, за да му

се хареса. И захващат песни, пиене, танци и разни други неща и често пъти всичко става пред децата.

И тъй, какво е семейството? По какво се различава това семейство от един публичен дом? А какво са евнушите, какво са *оланите* (момчетата) — и за всичко това знаят и момчетата, и момичетата? Хубав морал и добра надежда може да имаме от такива хора и от тяхната солидарност. Но за това не си струва дори да се говори по-нататък и братът Р. е трябвало най-напред да проучи турското семейство и тогава да говори за солидарност с турците.

По-нататък братът Р. казва, че трябвало да правим разлика между човека, системата, религията, защото само така сме можели да стигнем до известна цел, до споразумение. . . Но мъчното е там, че при турците религията не може да се отдели от човека, от начина на управление и живот.

За турчина няма отечество, няма правителство, както го разбират хората, няма човечност, има само религия. От каквато и народност да е един човек, щом приеме мохамеданството, той е турчин и престава да бъде сръбин, българин, еврей и т. н. Достатъчно е да се погледне Босна, дето е била проливана и сега се пролива толкова кръв между еднокръвни, но не и едновърни братя, дори между рождени братя от един баща и една майка, когато се разделят по вяра, както се случва бащата и единият брат да са православни, другият католик, а третият мохамеданин или обратно, без да се има предвид и това, че мохамеданската вяра не е могла да има голямо влияние и да хване корен в сърцата на хората, които някога са били християни и сръбските обичаи и сръбският морал са били за тях светиня. Разгледайте малко по-внимателно Турция, нейното управление, нейните закони, вестници и т. н. и навред ще видите Мохамед, корана и религията.

В Турция Мохамед по никакъв начин не може да се отдели от султана, те са свързани и човек не може да си ги представи един без друг. Титлите на султана са такива: брат на слънцето, син на месеца, чичо на звездите, наследник на великия пророк, наместник на живия бог и т. н. и всеки турчин е сякаш уверен, че султанът е непогрешим като папата. Това, което казват западни-

те народи за руския цар, че бил папата на източната църква, би могло с по-голямо право да се каже за султана, че е Мохамедовият папа.

Друг е пътят, който води човека към цивилизация и прогрес и го извежда от мрака; без съмнение това са образованието и науката, когато се употребят за добро и за своя и човешка полза. По самото си положение и историческо развитие турчинът стои в съвсем други отношения към останалите европейски народи. Защото в Европа знанието е дело на самите нейни ръце.

Въпреки че нейните поборници са заплашвани, гонени, въпреки че им е отнемана свободата, че са подлагани на мъки и наказания, тя пак е събирала трошица по трошица, и това е вървяло така през всички векове, докато не се е образувала грамадна сила. Така Европа е положила основите на науката и с нейна помощ е излязла победоносно от големите си борби за общи човешки права; тя е видяла ясно, че знанието е единственият залог за всеки по-сетнешен успех и за истинското щастие на човешкия род. Напълно понятно е защо европейските народи обичат непресторено науката и знанието, като първо и най-скъпоценно свое благо.

За турците и изобщо за всички източни народи науката никога не е имала общо жизнено значение и те никога не са били в жива вътрешна връзка с науката. Всеки знае, че ако не е родоотстъпник, турчинът никога няма да чете книга или ръкопис, в който не е споменато четиридесет пъти името на Аллаха и на неговия пророк. Кажете на турчина, че на света няма зли духове, високи повече от тридесет стъпки; че няма змейове, които хвърчат във въздуха; кажете му още, че астрологията е измама, а хиромантията — преувеличение и ще видите как тия празни заблуди са влезли в кръвта му. Ако сте в Турция, ще ви затворят и дори ще ви убият като хулители на Аллаха и неговия пророк.

«Успехът на образованието — казва Бокъл — зависи само от придобивките, които са спечелени от човешкия ум, и от това, доколко те са разпространени.» А хората, които са доволни от своите знания, никога не ще се решат да ги увеличат. Хората, които са напълно убедени, че техните разбирания са безпогрешни, никога няма да се трудят да изпитват основите, върху които поста-

вят своите разбирания. Те често гледат учудено и ужасено мненията, които са противни на общоприетите и докато хората се намират в такова умствено състояние, не е възможно да научат-никаква нова истина, която е противоположна на техните предишни възгледи. И така, възприемането на новата наука трябва да предхожда всяка крачка, която прави обществото по пътя на напредъка; но преди всичко трябва да има любов към търсенията и, разбира се, стремеж към съмнения, защото без това няма търсения, а без търсения няма знание. Знанието не е неподвижно пасивно начало, което да получим без усилие; но който иска да придобие знания, трябва търпеливо да ги търси. Знанията са резултат на голям труд и много жертви. Не може да се мисли, че хората ще се трудят и ще пренасят жертви, за да изучат неща, които смятат, че знаят. Който не различава мрака, няма да се стреми към светлината. Щом веднъж сме се уверили в нещо, няма да го изучаваме повече, защото това ще бъде безполезно и дори нещо повече — опасно. Докато не започне съмнението, дотогава няма наука. И така, в кръга на знанието съмнението поражда напредък или поне предхожда всеки напредък. Но дали ленивите и фанатични улове на турците са кадърни да се образуват? Дали религиозният фанатик може да разбере и оцени истинската цивилизация? Впрочем и братът Р. сам признава това и казва: «З а б ъ д е щ и я с ъ ю з на И з т о к т р я б в а т г р а ж д а н и , а н е р е л и г и о з н и ф а н а т и ц и ; в с ъ ю з а м о ж е д а в л я з а т х р и с т и я н и , м о х а м е д а н и , е в р е и . . . » А аз пак ви казвам, че за бъдещия съюз на Изток ни трябва гражданите, които ще могат да разберат какво е напредък и цивилизация, а не религиозни фанатици като турците и заради нашето добруване те трябва да си отидат в Азия и да ни направят място да се развиваме и да живеем като хора. Възможно ли е братът Р. да не разбира, че турците са главната причина за нашата изостаналост? Чудно наистина!

По-нататък братът Р. казва: «А за да бъде осигурена свобода на съюза, няма друг път освен тоя — народът като съюз да отдели личните интереси от общите, та всеки гражданин да има пълно равноправие и равенство за личните си убеждения (а личните убеждения

съставят общото мнение), от какъвто и вид да са тия лични убеждения.» Аз напълно се съгласявам с брата Р. и от своя страна на драго сърце бих възприел неговата теория, но въпрос е дали турците ще се съгласят да протегнат братска ръка на брата космополит? И ако се съгласят, дали тая ръка ще ни принесе някаква полза? Историята мълчи за това. Хубаво нещо е теорията, брате мой, но на практика е съвсем иначе.

«Ние не разбираме как човек, който иска свобода за себе си — казва братът Р., — може да я отказва на другите, дори това да са най-глупавите, най-големите варвари и наши кръвопийци. Свободният човек се различава от тиранина точно по това, че като иска свобода за себе си, иска я и я признава и за другите, че по-съзнателният поучава несъзнателния; с това са набелязани пътищата за равенство и това издига свободата над деспотизма.» Не разбирам отде заключава братът Р., че аз не желая свобода и благоденствие на турците, израилтяните и др.! Аз казвам само, че между нас и турците не може да има взаимност поради това, че солидарността зависи от много условия: първо, взаимност може да има между хора еднокръвни, които имат еднакви нрави и обичаи; второ, у народи, които са получили добро възпитание и образование и които се затвърдяват сред напредничавите хора; трето, у народи, които имат една религия. Без тия три условия, според мене, не може да има взаимност, така че приятелство ще има само тогава, когато образоваността извърши своето не толкова сред нас, колкото сред турското племе, а дотогава трябва да минат още няколко века. Лорд Маколей казва в своята Английска история: «Изведнъж всеки народ може да се намери в такова състояние, че мнозинството му трябва или да се подчини на малцинството, или само да бъде стеснено от разни неудобства, и ако при обикновени обстоятелства той е търпял, макар и справедливо, да го ругаят и преследват, точно това би могло да се нарече законна самозащита.»

И ако ние искаме да живеем, трябва да се борим за живота, иначе ще бъдем роби на другите. Трудно е да се изведат турците по пътя на истината; те не ни разбират и ако желаем свободата, ние трябва да желаем те да се изселят в Азия и там да живеят, както си искат;

ние няма да им пречим за това, както и те на нас. В края на своите бележки ще кажа и това: дай боже, турците поне малко да заприличат на хора и тогава аз ще бъда първият, който ще им протегна ръка и който ще признае това, което казва братът Р.

Л. Каравелов

Застава, г. IV, бр. 43 и 45, 9 и 13 април 1869

ОБЯВЛЕНИЕ

Преди няколко време се раздаде едно обявление за нов един вестник «Отечество», в което е подписано моето име. Аз, истина, услових се с едно букурещко дружество, което носи имя «старите», да бъда редактор на тоя вестник и написах за него програма според моят поглед върху българските работи и българските интереси въобще. Но мене трябваше да отпътувам в Австрия по свои частни работи и затова оставих обявлението или програмата си на горереченото общество, за да го напечата и раздаде дорде се аз върна. Преди една неделя се върнах в Букурещ и какво намерих? — Моята програма изменена и прелеена по калъпът на г. «Христа и компания». Аз никога не съм бил чуждо оръдие, никога не съм продавал своят народ и затова се отказвам от онова обявление и известявам секи българин да не приписва горереченото обявление мене.

Л. Каравелов

Народност, г. II, бр. 31, 6 юли 1869.

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

Кор. от България

Истина е, че там, където няма борба и опозиция, няма и живот, че опозицията е главният фактор за човешкия прогрес. Преди Севастополската война, т. е. до

1852 г., българският народ се намираше в най-пасивно състояние или летаргичен сън и ако тук-там ставаха скарвания или стълкновения с турците, несъгласия или раздори между гръцкото духовенство и някои българи, то всичко беше дело на частни лица, които действуваха по този начин по лични подбуди или поради лични вражди. Севастополската война бе за българите същото, което беше първата френска революция за Европа, 1848 г. за Сърбия или унгарската революция. Преди тази война българите имаха един-единствен вестник, «Цариградски вестник», и българската литература, както справедливо отбелязва г. Пипин, «почти не съществуваше — тя едва проявяваше признаци на живот; училища имаше само в големите градове и тук-там по селата, но по-голямата част от тези училища бяха гръцки или славянски, т. е. в тях се учеха да четат църковнославянски часослови, псалтира и нищо повече.»

До 1852 г. за българите турците бяха страшни, силни и непоклатими; но боевете при Силистра, Калафат, Синоп и др. отвориха очите на българския народ и той видя, че след няколко поражения духът на неговите господари и повелители така страшно пада, че те се превръщат в най-големи страхливци. Това стана ясно като бял ден за българите. Освен това българите, доколкото позволяваше положението им, се опознаха с европейците; френските и английските войници, които проливаха кръвта си за целостта на турската империя, се отнасяха с пренебрежение към турците, докато с християните те си живееха добре, съчувствуваха на нещастията им и даже ги съветваха «да грабнат оръжието и да се освободят от изнежените и развратни тирани, пригодени само за живота в харемите.» Всичко това не можеше да не отвори очите на българите. Първата пречка в развитието на българския народ беше гръцкото духовенство, за което Българското възраждане бе неизгодно. Необходимо бе това духовенство да се изтласка от пътя и тогава да се върви направо към целта, но то стоеше така твърдо на своите позиции, че не бе тъй лесно да се отървеш от него; помагаше му турското правителство.

Още от самото начало българите молеха както турците, така и цариградския патриарх да им позволят да

Б Л. Каравелов, т. 7

проповядват в църквите си на славянски език и да не им пречат да основат свои български училища. Подразбира се, че подобно искане от страна на българите не би било особено изгодно за гърците, които почти цяло столетие се трудеха напрегнато и харчеха големи парични суми, подкупвайки турците — да не им пречат да обезсилват славянските племена на Балканския полуостров и да възстановят Византийската империя. Ясно е, че гърците сбъркаха; ако те бяха дали на българите незначителните привилегии, за които така кротко и убедително ги молеха, не би станало това, което стана сега.

Надигна се протест. Гърците заявиха, че ще анатемосат всеки, който дръзнѐ да посегне на вековните им права. Българите отговориха, че не се страхуват от анатема, изречена от устата на несправедливи хора, и поискаха от патриарха да отзове от провинциите епископите, които дръзнаха да заплашат народа с анатемите, и на тяхно място да изпрати други. Патриархът отказа. Ожесточени от този отказ, българите поискаха от константинополския синод да не им изпраща гръцки епископи, които не знаят български език и не са запознати със славянското богослужение. Патриархът не обърна никакво внимание на това и продължи да упорствува. Тогава българите изпратиха депутати в Цариград, които подадоха искане както до патриарха, така и до турското правителство в българските провинции да бъдат изпращани за епископи само българи, в противен случай народът няма да се подчинява на гърците. След като се запозна с това искане, вместо да изслуша спокойно недоволните и да направи поне някои отстъпки на българския народ, цариградският патриарх започна да заплашва, че ще анатемоса всички непослушни и ще ги отлъчи от църквата. Само това липсваше на ожесточения народ. От всички страни се надигна ропот, заплахи и негодувание; гръцките епископи бяха изгонени от много епархии или им бе отказвана всякаква материална помощ. Цариградският синод прокълна някои от въстанията българи, а българското духовенство, заедно с целия народ в Пловдив, Пазарджик, Кукуш и на други места, прокълна патриарха и цариградския синод.

Разбира се, колкото по-навътре в гората, толкова

повече дървета: колкото повече патриархът се инатеше, толкова по-големи ставаха изискванията на българите и сега се стигна дотам, че да се помирят враждуващите страни е свършено невъзможно и рано или късно всичко ще завърши с окончателното отделяне на българите от цариградската патриаршия. Трябва да се отбележи, че българският църковен въпрос е въпрос на живот и смърт за българския народ. Сега българите не крият намеренията си и българският вестник «Православие», издаван в Цариград, пише: «Българският църковен въпрос не е нито църковен, нито догматически, а национален; въпрос, чрез който българският народ иска да се изравни с другите народи и да напомни за съществуването си.»

Борбата с гръцкото духовенство събуди у българите и стремеж към образование и литературна дейност. Преписните и съперничеството се оказаха полезни. Гърците обвиняваха българите в простотия и невежество, българите започнаха активно да се грижат за основаване на училища и читалища; гърците се подиграваха на българите, че нямат никаква книжовност, българите хванаха перото и разбраха, че с разпространяването на просветата се увеличава и благосъстоянието им. В настоящия момент се издават 7 български вестника и всеки месец излизат на бял свят и смислени книги. Но преди да започнем да говорим за българската литературна дейност, ще кажем няколко думи за българските училища.

Преди 1852 г. в цяла България едва ли биха могли да се наброят до 500 училища; сега, по достоверни сведения, те са 12 300! Срещат се и такива села, особено в Тракия, където на 300 жители се пада мъжко и девическо училище. Освен това сега в много български градове се създават благотворителни дружества за подпомагане на бедни момчета и момичета, желаещи да учат. В Търново, Ески-Загра, Казанлък и др. жените създадоха такива дружества, чиято уредба би направила чест и на образованите държави. Българките решиха да не носят никакви излишни накити или предмети на разкоша и със спестените пари да издържат сираци, които учат. Мъжете последваха жените и на свой ред подпо-

магат бедните момчета и откриват читалища. Сега е трудно да се намери български град, в който да няма девическо училище или поне малко читалище; в големите градове има по две и по три. Българският патриот Николай М. Тошков, одески търговец, откри наскоро 7 женски училища и възпитава за своя сметка 7 момичета, които се задължават да станат учителки в тези заведения.

Струва ни се, че всичко казано дотук може да създаде известна представа за сегашната дейност на българския народ. Бихме искали да допълним тази картина и с различни сведения и точни известия за литературните занимания на българите, но ще отложим това за друго време, когато няма да е необходимо така внимателно да следим съвременните събития. Сега да поговорим за Българското книжовно дружество, което ще бъде скоро открито.

Главните виновници за създаването на това дружество е същият — Николай Тошков и В. Стоянов, възпитаник на Пражкия университет. Н. Тошков пожертвува 60 000 франка за дружеството. Освен тези пожертвувания от одеските българи и други български патриоти в Молдово-Влахия са отделили около 300 000 франка, като при това не всички градове в Придунавските княжества, населени с българи, както и в самата България, са внесли своите пожертвувания. Целта на българското дружество е да разпространява знания сред българския народ и с всички сили да се стреми към разпространението на полезни книги. Около 15 септември във влашкия град Браила ще се състои българско събрание, на което ще се реши: 1) къде ще се намира капиталът на дружеството; 2) в кой град ще живеят главните му дейци; 3) ще бъдат избрани председател, секретар и касиер; 4) ще бъде прочетен уставът на дружеството и т. н. Българското книжовно дружество несъмнено ще се превърне в център, около който ще се групират всички хора на науката, хора на своето време и на Просвещението, и всичко, сътворено от тях, ще се разпространи из цяла България. Това дружество ще има свои библиотека, музей, топография, а с течение на времето ще открие и свое училище. Книжовното дружество ще издава и свое научно списание, и свой вестник.

Вероятно това дружество ще се нарича «България» или «Кирил и Методи». Вероятно седалище на дружеството ще бъде Букурещ.

Несъмнено това радостно явление ще положи началото на българския живот и прогрес; също няма съмнение, че благородните и честните хора ще се зарадват на българското движение и ще направят всичко за ускоряването му; вероятно и руснаците няма да бъдат последни в това начинание.

Л. К.

Новоросийский телеграф, № 162, 20 август (1 септември) 1869.

АЗ ЛИ СЪМ ФАЛШИВ ИЛИ ИЗДАТЕЛИТЕ НА «ОТЕЧЕСТВОТО»

Казват, че стари люде сякога биват благоразумни в своите действия и честни в своят живот и затова младите трябва да ги слушат и почитат, да им се кланят и да им целуват ръка като на свои ментори. Доколко е истинно това мнение ще видим по-долу.

В Букурещ преди три недели захвана да се издава нов незаконорождени вестник «Отечество», на когото целта е, според програмата му, «да разпространява мир и любов между българский народ»(?!); а според съдържанието му, да псува и да безчести частни лица, които нямат счастье да се съглашават с мненията на издателите. Тоя незаконорождени вестник (аз казвам незаконорождени, защото неговите бащи и майки крият имената си и не знаеш ни кой е редактор, ни кой е издател) още в първият си брой показва своето «миролюбие и кротост» и доколко той «осветлява духовете (?), внушава съгласие и споразумение насякъде (юнак над юнаците!) между нашите съотечественици» (гл. Отеч., бр. 1-й, стр. 1). Това сичко е твърде добро, но прави ли се, както се говори?

Първият брой на «Отечеството» е напълнен с хули против мене и който е прочел тоя първи брой, той трябва да помисли, че аз съм направил най-голямо престъпление на тоя свят. «Отечеството» казва, че аз съм човек

«непостоянни, неразбрани, още и фалшиви». Да видим сега аз ли съм фалшив или издателите на «Отечеството»? Преди четири месеца г. Христо Георгиу & Сопрані ме пригласиха в Букурещ да бъда редактор на «Отечеството» и аз дойдох в Букурещ. Аз мислех, че тая газета ще се издава от сички букурещки българи, сир. с общо съгласие, но скоро се научих, че тя трябало да бъде орган на частни люде, които съставляват в Букурещ своя партия. Целта на тая партия била да обори младите българи, да убие «Народност» и да царува насякѣде самостоятелно. Това предубеждение дотолкова ме охладиди, щото аз вече мислех да се върна назад, отдека съм дошел, но намериха се между младата партия такива люде, които ме посъветоваха да остана и да зема редакцията върху себе си. Целта на тия млади българи беше да се употребят сичките средства, за да се съединят двете партии заедно и да бъде общо братско примирение. От своята страна и старата партия изяви пред мене същото желание и аз се съгласих.

Аз написах програма за вестникът, прочетох я на издателите; тия я одобриха и дадохме я да се печата. Аз отидох в Нови Сад (в Австрия) по работата си и когато се върнах в Букурещ, намерих програмата прекроена или поправена по думите на «Отечеството». Условието, което бяхме заключили между себе си, беше да ми се не подписва името като редактор на тая газета, а да се подпише едно друго лице, а по каква причина, то е моя работа. Под програмата, която се напечатана без мене, аз намерих първо и първо, че е подписано името ми, а друго, че програмата е изменена в някои места. Сега аз питам издателите на «Отечеството» защо: 1) Защо са подписали името ми, без да ме питат? 2) Защо прекрояват чуждите статии, без да питат автора им? Ако аз напишех в някой вестник статия, в която да прождам свои идеи, които се не съгласяват с убежденията на г. Христа Георгиу, и да подпишех под статията неговото име, то щеше ли да ме поблагодари г. Христо? Но това г. Христо не може да разбере, и да представим други пример: ако аз напишех някакво си търговско писмо от името на г. Христа и без да го питам, подпишех неговото име, то щеше ли да ми прости г. Христо моята погрешка? Както искате, а за такава погрешка аз

щях да бъда затворен в Букурещкият креминал. Но г. Христо може да каже, че търговията е друго, а писането е друго, че в търговията човек може да изгуби капиталът си, а в писането той нищо не губи. Още г. Христо може да каже, както и казва, че когато той си дава париците, то може да прави каквото иска. Но ако г. Христо си дава париците, то не секи човек е способен да си продава идеите и совестта за пари; не секи желае да играе, както му свири г. Христо и С-ие; не секи може да обича това, щото обича г. Христо, и да ненавижда това, щото ненавижда г. Христо.

Нека знае отсега г. Христо, че има на светът такива хора, на които идеите са милиони пъти по-скъпи и от пари, и от чинове, и от медали, и от счастье, и даже от животът. Много люде за своите идеи са изгнели в тъмниците, изгубили си са животът под топорът на джелатите, били са изгорени живи, но техните ученици вървяха по техният път и народите достигнаха в сегашно време това, за кое ония мъченици изгинаха. Не пари възкръсават падналите народи, а светла идея, мъжество и спасителна истина. Но за г. Христа & С-о сичко това е «темна вода в облацех» и нему се чини, че за пари човек и бога може да купи. Крив ли съм и аз, че не мога да мисля така също, както мислят издателите на «Отечеството»?

Но тука трябва да кажа, че моята програма, която е напечатана с 1-й брой на «Отечеството», не е ни тая същата, която аз собственоръчно съм дал в типографията, ни тая, която е напечатана в обявлението, а друга трета редакция. Защо г. Христо не е напечатал същата моя програма или поне програмата, която е напечатана в обявлението, аз не мога да зная. Но г. Христо ще да каже, че програмата, която е напечатана в «Отечеството», е твърде малко попреправена, а аз на това отговарям, че сяка дума, сяка точка и запетая могат твърде често да изменят и същите мисли. Кажете ми сега аз ли съм фалшив, или Христо & Сопрані?

«Отечеството» ме окривява, че съм написал в своята програма гърци вместо фанариоти, а в същият брой същото «Отечество» говори или повторява моите думи и вместо фанариоти насякѣде пише гърци.

По-нататък «Отечеството» се пуца в шпионлъци и клевети и казва на другите: «Ето, видите ли, тоя човек е против панславянските идеи, той в програмата си не упоменава за Русия и затова вий трябва да се чувате от него»; а на власите: «Тоя човек е маджарин и нарочно казва, че в Австрия има 2 милиона власи, а ний казваме, че ги има до 4 милиона и затова вий трябва от него да се чувате и да го гоните, а нас да обичате.» Колкото за русите, аз пред тях съм виноват, че съм ги заборабил и не съм ги споменал в програмата си, и затова моля както тях, така също и бая Христа да ме простят. Аз мисля, че за такава вина в Русия не бесят, и г. Христо няма за какво да прави шпионлъци. Да кажем право, нам ни е твърде драго, че г. Христо толкова обича Русия, и мислим, че тая любов ще го накара да се съгласи да бъде капиталът на «Българското книжовно дружество» в Русия, а не в неговите ръце. Бая Христо твърде добре знае, че младите, които по думите на бая Христа са противници на Русия, искат да бъде капиталът в Русия, а бая Христо трябва първи да си подаде гласът да бъде така, а не другояче.

Колкото за власите, моят отговор е две думи. Нека се потруди г. Христо и да намери в типографията оригиналът на програмата и там ще види, че не е казано ни 2, ни 4, а 5 милиона власи. Чуete ли, бая Христо? Ала нека да речем, че аз съм направил погрешка и наместо 4 съм написал два, то и за такава погрешка не бесят хората. Срамота е, бая Христо, да преобръщаме наопаки чуждите думи и да говорим такива работи, за което други не е и мислил. «Нам ни е жално за това поведение от страната на г. Христа Георгиу. Съжаляваме този пример на непостоянство, неразбранство, още и фалшивост в лицето на един солиден стар човек, на когото поведението далеч не беше съгласно в тоя случай с доброто негово име.» Аз тука само повтарям думите на «Отечеството».

Но да оставим настрана г. Христа *À Comptant* и да поговорим за «Отечеството». За кого се издава това «Отечество»? Кому то трябва?

Аз мисля, че най-добро би било издателите и редакторите на «Отечеството» по-напред да се поучат да пишат, па тогаз да се земат да учат другиго. Ако «Отече-

ството» си намери читатели, то тия читатели само от езикът и правописанието на «Отечеството» трябва да се засрамуват и да се зачервят; ако обърнат внимание на някои други афоризми, то трябало би да полудеят. Аз се чудя защо нашите букурешки чорбаджии затрудняват себе си да издават тая газета, защо тий си губят времето и оставят своите важни занятия да пишат такъв боклук — това е въпрос, който ни не малко интересува и да отговарям на него аз се не зима. Но защо чорбаджиите издават тоя боклук — това е въпрос твърде интересен и с психологическа, и с друга някаква си точка. Кога щат най-послед тия български благодетели да престанат да лъжат сиромасите българи? Немà на българите са малко ония благодетения, които досега тий имаха от букурешките чорбаджии? Немà търновската болница, букурешката гимназия, габровското училище и пр. не процъфтяват? Бедни българи, вашите благодетели скоро щат да ви избият из главите любовта към знанието и образованието и по-скоро вий ще се откажете да давате пари за какъв и да е вестник или книга. И наистина, колкото българите и да имат търпение, но може скоро и на това търпение да бъде край. Разгърнеш една книга — там глупост и глупост; разгърнеш [друга] — там лъжа и лъжа; земеш една газета — там празни думи и бабешки бръщелевенета; земеш друга — там шарлатанство. . . Докога сичко това ще да бъде, до кой ден? Тряба да се срамуваме от цариградските вестници, които се издават в Турция, дека има и цензура, и отговорност. Но засега стига.

Л. Каравелов

Дунавска зора, т. II, бр. 39, 31 август 1869,

[РЕШЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС СЕ ПРИБЛИЖАВА КЪМ СВОЯ КРАЙ]

Цариград, 2 септември

От българския църковен въпрос сега, повече от всеки друг път, са заинтересовани двата лагера, т. е. и българската, и гръцката страна, и всяка от тях мисли, че

решаването на този въпрос се приближава към своя край. Отговорът на руския синод на посланието на цариградския патриарх вече е известен на читателите на «Ново-российский телеграф» и по всичко личи, че писмото на сръбския белградски митрополит Михаил, получено преди един месец от патриарха, ще ускори решаването на въпроса.

От една страна, патриархът, който смяташе да свика тъй наречения православен църковен събор (като че ли става дума за някакви си православни църковни догми или за разобличаването на някакви еретици), за да разреши този заплетен български въпрос, се излъга в сметките си и предприе други, по-изпълними мерки, за да въведе ред в своите дела; от друга страна, българите се заеха с тази работа по-енергично и заявиха както на турското правителство, така и на гръцкия синод, че ако църковният въпрос не бъде решен в срок от два месеца, т. е. до 6 октомври, то те, без да искат разрешение от никого, окончателно ще се отделят от цариградския патриарх и ще се грижат сами за благополучието на църквата си. По този повод в патриаршията беше свикано разширено заседание, на което присъствуваха почти всички членове на гръцкия синод, които се намираха по това време в Цариград. На заседанието бяха решени следните въпроси: 1) новосъздадената българска църква или българската йерархия ще се нарича **б ъ л г а р с к и е к з а р х а т**; а нейният глава или митрополит — **е к з а р х**; 2) българският екзарх ще бъде избран от цялото духовенство и от целия народ; 3) той ще бъде ръкополаган от гръцкия патриарх и затова ще е длъжен да споменава името му при църковната служба; 4) седалището на българската екзархия ще бъде в Дунавска България и българският митрополит няма да има право да го напуска без позволенията на патриарха; 5) Солунският, Адрианополският и Прилепският вилаети ще бъдат управлявани от митрополити, подчинени на патриарха; 6) контактите с турското правителство трябва да се осъществяват чрез гръцкия цариградски синод, следователно патриархът остава единственият посредник между турското правителство и българите. Разбира се, всичките тези въпроси бяха решени от гърците, а за мнението на българите никой и не попита. Българите се отказаха от този

проект и заявиха, че не желаят да се занимават с глупости и искат по-значителни гаранции за независимостта на църквата си. — «Ние искаме или всичко, което желае българският народ, или нищо — казва българските представители. — Народът ни упълномощи да се борим за напълно независима йерархия и ние сме длъжни да изпълним неговото желание. Ние нямаме никакво право да правим каквито и да било отстъпки.»

Второто заседание на гръцкия синод, на което бяха разгледани отговорите на българските представители, беше свикано на 12 август. На другия ден след заседанието цариградският патриарх имаше съвещание с турския министър Али паша, на когото той заяви, че възнамерява да направи още някои отстъпки на българския народ; казват, че министърът одобрил намерението на патриарха и го посъветвал колкото може по-бързо да осъществи добрия си план, защото всяко забавяне може да доведе до печални резултати. След няколко дена Али паша повика представителята на българския народ, съобщи им за намеренията на патриарха и ги посъветва да се възползуват от случая и да приемат предлаганите им отстъпки, които според него са достатъчни да осигурят благосъстоянието на българската църква.

Какви са тези нови отстъпки? Ето с няколко думи съдържанието на новия устав: на българите ще бъде позволено да имат свои архиереи, начело на които ще стои митрополит българин. Този митрополит ще е подчинен на цариградския патриарх, ще е длъжен да споменава името му по време на служба и да му плаща известна парична сума не като заплата, а като **в с п о м о щ е с т в о в а н и е**. Митрополитът ще има право да живее не само на предварително определеното му място, но и в Цариград или в който пожелае град в България, но, живеейки там, той ще бъде смятан не за жител, а за гост. Що се отнася до останалите митрополити и епископи, които ще бъдат част от българската екзархия, въпреки че ще са длъжни да признават за свой духовен глава екзарха, все пак ще бъдат ръкополагани само с благословията и с разрешението на патриарха.

Разбира се от само себе си, че и тези нови, още недостатъчно уточнени отстъпки не можеха да удовлетворят българите: въпреки това отделни депутати бяха вече го-

тови, след някои изменения, да приемат тези предложения, но тогава възникнаха още много пречки. Али паша каза на представителите, че българският народ, заедно с гърците, трябва да плати дълговете на патриаршията, които в момента възлизат на 700 000 пиастра, и освен това е длъжен да плаща на патриарха всеки месец по 25 000 пиастра вспомоществования и още известни суми за семинарията на о-в Халки, за някакъв си несъществуващ комитет за разпространяване на православната вяра и т. н. Депутатите не само че не приеха тези условия, но и заявиха, че от този момент няма да молят вече никого за решаването на българския въпрос, а ще се заемат с него сами, пък после каквото бог даде. — «Нима смятате, че само от национално самолюбие — казали представителите — искаме да се отървем от цариградския патриарх? Не, бедността на народа и охолството на нашето духовенство са основните причини, които ни карат да вземем някакви мерки за унищожаването на това зло. Ние търсим изход от нашето печално положение. Ако се възползуваме от предлаганите от патриарха привилегии — колкото и това да е приятно за народа, но реално не ще му стане по-добре, — той ще трябва да се подчинява и да плаща данъци на двама господари: и на гръцкия, и на българския синоди. Не, ние не сме в състояние да постъпим така, даже и ако църковният ни въпрос не се реши никога.»

Няма да говорим за двата патриаршески проекта, но трябва да кажем няколко думи за проекта на турското правителство, който, с изключение на няколко точки, много се харесва на българите, според българските вестници «Македония» и «Турция». Всъщност този проект твърде обективно разглежда отношенията между българи и гърци и ние смятаме, че ако той бъде приет, недоволните сега българи все още биха могли да се помирят с враговете си. Ето няколко основни положения от правителствения проект: 1) Православните българи имат пълно право на свои свещеници, които, първо, трябва да са българи и, второ, да владеят добре църковнославянски; 2) епархиите с българско население ще бъдат управлявани от български митрополити, а населените с гърци — от гръцки; 3) българският синод ще има собствен митрополит, на когото ще бъдат подчинени всички

български епископи; 4) той ще живее в Цариград; 5) всички български епископи и митрополити ще бъдат избрани от българския синод и утвърждавани от правителството; 6) българският синод ще е напълно независим от гръцкия патриарх и той — патриархът, ще има право да се намесва в работите на синода само при верски разногласия; 7) българското духовенство трябва да уважава цариградския патриарх, а митрополитите — да споменават името му в църквите; 8) църквите, в които досега службата е била на гръцки език, трябва да останат гръцки, а в които е на български — български; в църквите, в които службата е и на гръцки, и на български, трябва да се смятат за гръцки, а българите нека си построят нови; 9) българската църква ще бъде управлявана по устав, съставен от българския синод и одобрен от патриарха и правителството.

Тези дни беше издаден устава в трета редакция, съставен от умерените българи и от някои либерални гърци. На него заслужава да се обърне особено внимание.

След няколко дена ще поговорим за този устав.

Л-ъ

Новороссийский телеграф, № 180, 12(24)септември 1869.

БЪЛГАРСКИЯТ ВЪПРОС

Цариград, 12 (24) септември

Във френския цариградски вестник «Courrier d'Orient» е публикувана дописка от долното течение на Дунав от 22 август, в която между другото се казва: «През изминалия месец комитетите работят много енергично и полагат трескави усилия, за да съберат повече пари. Членовете на комитетите твърдят (?), че тези суми са им необходими, за да вдигнат в България масово въстание. Тези революционери разбират много добре, че не могат да предприемат нищо сериозно, докато не избухне войната между Русия и Турция, но те все пак вярват и се надяват, че тяхното дело ще бъде спечелено тогава, когато успеят да скарат българите с турците и да създадат в Турция недоволства и брожения.

Всъщност главната цел на тези комитети е да спрат всички реформи, които турското правителство възнамерява да проведе (?!), и да предизвикат раздори между християните и турците. Те разказват на българските юноши, че революционните български войски преминали вече два пъти през Дунава и предизвикали брожения в Турската империя, се грижат за благоденствието на своята родина и че революционерите, хванати и обесени от турското правителство, са великомъченици.»

Редакцията на вестника прибавя към тези брътвежи следното: «Тази провинция (?) би трябвало да се повери на най-способния управител в Турската империя, защото тук се извършва най-активната подмолна руска работа.»

Цялата тази галиматия, както читателят вижда, не е нищо друго, а донос, и то най-възмутителен, най-мръсен. За какви комитети разказва авторът? За каква провинция, която уж е станала център на руската интрига, говори редакторът на френския вестник? Всичко това остава неясно, но здравомислещият човек, който проявява интерес към българските работи, ясно вижда, че тази неопределеност е умишлена хитрост. Ако кореспондентът говореше по-конкретно, дописката му нямаше да има никакво значение. В «Новороссийский телеграф» вече бе публикувана статията «Българското книжовно дружество», което в най-близко време ще бъде основано в Молдова и Влашко и чиято цел е, според възможностите си, да подпомогне за разпространяването на знания сред българския народ.

Неотдавна в Одеса беше отпечатан уставът на дружеството*, в който можем да прочетем следното: «Целта на Българското книжовно дружество е да разпространява всеобщо просвещение сред българския народ и, по възможност, да се грижи за духовното и материалното му благосъстояние. Това дружество ще се занимава с изучаване на българския език и граматика, на българската история и изобщо на българската литература. Дружеството ще се грижи за снабдяване на българските училища с учебници, ще издава свое археологическо списа-

* Проект за учредяване на Българското книжовно дружество. Одеса, 1869, 30 с.

ние и свой научен вестник.» Това е накратко програмата на дружеството, на което враговете на българския народ приписват някакъв си революционен характер. Необходимо е да се добави, че според устава на дружеството действителните му членове трябва да не са компрометирани нито в Молдова и Влашко, нито в Турция, следователно турското правителство и западноевропейските държави нямат основание да се тревожат и в това отношение. Френският вестник пише, че комитетите си поставят за цел да спрат дейността на турското правителство, което сега провежда реформи. Но каква полза би имал който и да е български комитет от подобна дейност срещу турското правителство? Нима тези реформи изобщо не засягат българския народ или му вредят и затова българските патриоти се стремят да попречат на осъществяването им? Освен това, какво е съдържанието на турските реформи, възхвалявани с такъв ентузиазъм от западноевропейския печат и от цариградския вестник «Courrier d'Orient»? Най-важните реформи засягат съда, защото предишните духовни съдии — кадиите, са заменени с турски образовани юристи, превъзрасяни до небето от много вестници. Главният съдия на Цариград, зетят на покойния Фуад паша, е смятан за твърде образован човек; той говори добре на три езика, носи сламена шапка, очила, пие вино, с една дума, той е истински европеец, или, по-точно, французин във всяко отношение. Но да видим как този французин мохамеданин изпълнява задълженията си.

В българския вестник «Македония» бе поместена уводна статия със заглавие «Великите идеи на българите», която по неизвестни причини не се харесала на турските власти, и те подвели под съдебна отговорност редактора П. Славейков. Когато Славейков влязъл в съдебната зала, главният съдия го посрещнал с такива ругатни, които биха смутили даже и последния хамалин; той го нарекъл к и ф и р (прокълнат), г я у р (неверник), куче, свиня и го заплашил, че ще го окове във вериги и ще го изпрати на заточение в Диарбекир. След тези изстъпления Славейков бил изгонен от съда, но след три дена отново го извикали и главният съдия го запитал: «Аз като че ли ви оскърбих преди три дни?» «Вие не оскърбихте мен, а мястото, където се намираме» — отговорил редакторът.

Естествено Славейков бил изгонен за втори път и след два дена получил съобщение, че вестникът му е забранен за един месец. Такива са висшите съдилища в Турската империя, в които съдиите са хора с френско образование, а какви ли са представителите на държавата в провинцията?

За българския църковен въпрос не може да се каже почти нищо ново. От третия проект, съставен от смесената комисия, въпреки че някои български депутати го приемат, няма да излезе нищо, защото народът не възнамерява да се съгласи с никакви отстъпки. От седемнадесет града вече са изпратени обръщения в Цариград, в които българският народ заявява, че няма да приеме никакви нови проекти и изцяло се придържа към първия държавен проект. За съдържанието на този проект вече говорих в «Новоросийский телеграф».

Любин... велов

Новоросийский телеграф, № 190, 24 септември (6 октомври) 1869.

БЪЛГАРСКОТО ДУХОВЕНСТВО

Гръцко-българският църковен въпрос сега започна да тревожи цялото население на Изтока. Вече няколко десетки години българите действуват за възстановяването на своята национална църква и борбата между гърците и българите, между византийския и българския патриарх не е прекъсвала. Повечето спорове и интриги ставаха в Цариград и едва напоследък българската църква се освободи от гръцкото влияние.

В 1393 година султан Баязид превърнал патриаршеската църква в Търново в джамия и подчинил българското духовенство на гръцкия патриарх в Цариград. В 1767 година българската църква се лишила от последните следи на своята самостоятелност и продажните фанариоти се разпореждали както си искат с българското духовенство.

Но сред това духовенство имало енергични хора, които залягали за освобождението на своята църква; в съ-

щото време Франция и агентите на папата интригували както в България, така и в Цариград, за да привлекат българската църква към римския католицизъм и е чудно как тоя малък народ е могъл да устои на интригите и гнета. Довели го дотам, че между многобройните епископи в България нямало нито един българин, защото тези места се продавали открито във Фенер; освен това епископите били длъжни да плащат данък на гръцкия патриарх и поради това обирали своите епархии. Съвсем естествено е, че злоупотребите са се вършели по всички стъпала на църковната йерархия и всеки поп бил задължен да ограбва енорияшите си, за да заплати за своето място.

Какво образование са могли да имат тия хора, задължени да следят за нравствеността на енорияшите, да ги поучават и утешават? В бедните селища духовенството е търпяло, а и сега търпи, голямо унижение. След като служи в църквата, попът обработва сам земята си като последен селянин, от когото не се отличава и с външността си, само дето носи дълга брада и особена шапка.

Селското духовенство и монашеството в България знаят само народния славянски език, но въпреки своите оскъдни възможности, всички се стараят да разпространяват грамотността. Дори в Цариград разбраха необходимостта от разпространяване на образованието в България и предложиха на епископите да открият народни училища, но те отговориха: по-добре е с тия пари да поправят църквите и да открият нови, защото църквата е най-добро училище за народа.

Но въпреки това на някои места в България изникнаха училища, в същото това време, когато народът се готвеше да отхвърли господството на гърците. Напразно се мъчеха турците и фанариотите да изхвърлят народния език от училищата и църквите, той все повече се разпространяваше и търновският митрополит Неофит не можа да спре това движение. Той изгори сбирката от български ръкописи, които съдържаха в себе си историята на страната от седми до шестнадесети век, и това възбуди негодувание из цяла България. В Цариград заваляха жалби против Неофита, но фанариотите успяха да потъпчат възнението и митрополитът остана на мястото си. Чудно е, че още не са го наградили, задето унижи бъл-

гарския народ и с всички сили се мъчеше да унищожи неговата националност.

Гръцките епископи не само разоряват своите епархии, като плащат големи данъци на Фенер, но и развърщават народа. През 1860 година бяха подадени до великия везир жалби, в които се описваха не само осъдителни, а и престъпни постъпки на висшето духовенство, на които е мъчно да се повярва — толкова са възмутителни. Вследствие на това сред масите започна силно движение за изгонване на подобни пастири.

Но не е лесно да се направи това. Негодуванието срещу фанариотите е силно, но да се въстане против тях, означава българите да въстанат срещу православието, да приемат покровителството на римската църква и да се откажат от цялото си минало. При обиколката на турския везир из България през 1860 година народът го молеше да ходатайствува пред Портата България да бъде избавена от Фенер и самият везир се съгласи и обеща да действа, но като пристигна в Цариград не можа нищо да стори. Златото на фанариотите накара всички да млъкнат и потули работата.

И тъй, българите няма за какво да чакат помощ от Цариград и трябва да се надяват на своите собствени сили и на съчувствието на Русия. Почнаха да се образуват заговори против висшето духовенство и гръцкото влияние и националният елемент започна да се развива с голяма сила. В големите градове почнаха открито да се съпротивляват на епископите, българският език се въведе в училищата. Епископ Иларион обеща да отлъчи от църквата непокорните, но това не уплаши българите, които бяха твърдо решили да скъсат връзките с Цариград. Като не виждаха помощ отникъде, през декември 1860 година някои окръзи изпратиха депутация при папата, молейки го да вземе българите под покровителството на римската църква, като им остави техните обреди.

Някои епископи побързаха да се присъединят към народното движение и свикаха събрание за обсъждане на църковната реформа. Но една нация от четири милиона души не може да забрави миналото си и да мине под покровителството на Франция и Рим. В същото време Гърция не е в състояние да запази своето влияние върху нея.

Как ще се намери изход от това положение — ще стане ясно в близко бъдеще.

Илюстрированная газета, бр. 46, 20 ноември 1869.

БЪЛГАРСКИЯТ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС*

Както за отделния човек, така и за целия народ са характерни чувството за самосъхранение, грижата за образованието, щастието и благосъстоянието. Поробените народи се стремят към свободата, разединените — към обединение, нещастните — към щастие и т. н., с една дума, живеещите пълноценен живот народи са устремени напред, а спящите — към възбуждане. По този начин и българите, които до 1853 г., т. е. до Севастополската кампания бяха изпаднали в летаргичен сън и националното им движение беше изключително слабо и безпомощно, се събудиха, тръгнаха напред и сега това движение преминава на практическа обществена основа. Да се спре това движение е невъзможно, както е невъзможно да се съмняваме в съществуването на българския народ; това движение ще продължава дотогава, докато на земята има макар и един българин. Различните пречки, възникващи по пътя на българския прогрес, не само не могат да спрат развитието на събитията, но по-скоро подпомагат приближаването към целта. Не случайно казват, че там, където има опозиция, там има и живот — без опозиция животът не е живот. Пред очите ни е българският църковен въпрос.

Но преди да започнем да говорим за сегашното състояние на българския църковен въпрос, е необходимо да кажем и няколко думи за историческото му развитие. Почти до 1853 г., когато Турция беше полуизгнана, но все още достатъчно страшна за поданиците си — християни, — турското иго тежеше до такава степен на българите, че народът не бе способен да му окаже никаква съпротива, още повече че над него тегнеше и друго, още по-тежко

* Тази статия, която съдържа подробно изложение на разглеждания въпрос, е съставена по печатни източници и лични наблюдения и е изпратена от един от представителите на българския печат в Букурещ. Р е д.

робство — робството на гръцката йерархия. За турците българите били единствено гяури (неверници), на които било отредено да са роби в пълния смисъл на думата, да плащат данъци, да работят само за завоевателите си и да нямат право не само да се оплакват, но и да са недоволни! От друга страна, намирайки се под владичеството на гръцката йерархия, българинът бе обект на непрекъсната и неограничена експлоатация, която бе значително по-тежка от насилията на мюсюлманите.

След унищожаването на Търновската патриаршия България била окончателно подчинена на цариградския патриарх, който получил от Портата освен духовна и светска власт над православните християни в Турската империя. Цариградският патриарх станал единственият посредник между правителството и българския народ, който бил окончателно предаден в негово разположение и българите не само престанали да бъдат смятани за народ, не само нямали никакво значение, но били поробени и физически, и духовно. Оттогава не им били давани никакви висши духовни санове, въпреки че българите били най-многобройни между православните поданици на патриарха; те даже били смятани за неспособни по рождение да заемат каквато и да е длъжност както в правителството, така и в гръцкия синод.

До каква степен българският народ бил унижаван се вижда и от факта, че когато Али паша попитал един от гръцките архиереи, защо не позволяват на българите да имат свои собствени епископи, той отговорил: «Както циганинът не може да стане нито шейх-юл-ислям, нито кадия, нито мюфтия, така и българинът не може да стане архиепископ, епископ и патриарх.»

И така фанариотските архиереи, без да знаят нито езика, нито обичаите на народа, без изобщо да се грижат за нуждите му, го ограбвали по всякакви не позволенни начини и, за да премахнат у народа всяко съзнание за несправедлив гнет, всяка мисъл за независимо управление, тези фанариотски архиереи умишлено — и съвсем в духа на турското правителство — поддържали невежеството на народа, унищожавали всичко, което му напомняло за народността му, премахвали славянското богослужение, въвеждайки неясното за народа богослужение на гръцки език, яростно преследвали българските учи-

тели и затваряли българските училища, принуждавайки българите да се учат на гръцки език, унищожавайки църковно-славянските книги, паметниците, надписите в църквите, ръкописите и изобщо всяка старина, и накрая принуждавали бедния, вече ограбен от турците народ да плаща прищевките и удоволствията им. Развратът, пиянството, разкошът надминавали всякакви граници — и това ставало за сметка на българите, на които се отплащали с най-нагло и съвсем не йерархическо презрение. Разбойничествата на фанариотите нямали никакви граници; робството и невежеството на българския народ били пълни и гърците тържествували!

Разбира се, подобни несправедливости не можеха да продължават все така, особено когато денят на възкресението дойде и за българския народ. След Севастополската война Турската империя изпадна в незавидно положение и при най-слабо подухване на вятъра можеше да се разпадне. Затова турските държавници използваха всички средства, за да закърпят многобройните цепнатини, възникнали по турската административна дреха след боя при Силистра. Турското правителство разбра, че собствените му сили са нищожни и че не би могло да направи нищо без християнските си поданици; затова то започна да се сближава с тях, да допуска назначаването им на държавна служба, да ги приема в турските висши училища с изключение на военните; но всъщност тези благи мерки вредяха на самото правителство; чрез тях то показва на християнските си поданици своята слабост, нищожност и нищета, сега победените се срещнаха очи срещу очи със своите победители. Финансите на Турската империя бяха напълно изчерпани и Портата измисли имдадие (вспомоществование) и започна да събира грошчета от народа, свикнал да вярва в съществуването на баснословни богатства в султанския музей, т. е. в стария сарай, пълен сега с жени. След кампанията турската войска бе в най-плачевно състояние и разказите за мъжеството и стратегическите достойнства на турските войни вече загубиха всяко значение за християните. Достатъчно бе да се види с какво презрение се отнасяха към турците техните приятели и съюзници — французите и англичаните — и как се подиграваха с тяхната негодност, за да се разбере в какво положение е изпаднала блестящата

Порта. И накрая даже и най-нищожното вълнение в редовете на християнските поданици на империята стряскаше турското правителство, което, несвикнало на никакви отстъпки, започна малко по малко да отпуска юздите, и, макар и само на думи, да обещава на християните различни права и привилегии; с една дума, стана ясно като бял ден, че Високата порта е в най-критично положение и християните надигат глава.

По това време българският народ изпрати в Цариград депутати, които заявиха пред правителството за някои свои национални нужди, но правителството даже не пожела да ги изслуша, а ги изпрати при цариградския патриарх. «Патриархът е посредник между вас и правителството, казали министрите на депутатите, и ако нещо ви трябва, обърнете се към него и той ще запознае правителството с вашите искания.» — «Но ние не можем да се обръщаме към патриарха с молби, когато сме дошли да се оплакваме от самия патриарх», казали депутатите. «А правителството не желае да се занимава с дреболии и затова не ви съветва да се обръщате към него с никакви молби, отговорили министрите. Правителството не разграничава гърците от българите; за него всички поданици са у р у м (римляни, гърци), затова то не иска да се намесва във вашите домашни частни разправи.»

Българските депутати бяха обидени от този прием и въпреки че знаеха, че молбите им ще останат неудовлетворени, все пак се обърнаха към патриарха с молба да им позволи да откриват, където пожелаят, свои народни училища, да служат в църквите си на славянски език и да имат в Цариград свои представители, които да се грижат за благополучието на българския народ. Но патриархът категорично отказа да удовлетвори исканията им и отново започна отдавна затихналата историческа вражда между гърците и българите. Наистина и до този момент между гърците и българите ставаха спречквания, но те бяха дело на частни лица; народът все още не вземаше никакво участие в тях, с изключение на гр. Пловдив, и някои други местности, където още от 1845 г. съществуваха непрекъснати пререкания между двата народа.

И така нищожните и невинни искания на българския народ и някои незначителни сблъсъци между българите и цариградските фанариоти малко по малко започнаха да

преминават в открита вражда и тогава бе направен опитът за създаване на българска национална църква, в случай че патриархът не удовлетвори справедливите искания на народа. Както всички знаят, след Кримската война бе издаден прословутият хатихумаюн, в който турското правителство, по искане на Русия, обяви всичките си поданици за равноправни; арменецът бил равноправен с гръка, сириецът — с босненеца, а българите изобщо не бяха споменати; считали ги за гърци, защото били православни.

Българите, позовавайки се на хатихумаюна, предяха пред султана националните си права и поискаха да бъдат признати за отделна нация, която да има представители в Цариград, за да представят българския народ пред правителството и да се грижат за неговото благосъстояние. Турското правителство отговори, че ако те исторически докажат националните и църковните си права, то ще направи всичко възможно, за да удовлетвори българските си поданици. След дълги усилия българите успяха да убедят турците в справедливостта на исканията си, които все пак бяха умерени. Но гърците упорствуваха и не желаеха да направят никакви отстъпки. Тогава българите обявиха както на патриарха, така и на турското правителство, че искат да се отделят от цариградската патриаршия и да учредят свой независим синод, имайки пълно право на това според турските закони. Българският народ бе главен източник на доходи за фанариотската йерархия и отделянето му би предизвикало финансова криза за Фенер. Ясно е, че гърците с всички сили трябваше да оспорват законността на независимата йерархия, към която българите се стремяха, но те действуваха много непредпазливо. Вместо да направят минимални отстъпки и да се опитат поне частично да удовлетворят справедливите искания на българите, те избухнаха срещу тях в най-нескромни ругатни, проклетия, клевети и даже доноси.

И така между фанариотите и българския народ започна разгорещена полемика, на която някои приписват каноническо значение, а всъщност зад каноническите и историческите основания, които патриархът изтъква в своя защита, се крие обикновен паричен въпрос.

Въпреки упоритостта на гърците българите действу-

ваха както си знаеха: те изгониха от страната си почти всички гръцки архиеереи и си създадоха собствен синод от няколко български и гръцки епископи, съчувстващи на българското дело. По най-нови сведения гръцките епископи са изгонени от още седем града — Адрианопол, Кукуш, Охрид и пр., — следователно в България остават само гръцките архиеереи, които не признават патриарха за глава на българската църква и са абсолютно предани на делото на българската народност. Тези произшествия принудиха цариградския патриарх да погледне по-сериозно на това и той вече беше готов да направи някои отстъпки на българския народ, но те се сториха нищожни на българите, които отказаха да ги приемат, и отново поискаха от турското правителство да им даде църковни права и окончателно да ги отдели от цариградския патриарх. Турското правителство, задоволявайки исканията на българите, издаде проект за разрешаване на българския църковен въпрос, който съдържа следните точки:

1. Всяка българска община има пълно право на свои свещеници българи, избрани от народа.

2. В митрополиите, където по-голямата част от населението е българско, за митрополит се избира българин, а където е гръцко — грък; ако в българската митрополия има местност, населена от гърци, тя ще бъде управлявана от гръцки епископ и обратно, българските окръзи в гръцките митрополии трябва да бъдат управлявани от български епископи. Всички епископи са подчинени на своите митрополити, независимо дали са гърци или българи.

3. Българите ще имат главен митрополит, който заедно със синода си ще ръководи българската църква. Митрополитът и синодът му ще се установят в Цариград.

4. Българските митрополити и епископи ще бъдат избирани от българския Свети синод и епархиите ще им бъдат давани само с разрешението на правителството.

5. Управлението на българската църква ще бъде напълно самостоятелно и българските митрополити са задължени да се консултират с патриарха само по догматически въпроси. По време на ръкополагането на българските епископи трябва да се споменава патриаршеското име, заедно с епитета **в с е л е н с к и**.

6. Архиеереите, които в момента са в епархиите си, ще останат в тях до живот, независимо от националната си принадлежност. Църквите, в които до този момент са се извършвали служби на гръцки език, ще останат гръцки, а българите са задължени да си построят нови църкви и обратно.

7. Българската църква ще бъде управлявана по устава, които ще се съставят впоследствие и ще бъдат потвърдени от правителството и патриарха.

Въпреки че българите виждаха в този проект някои недостатъци, те го приеха единодушно. Българският вестник «Македония» пише за него: «Има няколкостотин църкви, които са построени от българите, но по различни причини досега в тях се е служило на гръцки, следователно ние трябва да ги дадем на гърците. Въпреки че всичко това е много печално, ние се утешаваме, че когато постигнем желаните резултати, ще имаме възможност да издигнем свои храмове, и затова отстъпваме с удоволствие. И ето че целият български народ единодушно прие проекта на султана и е удовлетворен изцяло и във всяко отношение.» Този проект толкова зарадва народа, че в много църкви го държаха пред иконите като реликва и всеки българин гледаше на него като на спасение.

И така, проектът удовлетвори българите, но не и фанариотите и патриархът отказа да го приеме. Едновременно с първия проект турското правителство състави и друг — с някои нищожни промени, — но и той не бе приет от патриарха, както и от някои българи от крайните партии. Цариградският патриарх заяви на турското правителство, че въпреки намерението си да направи някои отстъпки на българите, иска да действа в тази област по свое осмисление, тъй като в противен случай се страхува да не наруши каноните на вселенската църква и по този начин да предизвика разкол в православното си стадо. На тези доводи българите отговориха, че те нямат никакво намерение да предизвикват разкол в църквата и че българският църковен въпрос няма догматическо значение. «Този църковен въпрос, казваха те, е национален въпрос, след разрешаването на който българите ще бъдат признати от правителството за народ и ще имат право на глас във вътрешната политика на турска-

та империя. Българите никога няма да станат вероотстъпници; те винаги са били и ще си останат толкова православни, колкото не могат да бъдат и самите гърци.» Патриархът отговорил, че всяко **н е з а к о н н о и с к а н е** от страна на българския народ е вече ерес и всеки, който не се подчинява на духовния си предводител и осъжда действията му, вече е еретик. На въпроса на българите — защо тогава не се смятат за еретици руснаците, сърбите, гърците (в гръцкото кралство) и молдоволасите, които имат свои синоди, патриархът отговорил: Това не е ваша работа.

Тези доктрини изчерпаха търпението на българския народ и той отново се залови за своето, т. е. пак започна да иска окончателно отделяне от цариградската патриаршия, не желаейки да има нищо общо с гърците.

Според нашето убеждение каквито и отстъпки да прави патриархът, те няма да удовлетворят българския народ и всички опити в това отношение ще бъдат безуспешни. Известно е, че цариградският патриарх имал намерение да свика т. нар. православен събор, но желанието му не било удовлетворено. Русия, Сърбия, Молдово-Влахия, даже антиохийският патриарх и кипърският митрополит отказали да участвуват в този събор и посъветвали патриарха да се помири с българите и да удовлетвори, доколкото е възможно, исканията им.

В посланието си, между другото, светият руски синод казва, че българите нямат свое правителство, което би се грижило за интересите на българската църква, но пита се, нима гърците в Цариград имат нещо подобно? Нима ерусалимският, антиохийският, александрийският патриарси и Кипър имат свои правителства?» «Но светият руски синод се страхува да не би българският народ да измени на православната си вяра и враговете на народа да възтържествуват; но, струва ни се, че враговете на православната вяра ще възтържествуват по-скоро, ако гърците упорствуват и се стремят да ожесточат народа все повече и повече. Впрочем нека св. руски синод знае, че българският църковен въпрос не е догматически, а политически, национален въпрос, чрез решаването на който българите искат да станат самостоятелен славянски народ.» «Светейшият руски синод съветва цариградския патриарх да направи някои отстъпки на българите

и да се помири с тях, но това е абсолютно невъзможно. Българите в никакъв случай не желаят да признаят отново патриарха за глава на своята църква, защото в такъв случай той ще пожертвува българските интереси в полза на гърците, както това е ставало и досега, и по този начин раздорите между българския и гръцкия народи не само няма да изчезнат, но несъмнено ще стигнат до това, от което се страхува руският св. синод» и пр.

И така, църковният събор не бе свикан, българите изискваха и заплашваха; доходите на патриаршията секнаха и дълговете на гръцкия цариградски синод достигнаха до 70 000 пиастра. На всичко това трябваше да се сложи край и турското правителство, обсаждано ту от българите, ту от патриаршеските молби да принуди непокорния народ да изплати дълговете на патриаршията, заповяда да се състави комисия от гърци и българи, която да направи трети проект за разрешаване на българския църковен въпрос. Преди две седмици този проект се появи на бял свят и предизвика страшно недоволство у българите. Ще кажем няколко думи за съдържанието му:

1. Българският народ ще има свой митрополит, който ще се нарича екзарх и ще е зависим от цариградския патриарх.

2. Същият патриарх ще остане посредник между турското правителство и българския народ.

3. Българският екзарх е длъжен да живее в който и да е български град, но не в Цариград, както искат българите и турското правителство, и да не заминава оттам без позволенieto на патриарха.

4. В провинциите, в които живеят гърци, българският екзарх е само духовен глава на българите; в провинциите, където по-голямата част от населението е гръцка, българите остават под върховенството на гръцките епископи и пр.

Трябва да се отбележи, че въпреки изгодността на този проект за патриарха, той поиска да направи в него някои промени и забележки. Всичко това се видя на българите прекалено и затова, когато Али паша попита българските депутати приемат ли предложениия проект, те отговориха: «Нашият народ не иска нищо друго, освен окончателното отделяне от Фенер. Нас ни лъгаха хиляди

пъти и ние не желаем да бъда излъгани и сега. Не искаме да имаме никаква работа с патриарха.» «Но на вас ще ви направят големи отстъпки и трябва да се възползвате от тях», казал министърът. «Ние вече приехме първия проект на султанското правителство и искаме да му останем верни — не признаваме други проекти.» «Не може изведнъж да се направи всичко, което искате, затова се възползвайте сега от малкото, а после ще ви се даде повече.» «Всичко или нищо», отговорили депутатите.

И ето, както виждате, българският народ иска пълната си независимост и едва ли е възможно да се сключи каквато и да е сделка с гръцката йерархия, защото за предотвратяването на неутешителните последици, които все още могат да се проявят в православния свят, би трябвало да се вземат съвсем други мерки; а те се заключават в отделянето на българите от гърците и учредяването на българска йерархия.

Забележително е още и това, че и самите гърци са недоволни от гръцкия цариградски патриарх и му предсказват окончателно поражение. В последно време гръцкият печат ожесточено напада цариградския синод и изисква в гръцката църква да се осъществят някои реформи. Ето какво пише в. «Неологос»: «С възкачването на патриарх Григорий на патриаршеския престол всички, особено в провинцията, мислеха, че националните ни работи (?) ще тръгнат към добро, че незавидното им положение ще се подобри и духовенството и народът ще се свържат по-тясно. Но за нещастие нашите очаквания бяха излъгани. Нашите национални работи се движат по стария път, тежкото положение на народа се влошава и духовенството скъса и последните връзки с народа. Нито времето, нито мястото — Цариградската патриаршия — ни позволяват да говорим подробно за този исторически развой на събитията; затова ще поговорим накратко само за народния съвет, за главното събрание и за изборите на епископи от цариградския синод.»

«Когато сегашният патриарх седна на патриаршеския престол, т. нар. народен съвет, противно на църковните устава, позволяваше на патриарха да избира за членове на синода когото намери за добре. Тази постъпка на съ-

вета предизвика големи злоупотреби, тъй като от съставения по този начин синод се назначават и архиереите в провинцията. Народен съвет! Защо той се нарича така? Може би се състои от представители на целия народ? Съвсем не. От кого се състои тогава? От Цариград. А нима Цариград обхваща целия народ? Цариград ли изплаща т. нар. държавни дългове? Той ли плаща заплатата на патриарха; той ли издържа всички епископи и архиереи? Не. Тогава защо в народния съвет заседават само цариградчани, които не знаят нищо нито за положението, нито за нуждите на народа? Защо целият народ е длъжен да прекланя глава пред депутатите на цариградските квартали? Главно събрание? Що за главно събрание е това? — Това са лица, които се грижат за благосъстоянието на патриаршията и за търсенето на средства да се платят дълговете на патриаршията. Кой представя всъщност епархиите, следователно и народа? — Никой. В такъв случай какво представляват епархиите? — Плантации на патриарха. Но как се избират архиереите, които се назначават за управители в провинциите? Светият синод се събира и си избира когото си поиска, а добър ли е той или не, умен или неграмотен, способен или неспособен, от това никой не се интересува, а епархиите са длъжни да го приемат. Ясно е каква полза могат да донесат на народа архиереите, избирани по този начин. Впрочем трябва да признаем, че има и благоприятни изключения, но те са много редки.» «Имат ли право и провинциите да се грижат за благосъстоянието си? Имат ли право или не да искат отчет къде са 17-те хиляди лири (1 тур. лира е = на около 6 сребърни рубли), които неотдавна бяха събрани за изплащане дълговете на патриаршията? Много добре знаем колко трудно бяха събрани тези суми. Но в крайна сметка платени ли са тези дългове? — Не. Къде изчезнаха тези суми? Какво направиха с тях? — Не знаем.

Въз основа на всичко това смятаме, че провинциите имат пълното право да искат от патриарха: 1) И те да участвуват в съставянето на нови устава; 2) Половината от патриаршеския съвет да се състои от депутати от провинциите; 3) Провинциите да имат право на глас и в главното събрание; 4) Провинциите сами да избират епископите си», и пр.

Ето какво е положението на православното християнство на Балканския полуостров.

Л. К-в

Новороссийский телеграф, № 262 и 264, 21 декември 1869 (2 януари 1870), 24 декември 1869 (5 януари 1870).

УВОДНИ СТАТИИ

ОТ В. «СВОБОДА»

1869—1872

*

[НА БЪЛГАРСКАТА СВОБОДА ПОСВЕЩАВАМЕ НАШИЯТ ВЕСТНИК]

Букурещ, 6 ноемврия

Както е потребен за земните животни въздух, а за рибите вода, така също за човека е потребна, най-напред от сичко, свобода. Без свобода човек не може да рече, че е човек, а половина човек; без свобода човек не може да бъде такъв, какъвто го е създала природата, следователно не може да бъде и счастлив. За човека, който има човеческа душа и сърце, е сто пъти по-леко и по-приятно да гладува, да мръзне и да бъде свободен, нежели да бъде султан и да робува. Само онзи може да каже, че е човек, който говори и мисли по своята воля; само онзи може да каже, че живее на светът, който не търпи да види над себе си никакъв деспотизъм, никакъв бич. От свободата зависи почти сичко: без свобода няма ни живот, ни счастье — това е вярно като два и два=четири. Но човеческото счастье зависи от просвещението, а просвещението — от материалното богатство. А материалното богатство? — От свободата. Кажете ми, може ли човек да бъде счастлив, когато неговото имане се намира в ръцете на друго, когато неговата жена и неговите дъщери секи ден могат да бъдат увредени, обезчестени; и когато над неговият ум, над неговото лице висят топузи и топори, които му не дават ни да говори, ни да пише, ни да мисли както той иска, а по волята на неговите господари? Не е леко за човека да остави своето отечество, своето огнище, своите роднини и приятели, гробовете на своите прадеди; но ние видим, че хиляди люде се преселяват ежегодно в Америка. И защо? — Да търсят лична и национална свобода.

Сичко, що е свято, мило и потребно на частен човек, то е така също потребно и нужно и за цял народ. Само

онзи народ може да живее и да напредва, който има свой исторически живот и своя външна и вътрешна свобода, сир. който има своя господарствена независимост и своя умствена независимост. Секи народ, който не съставлява отделно господарствено тяло, той сякога се подвергава — даже и при най-либералното правление — на някакво си невидимо влияние на централизацията и на господствующата националност и рядко не търпи от това влияние ущерб за своята народност. Секи народ, който няма своя умствена независимост, свое домашно развитие, свои народни идеи, който не произвежда нищо самостоятелно и не върви по духът на времето, то този народ, рано или късно, трябва да се подчини на влиянието на тая националност, която е по-развита от него, а това подчинение го води към положително ослабление и падание. Ето за какво секи народ трябва да има свое народно развитие, своя книжевност, свой живот, с една дума своя свобода. Там, дека няма народен самостоятелен живот, то тая народност не може да има блестяща бъдещност и трябва или да се подчини на друга по-развита нация, или да стои в неподвижно състояние.

Секи знае, че народното благосъстояние зависи от народното просвещение, а колкото един народ е по-образован, толкова той е и по-счастлив. А може ли един народ да бъде просвещен, богат, счастлив и образован, когато на пътят му стоят такива люде, които не желаят неговото счастие и добро, защото това счастие и добро е пагубно за техните интереси? Могат ли турците да желаят българското възрождение, българското счастие и българското добро, когато българското възрождение е гроб за турската империя? Могат ли турците да се радват на нашето българско просвещение и напредок, когато тия твърде добре познават, че само слепите и необразованите народи се дават да се водят за носът? Ако българите да бяха образовани, то не щяха да търпят да ги газят такива цигани, каквито са турците; а да бъдат тия образовани, то по-напред трябва да бъдат свободни. Тия люде малко знаят турската администрация и турският народ, които мислят, че българите могат под покровителството на султан Азиса да се просвещават и да напредуват: «От брънбалът мед не се добива.» Свобода

тряба на българският народ и свобода пълна, свобода българска, а повече нищо!

От петнадесет години насам българският народ захвана да живее и да напредува, но нашето развитие върви тихо и шантаво, защото нашите ръце са везани, нашите идеи незрели, нашите главатари нямат още това свято чувство към своето отечество, каквото имат Мацини и Гарибалди към Италия. А кой е тука крив? — Пак нашето положение, пак турският ярем.

Да земем за пример нашият черковен вопрос. Българският народ цели двадесет години се бори с гръцкото духовенство и иска да добие своя черковна йерархия или свой самостоятелен духовен живот, но и досега неговите желаниа и надежди остават си само желаниа и надежди, а турското правителство го храни само с едни проекти à la Михайловски, от които на българите оголяха гръбвете и обосяха краката, а полза ни за две пари. А може ли да бъде другояче, когато самите наши главатари единът бяга нагоре, другият бяга надолу; единът вика стрижено, другият вика косено? Нашите представители наместо да изпълняват свято и безгрешно своите обязанности, тия се карат за първенство; нашите архиереи наместо да покажат пример на своето стадо и да го научат как да защитава своите права, тия се карат кой да бъде български патриарх и сърдят се, че черковният въпрос се влече така дълго и тия получават само по 30,000 гроша, когато в своите епархии щяха да получават по 100 хиляди гроша; най-после Рилският манастир, това българско светило, тая българска надежда, тоя столб за българската народност!... Рилският манастир!... Не знаеме и да вярваме ли? Рилският манастир праща помощ на константинополският патриарх? Рилските свети отци, които ние досега сме се научили да почитаме и уважаваме, пращат помощ на нашите врагове, на нашите народни убийци! Дават камъни на нашите кръвопийци, за да ни бият с тях! Както щете, а това не е ни християнско, ни народно, ни човеческо явление и ние имаме право да помислим, че рилските свети отци или са полудели, или щат да полудеят. Мислите ли вие, свети отци, че ако правите това съзнателно, то народът ще да ви прости тая ваша гнусност? — Не, такива неща се никога не проща-

ват и ще дойде време, когато и вие ще преклоните коляно пред народната воля!

Не знаем как други, но ние мислим, че за нашето българско добро черковният наш вопрос трябва да се остави настрана за някое време и да обърнем внимание на нашето политическо положение, да се постареем да изкореним главното зло, което ни стои на пътят, и тогази да се завземем да лечим по-малките раници, които имаме на нашето тяло твърде много. «Дорде е селото без кучета, хората всякога щат ходят без тояга», а дорде имаме за господари полудиви и полулуди люде, дотогава сяка една народна наша работа ще върви куцо и сяпо.

Ние, българите, вече се възродихме нравствено: нашата книжевност, нашите училища, нашата журналистика стоят на по-висока степен от турските; нашият народ е способен за култура, за търговия и за цивилизация; ние сме пълни с млади сили, а нашите господари падат все повече и повече и скоро щат престанат и да живеят. Но ние трябва да се приготвим да захванем място и да се покажем пред светът, че сме народ, който обещава много за бъдещите времена.

И така, свобода е българското желание, свобода е наша българска надежда, свобода е българската девиза, затова и ние на българската свобода посвещаваме и нашият вестник.

Свобода, г. I, бр. 1, 7 ноември 1869.

[ТУРЦИТЕ ВСЯКОГА СА ТЪПКАЛИ И ТЪПЧАТ ВСИЧКО, ЩО Е НАШЕ]

Букурещ, 11 ноември

1848 г. беше епоха, за да се възродят много народности, между които е и българският народ. От тая епоха българите захванаха нов период за развитието на своят народни живот; от това време българската умствена деятелност придоби патриотическо значение. До 1848 г. българите живееха не за себе си, сяпо се ръководеха от

гърците и турците, и твърде малко мислеха за своят собствени български живот. Но от гореказаната година и за нас просвети свет на самопознаването и ние начнахме да се възродяваме, захванахме да издаваме български вестници и български книги, захванахме да изучаваме българският народен живот и основахме чисто народни училища. Ние не ще погрешим ако кажем, че до 1848 г. българите нямаха български народни училища, а греко-славянски; нямаха български книги, а болгаро-руски, или «славяно-български», и затова нашата книжевност и нашето образование не можеха да имат общо влияние, т. е. не можеха да пуснат корен в народът. Българските главатари наместо да повдигнат народът и да му внушат народно чувство, тия сами го учеха да презира своята народност и да стане грък. Истина, че и между старите наши главатари бяха някои лица, като о. Неофит, Христати Дупничанин, Райно Попович, Сапунов, Априлов и др., които още до 1848 г. бяха вдигнали народно знаме и се считат за предтечи на българското възрождение, но тия не са разбрали народният живот, тия не вървяха по волята народна и по духът на времето, и затова не можах да създадат ни народна партия, ни програма. Тая старобългарска школа (партия), ако и да гореше с много похвална любов към отечеството си, но тя беше само патриотическа школа и нищо повече. У тях имаше българско сърце, българска душа, българска кръв, но техният патриотизъм беше на сърцето, а не в главата.

И така, българското възрождение се начна от 1848 г. Секи българин знае какви мъки са се употребили, дорде да се турят наред училищата; секи знае какъв кървав пот е пролеян и колко препятствия и гонения са срещали и граждани, и селачени, дорде да отворят за децата си какво-годе училище, и тия училища — по желанието на Али паша, комуто се иска да яде сиромашки пари, и на г. Михайловски, комуто се иска да бъде директор — ще бъдат турски медресета. Който познава турците и техните училища, той само може да си представи до какво положение могат да додат нашите училища. Както се научаваме, турското правителство вече захванало да привожи в действие своите планове и скоро ще бъдат отворени в главните вилаети турско-български лицеи за български пари и за турско здраве. В «Turquie» е напеча-

тана статия под заглавие «Посещението на владетелите», в която се говори за народното просвещение в Турция: «Министърът на народното просвещение полага нечувани старания да присоби буквално и по духът му либералният закон (?) върху учението, обнародован в последне време и който подробно бе разгледаан от един наш сотрудник» (от лазаристите и йезуитите). «Женски и мъжки училища се вече отвориха и числото им от ден на ден расте. Още малко и ние ще имаме в сичките средоточия на вилаетите лица, подобни на Галато-сарайският, който съвършено сполучи (!)». Да говорим тука за Галато-сарайският лицей е напразно; ще кажем само, че той прехвалени лицей не само що не развива учениците, но притъпява им умовете и турчи характерите им. Ако същият министър казва, че и другите училища ще бъдат скроени по калъпът на Галато-сарайският лицей, то блазе на българите! Но питане е, щат ли българите да изпълнят желанието на турските реформатори? Щат ли тия да предадат своите училищни фондове в ръцете на правителството, а децата си в мюсюлманските медресета? Щат ли българските бащи и майки да потурчат децата си, за да угодят на правителството? — Ние не вярваме! Българите щат вървят и отсега по този същи път, по който са вървели и досега; опитът ги е вече научил да бъдат осторожни и да се не дават да ги водят за носът. Българите знаят, че турците по своето положение не могат да бъдат доброжелатели на българския народ, и сякога ще гледат да го погубят и затрият. Или турци или българи, или смърт или живот, или свобода или робство — тука средина няма. Ние сме уверени, че българският народ ще бъде твърд и постоянен и юнашки ще да защитава своето имане; българите не щат да имат нищо общо с такива люде, от които освен зло, лъжи и шереетлъци досега нищо не са видели. 450 години са доста, за да могат българите да познаят какви са турските реформатори, които се наричат днес наши доброжелатели; тия знаят, че тия наши доброжелатели не могат да търпят никакво светло явление, което се появи между нас; турците сякога са тъпкали и тъпчат сичко, що е наше, сичко, що е чисто и народно за нас. На турското правителство може да бъде добро само

тогава, когато тежко дъха сяка честна българска душа.

Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869.

[НАПРЕД И НАПРЕД!]

Букуреш, 18 ноември

Човек е създаан от самата природа да живее, т. е. да върви напред и да търси по-добро положение; и наистина има ли на този свят такъв човек, който да е доволен от своето състояние и да не желае да бъде по-добре? Но човеческите стремления и човеческите страсти не са еднакви: едни имат стремления частни, други — общи; едни се стараят да увеличат своите богатства или своето материално благосъстояние, други — да обогатят своите умствени способности; едни градят черкови, манастири, училища, пътища и пр.; други се радват само тогава, когато в сандъците си имат повече пари и пр.; с една дума да кажем, всеки върви напред с надежда, че ще достигне до нещо по-добро, по-красно и по-зряло. Ни един човек се не обръща назад, но всеки върви напред и желае по-нещо.

Но в това също време вие ще чуete от мнозина съвсем противоположни убеждения: едни хвалят преминалите времена и казват, че в ония времена било леко за живеене, че сичко в старо време било евтино, насякъде било добро; хората били честни и добри; пиетата пели по-сладко и по-умилно, отколкото днес; цветята били по-меризливи и пр.; други се съзнават, че в старо време е било малко по-лошо за човекът или че и тогава е било така също, както и сега. Но кога кажеш някому, че трябва да се направи това и това, за да бъде нашето положение по-добро, че трябва много работи да се изменят, други да се поправят, трети да се изхвърлят, то ще чуеш такива философии: «Така са живели нашите бащи и деди, така ще живеем и ние», или «Ние и сами видим, че това и това не е добро, ама сме се така научили и не щем сега да се отучваме на стари години», или «Всичко, що е оста-

ло от старо време, не трябва да се бута, защото е старо, а щото е старо, то е добро и свято»; и най-после «Нам днес ни е добре и не ни трябва нищо повече.»

Но сичко това се говори или безсъзнателно, или при-страстно. Ни един човек, ни един народ не може да бъде доволен със своето положение, защото човеческите желания са неограничени; защото човеческият ум не може без работа, защото сякое време има свои добри и свои лоши страни. Само тъпите люде и тъпите народи, в които правителственият деспотизъм или религиозният фанатизъм са изкоренили сяко човеческо чувство, сяко човеческо проявление и сяко човеческо самоуважение, могат да рекат: «Не търси повече, да не загубиш и малкото.» Тая китайска истина може да бъде добра само за Китай, но за един млад народ, който има свое бъдеще, тя не заслужава никакво внимание.

Тоя народ е мъртав, ако той не напредува, а един народ, както и един частен човек, не може да напредува, ако той не отхвърли от себе си мисъл, че уж сичко е добро, което съществува от паметивека и което е учувано до днес. Секи човек и секи народ трябва да отхвърли от себе си тая логика, която утвърждава, че уж сичко, що съществува днес, е разумно и добро.

Човек е същество способно за цивилизация, затова той трябва да усилива своя ум, насякъде да търси, що е справедливо и добро, и ако той се увери, че е открил някои недостатъци в общественият живот, то той трябва да употреби сичките си сили, за да изправи тия недостатъци, а не да чака да се изправят тия сами от себе си. Пчелата и днес прави своите кошаринки, в които гужда своя мед така също, каквито ги е правила преди десет хиляди години, ластавицата така също прави своето гнездо, паякът своята паяжина, каквито са ги правила во време оно. Само човекът върви напред или напредува, а това напредуване е граница, която отделява човека от животните.

Ние не можем каза, че африканските готентоти, азиатските индийци и китайци и европейските цигани са люде и народ дотогава, докогато тия се не възродят и не захванат да вървят напред. Колко различие има между нашият живот по градовете и животът на нашите прапращадеди, който са живели по горите; така също между на-

шият живот и животът на африканските народи, които живеят в пустините! Какво различие ще найдем, ако сравним нашият живот, нашата храна, нашето облекло и пр. с храната и облеклото на нашите прадеди, у които сичката търговия е била да ходят на лов, а сичката наука и знание да търсят по-добра паша за стадата си или да направят мотики и лопати, за да разкопаят земята и да посадят по нещо.

Питане е, щехме ли ние да бъдем днес такива, каквито сме, ако секи из нас не увеличаваше духовното наследство, което е останало от неговите отци и деди, ако никой не помислеше да обработува това, щото е оставено нам от преминалите поколения? Ако ние не обработувахме бащиният си капитал, то щехме, ако не ние, то нашите синове и унуки, да додем пак до полудиво състояние. Някои люде, даже и цели народи, са желали да вървят напред, ала са се побърквали и вървели са назад; но и техните усилия не са останали без полза, ако само тия са работили и говорили по своето искрено убеждение.

Убеждението приво̀ди в действие човеческият мозък, а когато човек работи умствено, то рано или късно той ще да дойде на истинният път. Съвсем е друго, когато един човек или цял народ върви по кривият път не по своята воля и по своите убеждения, а стане сляпо орудие на някои си частни лица, на своите религиозни жреци и на своите собствени суеверия. Само непрестанното вървене напред, само денонощното бдение във великият храм на науката дават човеку право с чест да носи своето велико име човек; в противен случай той е равен с добитъкът, който живее само физически, а не нравствено.

Нашата обязаност е да развиваме наследството, което е останало от нашите прадеди, и да увеличим оставеният от тях капитал. «Сяко откритие, което е оставено от нашите прадеди и е било у тях зрял плод, у потомците то става пак семе, из което щат израстат нови плоди и ново цвете.» Сичко, щото може да бъде по-добро, не трябва да го оставяме така, каквото е днес, а да го обработваме и поправяме, както поливаме едно цвете и ашладисваме едно дърво, за да бъде то по-добро, отколкото е. Сичко трябва да се обработва и да върви напред; сичко, що е мъртво и окаменело, трябва да се изхвърли из нашият

живот, защото животът и смъртта нямат нищо общо между себе си. Който мисли, че е открил някоя погрешка или недостатък в нашият живот, той не трябва да бъде покоен дотогава, докогато тя не бъде поправена. Истина, че речите и делата на един човек са като капка в морето в общочовеческият живот, но тая капка често дълба и камъкът.

Това, щото казахме за частните люде, е потребно и за цял народ. Когато един народ поиска да живее по-добре, отколкото той живее, то никакви препятствия, никакви топове и башибозуци не могат да запрат неговият ход и да го накарат да промени своя път, ако само той народът твърдо уверен в своята сила и справедливост.

Българският народ днес е достигнал до такова убеждение, че то ѝ няма ни политическа, ни духовна свобода, и захванал е вече да търси и едната, и другата. Когато се той освободи от гръцкото духовенство и от турското иго, то ще бъде свободен политически; а когато се освободи от своята простота и незнание, от своите стари суеверия и допотопни нрави, то той ще бъде свободен и духовно. Че българският народ е захванал да работи за своята духовна свобода, свидетелствуват нашите училища, читалища, книжевност и «Българското книжевно дружество»; а че той търси и политическа свобода, свидетелствуват българският черковен въпрос и българските чети.

И така, сичко, що иска да живее, трябва да върви напред, а сичко, що върви напред, то трябва да живее; а българският народ, ако и тихо, върви напред и затова ни «Млада Турция» със своите тъпи хитрости, ни константинополският патриарх със своите интриги, ни йезуитите с техните лукавства не могат да му станат на път и да го върнат назад.

Българският народ в сегашно време е дошъл до такова едно положение, което е потребно за всеки един народ, който желае да се възроди; а от българските главатари зависи да ускорят тоя ден, когото всеки българин чака като месия. И така, напред и напред, а сполуката ще бъде наша! Който се бои, той трябва да се оттегли настрана, а който е юнак и има честно българско сърце, той трябва да излезе на полето и напред!

[СВОБОДА И ВСЕКИМУ СВОЕТО — ТОВА Е БЪЛГАРСКАТА ДЕВИЗА]

Букурещ, 25 ноември

На Балканският полуостров живеят пет народности, които са назначени от самата природа да разрушат гнилата турска империя и на нейните развалини да основат няколко млади господарства. Тия народности са: българите, сърбите, ромъните, гърците и арнаутите, които и до днес още преклоняват колена пред турската народност. Едни из тия народи са съвсем подчинени на полумесеца, а други имат свои отделни господарства, но признават султанът за главен владетел и плащат му данок. Сичките тия народности искат да живеят самостоятелно, желаят да работят сами за себе си и за своето народно развитие, желаят лична и национална свобода, с една дума, желаят да се нарекат народ и да имат свой народни исторически живот. И така, целта на сичките християнски народи в Турция е една и интересите общи, но разбрали ли са тия християни своето назначение? Определили ли са тия своя път, по който трябва да вървят, за да достигнат до своите цели? Извършват ли тия сичко, щото се изисква от тях за това велико дело, т. е. за освобождението на Балканският полуостров? Ще видим по-долу.

Целта на българите, сърбите и ромъните е една: тия искат, работят, желаят и мислят да се освободят от турският ярем и да живеят самостоятелно: българинът — български, сърбинът — сръбски, ромънът — ромънски, т. е. сяка из тия народности да има своя домашна история, своя народна свобода или свой народни живот — целта е ясна. Колкото за арнаутите, ние можем да кажем само това, че тая народност нито е захванала да живее, нито пък има някое начало, по което се отличава един народ, т. е. тя няма още никакво народно или човеческо стремление. За гърците ние трябва да поговорим по-обширно.

Какво желаят гърците? Какви са техните намерения и техните стремления? Желаят да върнат старото: да добият това, което не е тяхно; да бъдат сами свободни, а съседите им да припознаят тяхното господство и да се откажат от своите народни права, с една дума, желаят

да възобновят Византийската империя. Ние мислим, че едно господарство или една империя се съставлява от народ, а когато този народ не съществува, то тая империя остана празна мечта. Но нам щат отговорят, че Тракия, Македония, Епир и Тесалия са населени с народ, а този народ трябва да състави империята. Но сичкият народ в тия области гръцки ли е? Ние, а и самите гърци твърде добре познаваме, че в Тракия и Македония гръцкото население е твърде рядко; а едно господарство, което е скърпено из парчета, то не може в сегашните времена да живее — и самата турска империя умира от същата болест. И така, гърците търсят за себе си свобода, за да могат да тъпчат другите народности и да бъдат господари на чуждият имот, а този народ, който не желае свобода другиму, той и сам не е достоен да бъде свободен.

Тряба ли насила да накарваме няколко милиона чужди люде да признаят нашето господство, когато и сами не желаем да се покоряваме другиму? Народ, който желае да бъде свободен, той трябва да е безпристрастен: да търси своето и да не иска чуждото. Днес няма значение ни историческо, ни каноническо, ни монархическо право, а народното и човеческото. Секи народ трябва да бъде свободен и да живее по своята воля, както и секи човек.

Ние често слушаме, че гърците ни обвиняват в пристрастие и фанатизъм, често ни казват, че ние забораваме заради частните свои работи общите интереси и викаме против сичкият гръцки народ, когато са нам криви само фанариотите. Но това не е истина. Ние не познаваме ни един българин, който да се не съзнава, че гръцкият народ няма нищо общо с потурчените фадариоти, а ако и да се е намерил досега някой, който на окривява сичките гърци, то не е той крив, а гръцката журналистика, която твърде често оправдава фанариотите и техните злоупотребления и с това вреди на българските народни интереси. Само тогава гърците могат да ни нарекат фанатици, когато тия са чисти от тая страна, а ние видим, че тия са 99 пъти по фанатици от нас. Че българите не чувствуват никаква ненавист против гръцкият народ, то свидетелствуват българските юнаци, които си са проливали толкова пъти кръвта за гръцкото освобождение. А ако българите ненавиждат фанариотите, то тия на това имат

пълно право и ако да бъдеха самите гърци на нашето място, то и тия щяха да постъпят така също, както постъпват днес и българите. Повторяваме, българите никога не щат да мешат гръцкият народ с фанариотите, но и гърците трябва да бъдат по-безпристрастни и по-правдолюбиви и нека бъдат уверени, че щат намерят у българите и братство, и приятелство. Секиму свое — това е българската девиза. Това, щото сме и ние, и гърците проживели, ни показва какви сме били, що сме днес и по какви причини сме дошли до сегашното положение. Тряба отсега да сме осторожни, защото живеем в XIX столетие, в което народната свобода трябва да стои най-горе от сичко.

Кажете ми, не е ли смешно да се карае и да делиме това, щото още нямаме в ръцете си; да определяме граници и да мислим за бъдещето наше правителство, когато сме още чужди роби? Най-първата наша грижа трябва да е нашето общо освобождение, а когато това освобождение се постигне, то тогава народът сам ще да реши своята съдба. Против народната воля никога не е в състояние да извърши ни най-малка работа.

И така, по нашето мнение сичките християни, които населяват Балканският полуостров, трябва да подадат един другиму братска ръка и да се съединят против общият душманин, защото историята не чака; а кога синца бъдем свободни, то тогава да назначаваме граници, да говорим кому що принадлежи и да делиме своето богатство.

Мнозина мислят, че османската империя може още да проживее някоя година и употребяват сякакви средства да я подпрат и да ѝ не дадат да се сгромоляса; други мислят, че тая империя може да се подмлади и да живее за радост на г. Байста. А ние мислим, че турската империя е сякога била, па и днес е такава рана, която никога не може да заживее, и ако се не изреже, то тя ще нагнои сичкото тяло, което я окружава. Дорде съществува тая гнила рана, дотогава на Балканският полуостров не може да бъде никаква цивилизация, никакъв живот. Сичките преобразования, които днес извършва турското правителство, не са нищо друго освен една комедия, с която то иска да заслепи очите на европейските държави да не видят неговата гнилот. Ние мислим, че на Бал-

канският полуостров само тогава ще бъде мир и тишина, когато се напишат човечески закони и тия закони да се изпълняват, а не да бъдат празни думи, сладко написани, а оставени без употреба. Но способно ли е турското правителство да състави такива закони и да ги употреби буквално? Ние ще кажем, че такова едно явление нито е било, нито може да бъде в Турция. Не да се кърпи съдраното трябва, а да се шие ново, защото тия кърпежи не само че не помагат нищо, но стават причина да се губи безценното време и да страдат 11 милиона люде. Турчинът, дорде е такъв, какъвто е днес, той не обещава нищо добро.

И така, за християните на Балканският полуостров трябва съединение, съединение и съединение, а когато бъдат свободни, то секи ще получи това, што му принадлежи.

Свобода, г. I, бр. 4, 26 ноември 1869.

[ТУРЦИЯ И АВСТРО-УНГАРИЯ «НАПРЕДВАТ»]

Букурещ, 2 декември

Някои европейски кабинети се стараят да възкръсат Турската империя, да дадат живот на гнилият труп или да садят трендафел в деспотическото блато, в което и лепян не може да расте. Тия кабинети казват на турското правителство: «Вие трябва да се образувате и преобразите; вам са потребни реформи.» А Високата порта отговаря: «Ние това и сами знаем и затова употребяваме сичките си сили, за да възвисим своето господарство до такава степен, што то да може да се нарече европейско цивилизовано господарство. Немá не видите колко преобразования е извършило до днес нашето правителство? Немá не видите колко добрини е направил султанът на своите деца? Немá не чуете как благославят сичките султански поданици стъпките и сянката на негово величество?» Цариградските посланици слушат тия сладки думи с умиление и ако и да знаят, че Али паша ги води за носът, но пак бързат да известят своите правителства,

че турската цивилизация се разпространява и ден, и нощ и християнските поданици на султанът скоро ще бъдат облечени с коприна и кадифе и нищо повече няма да ядат освен печени кокошки.

И ето една заран образованият свят чете в австрийските, французките и ингелизките вестници такива философии: «Наукаваме се из официален източник, че турското правителство ще произведе в своето господарство такива реформи, каквито се изискват от едно либерално правителство в XIX век. Законите щат бъдат съставени по Наполеоновският кодекс, на християните ще бъде позволено да стават правителствени чиновници, войската ще бъде устроена на европейски вид, а полицията ще се състави от умни и честни люде» («Таймс»). «Че турското правителство употребява сичките си сили за благосъстоянието на своите поданици, това е факт, който не иска никакви доказателства, а ако се намират такива люде, които не искат да вярват в тия очевидни факти, то тия правят това чисто от егоистически побуждения» («Патриет»). «Турският народ има велика бъдещност. В продължението на петнайсет години турският народ и турското правителство са направили толкова успехи, каквито не е направил ни един народ в Европа в такова кратко време. Реформи, които извършава днес турското правителство, зачудват всекиго» («Пестер лойд»).

Но който познава по-близо турците и турското правителство, той има пълно право да каже, че тоя темян, който се кади на турското правителство, не е нищо друго, освен егоистическо побуждение и на турските реформи могат да се радват само такива люде, които искат да се радват и радват се или на които поноси да се радват и радват се. Секи знае, че на тоя свят има такива люде, които се радват, когато гори някоя чужда къща; има и такива, които се радват, кога вали сняг или кога стане студено; ако и да не им е приятен ни снегът, ни студът; най-последно има и такива, които насякъде видят трендафел, злато и счастье, ако само тия имат такива интереси, които ги принуждават да наричат копривата трендафел, блатото — злато, а сълзите — счастье.

Колкото за нашите цариградски вестници, тия възхваляват турското правителство или от немай къда, или

от «дай боже дъжд, да се роди пшеница» и затова за тях не се зимае и да говорим.

Ние помещаваме във вестникът си дописка от Кортин, из която нашите читатели могат да си съставят понятие и за турските преобразования, и за турското правосъдие, и за турският фанатизъм, а най-после и за турските варварски и безчовечни нрави. Молиме нашите читатели понапред да прочетат дописката из Кортин, а после да продължават тая статия. Можем ли ние да речем, че турските низами, юзбашии, молли и ходжи, са люде, когато тия имат такива скотски страсти? Можем ли да кажем, че в Турция има закони, когато кадиите, субашите и билюкбашите затварят стъвсем невинни хора, а оставят злодейците да извършват най-варварските злодейства без никакво наказание? Можем ли да кажем, че турското правителство заляга за доброто на своите поданици, когато то оставя да стават такива гнуснави зверства в неговата държава? Най-после може ли човек да чака добро от такъв един народ, който има такива страсти? Ние казваме н а р о д, защото секи турчин има такива варварски наклонности и без да червенеет, безчести малолетни девойчици и осквернява скотски момчетата.

Секи, който е живял в Турция, е бил свидетел какви поганства извършват турците, от които секи европеец, секи честен човек, даже и секи злодеец трябва да се погнуся и да возненавиди тия гнуснави варвари в сичкият си живот. Ние не щем да погрешим, ако кажем, че най-честният турчин в това отношение е по-гнуснав от най-гнуснавият християнски злочинец. Може ли да бъде нещо по-гнуснаво от содомският грях, а ние видим, че самите паши, везири, министри, даже и самият султан се не срамуват явно да извършават тая скотска — или повече нежелли скотска — страст. А когато най-цивилизованите турци са дотолкова гнуснави, то що може човек да очаква от азиатските варвари, от турските низами и от турската полиция?

Това злодейство, което е станало в село Асалъ с вино-продавецът и неговото семейство, служи за доказателство, че турчинът стои на по-низка степен и от добитъкът. Не знаем как други, но ние сме убеждени, че никакви преобразования, никаква цивилизация, никакви наполеонов кодекси не са в състояние да извадят турският

народ из това благо, в което той днес се намира, и само една смърт ще го преобрази и преобърне в нещо друго. Ако в европейски някой град би се случила такава една гнусност и такова страшно злочинство, то виновниците щяха да бъдат страшно наказани; а европейските посланици в Цариград хладнокръвно гледат що стая около тях и ни един не осъждава турските скотски обичаи. И така, нека цариградските странни посланици и европейските консули обърнат на тия злодейства своето внимание и нека не говорят, че българският народ блаженствува; а ако и да се появяват понякогаж между народът роптания и жалби, то в това е крива Русия, Сърбия и Букурещкият комитет. Чуете ли, г. Лонгворт?

*

Известията, които дохождат до нас из Далмация, са дотолкова противоположни, щото човек не знае кому да вярва и кому не. Австрийските вестници говорят «бяло е», французките и турските «шарено», а ромънските «черно». Според дописката из Виена, която е поместена в «Ромунул», австрийската империя е поклатена от една шепа люде и ако Далматинското въстание се продължи и правителството не измени своята политика, то Австрия могат да постигнат твърде лошава последствия. Австрийското правителство е само криво за Далматинското въстание и не е за чудо, че далматинците са се решили да въстанат против правителствената армия, а е чудно, че досега не са се зели за оружие и другите сръбски племена, които населяват австрийската империя.

Сърбо-хорватите още от 1849 г. чакат да видят изпълнени техните желания, но наместо да им дадат нещо, виенско-пещанското правителство сѐ повече и повече газит техните права и привилегии. Австрийското правителство, наместо да удовлетвори справедливите требования на далматинците и на другите свои славянски поданици, то разиграва кървави трагедии, лъже то една народност, то друга, съблича народът по своята воля и за нищо друго не мисли, само за вънкашният свой блеск. «Виенското правителство, казва един безпристрастен учен мъж, мисли само за това как да се ползува от своята власт, за да може да играе важна роля в европейската политика; а

за да укрепи извътре своя престол, то окружава себе си не с честни и предани люде, а с равнодушни, подли и които нямат никакво народно чувство.

Секи знае, че требованията на далматинците не бяха неумерени и несправедливи. Сръбският народ сто пъти доброволно е защищавал австрийското правителство и проливал е своята кръв, защото е мислил да облекчи и своето положение, и за сички тия пожертвования е искал само някои малки права: да му позволят да се образова на своя матерни език, да му не закачат неговите нрави, обичаи и неговите исторически предания; но и тия невинни желаня правителството сякога е гледало да не извърши. Сръбският народ досега не е търсил своите права с оръжие в ръце и сякога е мислил, че виенското правителство, рано или късно, ще оцени неговите заслуги и ще го награти по делата му. Но наместо това, наместо да уважи сръбските желаня, австрийското правителство открито действа против интересите на сръбохърватският народ и употребява сичките си сили да подави тоя народ, комуто в 1848 и 1849 г. е задължал толкова много.

Кроация, която е изгубила толкова хиляди люде за габсбургската династия, получила е за награда унищожение нейните собствени права и ввождане в нейните училища немски език; освен това виенското правителство е увеличило пет пъти повече данокът ѝ. Сърбите, които направиха толкова добрини в 1848 г. на Франца Йосифа, дотолкова ниско бяха излъгани и с такава срамна лъжа бяха **н а к а р а н и** да бъдат доволни, щото в сичката история няма такъв един пример. Сърбите искаха да им бъде дозволено да се управлява техният край сръбски, т. е. да имат сръбски школи, да се съдят на сръбски език, да имат свои чиновници и да се управляват от свой войвода. Император Франц Йосиф тържествено, във времето на своята коронация, се обеща да изпълни сръбските желаня, но неговите обещания останаха само празни обещания и нищо повече.

После такива несправедливости не е чудно, че една шепа народ се е решила да въстане против цяла империя, а е за чудо как сичкият сръбски народ до днес не е намислил да въстане и с пушка и сабля да защитава своите права, които така безчовечно се газят. Повтаряме,

ако австрийското правителство не удовлетвори справедливите требования на далматинците и на другите сръбски племена, то революцията е готова, и тогава нищо и никой няма да спаси австрийската империя. За чудо е още, че виенското правителство е толкова краткогледо, щото още се надее на сръбското търпение. Казват, че г. Байст първи открил очите на императорът и представил му каква опасност грози на Австрия, ако тя намисли да премине Сава или да стъпи в Черна гора. «Н. С. преса» известява, че австрийската войска добила вече из Виена заповед да не минува нито в Черна гора, нито в Турция. И така, Австрия се е зела за ум, ако и късно; но нам се чини, че часът се е приближил и ако сега се удаде на австрийското правителство да смири въстаниците, то... Щото е посеяно, то трябва да расте.

Между турското правителство и египетският подкрал, по уверението на сичките цариградски вестници, ще бъде заключено премирне; само арабските племена, сега засега, грозят на Високата порта.

Свобода, г. 1, бр. 5, 3 декември 1869.

[ЧОВЕКЪТ Е ЧОВЕК, КОГАТО Е И ГРАЖДАНИН, И ПАТРИОТ]

Букурещ, 10 декември

Ние обвиняваме тия люде, които не обичат своите родители; ние се гнусим от тия синове, които гледат само за себе си и оставят своите брате и сестри да умират от глад; ние отвращае лицето си от тогова, който гледа само за своя корем и оставя своите деца без образование и възпитание. Така също умните и здравомислящите люде се гнусят от тогова, който се отказва от своя народ, от своята рождена земя, от своя език, обичаи, нрави и, най-последно, от гробовете на неговите деди и прадеди.

Човек е само тогава човек, когато е и гражданин, и патриот. Само конете и кравите се грижат за своята собствена храна и не искат да знаят за своите роднини и приятели, а човек, който стои в своето нравствено положение по-високо от добитъкът, е съвсем друго. Човек

живее за себе си, но в същото време той живее и за своето отечество, за своето общество, за своето семейство, за своите родители и за своите деца. Човек бива счастлив само тогава, когато са счастливи и тия, които го окружават. Може ли човек да каже, че живее, когато неговите деца се намират в несчастье или когато тия не пръличат на люде? Може ли човек да каже, че живее, когато чужденци владеят над него, когато над главите на неговите брате висят ножове и топоры и когато неговите деца робуват и носят на краката си тежки вериги?

Ние, ромънските българи, не можем се оплака сами за себе си; не можем каза, че нашето положение е лошо, когато живеем в такова свободно господарство, каквато е Ромъния; но можем ли ние да бъдем мирни и спокойни, когато обърнем очите си към Дунавът и когато чуем тоя плач, който е така близък на сърцата ни? Можем ли ние да не подадем ръка на нашите брате и да не отрием техните сълзи? Ние твърде добре знаеме какви надежди имат на нас нашите братия в България и що очакват тия от нас. А какви сме и що сме ние сами? Що сме до днес направили, което да послужи за пример на българите в България? — Нищо, нищо и нищо. Отворихме няколко български училища, поддържавахме ги година или две, а после ги затворихме. Основахме няколко читалища, викахме, кряскахме, а после ги напуснахме. Преди година или две ние бяхме големи патриоти, ние показвахме пред сичкият свят, че сме готови за българският народ и в огън, и във вода, но вятърът се промени и ние заспахме така също, както сме спали петстотин години. Преди две годин ние искахме да отворим във всяко българско село училище и читалище, а сега плещчени морят учителят си от глад, децата си оставят без дърва, а училището им сè повече и повече запустява. Александрия, Крайово и Бузово някога си искаха да правят големи работи, а не направиха нищо. Най-после Болград, от когото българите очакваха твърде много, станал е днес за смях на хората. Ние поместяваме дописка из Болград, из която нашите читатели могат да видят доколко са верни нашите думи. Каква полза може да има от нас народът, когато ние не сме в състояние да поддържим едно училище и едно читалище? Какво може да очаква от нас народът, когато ние не сме способни и за

себе си и оставяме нашите деца без образование и възпитание? Можем ли ние да бъдем полезни на своето отечество, когато ние сме сякога готови да се погърчим, порусим, повласим и потурчим, нежели да бъдем българи и с достойнство да носим своето име?

Не, ние трябва да се срамуваме от нашите братия в България, които с толкова тежки мъки поддържават своите училища и читалища. Какво щехме ние да правим, ако да живеехме в Турция и да имяхме над главите си турският деспотизъм?

Свобода, г. I, бр. 6, 11 декември 1869.

[БЪЛГАРИТЕ НЕ ТЪРСЯТ ЧУЖДОТО, НО НЕ ДАВАТ И СВОЕТО]

Букурещ, 16 декември

Преди няколко време ние казахме, че българите не търсят чуждото, но не дават и своето; че там, дека живеят българи, то и земята трябва да принадлежи на българите, а дека живеят гърци — на гърците. В нашият XIX век изгуби значението си и историческото, и каноническото право и секи народ трябва да бъде свободен, както и секи човек, а сяка народност има пълно право да живее сама за себе си и да развива това наследство, което е останало от нейните деди и прадеди. Гърците, и то най-безпристрастните гърци, според гръцките вестници, желаят за себе си свобода, желаят самостоятелност и търсят своите права, но в това също време тия искат да живеят на шията на другото, желаят да бъдат господари и да владеят над чуждите народи. Гърците не гледат с какъв народ над чуждите народи. Гърците не гледат с какъв народ е населена такава и такава земя, да речем Македония, но казват, че тая земя е била някога си гръцка, т. е. византийска, и затова и днес принадлежи тям. По историческото право това е така, но и самата Гърция и Византийската империя принадлежат на Рим или на Римската империя, по същото историческо право, а ние видим, че днешните италианци и не мислят да търсят своите исторически права на Балканският полуостров, а ако поч-

неха да ги търсят, то самите гърци щяха да помислят, че италианците или са луди, или щат да полудеят. А и италианците имат такова също право (историческо), каквото и гърците. Друго, самата Елада по историческото право принадлежи на турците, Русия — на монголите, Германия — на испанците и пр.

И така, историческото право няма днес никакво значение и народното право трябва да захване своето място. Една гръцка газета преди няколко месеца се смееше на маджарите, които искат да присвоят няколко милиона сърбохървати, защото някога си короната на св. Стефан е владяла над Банат, Бачка, Срем и пр. Това е истина смешно, защото кога един народ плаща на някое правителство 50 години данок и дава солдати, то той народ има право над тая земя, която той населява, и короната на св. Стефан губи своето значение. Правилно ли е сега да се смеем на другите, а ние сами да подпадаме под същата категория? Старите и умрелите времена нямат значение за живите народи, които днес живеят и вървят напред. Дека преди петстотин години бяха градове и кипеше живот и борба, там днес растат дъбове и гургувици гукат над съборените стени, а пустините се населиха и Петербург днес повелява на цели Северо-восток. Така също и народите: римляните, египтяните, картагеняните и пр. умряха, а оживяха русите, шведите, американците и пр. Какво тука историческо право! Нито Дария и Артаксеркс, нито Ханибал и Хамилкар, нито Цезар и Август щат се върнат назад и да оживеят, нито финикияните и персите щат да търсят своите исторически права и своето владичество над Средиземно море. Щото е било, то е било и няма повече да се върне, и дето е расъл трендафел, днес расте лобода, а дето е расъл бурен, там ще расте миризливо цвете. От друга страна, ние, българите, имаме право и като народ, и като християни, а най-после, ако е потребно, и историческо право за Тракия и Македония. Ако захванем по-натъжно да разглеждаме своята статистика, то ние ще намерим повече българи в Тесалия и Епир, нежели гърци в Македония и в Тракия; но ние не търсим гръцките провинции, защото повечето от жителите в тия провинции са гърци (заедно с цънциарите, които днес се гърчечат), но за това нямаме воля да дадем в гръцките ръце Тракия и Македония, че

в Пловдив, Серес и в Едрене имало по пет гръка, по три цънциарина и по десет гръкомана.

Ние поместяваме из Цариград една дописка, из която нашите читатели щат си съставят понятие, какво проповедуват най-безпристрастните гръцки вестници. «Неологос», който някога си доказваше, че българите нямат право да се отделят от цариградските фанариоти, говори днес, че българите са пристрастни и търсят това, което «Неологос» не може да им даде. «Българите нямат право да съставляват отделна йерархия, така също да търсят Тракия и Македония», говорят гръцките вестници, говореше някога си и «Неологос». Колкото за Тракия и Македония, ние казахме по-горе, че тия трябва да бъдат български, защото ги населяват българи, а Византийската империя трябва да остане само в историята: «Без унак и невеста сватба не бива», а без гръцки народ — гръцка империя.

Да видим сега имат ли българите право да се отделят от цариградският патриарх и да възобновят своята йерархия. Първо, сяка народност има пълно право да има свое народно духовенство и свое черковно управление, каквото имат Русия, Сърбия, Ромуния и сама Гърция. Каноническото право днес се намира в такова също положение, в каквото се намира и историческото, следователно и българите имат право да се отделят от цариградският патриарх. Второ, българите са били най-старо стадо на гръцката черкова, т. е. тия са били втори народ, който е принял християнство и останал е и до днес православни, и затова той народ има пръв глас, като най-стари, в черковните работи, които се отнасят до православния свят. Но питане е, питаха ли нас русите, кога се тия отделиха от патриархът цариградски и съставиха свой синод? Питаха ли нас сърбите, ромуните, черногорците и самите гърци могат ли тия да се отделят от патриархът и да бъде черковата им независима? — Не, не питаха и затова и ние не трябва да питаме и да молиме никого, а никой няма право да ни запрети нашето право. Третьо, освен българите и сърбите, ни един православни народ не е имал историческо право (ние не даваме никакво значение на историческото право и това правим тука само затова, да удовлетвори гърците) да се отдели от патриархът, но са се отделили много народности и са

имали на това ако не историческо, то човеческо и народно право. Ние не желаем тука да доказваме, че българският народ има и историческо право, за да се отдели от фанариотското духовенство, и че той е имал някога си свой народни синод и свое духовенство; ще кажем само, че гърците и от тая страна не са в състояние да ни убедят в противното. «Българското патриаршество, говори А. Пипин, беше основано в новата българска столица, в Търново, и утвърди се с грамоти от императорският съвет (от византийският император) и от вселенският патриарх: първи търновски патриарх беше Йоаким, който бил избран и ръкоположен в Лампсак в 1234 година. Български патриарси продължават да занимават търновският престол до XIV в.; последни патриарх търновски бил Евтимия, който е занимавал патриаршеският престол във времето на завоюването турско.»

Ние съветваме нашите братия гърци да оставят мъртвите да закопават мъртвите и да гледат не да възкръснат Византия, а да възродят своят народ и да захванат нов исторически живот, основан на истина, правда, човечество и свобода; да не дават своето, но да не търсят и чуждото; в противен случай и тия, и ние ще бъдем чужди робове и ще делим това, което нямаме. Нашата девиза е «Свобода и сякому свое», а ако се аресва на гърците тая девиза, то ние не щем да ги отблъснем от себе си.

Свобода, г. I, бр. 7, 17 декември 1869.

ВСЯКАКВА ПОДЛОСТ И НИЗКОСТ
МОЖЕ ДА СЕ ПРОСТИ ЧОВЕКУ,
НО ПРЕДАТЕЛСТВОТО — НИКОГА!

Букурещ, 23 декември

В продължението на една неделя ние получихме до десетина писма, в които ни известяват, че турското правителство е изпроводило цяло стадо шпиони в България, Румуния и Сърбия: първо, за да търсят Българският

централни комитет и да разузнаят що мислят и що говорят българите; а второ, да се постараят да съединят тоя комитет с комитетът цариградски, т. е. с комитетът на Али паша; да гледат да добият неговата програма и да разузнаят за неговите досегашни действия. Тряба да забележим, че шпионите на Али паша са били толкова подли и разказали му са, че Българският централни комитет се ръководи по същата идея, по която и комитетът на Али паша. Нам ни се чини, че турското правителство или Али паша не така лесно ще достигне целта си, защото Централният български комитет има в главата си няколко драма мозък и твърде добре знае кому да открива своите действия и своите планове и кому не. Освен това български комитети има толкова много, щото Али паша трябва да съдържава няколко хиляди агента, за да ги открие и да узнае техните мнения и убеждения. Български комитети има толкова, колкото български сърца и български души има на светът. Колкото за това, какво мислят, говорят и желаят българите, то сякому е познато, че тия искат свобода, свобода лична и свобода народна, а не дуализъм, какъвто желае Али паша и г. Шнайдер. За съединението на българите с турският народ могат да мислят само тия люде, които нямат в главите си ни една капка мозък, или тия, които желаят да зимат турски лири и да бъдат турски шпиони, без да мислят за своят народ, за своето народно счастье и добро и за своето отечество.

И така, ако има днес такъв българин, който да проповяда съединение между турците и българите, то тоя българин е или без мозък, или помия, или лъже и турското правителство, и българите, за да напълни кесията си. Честните и чистите българи желаят да видят своето отечество освободено, своите бащи, майки, брате, сестри и деца свободни граждани, и нищо повече. Не може млад и честит народ да има нищо общо с турците, на които и костите са изгнили от разврат и пиянство; не може млад и зелен човек да се държи за ръка с една стара баба, която ако не днес, то утре ще се спрепне и сгрумалеса в ямата и ще да повлече и него след себе си. Или злато или кал, или добро или зло: и двете заедно не могат да съществуват, а ако съществуват, то ни едното, ни другото нямат никакво значение. Няма животът нищо общо със смъртта.

Цариградският турско-християнски комитет е съставен преди година и 1/2 и целта му е да разпространява **о б е д и н е н и е** (дуализъм) между турците и българите. Председател на тоя комитет е сам Али паша, а секретар и касиер — г. Шнайдер и Арнаудов. За да достигнат по-лесно до своята цел; Али паша и неговите **к р е а т у р и** (любимци) употребяват сичките си средства, за да разединят народът, да посеят вражда между сърбите, ромуните, гърците и българите, да размътят българските умове и да отурчат българските понятия, а после да водят народът накъде тия желаят. Каква е програмата на «турско-християнският комитет» в Цариград читателите ще видят из турско-българският вестник «Турция» и из «Курие д'Ориан». Ние не щехме да дадем на тоя комитет голямо значение, ако не участваха в него някои наши българи, които са убеждени, че работят честно за народът си. Ние българите сме живели 450 години заедно с турците и досега не сме видели от тях нищо повече освен зло и несчастия. Можеме ли, кажете ми, да бъдем брате с такъв един народ, който и днес ни презира, ненавижда и гони и който и в тая минута сече нашите глави, затваря нашите брате, безчести жените ни, сестрите ни и дъщерите ни, разплаква секи ден бащите ни и майките ни и коли децата ни? Можеме ли ние да прегърнеме тия люде, които са се вовонели от разврат и изгнили са и физически, и нравствено? Можеме ли ние, като българи и християни, да целунем тия наши нови братия, когато ръцете им са още кървави със свята българска кръв? Такова братство нито е било, нито ще да бъде и г. г. Михайловски, Генович, Арнаудов, Шнайдер и пр., и пр. нека си земат на умът, че ще дойде ден, когато народът ще ги накара да изпият тая кръв, която са пролеяли техните сегашни приятели, и българското проклетие ще падне на главите им. Сякаква една подлост и низкост може да се прости човеку, но предателство — никога.

Българският народ се е вече събудил и знае кои са неговите приятели и кои са му неприятели и затова ни комитетите на Али паша, ни неговите шпиони, ни неговите лири, с една дума — нищо няма да му помогне, за да възроди той османската държава, и ние сме уверени, че християнските народи, които я населяват, скоро щат ѝ отчетат «вечная память». Това, щото е гнило и мъртво, не

може да живее и не трябва да живее. Но нека Али паша работи каквото ще, а нашите българи трябва да отхвърлят от себе си тая убийствена за нашият народ и народност идея и да търсят помощ от друга страна, т. е. да се надеят на своите собствени сили и да подадат братска ръка на нашите братия сърби, ромуни и гърци, които така също, както и ние, търсят свобода и ненавиждат нашите джеляти. Друго спасение за нас няма: другите пътища са търниви, а другите приятели — лъжовни. Ние сме уверени, че секи честен българин ще послуша нашият съвет и ще отвърне лицето си от тия народни предатели, които за пари са готови да продадат и баща си, и майка си. Българският народ днес има само един неприятел, а тоя неприятел са турците. Дайте да освободим от тоя неприятел своето отечество, а после самият народ ще да реши своята съдба. Когато народът бъде свободен, то той ще да реши със сърби или с гърци ще да живее или сам за себе си: няма сила, която може да се противи на народната воля.

Свобода, г. I, бр. 8, 24 декември 1869.

[КАКВА Е ТУРСКАТА «ЦИВИЛИЗАЦИЯ»?]

Букурещ, 3 януария

В това също време, когато Али паша съставлява турско-християнски комитети, когато «Млада Турция» проповяда дуализъм между българският народ и турците, а Генович ет С-ие — някакво си турско-българско братство; в това време, когато турското правителство се хвали пред светът, че то извършило и извършва големи и велики реформи, а Европа му ръкоплеще, то в Турция стават такива злоупотребления, от които настръхва кожата на човека, който не е имал счастье да бъде възпитан в Азия. Ние много пъти изказвахме мнение, че турските реформи не са нищо повече освен празна и глупава комедия, която се разиграва само затова, за да не видят европейските кабинети тая гнусота, която е разлеяна по сичката Турска империя. Повторяваме същото и днес. Дека са

тия хатихумаюни, хатишерифи, гюлханета и пр.? Дека се дянаха сладките обещания на султан Азиса и на неговите помощници реформатори? Дека се е скрила тая равноправност, която донесе Митхад паша в Туна-вилаети преди няколко годин? Дека са новите закони, новите цивилизовани чиновници, новите управители и судии, на които «Курие д'Ориан» изкади толкова много темян и въздаде толкова големи почести? — Ох, сичко това умря и умря така също скоростижно, както се и появи на свят; сичко умря още в пелената си и турците захванаха пак да живеят, както са живели при султана Мурата, Селима и Баязита, т. е. пак се повърнаха еничарските, делибашките и кърджалийските времена и ако работите вървят така, както са вървели до днес, то имаме надежда, че скоро ще се появи на светът и Кара Фезията, и Панчоолу, и Али-паша Янински, и хаджи Бекташ и пр., и пр., и пр. Който желае да се увери доколко са верни нашите думи, нека прочете дописките из столнината на Туна-вилаети, из Русчук, които ние поместяваме по-долу, и нека си сам състави понятие за турските реформи и за турската цивилизация. Когато турците вътре в Русчук, в руското консулато, правят нападения, безчестят момчетата, късат мустаките на хората, то какви звярства тия трябва да извършват по другите места, дека няма ни съд, ни закони, нито пък консули? Каква ли е турската цивилизация в Троян, в Златица, в Карнобат и пр., когато тя в Русчук е дотолкова човеческа и възвишена?

Ние мислиме, че между турчинът от кърджалийските времена и турчинът, който живее днес, няма никакво различие и сичката негова цивилизация се заключава в следущето: 1) да се напие като свиня, да яде свинско месо, да не държи рамазан и да се облече в европейски дрехи; 2) да научи няколко французки думи, да хвали Наполеона и французите, да се секне с кърпа, а не с пръстите си, и пр. Колкото за цариградското турско правителство, то и то не е отишло по-далеч от русчукската касанска цивилизация и от русчукските човеколюбиви идеи. Европейските цариградски посланици, един след други, съветоват султанът и великият везир да направят такива и такива преобразования, да воведат ред в господарството си, да съставят закони, да облекчат положението на християнските свои поданици, да отворят учи-

лища, да смалят даноците, с една дума, да извършат някои реформи за благосъстоянието на народът. Али паша се обещава, че турското правителство на драго сърце ще изпълни желанието на европейските кабинети, защото и самото правителство отдавна мисли и крои планове как да воведо в господарството си европейски реформи, а за това правителството моли европейските кабинети да приемат и тия участие, за да се приведат тия реформи в действие, и да му помогнат със своите съвети, за да се извършат тия реформи колкото се може по-скоро.

«Напишете и вие някой проект — говори Али паша на французкият или на австрийският посланик — и дайте своето мнение какви реформи са потребни за турската империя и каква трябва да бъде нашата конституция.» Цариградските иностранны посланици кога чуят, че медоточивите уста на Али паша изричат такива утешителни планове, то секи из тях се мъчи, за да добие любовта на великият везир, да посее своите идеи, за да има влияние при извършването на великите реформи. Между посланиците се начина борба: французкият посланик обещава на Али паша вечна дружба, австрийският — наступателен и отбранителен съюз против славянските народи, ингелизкият обещава пари, руският плаши правителството; а Али паша, по азиатската своя честност, върши си работата така, щото сичките кабинети остават доволни. Турското правителство съставя законодателна комисия, издава хатишерифи, хвали се пред цяла Европа; а посланиците лъжат един другото, интригуват, правят визити на султанът и на великият везир. И какво излиза из тая комедия? — Нищо! Сичко се свършва твърде просто: великите реформи стават равни с нулата. Другояче това не може и да бъде. По-напред турското правителство трябаше да промени турските глави, да унищожи турските нрави и обичаи, да изкорени мохамеданската вяра, па после да ввежда европейски нрави и обичаи. Но ние сме уверени, че е по-лесно да възкръсиш мъртвият, нежели да избистриш умовете на турските фанатици, които са размътени още от рождението им. За да стане турчинът човек, той трябва по-напред да се откаже от своята вяра, от своите родители, от своите нрави и обичаи, а такова едно явление е невъзможно, защото мохамеданската вяра и азиатските обичаи са пуснали твърде дълбоко

своите корени между турският народ. Харемското възпитание и дервишкото образование никога не щат да позволят на турците да отворят очите си и да живеят като хора. Турчинът вярва, че само мъжете са хора, а жената е робиня, която е създадена от бога само да услажда животът на мъжът; да му вари кафе, да му пали чубукът и да му ражда деца. Какво възпитание може да даде на детето си тая майка, която е била продадена от баща си и купена от мъжът си на пазарът като животно? Какво човеческо възпитание може да добие онова дете, което види в бащиният си харем най-гнуснав и най-скотски разврат? Тогава само от турчинът трябва да очаква човек добро, когато жената или майката излезе из своето робско положение, а това е невъзможно, дорде турчинът бъде мохамеданин. Нека говори кой що иска, а българският народ не може да има нищо общо с тия варвари, които нямат нищо свято и благородно и нищо велико, което отделява човекът от животните, с една дума, нищо човеческо.

Свобода, г. I, бр. 9, 4 януари 1870.

[БЕЗ СВОБОДА НЯМА ОБРАЗОВАНИЕ, А БЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ — СВОБОДА]

Букурещ, 7 януария

Годишите преминуват, столетията вървят едно след друго, народите бистро падат и стават, живеят и напредват, умират и възрождават се; само българите едвам заметно пълзят напред и никак човек не може да определи доколко са тия оживели и доколко са напреднали. Днес ние сме стъпили във втората половина на XIX в. и живеем в 1870 година, следователно 538 г. са изминаха и българското положение не е станало по-добро, отколкото е било. Политически, както е секиму познато, ние сме мъртви; турската цивилизация не само че не е принесла на народът никаква полза, но е направила неговото положение по-тежко и по-горчиво; българската книжевност и българското образование са още новородени, а

училищата ни нямат още една определена цел. И наистина, ние се хвъргаме като шантави то на една, то на друга страна, хващаме се за едно, а забравяме друго, искаме нещо ново и изхвъргаме старото, но нито новото се търси с убеждение, че то е по-добро от старото, нито старото се изхвърга затова, че новото е по-добро от него. Такива примери ние можем да приведем тука хиляди, които ясно показват, че ние, българите, не знаем още що нам трябва, що търсиме и що желаеме, с една дума, ние нямаме още онова свято чувство, което се нарича убеждение.

Отвори се в някой град читалище, ние затвориме училището си и отваряме читалище; състави се в някой град някакво си дружество, ние затвориме вратата на читалището си и основеме дружество; захванат гърците да градят черкова, да речем в Ибраила, ние зарежеме дружеството и захванем да градим така също черкова, но градим я така (в Галац), щото тя и до второ пришествие няма да бъде изградена; с една дума, ние работиме сичко, правиме и едно, и друго, а нищо не свършваме, нищо у нас не е вечно или барем дълголетно. Когато между нас се появи нова идея, то ние сме готови да свалим месечината от небето, готови сме да жертвоваме, да подписваме големи суми, да говорим големи думи, но щом работата дойде до пари или щом поостине малко нашият горещи патриотизъм, то нас не търсете повече. Такива сме ние и в България, и в Сърбия, и в Русия, а най-после и в Ромуния (ние говорим тука за нашите търговци и граждани, а не за простият народ) — нищо не сме свършили, каквото и да сме захванали.

Да приведем няколко примера: плоещени имат намерение да си отворят читалище, а училището след няколко деня ще се затвори, защото учителят им не е в състояние да яде камъни; букурещчени си направиха черква, а училището им паяците и дървениците посещават; одеските българи залягат да се основи южнославянско общество или «сърбо-славянско», ил просто «славянско», а децата им не знаят български; цариградските българи захванаха да градят черкова, искаха да отворят пансион и гимназия, а децата им се учат в католическите и протестантските школи; филибелийци, които се считат за най-големи патриоти, говорят в къщите си гръцки, момчетата

си учат български и гръцки, а момичетата си — само гръцки, защото българският език не трябал на жените, а само на мъжете, които имат търговия със селачените; в Русчук затворили читалището си, а искат заедно с турците да правят някакво си училище; из което всеки един русчуклия да може изведнъж да излезе готов чиновник и пр., и пр.

Разбира се, че с тия ръждиви понятия и криви убеждения нашето поколение няма да иде надалеч и България трябва да положи своите надежди на малките деца, които сега едвам захващат да говорят. Нашите жени със своите дружества и свищовските деца (гл. Книж. известия) доказват днес, че ние не сме за нищо и за никакво. Баба Кера в Захара дава единственият си грош, който ѝ се плаща от черковата да гаси свещите, за женското тамошно дружество; свищовските деца, наместо да си купят халва, дават и последното си десетаче на сиромашките ученици, за да си купят мастило, пера и книга, а нашите капиталисти гледат отдека да земат и да напълнят сандъците си повече. Нека децата им остават без образование; нека дъщерите им се безчестят и братята им гният в темниците; нека се газят вратата им и народността им; нека се колят синовете им и бащите им — само тям да е добро и да си имат повечко парици. Истина, че не е завидно нашето българско положение!

А отдека произлизат тия причини, които ни не позволяват да живееме правилен и човечески живот? Каква сила заставлява българите да не могат да определят своето назначение и своите цели? — Турският ярем и нашата подчиненост. Ние сме уверени, че дорде българският народ влече турското иго, дорде той не добие своите народни права, т. е. дорде той не добие своето свободно и независимо огнище, дотогава сичко ще върви у нас криво и сляпо. Италианците бяха в същото положение, в което се намираме ние днес, така също и сърбите, гърците и пр. Народното образование или народната цивилизация е свързана с политическата свобода на народът и затова едната без другата нито може да съществува, нито да принася полза. Мнозина учени мъже досега са изказвали мнение, че образованието води след себе си свободата, а не свободата образованието, но такава една истина може да бъде истина за един народ, който има вече свое народ-

но правителство, а ние, българите, сме една поробена народност, на която са везани и ръцете, и очите, следователно за нас без свобода няма образование, а без образование — свобода.

Свобода, г. I, бр. 10, 8 януари 1870.

[НА БЪЛГАРИТЕ Е ПОТРЕБНО ЗНАНИЕ И ПОЛОЖИТЕЛНА НАУКА]

Букурещ, 17 януария

Ние няколко пъти говорихме, че българският народ захвана вече да живее и да върви напред, а за тоя живот са свидетели народните наши училища, читалища, женски дружества и пр. Но изпълняват ли тия дружества и училища своето назначение? — Това е друг въпрос. Да захванем от училищата? Ние говорихме вече, че нашите училища преди петнайсет, двайсет годин бяха полугръцки или полуславянски, и само в последните петнайсет години тия приеха български характер. Но да направим тука кратък преглед и да видим доколко са успели нашите училища в своите предприятия и доколко тия днес отговарят на своето назначение.

Нам ни е известно, че училищата в по-големите градове в България и до днес се намират в твърде незавидно положение; че в тях се чете не това, щото трябва и щото принася полза, а това, щото знае или щото се харесва на учителите. Да приведем примери: в Пловдивското училище в продължението на пет години са се променили четири учители и сякой из тях е разпространял между учениците съвсем противоположни идеи. Първият из тия учители е и днес турски чиновник: той знае твърде добре турски и арабски, затова е учил учениците си тия два езика и обръщал е тяхното внимание на турската история; чел им е анекдоти из Настрадаин ходжа и из «Хилядо и една нощ», а за наука и знание не им е давал никакво понятие. Другият учител е бил гръцки възпитаник и затова той ограничил своето преподавание с гръцките класици; чел на учениците си елинската христоматия и «схо-

ластиците», хвалил елинската цивилизация, а учениците му, кога оставили училището, имали знание не повече, отколкото в това време, когато тия стъпили в него. Третият учител бил възпитан на Стара планина и учил се сам, т. е. прочел няколко руски и гръцки книги — каквито му са попаднали подръка — и станал учител. Тоя господин прочел някаква си гръцка-книжка, която имала заглавие «Археология» и накарал и учениците си да я научат науст; попаднала му се подръка някаква си руска логика, той и нея превел и хранил учениците си с високи и дълбоки думи; намерил Смарагдовата история и с нея морил децата. Четвъртият учител се учил в Русия и донесъл в Пловдив «Психологии», «Риторики», «Пиитики» и пр.

С една дума, французките възпитаници днес учат учениците си французки и хранят ги с французки гостби; турските — с турски; немците — с немски, а ромъните — с ромънски. Тук не търсете ни наука, ни българско народно образование, нито пък знание. Такива примери ние можем да приведем хиляди: ние ги срещаме на всяка крачка. Но най-злото тука е това, че у нас не гледат на науката като на необходимост; ние не учиме децата си, за да бъдат тия развити и да станат хора, а учим ги или затова, за да могат да станат турски чиновници, или пък защото е мода да учи секи децата си. В сегашно време и българи, и турци захванаха да изучават французкия език, но ако ги попиташ за какво и защо тия изучават тоя език, то сме уверени, че ни един няма да отговори на нашият въпрос. Ако българите изучават французкия език, че им е потребен за търговията им, то немският език им е потребен десет пъти повече, защото нашите търговци имат повече работа с Виена; ако го изучават, че той им е потребен за тяхното образование, т. е. да четат французки книги и да се ползват от французката литература, то немската литература е три пъти по-богата от французката; освен това само един ученик из стотех изучава тоя език с подобно намерение. Ние знаем, че ни един учител не може да учителствова в едно българско училище пет-шест годин, следователно ни един ученик не е в състояние да свърши това, щото е захванал, и тая година той заборава това, щото е научил лани. Ние не сме противни да изучават българите какъвто и да е чужди език, но да го изучават

само тогава, когато той може да им бъде полезен, а не да губят времето си напразно и да хващат едно за глава, а друго за крака. Тряба да забележим, че езиците служат като средство, за да дойде човек до това, щото се нарича учение, но тях никога не можем да наречем наука! А що видим у нас? У нас се приема за най-учен и най-развит човек тоя, който знае повече езици, а ние видим, че един слуга, който служи в някоя виенска или парижка гостинница знае пет-шест езика. А можеме ли каза, че тоя слуга е образован човек?

На българите е потребно знание, потребна е наука и наука положителна, не фалшива, човеческа, а не играчки. Българите не трябва да зимат пример нито от турците, нито от гръците, и не трябва да им подражават, защото турците и досега не са знаели какви са техните интереси, няма да ги познаят и отсега; а гръците се връщат назад и желаят да върнат това, щото се не връща, а и не трябва да се връща. Нито Платоновата и Сократовата философии, нито Ликурговите и Солоновите закони, нито Диогеновите мъдрости могат да имат значение в сегашният XIX век. Сичко, щото е умряло, то е отишло, а новите времена изискват и нови идеи, и нов живот. Нека турците да търсят французка цивилизация и да подражават на французите, защото тям е потребна не наука и знание, а «Дай боже, от немай къдя»; нека гръците търсят старите хронографи и изкопават мъртвците; а ние, българите, да вървим напред по духът на времето и да търсим не щото е старо или французко, а щото е добро и полезно.

Назначението на българският народ е съвсем друго, неговите стремления и потребности са противоположни и с турските, и с гръцките и затова на българите е потребна цивилизация здрава, истинната и човеческа, а не маймунство.

Разбира се, че за да достигнат българите до своите цели, тям са нужни по-напред от сичко училища и книги, но училища човечески и книги с човеческо направление и с положително учение. Само положителните науки и здравата храна могат да възвисят един народ и да го направят счастлив и велик, а подобно образование ние можеме да потърсим у немците, ангелизите и у американците, а никак не в Париж.

Тук в Ромъния, без никакво съмнение, най-първо

българско училище е Гюргевското (изключаваме из това число Болградското централно училище), и ако то върви така, както е вървяло до днес, то се надееме да го видим на челото между българските училища. Но това училище заслужава повече уважение затова, че гюргевци нямат нито езера пълни с риба, нито 14 хиляди жълтици доход, а събират между себе си кой колко може и обдържават го. Но гюргевчени днес за днес не са задоволни с това: тия искат все повече и повече и затова са намерени — както нашите читатели ще видят из дописката из Гюргево — да изградят още българска черква в градът си. Разбира се, че за това тяхно намерение ще се порадва всеки българин, радваме се и ние, но нам се чини, че по-добре би било да бъде осигурено едно и тогава да се захваща друго: две лебеници под една мишница се не носят. Не е ли по-добре да се събере един фонд и из процентите му да се поддържа училището; а когато то бъде осигурено, то да се гради черква? Не трябва да се захваща едно и да се оставя настрана друго. Това е барем наше лично мнение.

Колкото за българските читалища и женски дружества, то ние още не видим от тях никакви зрели плодове; не видим още нищо, което би свидетелствувало, че тия изпълняват своето назначение (ние изключаваме из това число Цариградското читалище); и затова ще бъде доволно, ако само кажем за тях: «Дай боже да бъдат тия такива, каквито трябва да бъдат.»

Свобода, г. I, бр. 11, 18 януари 1870.

[САМО ЧОВЕЧЕСКИТЕ ИДЕИ И ИСТИННОТО ОБРАЗОВАНИЕ СЪЕДИНЯВАТ НАРОДИТЕ]

Букурещ, 21 януария

България в последните петнайсет години е станала селско купище, на което всеки един без церемония си хвърга боклукът. И наистина, кой само не газии българската нива и не сее своите бурени? Католици, протестанти, йезуити, поляци, маджари, «Библейското общество», с

една дума, сякакви интригани наводняват днес за днес нашето отечество и всеки из тях се труди да посее свое учение или, по-добре да кажем, своя бурен, за да може после да събира плодове. Разбира се, че каквото е семето, такива ще бъдат и плодовете. Но сяко егоистическо учение, сяка лъжа, сяка фантазия, скоро се изветруват пред истината, която казва, че $2+2=4$. Рано или късно, а и най-слабите умове ще познаят тая свята истина и ще се прилепят за нея. Това е вярно като ден.

И така, нашият народ е счастлив да чуе сякакви учения и сякакви идеи и днес той има толкова приятели, колкото народности има в Европа, в Азия, в Африка и Америка. Да, ние днес имаме много учители, много съветници и помощници, но ни у одного из тях ние не намираме искреност и безлицемерно братство: всеки е станал наш брат и доброжелател с егоистически цели. Маджарите употребяват сичките си сили да внушат на българският народ ненавист към Сърбия; поляците проповядват, че българският народ трябва да ненавижда русите, а за да угасне тая любов, която имаха досега българите към русите, то последните трябва да станат католици.

Преди няколко години Садък паша (Чайковски) и Лангевич дошли на събранието в българският метов на Фернер и последният казал на българите: «Вас ще погуби вашето православие, защото това православие ви не позволява да отворите очите си. Вас ще спаси само католицизмът.» «Българите не са религиозни фанатици — му казал един българин, — а православието нам не запрещава да се развиваме и да вървим напред.» «Но Русия ще се възползува от вашето православие и ще наложи своят деспотизъм на шииите ви» — казал Лангевич. «Какво ни вие плашите с Русия? Ние с русите нямаме нищо друго, освен едно братско съчувствие, каквото имаме и към вас, поляците, защото сички ние сме славянски народи. Българите искат да бъдат свободни от всяка една страна и не желаят да бъдат нито руси, нито поляци; но тия не могат да не обичат тогава, който е свързан с тях по родът си и по кръвта си.» Йезуитите учат народът ни да преклони коляното си пред папата, ако само той желае да бъде свободен, защото ни Наполеон, ни Франц Йосиф, ни Изабела, ни Виктор Емануел не желаят да му подадат избавителните си ръце, дорде са българите пра-

вославни, защото православните българи всеки ден могат да попаднат в челюстите на Русия.

Колкото за протестантите или за «Библейското общество», ние не знаем що-и да мислим. Какво и що желае това общество? С каква цел то пропагандира по България? Какви са неговите стремления и неговите тенденции? — Това е твърде тежко да си обясни човек.

Днес ние живееме в 1870 година или в такова едно време, когато сяка една народност иска да живее сама за себе си, иска да свали от шията си тоя нравствени и физически ярем, който е тя носила до днес на вратът си; с една дума, днес всеки човек желае да бъде човек, какъвто го е създала самата природа. А секиму е известно, че за да се възвиси човек до такова едно съвършенство и да се нарече човек, той трябва по-напред да избърше из умът си ония ръждиви понятия и ония темни суеверия, които са били причина да бъде той нравствени роб и да се предаде със сичката си душа и сърце на тая животворяща наука, която туря преграда между човекът и животните. В «Библейското общество» са повечето американци, които ние сме се научили да уважаваме и почитаме, и затова нам ни се чини твърде чудно, даже не иска ни се и да вярваме, че тия люде, които трябаше да кажат последната дума за нравствената и физическата свобода на човекът, тия днес проповядат квакерски и методически идеи и ввождат между народите повече заблуждения, когато трябаше да им избистрят умовете и да им покажат истинския път, който води всеки един народ към неговото щастие и добро. Само човеческите идеи и истинното образование съединяват народите — както са тия съединили американците. Самото «Библейско общество» твърде добре знае, че в Америка съществуват 50 вери и 50 народности, а американските граждани са повече съединени между себе си, нежели католическа Франция и православна Русия. Време ли е сега да проповядаме схоластически догматики, когато сичкият свят се е вече убедил, че тия догматики не само що не принасят никаква полза на човекът, но убиват неговите човечески проявления, убиват неговата човеческа енергия и правят го да бъде роб на робовите. За да бъде човек свободен физически, той трябва да бъде по-напред свободен нравствено. Нам ни е известно, че целта на «Библейското общество» едно

време беше — да проповядува единство между сичките народности и вероизповедания, да проповяда братство между сичките хора, които живеят на земята, с една дума, идеите на това дружество бяха космополитически или човечески; но днес то е излязло из своята програма и проповяда това, щото е съвсем противоположно на неговите първоначални намерения. Нам пишат из Свищов (гл. дописката из Свищов), че квакero-методическата фантазия и евреохристиянската вяра се разширява с повече и повече по България, и ако българският черковен въпрос се не реши по-скоро, то много българи щат се заразят и ще изменят на вярата си, а следователно и на народността си. Нам ни е известно така също, че «Библейското общество» обръща най-главното свое внимание на българите, когато неговата длъжност е да просвещава турците и евреите.

И така, протестантските мисионери и «Библейското общество» не съединяват, а разединяват народите, когато сеят между един народ, какъвто е българският, схизми и несъгласия. Нашето православие е свързано с нашата свобода и с нашата българска народност (помакът не е българин, а павликянинът е полубългарин), и затова всеки честен българин трябва да остане верен на своята вяра и да гледа не да промени едни обряди на други, а да бъде човек без никакви суеверия и без никакви заблуждения.

Свобода, г. I, бр. 12, 22 януари 1870.

[НАМ ТРЯБВАТ БАРУТ И КНИГИ, ПУШКИ И ЧИТАЛИЩА]

Букурещ, 28 януария

Човеческата свобода бива двойка: умствена и вещественна. Умствената свобода отваря на човекът очите, показва му път, по който той трябва да върви, за да може по-лесно да добие и веществената си свобода. Ние често слушаме да говорят: едни, че българите трябва сега-за-сега да се земат за оръжие и да се освободят по-напред от турският бич, па после да гледат за своето умствено

богатство, т. е. за своето развитие и образование; че барутът е сега по-потребен от мастилото, а пушката — от книгата. Други говорят, че българите трябва да се грижат само за своето умствено развитие и образование, защото тия сякога ще победят своите противници (турците и гърците) нравствено. Но и двете тия мнения са прави, а в същото време неправи. За да изгради човек една къща, нему трябва не само кирпичи и камъни, а трябва му още място, на което ще бъде тая къща изградена, гнила, шинди, талпи, а най-повече добри работници и изкусен архитектор. Едно без друго не може.

Ние, българите, трябва да захванеме от началото, защото още нямаме почти нищо, и да изградиме тая къща, която се нарича отечество; а за да я изградиме, нам трябва барут и книги, пушки и читалища, ножове и училища, попове и «книжевни дружества», с една дума, нам трябва и шинди, и гнила, и камъни, и хора. Но как приготвяваме ние тоя материал, който е потребен за нашата къща?

Идете и поискайте от някого помощ за някое българско училище, то той ще ви каже: «На българите не трябва училища, а — пушки»; а поискайте му да даде пари за пушки, той ще ви каже: «Време ли е сега за бой! Училища са нам потребни, а не пушки и пищови.» А сичко това се говори, за да не даде ни за едно, ни за друго. Такива примери ние видиме почти секи ден и на всяка крачка. Нам пишат из Гюргево, че някои от тамошните граждани се мъчат да затворят училището и да изгонят учителят си, защото учителят им имал несчастье да предложи на някои родолюбиви гюргевчени да си направят черкова. Може ли, кажете ми, да ни накара някой насила да направиме какво и да е добро? Ако гюргевският учител е предложил на гражданите да направят черкова, то не ги е накарал насила, и от тях зависи да я направят или не. Ако ни се не иска да направиме черкова, то защо да затваряме училището си? Деца сме още ние, българите, и не знаеме накъде отиваме и що търсиме.

Ако ние вървим по тоя път, по който сме досега вървели, то от нас няма нищо да бъде, и секи има право да ни се смее и да ни попържа. Ние се смееме на гърците, а не сме ни за две пари по-добри от тях. Училището за един народ трябва да бъде това, щото беше едно време за

евреите кивот завета, защото от училищата зависи нашето счастье, щастието на нашите деца и на нашите братия. А ние и до днес мислиме, че платата, която се дава на учителите, е благодееяние и учителят трябва да гризе нашите кокали, които му ние хвъргаме, като милостиня, и да свива пред нази полите си. Ние уважаваме свещениците, а учителите са така също наши свещеници, пред които ние трябва да свиваме полите си, а не тия пред нас. Кога ще ние да разберем тия истини и да станем хора? Докога ще да вървим сяпо и куцо и да гониме своето счастье и добро? Или турците ни са досега малко били и газили?

Направихме си и ние, като хората, «Книжевно дружество» и похвалихме се пред сичкият свят, че и българите захванаха да живеят, че и тия са патриоти и желаят доброто на отечеството си. Европейските водачи и учени мъже ни похвалиха от своята страна, а иностранната журналистика изрече: «Истина, българите захванаха да живеят.» А нам само това и трябаше, и ние се успокоихме, утешихме и заспахме си пак; ние помислихме, че сичко сме свършили и от нас повече нищо се не очаква. Но намериха се между нази и такива люде, които повдигаха монголски орди против «Книжевното дружество» и против неговият устав. А защо и за какво? — Първо, че тия желаят да бъдат най-главни фактори на това дружество (да се наричат фактори и да не правят нищо); а второ, че им се не дават пари. «Българинът много обещава, а нищо не прави», казват умните люде и казват цяла истина. Пишат ни из Браила, че половината от членовете на «Книжевното дружество» още не си са внесли парите. Ние често слушаме в Букурещ такава една философия: «За какво ще да даваме пари, когато «Българското книжевно дружество» нищо не работи и никак се не чуе. Когато ние видиме що е то направило, тогава ще и да помагаме.» Чегато «Книжевното дружество» е кръчма и — пешин вино, пешин пари. Може ли «Книжевното дружество» да работи, когато то още няма средства, за да извърши своите обязанности? Може ли то да издава своят журнал и своите книги, когато в Браила няма още печатница? Може ли то да напредова, когато (ако е истина) действителните членове още и до днес се намират между небето и земята? Не сме ли ние, българите

рите, достойни за оплакване? Но нека нашите интригани говорят що щат; нека тия правят пакости колкото искат, а «Книжевното дружество» скоро ще им докаже, че то се не бои от никакви клевети, защото неговият път е честен, а неговите занятия — чисти и свети. Никога темнотата няма да надвладее светлината и затова сичките интриги, сичките клевети ще паднат сами от себе си. Това е вярно като ден. Доброто и чистото име тежко може да се зачерни и истината рано или късно трябва да изплува отгоре, като масло над водата. Само напред!...

Свобода, г. I, бр. 13, 29 януари 1870.

[БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ ТЪРСЯТ СВОБОДА, СВОБОДА ЛИЧНА И СВОБОДА НАРОДНА]

Букурещ, 4 февруария

Между нашият народ днес за днес се намират всякакви убеждения: едни търсят поддръжка на Запад, други на Восток, а трети на Север, но твърде малцина се надеят на своите сили и на своите способности. Беше време, когато нашите българи бяха кръстосали ръце и чакаха да дойде руската войска, да изгони турците, да върне на народът неговите права и да му даде свобода, с една дума, чакаха да слезе господ от небето и да им даде в уста печени врабчета. Но година след година вървеше, народът страдаше и търпеше сякакви мъки и страдания, а отникъде — никаква помощ. Разбира се, че в такива едни обстоятелства, в каквито се намира българският народ, секи един българин трябва да разбере: първо, че секи един народ трябва да работи сам за себе си, т. е. да приеме на себе си главните старания, и тогава уж да търси от другото съчувствие или частна помощ; второ, че свободата се не харизва, а се зима, защото сичко, щото е харизано, твърде скоро губи своето значение и човекът не умее да се ползува от своето добро и от своето богатство. Такива примери ние имаме хиляди.

И така, нашите българи наместо да захванат сами да работят за себе си, наместо да съединят своите сили и

да се решат с кръв и пот да защищават своите интереси и своето отечество, тия захванаха да викат против Русия и отидоха в Париж, в Лондон и Виена да търсят помощ от Наполеона III, от Франца Йосифа и от Виктория. Но доколко ще имат полза българите от Западна Европа, нека земат пример от Сирия, Кандия, Италия (от Рим и Гарибалди), от Далмация и пр., и пр., и пр. Така също нека българите запомнят науст думите на г. Лонгворта, ангелизкия в Белград консул: «Турците трябва да се поддържат, ако би дошло и до това, да изгуби Англия още няколко милиона лири и няколко хиляди люде, защото от падението на Турция ангелизите ще изгубят най-много.»

Освен това, може ли един тиранин, който се противи на италианското съединение и на испанската свобода, да бъде полезен и за нас, за българите? — Следователно ние ще бъдем излъгани и от тая страна. Но най-смешно е това, че някои наши българи се надеят да добият някаква си помощ из Виена и затова подали просба на Франца Йосифа, когато той се намирал в Цариград, в която му се оплакват от турските злоупотребления (чегато в Австрия подобни злоупотребления са редки!) и молили го да обърне царското си око и на българският народ. И такива едни просби се подават в това също време, в което Франц Йосиф бил дошъл в Цариград, за да заключи със султанът братски съюз; когато австрийските войски се приготвяваха да влязат в Босна и Херцеговина и да съсипят Черна гора; когато турската войска се изпращаше на черногорските и на хорватските граници, за да ловят далматинските въстаници и да ги предават на графа Байста, за да претърпят повече мъки и неволи; най-после, в такова едно време, когато далматинците проливаха своята кръв за своята свобода.

Какво можеме да чакаме ние от Австрия, когато тя не е в състояние да заличи и своите рани? Какво може да направи за нас Австрия, когато тя, ще не ще, а трябва да защитава турските интереси, защото от щастието на Турция зависи щастието на Австрия, а от нещастието на Австрия зависи и нещастието на Турция. Това е вярно като ден и да говориме тука по-пространно за тоя въпрос е напразно: секи здравомислящи и безпристрастни човек ще разбере нашите думи.

Но ние знаем, че на това наше заключение ще направят такава една забележка: «Ние ще се молиме и на един, и на други, и ако от одного не ни огрее, то от другото ще ни огрее.» Щат се намерят и такива, които ще ни попитат: «А кажи ти нам, на кого трябва да се облегнем и от кого да търсиме помощ и поддръжка? Ние сами сме слаби, и ако ни никой не подаде братска ръка, то нищо няма да направиме.» Ние ще отговорим и на първото, и на второто замечание следующето: Когато се молиме то на одного, то на другото, ние показваме своята слабост и своите неспособности и че не сме в състояние, да защитаваме своите права и интереси, следователно че сме народ, който не е способен за свободни политически живот и който без чужда помощ не е в състояние нито да осъждава турските злоупотребления.

Друго, ако българите търсят свобода и самостоятелност, то трябва да се надеят само на своите сили и да се не облягат на никого, защото само това, щото се изработи от самите нас, ще бъде наше и никой не е в състояние да ни го отнеме. Ние често чуваме да говорят някои си, че българите сами са слаби и никога няма да бъдат свободни, ако им не подаде някоя европейска държава помощ или ако не дойде Франция или Англия да ги избави и освободи, но сичко това е лъжа, която се разпространява с цел и със задни мисли. Българите са така също способни за свободен политически живот, както и всеки друг народ, а ако досега тия не са се появили на бойното поле с пушката и саблята в ръка, за да търсят своята свобода, то и тия са толкова криви, колкото бяха криви и италианците, които няколко стотини години търпяха чуждият ярем, и колкото са криви далматинците, които още преди един месец проливаха кръвта си. Не трябва да гледаме що е било, а що е и какво трябва да бъде. Животът, който се почина днес между българският народ, скоро ще съживи народното и човеческото му чувство и той ще заживее така също, както живеят и другите свободни народи.

И така, за да се възродят българите, тия трябва да претеглят своите сили и да се земат сами за работа, защото иначе тия на дълго време ще останат такива, каквито са днес. Ни Франция, от която днес българската интелигенция в Цариград очаква толкова много; ни Англия,

която е потънала до уши в своите търговски сметки; ни Австрия, която прилича почти в сичко на султан-Азисовата империя, с една дума ни една държава няма да ни подаде своята ръка, ако ние сами не помогнеме на себе си. Единствените народности, които могат сега-засега да ни подадат материална и нравствена помощ, са сърбите и ромъните (под име сърби и ромъни ние разбираме сичкият сръбски и ромънски народ в Сърбия, Черна гора, Далмация, Ердел и пр.), които търсят същото това, щото търсиме и ние; които ненавиждат и обичат това, щото обичаме и ненавиждаме и ние; които страдаят, мъчат се и влечат същите яреми, каквито влечеме и ние. С една дума, нашите интереси, нашите стремления, нашите желания и нашите надежди са еднакви с техните, а сичко това ни заставлява да живееме между себе си като братия и да гледаме с общите си сили да откупиме това, щото са изгубили нашите дедове и прадедове. И наистина, какво търсят християнските народи на Балканският полуостров? — Търсят свобода, свобода лична и свобода народна, а това също търсят и българите.

И така, ние трябва да подадем един-другиму братска ръка и да залегнеме да се освободиме от азиатското и немското робство, а когато достигнеме своите общи желания, то нека народите, т. е. българите, сърбите и ромъните сами решават своята съдба и нека живеят както им се види за по-добро. Лъжат се тия, които мислят, че Сърбия ще завладее България, или Ромъния — Австрийска Сърбия: минаха ония времена, когато една народност можеше да погази друга и едно господарство да покори друго, което е нему равностойно. Днес не само всеки народ желае да бъде свободен, но и всеки човек.

Но да оставим засега сичко това и да кажем на нашите читатели да прочетат дописката из Цариград, която е поместена в нашият вестник, па нека да помислят и сами какво трябва да се работи за общото счастье на сичките християнски народи, които живеят на Балканският полуостров.

Свобода, г. I, бр. 14, 5 февруари 1870.

[ВИСОКАТА ПОРТА Е КАТО ВЯТЪРНИЧАВА ВОДЕНИЦА]

Букурещ, 11 февруария

Чудни неща стават в Турция! Високата порта в последните времена е станала като вятърничава воденица, която се обръща нататък, накъде повече вятърът. Ходи наследникът Мохамедов в Париж и има счастье да види европейските театри, балове и железни пътища — и поиска и той да има в земята си същите неща; ходи той в Лондон, видя богати магазини, пълни с всякаква стока — и падишахът повели на Али паша да обогати земята му и да направи такива същи магазини, каквито са лондонските; ходи той във Виена, видя, че г. Байст прави някакви си дружества, с които замазва очите на подвластните народи на Австрия — и султанът пожела да види и в Цариград такива същи дружества; с една дума, маймунството в Цариград е днес дотолкова развито, щото даже и натуралните маймуни губят вече своето значение.

«Научаваме се, пише «Левант хералд», че Али паша не само дека е приел председателството на «Славянското благотелно дружество», което сега наскоро се състави в градът ни, но обещал се на членовете (?) му да подари едно място, за да се направи здание, на което една част ще служи за прибежище на болните. Дружеството поискало и зело дозволение от графа Байста, за да напише името му на челото между почетените членове (?).»

Като прочетохме това известие, то си зададохме следующите вопросы: за кого е направено това дружество? Кому то трябва? Каква е целта на това благотелно славянско дружество и кои са неговите честити членове? — На сичките тия вопросы ние даваме такива отговори:

1) Това дружество е направено за турските шпиони, които да могат по-лесно да узнават мненията и стремленията на турските и на австрийските славяни, за да събират по-лесно своята жатва; 2) с това дружество Али паша желае да замазва очите на европейските кабинети и да им докаже, че турското правителство не само че се старае за благосъстоянието на своите християнски поданици, но се грижи и за сичките славянски племена, т. е. за българите, сърбите, бошняците, далматинците, поля-

ците и др.; 3) за да удари малко по носът Сърбия и Россия и да им покаже своите космополитически стремления и пр. Но както и да е, а нам ни се чини твърде смешно това дружество и мислиме, че то ще падне така също, както паднаха и много други реформи, които извърши в последните петнайсет години турското правителство.

Когато султанът пътувал по железният път из Париж за Виена, то му се твърде аресали железните пътища и той казал на своята свита: «Като се върна в Цариград, аз ще направя такива същи пътища по сичката моя земя.» А когато дошъл в Цариград, той казал на Али паша: «Аз искам да направиш по сичката наша земя железни пътища; да направиш в Цариград театри, болници, дружества и сичко, щото има Европа.» — «За да се направят сичките тия неща, то трябват големи суми, а ние ги нямаме», казал Али паша. — «Аз нищо не ща да зная! — отговорил султанът. — Искам да бъдат и ще бъдат.» Али паша се обещал, че ще направи сичко, щото пожелае началникът на правоверните, и сичко се свършило благополучно. А приведени ли са желанията на султанът в действие, то е секому познато.

Други пример. Когато Фауд паша казал султан Азису, че Россия, Прусия и Гърция протестираат против тия злоупотребления, които стават в Кандия, то султанът отговорил: «Сичките кандiotи трябва да бъдат изсечени — и жените им, и децата им. Как са смели тия гяури да се плачат на Россия и на Прусия!» — «Не тия са се оплаквали, а консулите са писали на своите правителства», казал Али паша. — «И консулите изсечете», извикал султанът сърдито и отишъл в харемът си. Сичките тия комедии свидетелствуват доколко са съзрели и напреднали турците, когато самият владетел изговаря такива едни детински мисли. Кажете ни сега, какво българите могат да очакват от турското правителство? Кажете ми, може ли да се осъществи дуализмът, когато днес проповядат даже най-светлите български умове, когато ние имаме работа с едно диво правителство и с един груб и неотдялан народ? Може ли човек да работи с такива едни люде, които не познават ни чуждите, ни своите интереси?

Не, братия българи, не лъжете се нито с обещанията на Али паша, нито с дуализмът на г. г. Шнайдера, Михайловски, Арнаудова и други; а работете сами за своето

счастие и за своята свобода; не лъжете се така също и със «Славянското дружество», което ще ви принесе такава също полза, каквато ви принесоха хатихумаюнците, хати-шерифите и гюлханетата. Оставете турците да маймунисват и да правят глупости, а вие се земете сериозно за работа и като люде и християни търсете своите човечески и християнски права, а не — комедии. Човеците нямат нищо общо с маймуните; а така също и счастнето на човека няма нищо общо с реформите, които прави едно такова правителство, каквото е турското. А вие, братия славяни, които сте членове на славяно-турското дружество, помнете чии сте синове и каква кръв тече във вашите жили!

Свобода, г. I, бр. 15, 12 февруари 1870.

[ЧЕРКОВНИЯТ ВЪПРОС ЩЕ СЕ РЕШИ, КОГАТО ХРИСТИЯНИТЕ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ БЪДАТ СВОБОДНИ]

Букурещ, 17 февруария

Ако и да ни е отдавна вече омръзнал българският черковни вопрос и съвсем ни се не иска да говорим за него, но... Според както ни пишат из Цариград, тоя тежки вопрос ще се реши твърде скоро, стига само братът на слънцето и синът на месечината да подпише проектите, които са написани от патриархът и одобрени от Али паша, или написани от Али паша и потвърдени от патриархът — това не се знае.

И така, черковният вопрос, за когото се е досега толкова много говорило и толкова много писало, днес (в 1870 година, февруария (?)) се решава и решава се така, каквото и двете враждебни страни да бъдат доволни, т. е. и гърците, и българите — така барем Али паша е казал на българските в Цариград представители. Но какво ще изиграе българският народ от разрешението на тоя вопрос? Ще ли българският народ да бъде доволен, ако промени фанариотската патриаршеска корона на дру-

га, така също фанариотска архиепископска раса? Щат ли българите да бъдат счастливи, ако тия захванат да хранят два началника, два синода и два клира? Досега българите плащаха на епископите, а епископите — на гръцкият цариградски патриарх; а отсега тия трябва да плащат на епископите, епископите — на архиепископът, а архиепископът — на патриархът; следователно сичко си остава както си е било и само формата се изменява.

И така, нашата йерархия ще запрълича на маджарското министерство; а нашата черква ще бъде такава, каквото е министерското седалище на графа Андрашия, и нищо повече. И наистина, «българският архиепископ трябва да признава патриархът за глава на българската черква, да споменува неговото име в черковното богослужение, да му плаща данок, да плаща патриаршеските дългове» и пр., а българите да се радват, че имат свой синод и свои владици. Нека говори кой каквото иска, а нам се чини, че българите не само че нищо не печелят от такова едно разрешение на черковният вопрос, но имат от него положителна вреда — говорим за материалната полза. Но българите не добиват почти нищо и нравствено, защото патриархът ще бъде посредник между българският синод и правителството (глед. дописката из Цариград), и затова той сякога ще води за носът българският архиепископ и ще угнетява народът повече, отколкото го е угнетявал до днес. Можат ли българите да отворят читалища, да правят училища, да учредяват книжевни и женски дружества, когато окоето на патриаршеските шпиони сякога ще бъде обърнато към българите и сяко българско прогресивно движение ще се приема за бунт и за въстание против правителството? Можат ли тия люде да бъдат наши посредници, които ние днес гониме и които ни проклинат и ненавиждат от сичкото си сърце и душа? Могат ли гърците да защищават българските интереси пред правителството, когато българският живот е смърт на техните вековни идеи и убиец на техните мечти? Византийската империя, цариградският патриарх, българският живот и българската свобода нямат нищо общо между себе си. Ако българите останат и отсега свързани с фанариотската йерархия, то ненавистта, която е до днес съществувала, ще се увеличава сè повече и повече и ще дойде до тая точка, щото тия два народа ще бъдат смъртелни

врагове, когато трябало би да бъде съвсем друго. Ние мислиме, че за нашето общо добро българският черковни вопрос трябва да се разреши окончателно. Нека гърците добре размислят за гореказаните наши думи и нека тогава работят, както знаят; а ние от своята страна им казваме, че няма на светът такава една сила, която ще застави българският народ да се подчини в какъвто и да е вид на константинополският патриарх, който толкова пъти е забивал копие си в ребрата му. Ако стремленията на цариградският патриарх да бяха християнски и черковни, то нашият черковни вопрос отдавна щеше да бъде разрешен; но в главата на патриархът се въртят други идеи, а тия същи идеи и заставяват българският народ да се бори за своето съществуване, за своят народни живот и за своята свобода; а когато човек се бори за своите народни и лични интереси, той е готов на сичко. Но преди да свършиме с гърците, то трябва да им напомним, че техните мечти за Византийската империя няма да им послужат за нищо друго, освен че щат им изкопаят гроб, в който ще бъдат закопани и последните остатъци на елинизмът. Не е ли по-добре да дадем сякому своето и да живееме в мир и съгласие? Не е ли по-добре да избавиме своето общо отечество и да достигнем своята свобода, па после да оставиме самият народ да решава своята съдба и да живее, както иска? Не е ли по-добре да подадем един другиму братска ръка и да се постарееме с общите си сили да обезпечим своята свобода, па да живееме като свободни люде и свободни граждани, без Византия и без исторически предания?

Да кажем сега няколко думи и за великият везир Али паша и да се помъчим да проникнем в неговата глава и да се познакоим с неговите идеи, ако само той има какви и да е идеи. Нам ни е за чудо само едно, че Али паша сякога решава българският черковни вопрос през пролетта, но щом настъпи есен, той изгони из канцеларията си българските представители и каже им да дойдат напролет. Каква е тука причината? Може у Али паша през пролетта да се възрождават, като у насекомите, т. е. като у мухите и мравунците, либерални и човечески идеи? А може старопланинската шума има на него някакво си либерално влияние? — Не, Али паша, като ученик на Наполеона III и на г. Байста, твърде добре знае, че бъл-

гарите са опасни най-много през пролетта и затова трябва всяка пролет да ги лъже с нескончаемият черковни вопрос. Наполеон III, за да бъде император, отправи Пелесие в Севастопол; а да се удържи на престолът си, той захвана мексиканската експедиция; а Али паша в секи един случай играе комедия с черковният вопрос. А може ли човек и да помисли другояче, когато българският народ отдавна вече е известил турското правителство какво той желае и няколко пъти се е отказвал от тия нищожни черковни права, които му днес предлагат? Ние твърде добре знаем, че и сегашното решение на черковният вопрос ще бъде така също изпълнено, както се то изпълни и лани; но това трябва да радва българите, а не да ги нажалява. Али паша сам открива очите на българският народ и доказва му, че той не може да има нищо общо с турците. Ако черковният вопрос не може да се реши за петнайсет години, то турските реформи трябва да се продължават 1000, а българско-турският дуализъм до второ пришествие.

Българите ще решат сами своя черковни вопрос, и ще го решат тогава, когато се реши и В о с т о ч н и я т, т. е. тогава, когато християните на Балканският полуостров бъдат свободни и когато Али паша престане да бъде първосвещеник в гръцкият синод. Ние с гърците трябва да се разделиме братски и християнски и Мохамед не трябва да се меси в нашите религиозни работи.

Свобода, г. I, бр. 16, 19 февруари 1870.

[И ДА УМРЕ ЧОВЕК Е СЛАДКО,
КОГАТО РАЗБИВА АДСКИТЕ БУКАИ,
СПЪНАЛИ ОТЕЧЕСТВОТО МУ]

Букурещ, 24 февруария

Пак реформи, пак напредок, пак пипер в очите на недоволните от турското правителство народи и народности! Нека си викат недоволните викачи, а турското правителство крачи напред и неговите крачки са по-

големи от крачките на Кралевича Марка или от крачките на Хаджи баба Аспагани. Настане ли ден и реформата е готова; настане месец и триесет реформи влязат в чантата на Високата парта; с една дума, една реформа още неизвършена и неприведена в действие, а други триесет чакат до вратата на напредокът — и сичко това само за щастието на султанските поданици. Портата в последните петнайсет години издаде хатихумаюн, издаде хати-шериф и гюлхане; Митхад паша написа закони; Акиф паша въведе равноправност; Осман паша осчастливи бошнякските поданици на султанът; Али паша защити българското православие от грабливите ръце на католиците и фанариотите; Михайловски изобрази българският народ и пр. Какво искате повече? Турция, както е секому бече известно, станала е днес Европа; цариградските паши — хора; а султанът — велики реформатор. Не напразно турската администрация видя Париж и Лондон; не напразно Байст и Андрашия се обещават да възродят до Гергьовден турският народ и да излечат турските администратори от развратът и от пиянството!

И така, турското правителство днес е намислило да извърши и друго едно преобразование в държавата си, а това преобразование се заключава в следущето: 1) Да събира отсега войска (самоволници) и из християнските поданици на султанът; 2) да раздели, па да владее, т. е. да посее вражда между християнските свои поданици и да ги накара да се бият и да се карат между себе си. И тая мъдра политика се кове в Цариград, дека метерниховците и наполеоновците са дотолкова редки! Християни войници, християни гвардейци! Християните ще да чуват султанският престол от Сърбия, от Черна гора, от Гърция и от самите турци! А тия християнски войници и днес гледат как турските паши и билюкбашии, турските кадии и въобще секи турчин угнетяват техните братия и сестри; гледат как тия затварят техните майки и трепят техните бащи; как бесят българските и бошнякските учители и затварят народните училища и как убиват сичко това, щото е свято и чисто, щото е възвишено и човеческо.

Ние мислиме, че турското правителство по-добре би сторило, ако се постараете да въведе в държавата си по-човечески закони и да принуди самите турци да уважа-

ват и почитат тия закони, защото другояче сичко ще върви наопаки; а от сичките реформи на Али паша и на господарственият съвет ще да излезе чиста нула. Така също по-добре би било, ако Портата обърнеше своето сънливо внимание на самата турска войска, т. е. ако се постараете да въведе между турските войници по-строга дисциплина и по-добър ред, защото злоупотребленията, които тия извършават днес, заставяват секи честен човек да се погнуси от сичкото си сърце и да възненавиди и самото име «турчин». Но най-за чудо е това, че турците още вярват, че е възможно да лъжат европейските държави; а така също и своите поданици с такава една комедия, която тия наричат равноправност!

Ние говорихме няколко пъти, ще кажем и сега, че ни едно из християнските племена, които живеят днес на Балканския полуостров, няма да бъде удовлетворено и смирено дотогава, докогато то не бъде свършено независимо. Християнските народи са били много пъти излъгани, много пъти са изпитвали на гърбовете си турските реформи и отдавна вече са се уверили, че тия реформи стават не за тяхното щастие, а за щастието на цариградските еничери; и затова, ние сме уверени, не щат да се прелъстят и от най-новите реформи, които сега турското правителство желае да извърши. Кой не помни какви глъчотевици и какви похвали произлязоха преди няколко години, когато турското правителство обяви на сичкия свят, че ще приема в гражданската служба и християни, а какви последствия произлязоха от това? — Турското правителство избра няколко продадени и безсовестни българи и даде им да кърпят съдраните дрехи на турската администрация, и сичко си остана така, както е било при халифите. Ние помним, че един из турските органи в онова време говореше, че «турското правителство желае да даде гражданска служба на честитите и учените християни, които отсега нататък ще му бъдат помощници в неговите благотелни намерения»; а ние видяхме, че честитите българи още в онова време станаха жертва на Митхад паша, а учените отидоха в Диари-бекир. Нека ни бъде простено да кажем, че и военната служба ще принесе на християнските народи такава съща полза, каквато им принесоха и реформите на Митхад паша. Затова ние съветваме нашите братия българи да се не лъжат с турски-

Те реформи, а да гледат да изработят нещо за своята независимост и за своята свобода — сичко друго е будалащина.

Свобода е нам потребна, свобода, а не празни комедии, от които на българите ще побелеят косите. Нека всеки българин си помисли, че неговото дете ще бъде пратено в Анадол или в Арабия, па нека работи каквото знае.

Нека така също българите помнят и тия наши думи: «Наближава вече той ден, когато българският народ, който днес търпеливо тегли сичките злини и сичките варварства от турците, ще се събуди, ще въстане и ще бъде конец на мъченията. Идеята, която е вече посеяна, скоро ще обхвати сичкият Балкански полуостров и ще изстреби сичко, щото е варварско, сичко, щото е мръсно, гнуснаво, азиатско, с една дума, сичко, щото не е народно, свободно и човеческо. Блажен е той мъж, който остане чист и народен, па нека да търпи още кратко време, нека страда за това велико дело, което се нарича българска свобода! И да умре човек е сладко, кога помисли, че той разбива адските букаи, които са спънали неговото отечество, и че той дава живот на няколко милиона хора.

Свобода, г. I, бр. 17, 26 февруари 1870.

[НА ВСЕКИ НАРОД СА НУЖНИ ЧИСТА СВОБОДА И ЧОВЕЧЕСКИ ПРАВА]

Букурещ, 4 марта

Немските вестници в последното време се твърде интересуват с Восточният вопрос, който, по мнението на пешанският «Унгариш лойд», е тясно связан с австрийската империя и с маджарското кралевство. По мнението на тоя вестник Австрия трябва да употреби сичките си сили и да унищожи сяко едно волнение, което би се появило на Изток, защото маджаро-австрийските интереси били свезани с турските.

В една дописка из Виена в «Пестер лойд» се говори, че твърде скоро ще бъде съставена една междунационална

родна комисия, на която длъжността е да умири турско-черногорските разпри за ливадите и за Мало и Голямо бърдо. «Пушката е вече запната, говори «Пестер лойд» и ако европейските кабинети се не постараят да смирят враждующите лагери, то твърде лесно може да се възгори страшна революция, която твърде лесно ще да се разпространи по сичкият Балкански полуостров.» В тая така наречена международна комисия ще присъствуват депутати из сичките европейски държави, които са подписали парижкият уговор, а така също и из Черна гора, и из Турция. «За да бъде решен турско-черногорският вопрос така, а не другояче, е причина Россия, казва «Пестер лойд»; — а пък Турция пристая да участва в тоя уговор само тогава, когато европейските сили ѝ дадат реч, че не щат да действуват против турските интереси (!).» «Не трябва да се сумняваме, казва «Застава», че такава една комисия ще бъде наистина събрана, защото политиката на западните дворове към Турция е — и явно, и тайно — да поддържават животът на «болният човек»; а такава също е целта и на тая комисия, която ще се събере сега: да отложи пак на някое време смъртта на Високата порта, т. е. да я отложи до това време, докогато пукне «пушка аберница», която ще да провъзгласи освобождението на християнските народи на Изток. Но какво и да реши тая комисия, то Черна гора не може да остане доволна дотогава, докогато Балканският полуостров не бъде съвсем свободен.»

И наистина, може ли Черна гора или Сърбия да бъде доволна до това време, докогато няколко милиона сърби, хорвати, далматинци, бошняци, херцеговци и пр. се намират под най-тежкото робство и търпят такива страшни мъки и страдания? Не, на черногорците, сърбите и българите са нужни не ливади и бърда, а чиста свобода и човечески права и закони. В сегашните времена всеки един народ желае своето счастье и благополучие; желае да се избави от чуждото владичество, да съедини своите еднородни братия в едно цяло и да живее самостоятелно като народ. Това също така желае и сърбохорватският народ. Там губят своето значение и бърда, и ливади, и Черна гора, и Сърбия, и Банат, когато сичкият сърбохорватски народ пожелае да бъде свободен и да живее сам за себе си, без австро-маджарското тютюрство и без султанско

покровителство. А европейските кабинети мислят, че някаква си комисия със своите дипломатически шарлатани ще бъде в състояние да смири цял един народ, който търси своята свобода и независимост, с някакви си детински игралца. Минаха се вече ония времена, в които каква и да е комисия свезваше ръцете на цял един народ и не позволяваше му да се нарича народ, не даваше му да търси своите права, да живее по своята воля и работи самостоятелно. Хуарец показа и Наполеону, и Францу Йосифу, че е твърде тежко да бъде човек стопанин в чужда къща; а Мацини и Гарибалди доказаха на австрийската династия, че нищо не може да се противи на народната воля. Не бърдата са потребни на черногорците, не Осман паша трябва на бошняците, не Туна-вилаети и идиоти паши са нужни на българите, не християнски паши и чиновници са потребни на кандиотите, а свобода, свобода народна и свобода лична.

И така, християнските народи на Балканският полуостров желаят свобода и ще я постигнат и тогава, ако бяха се въоружили против тях сичките адски демони. Ние мислиме, че европейските кабинети щяха да направят десет пъти по-добре, ако да решеха окончателно тоя Гордиев възел, който се нарича Восточен вопрос, а не да кърпят съдраната и за никого непотребната вече турска дреха. Не ще да погрешиме, ако кажем, че само тогава ще бъде мирна Европа (откъм страната на Восточният вопрос): 1) когато тя помогне на сърбохорватският народ да се съедини в едно цяло; 2) когато помогне на българите да достигнат своята свобода и самостоятелност; 3) когато свалят султанското тютюрство от шията на Ромъния; 4) когато позволи на гръцкият народ да състави едно цяло тяло, с една дума, когато унищожи турското владичество в Европа. Немъ не е жално да се употребяват толкова лекове за излечението на един такъв болестник, който ако не днес, то утре трябва да умре? Немъ европейските кабинети не видят, че Турция не е вече за нищо и за никакво? Или тия се надеят да възкръснат османският народ с такива едни реформи, каквито турското правителство в последните десет години въведе в своето господарство с помощта на цариградските европейски посланици? — Турчинът, дорде е мохамеданин и турчин (по своите азиатски нрави и обичаи), той не може да бъде човек и да жи-

вее в европейското семейство — това е вярно като ден. Разгледайте турският живот, обърнете своето внимание на турското възпитание и образование, и вие ще се уверите доколко са верни нашите думи.

Да оставиме настрана моралистите, които отдавна вече са доказали, че турчинът не е способен за цивилизация и напредок, и да видим що говори за тях един из съвременните естествоизпитатели Катрфаж, който основава своето учение на положителни факти. «Монтескьо, говори Катрфаж, заедно с Гипокрита предполага, че мекият и еднообразният климат в Азия предразполага жителите на тая част на светът да търпят тирании. Това учение е правдоподобно само няколко, но не напълно. На един ред с климатът съществуват нрави и обичаи, многоженство и хареми. Ог онова време, откогато княгиня Бѣлджойзо издаде на свят своите разкази, ние по-добре, отколкото други път, знаем какво трябва да мислиме за харемите, които поезията е рисовала досега с такива светли вапсилки; ние знаем какви са тия жени, които живеят там; знаем, че тия гният и предават се на пълна празнот и на пълно невежество. А при сичко това, тия са обаявани да се стараят за възпитанието на своите деца. Ето какви са първите наставници и възпитателници! И за чудо ли е, че младите момчета, юноши и мъже, които са излезли из подобни школи, сякога биват изгнили както във физическо, така и в нравствено отношение? А тия влияния, които умъртвяват цели семейства, могат ли да не умъртвят и целият народ? Разбира се, че могат» и пр.

И така, нека разберат и сърби и черногорци, и българи и ромъни, и гърци и арнаути, че ние не можеме вече да живееме с турците и първата наша обязаност е да се освободим от тях и да живееме сами за себе си, защото другояче ние не можеме и ще захванем да гнием така също, както гният турците днес.

Свобода, г. I, бр. 18, 5 март 1870.

[С РЕШЕНИЕТО НА ЦЕРКОВНИЯ ВЪПРОС БЪЛГАРИТЕ ПРИДОБИВАТ СВОЕ НАРОДНО ПРАВО И НАВРСТВЕНА САМОСТОЯТЕЛНОСТ]

Букурещ, 10 март

От сяка една страна дохождат до нас гласове, че българският черковни въпрос, който се решаваше безпрестанно в продължението на последните двацет години, се решил, и решил се твърде справедливо и безпристрастно. Ние нямаме още достоверни известия из Цариград; не сме видели още и уставите, по които се е решил тоя въпрос, и затова не можеме днес да говориме подробно и да разглеждаме критически това решение. Ние в тая статия ще укажем само на тия ползи, които българският народ придобива от решението на тоя въпрос; а така също ще разгледаме каква трябва да бъде нашата йерархия, за да не бъде тя подобна на фанариотската.

От решението на българският черковни въпрос българският народ изиграва твърде много; той развезва ръцете си и сваля от шията си онова тежко туторство, което му служеше не за друго, а за зло и за несчастья. В това също време, когато българският народ беше подчинен под най-грубото и най-безчовечното турско иго, той беше длъжен да влече на шията си и нравствено тиранство, т. е. да се подчинява на фенерците, които в много отношения бяха по-лошави от турците, и затова българските страдания нямаха никаква граница. Секи народ бива счастлив само тогава, когато той има знание и образование; но българите под фанариотското туторство не можеха да работят за себе си, не можеха да се образуват и развиват, не можеха да кажат, че са люде, че са народ, че са българи. Секиму е познато, че фанариотското духовенство не само дето убиваше сяко народно движение в българският народ; но сякога се мъчеше да потъпче и секи човечески напредок, който би се появил между стадото Христово, на което тия се бяха завзели да бъдат пастири и да го водят към неговото добро и неговото счастье. Българската слепота беше твърде полезна на фанариотите: 1) тя помагаше на гърците да достигнат своите цели, т. е. да огърчат българският народ и да възобновят мечтаемата Византийска империя; 2) от простият и необразованият

народ тия можеха да смучат и кръвта; а той (народът) да им се кланя, да ги почита и да им дава от гърбът и кожата си. В 18 брой на «Свобода», в известието из Солун, нашите читатели видяха какви низки и подли средства употребляват гръцките фанариоти, даже и до тая минута, против българският народ и народност. Следователно българите от решението на черковният въпрос придобиват твърде много; придобиват свой живот, свое народно право и своя нравствена самостоятелност. От тоя ден, в който българите бъдат освободени нравствено, ще се започне чисти български народни живот или чисто народно развитие и напредок. А секиму е познато, че който не е свободен нравствено, той сякога ще бъде чуждо рало, което работи за друго, храни друго; а самият орач ходи гол и бос, гладен и жаден.

И така, българите днес се освободиха духовно и от тях самите зависи да бъдат хора достойни за уважение и да достигнат своето счастье и благополучие. Днес основанието е вече положено; но над това основание трябва да се работи, трябва да се гради самото здание, трябва да се лепи, да се покрива и да се тури в такъв един ред, щото човек да може да живее в него и да наиде своето счастье. Най-напред на българският народ са потребни школи, в които да възпитава своето бъдеще духовенство, защото не е доста да имаме народно духовенство, но и достойни пастири и учители, които с достойнство да пасат своето стадо и да ръководят народът към неговото съвършенство. Каква полза ще има нашият народ от нашето народно духовенство, ако това духовенство тръгне по дирята на гръцките фанариоти и ако захване така също безбожно да глоби народът и да му рови гроб, както и тия. Ние днес имаме българин владика, който, като речи, в нищо не е по-добър от фанариотските кеседжии: Доротеи в нищо не е по-добър от Григория или от Акакия. Ние мислиме, че на българският народ никак не ще бъде по-леко, ако го глоби Петър, а не Павел; ако го бие Аверкия, а не Паисия: тоягата е тояга, а у грък в ръцете ли е тя, или у българин, това е сѣ едно.

И така, на българите са потребни не само владици-българи, но и люде достойни за уважение и истинни патриоти, които да обичат от сичкото си сърце и душа своят народ и сякога да бъдат готови да защищават неговите

интереси против с е к и г о, който би поискал да тури ръка на тия интереси. Тряба нашият нови синод да употреби сичките си усилия, за да основе две или три семинарии, в които да се приготвяват нашите бъдещи владци, архимандрити и попове; защото в противен случай всеки български напредок в нравствено отношение е невъзможен. Освен сичко това числото на нашите архиереи трябва да се смали, защото ако в България бъдат толкова епархии, колкото са били досега, то нашите народни владци ще бъдат т е ж к и за народът. Когато числото на нашите владци бъде по-малко, то и за народът ще бъде по-добре, и за владците — по-сгодно; защото народът ще по-малко да плаща, а владците ще бъдат по-богати и не щат да правят злоупотребления, за да се прехранят. На българите са доста: един митрополит (екзарх), който ще живее в Цариград; два архиепископа, из които единът ще занимава търновският престол, а другият ще стои в Охрида; а освен тях четири други епископи: в Русчук, в Пловдив, в Солун и във Варна. Ние мислиме, че повече архиереи не са нужни, а това е наше лично мнение.

Ние чуеме от всяка една страна да пеят химни на турското правителство, което е било толкова добро, щото се е постарало да реши черковният вопрос. Но питане е: заслужава ли турското правителство тия похвали и трябва ли да се кади темян на султанът? Ние мислиме, че ако да не беше Али паша и турското правителство, то българският черковни вопрос щеше да се реши още в онзи ден, в който българският народ не пожела да има гръцки епископи и да се покорява на чуждо духовенство.

И така, турското правителство не само че не помогна на българите да свалят гръцкия ярем от вратовете си, но накара народът насила да влече още двайсет години тоя ярем, т. е. от 1850 до 1870 година. Освен това турското правителство нямаше никакво право да решава една черковна разпра, която произхождаше между два християнски народа, както то нямаше право и да защитава константинополският патриарх в продължението на цели столетия. Ние мислиме, че ако турското правителство и да е станало днес оберпрокурор на православната черква, то е станало затова, за да замаже очите на българите да не поискат и друго, което трябва да им се даде не из патриарханата, а из султанският дворец. Не беше ли по-

добре, ако султанът оставеше гърците и българите да се делят, както искат и както знаят, и да извършеше други работи, които са деветдесет и девет пъти по-важни от черковният вопрос. Портата трябва да извърши: 1) да признае сичките свои поданици за равни пред законът; 2) в християнските провинции да бъдат чиновниците християни, а в съдът да се употребява тоя език, който се говори от повечето жители; 3) пашите, каймакамите и пр. да бъдат и турци, и българи, т. е. да бъдат тия, които са по-достойни и по-умни; 4) да се напишат човечески закони и да се изпълняват свято и безгрешно, и пр. Друго спасение за Турция няма! И така, ние се отказваме да благодарим нито Али паша, нито турското правителство, а ще се помолиме богу да продължи животът на ония български сподвижници, които пробудиха българският народ и накараха го да търси своите права.

Свобода, г. I, бр. 19, 12 март 1870.

[ТУРЦИТЕ ТРЯБВА ДА СЕ ЗАВЗЕМАТ ЗА СВОЕТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВЪЗПИТАНИЕ]

Букурещ, 21 март

Ние много пъти говорихме вече, че Турция тогава само може да се възроди, когато се преродят самите турци, т. е. когато тия се откажат от своите нрави и обичаи, от своята вяра и фанатизъм и от своят алкоран и от Мохамеда. Ни една реформа, ни едно човеческо начало, никакъв напредок и никаква цивилизация не са възможни дотогава, дорде турчинът остане турчин или дорде той има дервишко образование и харемо-робско възпитание. Какво добро може да очаква човек от онова дете, на което бащата е деспот, а майката — робиня? Ние мислиме, че такова едно дете сякога ще да угнетява по-слабите и ще да се кланя и унижава пред по-силните. Китай, Туркестан, Персия, Турция и въобще сичка Азия твърде явно потвърдяват нашите думи и затова ние не трябва да се разпространяваме за тоя вопрос.

И така, в Турция е невъзможна никаква човеческа

реформа и тия комедии, които се извършват днес в Цариград, са нищо друго освен празни фантазии или азиатски хитрости, които наистина не сякога могат да се нарекат хитрости. Не е ли смешно, като погледа човек на Али-пашовата политика и на хвалбите, които му се отдават за тая политика? Не е ли смешно да слуша човек как се кади темян на султанът за неговите либерални реформи и за неговият европейски живот; а в това също време харемите на Азиса се пълнят с повече и повече с жени, с евнухи, с олани и пр.? Не е ли смешно, като погледа човек как европейските журналисти възхваляват турското правителство, че то повдигнато от човеколюбие и от прогресивни стремления (Кур. д'Ор.), запретило да се продават роби в турската империя; а в това също време турците и днес купуват черкезки девойки, а негово величество преди две недели повелел на египетският подкрал да му изпрати за харемът десет евнуха арапи? Сичко това е смешно, а от друга страна твърде жалостно, защото се намират и днес такива хора, които вярват, че Турция наистина се възрождава и скоро ще да стъпи на един басамак с европейските държави. Да приведем още един пример. В това също време, когато цариградските турски власти се мъчат да докажат на европейските държави, че Турция напредова; в това също време, когато Али паша решава българският черковни вопрос и велегласно разказва, че правителството желае доброто на своите християнски поданици(?) и признава сичките свои поданици за равноправни пред законът; в това също време, когато турското правителство разказва секиму, че злоупотребления не могат вече да бъдат в турската империя, защото насякъде се изпращат из Цариград достойни чиновници, които вече свята ще да изпълняват царските закони, в това също време Саиб паша в Малко Търново разбожда като мечки българите везани по улиците, и разбожда ги само и само за това, че тия българи не желаят да му заплатят 45 хиляди гроша повече за джеб-харашилък или диш-парасъ. А ако в Търново стават такива злоупотребления, то какви злоупотребления трябва да стават и по другите по-малки места, в които няма никакви закони и никакви турски реформатори? Ние не шехме и да повярваме, че турското правителство има и до днес та-

кива паши, какъвто е Саиб паша, ако да не прочетехме в полуофициалният турско-български вестник «Турция» за гнуснавите действия на тоя честити турски чиновник; а секиму е известно, че полуофициалните турски вестници не само че не преувеличават такива едни злоупотребления, но умаляват ги доколкото се може. Ние съветоване Али паша да обърне своето сиятелно око на тия злочинци и на тия гнуснави злоупотребления, защото българите ще бъдат принуждени да се защищават сами, ако правителството се откаже да ги защитава. Нека Али паша помни, че ние имаме пълно право да мислиме за цариградското правителство това също, щото мислиме и за Саиб паша, защото тоя господин е правителствени чиновник, който служи под скиптерът на Али паша. Повтаряме, за да се възроди Турция, то трябва да се възроди и самият турчин, и да се възроди като човек, а не като турчин. Не е ли по-добре, ако турците оставеха настрана сляпото подражание на Запад и ако да се завземеха за своето възпитание и образование — за кадрили и полки тия ще имат още време. Но ние казваме това само л а ф о л с у н и пак си оставаме уверени, че от турчинът няма нищо добро и нищо полезно, а само смърт, смърт и смърт!

Разказват, че константинополският патриарх не желае да припознае султанският ферман и иска да протестира, защото ако той приеме ферманът, то щял да направи повреда на православието. Ние не разбираме какво общо имат православието и фанариотското духовенство! Нема Сърбия, Россия, Ромъния и Гърция са престанали да бъдат православни, откакто са се отделили от Фенер? Ако гръцкият патриарх не пожелае да припознае ферманът, то българският народ има пълно право да се откаже окончателно от него и даже светото миро да си вари българският синод, както го вари и Россия за себе си. Но за тия работи ще да поговорим в следущият брой.

Свобода, г. I, бр. 20, 22 март 1870.

[ПОЛОЖЕНИЕТО НА ТУРЦИЯ Е КРИТИЧЕСКО]

Букурещ, 26 март

«Господ кога иска да накаже някого, той му земе по-напред умът», казва българската пословица и казва твърде голяма истина. Турците отдавна вече са разбрали, че тяхното положение е твърде критическо; разбрали са, че падат с главата си надолу и никога вече няма да възкръснат; видят, че зданието, на което стои днес Високата порта, е достигнало такава една гниlost, щото ако не днес, то утре трябва да се сгрумаляса и да раздави своите собствени владици; най-после, тия видят, че са болни от тежката болест и желаят да се полечат, но или не намират по вкусът си доктори, или природната тяхна ленивост и тъпоумие ги заставяват да лечат краката, когато е болна главата; с една дума, тия отиват да търсят от друго го-мо-мощ против себе си или против своята глупост.

Ходи султанът в Лондон, ходи в Париж, ходи във Виена, ходи при Андрашия, и изпита западноевропейските лекарства, които най-напред му харесаха, но после кратко време той, като сяко капризно старо дете, ги отхвърли от себе си и захвана да се лечи пак с хамалии и с чеснов лук, както са се лечили и неговите деди и прадеди. Когато султанът дошъл в Париж да търси съюз и побратимство, то Наполеон III му дал такъв един съвет: «Вие трябва да дадете на своите християнски поданици повече (?) права и привилегии, защото в противен случай вие давате храна на Русия да напада на вас и да разпространява своята пропаганда.» Какъв съвет са дали на султан Азиса в Лондон и във Виена, ние не знаем; знаем само това, че граф Андрашия в Пеща му казал следующето: «Ние сякога сме съчувствували на турския народ и сякога ще му съчувствуваме, защото нашите интереси са свързани между себе си: нашите врагове са и ваши, а вашите приятели са и наши. Турция днес е направила такива реформи, каквито се изискват от сяка една либерална държава; тя даде на християнските свои поданици същите права, каквито имат и турците; тя намести за господарствени чиновници и гърци, и българи, и бошняци» и пр. Разбира се, че на султанът се твърде харесаха тия похвали и той не на шега намисли да направи това, за каквото го преждевременно

хвалеха, т. е. той пожела и наистина да даде правителствена служба на някои българи, гърци и ерменлии, за да докаже на своите виенски, пещански, парижки и лондонски приятели, че и той, както и Наполеон III, и Пия IX, е готов да прави добри дела. По тая причина Али паша направи в османската държава една твърде велика [ре]-форма: той измисли муавинлъците и назначи на тия места няколко християнина, защото турската национална гордост не допускаше да бъдат паши и каймаками християните; а дервишкото право не можеше да ги търпи на съдейската скемля.

И така, няколко души българи, гърци и ерменлии бяха турени за помощници на пашите и западните европейски сили възторжествоваха. Кой не помни какви оди пееха на султанът чафутските пещански вестници! Кой не помни какви басни разказваха за него парижките журналисти! Кой не помни какъв темян му кадеха панциганистическите вестници «Курие д'Ориан», «La Turquie» и пр. Опитните журналисти и честните хора, и най-повече тия, които знаеха отблизо Турция и турското правителство, се усомниха още в онова време, че турците са могли да станат дотолкова добросовестни в такова кратко време, и затова сръбският вестник «Сърбия» изрече следующето: «Нищо не може да бъде дълговечно в Турция и сяка реформа, сяко добро постановление и секи напредок траят без два дни не три дни. Турци чиновници и християни чиновници не могат да сядат на една столица.» За тия същи муавинлъци един из кореспондентите на руския вестник «Голос» изрече: «За да бъде българин или грък в турска служба, то трябва по-напред да се преобрази същото турско правителство, а после и самият турски народ. Може ли българин да бъде съдия или каймакамин, когато той, по турските религиозни закони, не е освещен от шех-юл-ислямът? Муавинството ще да трае толкова, колкото са траяли и прочиите турски реформи, които са се издавали досега само на хартия.»

Пророчествата на «Сърбия» и «Голос» днес се изпълниха и муавинството падна, а паднаха с него и българските чиновници, освен Арнаудова, хаджи Иванча ефенди, Геновича и пр., които и до тая минута извършават своите длъжности, като истинни верноподаници на турското правителство. Но щат

ли да останат дълго време на своите места и тия слуги на Али паша? Щат ли тия да блаженствуват и да пият кръвта на своят народ? — В Турция нищо не е вечно. Кой може да ни даде реч, че султан Азис не ще да се земе за бащиният си и дядовият си занаят, т. е. че и той не ще една заран да прати г. Арнаудову вранелийско въже да се обеси? Но да кажем, че хаджи Иванчо ефенди ще остане на дълго време любимец на Али паша, то и тогава ще ли да му прости българският народ и щат ли българските народолюбци да гледат равнодушно как българин и християнин вреди на българските интереси? — Ние мислиме, че твърде скоро ще настане ден, в който къклицата ще бъде отделена от житото.

И така, турското правителство е изгонило българите из господарствената служба, и изгонило ги само по тая причина, че Али паша желае да извърши още някои реформи, т. е. да направи барем що-годе, и да се каже, че турското правителство работи и напредова. Колкото за българите, то там ще бъде твърде полезен тоя постъпок на турското правителство; защото той ще послужи за пример на някои наши еднородци, за да си отворят очите и да разберат, че българинът не може ни да кръсти, ни да венчее с турчинът и че дуализмът на Михаилевски не е нищо друго, освен празна фантазия в празни глави. Ако турското правителство не може да търпи в господарствената служба християни чиновници, то и самият турски народ не може да живее заедно с българите и един из тия два народа трябва да падне и да очисти място за другият. Не трябва българите да очакват добро от турското правителство; не трябва да мислят, че турците доброволно ще да облекчат тяхното положение; не трябва да се надеят за светли и счастливи дни до това време, дорде между тях живеят такива едни волове, които не са способни за нищо друго, освен за разврат и за пиянство; най-после, не трябва да се надеят да видят в земята си правда, правосъдие и порядък дотогава, дорде над техните глави владее барем един турчин. Секи види, че Али паша се подиграва и с нази, и с покровителните държави на Турция, и затова ние трябва да бъдем по-умни от него и да не даваме да ни се подсмиват в очите. Ние вървим по един път, а турците по други; ние търсим свобода и равенство, а турците проповядат деспотическият османлък; ние желаем образование и човечески напре-

док, а турците четат алкоранът и иншата; ние искаме да бъдем хора, а турците желаят да си останат азиатци; най-после, ние искаме да вървим напред, съобразно с духът на времето, а турците имат воля да дремят и да сънуват сладки сънища под влиянието на афионът.

Да приведем един пресен пример. Секи знае, че турското правителство твърде често уверява европейските цариградски посланици, че то употребява сичките си сили, за да изкорени някои гнусоти в господарството си, и затова ужка повелело на пашите да запрещава откритите женски къщи, оланите, кюеците и т. под.; но на байрямът, преди два месеца, Акиф паша седял на своята чекма полупиян, а по дворът му играли запрещените от Али паша кюеци. А Акиф паша е валия, следователно един от най-първите турски чиновници! Истина казва народната пословица, че «на свинята и носът да отрежеш, тя пак си рови». За пример на турското непостоянство служи нам и цариградското «Славянско общество», на което Али паша беше преди два месеца покровител (глед. «Най-нови известия»).

И така, ние българите, бошняците, херцеговинците и другите християнски народности, които живеят на Балканския полуостров, трябва да бъдем осторожни, трябва да се съединиме между себе си и да отърсим от шеите си тая чума, която твърде лесно може да зарази и нас. Ние искаме с в о б о д а, а свободата ние можеме да достигнем само без турците; ние искаме живот, а да живеем ние не можем дорде между нази живеят такива гнили, развратни и гнусави трупове, каквито са турците; ние искаме да бъдем хора и затова трябва да се отделим от говедата. Свобода е нашата девиза и свободата ще бъде достигната, ако само сички се съединиме в едно цяло и завземем се енергически за работа.

Свобода, г. I, бр. 21, 27 март 1870.

[ЧЕРКОВНИЯТ ВЪПРОС Е НАРОДЕН, БЪЛГАРСКИ И ЧОВЕЧЕСКИ]

Букурещ, 2 априлия

И до днес се намират на светът такива глупци, които мислят, че е твърде лесно да излъжат цял един народ и да го накарат да върви потяхната воля, ако само тия употребят за своите цели такова едно средство, което народът се е научил да уважава и да почита; има и такива празни глави, които вярват, че цял един народ трябва да се подчинява на отделни личности, да изпълнява тяхната воля и да бъде сякаш орудие на техните капризии. Вселенският патриарх, когото опитът трябаше досега да изправи, и до днес вярва, че с помощта на православието и на религиозните догмати той ще да земе пак в ръката си юздите на българската народност и да ръководи народът по своята воля и по своя кеф. Преди една неделя, според както казва «Константинополис», във Фенерската патриархия бил събран така нареченият народен съвет, дека бил разгледан правителственият ферман за българският черковен въпрос. Тоя ферман се показал на фанариотските свети отци «противен по началото и по същността на свещените правила; а така също било опасно, че той ще да повреди на съществуващата наредба (?) и на привилегиите на черковата». «Правителството сега пръв път се намеся в чисто черковни работи, говори «Константинополис», които се касаят до вярата и до съвестта на православните (!), които са цели пет столетия уважали сичките султани в османската държава.» Когато човек прочете такива едни мнения, щото излизат из главите на такива хора, които до вчера бяха български пастири и водачи на нашият народ, то ще се убеди, че ние досега сме били орудие на празни глави, които или не знаят що говорят, или подлостите са помрачили умът им и у тях няма нищо свято и нищо човеческо. Българската независима йерархия е «противна и по началото, и по същността на свещените правила!» Да се смее човек или да проклена? Ние мислиме, че ако българите да останеха под властта на цариградските фанариоти, то това щеше да бъде противно «на свещените правила», на

православието, на християнството и на човешината: 1) защото фанариотското духовенство отдавна вече е изгубило своите християнски достойнства; 2) защото цариградският патриарх е бил досега не пастир на народът, а турски чиновник, брат на шех-юл-ислямът и шпион на османското правителство; 3) защото фанариотските владици в продължението на петстотин години са били нищо повече, освен кръвожадни джелати, които сякога са продавали християнските души за 30 таланта; 4) защото развратният живот на гръцките владици сякога е подкопавал православието и пр., и пр., и пр.

И така, ако българите днес искат отделна йерархия, то я искат само и само затова, за да увардят своето православие в неговата чистота. Фанариотите казват, че «българската йерархия ще да повреди на съществуващата наредба и на привилегиите на черковата»; а ние мислиме, че тя ще повреди само на фанариотските кесии, но ще да принесе твърде голяма полза на християнството и на православната черкова; а в това също време тая йерархия ще воведи на път «истинни» и самите фанариоти, защото колкото по-малко един калугер има пари, толкова по-малко той греша. Който е живял в Цариград на Фенер, той твърде лесно ще да оцени нашите думи.

И така, за ползата на Христовата черкова, за ползата на православието, за ползата на българският и на гръцкият народ, а най-после, за ползата на самите фанариоти българите трябва да се отделят от константинополският патриархат и да нямат нищо общо с него. Но фанариотите казват, че «българският черковен въпрос е чисто черковна работа, която се касае само до вярата и до съвестта на православните»; а ние казваме, че тоя въпрос е народен, български и човечески. Българската черкова остава и днес такава, каквато е била до днес; православието не само че нищо няма да изгуби от отделението на българската йерархия, но то ще още да възторжествува и ще да победи своите противници; и сичкото различие тука се състои само в това, че българският народ ще захване да живее за себе си и не ще вече да бъде слуга на чужд господар. Нека фанариотите знаят, че «вярата и съвестта на православието» изискват да бъде българинът свободен и да отвърне лицето си от ония хора, които сякога са вредили на православието и които и днес правят такива

гнусотии, каквито не е правил ни Али паша Янински. Погледайте що става в Серес.

И така, българите искат свободна йерархия и искат я затова, за да бъде свободно и самото православие и да се не подвергава под всякакви опасности и под всякакви чужди влияния. По-нататък «Константинополис» говори, че българският черковни въпрос трябва да бъде решен от един вселенски събор, защото само в такъв случай решението му ще бъде законно. Но питане е, събира ли се вселенски събор, когато се отдели руската черкова изпод властта на цариградските патриархи при Ивана Грозни? Събира ли се вселенски събор, когато се отделиха сърбите и черногорците? Събира ли се черковен събор, когато австрийските императори решиха, за да имат австрийските сърби свой патриарх, който и до днес съществува в Карловац? Най-послед, събира ли се вселенски събор в онова време, когато самите гърци в Елада се отказаха от своите братия и съставиха за себе си отделна йерархия? — Тия народи не питаха никого, когато се отделиха от патриархът, и затова и българите не желаят нито да питат, нито да знаят щат ли другите да одобрят техните стремления и техните желания, когато самият български народ (7 милиона хора) искат да бъдат нравствено свободни. Никакви събори, никакви хитрости и никакви спънки не са в състояние да се противят на народната воля. Днес за днес българският въпрос се вече реши, ако и не напълно, защото българите ще да бъдат само тогава задоволни, когато се съвсем откъснат от **Фенер** и когато престанат и да мислят за гърците. Доста е за нас толкова! Стига сме търпели и страдали! Тряба да пороботиме и за себе си.

Свобода, г. I, бр. 22, 3 април 1870.

[НА БЪЛГАРИТЕ Е ПОТРЕБЕН НОВ ЖИВОТ, ЧОВЕЧЕСКО ПРАВИТЕЛСТВО И СВОБодно ОТЕЧЕСТВО]

Букурещ, 9 априлия

Турското правителство прилича на Мануил майстор и на неговите работници, които градили «града Пергюла; а дене го градили, но ще се ронил». Най-послед Мануил майстор заградил жената си в основанието на своето здание и градът се изградил. И наистина, от едната страна Али паша и неговите «верни» градят нова Турция; а от другата страна се тя събаря и скоро ще дойде такъв един ден, в който турското правителство ще да зарови в основанието на възобновляемата турска империя само себе си, т. е. ще зарови самата турска нова империя. Султанът в хатихумаюнците дава на християните еднакви с турците права, а турските шех-юл-ислями ги събарят; султанът дава на християните чиновнически места, а турците гният от пиянство; султанът дава на християнските свои поданици право да стават войници («но по-добре е да дават пари, които ще да се наричат бедел парасъ»), а хатихумаюнът отиде до дяволите; султанът дава на българите независима йерархия, а муавинлъците, т. е. християнските чиновници се изпъдиха от местата си и пр.; с една дума, Турция прълича на вавилонското стълпотворение, дека се не знае «ни кой пие, ни кой плаща».

В такъв един хаос не може да живее ни една жива душа и ни едно младо и зелено тяло, както не могат на Димитровден да цъфтят лалетата, а на Коледа — да зреят нивята. За младите и крехките растения е потребна здрава земя, благоразтворен климат и пролетна роса, а на българите е потребен нов живот, човеческо правителство и свободно отечество, ако само тия желаят да живеят като люде, да напредоват и да бъдат счастливи. Турската атмосфера не само че не позволява на българинът да се развива, но нагноява гърдите му и убива животът му. Даже и самите турски преобразования не само че не принасят на българите никаква полза, но причиняват им положителна вреда, защото българинът се не ползува от тия реформи, а само плаща тройни даноци, за да се подиграват с него. Сичките тия истини трябало би да ни

отворят очите и да ни покажат това, щото е за нас полезно и необходимо, и да определят пътят, по който ние трябва да вървим, за да достигнем до своето счастье; но... Маколей казва, че «когато-един човек или един народ определят своите стремления и своите желания, то половината победа е на тяхната страна», следователно ако и ние, българите, да определихме какви са нашите цели, то досега щехме наполовина да победиме своите неприятели. Но у нас не се е още вкоренила една положителна идея; за нас не се е още очистил трънистият път, по който ние рано или късно трябва да вървим; с една дума, ние още не сме познали в кое място и на коя страна се намира нашето счастье и нашето добро.

Не е ли смешно — после 450-годишното робуване и тежките опити — да вярваме, че ние можеме живя с турците под едно небо, и да живееме братски? Не е ли смешно да се надееме и да очакваме добро от ония хора, които хиляди пъти са ни лъгали, лъжат ни и до днес? Най-после, не е ли смешно да чакаме помощ от ония празни глави, които не са в състояние да помогнат и сами на себе си? Вярно е като ден, че ние с турците никога не щеме да се уживеем, и затова трябва да търсиме други средства, с които да облекчим своето горчиво положение и да възкръсим своята погребенна бъдещност. А това средство сме ние самите и нашите братия, които търпят такова също робство, каквото търпиме и ние. Лъжат се ония, които мислят, че турците ще дойдат до едно такова убеждение и да разберат, че тия са без нас безсилни и щат не щат, а трябва да ни дадат доброволно нашите потъпкани права и привилегии, ако само искат да проживеят още няколко деня. Лъжат и тия, които мислят, че българите ще да победят своите противници само нравствено, без да употребят никакви физически усилия. Ние не живееме ни във Великобритания, ни в Германия, дека владее човеческият ум и човеческото превозходство; но живееме в една такава държава, в която грубата физическа сила, темниците и бесилниците играят най-голямата роля. А кой не знае, че ядовитите рани се лечат с ядовити лекове и че една зла стихия се побеждава с такава съща зла стихия?

Българите, които живеят в България и които секи ден изпитват на гърбовете си и турските реформи, и тур-

ските човеколюбия, отдавна вече са познали тия истини и ако още не подават явно своя глас против турското правителство, то и не кадят му темяк за неговите незаслужени достойнства.

Решението на българският черковни вопрос направи в последното време страшни шумотевици и разногласия по сичкият български свят; но из българските вестници, които се издават в Цариград, ние видиме, че отсрещните българи са повече съзрели и имат по-здрави и по-практически понятия от нас, т. е. от ромънските българи. Ние положително знаеме, че из България са се изпратили само няколко благодарителни адреси до Али паша; но и тия адреси са имали съвсем сух тон и не твърде задоволено съдържание — така барем ни известяват из Цариград и прибавляват, че Али паша не е задоволен от тия адреси.

А какво правят ромънските българи? — Прочетете «Дунавска зора» и «Отечество», и из тях ще да видите съвсем противоположно явление. С една страна ние викаме против Михайловски и Геновича, защото тия проповядат единение с турците; а от друга — сме готови да се хвърлиме в обятията на Али паша, да го прегърнеме и да го облобизаеме от сичкото си сърце, и само и само за това, че той ни е дал това, щото е било сякога наше, щото е и днес наше, и щото ще да бъде вечно наше. Какво губи и какво придобива турското правителство, ако българите добият независима йерархия и ако падне цариградският патриарх? — Нищо. Лесно е да даде човек това, щото не е негово и което му не трябва. Но да кажем, че турското правителство имаше голяма полза от фанариотското духовенство, защото правителството имаше по сичка България шпиони, на които не само че не плащаше нито една пара, но които му още плащаха; а днес Али паша харчи големи суми, да храни Арнаудова и Сапунова; да кажем, че фанариотите събличаха народът и хранеха турските паши и аяни, но това същото трябва да вършат и нашите старци, защото тия се намират в Турция, дека няма ни правда, ни закони. Дорде българите бъдат овце, дотогава турците ще бъдат вълци — другояче не може. Освен това може ли Али паша да ни даде (или да накара патриархът да даде) днес на българите независима йерархия, ако сами българите да не бяха изгонили из България гръцкото духовенство и ако пра-

вителиството да се не боеше от революция, за която днес мислят и малките деца? Щеше ли Али паша да направи тая ничтожна заслуга на българите, ако той да се не боеше от друга страна, т. е. ако той да не разбере, че борбата, която произхождаше за българският черковни въпрос, може твърде лесно да се възгори по-страшно и да захване да пали и турските здания? Нека говори кой каквото ще, а ние сме убеждени, че Али паша е направил днес на българите една такава заслуга, която тия сами са направили още преди два и сет годин, т. е. в онзи сами ден, в който българският народ не пожела да се подчинява на гръцкото духовенство. Заслугата е наша собствена и затова ние трябва да благодариме сами на себе си и на своята твърда воля, защото без тая твърда воля и до днес щяхме да храним Фенер и да даваме на гръцкото духовенство камъни да ни бие с тях.

И така, мнозина ромънски българи възхваляват султанът и Али паша до небеса, а не искат и да знаят, че с тия похвалби тия вредят на самият български народ. Европейските кабинети четат тия адреси, които се изпращат на турското правителство, и из тях заключават (защото им така поноси), че българите днес блаженствуват и задоволни са от всяка една страна, и затова не е за чудо, ако утре някой си г. Лонгворт напише в Лондон: «Не слушайте вие българските вестници, защото тия днес говорят едно, а утре — друго. Нема не помните какъв темян тия кадеха завчера на Али паша, против когото днес въстават и оплакват се от неговите злоупотребления.»

Свобода, г. I, бр. 23, 10 април 1870.

[ПАТРИАРХ ГРИГОРИЙ И ПИЙ IX. . .]

Букурещ, 21 априлия

И двете глави на Христовата черкова, т. е. вселенският патриарх Григорий и наместникът на апостола Петра Пий IX, се намират в някакво си неопределено положение или, по-добре да кажем, в критическо състоя-

ние и затова и двоицата са се решили да правят глупости и да разиграват комедии. Пий IX е събрал два сестият, по римското счисление, вселенски събор и събрал го е да се бори със съвременното просвещение и с обществените устройства. Патриарх Григорий желае да събере осми, по православното счисление, вселенски събор, за да се бори с възродението на убитите и поробените народности, които искат да живеят и да напредват. Пий IX желае да докаже на католическият свят, че неговата личност е непогрешима и затова той не иска да отдаде Рим на своето отечество Италия и да прекъсне тия раздори, несъгласия и кръвопролития, които са съществували до днес и които ще да се продължават чак дотогава, докогато Италия не бъде съединена; а патриарх Григорий желае насила да пасе Христовото стадо и затова иска да отхвърли султанският ферман, който, по неговите думи, е незаконен и неканонически, и съвсем не мисли да успокои възтревожените умове на своето стадо и да удовлетвори неговите свети и безгрешни требования. Пий IX твърде добре знаеше, че двете трети от епископите са из латинското племе и освен няколко француза и немца сичките са сляпо отдадени на римската курия, и затова тия ще бъдат слепи орудия в ръцете на йезуитите, които ще да употребят сичките си сили, за да провъзгласят непогрешимостта на папата и с това да отрежат крилата на Гарибалди; а патриарх Григорий се надея, че на неговият събор ще да дойдат с такива лица, които принадлежат в ордена на православните йезуити и на който българският народ е чужд, па ако той и съвсем да се изгуби, то и за това тия малко берат грижа.

И наистина, из какви членове ще да бъде съставен патриаршеският вселенски събор? Ние знаеме, че ни Русия, ни Сърбия, ни Гърция, ни Ромъния нямат никакво право да се мешават в българският черковен въпрос, защото и тия така също са се отказали от Фенер, както и българите се отказват днес. Как може един човек да те съди, когато и сам е направил някога си това, щото правиш днес и ти?

Друго. Ако вселенският патриарх мисли да състави тоя събор из гръцки епископи, то могат ли тия епископи да съдят българският народ, когато той востава против

самите тия съдии за техните злоупотребления и несправедливости? Ако ли патриархът желае да събере смесена комисиция от гърци и българи, то българските членове и след време ще му кажат това, щото говорят и днес; освен това всеки събор губи своето значение, когато цял един народ желае едно исто. И затова тоя събор, по нашето мнение, не само че не ще да принесе на цариградската патриаршия никаква полза, но само ще да въоружи българският народ още повече против гърците и тогава «две кучета ще да се борят за един кокал, а третото ще да го изяде». Най-после, ние знаеме, че вселенски събор се събира само тогава, когато на черковните постановления грози някоя еретическа схизма; но такъв един събор, който да няма ни догматическа цел, ни преобразователно значение, не е досега бил, не ще и да бъде. И наистина, първият събор, който бил свикан в Никея, е имал цел да отхвърли Ариево учение; ефеският — да докаже лъжливостта на Несторианското учение; триденският — да съедини черковите; а осмият константинополски събор ще бъде събран да накара българите насила да дават пари на фанаритите и да убиват сами себе си! Но при сичко това, Пий IX е по-хитър в много отношения от патриарха Григория и затова в своето окружно послание, от 28 юния 1869 г., когато повика сегашният събор, той казваше: «В сегашно време черковата е потресена от страшни бури, а гражданското общество е натоварено от множество големи злини. Католическата черкова и нейното учение, така също и върховният авторитет на папския престол страдаят от нападения; религиозните ордени (калугерски секти) се унищожават; нечестиви писания се разпространяват по светът (!) и образованието на децата е почти насякъде отнето из ръцете на духовенството и предадено е в ръцете на светските люде. Оттука произходи разпространение на безбожието, изхабеност на нравите, оскърбление на божествените и на човеческите закони, така щото не само черковата, но и гражданското общество са обикалени със смущения и бедствия.»

Но цариградският патриарх не говори такива мъдрости и чедолюбиви доброжелания; той просто сече дел и башката, че ако българите се отделят от него, то това ще бъде противно на черковата; а на прости език излазя: «Аз съм инатин, обичам да имам парици и затова

не признавам българската черковна йерархия и отблъсвам султанският ферман.» Но не напразно французката пословица казва: «Qui trop embrasse, mal étreinte» т. е. кокто иска много да заграби в ръцете си, той малко може да удържи. Тая пословица са изпитали на себе си и римските папи, и вселенските патриархи; но вековите опити не са можали и до днес да убият тяхната неархиерейска гордост и себелюбивите им стремления. Фанариотските злоупотребления не само че накараха Русия да се отдели от Фенер, но Петър I беше принужден още да запрети всеки вход на гърците в Русия без позволение на самият руски синод. Секому е известно, че гръцките калугери искаха да продадат на Петра I седмият крак на мулето, на което Христос яздил в Ерусалим на поклонение.

Фанариотските злоупотребления накараха Кара Георгия да закопава живи гръцките епископи; а Милоша — да състави в Сърбия своя духовна йерархия. Фанариотските гнуснави действия накараха княз Куза да изгони из Ромъния гръцките калугери и да избави ромънският народ от физическият и от нравственият техни ярем. Секому е познато, че гръцкото духовенство в Ромъния купуваше и продаваше не само ромънската земя, но и самият народ и преселяваше го като стадо говеда. Тия същи злоупотребления накараха и българите да търсят своя независима йерархия и с божие име днес я достигнаха. Кой може да накара българите да дадат назад това, щото тия имат днес в ръцете си? Кой може да се противи на народната воля и да накара цял един народ да подложи доброволно вратът си под сатърът, който довчера е сякъл българските глави и пращал е в заточение най-първите български мъже? Най-после, кой е в състояние да накара седем милиона народ да бъде нравствени роб на един човек, защото на тоя човек се иска да живее розкошно и да носи голяма титла в с е л е н с к и п а т р и а р х ?

25 марта (5 апр.) патриарх Григорий пратил своя отговор на султанският ферман до Али паша, в който говори, че «великата черкова, после зрели разсъждения, решила да отхвърли ферманът като антиканонически и посещающа на правата и на преимуществата на вселенския престол». Освен това той прибавява, че като употребила сичките си средства да се

помири с българите, патриаршията, за съжаление, е принудена наново да прибегне към вселенски събор, за да реши тия несъгласия. Патриархът моли правителството да се не мешава в черковните дела и напоминава му на петвековите права на вселенската черква, които са били потвърдени от сичките султани. Да отговаряме на тия куци мнения ние не желаеме; ще кажем само, че Константин Велики, когато той беше още идолопоклонник, сам открил никейският събор, говорил реч при откритието му и бил избран за председател. Разбрахте ли?...

Повторяваме, че вселенските събори можеха да имат значение само в средните векове, когато народите бяха прости и неразвити, а светските владици — религиозни фанатици. Но тия времена преминаха безвъзвратно и в деветнайсетото столетие не може и да се помисли, че един калугер, който е обязан да чува само черковата си, ще бъде допустен да се мешава в частният и общественият живот на своето християнско стадо. Нека константинополският патриарх помни, че ако той пожелае да се противи още и да не припознае справедливостта на българските желания, то той скоро ще изгуби и това, щото има, т. е. Босна, Херцеговина, Албания и пр.

Свобода, г. I, бр. 24, 22 април 1870.

[ПАТРИАРХЪТ ЛИ ТРЯБВА ДА ПРОКЪЛНЕ БЪЛГАРИТЕ, ИЛИ БЪЛГАРИТЕ ПАТРИАРХА?]

Букурещ, 29 априлия

Из България дохождат до нас слухове, че гръцките пропагандисти и техните мекерета, т. е. някои наши чорбаджии, които са се научили да ядат народни пари, заплашват българският народ, че ако той припознае султанският ферман и ако поиска да се отдели от фанариотската йерархия, то фанариотският патриарх ще да го прокълне и тогава сичкият свят щял да припознае българите за еретици. Ние не щяхме да повярваме, че тия слухове имат каква годе правдоподобност, ако да не

получехме из Цариград едно такова писмо, в което се говори, че гърците т. е. фанариотите, са били решили да не припознават ферманът; а ако турското правителство не пожелае да си земе волята назад, то патриархът да прокълне българският народ и работата да бъде свършена. Разбира се, че сичките тия бръщолевии не само че не щат да принесат на Фенер никаква полза, но ще да му докарат положителен вред: тия ще да накарат българският народ да се отдели окончателно от константинополският патриарх и да стане кръвни неприятел на сичките гърци, щото не трябало би да бъде. Никакви клетви, никакви заплашвания и никакви лудории не са вече в състояние да накарат българският народ да се откаже от своите вековни желания и стремления и да олиже това, на щото е вчера плювал.

Но питане е, може ли и смее ли патриарх Григорий да прокълне българите и да ги накара да му бъдат духовни роби насила? — Ние мислиме, че патриархът има право (па и това право е съмнително) да прокълне само онзи народ, който се отдели догматически от православие, като например ерменците, турците, протестантите и своите греко-католики, но да прокълне един народ, който иска да се отдели само и само за това, за да уварди своето православие в неговата чистота, той няма никакво право. Ако да бъде важна патриаршеската клетва в това отношение, то той отдавна щеше да прокълне русите, сърбите, ромъните и черногорците, които така също се отделиха от него, както се отделихме днес и ние, т. е. българите. Нима патриаршията не заплашваше сръбският народ и княз Куза, че ще ги прокълне, ако само тия пожелаят да се отделят от фенерската патриаршия и ако отнемат манастирското имане? И що стана? — Сърбия учреди свой народни синод; Куза отне манастирското имане и изгони гръцките калугери из Ромъния; а патриархът си остана със своите заплашвания.

И наистина, не е ли за чудо, ако българите бъдат прокълнати от константинополският патриарх, и само и само за това, че тия желаят да имат своя йерархия, свои народни училища, свои народни проповедници и свои народни духовни пастири? Ако патриархът се реши да направи такава една неархипастирска глупост, то не ще ли неговата клетва да падне на неговата собствена глава? — «Де-

ка се намират няколко люде събрани с моето име, там съм и аз помежду тях», казва Христос; а българите са се събрали седем милиона души в името на Христа и искат това, щото е право и свято, следователно и Христос е помежду тях, и затова тия се не боят от никакви проклетия.

Да кажем сега защо българите искат да се отделят от константинополската патриаршия. Секуму е известно, че фенерският синод е посвещавал за архиереи най-развратните и най-гнуспавите люде, които са били по-напред олани при пашите, кьочеци и чубукчи, и посвещавали ги е само и само да заслужи любовта на Рушид паша или на Али паша. Тия архиереи се разпращаха по България и там правеха това също, щото са правили и техните господари паши, т. е. живели са най-развратни и най-подли живот. Да описва човек техните злоупотребления и техните гнусотии нито е потребно, нито е възможно, защото всеки българин е видял тия гнусотии с очите си. Кажете ни сега, може ли честен и неразвален народ да се не погнуси от своите архипастири и да не пожелае да се отдели от цариградската патриаршия, която е била сама причина, за да стават такива подлост и такива злоупотребления? Можал ли е българският народ да гледа и да търпи около себе си такива низки работи и да не помисли за своето спасение?

Друга причина, която е накарала българите да се отделят от цариградският патриарх, е тая, че константинополският синод малко се грижеше за образованието и възпитанието на българското стадо и не само че не накарваше своите епископи и архиепископи да поучават народа, но още им повеляваше да затварят българските училища, да не позволяват на българите да четат в черковите си на славянски език и да употребяват сичките си сили, за да огърчат българският народ и да унижат българската народност. Колкото глупави и да бяха фанариотските архиереи, но тая мисия тия извършаваша превозходно, защото да направи зло може и най-неразвитият човек. Кажете ни сега, нямат ли право българите да гонят гръцкото духовенство, ако само тия мислят за образованието и възпитанието на своите деца и ако желаят да увардят своята народност?

Третия причина е, че и българите са народ, следователно и тия желаят да живеят като народ и да не ро-

буват ни на едного, ни на другото. Минаха се вече ония времена, когато един човек сядаше на вратът на цял един народ и накарваше го да върви нататък, накъде той желаше. По тия, а още и по други много причини българите пожелаха да се отделят от цариградската патриаршия и отделиха се, ако и не съвсем. А когато разгледа човек сичко това, то нека си зададе един такъв въпрос: «Патриархът ли трябва да прокълне българите, или българите — патриархът?» Ние мислим, че българите имат на това повече право, защото това, щото са тия претърпели досега от страната на фанариотите, не са го търпели нито от турците.

И така, българите се не боят от фанариотските проклетия и ще останат верни на своите стремления и на своите желания; а ако патриарх Григорий пожелае да царува насила, то и него ще да постигне такава съща съдба, каквато постигна неговите епископи в Сърбия.

Свобода, г. I, бр. 25, 30 април 1870.

[НИЩО НЕ МОЖЕ ДА ЗАПРЕ ХОДЪТ НА ИСТОРИЧЕСКИТЕ СЪБИТИЯ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ]

Букуреш, 6 май

Ние с нетърпение очаквахме словото, което н. в. султанът е изказал в държавният съвет, и имяхме счастье да го получим и да го прочетем. Ние се надеяхме да найдем в това слово дело, да намерим човечески стремления и обещания (ако и да бъдат само обещания), но не намерихме нищо повече освен думи, думи и думи. Ние се не препираме, че това слово на турски език може да има мисли; че то може в онова време, когато е било говорено, и да е имало логически смисъл, и изгубило е своята поезия и своята логичност, когато е било преведено в странните вестници. — Може да бъде; но ние няхме счастье да чуем и да видим неговият оригинал и затова имаме право да кажем, че в него има много високи и дълбоки

думи, като цивилизация, прогрес, провидения, хвала всевишнему и пр., а ясност и определеност ни за грош. Султанът захваща своето слово, че трябало сяка година да се правят сметки за напредокът, който се е осъществил в земята му, за да излезе на видело що е направил секи един негов чиновник за общото добро. Това е твърде полезно, защото ще да се повърнат ония добри старивремена, когато багдатските халифи повеляваха на своите подчинени чиновници да дохождат в Багдат сяка година и да дават сметка на великият халиф за своите действия, но да не забораваат да донесат със себе си по няколко кесии. В това също време султанът «благодари бога за това (?) и изражава удоволствието си към сичките чиновници от империята» и продължава: «Имаме място да се ублажим за сношенията си с чуждите сили. Приятелски свръзки, които съществуват между тях и нашето правителство, не правят друго, освен да се утвърдяват час от час повече» (кой да се утвърдява? Що да се утвърдява?). «Посещенията на царьовите и на князовите в столицата ни; посещенията (на), които трябва да гледаме като (на) едно от най-честитите приключения на годината, са едно светло доказателство на това» (На що?). Ако гореприведените думи, които ние изписваме из «Турция» и да нямам никакъв логически смисъл, но ние се усещаме, че султанът полага най-големите си надежди на европейските сили и от тях очаква да му донесат парцали, за да закърпи съдраната си дреха. От друга страна, той изказва мнение, че ни една европейска държава му не грози отвън, защото «царьовите и князовите посещават столицата му». Но ние ще забележим на това, че главната опасност, която грози на Високата порта, не е вънкашна, а вътрешна и никакво приятелство не може да запреходът на историческите събития на Балканският полуостров.

Кримската война не ще да се повтори, защото зданието се събаря не отвън, а отвътре. По-надолу султанът насърчава своите чиновници да се стремят към европейският прогрес (т. е. да пият вино и ракия, да ядат свинско месо и да развратничат) и говори: «Вярвам за безполезно да ви кажа пак, че развитието на богатствата в една страна, нейното величие и цивилизация са подчинени повече на сложността на съобщителните й пътища.» Ние не сме се

учили в турските текета и не можеме да разбереме и тая логика; знаеме само, че сложност ще да се каже мъчнотия, а простота — облекчение. После той говори: «Тия толкоз важни следствия могат да се осъществят, когато се направят истинна железни пътища, когато се направят реките, за да може да се плава по тях; когато се отворят портове за различни средоточия на търговията.» По тия думи ние видиме, че цивилизацията и щастието на турската империя се състои в железните пътища и в реките, които ще да увеличат богатството, следователно и щастието на народът.

Нека дадеме и ние своето мнение. Богатството на един народ се заключава в количеството на произведенията, в неговата економия и в неговите малки разходи. Природата на Балканският полуостров е богата; християнските народи, които населяват империята, са способни, трудолюбиви и економни; но разходите са големи, следователно и благосъстоянието на народът е съмнително. Преди няколко месеца в един из немските вестници пишеха, че султанският двор харчи повече от сичките други европейски дворове; а така също и пашите в Турция харчат повече от сичките други губернатори и генерали, които живеят под ясното небе. Ние сме склонни да повярваме на немският вестник, защото знаеме, че шест двора в Цариград са пълни със султански жени, а секи един паша има най-малко по три кадъни. Освен това най-голямото богатство се състои в земледелието и скотовъдството, а могат ли тия да се развият, когато съществуват беглиците и йошурите?

Да приведем един факт. В с. Копривщица преди двайсет години имаше 23 бачии, следователно около 40 хиляди овце; а днес няма нито д в е. А Копривщица е едно такова място, което може да живее само от скотовъдството. Такива примери ние можеме да приведем хиляди. Султанът говори, че трябва да се воведат нови орачески оръдия, за да се облеснят земеделческите работи и да се увеличи богатството; а ние казваме, че трябва да се унищожат йошурите, защото половината от житото изгнива на нивите, дорде интизамджият се реши да дойде и да даде повеление да се вдигне.

И така, богатствата на народите, които живеят на Балканският полуостров, ще се увеличат само тогава:

1) когато се смали данокът и султанът захване да харчи по-малко, т. е. когато напусне своите хареми; 2) когато се унищожат йошурите и беглиците; 3) когато се унищожат ангариите; 4) когато турското правителство запрети на своите чиновници да глобят народът и да пият кръвта на селачените; 5) когато Али паша запрети на турците и на черкезите да крадат и да отнемат ралата и воловете от християните; 6) когато дадат на търговците пълна свобода да извършават своята търговия; 7) най-после, когато се направят пътищата, когато се отворят повече училища и когато се увеличи числото на вестниците. Когато се извършат сичките тия нужди, то не трябва никакви комисии и никакви поощрения от страната на правителството. Освен сичките тия доброжелания на султанът има още едно, което се отнася до съдопроизводството. «Правосъдието е, казва султанът, една сигуранция за правата на секиго (и затова) най-сериозното внимание на правителството ни трябва да се обърне върху улущенията, които трябва да се воведат в уредата на съдовищата и в законите, които са н а т о в а р е н и д а п р и с о б л я в а т (?)!». Като се направиха вече значителни улущения (???) в този р а з у м (смисъл), (то) препоръчавам с един с ъ в с е м о с о б и т н а ч и н на правителството си да постоянствува в същият път.»

Сичко е добро, ако да не беше гола фантазия, от която не произлизат никакви последствия! Пишете каквито искате закони, а когато изпращате по провинциите такива паши, какъвто е Акиф, Сафет, Ибрахим и Сабри, то тия закони ще останат празна фантазия. По-напред му прекрой главата, па после му купувай нова шапка. За бюджетът султанът само говори, че скоро правителството ще да го издаде на видело. Дай боже!

Да привождаме тука повече из султанското слово нам ни се чини, не е нужно, защото из приведените вече места нашите читатели могат да разберат, че султанът със своето слово не желае нищо повече, освен да поговори и да се похвали пред другите европейски кабинети, за да видят тия, че той може да лъже повече от Наполеона III и от Франца Йосифа. Но казват, че това слово не е излязло из мъдрата глава на Абдул Азиса, но из мозъкът на одного из редакторите на турските вестници.

Свобода, г. I, бр. 26, 7 май 1870.

[НАШЕТО ЧЕРНО И БЯЛО ДУХОВЕНСТВО]

Букурещ, 13 майя

Сяко едно духовенство трябва да бъде на челото на народът, т. е. да ръководи народът към неговото благосъстояние, към неговото величие и към неговото морално съвършенство. Такава е барем длъжността на сяко едно духовенство; а доколко то изпълнява своите обязанности, това е други вопрос. Разгърнете историята и прочетете с внимание тия страници, в които се говори за духовенството у индейците, у китайците, у египтяните, римляните и гърците; обърнете внимание на историята на католическата и православната черкова, на протестанството и квакерството; най-после, изучете добре историята на турските молли и шехове, на еврейските равини и на самоедските жрѣци и вие ще видите, че ни едно духовенство не изпълнява добросовестно своето назначение. Ние казваме, че сяко духовенство трябва да води народът към неговото нравствено съвършенство, но нравственото съвършенство се достига с помощта на образованието, възпитанието и развитието; а ние видиме, че сяко духовенство (ние говориме само за висшето духовенство) не само че се не старае да избистри умът на своето стадо, но още употребява сичките си сили за неговото отъпенение.

Питане е сега, защо духовенствата постъпват така, а не другояче? Изпърво, защото духовните лица нямат нищо общо с народът, т. е. те имат общо с народът само тогава, когато им са потребни народните пари; второ, защото тия не искат доброто на своите стада, а искат млякото и вълната им, т. е. искат да ядат и да пият наготово, да бъдат господари и да не правят нищо; третъ, защото висшето духовенство повечето пъти е съставено от такива лица, които стават духовни пастири само затова, за да се прехранят лесно и да не работят. Българската пословица най-добре характеризова черното духовенство, когато казва: «Калугерин става само тоя, който е чапкънин или нехранимайковец.» Исторически е доказано, че колкото повече черно духовенство се намира в една държава, в една местност или в една околина, толкова повече там се появява скотски разврат и отъпенение в народът. В оная държава, дека черното духо-

венство има какво и да е влияние в народният живот, там сякога народът е оставал назад в своето развитие и сякога е бил несчастен. Земете за пример Испания във времето на инквизицията, Италия във времето на Гилдебранда, евреите във времената на пророците и съвременна Русия.

Сичкото това ни накара да поговориме тука за бъдещото управление на българската йерархия и за нашето черно и бяло духовенство. Българското бяло духовенство съставлява част от народът; то се радва, когато се радват и другите, и скърби, когато скърбят и другите; с една дума, то е на своето място и ако да бъдеше малко по-образовано, то щеше да принася на нашият народ такава полза, каквата не принася ни едно духовенство; а най-повече за това, че то не съставлява отделна каста. За пример служи нам бялото духовенство в Сърбия. Ние не знаеме ни едно духовенство, което да е така полезно на народът си, отколкото сръбското; а причината е, че сръбското духовенство се намира в такова също положение, в каквото се намира и българското, но първото е по-образовано от последното.

И така, за нашето образование и свобода нашето българско бяло духовенство трябва да е свободно, т. е. да не зависи дотолкова от епископите, доколкото е зависило до днес.

Колкото за черното духовенство, т. е. за калугерите, дяконите и протосингелите, то, по нашето убеждение, нито са потребни, нито полезни; а ако разгледа човек по-натънко тоя вопрос, то може да каже положително, че калугерите принасят на народът положителна вреда. И затова българският синод трябва да се постарее да ограничи числото на калугерите, а ако е възможно, то и съвсем да ги унищожи. А за да се достигне до това, синодът трябва да запрети да става калугер тоя, комуто не са се изпълнили пет десет години; а така също да запрети да става калугерка тая, която още не е достигнала четиресет и пет годишен възраст. Ако нашият синод се завземе за това преобразование, то той ще да направи двойна полза: 1) той ще да повърне онова уважение към духовенството, което имаха народите към него в първите времена на християнството; 2) той ще да прекрати тоя разврат, който съществуваше до днес, по причина на раз-

вратното фанариотско духовенство, и ще да покаже на светът, че българите и тяхното духовенство не са фанариоти, а нещо по-чисто и по-честно. Освен това не трябва да се приемат нито в манастирите, нито в йерархията такива лица, които са изгубили в щото и да е своята чест, т. е. да се не приемат такива личности, какъвто е крадливия Доротея и пр. Ако нашият синод постъпи така, а не другоаче, то нашето духовенство ще да бъде това, щото то трябва да бъде. А колкото за епископите, то българският синод трябва да унищожи това разкошество и тия а ла турка нрави на епископите, каквито съществуваша у гръцкото духовенство. На епископите е нужен само един дякон и никой повече. Който е живял по градовете, дека се намират епископи и архиепископи, той може твърде лесно да оцени нашите думи. . . Освен това числото на нашите владци трябва да се смали и да се смали твърде значително.

Ето ви накратко какво трябва днес да извърши нашият български синод, ако иска да не бъде като фанариотският и ако желае да добие любов, а не ненавист между народът.

Свобода, г. I, бр. 27, 14 май 1870.

[БУКУРЕЩКИТЕ СЕДЕМ И В. «ОТЕЧЕСТВО» СА НА ВСЯКО ГЪРНЕ МЕРУДИЯ]

Букурещ, 23 май

Из много места ни пишат и питат ни защо ние не отговаряме на в. «Отечество» и защо го оставяме да псува, да напада и да безчести личности. Нашата редакция отдавна вече яви, че тя се радва и счита за голяма чест, когато тя заслужи какво и да е негодование и ненавист от страната на издателите на «Отечество»; а така също ней е твърде горчиво и срамотно, когато изрекат или «Отечество», или неговите издатели барем една добра дума за нея. Да приведем пример. Секи човек е изпитвал колко е неприятно, когато някой шарлатанин го срещне на улицата или го намери в някое честно общество и поздра-

ви го, или го нарече «добър човек, брат, приятел» и пр. — така също всеки е изпитвал колко е приятно, когато тоя шарлатанин бяга от него и попържа го, че той не е такъв също шарлатанин, какъвто е той сам. Тая е най-главната причина, която ни накара да не обръщаме никакво внимание на тия псувни и на тия нападения, които избулва досега в. «Отечество» против нас.

Ние и сега нямахме намерение да поменуваме името на честитото «Отечество», ако да нападаше на нас само лично, но то излезе из своята програма и захвана да безчести паметта на ония хора, които така също, както и ние, сякога са се гнусили от издателите на «Отечеството»; а това беше доста да ни накара да кажем няколко думи и да защитим ония свети за българският народ личности и ония идеи, които днес с такава подлост безчести редакторът на «Отечество». Без никакво съмнение, Хаджи Димитър е за българският народ едно такова лице, което сякога ще да се счита за свято и чисто и което ще да занимава една от светлите страници в българската история. Нашите букурешки седем бяха най-големите гонители и най-върлите врагове на Хаджи Димитра; тия го ненавиждаха, наричаха го хайдутин и вагабонтин, проклинаха го и желяеха му несчастье; а днес издателите на «Отечество», т. е. седемте, захванаха да проповядат идеите на Хаджи Димитра; даже и неговото име се появи на страниците в идиотическият, без никакво убеждение и направление, техен вестник. Ние мислиме, че за Хаджи Димитра е голямо безчестие, когато му съчувствуват такива едни лица, които сякога са го безчестили, ненавиждали и гонили.

Сякому е известно, че букурешките седем бяха най-страшните неприятели и най-върлите гонители на вестник «Народност»; всеки знае, че тия бяха най-главните виновници, за да се прекрати изданието на тоя вестник. Причината да приследуват в. «Народност», както говореха тия сами, била тая, че тия се не съгласявали с неговите идеи, които той проповядувал, защото тия идеи били убийствени за народът. А що видиме днес? Издателите на «Отечество» крадат идея след идея из «Народност» и най-после захванаха да проповядат това или, по-добре да кажем, да лижат това, на што са вчера плювали. Такива примери можеме да приведем твърде много; но мястото ни не допускава да се разпространяваме.

И така, седемте днес съчувствуват на това, што са вчера гонили и безчестили; а причината, по нашето мнение, се заключава в следующите две точки: 1) седемте викаха против Хаджи Димитра и против «Народност» не защото Хаджи Димитър или «Народност» са действували, по техните понятия, против интересите на България, а защото тия са действували против техните лични интереси, т. е. защото тия не пожелаха да се кланят на седемте и да им помагат да извършват своите планове; 2) седемте искат да бъдат водачи на българският народ — ако и да имат твърде ограничени умствени способности, да бъдат повелители и самодържци, и всеки да играе по тяхната свирня. Разбира се, че младите, на които е омръзнала дебелият сянка на султан Азиса, не пожелаха да се подчинят доброволно на друга по-дебела сянка и седемте ги афоресаха и нарекоха ги вагабонти и хайдучи. Ние сме уверени, че както «Народност», така и «Свобода» не само че не щеха да се преследуват от седемте, но щеха да се почитат и уважават, каквато програма и да имаха, ако само «Народност» да не беше свалила булото от очите на седемте и ако «Свобода» подадеше ръка на капелската компания. За доказателство трябва да споменем, че «Народност» захвана да се издава от тия лица, които са днес първи мекерета на седемте; а редакторът на «Свобода» беше намерен да редактира в. «Отечество», ако издателите му и да знаеха твърде добре неговите убеждения. Колкото за младите, тия отдавна вече изказаха своите убеждения, че не желаят да имат нищо общо с убийците на Раковски, с неприятелите на «Българското книжовно дружество», с... Ще говориме после.

Да кажем сега няколко думи за «стара» и «млада» България, за които философствува в. «Отечество» в последните си два броя. Ние се признаваме публично, че из тия две статии не можехме да разберем нищо друго освен това, че не съществува ни «стара», ни «млада» България, и сичко, што е направено до днес, то е направено от седемте, на които и трябва да благодари сичкият български народ. Ние не опровергаваем заключенията на в. «Отечество» и потвърждаваме, че не съществува «стара» и «млада» България; но не можеме се откажа от това, че в Букурещ съществуват седем куфи глави, които искат,

щото секи да мери с техният аршин. Ние се съгласяваме с «Отечеството» и в това, че седем души не съставляват партия и затова между българите не съществува нищо повече освен «единна и неразделна България». Но в това също време ние се не съгласяваме с «Отечество», че в сяко българско движение, в секи народни напредок, в сяка народна работа букурешките седем са били в сяко гърне мериудия. Ако да не бяха на светът Г. Раковски, Д. Цанков, И. Касабов, Д. Войников, П. Славейков, С. Чомаков, Г. Чалъков и нашите познати владици, то от седемте народът щеше да има толкова полза, колкото от козлите мляко.

Нема не видиме колко народни пари лежат в касата на председателят на седемте, с които седемте извършават своите каприции и пречат на сяко народно добро? Нема не е грехота да не почитаме ония хора, които и кръвта си са били готови да пролеят (и проливали са я) за своето отечество; а да уважаваме тях, които не само че никому нищо не са помогнали, а още се ползват от народното добро, за да правят на същият народ пакости? Нам ще да отговорят, че седемте имат «Благодетелна дружина», имат училище, имат капела. Добре, но за кого е съставена «Добродетелната дружина»? — Да помага на своите собствени перачки и слугини. А за кого е училището? — То не съществува, защото в него мътят само паяците. А капелата? — Капелата е направена да стават комедии, скандали, бой и кавги, за търговията на владицата и за разходка на дамите. И с тия свои комедии нашите седем искат да се похвалят пред светът, че вършат работа и че тия комедии им дават право да плюят на това, щото е чисто и свято.

Но трябва да свършим. Ние мислиме, че сичко това е доста да удовлетвори нашите съотечественици, които се интересуват да знаят що вършат седемте. Но за да не пълним вестникът си с полемически нападения и да не отегчаваме нашите читатели с такъв един предмет, който не заслужава никаква ценност, ние отсега не желаем да говорим във вестникът си нито за седемте, нито за техният орган «Отечество»; а ако има на светът такова хора, които се интересуват за техните действия, то ние мислиме да напечатаме отделна брошура, в която ще да изложиме натънко сичко, щото се отнася до тях. Ос-

вен това ние уважаваме дотолкова своят вестник, щото сяка една дума, която би била написана в него за седемте, е вече преступление.

Свобода, г. I, бр. 28, 24 май 1870.

[БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ ТРЯБВА ДА СЪЕДИНЯТ СВОИТЕ СИЛИ]

Букуреш, 1 юния

В кое време са захванали българите да се селят в Ромъния и от кое време ромънският народ е захванал да има солидарност с българският, това е почти неизвестно. Ние видиме, че тая солидарност е съществувала още във времената на Асена I и още по-рано. Но ние оставяме на историците да решат тоя вопрос и ще обърнете своето внимание на днешното положение на българите в Ромъния. Не трябва да говориме, че между българите и ромъните почти сякога е съществувала братска любов и братско сближение: българите сякога са намирали в Ромъния братски и човечески обятия, сякога са намирали тука защита от турските гонители, сякога са спасявали своите глави от турските сатъри; а ромъните почти сякога са имали братско съчувствие от страната на българите; българите твърде често са им били полезни в много отношения. С една дума, интересите на ромъните почти сякога са били и български интереси, а българските — ромънски. А могло ли е сичкото това да бъде другояче?

Тряба човек да бъде съп или безумен и да не разбере, че християните, които живеят на Балканският полуостров, само тогава могат да достигнат до своето благосъстояние, т. е. да освободят своите страни от чуждоземното иго и своите личности от сяка една страна, когато тия тясно съединят своите сили и своите умствени способности и дружно, като един човек, да се завземат да разрушават днешното здание и да съградят ново, което да има човечески образ. Сичките народи захванаха днес да живеят съвсем други живот, захванаха да търсят свършена свобода (и народна, и обществена, и лична) и стараят се да обезпечат себе си и отвън, и отвътре.

Секи из нас разбира, че ние имаме твърде много вънкашни неприятели (да не говориме за вътрешните), които ще да победиме само тогава, когато българите, ромъните, сърбите (и гърците?) тясно съединят своите сили и когато забораваат раздражаващите привички, които съществуват почти у всяко племе, което не може да се похвали с развитие и образование; с една дума, ние ще да обезпечиме себе си, когато съставиме «Дунавска федерация» по образецът на Швейцария и когато съединим нашите ситни интереси в неразделно тяло. Който е разгледал по-натъжно нашето общо положение, т. е. положението на българите, сърбите и ромъните, той трябва да се е убедил, че ние един без други не можеме — неприятелите ни са много, а ние сме малочислени.

Сега да предложим два вопроса, на които секи из нас трябва да отговори чистосърдечно. Работиме ли ние това, щото се изисква от нас? Чистосърдечно ли изпълнява ромънското правителство своите обязанности? Ние поместяваме една дописка из Гюргево, из която нашите читатели могат да видят, че в Ромъния много неща вървят нагоре с краката. Ромънската полиция затваря българите и предава ги на турците! Разбира се, че това действие на г. Димитреска (или на Гюргевската полиция) е твърде гнуснаво, но ние се утешаваме с това, че гюргевската полиция не представлява ромънският народ, който отдавна вече е разбрал своето назначение и стреми се към това, щото е полезно и за него, и за нас българите. Но за това ще да поговориме после.

Свобода, г. I, бр. 29, 2 юни 1870

[ТУРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ЩЕ ПАДНЕ СКОРО — ДА СЕ ПРИГОТВИМ ЗА НОВ ЖИВОТ]

Букурещ, 9 юния

Работите на турското правителство в последното време са се заплели повече, отколкото тия бяха заплетени досега. Правителството в сегашно време е обърнало сич-

кото свое внимание и сичките свои сили изключително на това, за да удави общественото самосъзнание и да подкрепи своето гнило здание. То положително се е отказало днес от сичките други свои занятия и предало се е само на това, да гради шпионски системи и тайни кабинети. Али паша иска, както и да е и с каквито средства и да е, да угуши християнското самопознаване и да убие всяко едно либерално движение, което би се появило между християните; той сече и наляво, и надясно, не влиза в големи изследования и в големи съображения; даже той не търси и обвинителни факти. — «Иван или Дончо е народен човек», говори Шнайдер или Арнаулов. — «Той трябва да работи с русите и сърбите», или «Той трябва да работи с комитетът, защото неговият побратим живее в Букурещ». — «Кажете на полицията да го хвърли в кюрекът», говори Али паша и Петър гние в темницата и сам не знае защо.

И така, шпионството е станало в сегашно време най-модният занаят: всяко лице, което иска или пари, или знатност, то се препоръчва пред правителството с шпионство и лъже безмозъчните глави, зима им лирите, затваря невинни хора и открива ония комитети, които са съставени само в неговата глава. Да земем Арнаулова. Арнаулов изпраща някой чафутин (напр. Арона), грък (Николаиди ефенди) или българин (Сапунова) в Ромъния и приказва им да му напишат такова едно писмо: «Членовете на комитетът се събраха в сряда вечерта и разговаряха се отдека да земат средства, за да купят пушки и барут. Един богат българин Н. обеща се да даде 10 000 жълтици. Аз се възползувах от вашите съвети и успях да посея раздори между членовете. Пари трябва да се преписва с Мацини и с Гарибалди, но досега аз не можах да разузная съдържанието на писмата им. Един млад, но беден българин ми се обеща да открадне Гарибалдевите писма и да ми ги даде, да им зема копията; но тоя българин иска пари. Без пари се нищо не може.» Писмото е подписано от Сапунова. Арнаулов земе писмото, иде при Шнайдера и разкаже му съдържанието на писмото. Шнайдер, ако и да знае, че това писмо е писано по диктовката на Арнаулова, защото и той от своята страна прави същото, но зима писмото и предава го на Али паша. Али паша повелява да се преведе тоя важни документ

на френски, казва на касиеринът си да даде на Шнайдера и на Арнаудова 1000 лири (Арнаудов иска 5000, защото с по-малко Сапунов не може да направи нищо) и комитетските тайни са в ръцете на Али паша. Лирите се делят така: Шнайдер зема 500, Арнаудов 400, а Сапунов 100 (и тука несправедливост) и работата върви така до нова лъжа и до ново шпионство. Но сичкото това не щеше да бъде нищо, ако тия шарлатани, шпиони на такова също шарлатанско правителство, да не бяха компрометирали съвсем невинни хора, които живеят в Турско и които не са така независими, както ромънските българи, които знаят сичките тайни и на Арнаудова, и на Шнайдера, и даже на Али паша и умеят да се ползват от тях.

И така, шпионството играе днес голяма роля, ако и да не принася на Али паша или на турското правителство никаква полза.

Азис паша Видински, за да се препоръчи на правителството, че е по-способен от Акифа за русчушки валия, наклеветил Др. Мирковича, който беше негов приятел и учител. Азис паша говорил Мирковичу: «Аз зная, че ти си невинен, и затова бъди уверен, че ще да бъдеш пуснат твърде скоро. Аз писах за тебе на Али паша и чакам от него отговор.» Но Мирковича отведоха пеша в Цариград, и то с букаи на краката.

Ние говорихме вече, че в тия шпионски времена (в XIX в., в който и турци, и българи захванаха да проповядват братство и сближение между Христа и Мохамеда), които възхваляват европейските вестници, са по-тежки и по-варварски от времената на Амурата и Сюлимана. В Турция престанаха да убиват и да наказват невинните хора открито, както правеше Махмуд, а захванаха да ги душат тайно. Жертви гинат сѐ повече и повече, но после всяка нова жертва правителството сѐ повече и повече трепере от страх. Като не разбира как и отдека иде противното нему направление, то се хвърга в различни страни и прави всякакви глупости. То сякога е действувало глупаво и шантаво, но сега съвършено изгуби възможността да се ръководи с какъвто и да е положителен план. Сичките негови последни действия са цели редове погрешки, противоречия, лъжи, шарлатанства и звярства, които произвождат сѐ повече и повече неудоволствия не само между християните, но и между турците. Но из история-

та ние видиме много примери, които ни показват колко дълго може да се удържи най-сляпото и най-безсмисленото правителство, ако народът е разединен и не е още начъртал план за своите действия. Между християнските народи в Турция ние още не видиме ни едно практическо и делно мнение, което би добило преобладающе значение. Сичките християни са убеждени, че турското правителство ще скоро да падне и че трябва да се приготвят за нов живот. Но как да се приготвят? Какво да правят? С кого да се съединят? — На това секи ще ти отговори различно. Едни казват, че трябало да се образова народът; други казват, че трябало да се иска от правителството да ни даде доброволно автономия, т. е. дуализъм; трети проповядат война; четвърти — солидарност с турският народ и т. н.

И така, какво да правим? Своят отговор ние ще дадем в следущият брой.

Свобода, г. I, бр. 30, 10 юни 1870

«ГЪРБАВИЯТ ЩЕ БЪДЕ ИЗЛЕКУВАН САМО В ГРОБА»

Букурещ, 18 юния

Мнозина уверяват нас, че турската империя се възобновлява; че турският народ захваща да се развива; че между турците и християните скоро ще бъде укрепено такава едно братство, което ще да положи твърдо основание на бъдщата Османска империя, която ще бъде — с помощта на французките посланици и с помощта на Али паша — наредена по метода на образованите конституционални правителства. Ние нямаме желание да разглеждаме тия сложни вопросы така дълбоко, когато още не е решен тоя вопрос, който е десет пъти по-прост, а в това също време твърде забъркан, а именно: 1) Може ли турското деспотическо правителство, което даже и до днес гони сяко проявление, което колко-годе мерише на човеческа свобода, да промени своята програма и да захване да управлява народът по-умерено, по-

човечески, с една дума, може ли то да промени своят деспотически бич, който му е завещан от Мохамеда и от халифите, на конституционална тояга? 2) Ще ли турският народ да прегърне своето ново конституционално правителство, което не отговаря на мохамеданските предания? 3) Могат ли християните и турците да заключат между себе си какви и да са обществени сношения, когато едни сеят пшеница, а другите къклица; когато едните градят, а другите събарят; когато едните вървят напред, а другите — назад? — Никога.

Да се постъраеме да обясниме на нашите читатели тия причини, които ни заставляват да се съмняваме, че ще бъде възможна турската конституционална държава и турско-християнското братство. Секиму е известно, че никаква власт не е давала на кой и да е народ доброволно това, щото тя нарича свое право; а борила се е с народът, убивала е, бесила е и затваряла е. Ако някой народ и да е достигнал днес до своята свобода, то я е достигнал със сила, която е разбила друга, т. е. правителствената сила, и накарала е правителството да уважава народната воля. Тряба да забележите, че народите са се борили със своите правителства, които са били правителства едноплеменни или барем едновърни със своите поданици; а българите трябва да се борят с турците, с които нямат никакви сближения и между които такива сближения не могат и да бъдат, и затова, ако другите народи са достигнали до своята свобода с кръв, то българите трябва да я пролеят деветдесет и девет пъти повече. Турското правителство по-малко от сяко едно друго правителство в Европа е способно да направи какви и да е благородни и човеколюбиви реформи и да даде и най-малките права на човекът, а най-повече на християните. Турското правителствено здание е основано на халифските начала, т. е. на религиозно-абсолютическа форма, и затова за него не съществуват никакви други права освен неговото безгранично право да се разполага с хората и народите като с добитък; да ги дави и да ги мъчи; да ги обира и да ги убива по своя произвол. И ние очакваме от подобно правителство конституция, дуализъм и човечески права! За турският народ ние говорихме вече много пъти, че тоя е народ без никакви способности и без никакво на-

предническо проявление за човечески живот и за цивилизация.

Произшествието, което се случи преди десет деня в Свищов, свидетелствува, че ненавистта, която съществуваше досега между българите и турците, не само че се не унищожаваше, но повече и повече се възгорява, а тая ненавист ще бъде гроб за един из тия народи — ние мислиме, че тоя гроб ще прибере турците. Един из европейските публицисти казваше, че длъжността на турското правителство е да мири двата враждебни лагера, т. е. турците и християните, ако само то желае да продължи своето съществуване; но ние видиме, че самото турско правителство подбуждава своите поданици един против други, без да разбира що прави; с една дума, правителството подклажда дърва в запаленият огън, който е наскладен да изгори самото правителство. Турците запалват Свищов — и Акиф паша им помага в тяхното предприятие — и не мислят, че това, щото тия днес правят на българите, то ще бъде направено и тям утре или вдругиден! Нека говори кои щото иска, а ние сме уверени, че турците са неизлечими и само една смърт ще бъде в състояние да унищожи турската чума, която заражава почти сичкият свят: «Гъроавият ще бъде излекуван само в гробът», говори народната пословица. Щото се касае до българите, то тия днес виждат твърде ясно, че не могат да имат с турците нищо общо и ще умеят да се възползват от турските слабости и да обезпечат своя живот. Свищовският огън е за българите голяма наука, из която тия могат да извлекат своята полза и да захванат енергически да работят за общите цели и за българската свобода. Нека бог да им дава ум и разум; а на турците — повече тъпоумие, щото техните собствени глупости да им строшат главите! Нека палят, нека бият, нека безчестят, дорде могат — часът вече приближава...

Свобода, г. I, бр. 31, 19 юни 1870

[КАКВО ТРЯБВА ДА ПРАВИМ, ЗА ДА ДОСТИГНЕМ ДО СВОЯТА СВОБОДА?]

Букуреш, 26 юния

В 30 брой на нашият вестник ние предложихме въпрос: какво трябва да правиме, за да достигнем до своята свобода? И обещахме се да дадем своят отговор. За да отговаря човек на такъв един въпрос, е твърде тежко, защото нашите работи са твърде заплетени, но ние ще се постареем барем да изкажеме своето мнение и нека другите поправят погрешките ни и да допълнят това, щото сме ние пропуснали. Не трябва да говориме, че турската империя, ако не днес, то утре, трябва да умре и че от нас зависи да ѝ опеете вечная памет, а тогава да се постареем да обезпечиме своята народна и лична свобода и да захванем да живеем исторически, като народ и като хора. Самият ход на работите ни принуждава да работиме по-скоро, защото нито историята на нашият народ, нито падението на турците, нито нашите съседи искат да ни чакат и за нашият кеф да остават хладнокръвни към своите собствени интереси. Ако ромънският чокойски вестник «*Trompeta Carpaților*» и да говори, че Ромъния желае да очува най-дружествени отношения с негово величество султанът и с негово апостолско величество Франца Йосифа, но ромънският народ и ромънските патриоти говорят съвсем друго; ако сръбските вестници и да кадят темян на султанът Азиса и ако белиградските поети и да му пеят химни (Милош Попович, редакторът на «Видовдан»), но ние видиме, че сръбското правителство употребява сичките си сили да земе Босна и Херцеговина и да плаща за тях известни данок; ако черногорският княз, по желанието на Росия, и да се отказва от «Велико и Мало бърдо», но черногорците са готови секи ден да подпалят турското гюбре и да извършат своите дела; най-после, ако гръцкото правителство и да калесва турците да съединят силите на тия две държави, за да преследоват разбойниците, но гръцките острови Тесалия и Епир, даже сама Гърция, т. е. гръцкият народ, е готов сякога да се земе за оръжие и да спаси своята народност.

И така, сяко християнско племе, което живее на Бал-

канският полуостров, се готви да живее и да върви напред; секи иска да съедини своите братия в едно цяло тяло и да стане господар сам над себе си; а ние? — Ние се намираме в някакво си неопределено положение; ние не познаваме още своите интереси, бягаме от своето счастье и от своето добро; ние ставаме славянофили, туркофили, грекофили и пр., само не българофили; ние гониме някакви си мрачни идеи, занимаваме се с дълбоки политики, видиме «иглата при копата, а копата не видиме», с една дума, ние съставляваме големи философически теории, а когато дойде до дело, то ни не търси.

Сърбия, според както говорят почти сичките вестници, иска да земе Босна и Херцеговина и ако тя достигне своята цел, то какво ще да спечелиме ние? — На нас ще да падне сичката турска тежест и ще да удуши нашето народно и човеческо възрождение: войските, които днес стоят на черногорските и на австрийските граници, ще да дойдат в Шумен и Видин; Алипашовата тайфа, т. е. босанските и херцеговинските шпиони, заедно с прочутият Сафет паша, ще дойдат в Русчук и Търново; босанските спахии, читаци и злодейци-харамоеди ще дойдат в България, за да ги хранят българите и пр., и ние ще бъдем убити. А когато е така, то питаме още веднаж: какво трябва да правиме? — Тряба да се ползуваме от обстоятелствата и да търсиме своето. Революция, революция и революция е нашето спасение и повече нищо.

В това също време, когато Сърбия е заета с Босна и Херцеговина; в това време, когато на гръцките острови и в Тесалия се събира огнен облак; в това време, когато турските войски искат да се разпорежават с ромънските дела; в това също време, когато черногорците са готови да изпразнят пищовите си, ние, българите, трябва да се възползуваме и да въстанем. — Друго спасение за нас няма, па не може и да бъде. Но нам ще да отговорят, че българите нямат средства, нямат оръжия и нямат организирана войска. Това не е истина. Българите ще имат сичко, ако само имат силна воля, любов към отечеството и към свободата си, силна десница и бистър ум. Нека секи българин си припомни пословицата, която казва: «Който рано подрани, рано ще се и наяде» или «Дорде се умните наканили, лудите се наиграли».

По нашето мнение, ние днес трябва да оставиме настрана

и черковните въпроси, и враждата с гърците, и препирните със сърбите и пр., и пр. и да се завземем за нашата политическа свобода, дорде не е късно. От нашата политическа свобода зависи почти сичко: когато ние достигнем своята политическа свобода, то и черковният въпрос и сичките други ситни и едри въпроси ще да се решат сами по себе си. Времето вече се измениха и сичките народи търсят днес съвсем друго. Българският народ днес не е такъв, какъвто е бил преди десетина години. Преди десет години той нямаше това развитие, което има днес, и затова тогава той не беше още в състояние да разбере своето положение и да усеща сичката тежест на турското робство, както я усеща днес. Ние, българите, не можеме живя повече така, както сме живели до днес; ние не можеме да търпим вече тия зверски тиранства, които продължават да извършават нашите господари. Ако ние още чакаме и не земем се за пушката и саблята, то нашите градове ще бъдат изгорени, както изгориха Свищов; нашето имане ще бъде отнето из ръцете ни, нашите млади сили ще бъдат подкосени, и от нас няма да бъде нищо. Хората се въоружават и затова трябва да се въоружиме и ние, и напред. . .

Свобода, г. I, бр. 32, 27 юни 1870

[БЪЛГАРСКИЯТ ЧЕРКОВНИ ВЪПРОС СЕ РЕШИ]

Букуреш, 6 юлия

Цяло четвъртин столетие се продължиха българогръцките разпри за българската черковна независимост; цяло четвъртин столетие българският народ постоянствувахе и остана твърд в своето намерение: цяло четвъртин столетие народът чакаше облекчение и духовна свобода и най-после достигна своите цели — б ъ л г а р с к и я т черковни въпрос се реши в полза на българският народ. Секи българин, който има в гърдите си българско сърце, с решението на черковният въпрос оживя и пригответи се да работи за новото здание на нова

България. Но преди да захванем да говорим за ходът на нашите черковни работи и за българският синод, ние трябва да предложим следующите два въпроса: по коя причина българският народ изгони гръцкото духовенство из България и пожела да основе своя независима йерархия? Защо и за какво българският народ ненавиждаше гръцкото духовенство? На тия два въпроса секи честен българин ще да отговори следующото: «Гръцкото фанариотско духовенство беше чуждо на народът, не грижеше се за неговото благосъстояние, не защищаваше го пред законът, не изпълняваше добросовестно своите черковни обязанности, не поучаваше народът и не поправяше неговите погрешки.»

И наистина, българският народ въстана против фанариотите не защото тия бяха гърци, а защото не бяха хора, не бяха пастири и учители и защото тия не само че твърде малко се грижеха за стадото си, а често го продаваха на турците за своите егоистически цели. Но черковният въпрос се реши и българският народ вече има свой синод, който ще да го защитава и да се грижи за неговото благосъстояние. Какво искат българите повече! Нашите читатели ще прочетат по-долу дописката из Цариград, из която ще да се уверят, че и нашият български синод е тръгнал по стъпките на фанариотите и че народът е бил много излъган в своите очаквания. Не е ли за чудо да се не намери в Цариград нито един честен човек, който да стане поръчител за простеният вече от султанът българин? Защо и за какво е на българският народ народен синод и българска комисия, ако не за такива случаи? — Ако захванат да стават и днес такива същи злоупотребления, каквито ставаха във времената на фанариотите, то ние сме уверени, че българите не твърде ще да се прилепят и до своите народни архипастири, и твърде лесно могат да се откажат и от тях. А протестантите и католиците търсят жетва!

Нашите цариградски вестници пишат, че в българският временни синод се разгледват два твърде важни въпроса: българският екзарх на определено време ли да се избира, или за през сичкия му живот? Било решено тоя въпрос да се свърши по вишегласие и членовете на комисията балатировали. Когато били пречетени шаровете и вишегласието било за временно избирание на екзархът,

то двама наши родолюбци (г. г. Кръстович и Стамболски) се отказали от своите гласове и обявили на събраниято, че тия искали друго да кажат, но сбъркали се. В европейските господарства за такъв един постъпак човека изгонват из кое и да е събрание и занапред му не позволяват да се мѣша в народни работи. Ще видиме как то ще да бъде с нашите непостоянни и даже калпави родолюбци.

Но да оставиме това и да продължиме своето обзрение. Ние видиме, че отсега в нашият синод са захванали да стават всякакви злоупотребления, а тоя синод е основан само за време! А какво би могло да бъде, кажете ни, ако тоя синод би бил учреден за сякога? Не щеше ли той да пали и да гаси по своят кеф и никой не би имал право да му каже: «Защо правите това и това?» Цивилизованите народи отдавна са вече решили, че сяко едно «общество» трябва да се преобразува секи три години или даже и сяка година: 1) защото недоброжелателните и развалените хора нямат, в продължението на една или на три годин, време да направят големи пакости; 2) защото умните и добронамерените хора могат да седнат на мястото на лошавите и неспособните; 3) сяко нещо трябва да върви напред и затова за по-новите времена трябва и по-нови деятели, и пр., и пр. Нашият екзарх трябва да бъде избираем за три години и ако той бъде достоен да занимава своето място и занапред, то да се избере наново; а българският синод да се преобразува сяка година по потребностите на самият народ. Ето какви са нашите убеждения за тоя предмет, а народът е свободен да извърши своето желание; ние ще прибавиме само, че в синодът не трябва да се допускат такива лица като г. Кръстовича и Стамболски, защото, когато човек се отказва от своите собствени действия, той твърде лесно може да се откаже и от своята совесть.

Свобода, г. I, бр. 33, 8 юли 1870

ВСИЧКИ ЧЕСТНИ И СВОБОДОЛЮБИВИ НАЦИИ ЗАЩИЩАВАТ С ОРЪЖИЕ В РЪКА СВОИТЕ ИНТЕРЕСИ]

Букурещ, 12 юлия

Европа се пак потресе от оружейните гръмотевици; човеческата кръв пак захвана да се лее за каприциите на Наполеона III и за кефът на Вилхелма; Франция пак желае да покаже на светът, че и до днес не се е още излечила от военната болест и от фалшиво-безумното величие и слава. Французкото правителство е готово вече да изпразни топове си против Прусия; а Прусия е готова да срещне с Наполеона III саблята си. Париж, тоя велики град, който твърде често е бил разсадник на европейската цивилизация, днес дере гърлото си, че ако Прусия не преклони главата си пред величието на французкият император, то великата французка нация е готова да се бори на живот и на смърт; а берлинските бюргери обещаваат Вилхелму, че сякога са готови да му помагат за славата на своето отечество. Тоя частен каприз, който съществува днес в Берлин и в Париж, както се види, ще повлече след себе си сичка Европа и един кървав порой ще да облее и Восток, и Запад. Какви последиствия ще бъдат от тая война, не се знае, знае се само това, че хиляди жертви ще да паднат под ударите на случаит, много народности ще да паднат и много — ще да се възродят. Щастлив е тоя народ, който сумее да се възползува от времето!

Но да оставиме Европа да лудува и да извършава своите желания и да попитаме сами себе си: «А какво ще да правиме ние, българите, в тия критически минути? Ще ме ли ние да помислиме за своето щастие, или ще да продължаваме да преклоняваме коляно пред султанът, да подаваме адреси на Али паша, да целуваме папучът на халваджи Акиф паша и да жертвуваме жените си, дъщерите си и майките си на турският разврат? — По-добро или по-лошо ще да бъде нашето положение после всемирната война, ние не знаем; можеме да кажем само, че ако не помислиме по-скоро да извършиме своите обязанности, то ще да бъдем най-нешастен народ на светът, който е достоен не само за съжаление, но и за презиране.

Секи здравомислящ човек трябва да се почуди на нашето търпение, а особено ако обърне внимание на днешното наше положение, което е дотолкова гнуснаво, щото не може и да се опише. Истина, че се намират и такива хора, които с похвала се отнасят към нашето търпение; но тия хора говорят не от чисто сърце, а из егоистически причини: само воловете трябва да теглят каприците на своят господар; а човекът е назначен от самата природа да не позволява никому да го ездят. Образованите народи се научиха вече да решават сами своите дела и да се грижат за своето благосъстояние: ни една народност не позволява вече на великите, а la Наполеон, хора да я водят за носът. Белгия, Швейцария, Голандия и др., като виждат, че войната — която е готова да се захване между Прусия и Франция — твърде лесно може да докачи и техните интереси, то се въоружиха тутакси и обявиха на сичкият свят, че ще да пролеят и последната си капка кръв, за да увардят само своята самостоятелност и свобода от чия и да е граблива ръка; с една дума, сичките честни и свободолюбиви нации се решиха с оръжието в ръка да защищават своите интереси, без да чакат да чуят какво е мнението на европейската дипломация. Това същото трябва да извършиме и ние, българите. Твърде скоро Турция и Австрия ще да се изгубят от светът и затова ние трябва да употребиме сичките си сили и да спасиме себе си от робството и от тежките страдания. Или сега, или никога.

Както се чуе, турската войска се събира покрай Дунавът и ако бъде нужно, иска да премине в Ромъния; а Росия е готова да премине Прут и да се срещне с турците. . .

Нашите общи интереси, т. е. интересите на българите, сърбите, ромъните и гърците изискват нашият съюз между себе ни, и затова ние викаме сичките християни на Балканският полуостров да ни подадат ръката си и юнашки да защищаваме нашите общи интереси. Българи, сърби, ромъни (и гърци?)! Вашето освобождение настъпва и вашите лаврови венци са вече сплетени. Помогнете си и бог ще ви помогне. Помислете, че само Дунавската федерация ще да ви спаси и вървете напред! Тежко ви и горко ви, ако пожелаете да чакате още. . .

Свобода, г. I, бр. 34, 15 юли 1870

[УГНЕТЕНИТЕ НАРОДНОСТИ ТРЯБВА ДА СЕ ВЗЕМАТ ЗА ОРЪЖИЕ]

Букурещ, 22 юлия

Италия въстана, за да изгони своите тирани, които бяха заборавили и совесть, и бога; Испания изгони своята пиявица Изабела, която погълташе народният пот; Крит повдигна оръжието си против турските кръвопролития и против безчовечните тирани, които палеха и убиваха беззащитната рая; Черногория няколко пъти повдига оръжие, за да отмъсти за кръвта на своите деца и да избави своите братия от тежките неволи; Хаджи Димитър поведе преди две години българските юнаци, за да отрие сълзите на българските майки, а Европа, т. е. кабинетите на великите сили, в сичките тия случаи деряха гърлата си и човеколюбиво викаха: «Ние не позволяваме да се пролива кръв! . . . Император Наполеон III няма да допусне да се режат между себе си европейските народности без никаква причина.» Франц Йосиф великодушно обеща на султанът да му помага против бунтовниците; а султанското правителство кореше далматинците; с една дума, която народност и да въставаше против своите тирани, то тая народност се осъждаваше и наричаше се кръвожадна и варварска; а днес две образовани държави, които се считат първи в Европа, се посрещат на бойното поле с оръжието в ръка и сичкият свят съчувствува или на едната, или на другата, т. е. или на Франция, или на Прусия. И така, ако коя и да е народност желае да достигне своята свобода и своето счастье, то европейските кабинети се въоружават против нея и обрязват ѝ крилето; а французкият народ и немските бирташи се колят между себе си за кефът на ония лица, които сякога са били причина на тяхното нещастие. А кажете ни, може ли французкият или немският войник, който стои днес на рейнските брегове, да каже: «Аз съм дошъл да умра за своята свобода, за своята идея, за своята народност и за своето щастие?» Нам не ни е чудно, че французкият солдат, който преди няколко месеца викаше: «Да живее Рошфор! Да живее република» и пееше Марсилеза, е земал днес пушката си и отива да се бие за каприците на оногова, когото до вчера ненавиждаше — французкият

народ е сякога бил непостоянен, сякога ще и да бъде, — ами ни е чудно, че немските пивари (бираджии) са засукали ръкавите си и умират за своето назадничество.

И така, днес е настало време, щото сяка една нация трябва да помисли за своето щастие и за своята свобода. В това също време, когато двете най-враждебни на свободата господства се борят из за своите каприции, то угнетените народности трябва да се земат за оръжие и да спасят своите земи и своите личности. А такива народности има твърде много в Европа! Днес е настало време, за да се унижат две варварски и безчовечни държави, т. е. Турция и Австрия, и на техните развалини да се възцари свобода, равенство и човечество. Която из поробените народности упусти днешният случай, тя трябва да робува още дълго време, защото подобни сгодни случаи се явяват твърде рядко. Наполеон III, който се нарича господар на най-великата (?) и най-сводолюбивата нация (?), е бил досега най-големият приследовател на свободните идеи и най-големият неприятел на човеческата свобода. Погледайте на неговите действия в Италия, в Мексика, в Испания, в Крит и пр. и вие ще да се уверите в справедливостта на нашите думи. За Прусия ние няма и да говорим, защото нейното военно устройство говори не в нейна полза. Няма никакво съмнение, че както Франция, така и Германия са така също и наши южнославянски неприятели и сякога са били противни на нашето възрождение.

И така, противниците на нашето развитие и на нашето освобождение се колят между себе си, а ние? — Ние трябва да се възползуваме от тоя случай, да изгоним нашите тирани и да свалим от шеята си европейското тютюрство. Време е вече!

Свобода, г. 1, бр. 35, 22 юли 1870

[ГОТВЕТЕ СЕ, ЗАЩОТО НЯМА ДА НИ ЧАКАТ НАШИТЕ СЪСЕДИ!]

Букурещ, 29 юлия

Европейските държави, за които ние до днес говорехме, че се мешават в нашите предприятия, са се заловили между себе си; а поробените, полузависимите и разединените народности търсят случай да осигурят своето щастие и да достигнат своята свобода. Сърбите и черногорците се приготвяват за бой; Гърция и Кипър са се разшавали и турският адмирал Ибраим паша е отишъл с флотата си да кръстосва архипелагът и да наблюдава за гръцките движения; италианците твърде скоро ще да очистят Рим от папата и от кардиналите; в Кроация, Далмация и във воеводство Сърбия народът е вече готов да въстане и ще да въстане (гл. «Застава»), и пр., и пр. В тия критически минути трябва и ние да помислим за своето щастие и добро, за своето съществуване и напредък и за своя живот и свобода. — «Но какво да правиме и що да правиме?» — ще да ни попитат. — Да правиме това, щото правят хората, т. е. да залегнеме да се освободиме и да захванем да живееме като светът, ще да отговорим ние. — «Ние знаеме какво ни ти съветуваш да правиме, но още не е време. . . Почакай малко, потърпи», ще да ни кажат. — «Турция има днес големи сили и много войска», ще да кажат други. — Сичкото това е добро, ще отговорим ние, но Турция почти сякога ще да има толкова войска, колкото тя има днес. Турция е днес по-слаба, отколкото е била до днес, защото днес тя няма вънкашна поддръжка освен из Англия.

Но както и да е, а ние трябва да се приготвиме и щом захване Гърция или Сърбия да работи, то да се намериме и ние готови да вървим напред за своето отечество.

Днес е настало най-сгодното време, каквото отдавна не е било и което дълго време не ще да бъде, и ако не днес, не тая година, не догодина ние не захванем бой с нашите деспоти, то тия деспоти още цяло столетие ще да седят на гръбовете ни.

— Но ние нямаме средства, ще кажете вие.

Италия и Гарибалди така също нямаха средства.

Откажете се сички да плащате данок на турците и вие ще да имате, а турците ще да изгубят средствата си.

Руският търговец-избавител, гражданин Минин, преди да повдигне народът против поляците и да избави отечеството си, рекол: «Да продадеме къщите си, да заложиме жените си и децата си и да откупиме отечеството си.»

Гответе се, защото няма да ни чакат нашите съседи!

Свобода, г. I, бр. 36, 30 юли 1870

[ТУРСКИТЕ РЕФОРМИ СА ГОЛА ЛЪЖА]

Букурещ, 7 августа

Из Русчук ни пишат, че градът им вече опустял и че рядко човек можел да срещне млад турчин; останали били само старците, децата, жените, слепците, куците и Акиф паша: секи отивал в Шумен, секи се готвил за бой, секи очаквал нещо необикновено. Почти секи турчин е уверен, че Русия непременно ще да се възползува от французко-пруският бой и ще поиска да изгони турците из Европа и да завладее Цариград; но по-умните и политичните турци разказват, че Русия не мисли за Цариград, нито за Ромъния, но просто желае да избави и турците, и гяурите от султанските пиявици, които са заборавили и чест, и срам и които за нищо повече не гледат, освен за джебът си. — «Татарите разказват, че гия в Русия живели десет пъти по-добре, нежели в Турция, говорят недоволните турци — следователно, ако Русия покори нашите места, то ние твърде малко губиме, а ако ни тя само помогне да се избавиме от султанските каприции, то ние ще да ѝ кажем «благодариме», и работата е свършена.» Между тия турци има такива проповедници, които желаят да видят братство между християните и турците, но когато ги попитате може ли да бъде християнинът равен с турчинът в сяко едно отношение и трябва ли да бъде съставен един исти закон и за двата народа, то тия ти отговарят: «Нашият закон не допускава такова едно равенство.» — «Но тоя закон трябва да се

измени», отговаряте вие. — «Как може да бъде това, когато законът е даден от бога и когато е повелено на човекът да не изменява в него нито една точка.» — «Но вие не трябва да мешавате божественият закон с правителственият: правителственият закон трябва да бъде съставен по духът на времето и на човечествината, по потребностите на самите народи, а религията си остава религия и законът ѝ — закон», казвате вие. Турчинът захваща да се сърди и казва ви: «Ако нашето правителство да се ръководеше по коранът и ако то да оставеше кадиите да се занимават със съдебските дела, а то да гледа войската си, то ние не щехме да изпаднем в тоя хал, в какъвто се намираме днес. Равенството се не допускава от коранът и затова не трябва то и да бъде.»

И така, турците не могат да изоставят из коранът си нито една точка, а немските, французките и нашите цариградски вестници граят кули на облаците и очакват от турското правителство големи реформи. Един немски (австрийски) вестник преди няколко време говореше, че сближението между турците и българите вече съществувало, а между потурчените и християнските босанци отдавна вече царствувало тясно братство. Да разгледаме тоя вопрос малко по-натънко. Фактически е доказано, че религията у секи прост и необразован народ играе най-голямата роля, а турската религия обещава рай само томува, който победи неверните и богохулниците. Разбира се, че най-прост и най-необразован народ в Европа са турците, следователно турците са и най-големите религиозни фанатици.

И така, Мохамед обещава рай на победителите; а тоя рай е такъв, който може да съблазни почти секи фантаст азиатец и да изкорени в него сяко човеческо движение. «Почвата на раят ще бъде из мускус. Из маргаретарените чедъри ще да излязат гурини или райски девиси, на които слугуват цяло множество прекрасни момчета. Секи светия ще да има по осемдесет хиляди слуги и по седемдесет и две девиси. Освен тия девиси благоверните мусюлмани ще да имат и своите жени, които тия са имали при животът си на земята.» И тоя рай се обещава само на ония мохамедани, които избият няколко хиляди християни, а страшливите ще да отидат в ад!

Както искате, а с такъв един народ, който е привър-

зан към такава една религия, ни един жив и европейски човек не може да има никакво човеческо сближение. Турските реформи не са нищо друго освен гола лъжа, с която цариградското правителство иска да покрие своята голота, пустота и гнилот. По нашето крайно убеждение всеки човек, който може и да помисли, че Турция, когато и да е, ще бъде по-човеческа и по-прогресивна, отколкото е тя днес, то този човек или е луд, или говори това, на което хората се смеят, когато даже сънуват подобни неща. Сичките турски реформи не са нищо друго освен празни комедии, а Али паша е главният гъзбаеджия, който наистина играе своята роля твърде глупаво. Секи безпристрастен човек твърде добре види доколко турските теоретически реформи са приведени на практика и затова ние не желаем да се разпространяваме за този въпрос; ще кажем само, че нашите българи не трябва да се уповават на Али паша и на неговите реформи, защото ще бъдат излъгани, както са били лъгани до днес. Българите знаят кои са турците и кой е Али паша. Време е да работим за своето щастие сами, без да чакаме от турското правителство какви и да е права. Нека бащината ни и дядовата ни кръв бъдат сякога пред очите ни и нека тия ни упътят към това, щото сме ние длъжни да извършим. Прочетете дописката из Цариград.

Свобода, г. I, бр. 37, 8 август 1870.

[ТУРЦИЯ ПИЕ КРЪВТА НА НАРОДА КАТО ПИЯВИЦА]

Букурещ, 14 августа

В Цариград се извърши още една реформа: Мустафа Фазил паша получи министерски портфейл и във верующите хора възкръсна пак надежда и тия захванаха да мислят, че турското правителство, при сичката своя несъвместимост в либералните реформи, ще да бъде принудено да даде конституция, защото, според както говорят тия, то само с това средство ще да спаси себе си от банкрутството, което му грози от сяка една страна.

Мустафа Фазил паша, който преди една или две години беше предводител на недоволните турци, т. е. на «Jeune Turquie» и който правеше съзаклятия против Али паша и султанът, днес стана министър на султанското правителство и обеща се да възроди турското господарство, да поправи финансите, да удовлетвори недоволните, с една дума, да реформира Турция по образецът на Франция или барем по калъпът на Австрия. «Финансите на Турция са разстроени и затова финансовият министър трябва да е учен и разумен човек, а такъв човек е Мустафа Фазил паша», говори един турскофилски вестник.

Не знаеме що мислят другите за това дело, но ние сме убеждени, че турското правителство отдавна вече се е обанкрутило и хиляди Мустафи паши не могат нито да поправят финансите му, ни да спрат падението му. Нима не е банкрутство това, дето ни чиновниците, ни офицерите, ни шпионите, ни Бедискини с Арнаудова, ни Хаджи Иванчо ефенди не получават по шест месеца заплата? Но сичкото това твърде малко безпокои правителството и то продължава да си живее щастливо и весело, да събира даноци по 50 на стотех, да прави заеми, разбира се, разорителни за господарството, но които днес за днес му дават средства за неговото съществуване. По-първите царски чиновници получават акуратно своите заплати, султанът и неговите министри харчат повече, отколкото са харчили до днес, приготвяват се големи войски и подкупуват се нови шпиони, умножава се числото на полицейските агенти и на жандармерията, в арсеналите работят и ден и нощ, въоружават се нови кораби, а най-последно, продават се даноците (беглиците, йошурите, серчим-перчимите и пр.) на такива лица и на такъв начин, щото господарството се предава на съвършено ограбление и на крайно разорение. Разбира се, че при такова едно правителствено устройство ножът ще да потъне до кокалът и гладът ще да доведе кървави и страшни дни: разбира се, че когато народът осиромашее и когато той изгуби сичките източници на своята промишленост и търговия, то той ще да насити своя глад с кръвта на душманите си, които са били причина на неговото нещастие.

Наистина, че нашето правителство, нашите султани, нашите аги и даже турските цигани почти сякога са живели от потът на сиромасите, за злото на християните, за повре-

дата на народното благосъстояние и за унищожението на народната полза; но днес тия злоупотребления препълниха чашата и доведоха народът до крайна нищета. А със законни средства тия злоупотребления не могат да се поправят, защото в злоупотребленията само се състои сичкото турско историческо право! Не желаете ли вие да променят тия наши господари своите вековни обичаи и да ги променят именно в това време, когато тия обичаи са станали окончателно необходимо условие за тяхното съществуване и единствено средство за продължението на техният народоубийствени живот? Това нито може, нито ще да бъде: турското правителство и турският народ ще извършават своите дела така, както са ги извършавали до днес, защото в противен случай тия не щат да бъдат турци и турско правителство. Колкото и да е разорена наша бедна България, но тя се има още достатъчни средства и сили да се труди, за да поддържа още няколко десетки години този порядък, който съществува днес и който разорява и убива самият народ. Най-после, освен вътрешните средства на правителството остава още драгоценното и най-голямо средство — да заключава вънкашни заеми. Мнозина могат да не повярват, че иностранныте банкири и еврейските коалиции, които отдавна вече са прибрали в ръцете си банковите обръщания, ще да се съгласят да правят милиони заеми на турското правителство, което е дошло до такова явно банкрутство; но тяхното съмнение е съвсем напразно. Множество съвременни примери доказват, че колкото и да е разорено и ограбено едно господарство, колкото и да бъде бедствено положението на финанците му, но ако това правителство има полиция, войска и верни, покорни и страшливи поданици, то банкирите и евреите ще му дават пари на заем, и то с такива проценти, които са разорителни пак за самият народ.

Да земеме за пример Австрия и нейното положение в 1848 и 1866 години, Испания, мексиканският заем и съвременният господарствени кризис в Италия. До това време, докогато Турция би имала вътрешни или вънкашни кредит, дотогава тя ще да живее и ще да убива народния живот и неговото щастие; тя ще да пие кръвта на народът като пиявица, а когато изсмуче и последната капка, тогава ще да издъхне и сама от себе си.

Но трябва ли ние да поддържаме съществуването на нашите собствени мъчители? Трябва ли ние да очакваме този ден, в който ще бъде Турция съсипана сама от себе си, когато и нашето състояние тогава ще да заприлича на полумъртъв леш? Трябва ли да позволим на турското правителство да изсмуче даже и кръвта из жилите ни? Ако Турция падне, то тя ще да падне от нашата слабост и от нашата физическа и нравствена смърт, следователно ние не печелиме нищо, или по-добре да кажа, губиме сичко. Най-доброто средство, за да предохраним себе си от окончателното падение и от неизбежната смърт е да отнемем средствата на турското правителство, чрез които ни то убива и угнетява, а това средство са парите. Ако християнските народи на Восток се откажат да плащат данок на султанът, то Турция ще да падне и ни един европейски банкир не ще да бъде в състояние да я поддържа. Когато Турция изгуби вътрешния си кредит, то вънкашният няма да ѝ помогне, защото ни една еврейска компания не ще да пожелае да хвърга парите си на вятърът. Ако българите желаят да останат живи и здрави, то тия трябва да се откажат да плащат данок, а когато извършат това, то Турция не ще вече да има ни войска, ни полиция, ни шпиони, ни топове, ни пушки Шаспо; а ние само това ѝ желаем. Не давайте пари, ако желаете свобода!

Свобода, г. I, бр. 38, 15 август 1870.

[ТРЕПЕРЕТЕ, ТИРАНИ, ЗАЩОТО ДЕНЯТ НАБЛИЖАВА!]

Букурещ, 22 августа

Почти всеки ден получаваме писма и дописки из България, в които се оплакват от турските злоупотребления и в които се описват правителствените чиновници с най-черни и с най-кални бои. Да повторяваме и да излагаме тук тия злоупотребления е и неинтересно, и глупаво, защото тия са вече известни на сичкият свят и честните и благородните хора отдавна вече са оценили турското правителство и оценили са го така, както то заслужава; тия

14 Л. Каравелов, т. 7

отдавна са се погнушили от Алипашовите реформи и от похвалите, които се раздават на турската администрация; но ние пак сме длъжни да сваляме сякога маската от лицата на шарлатаните и да ги показваме пред светът в такъв вид, в какъвто тия се намират естествено. Нам ни се чини, че всеки честен човек е длъжен да обличава ония шарлатани, които лъжат светът и не червенеят и които са дотолкова самонадеяни в своите шарлатанлъци, щото са се съвсем уверили, че тяхната калпава монета никога няма да изгуби своя кредит. Ето защо ние твърде често се занимаваме с личността на Али паша и с личностите на неговите мекерета (Михайловски, Шнайдер, Арnaudов и пр.), за което ни окривяват някои наши хора. С големите шарлатани трябва и голяма борба.

И наистина може ли човек да остави на мир ония хаирсъзи, които из ден в ден стават по-лошави и по-подли? Може ли човек да премълчи, когато види, че великият дипломат Али паша вярва и до днес Арnaudову, Шнайдеру, Геновичу и пр. и изпраща ги даже и в сегашно време да компрометират честните хора и да деморализират народът? Не мисли ли Али паша с такива едни средства да излечи своето старо господарство, което е вече потънало до ушите? Че Турция трябва да погине, а християните в османската държава — да възкръснат, това е вече вярно като ден и очевидно за всеки, даже и за глупците. За неспособността и за гниlostта турска е вече много говорено, много писано, много разсъждавано; говорили са и приятелите, и неприятелите турски, говорили са и тия хора, които имат разнообразни направления; писали са досега и умните и глупците, даже и сам Фуад паша, или по-право да кажем, и сам Али паша. Сичките тия хора са дошли най-после до такова едно заключение: «Турция не може да съществува, ако тя върви по тоя път, по който е вървяла досега.» (А може ли тя да върви по друг някой път? — Разбира се, че не може.) «Правителството е само причина, за да бъде в Турция такъв безпорядок и такава темнота; правителството само спира народното развитие и препятства на напредокът и на цивилизацията.»

Постоянните волнения и въстания, които произхождат между християнските поданици на султанът, свидетелствуват, че народът не е вече в състояние да търпи

турските насилия. Постоянните протести от страната на образованите българи, които катадневно се приследоват и угнетават, служат за доказателство, че турската империя е противна на сяко образование, на сяка истинска наука, на сяко положително право и на всеки закон. Всеобще безправие, повсеместно беззаконие, своеволни безпорядок, неограничени деспотизъм с сичките негови кървави и безчовечни принадлежности — ето какво съставлява същността на сегашното турско правителство. Разбира се, че едно подобно господарство не може вече да съществува, а особено в такова едно време, когато народното самопознаване разбере своята обществена сила и когато народът ясно вече види правителствената слабост. Ако християнските въстания, които досега са се случвали на Балканският полуостров, и да нямаха до днес успех, то това произхождаше по тия причини, че у християнските народности в Турция не беше още съзряло народното и човеческото самопознаване и че не съществуваше между тях яко сближение и братско единство.

Ние мислиме, че всеки добросовестен българин, сърбин, грък, арнаутин и ромънин са длъжни с сичките си сили да развиват народното съзнание, защото само най-тесните сближения между християнските поданици на султанът ще да ги избавят от Алипашовите нохти и от Байстовите примки. Ако развитите и честните хора се не постараят да увеличат това сближение, то то не ще да се яви само от себе си и правителството, колкото и да е глупаво и ограничено в своя състав, сякога ще да намери достатъчно умение, за да се удържи и да окъсни своето падение. Освен това то ще да унищожава малко по малко зарождащото се съзнание и нашето сближение с това, че ще да въоружава една народност към друга и ще да разединява интересите на тия народности, като награждава едната народност и унижава другата.

Секи вече твърде ясно види, че Али паша се ръководи по Метерниховата система «раздвой, па владей» — гръцко-българските несъгласия ни са пред очите. Тряба да забележиме тука, че българите съвсем не са криви в това нещастие, защото тия желаят това, щото е право и щото принадлежи тям по човеческите закони; но криви са гръците, които със своите глупави фантазии

унищожаваха своето собствено щастие. Но сичкото това се измина и за нас настанаха по-ясни и по-светли дни. Опитът научи вече и нас, и сърбите, и гърците, и ромъните, че сички ние сме длъжни не да търсиме византийски империи, Душанови и Симеонови царства, наполеоновски величия и народно първенство в чуждите държави, т. е. под хабсбургският орел; а да достигнеме своята свобода и да живееме между себе си като братия от една майка и с еднакви идеи. Днес ние вече забележаваме, че народностите, които населяват Балканският полуостров — и които се разделяваха на малки партийки с различни направления, — захващат да работят за общите интереси и да се ръководят по истинно човеческите и природните закони; а това явление ще да убие Турция и Австрия и ще възкръси падналите народности. А когато е така, то никакви Арнаудови и Шнайтери няма да бъдат полезни на турската власт и Али паша напразно харчи своите лири, които твърде лесно могат да му послужат в онова време, когато падне в немилост у султанът или когато иде в Халеп да дреме в харемът си.

Треперете, тирани, защото денят приближава!

Свобода, г. I, бр. 39, 23 август 1870.

[НИЕ ТРЯБВА ПО-НАПРЕД ДА БЪДЕМЕ СВОБОДНИ, А ПОСЛЕ ДА НАРЕЖДАМЕ СВОЕТО ЦЪРКОВНО И ГРАЖДАНСКО УПРАВЛЕНИЕ]

Букурещ, 1 септември

Сичките народи в Европа се намират днес в движение, сяко племе иска да върви напред, сяка народност иска да живее самостоятелно, секи човек желае да се управлява по своята воля, да се ръководи в животът си съобразно със своите лични и обществени потребности и не иска да му седят на вратът отделни личности, да го управляват по своят произвол и да ядат наготово неговият пот и кръв. Наполеон III падна и Франция провъзгласи ре-

публика; Италия твърде скоро ще да последува примерът на своята съседка; Испания е готова да се запали от едната страна на другата; Австрия се люлее и както се види, нейното име ще бъде удадено и унесено в река Лета; Росия е принудена да прави реформи и нейният демократически император се бори с аристократията и принуждава я да признае народните права; немците се съединяват; с една дума, сичките господарства очакват важни събития и готвят се за нов исторически живот.

А ние българите? — Ние в продължението на двайсет и пет години се бориме с фанариотското духовенство, го-нине гръцките архиереи и мислиме, че вършиме работа. Истина, че нашето освобождение от фанариотското иго е твърде важно; но трябаше ли да се убиват толкова сили и да се продължава тая борба толкова години? Ние мислиме, че българският черковни вопрос се реши още в онзи ден, в който българският народ обяви своята воля, че не желае вече да се подчинява на гръцкото духовенство; а фанариотското иго биде свалено от българските шии още тогава, когато гръцките владци се изгониха из България. Но да речем, че българският черковен вопрос не беше решен окончателно, защото той не беше още решен от турското правителство и българите нямаха право да си съставят синод и да управляват своята черкова самостоятелно. Но и това затруднение се вече свърши и ние имаме своите права в ръцете си.

А що виждаме днес? — Нашият български синод върви в темнотата и не знае и сам що работи и що трябва да работи; а патриарх Григорий, като истинен пастир на Христовото стадо, моли правителството да му позволи да събере вселенски събор, който да реши българският черковни вопрос по правилата на Христовата черкова — не знаеме само ще ли и патриарх Григорий да провъзгласи себе си за непогрешим, както постъпи в това отношение папата. Според както ни пишат из Цариград, патриарх Григорий известил великият везир, че ако той не позволи да се събере желаният събор, то отец Григорий ще да си даде оставката; но оставката му се приела и той трябва да иде на покой. Разбира се, че патриарх Григорий е постъпил в това отношение твърде неблагоприятно и изгубил е своите доходи съвсем напразно, защото никакви събори, никакви проклетия, никакви сили и никакви

интриги няма да помогнат на гръцкият клир, за да прегърне пак българите в своите обятия. Тежко е да принуди човек седем милиона народ да уважават неговата воля! Никога българският народ няма вече да вове шията си в гръцкият яръм, никога патриархът не ще да пасе вече българското стадо, както не пасе вече русите, сърбите, ромъните, черногорците и свободна Гърция. Сичкото това ни накарва да дадем по един съвет и на българите, и на гърците.

До българите: Постарайте се да уредите по-скоро своите черковни дела, защото времето е късо, а обстоятелствата не чакат. Време е да помислиме за своето спасение, за своят исторически живот, за своето щастие и за своята физическа свобода. Зарежете черковният вопрос, защото той никога няма да бъде решен окончателно, дорде Али паша намира в него свои интереси. Ние трябва по-напред да бъдем свободни, па после да нареждаме в земята си свободни черковни и граждански управления. На Али паша са полезни нашите вражди и несъгласия с гърците и той, като ученик на княза Метерниха, ще да подклажда дърва в тия вражди и несъгласия. Подайте ръката си секиму, който е враг на турците, и когато бъдем сички свободни, то ще да делиме своето добро между себе си и ще да дадем секиму това, щото му принадлежи.

До гърците: Изхвърлете из главите си тия луди мечти, които ви дразнят за възобновението на Византийската империя. Подайте на българите ръката си и залегнете да освободиме нашето общо отечество от тежките мъки и страдания и от турският тиранизъм и своеволие. Ние сме 14 милиона и ако вие днес поддържате турското правителство, то и вас ще да смачкаме под краката си, както и турците. Бъдете хора и патриоти или тежко ви и горко ви! Вие без нази сте нула и рано или късно ще да познаете, че освен южните славяни вие нямате приятели на светът. Накарайте своят патриарх да смири своята антихристиянска гордост и да признае правата на християните. Кръвта, която се е запекла на нашите уста, и раните, които зеят на нашите тела от фанариотските ножове, вие трябва да залечите, защото другояче вие сте изгубени. Подайте ни братска ръка, дорде не е късно!

Свобода, г. I, бр. 40, 2 септември 1870.

[БЕЗ ОРЪЖИЕ НЯМА СПАСЕНИЕ]

Букурещ, 7 септември

Преди една година Мацини казал на един наш българин за турците следующото: «Тия хора дойдоха в Европа преди 480 годин, но и до днес ние не видиме от тях нищо човеческо. Европа освен вреда нищо от тях не е видяла; тия сякога са били гонители на просвещението и напредокът; тия сякога са унищожавали сичко, щото е велико, прогресивно и свято. Днес сичкият свят се старае да воведе по-добро господарствено устройство във всяка една държава и между секи един народ, а Турция си остава такава, каквата е била преди 480 години; тя и до днес не е в състояние за никакъв човечески и прогресивни живот; тя не може да извърши никакви преобразования. Аз мисля, че тоя трън или трябва да се прероди, или съвсем да се изчисти из Европа. Само християните на Балканският полуостров са способни да введат правилни закони и разумно господарствено управление в умиращата турска империя. Аз не съм съгласен да се изгонват турците из Европа; но ако тия не пожелаят да се подчинят на тия закони, които ще да им съставят днешните техни поданици, то нека си вървят, отдека са дошли. По-добре е да се унищожи една част, нежели да гние сичкото тяло.» Ние се решиме да приведем тука Мациниевите думи, за да докажем на българите, че даже великите космополити не могат да търпят османлиите, както либералните хора не можеха да търпят Наполеона. Както Наполеон беше бич на народното право и на свободата, така също турците са били, са и днес чума за общеевропейският напредок и за човеческото сближение. Дорде турската империя живее и дорде Цариград се намира в ръцете на султаните, дотогава европейските кабинети няма да престанат да се грижат между себе си, дотогава християните ще да се мъчат и ще да страдаят.

До нас дойде слух, че генерал Игнатиев подал на Портата някаква си нота, в която иска да се дадат на християните права на християните; а Али паша се приготвява да приведе в действие своите хатихумаюни и хатишерифи. Тоя слух е отчасти подействувал на някои тукашни българи и някои от тях захванаха пак да се

надеят и да мечтаят за фантастическият дуализъм. Нашите читатели вече знаят нашето убеждение; но ние сме принуждени да го повториме, за да могат тия да разберат това, щото ще да говориме по-доле: н и е и с к а м е с и ч к о и л и н и щ о. Секиму е вече известно, че Турция не е нищо повече освен хайдушка чета, на която характерът е като на всяка варварска хайдушка чета, да разрушава, да пали, да убива, да ограбва, да угнетява и да яде наготово — другояче тя не може да съществува. Ние сме уверени, че както е тежко да отучи човек циганинът да краде, а чифутинът да лъже, така също е твърде тежко да отучи и турчинът да убива и да отнима чуждото — това му заповяда коранът. Ако турчинът промени своя характер, той вече не може да бъде турчин, а нещо друго. Ненаправно съществува пословицата: «Пази боже, от турчин нетурчин!»

Друга българска пословица казва: «С турчин дружба не бива.» В последните дваесет години ние се надееме твърде много, твърде много разсъждахме и правихме фантастически теории; но от сичкото това излезе положителна нула. Не знаеме от що и от какво, но ние българите, под влиянието ли на гръцкото възпитание, или под влиянието на турския камшик, сме дошли до тая способност, щото да утешаваме себе си, да се надееме на въображаемите защитници и да очакваме от Али паша права и привилегии или да кадиме темян на султан Азиса, за да ни капне в устата. Сичките тия мечти са празна фантазия, от която само Арнаудов, Михайловски и сичката тяхна компания може да се възползува, а повече никой.

Какви теории ние не изказахме в последните дваесет години? Ние развивахме идеи — разбира се, че между себе си, за които турците нямаха никакво понятие — твърде велики, т. е. и дуализми, и солидарност с турците, и панславизъм, и туркофилство; а най-после, намериха се и такива гении, които искат да свършат сичките български въпроси с перо и да възкръснат българският народ с мастило. Ние никак не оглътваме ползата, която могат да ни принесат образованието, перото и мастилото; но сяко едно нещо има своите граници. Стигат вече нам фантазии и празни теории, стигат нам сладки надежди и мъдрувания, каквито твърде често срещаме в «Право», «Оте-

чество» и пр. Ако ние още десет или дваесет години вървим по тоя проклети път, по който ни водят и приятели, и неприятели, то ние ще бъдем изгубени за сякога. Тряба ли да доказваме тука за нещастното наше положение? Тряба ли да доказваме тука, че турското правителство е свършени банкрут, финансов банкрут, нравствено-обществени банкрут, политически и физически банкрут? А на тоя банкрут сме ние кредитори и ако не земем навреме своите капитали, то ще да се обанкрутиме и ние след него.

Помнете само едно, че турците и сами не вярват в своето настояще, а треперят за бъдещето. В материално отношение Турция пропада повече, нежели в нравствено; а заедно с нея пропадаме и ние: българите са ограбени до най-крайната граница. Няма търговия, няма промишленост, няма пари, няма хляб! България скоро ще да остане гола. А при сичкото това правителствените потребности и разходи се увеличават от година на година. Да се подкупват шпиони, да се правят реформи, да се пътува по Европа и да се залюбва в Евгения, да се правят кривати в харемите и да се прекрояват дрехите на войската, сичкото това изсмуква последните сокове из жилите на нашият народ; а народът чака щастие и добро.

Една из цариградските газети обвинява ония патриоти, които проповядат въстание и които казват, че само с оръжие ще да спасят българите своето отечество; тая газета казва, че българите ще да възкръснат само тогава, когато се развие между тях науката, индустрията и търговията. По нашето последно убеждение и науката, и индустрията, и търговията могат да се развият само тогава, когато българите бъдат свободни политически. Ние видиме, че стотини, хиляди млади хора не знаят къде да се денат и дека да употребят своите знания; тия не видят от своето знание никаква полза, нямат никаква бъдещност, ни кариера, ни средства, за да се прехранят. А ако е така, то защо е човеку и образованието? Сичкото това ни принуждава да повториме своите думи: «Без оръжие няма спасение и колкото по-скоро се земе нашият народ за него, толкова по-прекрасно ще да бъде неговото бъдеще.»

Никога турското господство не се е намирало в

такава физическа и нравствена слабост, колкото сега. В това също време, когато правителството вече твърде ясно види своята неспособност да удовлетвори законните требования на християнските народи и да умири духовете, то естествено трябва да се земе за крайни и фалшиви мери, с които да спаси своята империя. За пример на това служи войската в Шумен, за която министерството е отпуснало пари за 60 000 хора, когато тя са само 16 000. Кражба и шарлатанство! Акиф паша лъже Али паша, Али паша — султанът, а султанът — сам себе си. Турция няма войска, няма пари, няма ум, няма разум, няма сила. Време е да се освободиме и да бъдем хора. Или сега, или никога!

Свобода, г. I, бр. 41, 7 септември 1870.

[НИЕ ИСКАМЕ НАРОДНА РЕВОЛЮЦИЯ]

Букурещ, 15 септември

Трайна, щастлива и прогресивна държава може да бъде само тая: 1) която е съставена из една народност или барем из едно племе, което има еднакви нрави, обичаи и религия; 2) която е съставена на либерални начала, както напр. Америка, Швейцария и Белгия. Сичкото това са разбрали и нашите цариградски дипломати и маджаро-немците и измишляват всякакви теории, за да удържат своето господство и да продължат своето съществуване. Австрия даде някои права на маджарите, даде им отделни министерства, т. е. даде им военни министър без войска, финанс министър без пари, министър на правосъдието без право и т. н. Някои наши дипломати видят в тая комедия щастие и затова желаят да видят и в нашето отечество такива също преобразования; там им се чини, че ако турското правителство земе войници и из християните, ако то намести няколко българи чиновници в господарствена служба и ако позволи и на българите да постъпят в турските школи, то българите твърде много изиграват от това.

Най-напред трябва да забележиме, че Турция не е

Австрия, Али паша не е Байст, а турчинът не е немец, следователно и австро-маджарската господарствена система е съвсем невъзможна в Турция. Българите, и въобще християните в Турция, имат дело с хора, които нямат даже елементарно образование, които не знаят даже да четат и да пишат, които са задънени в най-дълбокото невежество, които са заплетени в предразсъдъци и в религиозни бленуванета, които са възпитани като животни и които не са способни за нищо друго освен за леност и за агалък. Това, щото в европейските господарства може да се извърши за ден или за два, то в Турция не може да стане и за сто години или никога. Ние се съзнаваме, че между Австрия и Турция има голямо сходство; различието е само в това, че немците искат да имат влияние над другите народности чрез своето образование, а турците, които са неспособни за никакво учение, запрещава и на своите поданици да вървят напред. Немецът казва: «Бързай ти колкото искаш, но и аз имам крака и надеям се да те догоня и прегоня, и пак ще да те управлявам по своята воля.» Турчинът напротив говори: «Аз не мога да вървя напред, затова и ти трябва да стоиш на своето място и да се не мърдаш ни наляво, ни надясно.» Австрия прави школи, устроява дружества, старее се за възпитанието на децата и пр. и чрез това прави своята пропаганда; Турция убива сяко прогресивно движение, развращава народът с повече и повече, затваря училищата, праща учителите в заточение и пр. и чрез това мисли да живее и нататък.

Българските учени и честни хора със стиснати зъби и кързави очи се борят с турският деспотизъм и с големи мъки и сградания се трудят да пуснат в народът лучи на истината и на знанието. Хиляди българи са погинали на съзят път; тях са прехапали острите зъби на турският фанатизъм. Само най-твърдите характери са оцелели и чрез хлад и глад, чрез унижения и оскорбления, чрез мъки и страдания са успели да пуснат семе по младата българска нива. Тежко е да определи човек щат ли тия да възгоржествуват скоро, но очевидно е, че турското правителство не е вече в състояние да ги изстреби; а това, щото съществува, трябва и да расте.

Цариградските вестници са се завзели да докажат на турското правителство, че за неговата полза или, според

техните думи, за ползата на Ориентът, то трябало да земе войска и от християните. «Турция» е поместила една статия под заглавие «За движимата гвардия в Изток», в която между друго говори: «Нека Турция се не бави никак, а да въоружи народът. Истина е, че никаква опасност я не заплашва; но що има, ако тя бъде готова да стои насреща на приключенията (?). Опитът на една народна движима гвардия не може ли да се направи? Но преди да се земе тази мярка, не ще ли бъде по-добре да се даде на всеки поданик право да защитава и владетелят си, и страната си? Различните народи, които се намират под общото наименование турски поданици, нямат ли и тия интерес да защитават земята си? Като оставим настрана сяко кавалерско чувство (?) да приемем само интересът, който е привлекателна сила на човеческите действия (!!), не щем ли да заключим, че християнинът може да умре за отечеството си, както и мусюлманинът, когато стане нужда? Като приеме християнини във войската си, правителството най-напред ще я удвои, без да има да възпира някакъв безпорядок (?!). Разбира се само по себе си, че християнските поданици на Портата ще да се слоят с мусюлманските табури, за да се избегне всеки дух за корпус, който би могъл да вреди еднородността на войските (???!). Никак полкове мусюлмански, арменски или гръцки в тяхното вещество (???!). Една единствена (турска) войска.» Нам ни се чини, че тая статия е писал или някой шарлатанин за лири, или някой идиот, който и сам не разбира що говори, що мисли и що иска. Но нищо, скоро ще дойде онзи ден, когато българският народ достойно ще да награди своите неверни синове. Но както и да е, а турското правителство извършва вече това, щото желае тоя шарлатанин: казацкият полк, в който имаше много българи, се развалил и казаците са разместени по турските полкове.

Повторяваме, от турското правителство ние не очакваме никакво добро и затова трябва да се ръководиме по следующата програма: ние искаме да произведем народна революция и да изринем турското правителство заедно с неговото гюбре. Ние я искаме и ще да я произведем; ние я желаеме и ще да я видиме. Ние желаеме да вдвориме мир, свобода и равенство на Балканският полу-

остров чрез Дунавската федерация и твърде скоро ще да достигнеме целите си. Тежко и горко на ония лица, които пожелаят да ни станат на пътят! Нашата цел е да унищожиме турското правителство и затова, който ни съчувства, нека ни подаде ръката си. Такива са народните желания, такива трябва да бъдат и нашите.

Свобода, г. I, бр. 42, 16 септември 1870.

[ВЗЕМЕТЕ ЛОПАТИТЕ СИ И ИЗРИНЕТЕ ТОВА СМРАДЛИВО ГЮБРЕ!]

Букурещ, 22 септември

Когато един народ очаква вече своята неизбежна смърт и когато се готви да изпие и последната чаша на своето съществуване, то тоя народ се предава на извънредно розкошество, на разврат и пьянство, на сладострастие и скотство и предава своята съдба на случаят или на «аллах керим».¹ Такова едно явление ни представлява древна Гърция, преди тя да падне под ударите на Александра Велики и под римското владичество; такова явление ни представлява Рим във времето на императорите; това видиме и във Византия, в папската държава, в Полша, във Венецианската република и в монархическа Франция и Испания; подобно явление може да забележи всеки в тия критически минути и в Турция и Австрия. Тия народи, които са дошли до такова едно критическо положение, трябва или да се преродят и да захванат нов живот, или да умрат, защото течението на времето не търпи никаква неподвижност и човечеството трябва да върви или напред, или назад. Но за да бъде възрождение в кое и да е господарство, то това господарство трябва да има животворящи сили, без които никакъв напредок не може да бъде; а подобни сили ние не видиме нито в Австрия, нито в Турция. Тия две държави са съшити из различни елементи, които са противоположни един с други и които съставляват едно цяло — или които носят чуждото иго — само

¹ Благодарен съм.

затова, защото не е още настанал онзи ден, в който тия елементи ще да познаят сами себе си, ще познаят своите сили и своите интереси. Днес е настанало такова едно време, в което народите не желаят да търпят деспотизъм даже от своите собствени владетели, нежелат да носят чуждо иго и да живеят по кефът на различни Азисовци, Акифовци, Байстовци и Андрашиевци! Духът на времето действа и на поробените народности в Турция и в Австрия и тия захванаха да търсят своите народни и лични права и да се стремят към своето величие. Ние поместяваме две дописки, една из Цариград, а друга из Белиград (под буква в.), из които нашите читатели ще да разберат стремленията на най-първите народи на Балканският полуостров; колкото за третата дописка из Русчук, ние желаем да поговорим по-пространно.

Ние казахме вече, че развратът и пианството, сладострастието и розкошеството са главни признаци за падението на един народ и на едно правителство; а тука ще да прибавим още, че в Турция сичките гореказани пороци са дошли до най-крайните предели. Разбира се, че кръщението у сичките народи на светът има религиозно значение, защото с него се определява в коя религиозна секта ще да принадлежи новороденият младенец; такова също значение има и еврейското обрязание и мохамеданският с ю н е т. А що видиме ние днес у турците? В Русчук (в Туна вилаети) главният турски управител обрязва децата си и тоя религиозен обряд се съпровождава със сякакви гнуснави пианства, развратности и пр. Мохамедовите служители се приготвяват да изпълнят религиозният обряд над Акифовите деца; а Акиф е окружил себе си с цигани, циганки, гевендии, кьочеци, пехлевани и пр. и наслаждава се със земният рай! А още искал да приеме и сам участие в тия оргии, ако да не бил руският консул! Ние калесваме най-големите и най-гнуснавите развратници, каквито и да се намерят в Европа, да дойдат сега в Русчук и да видят с какво се занимава главният управител на България, и ако тия се не погнусят от Акифовата сватба, то ние ще се съгласиме, че Турция се намира на най-високата точка в своето развитие; а турският народ е по-целомъдрен от августинските калугери и от светогорските патери. Ние сме уверени, че ако Акиф паша би направил тая сватба в Рим, който се слави със

своят разврат, то и Пия IX би повелел да го затворят, заедно с неговите сватове, в лудата къща. И тая гнуснава сватба става на български разходи; а българите са обязани да дават пари, да се радват на Акифпашовите веселия и да се молят богу за дългоденствието на султанът и на великият валия!

Да говорим повече за тоя предмет е напразно; ще кажем само, че когато в Русчук, в къщата на великият валия, произхождат такива гнуснави и развратни дела, то секи може да си представи какви са турските чиновници в другите градове, дека руският консул няма да мине покрай пашовата къща и да засрами пашата? А дека ви са реформите, Али паша? Дека ви е прогресът и цивилизацията, с които се хвалите пред европейският свят? Размислете се като човек и кажете ни: има ли що-годе човеческо и прогресивно в Акифпашовата сватба? Не ли ви е срам и сами от себе си? Докога вие ще да бъдете варвари, развратници, безсовестни животни и гнуснава помия? — Тежко ви и горко ви!

А вие, християнски народи на Балканският полуостров? Докога ще вие да търпите тия гнусотии? Хайде земете пушките си или не... не пушките си, а лопатите си и изринете това смръдливо гюбре, което заражава къщите ви и развращава нравите ви! Турската смърт се приближава, а вашият живот се приближава. Време е вече да изринем Акифпашовците в Азия, дека им е свободно да извършават своя разврат безпрепятствено.

Свобода, г. I, бр. 43, 23 септември 1870.

[НАШИЯТ НАРОД Е ОТВОРИЛ ВЕЧЕ ОЧИТЕ СИ]

Букурещ, 29 септември

На парижката конференция турското правителство се обеща да въведе в своята държава равноправност; а в 1859 год. турските и западноевропейските вестници затръбиха, че новият султан е готов да извърши сичките свои обещания колкото се може по-скоро, готов е даже

да направи повече. Ние помниме, че «П. Лойд» и «Пресс д'Ориан» говореха още в онова време, че турското правителство е привело вече в изпълнение своите обещания, че в Турция са введени правилни и конституционални закони, че християните и турците са равни пред законът, че положението на християните е пет пъти по-добро от положението на турците и че християнските народи блаженствуват. Много европейски вестници познаха вече своите заблуждения и земаха своите думи назад; но пак се намират множество немски, французки и маджарски органи, които и до тая минута се провикват, че Турция върви напред, с едри крачки, към своето образование, че тя от ден на ден напредува във вътрешните свои законодателни устройства и че ако работите вървят така, както са вървели от 1856 и до 1870 година, то Турция ще да се брои за една из най-цивилизованите държави в Европа.

Да видиме сега доколко бяха и са верни гореказаните известия и хвалби, които се въздаваха на либералното турско правителство. От много градове из България постоянно ни пишат, че равноправността в Османската империя е съвсем гола лъжа, че свидетелството на християнинът няма никакво значение и че християнските чиновници нямат друго употребление, освен да клатят глави и да одобряват това, щото са решили вече агите. Ние постоянно видиме, че турците убиват или ограбват множество християни, но остават ненаказани, защото не се намира мохамеданин, който да бъде свидетел за извършеното от тогова или оногова престъпление. Така също ние видиме, че турското правителство и турският закон не само че не забраняват на читаците да безчестят българските момичета и да ги турчат насила, но още ги насърчават да правят подобни насилия, даже ги награждават за техните заслуги. Турчинът улавя българка, обезчестява я, завожда я в турските харемлъци и обявява на мезличът, че тая и тая българка бягала от родителите си, дошла в неговата къща и желала да се потурчи. Мезличът повелява да доведат християнката пред законът и да каже сама желае ли да промени вярата си. Довождат християнката, но довождат я закрита, както обикновено се закриват туркините, и мезличът я пита желае ли тя да се потурчи. Ако християнката каже, че желае, то я поуризат; а ако тя каже, че не желае, то я водят пак в ха-

ремлъците и там я убеждават и наставляват. Твърде много пъти се е случвало, случва се и днес, че наместо християнското момиче турците извождат някоя забулена кадъна, която казва, че желае доброволно да бъде мохамеданка, и мезличът дава повеление да потурчат християнка[та]. Родителите на тая християнка казват, че изведената пред мезличът жена не е тяхната дъщеря, и молят се да ѝ се открие лицето, за да се уверят тя ли е, или не е, но техните молби остават напразни, защото сяка една жена, която проживее няколко деня в турските хареми, то не може вече да отбулва своето освещено от коранът лице даже пред своите рождени брате и роднини. А в това също време гяуринът не само че не може да земе за жена мохамеданка, но запрещава му се даже да разговаря с нея и да ѝ погледа в очите. Кажете ни сега, дека е турската равноправност?

Ако някой българин да обезчестеше или само да закачеше някоя туркиня, то какво биха направили с него турците и как трябаше да го накаже конституционалният турски закон? — Тоя българин трябаше да бъде обесен. А ако туркинята и българинът обявят желание, че тия искат да бъдат мъж и жена? — Турските закони не позволяват подобно беззаконие. А ако туркинята побегне с християнин и поиска да се кръсти? — И туркинята, и християнинът трябва да бъдат обесени. Ето какви са турските закони, а Али паша се не срамува да лъже светът, че в османската държава владее свършена равноправност! Но нам щат да отговорят, че турските религиозни закони, които са осветени от времето, не позволяват на мохамеданите, а особено на мохамеданките, да приемат християнска вяра или да се сближават с християните. Но и християнските религиозни закони не позволяват на християните и християнките да променят вярата си. А кажете ни, какво право имат турците да нарушават християнските религиозни закони, а християните да нямат същото право? Защо за единът бялото да е бяло, а за другият черно? Защо единът да бъде обесен за това също престъпление, за което другият бива награден? Не ли е законът един за всякого? Ако ние да бяхме предложили на Али паша или на Акиф паша сичките тия вопросы, то щяхме да получим следующият отговор: «Ние сме ваши завоеватели и ваши господари, а вие сте наши поданици и наши робове, следователно това, щото можеме ние, това вие не

можете.» А турските мезличаи ще да ни отговорят така също, както тия отговориха на Хаджи Атанаса в Русчук: «Ха сиктир, хей, гяур! За какви равноправности ни говориш, когато ти си гяурин, а ние сме мюсюлмани?»

Из сичкото това ние си съставляваме понятие, че турските глави и турските закони не е в състояние да преработи нито Али паша, нито европейските кабинети, нито Наполеон заедно със своите братия. В Турция ще да бъде воведена равноправност само тогава, когато ни един турчин не остане на Балканския полуостров. Сичкото това твърде ясно видат и европейските кабинети, и маджарските азиатофили, и пешанските чафути, и нашите рождени à la Михайловски патриоти, но егоизмът и подлостта им не позволяват да кажат това, щото е, и да не кривят с душата си. Но ние се радваме, че нашият народ е отворил вече очите си и малко обръща внимание на българските учени и полуучени дуалисти. Молиме читателите да прочетат с внимание дописката из Варна.

Българските истинни и честни патриоти искат сичко или нищо; честните и добросовестните сърби желаят да видят Балканския полуостров освободен окончателно и дорде не изпълнят сичките свои цели, то нямат намерение да вложат ножът си в ножницата; черногорските юнаци са готови всякога да защитават южнославянските интереси; Босна и Херцеговина се събудиха вече и очакват в и д о в д е н; ромънските патриоти ни подават ръката си и казват: «Да живее Дунавската федерация!», а австрийските сърбохорвати не ще да останат последни в нашите предприятия.

И така, нашето християнско положение се улучшава с повече и повече, нашето развитие върви с Марковски стъпки, нашите глави се избистряват секи ден, сяка минута; а нашите завоеватели и господари систематически глупеят. Идеята за Дунавската федерация е посеяна на плодovitа и добре обработена земя и тя рано или късно ще да принесе своите плодове. Но ще да настане и такова време, когато различни Акифовци и Алиовци ще да молят за равноправност и за човечески закони; а ще ли Дунавската федерация да бъде в състояние да им даде щото желаят и да удовлетвори техните потребности? — Тоя въпрос ние не можеме да разрешиме, защото страданията на християнските народи са големи, а правителствените насилия

са страшни. «Щото си посеял, това ще и да пожънеш», казва пословицата.

Свобода, г. I, бр. 44, 30 септември 1870.

[ЕДИН ЧОВЕК МОЖЕ ВСЯКОГА ДА ПОГРЕШИ,
А ЦЕЛИЯТ НАРОД — РЯДКО]

Букурещ, 6 октомври

Българският привременен черковни съвет явява, че той е вече свършил своят устав за устройството на българската йерархия, и затова свиква епархиалните представители на народът да дойдат на общото събрание, да прегледат тоя устав и да го положат в действие. «Македония» говори, че тоя устав щял твърде скоро да бъде напечатан и разпратен по българските епархии, за да може народът своевременно да го разгледа и да се приготи да даде своя отговор, т. е. да го одобри или не на общото събрание. Общото събрание щяло да бъде в декември месец. Ние не знаеме съдържанието на тоя устав, не знаем в какъв дух е той написан, не знаем какво устройство желае да даде тоя устав на българската йерархия и затова трябало би да премълчим за него навреме; но българските цариградски вестници постоянно говорят за тоя въпрос, дават си мненията, даже дават с ъ в е т и, а това ни дава право да поговориме и ние, ако не за тоя въпрос, т. е. ако не за устройството на бъдещата българска йерархия, то барем за мненията на цариградските вестници.

«Македония» желае, щото българският екзарх да бъде избран временно, т. е. на три или на четири години, защото в противен случай твърде лесно можели да стават злоупотребления; «Право» иска, щото екзархът да бъде избран веднъж за сякога, т. е. до смъртта му, защото между епископите щели да стават несъгласия и разпри, от които щял да страда самият народ; колкото за в. «Турция», то той ако и да се счита за посредник между Али паша и българският народ, но ние и досега не знаем неговата боя и не можеме да кажеме що той желае. Да кажеме и ние своето убеждение. Сичка Европа се е уве-

рила вече, че да дава човек голяма власт на частна личност е твърде опасно, а особено кога тая власт контролира човеческото нравствено развитие. Най-главната причина, която накара българският народ да встане против гръцкото духовенство, беше фанариотското духовно монархическо правление, което беше чуждо на народът и на неговите потребности и което действуваше по своята воля, без да пита народът желяе ли той да върви по пътят, по който го водеха гръцките архиепери. Подобна система не може вече да се воведе между българският народ, защото тя оскорбява здравият смисъл, защото тя води народът към нови нещастия и към нови страдания, защото тя е отживяла своят век. Ако нашият екзарх бъде избираем за с я к о г а, то ние няма да направиме нищо повече освен нови несъгласия и нови раздори. Колкото глупаво и да е «Право», но и то разказва, че старите хора изгубват на старост своите умствени способности, че тия стават капризни и жадни за пари, следователно излизат из редът на човечеството и стават неспособни за никакви обществени дела. Сичкото това е свята истина и ние напълно се съгласяваме с «Право»; но тоя същи вестник, в същата статия, казва, че българският екзарх трябва да бъде най-старият из митрополитите, защото само в такъв случай народът ще да го уважава и почита и че само в такъв случай той ще да уварди своето велико йерархическо достойнство.

Ние мислиме, че когато един народ избира сам едно лице, то той ще да го почита и уважава, било това лице избрано на време или за през сичкият му живот; а ако това лице бъде натрапено на народът насила, то никога не може да бъде уважаемо и почитаемо. Американските щати избират своят президент секи три години, а ние видиме, че ни в едно господарство върховния управител няма такова голямо значение и такава любов от народът, отколкото президентът у Сѣвероамериканските щати. В сяко едно монархическо господарство вие ще намерите стотини партии, които дробят господарството на части и които подкопават зданието му; а в Америка ние видиме, че петдесет вероизповедания и петдесет народности живеят заедно, наричат се а м е р и к а н ц и и дружно защищават своите общи интереси; а сичкото това произходи от това, че самият народ е татор сам над себе си и че той сам си създава закони, по своето желание и по своята воля,

които неговите управители са обязани да изпълняват буквално.

И така, сичка Европа днес желяе да хвърли от шията си тежката контрола и да управлява сама себе си независимо, а нашите българи искат да турят на краката си строшените вече вериги и да турят шията си в други ярем. Секи българин помни колко мъки е имал народът, дорде да изпъди из България гръцките архиепери, и колко усилия е той употребил, дорде да накара правителството да припознае българската независима йерархия; така също българският народ още помни какви лица имаше между фанариотските владици, какви Никифоровци, какви Дорчовци и какви човекопродавци и христопродавци. Да положиме, че за български екзарх ще бъде избран най-достойният, най-умния и най-способния архиепери; но кой може да ни даде реч, че тоя архиепери не ще утре или вдругиден да измени характерът си (нели старостта изменява човекът?) и да бъде най-големият злодей и най-гнуснавият тиранин? Ние мислиме, че в такъв случай самото «Право» ще да захване да критикува това свещено лице и да търси средства да го събори и да качи на престолът му друго по-способно и по-нравствено. Не, както щете, а едновременно избирание на екзархът е свято и безгрешно. Никой не мешава на народът да избере пак същото лице, ако само той намери, че това лице архипастирски изпълнява своите обязаности и живее по правилата на черковните постановления и по волята на самият народ. Нека българският екзарх да бъде избираем едновременно, па нека народът секи три години се събира в кое и да е място, да преглежда неговите действия и тогава да го избира наново или да избере друго лице, ако намери той това за нужно. Един човек може сякога да погреша, а целият народ — рядко. Ние мислиме, че само в такъв случай ще да се свършат ония злоупотребления, които ставаха довчера по сичка България.

В Россия, в Сърбия и в Гърция духовенството се учи в семинариите и в академие и приготвява се от детинството си за своето звание; но у нас сичкото това бива съвсем другояче и затова ние трябва да бъдем твърде осторожни; трябва да се вардиме да не бъде нашата йерархия орудие в ръцете на Али паша, на султанът и пр. Италианците изгониха своят непогрешим владика, а ние

искаме да дадеме неограничена власт в ръцете на Дорча или на Григория!

Най-после, ако нашият екзарх се избира секи три години, то българският народ малко по малко ще да изчисти оная нечистота, която са внесли между нази фанариотските архиереи, и ще може да нареди своята йерархия по духът на самият народ и на християнството.

Свобода, г. I, бр. 45, 7 октомври 1870.

[ДОКОГА ЩЕМЕ ДА ВЪРВИМ ТАКА КУЦО И СЛЯПО?]

Букурещ, 13 октомври

Не трябва да има човек никакво съмнение, че българският народ е останал най-последни в умственото свое развитие между сичките други народности, които населяват Балканският полуостров — изключаваме из това число само арнаутите и циганите, — и че неговото обществено и политическо състояние е най-плачевно и най-нещастно — изключаваме из това число само циганите, ако само са тия християни. Който безпристрастно разгледа нашите народни работи, той твърде лесно ще да се увери, че българският народ не може вече да върви по тоя същи път, по който е вървял досега, защото тоя път го води към явна смърт и към нови нещастия. Ако ние твърде често и да чуеме и твърде често да четеме в българските цариградски вестници, че образованието се разширява сѐ повече и повече между българският народ, че почти катадневно се отварят училища, читалища, женски дружества и пр. и че числото на нашите вестници се увеличава, нови книги се появяват твърде често и читающите българи се умножават, но, от друга страна, видиме, че много училища се затварят, много читалища запустяват, много вестници умират, много женски дружества падат и много книги се печатат без никаква цел и без какво предназначение. В Турция подобно явление се обяснява твърде просто. Другите правителства се стараят да поддържат училищата, да увеличат знанието, да улесняват

ходът на цивилизацията и пр., а турското правителство работи сѐ наопаки. По мнението на правителството българското образование е гроб за турското владичество, а българските учители не са нищо повече освен революционери, които подкопават гнилото здание на Високата порта, и пр. Нашите чорбаджии и получорбаджии, от които зависят нашите обществени заведения, се намират под тежката ръкавица на правителството, следователно тия трябва да работят това, щото е приятно на агите и щото ги не компрометира пред Високата порта, т. е. тия изпълняват буквално турските желания. Разбира се, че при такива едни условия училищата или читалищата съвсем са оставени на произволът на турците, от които зависи да напредват тия заведения или да бъдат затворени и унищожени.

И така, българският народ се освободи от фенерското иго, а подпадна под чорбаджийско-турското туторство и днес сякакви хаджи Иванчи, Шишковци и пр. извършават това, щото извършаваша преди няколко години фанариотите.

От друга страна, нашите училища и женски дружества падат затова, че тия се правят не защото ние чувствуваме за тях потребност, а из мода или из съперничество: ако в Търново има читалище, то и Габрово трябва да има читалище; а ако в Свищов направят женско дружество, то и село Баброво трябва да си направи такова също дружество. Ето защо не напредват нашите училища и читалища и в Ромъния. Най-напред се захваща работата горещо, разпаленост и огън много, обещания още по-много, а работа за пет пари. Минува се месец или два, огънят поугасне, разпалеността поомекне и сичко се свърши как то трябва, т. е. — скарат се членовете на общественото учреждение за злоупотребленията, които е направил един из техните събрате, изпсуват един другото и окачат кофар на вратата на училището или на читалището.

Има още и друга една причина, която затваря българските обществени учреждения. Има на светът такива хора, които се хвалят, че са направили сичко, щото е нужно; които в сяко едно предприятие зимат участие и които сичко ще да направят сами без ничия помощ; с една дума, които са в сяко едно нещо мерудия в чорбата,

но които никога не дават нито една пара из кесията си. Когато вие помолите тях хора да помогнат на някое училище или на някое читалище, то слушате такава една логика: «Аз в 1853 година-изпохарчих голяма сума пари за търновското или за-варненското училище; в 1867 година аз със свои пари въоружих българските чети; в 1868 година аз дадох Хаджи Димитру триста лири, а за българската легия аз съм хиляди изпохарчил. Сичките народни хора са живели у мене и аз съм им помагал и хранил съм ги.» — «Това щото е било, то е минало, а да видиме какво щете сега да помогнете за училището и за читалището», казвате вие. — «Тия работи са ситни и аз нямам време да се занимавам с тях», отговаря всемирният благодетел и бяга от вас или захваща да се сърди, че българите не са способни за нищо и за никакво и че той не желае вече да си хвърга парите на вятърът.

Има и такива, които се отказват и от името «българин», ако само вие поискате два гологана помощ за някоя народна цел. Ако тия господа се подпишат на някой вестник или купят някоя книга, то мислят, че правят благодение на редакторът и на издателят им; а ако плащат по два цванцика на учителят да им учи децата, то искат, щото учителят да не ходи в кавенето, да не пие вино, да не държи гълаби в дворът си, защото гълабите не са благородни животни и пр. Тряба да забележите, че тия благодетели само на думи са най-големите интриганти, и тежко ви ако им развалите в нещо кефове! Подобни личности ще да срещнете между българският народ твърде много и ние смело можеме да кажем, че тия са по-лоши и от турците, и от фанариотите. Нашите читатели ще прочетат една дописка из Браила, из която ще да се опознаят с една из тия личности. Докога щеме ние да вървим така куцо и сляпо? Докога ще да бъдем за смях на хората и за поругание и на циганите? Докога щеме да работим за чуждите хора, а да оставяме нашите собствени деца без образование? — Срамота е, срамота!

Няколко души из класата на гореказаните личности са се завзели да затворят гюргевското училище, както затвориха и читалището; но ние се надееме, че честните и родолюбивите гюргевчени не щат да се посрамят пред светът; а особено г. Ная Попович, на когото родителите са обезпечили, отчасти, училището, не ще да позволи на

различни интриганти да извършават своите каприции с чуждото богатство!

Свобода, г. I, бр. 46, 14 октомври 1870.

[«КОЙТО ИСКА ЧУЖДОТО, ТОЙ ИЗГУБВА И СВОЕТО»]

Букурещ, 20 октомври

Преди пет столетия византийските императори заключиха с турските султани тесен братски съюз против славянските племена и погубиха както тях, така и себе си. В ония тежки времена Восточната римска империя беше станала театър на всякакви престъпления и на всякакви гнусоти; императорите колежа един другото, майката ослепяваше синът си, жената убиваше мъжът си, синът затваряше баща си в манастирът и пр., следователно южно-славянските племена, ако само да бъдеха по-сложни между себе си, без големи усилия можеха да седнат на Константиновият престол и да развалят онова гнило здание, което съществуваше само за срам и за отвращение на човечеството. Най-напред българското, а после сръбското славянско племе пожелаха да влязат в Цариград и да изкоренят византийската чума, която заражаваше сичката атмосфера, но бяха отблъснати от турските султани. Византийските императори не бяха в състояние да се борят с младите и силните южнославянски племена и повикаха турците на помощ. Сичка Европа се почудила, като видяла, че кръстът се е съединил в полумесеца и че цариградският патриарх чете «Спаси господи люди твоя» над турския меч и ръси Мохамедовият байрак с осветена вода. Наистина, че южнославянските народности бяха покорени и хиляди хора избити; но и Византия не намери спасение.

И така, турците дойдоха на помощ на Византия, но скоро разбраха нейните слабости и нейната гнилоост, и възползуваха се от тях. В 1458 г. Сюлейман преминал през Дарданел, зел Галиполи и направил там точка, от която можал да повелява на Византия. Най-напред били покорени Тракия, Македония, България и Сърбия. Маджар-

ският крал Сихизмунд бил разбит от Баязида при Никопол; южна Гърция се покорила, и ако да не бил татарският хан Темерлан, който искал първенство и ненавиждал Баязида, то Византия щяла много по-рано да изпита своята съдба. Но това, щото не можал да извърши Баязид, извършил го Мохамед II. Византия в онова критическо време била в най-лошо състояние: в тоя големи град се намирало не повече от 100 000 жители, из които само 4970 били способни да носят оръжие; но гръцката гордост била дотолкова сляпа, щото не искала да припознае правото дело и да търси помощ между своите братия християни, които така също били обречени на погребел; и Палеолог пратил посланици в Рим да молят папа Евгения да обърне своето милостиво око на страдащите християни. Императорът и вселенският патриарх повече били склонени да съединят восточната черкова със западната и да припознаят папата за глава на сичкото Христово стадо, нежели да се съединят с южните славяни и да припознаят тяхното право. Византийската империя била съставена от различни народности, които рано или късно трябало да поискат да живеят самостоятелно, следователно нейното съществуване било невъзможно; сичкото това познавали някои по-умни византийски императори и затова се старали да съединят господарствените интереси с черкова[та] и с нейната помощ да продължат съществуването на своето господарство. Някои български и сръбски владетели твърде добре разбрали планове на Византия и затова гледали с сичките си сили да разрушат тия планове. Такива владетели са били Борис, Симеон, Самуил, Асен, Душан и Стефан Неман. Когато Палеолозите видели, че южнославянските владетели захванали да ги бият с тяхното собствено оръжие, то тия в отчаяние повикали турците и решили се или да победят, или да умрат под ударите на Мохамедовият меч.

Подобен характер има и днес турско-гръцкият съюз. И наистина против кого се заключава тоя настъпателен и отбратителен съюз? Кого искат да бият кир Георги и султан Азис хан? — Разбира се, че славенските племена. Гърците видят днес, че се губят; видят, че тяхната вековна мечта се изпарява и от ден на ден заприличва на нула; усещат, че и тях ще да постигне такава съща участ, каквато е постигнала циганите и евреите, т. е. че и гър-

ците, ако искат да живеят отделно като народ, трябва да се разпръснат по цяла Европа и да правят сарафлък или да продават халва, и сичкото това ги накара днес да заключат съюз със своите кръвни неприятели, които около 500 години са пили тяхната кръв и приследовали са последователите на Христа. Из сичкото това се види, че южните славяни и ромъните са по-ненавистни за гърците, нежели Мохамедовите синове. Гърците в много отношения приличат на маджарите, които както и тия искат да съставляват големи и силни господарства без народ. Сякому е известна вече фанариотската пропаганда, която употребляваше сичките си сили да огърчи южнославянските племена и да достигне чрез това до своята мечтаема нова Византийска империя. Но когато патриархът и гръцките калугери не можаха да изпълнят своята мисия, както трябва, то нека да е жив Али паша! Така също и турците познават вече и сами своята слабост и нищожество и захванаха сляпо да подражават на Пеща и на Виена и да въоружават един християнски народ против други. Тряба ли ние да говориме тука, че както гърците, така и турците са твърде излъгани в своите надежди и че из нищо не става нещо. Турски народ няма в Европейска Турция, затова не може да бъде и турска империя; а гърците са разпръснати по светът, като чафутите, и затова не е възможно вече да съставят и тия едно цяло и да мечтаят за Византийска империя; а без народ империя или без овце мандра са празни мечти. Но гърците приличат на онова куче, което лежало на сеното и вардило едно парче месо и което ни на другите го давало и само го не яло. «Ние не можеме да достигнеме своите цели, затова и разваляме вашите планове», говорят тия. «Ние се не боиме нито от вази, нито от вашите съюзници, защото ви знаеме, че сте безсилни и не сте за нищо и за никакво», казваме ние.

Ние мислиме, че твърде умно говори пословицата: «Който иска чуждото, той изгубва и своето», и ако с т а р и я т турско-гръцки съюз унищожи Византийската империя, то днешното турско-гръцко братство ще да погуби и самият гръцки народ — това е вярно като ден. Нека гърците помислят, че ако тия до днес са имали дело само с българите, то от днес трябва да се борят с 14 милиона южни славяни, с 5 милиона ромъни, с 2 милиона арнаути

и 72 милиона руси. Турско-гръцкият съюз има цел да защитава турско-гръцките интереси от славяните и ромъните; а Дунавската федерация желае да очисти Балканският полуостров и Южна Австрия от всяко едно тиранство, от всяка една анархия и от всяко едно насилие и да въдвори по бреговете на Дунавът мир, тишина, човечески права и пълна свобода. И така, на нашата страна е правдата и силата, следователно гръко-турският съюз е за нас съвсем неопасен. Освен това тоя варварски съюз ни отвори очите и показва ни с какви хора сме имали ние работа, следователно гръците със своите действия ни принесоха полза, а не вреда. Ние мислиме, че ни Сърбия, ни Ромъния, ни Русия няма вече в нищо да доверяват на гръците, защото от днес тия твърде лесно могат да бъдат турски шпиони.

Колкото за българите, то тия трябва да извършат следующето: Гръците съвсем зависят от нас и ако ние навреме да се земеме за работа, то твърде лесно можеме да ги убиеме без кръвопролитие и без големи разпри. Българите трябва да прекратят всяко земане-даване с гръците, да съставят между себе си общества, които да изписват иностранны стоки из Европа, и гръците ще да умрат от глад или ще да се покаят в своите прегрешения. Един народ, който се не занимава със земеделие; е полумъртъв и сякога зависи от друго; а гръците в това отношение са съвсем сходни с евреите. Убийте на такъв един народ търговията и неговото икономическо благосъстояние, и той е умрял. Тряба ли българите да се земат за това най-крайно средство и трябва ли тия дотолкова да бъдат мъстителни към своите неприятели? — Самите гръци ни дават право да постъпиме така, а не другояче.

Свобода, г. I, бр. 47, 21 октомври 1870.

[НИЕ ИСКАМЕ ДА ЖИВЕЕМ САМОСТОЯТЕЛНО И НЕЗАВИСИМО]

Букурещ, 3 ноември

Турското правителство е пак захванало да прави реформи, с които се надея най-после да излечи куцийт крак

на империята. В Русчук е получена телеграма, в която явяват, че Митхад паша е наименован за велики везир и за министър на вътрешните дела, а цариградските дописници на различни вестници пишат, че министърът на вакъфите, Садък паша, е назначен за гувернатор в Сирия, дека е положението на жителите твърде опасно; Кямил паша е вече добил своята министерска столица, а Али паша, според както се говори, е изгубил вече своето влияние и своята любов у султанът.

И така, великият реформатор, либерал и революционерин Фазил паша добива днес твърде върли помощници, които без никакво съмнение или ще да направят много, или ще да развалят сичко. Самите турци и техните европейски приятели очакват от гореказаните пременения големи реформи; а ние сме разположени да мислиме съвсем друго. Турция, каквито средства и да приеме за своето спасение, то пак се приближава сѐ повече и повече към своят кризис. Порядъкът на господарствените отношения, които са съществували до днес, доживява вече последните свои дни и никаква човеческа сила не е в състояние да спре историческите събития. Турските господарствени устройства са дотолкова гнили, щото здравият разум трябва или съвсем да ги унищожи и да захване да гради ново здание, или да ги напусти и да даде място на другите по-нови сили и способности да живеят и да се развиват — никакви поправки и подпорки не са в състояние да удържат вехтото здание.

Днес наближава вече оная велика епоха, която ще да даде живот на това, щото е младо и зелено, и ще да погребее старото и полумъртвото; тая епоха ще да възкръси поробеното човечество и ще да повлигне падналите народности, ако само тия народности са способни за живот и напредок, и ще да очисти атмосферата от оная смърдлива помия, която е убивала човеческото здраве в продължението на много столетия; с една дума, тая епоха ще да реши въпросът между смъртта и животът, между деспотизмът и свободата и между старите и новите начала. Сичкото това види секи, който умее правилно да мисли, ако само безпристрастно разгледа ходът на работите. Сичките основания на турската правителствена система отдавна са вече разбити от критиката на здравият разум; тия са лъжовни, противни на човеческата природа и слу-

жили са до днес само и само за бедствието и страданията на народът. Това вече знаят и приятелите, и неприятелите на Турция. Истина, че различни проповедници, публицисти, политици, подкупени литератори и безсовестни наши антипатриоти продължават и до днес да сеят такива идеи, по които християнските народи в Турция ще да достигнат до своето щастие, ако само турското правителство закърпи съдраните дупки на империята — но сичките техни речи и проповеди отдавна вече са изгубили всякакъв смисъл даже пред техните собствени очи. Тия хора приличат на римските идолопоклоннически свещеници, които не можеха да погледат един на други без смях, когато извършваха своите религиозни обряди.

Честните и умните люде отдавна вече са разбрали, че кръстът не може да живее заедно с полумесеца, животът — със смъртта и темнотата — със светлината. Никакви преобразования и никакви променения не са в състояние да помирят християнските народи на Балканския полуостров с турското правителство и един из двата противника трябва да падне. Ние сме почти уверени, че ще да паднат нашите господари. Но за да дойдем до своите цели, ние трябва да сме готови да претърпиме и гонения, и наказания, и мъки, и смърт. Австрийското правителство е стреляло по триста италианца в един ден, но италианците с тия свои жертви освободиха своето отечество. Нека ни е позволено да кажем тука, че нашите български писатели и предводители, които проповядат на народът солидарност с турците, са за нас много по-опасни от самите турци. Ние изказахме това свое убеждение и преди няколко месеца и въоружихме против себе си много безхарактерни писатели, много лъжовни патриоти и много безсовестни лъжци, които са готови да ни удавят с една лъжица вода и да ни махнат от пътя, на който ние стоиме и не даваме им да достигнат своите егоистически цели. Пред нашите очи умират от глад нашите рождени братия, в нашите уши гърмят българските плачове и ридания, чуят се камшиците, които падат на гърбовете и на петите на нашите бащи и майки, и ехтят невинните гласове на нашите деца, които турците налъзват на своите копия; почти всеки ден чуваме и видиме, че нашите сестри и дъщери се влекат в турските хареми и предават се на най-скотски разврат; а ние трябва да мълчиме, да се покоря-

ваме, да прашае на Али паша адреси, да целуваме стъпката на султанът и да се хвалиме с турското човколюбие и справедливост (гл. «Турция», «Право» и др.). Кажете ни, криви ли сме ние, че братската сълза пада като разжежено желязо на нашето сърце? Криви ли сме ние, че не можеме да гледаме равнодушно на братските ни мъки и страдания? Криви ли сме ние, че в нашата кръв гори огнено негодувание против джелятите, които пият българската свята кръв? Когато ние изказахме мнение, че или нас не трябва да има на светът, или турците и че всеки, който мисли да заключи какви и да е близки отношения или да състави братско единство с турците, то той не е българин и патриотин, а предател и изедник — то нашите антипатриоти въстанаха против нас и гръмогласно изви-каха: «Разпни, разпни его!» (Глед. дописката из Браила, която е поместена в последният брой на «Македония».) — Но трябва ли ние да се боиме от тия наши недоброжелатели? — Разбира се, че не трябва. Нашата програма е къса и ясна; а тая програма е програма и на целият български народ.

Ние сме робували до днес на турци и гърци, но не желаеме вече да робуваме и търсиме своето щастие и добро. От гърците се вече избавихме; а така също скоро ще да се избавиме и от турците.

Най-първите и най-последните наши неприятели са нам турците, следователно сичките наши усилия и сичките наши старания трябва да се употребят против тях. Секи човек, който е неприятел на турците, е наш брат.

Сичко, което ни се даде доброволно от турското правителство, няма за нас никаква цена, защото турското правителство сякога ще ни даде това, щото ще да ни принесе вреда, а не полза. Който приеме щото и да е от чумави ръце, то ще да се зачума и сам.

Сичките турски реформи са празни комедии, които се извършават не за нашето добро, а за нашето ослепяване. Опит е доказал нам, че турските реформи нямат никаква друга цел, освен да оголят повече народът.

Ние искаме пълна свобода, ние искаме да живеее самостоятелно и независимо, ние искаме сичко или нищо. Тая е нашата програма, която както ни се чини, одобрява секи честен българин.

Свобода, г. I, бр. 48, 4 ноември 1870.

[СВЯТАТА ХАДЖИДИМИТРОВА КРЪВ ТРЯБВА ДА БЪДЕ НАШИЯТ ЧЕСТЕН КРЪСТ]

Букурещ, 10 ноември

Още преди една година ние изпълнихме своята длъжност и твърде ясно явихме на нашите братия, че тия трябва да се приготвяват, защото щат да се случат твърде важни произшествия, и че секи българин трябва да бъде буден и да гледа с внимание що става около него, защото е дошло време да се захване за работа. Мина се една година и нашите предположения се приведоха в действие. И така, в продължението на една година какви страшни променения станаха! Какви ненадейни преобразования! Какво унижение и какъв срам за французкият народ! Преди няколко месеца Франция диктуваше на цяла Европа и Наполеоновата дума се чуеше по сичкият свят, а днес даже и султан Азис измени на своите приятели и помощници и Али паша захвана да мисли как да се приближи при берлинският двор и да добие неговото съчувствие. Такова е, когато едно господарство се обляга на един човек и когато народът върви по един път, а монархът му по други! Сичките гореказани произшествия трябва да послужат за пример и нам и ние трябва да се поучим ум и разум от пруско-французкият бой. Но тоя бой е полезен за нас и от друга страна; нам ни е познато, че Наполеон III, който водеше за носът французкият народ, беше първият неприятел на християните в Турция. Наполеон III беше причина, щото турските окови да свежат още по-яко християнските вратове; с трактатът от 1856 година той осигури целостта на Турската империя и принуди и другите европейски сили да гарантират за съществуването на гнилото турско царство; той беше причина, щото Англия да займе големи капитали на Портата и да поддържа вътрешното нейно разпадение. И така, днеска вече настанаха такива едни времена, в които Високата порта ще да остане и останала е сама. Ние смело можеме да кажеме днес, че само Австрия и Англия съчувствуват колкото и да е на Високата порта, но това съчувствие не може да бъде нищо повече освен съчувствие. Австрия ще да падне заедно с Турция; а Англия трябва да брани своите американски владения от

Североамериканските щати и своето собствено господарство от фенианците, шотландците и др.

И така, нотата на княза Горчакова, чрез която той преди малко време обяви, че трактатът от Парижкия конгрес пада, няма да срещне никакви противници и Россия ще да възобнови своето право на Черно море и на устията на Дунавът без никакво кръвопролитие. Но Россия твърде лесно може да покрачи и по-надалече; тя твърде лесно може да пожелае, щото Турция да се унищожи и на нейното място да бъде съставена южнославянска федерация; а така също твърде лесно може да бъде, щото Россия да поиска да забие своят байрак на боспорските брегове. Какво е намерена да прави Западна Европа, ако Россия постъпи така или другояче ние не знаем, знаем само това, че ако Россия дойде да освобождава, то ще да срещне голямо съчувствие, а ако дойде да завлада, то ще да наживее повече неприятели, между които ще бъдат и християните в Турция. Но да оставиме Россия настрана и да видиме какво правят самите турски поданици, за които се грижи Западна Европа. Какво могат да очакват тия християни от западната дипломатика и от петербургският кабинет? — От петербургският кабинет тия трябва да очакват или голямо добро, или голямо зло; а от Западна Европа нищо. Но трябва ли пак ние да сгърнеме ръце и да чакаме наготово, когато чуждите нам господарства се грижат за нашата черга? Дали пак ние българите ще да копаем табии и да правим укрепления както за нашите господари, така и за техните съюзници, както ги правехме в 1854 г.? Ако Россия днес или утре обяви война на Турция, то щат ли пак нашите българи да дават пари, да карат храна, да обличат войската и да хранят неприятелските армии? Щат ли българите, а така също и другите християни на Балканския полуостров да плащат на падишахът данок и да дремят като волове, които са назначени за касапница? Щат ли българите да подават адреси на султанът и да целуват папучите на Али паша, като верноподаници и миролюбиви гъски?

Доста, доста, братия българи, доста сме спали, доста сме робували, доста сме се мъчили и страдали, доста сме работили за другите и доста сме били за смях и на циганите. Стреснете се, събудете се от скотският сън и покажете на светът, че и вие сте хора; повдигнете гласовете

си и докажете на нашите неприятели, че и ние сме способни да проливаме кръвта си за нашето отечество, за нашата свобода и за нашите деца! Хаджи Димитър ни показва пътят, по който трябва да вървиме, за да достигнем до своите цели; а ние трябва да довършиме това, щото е той захванал. Святата Хаджидимитрова кръв трябва да бъде нашият честен кръст, когото ние трябва да понесем срещу нашите неприятели и да намериме своето щастие и свобода. Днес ние трябва да бъдем будни и да гледаме с отворени очи, за да се не събере и други Парижки конгрес и да се не заключи и други Парижки трактат, а ние да останем пак каквито сме си били със свезани ръце и със слепи очи. Ние трябва да се убедиме, че свободата се не дава, а се зема, и затова ние не трябва да обръщаме внимание на ония съвети, които ни дават някои наши проповедници — знайте, че тия проповедници са нищо повече, освен глупави волове или шарлатани. Миналото нека ни бъде за пример. Ни един кабинет няма да ни помогне, ако си не помогнем сами; ни един кабинет няма да облекчи нашето състояние, ако ние не явиме, че сме хора, които са способни да управляват сами себе си без никаква контрола. — Ние трябва да въстанем с пушката в ръка и да търсиме своите прадядовски и човечески права. Ножът е свещено нещо — само той е в състояние да извърши това, щото е нам потребно. Днеска е настанало време да докажем и ние, и сърбите, и хорватите, и гърците, и ромъните, че сме хора. Който ни не подаде днес своята десница против турският тиранин, той трябва да се изключи из числото на човечеството и ще бъде проклет и от нас, и от бога.

И така, да не пропускаме, мили братия, тая важна за нас минута: да подадем братска ръка на оново, за когото мислим, че ни е брат и от когото се не боиме, че ще ни излъже. Днес ние трябва да търсиме своите истински братия, да подадем ръка и на нашите съседи и сички заедно да търсиме своите права и своята свобода. Надей се на своите собствени сили и търси помощ само от своите искрени братия и съседи, и ще бъдеш спасен. Нашите природни братия, съюзници и приятели са само сърбите, черногорците, хорватите, бошняците, херцеговинците и ромъните (а гърците? — Кой знае). Когато сички ние се съединиме между себе си, то не трябва да се

боиме ни от един вънкашен неприятел; не трябва ни така също и чужда помощ. Ние говорихме сто пъти, ще кажем и днес, че нашето спасение е в «Дунавската федерация». Нека секи християнин, който живее на Балканският полуостров, помисли сам доколко имаме право, като изказваме това свое убеждение.

Фанариотският патриарх е пак подал на Али паша прошение, в което го моли да приеме оставката му, ако той не желае да позволи на гръцкият синод да събере вселенски събор, който да реши българският черковен вопрос. Разказват, че Али паша е отговорил на патриархът следующето: «Негово в. султанът не може да земе своята реч назад и това, щото е свършено, то трябва да бъде свършено; а ако, ваше високопр[еосвященство], желаете непременно да си подадете оставката, то султанът ви позволява да изпълните своето желание.»

Свобода, г. I, бр. 49, 11 ноември 1870.

[НАШЕТО СПАСЕНИЕ Е В ДУНАВСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ]

Букурещ, 17 ноември

В първата своя нота княз Горчаков говореше: «Негово величество (Александър II) желае да осигури правата на н. в. султанът, но в това също време той не трябва да оставя настрана и своите собствени права. Когато вие (т. е. посланиците при европейските дворове) изпълните своите обязанности (т. е. когато явите на европейските кабинети волята на н. и. в. Александра II), то трябва да се постараете и да им докажете, че нашият господар няма пред очите си нищо друго, освен сигурността и достойнството на своята държава (?). Н. и. величество никак не мисли да повдига Восточният вопрос. В днешните обстоятелства, както и сякога, н. и. величество не желае нищо повече, освен да утвърди мир в Европа. Негово величество се напълно съгласява с общите начала на трактатът от 1856 година, който е утвърдил целостта на Турската империя в Европа. Не-

гово и. величество е готов да се споразумее със силите и ако тия желаят да потвърдят наново общите Парижки условия или да ги обновят, или, най-после, да утвърдят други по-нови уговори на тяхното място, които да бъдат в състояние да осигурят мирът на Восток и европейското равновесие, то той е готов да изпълни общото желание». От друга страна, к. Горчаков говори, че цар Александър не е обязан вече да припознава Парижкия трактат от 1856 г., по който Русия не може да има голяма флота в Черно море и пр. Тая нота направи голяма тупурдия в Западна Европа, а най-много във Виена и Лондон. Ингелизките вестници захванаха да викат: «Ингелизкият народ е готов да жертвова и кръв, и пари, само да научи Русия на ум и разум и да се удържи целостта на Турция.» Австрийските, а особено австро-маджарските вестници повдигнаха такава чафутска гълчотевица, щото секи твърде лесно можеше да си помисли, че жабешкото царство е тръгнало на бой против щъркелите. Италианският посланик във Виена изявил чрез графа Байста мнение, че Италия никога няма да пристане да се развали Парижкия трактат, когото е и тя подписала (?). Ингелизкото правителство свиква сичките партии и сичките господарства, които са подписали Парижкия трактат, да се опрат на Русия и да ѝ докажат, че тия са готови да развалят сякога честолюбивите ѝ планове. Турците са сбъркали конците и люшкат се ту на една страна, ту на друга, с намерение да наидат някъде каква и да е подпорка, но насякъде видят отчаяние и псувни към Русия. Колкото за Прусия, то тя отговорила, че както се е владала Русия към нея в пруско-французкия бой, така също ще да се влада и тя към Русия. Но както казахме по-горе, най-много се бяха уплашили Австрия и Англия: първата беше изпроводила свой посланик във Версайл, за да пита Бисмарка енергически какво той мисли за тоя вопрос; а Австрия насмалко щеше да свали Байста и да возцари на неговото място Андрашия. Но к. Горчаков навреме успокои раздраженните глави и охлади разпалените мозъци. В друга една нота до Гранвила от 9 ноември той умерява малко своят тон и говори: «Ние имаме същите причини, каквито има и Англия, да желаеме тишина в Отоманската империя, следователно двата кабинета трябва да имат една съща цел, т. е. да угасят вътрешните

движения, които би се появили на Балканския полуостров и да поддържат съществуването на империята колкото е възможно по на дълго време. А в случай, ако произлязат какви и да е възмущения от отоманските поданици против правителството, които би умалили неговата сила, тогава и двете сили (Русия и Англия) трябва съгласно със своите желания да решат тоя вопрос, като пригласят и сичките други сили. После тия утешителни и миролюбиви заявления на руския политик, духовете захванаха да се охлаждават и да пеят съвсем друга песен. Байст остана на своето място и Андрашия изгуби своето канцелерство. Ингелизките вестници захванаха да разказват, че Русия може да се смири с мирни средства и с дипломатически преговори. Някои маджарски вестници разказват, че Деаковата партия не само че няма разположение на вдига оружие против Русия, но желае да има дружески отношения с Петербургския двор. Немските вестници говорят, че до пролет не може нищо да се предприеме против Русия. С една дума, сичките европейски държави захванаха по-миролюбиво да се отнасят към Русия, която днес играе някаква си тъмна и неопределена роля. Сичкото това се пише само по вестниците, но кабинетите продължават да водят своите преговори за турското господарство и да измишляват средства за неговото спасение. Измежду Лондон, Виена, Цариград и Флоренция вървят телеграма след телеграма и тия четири държави, т. е. Англия, Австрия, Турция и Италия, са намерени да изпроводят една жестока нота до к. Горчакова. Сякому е вече познато, че Портата получила Горчаковата нота шест деня по-късно от другите кабинети и това е много оскърбило турските господарствени люде, които са готови да извършат големи глупости.

Такива са западноевропейските убеждения за Восточният вопрос и такива са днес кабинетните борби. Но нашето намерение тука не е да разглеждаме мненията на европейските кабинети за нашата собствена кожа, а да видиме способни ли сме ние сами да извършиме своите обязанности в тия критически минути. Русия желае да се съхрани целостта на Отоманската империя, но тя предвижда, че християните, които населяват тая империя, не са вече в състояние да търпят турските тиранства и скоро ще да се заемат за оружие, и затова к. Горчаков свиква

европейските кабинети да решат между себе си Восточният въпрос, защото той предвиди, че Турция не ще да бъде в състояние да се одържи, ако въстанат нейните собствени поданици. Следователно от нас самите зависи да се постарееме за своето щастие и самостоятелност и за своето спасение и свобода.

Западна Европа поддържа турската империя не защото не може без нея или не защото ѝ са мили турците, а защото се бои от Русия; следователно, ако ние без руска помощ въстанем и поискаме своите права, то европейските господства, както и Русия, ще да одобряват нашите требования и ние ще бъдем спасени. Ако Западна Европа се бои от руските завоевателни планове, то тя трябва да се радва, кога види, че на Балканският полуостров е готова да се състави една такава сила, която да бъде в състояние да се бори със всеки един неприятел. Както западноевропейските кабинети намериха, че за техните собствени интереси е полезно, щото Молдавия и Влашка да съставят едно политическо тяло, така също за интересите на Запад ще да бъде полезно, ако християните на Балканският полуостров съставят една такава сила, която да може да живее самостоятелно. Из самите ноти на к. Горчакова всеки може да види, че Русия твърде малко се грижи за християнските поданици на султанът и че ѝ тя толкова се старае за целостта на Отоманската империя, колкото и Западна Европа. Следователно ние (християните на Балканският полуостров) ще да бъдем глупави и изгубени, ако не захванем да работим сами и ако се надеем на друго.

Франция има с Италия такова също родство, каквото имаме и ние с Русия, т. е. и тия са романско племе, както и ние славянско; но ние видяхме, че Франция помогна в 1860 г. на Италия само и само за това, за да земе от нея Савоя и Ница; а днеска ни Италия, ни Испания не дремят от това, ако Франция пропадне. Кабинетите нямат племенно родство, тия малко се грижат за родствени братства и за славянофилски тенденции. Никой не може да обича друго повече от себе си. Хората днес не желаят да умират за своето собствено отечество, а камо ли едно господство да пролива своята кръв и да харчи своите

пари за свободата и за самостоятелността на който и да е народ.

И така, ние трябва да се увериме, че нито Русия, нито Западна Европа ще да ни помогнат да победиме своите неприятели; но уверени сме, че не щат и да ни стоят на пътят. Западна Европа само тогава ще да помага на Портата, когато в нашите домашни дела се заплете и Русия. Ние говорихме много пъти, ще кажем и днес, че нашето спасение зависи от нас самите, т. е. от самите християнски поданици на султанът. Сърби, черногорци, ромъни, гърци и арнаути желаят да достигнат до своята свобода. Това желееме и ние, следователно само гореказаните народности могат да бъдат наши съюзници, и трябва да бъдат. Ако ние сички сме хора, то нам не трябва ничия помощ. Ние искаме да бъдем свободни и затова ни не трябва ничие тугорство. Нашите надежди из Русия ще бъдат причина да страдаме още цяло столетие. Нашето спасение е в Дунавската федерация, а не в Русия.

Свобода, г. I, бр. 50, 18 ноември 1870.

[БЪЛГАРИНЪТ, СЪРБИНЪТ, РУМЪНИНЪТ,
ЧЕРНОГОРЕЦЪТ ТРЯБВА ДА ВЗЕМАТ САМИ
СВОЯТА СВОБОДА]

Букурещ, 1 декември

Известията, които получихме в последното време из Цариград, свидетелствуват: първо, че българският народ е осъден да страда още няколко години и да върви назад, наместо да върви напред; второ, че у турското правителство не е останало нищо честно и нищо човеческо. Великият турски дипломатин Али паша, като вижда каква опасност грози на империята от всяка една страна, то изнесе на видело още едно адско средство, чрез което мисли да поддържа своя господарин и неговият престол барем на най-късо време. Ние сме уверени, че Али паша твърде добре види гниlostта на правителственото здание, види последните агонии на Високата порта, види, че ако

не днес, то утре тая за нищо и за никакво империя трябва да умре; но както на един болен турчин се не иска да остави земният рай, къчоците и харемите, шадраваните и хамамите, така също и нему се не иска да види падението на османското царство и мъчи се да закърпи покъсаната вече дреха и да я проноси барем още няколко деня.

И така, Али паша иска днес да употреби и последната си интрига и с нея да нагалванизира още веднаж своята империя, която не е способна вече за никакъв живот. Секи българин вече знае, че преди малко време се издаде правителствени ферман, който признаваше и потвърждаваше българското право за **н е з а в и с и м а б ъ л г а р с к а й е р а р х и я**. Българският народ после излазянето на тоя ферман мислеше, че за него вече приближават по-щастливи и по-благополучни времена, защото неговите водачи и въобще много български **с в е т и л а** захванаха да пеят химни на султанът и да подават адреси на Али паша; а когато учените българи говорят, че нощта е светла, а денят — темен, то трябва да е истина! Но и пак ние трябва да забележим, че сичките адреси, които се изпроводиша до Али паша от страната на българският народ, бяха каппави, защото народът не е приемал в това дело никакво участие.

Ние още в онзи ден, в който излезе ферманът, казахме, казваме и днес, че тоя ферман е празна комедия, с която Али паша желае да приспи още на някое време българският народ и да го отбие от предначертаният му път; но нашите **п а т р и о т и**, които искат да се хранят от народното име и които мислят, че родолюбието е пилаф, въстанаха против нас и готови бяха да ни удавят с една лъжица вода. Но както и да е, а нашето мнение се потвърди. Не минаха се още нито пет месеца, и Али паша облиза това, щото беше плювал пред сичкият свят, и ето днес е позволил на цариградският патриарх да събере вселенски събор (?), който да реши българският вопрос. Из сичките тия комедии българите трябва последни път да разберат, че турските реформи и султанските доброжелания са нищо повече освен празни комедии, лъжи и бленувания. Кажете ни, в кое господарство, в кой кабинет, в кое законодателно събрание на светът стават такива резилции, каквито стават в Турция? Онова право,

което се даде преди малко време, се отнима днес и отнима се най-безсовестно! Ние не знаеме каква песен ще да запее днес подкупената турско-чифутска преса, която цели три месеца благодареше султанът за неговите добри намерения, за неговият свободолюбив характер и за неговите правдолюбиви стремления после днешните събития.

Различни Геновичовци, Кисимовци, Михайловскиовци, Стояновци и пр. викаха из сичкото си гърло: «Българи, паднете на колена пред н. в. султан Абдул Азиса и пред неговият верен слуга н. в. Али паша и благодарете ги, защото вие вече добихте независимо духовно управление! Кланяйте се и молете аллахът за здравето и за благополучието на нашите бащи» и пр. Ние разбрахме още в онова време, че султанският ферман ще да има такива същи последствия, каквито имаше и хатихумаюнът, и затова още тогава изрекохме тия думи: «Българите трябва да вървят по пътят на Хаджи Димитра, ако само искат да достигнат своите цели.» Но ние мислиме, че българският народ е излъган последни път и отсега той ще да бъде по-осторожен. «Нищо българите няма да добият, дорде турците владеят в Европа и дорде не изметат боклукът из къщите си.» Тая трябва да бъде нашата девиза. Ние мислиме, че най-умно би направили и гърци, и българи, ако се събереха между себе си и ако решеха своят сплетен вопрос сами, и то миролюбиво и братски. Ние знаеме из достоверен източник, че Али паша един ден рекъл на французкият посланик в Цариград за тоя вопрос следующето: «Колкото повече се продължават гръцко-българските разпри, толкова по-полезно ще бъде за турската империя. Мене не ме е страх, когато християните се карат между си, а когато се дружат и съглашават... Раздели, па владей!»

Ние мислиме, че сичките гореизложени факти ще ни научат на ум и ще да ни предпазят и от други погрешки. Така също ние се надееме, че народните представители и депутати не щат да приемат никакво участие в гръцкият вселенски събор, но ще да се сберат между себе си и ще да наредят сами своите черковни работи; ако ли бъдат принудени от правителството насила (както стават сичките работи в Турция) да приемат участие на съборът, то в такъв случай тия като народни хора, които

са избрани за представители от 7 милиона души, трябва да протестират и да докажат на нашите неприятели, че народът ни не е вече играчка. «Доброто се зема насилно, а злото се дава.» Но ние сме уверени, че българският народ ще знае как да постъпи и в това отношение, както той знае да постъпи и при изгонването на гръцките владии.

Да кажем няколко думи и за политическото наше положение. Пруско-французкият бой, както се види, ще да има голямо влияние на сичка Европа, която твърде скоро съвсем ще се преобрази. Нотата на княз Горчакова от 19 октомври потресе цяла Европа и сичките кабинети, за да задушат восточният вулкан, прибързаха да се съгласят и да съберат конференция в Лондон, на която да се разгледа трактатът от 1856 година и да се изнамери начин, по който да се удовлетвори Русия и да се утвърди в Европа мир и тишина (?). Из европейската журналистика се види, че на бъдещата Лондонска конференция ще да се говори твърде много за Восточният въпрос, а може той да се реши и окончателно. Но как и в какъв дух ще да се реши тоя въпрос? Каква полза ще да има българският народ и християнските народи въобще от неговото решение? Не ще ли само хатихумаюнът да се измени на гюлхане, а гюлхането — на кюлхане и повече нищо? Не щат ли европейските господарства да се мъчат да осигурят съществуването на Османовият трон? А може тя ще да залегнат, за да облекчат положението на християнските поданици на н. в. султанът? — На сичките тия въпроси ние ще отговорим само, че «на чужд гроб без сълзи плачат».

Ние сме уверени, че българското име ще да се спомене на европейските конференции само тогава, когато българският народ забодне на Балканът своят байряк и когато всеки българин извика из сичкото си гърло: «Аз съм човек и желая да живея свободно като човек.» Както нашата родствена Русия малко мисли за нази и за нашето добро, така също и другите европейски народи още по-малко се грижат за нас, ако само ние сами се не погрижиме за себе си. Русия има свои цели да проповяда пред сичкия свят, че тя съчувствува на славянските народи; с тия свои проповеди тя само парализира нашите дела, въоружава против нас сичка Европа и не дава ни

да отворим очите си. Русия казва, че иска да види свободни християните в Турция, а в това същото време Горчаков отговаря Гранвилу, че руското правителство желае да се не нарушава мирът и да се опази целостта на турската империя. Доколко са искрени думите на княз Горчакова ние не знаем, знаем само това, че българите и другите християнски поданици на султанът не трябва да се надеят нито на Русия, нито на западните кабинети, а само на себе си, ако само тия искат да добият своята собствена свобода.

Българинът, сърбинът, ромънинът, черногорецът и др. трябва да земат сами своята свобода, ако само търсят свобода, а не друго по-тежко иго. Ако сме хора, то трябва сами без чужда помощ да решиме своята съдба и да не оставяме никого да се меша в нашата собствена къща. А могат ли дипломатическите кабинети да решават Восточният въпрос, без да питат самите християнски поданици на султанът? Могат ли тия да решават чуждата съдба, без да питат християните що тия искат и що са намерени да правят? В състояние ли е конференцията да удържи насилно 14 милиона народ, и не ще ли тоя народ в всеки един сгоден случай да гледа да свали от шията си тежкото робство? Защо европейските кабинети не прекратят француско-пруският бой и защо позволяват да гинат съвсем невинни жертви? — Защото е твърде тежко да смирият един народ, който е дошъл до отчаяние и който се е решил или да живее свободно, или да умре. Следователно, каквито средства и да употребят европейските кабинети, то не щат да бъдат в състояние да удържат турската империя, която се събаря из ден на ден извътре. Християнските народи на Балканския полуостров са вече готови и скоро ще да настане последният ден.

Свобода, г. I, бр. 51, 2 декември 1870.

[ЗА ПОЛИТИКАТА НА ЦАРСКОТО РУСКО ПРАВИТЕЛСТВО]

Букурещ, 9 декември

Дописката из Цариград, която ние поместяваме във вестникът си, ако и да не разделяваме в с и ч к о убежденията на нашият дописник, свидетелствува, че българският народ е твърде раздразнен против руското правителство, и уважението и почитанието, което той имаше към православна и братска Русия в продължението на цели столетия, из ден на ден губи своето значение. Истина, че подобно явление е твърде жалостно и твърде плачевно; но то е факт, то съществува и лесно може да принесе горчиви последствия, ако само Русия не измени своята програма. Ние не знаем кого да окривяваме в това отношение, ще кажем само, че българският народ и християните в Турция въобще не са криви.

Главната причина, която е държала и държи и до днес около 30 милиона славяни и други православни християни под турското и австрийското робство, без никакво съмнение, е Русия. Да се обясниме: 1) нещастните турски и австрийски славяни и християни са чакали до днес да им подаде Русия братски сигнал и да им рече «возкръснете и бъдете свободни»; 2) Русия е била единствена славянска и православна държава, следователно тя само е могла чистосърдечно да поддържава и да защитава славянството и православието, и юговосточният свят е чакал от нея много и много; 3) руската преса е сякога проповядувала кръстов поход против Запад и съветовала е турските и австрийските славяни да се не надеят на никого, а да се прилепят до Русия и само от нея да очакват спасение, поддръжка, свобода и щастие, и славяните и православните християни са уважавали тия съвети и очаквали са от Русия материална и нравствена помощ; 4) любовта и съчувствието към Русия са били дотолкова големи, щото са въоружили цял Запад против турските и австрийските славяни, и ингелизките търговци; Наполеон III и немските пивовари се решиха в 1856 година да поддържат целостта на турската империя и да убиват сяко движение, което би се появило между

славяните и между православните християни в Австрия и Турция.

Ние ще да оставим настрана сичките тия въпроси и ще да поговориме тука само за българите, т. е. ще кажем каква полза сме имали ние от Русия и доколко тя има право да иска от нас благодарност. Ние сме уверени, че ако Русия да не беше се мешала в нашите черковни дела, то българският черковни въпрос щеше да бъде решен още в 1858 година. Да говориме тука за постъпките на княза Лабанова относително за тоя въпрос е напразно. Но нам щат да кажат, че Русия е била главна причина да отслабне турската империя, че тя е убила, със своите многочислени с Турция войни, и последните сили на османлиите, и пр. Но питане е, не е ли Русия наградена за тия нейни жертви? Мислила ли е Русия да помогне с подобни средства на християните в Турция, или е гледала да добие свои собствени интереси? Че Русия се е малко грижила за християнските народи в Турция, свидетелствуват нейните постъпки с българите и с татарите и черкезите. Ако Русия е отслабила турските сили, то тя още повече е отслабила и българските. Да пресели толкова хиляди българи и да насели България с толкова хиляди татари и черкези; да не проговори на Парижкия конгрес нито две думи за българският народ; да поддържава фанариотският патриарх и да одобрява неговият разврат и неговата жадност; а най-после днес княз Горчаков да гарантира за съществуването на турската империя — са такива факти, които говорят не твърде полезно за Русия.

И така, ако другите славянски племена и християнски народи имат причини да благодарят на Русия, т. е. на руското правителство, то българите имат пълно право да я укоряват и да говорят противното. Русия е можала да ни направи добро, но досега ние не сме видели от нея нищо повече освен зло — това е факт. Единствена полза, която е видял нашият народ от Русия, са ония няколко души българи, които се възпитават в Русия с руско иждивение; но българският народ няма и от тия българи никаква полза, защото тия, почти сичките, са останали в Русия и мнозина из тях са станали в Москва полицейски агенти. Освен това българите са получили из Русия няколко стари черковни одежди, няколко кръстета и икон-

чета, няколко черковни книги и три-четири камбани. За това руско благодеяние нашите българи, които се преселиха в Русия, ще да възвърнат двойно на нашите руски братия. Тука ние трябва да притурим, че руският народ и чистите и истинните руси не мислят и не правят това, щото прави правителството или ония руски господарствени люде, които са възпитани в немската кухня, и че ние сякога ще да обичаме своите братия и от сичкото си сърце и душа ще да им съчувствуваме и да ги уважаваме. Но при сичкото това ние пак ще да кажем на нашите братия българи, да се не надеят на Русия, а да се постараят сами за своето щастие и свобода. «На бога се надей, а сам работи», казва пословицата; а свещеното писание казва: «Не надѣйтеся на князи и на сыны человеческия, въ нихъ же несть спасения.» Ние не искаме със сичкото това, щото говорихме по-горе, да укоряваме Русия, а да докажем на българите, че тяхното щастие няма да дойде от Север. Засега стига толкова.

Свобода, г. I, бр. 52, 10 декември 1870.

ДО НАШИТЕ ЧИТАТЕЛИ

Секи един народ в първобитното свое развитие с големи мъки, с големи усилия и с големи кръвопролития е можал да си отвори път към своят напредок и свобода; а цели години, цели векове са преминали дорде той да достигне до своето съвършенство и дорде да захване да живее като свободен народ. А колко повече ние българите трябва да се мъчиме, да жертвуваме и да теглим, когато едвам преди няколко години сме захванали да очистваме трънливият път, който ни води към нашият напредок, просвещение и свобода? Ние трябва да работим и да се мъчиме 99 пъти повече от сичките други народи, ако само искаме да достигнем до своето щастие и добро. Но при сичкото това ние, българите, трябва да се утешаваме, като погледаме, че в едно кратко време нашият народ, при сичките спънки, при сичките гръцки, турски, йезуитски, протестантски и др. интриги, показа доста живот и направи твърде големи успехи в сяко едно отношение. Примерите, които виждаме пред очите си, свиде-

телствуват, че между българският народ е оживяло самопознаването и самоуважението, следователно и любов към отечеството. Днес е готов секи българин, според силата си, да жертвува за своята свобода и напредок и интересира се за нашите обществени и народни дела.

Сичкото това ни накара, щото преминалата година да започнем издаването на в. «Свобода», който от самото свое появление се посрещна и прегърна от нашите съотечественици с голямо одушевление и съчувствие. Това ни доказва, че ромънските българи са вече способни да бъдат ръководители на отсрещните наши братия, защото ако тия приеха нашият вестник с такова родолюбие, то ще да бъдат готови да помогнат на сяко едно народно предприятие. Тряба да кажем, че с големи пожертвования можахме да удовлетворииме нашите читатели през тая 1870 год., но ние се утешаваме с това, че изпълнихме, по силите си, своето предприятие и свършихме своите обязанности. Ние се стараехме да отдадем секому по делата му, стараехме се да покажем правият път на нашият народ и безпристрастно бранихме своето отечество от сяка една страна; а удовлетвори ли сме нашите читатели, това трябва да решат тия сами. Ние знаеме, че някои наши недоборжелатели пръскаха различни интриги и клевети против в. «Свобода»; но нашите родолюбиви българи им затъкнаха устата и дадоха ни смелост да продължиме своите занятия. Нашата длъжност — която е свята длъжност и за секи българин — е да предпазим народът си от примките, които му са размятали многочисленни наши неприятели, и надеяме се и занапред да изпълниме своите предприятия.

И така, слава и чест на нашите родолюбиви българи, които ни дават средства да продължаваме нашите трудове, а ние се надеяме да се не засрамиме пред тях! «Свобода» ще да излязат отсега два пъти на неделата, веднаж на български и веднаж на ромънски, и ще излязат дотогава, дорде съществува българският народ. И така, нека живеят нашите български родолюбци и да дочакат да видят свободно отечество! Поздравяваме ги сега с Нова година, а догодина ще да ги поздравиме от Балканът.

От администрацията

Свобода, г. II, бр. 1, 2 януари 1871.

[СТАРОТО ТУРСКО ГОСПОДАРСТВО Е ДОШЛО ВЕЧЕ ДО ЯМАТА НА ГРОБА]

Букурещ, 1 януария

Ние виждаме с очите си рождението на детето, но не сме в състояние да забележим неговото развитие: нам се чини, че това дете е било сякога такова, каквото го видим днес пред очите си. А това дете се е родило полувек, расло е, порасло е, било е юноша, юнак, мъж и най-после старец! Това същото можеме каза и за цял един народ. Един стар народ, който е преживял своето историческо течение, той трябва да очаква вече смъртта на прагът си и ние на очиглед видиме как той умира и как на неговото място се ражда или се възрождава други народ. Младият или възрождающий се народ захваща да живее, расте, развива се, върви напред и историята му дохожда до своето величие. Че българският народ се е вече възродил, това свидетелствува неговата борба с гърците, неговите протести срещу турското правителство и неговите чети, които се решиха да кръстосат саблите си със столетният старец. Но за да живее и да се развива един народ, нему е потребна свободна почва и чист въздух, защото в противен случай твърде често ще да израсте коприва там, дека би трябало да растат лалета. Нашият народ се е възродил, но атмосферата, в която той живее, е твърде неблагоприятна, твърде ядовита и твърде убийствена за него, следователно тя трябва да се очисти и да бъде в състояние да поддържава младите сили. Младите и крехките растения се най-много нуждаят за чист въздух и за свободни околности.

И така, за да тръгне българският народ свободно по своя път, то трябва да се очистят старите растения и да се натори българското поле. По нашето мнение, българският народ твърде лесно може да изпълни своето предназначение, защото старото турско господарство е дошло вече до ямата на гробът и само очаква каква-годе силна и юнашка ръка, която с един удар да го погребее засякога. Да обясняваме гореказаното заключение с факти е напразно, ще кажем само, че Турция от султан Махмуда и до султан Азиса е преживяла толкова, колкото не е преживявал ни един народ в Европа. Ние видиме, че

Западна Европа предполага в тоя старчески живот възрождение и напредок; а ние сякога сме в състояние да докажем противното. При султан Махмуда у турският народ беше останала още една част мъжество, рицарско благородство, честност и нравствена чистота. Разбира се, че сичките тия качества имаха азиатски характер и бяха основани на коранските добродетели; но в това също време тия пак бяха за тях духовен закон, който служеше за правило на животът им, а ако турците и да бяха тирани, деспоти, кръвопийци и зверове, то бяха криви не тия, а Мохамед и неговите религиозни закони.

Съвсем друго е днес. Днешният турчин се е отдалечил вече от старите свои нрави и обичаи; но не е усвоил нито християнската добродетел, нито европейското човечество; той не изпълнява вече буквално предписанията на коранът, но изгубил е и това, щото има секи един народ — народната гордост и религиозната честност. Съвременният турчин желае да бъде европеец, но желае затова, за да го не ограничава никакъв закон и да го не осуждава общественото мнение. Ако турчинът се напие пиан, ако той открадне, ако той се предаде на разврат и на всякакви скотски страсти, то сичкото това той прави а л а ф и р а н г а¹ и убежден е, че като европеец той трябва да прави сичкото това. Един наш приятел българин ни разказваше, че един от турските европейци, който занимава доволно значително правителствено място, му рекъл: «Аз твърде обичам европейците и европейският живот; за едно само ме е яд, че не мога да се науча ни френски, ни английски.» — «А за какво ви е да знаете французки и английски?» — попитал приятелят ни. — «Абе как да се не учи човек френски и английски, когато ни една арфонистка не знае турският език.» — «А защо ви се харесват европейците и европейският живот?» — попитал приятелят ни. — «Абе как да не обича човек европейците, когато тия са весели и свободни хора: пеят, пият, играят, веселят се; а жените им ходят открити и не бягат от мъжете.» — «А защо вие не освободите и своите жени и да живеете като европейците весело и свободно?» — попитал приятелят ни. — «А-а-а, това не може да бъде. Нашите жени трябва да ни бъдат жени, а не арфонистки! Ти още

¹ По европейски

веднаж да не говориш такива думи, защото можеш да пострадаеш. Ние трябва да чуваме своят пращадовски закон», и пр. Такива са сичките турци европейци, на които Западна Европа възлага сичките свои надежди. Тряба ли ние да доказваме още, че турският съвременен живот не е животворящи напредък, а предсмъртни агонии? Тряба ли да говориме, че Турция твърде скоро ще да падне и от своята собствена смърт? Самата статистика ни доказва, че турското племе систематически се умалжава, а народонаселението на християнските поданици на султанът се увеличава твърде в голям размер: това доказват и самите турски приятели. Турското правителство или турският народ е такова едно здание, което не може човек ни да поправя, ни да обновява, ни да го оставя каквото си е. «Гърбавият ще бъде изправен само от гробът», казва пословицата.

И така, за Турция няма вече живот, няма подпорка, която би била в състояние да я поддържа, и тя трябва да падне, да очисти атмосферата и да натори земята, на която южните славяни ще да захванат да сеят своето семе. Около болният сякога се събират различни доктори и поддържават го със своите лекове; а за умрелият не остава нищо друго, освен да се занесе на гробищата и да се зарови навеки. Англия, която беше в продължението на половина столетие най-главната защитница на османската империя, днес се отказва вече да поддържа умрелият човек, защото и смешно би било да възкръсява човек мъртвите; Франция днес гледа своето нещастие и малко се грижи за султан Азиса; Австрия той си час ще да се пресели във вечност, щом би предложила на Портата каква и да е помощ; Италия няма никакви причини да поддържа турското тиранство и да работи против интересите на християнските народи; Прусия е далече от нас и нейните интереси изискват да бъде за нас, а не против нас. Колкото за Русия, то ние ще да кажем, че ако тя ни не принесе материална полза, то ще да ни принесе нравствена; ако ни не направи добро, то и зло няма да ни направи; ако сама не залегне за нашето освобождение, то барем ще да има към нас съчувствие, а и това е твърде много да добие човек в сегашните комерчески времена, в които секи се старае само за себе си и за своето материално благосъстояние.

Ние преди малко време говорихме, че не трябва да се надеяме нито на Русия, нито на коя и да е европейска държава, а само на себе си и на своите мишници, и мнозина са намерили за нужно да се оскърбят от нашето мнение; но ние и днес идеме да потвърдим същото. Ние бихме желали да найдем барем един човек, който да обича ближния си повече от себе си; а така също ние бихме желали да видим онзи българин, който би извършавал сичко, щото е в състояние да извърши за своето отечество, и тогава сме съгласни да кажем: «Ние не трябва нищо да работим, защото за нас ще да работи Русия.» Но ние не можеме да кажем това, защото хората не са ангели, а брат ми не е аз. Както щете, а ни едно чуждо господарство не може да желае добро на народът ни повече от нас самите. Когато ние сами извършиме това, щото сме в състояние да извършиме, то тогава вече трябва да молим другите да ни помогнат в нашите предприятия. Но да оставим сичкото това и да повторим онова, което сме говорили толкова пъти. Времето е критическо и ние трябва да се земеме за работа. Ако ние се не постареем днес за своето щастие и свобода, то ще бъдем обречени на вечно робство и на страдания. Турция пада, а ние трябва да се възродим на мястото ѝ; ние трябва да оживеем и да се наречем народ и свободни хора; трябва да си помогнем, за да ни помогне и бог. Ако ние си не помогнем сами, то нашето възрождение ще да заглъхне в бурята.

Свобода, г. II, бр. 1, 2 януари 1871.

ДУХОВЕЦСТВОТО И НАРОДЪТ ТРЯБВА ДА ВЪРВЯТ ПО ЕДИН ПЪТ, ДА ИМАТ ЕДНАКВИ ЦЕЛИ]

Букурещ, 9 януария

Един народ колкото по-голямо число знания има, толкова по-добре той устройва своя живот и толкова повече се счита за щастлив; с една дума, знанието е щастие, а простотата и невежеството са нещастие. Рим е можал да

завладее сичкият полуобразован свят в Европа, Азия и Африка само и само чрез своето знание; древня Гърция е имала влияние на сичките свои съседни народи само чрез своето образование; Византия, папският престол, днешня Австрия, Англия и пр. са владели и владеят над полуобразованите народности само със своя ум и знание. Ако австрийското правителство да залегнаше за образованието на своите славянски поданици или ако тия поданици да залегнаха сами за своето развитие, то тия поданици не щеха досега да търпят чуждо господство и за това сяко чуждо господарство употребява сичките си сили да спира образованието у своите поданици, защото само така то може да държи народа в робство и неволя. Сяко едно деспотическо правителство може да живее само дотогава, докогато е сляп и невежествен народът. Когато поданиците на едно господарство бъдат по-развити и по-образовани от своето правителство, то правителството трябва да падне или да се преобрази. Истинно образованите хора не могат да търпят около себе си ни разврат, ни празно и глупаво високомерие, ни зверски деспотизъм. Развратът и непотребните правителствени паради при Лудовика XV и при Лудовика XVI произведоха Французката революция в 1792 година, която отвори очите на цяла Европа. Италианският народ е отишъл днес много по-далече в своето развитие от своето духовенство и това развитие накара Пия IX да остави Рим и да се пресели в своят манастир. В средните векове католическото и протестантското духовенство са били твърде силни и могъществени, затова и народите са се намирали почти в скотско положение. Във Франция и Испания католическото духовенство е имало неограничена власт; то е управляло совестта на господарите и на народът по своето желание; народът не е имал никакво значение и стоял е не по-високо от скотовете. Историята нам представлява такива примери, от които съвременното човечество не може да се не погнуши. Католическото духовенство не само че е проповядало, в името на Христа и на евангелието, робство и скотство, но много наследници на апостола Петра са продавали своите собствени братия като скотове на сарацините.

Народната воля е захванала да се уважава само в XVIII век, и то най-напред в Англия, а после във Фран-

ция, Италия, Германия и пр. В Россия народът и до днес няма своя воля и живее по волята на правителството, на полицията, на аристократията и на духовенството. Историята нам доказва, че онзи народ е най-нешастен и най-угнетен, който се намира под влиянието на духовенството и у когото духовенството има каква и да е власт. Здравото и умното човечество отдавна вече е отделило своите светски и човечески интереси от черковната йерархия; то е предоставило на духовенството да се занимава само със своите черковни обреди, а само се е наело да усъвършенства своят домашни и обществени живот, следователно у образованите народи черковната йерархия не бере вече грижа за светският живот на народът и не запрещава му да сее на нивата си жито, когато, по мнението на йерархията, би трябало да се посее ечемик.

Да кажем накъсо, сяка една черковна йерархия трябва да гледа своите дела и да се не меша там, дека я не викат и не питат, защото в противен случай тая йерархия не може дълго време да проживее и ще бъде принудена или да изгуби своето уважение пред народът, или да падне съвсем. За пример трябва да земеме папата и гръцкото духовенство в България. Но нам може някой да каже следукщото: «Духовенството е обязано да поправя това, щото се разваля от людските страсти.» Това е така, но духовенството няма право да стои на пътят на развитието и на напредокът, ако тия даже да бъдат противни на неговите собствени интереси. Историческият живот трябва да върви по своя път и към своите цели; а духовенството трябва само да търси изгубените овце и да ги вкарва в стадото. По мнението на здравомислящите и опитните хора народът е обязан да направи сам своите обществени кола, а духовенството трябва да внимава имат ли катран колелетата им и да поправи това, щото би се разбило. Ние се съглашаваме с това мнение, но само тогава, когато духовенството бъде народ, а народът духовенство, т. е. когато интересите на духовенството и на народът бъдат едни и същи.

Само онова духовенство може да има влияние у народът, което върви заедно с него по един път и помага му в неговите предприятия; а онова духовенство, което захване да говори на народът бяло е, когато народът казва черно е, твърде скоро ще да изгуби своето

значение, а с него заедно ще падне и самата религия. Прочетете историята на реформацията и ще да се уверите в справедливостта на думите ни. Ако нашето българско духовенство има християнски цели и човеколюбиви и патриотически намерения, то трябва да бъде за българският народ това, щото е обязано да бъде. Американското духовенство и черковното управление в тоя далечен край трябва да бъдат сякога пред очите на нашият бъдещ български синод, ако само нашите епископи не желаят да бъдат изгонени както и гърците. В Северните американски щати свещеникът често бива и свещеник, и учител, и съдия, но в това също време той е човек, американец и християнин, следователно интересите на народът са и негови собствени интереси. Американският свещеник не само че се не мъчи да спре народният напредок, но очиства пътят на тоя напредок и ускорява неговото движение; той не само че не проповяда на народът да се не занимава с естествените науки, като противни на Христовото учение, а първата наука, която той предава на учениците си, е математиката. Северна Америка преди половина столетие беше последня, а днеска е първа в сяко едно отношение. Тая страна била населена от такива хора, които бягали из Европа, за да спасят главата си или да живеят свободно. Когато населението се увеличило, то тая страна се разделила на щати; а секи щат бил съставен из дружества. В дружествата сичките хора са равни между себе си; сичките обществени дела се решават от дружествата; а щатът никак се не меша в делата на дружествата. Сяко едно дело се решава от сичкият народ, който има свои представители, и секи гражданин има пълно право да занимава кое и да е място, ако само народът одобри неговото избиране. Тия, които управляват, и тия, които се управляват, са равни между себе си и пред законът.

И така, в Северна Америка народът е сичко и без него нищо не може да бъде; а сичкото това е било причина, щото Америка в продължението на половина столетие да замине и Англия в своето развитие и просвещение. Само в щатът Виргиния (а сичките щати са повече от 36) за училища се харчат до един милион жълтици австрийски. В Северна Америка живеят около 35 милиона жители, из които около 6 000 000 се учат в училищата. В Америка

се издават около 4000 вестника и твърде рядко се намира човек, който да не знае да чете и да пише. Сичкото това потвърждава нашето заключение, че ако духовенството и народът вървят по един път и ако тия имат едни исти цели, то и народът напредва, и духовенството се уважава.

И така, ако нашият народ желае да има достойни пастири и учители, то трябва да ги избира сам и да има право да ги променява секи три години. Когато епископите бъдат зависими от народът, то тия щат не щат, а трябва да работят по неговата воля. Това също можеме каза и за екзархът.

Свобода, г. II, бр. 2, 11 януари 1871

[КОРАНЪТ ОБЕЩАВА РАЙ НА КРЪВОПИЙЦИТЕ И НА ГЛАВОРЕЗИТЕ]

Букурещ, 16 януария

«Се женихъ грядетъ в полунощи, блаженъ рабъ егоже обръщеть бдяща.»¹ Женихът на нашата свобода и щастие вече стои пред нашите врата и готов е да потропа; а будни ли сме ние и готови ли сме да го посрещнем, това е други въпрос — ние сме будни, но не сме още готови. Турция и Австрия умират пред очите ни, ние сме отдавна вече уверени, че както едната, така и другата държава твърде скоро ще да се сгрумалясат; но и до днес още не сме определили кои са нашите цели и обязанности и що трябва ние да работиме до и после това падение. Християните, които населяват Балканският полуостров, са се уверили, че турчинът и човекът не могат да живеят в една колиба, че коранът и моллите не могат да пият вода заедно с християните, с евангелието и с човечеството из източникът на цивилизацията и напредокът и че никакъв закон не може да има значение у онзи народ, който се е родил и възпитал под ръководството на шех-юл-ислямът; но...

¹ Този жених ще дойде в полунощ; блажен е робът, когото той ще намери буден (цитат от богослужебна църковна песен върху евангелски текст).

«Ние обичаме европейският живот и човеческата цивилизация — говорят турците, — но ние пак трябва да си останем турци и да уважаваме своите племенни и религиозни закони и обичаи.» И турците си имат пълно право и ние им захваляме, че тия са толкова предадени на своите племенни отличия; но в същото време и ние имаме право да им кажем: «Сичкото това е добро и похвално за вас, но именно тия племенни и религиозни ваши отличия стоят на пътят и не позволяват нам да се сближиме с вас и да ви обикнем, а вам, да бъдете хора.»

Мохамеданският закон и племенните обичаи на турците не могат никога да се сдружат с кое и да е човеческо начало: коранът казва, че само мохамеданинът е човек, а всичките други народи са гяур и кучета, а европейското човечество проповяда равенство и човечески права; коранът е обрекъл жената на робство и на скотско унижение, а европейката е станала вече м а й к а и ч о в е к; коранът обещава рай на кръвопийците и на главорезите, а Христовото учение проповяда човеколюбие и пр. Из сичкото това ние ще да заключиме, че турчинът може да живее само в Азия, дека почти сичкият азиатски свят обича да живее така, както живее и той. Ако ние поискаме да принудим мохамеданинът да живее по нашата програма, то ще да ограничим неговата свобода, а такова едно действие е противно на нашите начала. Нека говори кой що ще, а ние сме уверени, че само тогава ще да се възцари на Балканския полуостров мир и тишина, когато едната от двете противоположни стихии се изгуби съвсем, т. е. или турците, или християните; а когато християните са 14 пъти повече от турците, то ждребието ще да падне на последните и тия трябва да оставят Европа — другояче се не може. Сичкото това разбира секи честен и безпристрастен човек и само ония хора, които се молят на чужд господ или които имат в главата си егоистически фантазии, могат да кажат: «Това не е истина.» Ние ще кажем, че нам не ни е чудно, ако пешанските, виенските и цариградските вестници проповядат ретроградни идеи или ако тия говорят голи лъжи, но ни е чудно, когато подобни разсъждения и философии се помещават по страниците на белиградските вестници. Земете например «Видовдан» и вие ще да видите, че той се е завзел с сичките си сили да вразуми турското правителство и да му покаже пра-

вият път, по който то трябало да върви за щастието и на мохамеданското, и на християнското население на Балканския полуостров. По мнението на «Видовдан» на Восток грози някаква си страшна опасност, която ще бъде убийствена и за християните, и за мохамеданите, и затова турското правителство трябва да даде(?) на своите поданици някаква си свобода, щото тия да бъдат в състояние, заедно с турците, да чуват своето общо отечество от вънкашните неприятели.

По нашето мнение на християнските народности не грози никакъв вънкашен неприятел и нашето щастие и свобода стоят в ръцете ни. Ние имаме само един враг, един притеснител, една чума, а тоя наш неприятел е турското правителство и турският народ. «Видовдан» говори, че ако турското правителство даде на своите християнски поданици някаква си автономия, то християните ще да живеят с турците братски; а ние сме уверени, че по-скоро уранготангът ще да се приучи да живее в едно човеческо общество, нежели турчинът, защото младото и крехкото още може да се поведе по правият път, а старото и отживялото — никога. Това, щото се е укореняло у един народ в продължението на 1300 години, е твърде тежко да се изкорени, а ако се изкорени, то и самият народ трябва да се изгуби. Нека говори «Видовдан» щото иска, а нашата програма трябва да бъде тая: 1) новият живот и новата цивилизация изискват нови и млади човечески сили; а такива сили се намират само у християнските народности; 2) новият живот и новата цивилизация могат да се насадят само на чиста и торна нива, а турците са заглъхнали в своите суеверия и предразсудки, които им стоят като белмо (перде) на очите и не позволяват им да познаят това, щото е свято, истинното и човеческо; 3) сърбите, българите, ромъните и гърците трябва да развежат ръцете си и да се завземат за своят напредок и просвещение, които са най-големите сили, които съединяват човечеството; а това тия не могат да извършат дотогава, дорде им спречват пътят турските фанатици, дервишите, моллите, алипашовците, дебелите сенки и пр.; 4) друга една сила, която днес свързва българите, сърбите, ромъните и гърците, са нашите нрави и обичаи и нашите човечески проявления, следователно ние можеме да живееме по един обществени закон, а тоя закон е безполезен за

турските общества; 5) по самите природни закони ние видиме, че на едно и също място не може да расте и кедър, и бук, и елха, следователно сяко дърво трябва да расте там, дека то може да расте, а за да расте кедър на кое и да е място, то на това място не трябва да расте бръшлян.

Краставата коза трябва да бъде отделена от стадото, защото тя твърде лесно може да окрастави сичкото стадо. Ние видиме, че турското семе е твърде дълбоко хванало корен в нашите сърца и ако това растение се не извлече заедно с коренът, то твърде дълго време то ще да ни препятствова да вървим напред. А кажете ни, можеме ли ние да гледаме равнодушно на това растение и да го поливаме, когато българските чорбаджии и сръбските каймакани постоянно спират сяка народна крачка? Ние не трябва да се боиме от никаква вънкашна сила, а да се съединиме между си и да ошастливиме своето бъдеще. Тряба да забележиме още и това, че турското правителство никога няма да ни даде доброволно нито една капка вода и затова ние със сила трябва да отнемеме онова, щото е за нас скъпо, и да кажеме: «Ние сме свободни граждани, ние сме хора, ние сме братия между себе си!»

Свобода, г. II, бр. 3, 17 януари 1871.

[ДУАЛИЗМЪТ Е СТАНАЛ ДНЕС МОДЕН ФРАК]

Букурещ, 22 януария

Както лете после дъждът растат гъбите, така също в последното време се размножават политиките и дипломатите и ако обстоятелствата се не изменят, то Бисмарку грози твърде страшна опасност — неговата дипломатическа слава ще да се изгуби като пара в топло време. «Ние трябва да искаме от турците дуализъм, а когато тия ни го дадат, то ще да поискаме и повече», говорят мнозина наши българи. «Турция трябва да даде на християнските свои поданици пълна автономия и тогава ние ще да се съединиме с турският народ и ще да съставиме свободен Восток,»

говори «Видовдан», а в това също време той мисли: «Дайте само нам пълна свобода и ние тогава ще да ви покажеме кои сме ние.» Гърците, които са по-хитри и по-лукави и от българите и от сръбите, говорят и пишат в своите вестници: «Хей, турци, що спите и не обръщате внимание що става около вас? Не видите ли вие, че панславизмът се разпространява и ако му не спречиме път, то той твърде скоро ще да изгони и вас, и нас в Азия? Земете се за ум и прекратете злото: съединете се с нас и да съставим яка стена против ненавистният и нам, и вам панславизъм! Разбудете се, дорде не е късно!»

И така, дуализмът е станал днес моден фрак, с когото иска да се кити сяка дипломатическа глава, за да покаже своите дипломатически способности. А великият дипломатин Али паша си пуши чубукът и мисли си: «Кряскайте, мои глупави приятели, търсете дуализми и троелизми, карайте се между себе си, делете рибата в морето и заекът в гората, а ние ще да си живееме и ще да ви млатиме, дорде душата ви се не покаже между зъбите. Виж ти — дуализъм искат! А тояга искате ли? Ех, гяурлар, с кръв сме ние земали тая земя, с кръв ще и да ви я дадеме! Ако нам да понасяше да даваме томува парче и ономува парче, то не щехме да проливаме и в Кандия толкова кръв, а щехме да ѝ дадеме автономия. Знаете ли вие, че ако за Кандия ние сме принесли такива големи жертви, то за България, Босна и Херцеговина сме готови да умреме до един. Я гледайте какви юнаци са се намерили — на готово искат да им се даде! Точете зъби!» Но сичкото това още не е нищо, а най-смешно е, че дуалистите се стараят да докажат в своите органи, че народът се съглашава с техните идеи и че който не мисли така, както мислят тия, той е враг на народът си и желае да убие неговото щастие («Видовдан»). Но нека ни простят и българските, и сръбските, и гръцките дуалисти, ако им кажеме, че ни един не говори това, щото му е на сърцето, и че секи из тях може свободно да каже: «Поем богу вашему за вашите лири.» Ние говориме тука за сичките днешни дуалисти и готови сме да докажеме своите убеждения с факти. Мнозина из тия дуалисти са повдигнали против нас кръстов поход и желаят да ни удавят с една лъжица вода; но ние се не боиме от

подобни личности и готови сме сякога да излеземе с тях на двубой — разбира се, че с перо и мастило.

Нашата програма е известна сякому, нашите стремления са познати вече и на старо, и на младо, следователно ние ще да вървим по своя път и малко ще да обръщаме внимание харесват ли се тия на частни личности и вредят ли тия на техните интереси. Ние сме твърдо уверени в правотата на нашето дело, твърдо ще и да стоим на своето място. Нашата девиза е **п р а в д а**, а тая **п р а в д а** е и нашата сила, и нашият подпор. Тая правда и нашата увереност са дотолкова яки, щото ако само един из нашите братия да останеше около нас, то и тогава пак ще да вървим напред и ще очищаваме пътят за новият живот и за истинското щастие на християнските народи в Турция. Никакъв кърпеж, никакви замазки не влизат в нашата програма и ние не желаеме и да чуеме за тях. Който проповяда братство с турците, който иска да върви по кривите пътове, да тропи по чуждите порти и да проси за народът ни свобода, като милостиня, той не е наш брат и ние се отказваме от него. Наши братия са само ония наши родолюбци, които са готови да жертвуват и себе си за право дело и които желаят безбоязнено да вървят на смърт и равнодушно да стоят под бесилниците, когато техният мозък се убеди, че такива жертви са необходими и полезни за нашето отечество. Ние приемаме в своите обятия само честните и здравите сили и нашето с тях съединение ще бъде вечно, неразделно и ненаруσιμο; ние сме готови да се побратимиме само с ония личности, които искат да работят енергически и български, които мислят здраво и честно и които имат твърда воля и силен характер; а с празнословните бърбълъовци и с нашите домарождени Бисмарки не желаеме да имаме никакви сношения. Нашата цел е да избавиме народът си от дълговечното робство и унижение, а не да поддържаме политиката на Али паша и на г. Шнайдер ефенди. Който не е наш, той е против нас; а който е Али пашов, той не е с нас. Ние сме уверени, че Турция е обречена вече на смърт; ние я видим вече с очите си, че тя е изгнила, обезображена и развращена дотолкова, щото ние не намираме в нея ни едно здраво и справедливо начало, а насякъде лъжа и всеобща гнилот; затова самоуверено отблъскваме сяко

приятелско сношение с последователите на пророкът и казваме на нашият народ: «Не слушай ти нашите дипломати и върви по пътят си, защото тия дипломати са готови да те продадат за своя джеб. Кръвта на нашите отци и деди, кокалите на нашите братия и сестри и нашите собствени днешни страдания са такова едно очевидно явление, което може да избрише из нашият мозък само нож и топор. «С каквато мяра сте мерили, с такава мяра ще да се възмери и вам», казва Христос. Ние се ръководиме по Христовата заповед и не допускаме никакви отстъпления, никакви ослабления.»

И така, нашата програма е българското освобождение от тиранското иго на турците; а за България е вече настанало време, което се нарича епоха, приближават се вече ония светли дни, в които ще да се обнови българският живот и ние ще да празнуваме **н а р о д н о т о о с в о б о ж д е н и е**. . . Тежко и горко на тия наши патриоти; които не слушат и не чуят, ще вече избива дванайсетият час! . . . А още по-тежко и по-горко на тия, които съзнателно не искат да видят и да чуят, а кривят с душата си и зеят нагоре, за да им потече в устата из касата на Али паша!

Народът се е вече разбудил и ще да стъпче под петите си и тия лъжовни патриоти, както и турците! За потвърждение на сичкото това, щото ние говориме погоре, ще приведем следующите два примера: Преди малко време ни се случи да се разговорим с един свещовеник, който ни разказа, че и между отсрещните българи се говори за дуализмът и за някаква си автономия, която ще да се даде на българският народ от Абдул Азиса. «И вие вярвате, че това може да бъде?» — попитахме ние. — «Кой вярва? — ни попита и той. — Тряба човек да е луд и да повярва, че Абдул Азис ще да ни опече гъска и ще да ни каже «Яжте момчета!» Лесицата и кокошките никога не могат да бъдат братия. Само нож и кръв ще да ни избавят.»

Други един българин преди малко време ни попита: «Я кажете ми вие що е това дуализъм, за когото говорят мнозина наши българи?» — «Дуализмът е това: 1) да се даде на българите свободно вътрешно самоуправление; 2) да им се позволи да си съставят свое министерство и да събират своя камера; 3) да имат своя войска и пр.» —

«А кой ще да им даде сичкото това?» — попита българинът. «Султанът и Али паша», отговорихме ние. — «Тежко ни на балгурът, ако очакваме от султанът и от Али паша какво и да е добро! А кажете ми вие, обещава ли се султанът да ни даде сичкото това, щото вие казахте?» — «И не мисли», отговорихме ние. — «А кой е измислил тоя дуализъм?» — «Някои си наши българи дипломати.» — «Не им е чиста работата; тия на умът си имат друго», каза българинът и отиде си. — «Имаш пълно право», помислихме ние.

И така ние днес публично изявяваме пред нашите братия българи, че се не съгласяваме с дуалистите и готови сме сякога да убиеме техните убеждения (?), ако само тия да се не крият по къшетата и да хапят дебешката, а да излязат наяве и публично да изкажат тия свои убеждения. Колкото за нази, то ние ще да повторим само това: настават вече ония щастливи времена, когато нашите проповеди ще да се разпространят по сичкият Балкански полуостров, нашите идеи ще да намерят съчувствие от Адриатическо и до Черно море и християнските народи ще да въстанат с ножът си в ръка и щат да изтребят сичко, щото е гнило, вонещо, предателско и тиранско, с една дума, сичко, щото не е народно, свободно и чисто.

Свобода, г. II, бр. 4, 23 януари 1871.

[НАСТАНА ВЕЧЕ И ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД ЕПОХАТА НА ВЪЗРОЖДЕНИЕТО]

Букурещ, 29 януария

Настана вече за българският народ щастлива минута, която се нарича «епоха на възрождението», настана вече и за нас онзи час, който ще бъде начало на нашата история, на нашият напредок и на нашето счастье; настана вече онова време, което е мило на всеки един народ, който желае да живее и да върви напред. Днес сяка българска епархия е длъжна да изпроводи в Цариград свои представители, които са длъжни да решат съдбата на българ-

ският народ — следователно на представителите лежи голяма и важна обязаност. Секи представител трябва да премисли какво и що той трябва да работи, защото само от него зависи щастието и нещастията на 7 милиона народ. Ако днешните наши представители бъдат хора будни, добросовестни, честни и родолюбиви, то светите желаниа на народът ще бъдат изпълнени твърде скоро; а ако представителите не изпълнят както трябва своите обязанности, то техните погрешки ще да принесат нови раздори, нови несъгласия и даже страшни кръвопролития.

Народът иска да живее и сяко нещо, което му стои на пътят, рано или късно трябва да се унищожи. От днешните представители зависи спасението на България от твърде много нещастия и страдания. Представители на българският народ, ние имаме от вас големи надежди! Особено се надеяме от младите и честните българи, които още не са станали селски и градски чорбаджии и които още не са се хранили от народният пот и от народната кръв. Вашето дело и така също важно, както беше важно и кръщението българско от Кирила и Методия. Кирил и Методий ни кръстиха и направиха християни; а вие ще да ни възкръсите и ще да ни направите хора! Дръжте се и не бойте се; търсете своето право и борете се юнашки за нашето свято и праведно дело! Страниците на нашата нова история са още бели и от вас зависи да запишете своите имена със златни или с черни думи! Ако вие днес направите добро, то бъдещето потомство ще да ви благославя, а ние ще да ви благодариме; а ако направите зло, то потомството ще да се погнуши от вас, а ние ще да ви прокълнем! Вашите най-главни обязанности, които сте вие длъжни да решите днес, са тия:

Първо, да изберете българският екзарх само на три години: а) защото сяко едно ново дело никога не може да бъде наредено изведнъж както трябва; б) ние още не сме работили такива важни обществени работи, следователно след три години трябва да се събереме пак и да поправиме това, щото сме изоставили днес и щото сме погрешили на първото наше събрание; в) ние нямаме още добре възпитани архипастири, защото нямаме и духовни училища, следователно, ако избереме екзархът за

през сичкият му живот, то ще да стоиме на пътят на ония по-нови и по-способни лица, които би се появили в продължението на такъв един дълги период; г) когато някой из епископите знае, че за да бъде той сам екзарх, то трябва да умре неговият предшественик или да бъде свален от правителството, то той ще да употребява всякакви интриги, ще да клевети екзархът пред властта и много хора ще да гинат напразно; а когато тоя епископ знае, че екзархът е избран само на три години, тогава той ще да очаква народното събрание и ще да се старее да направи колкото може по-голяма полза на народът ни, за да го избере за екзарх; д) секи три години български депутати ще да се събират в Цариград, за да избират екзарх, а това е твърде важно за българското възрождение, е) секи един епископ, който не е образован и който не е честен, н и к о г а не трябва да се избира за екзарх.

В т о р о, владиците трябва да се избират от народното събрание: а) българският синод трябва да назначи свои кандидати за владици, а народното събрание трябва да избере из тях, които иска, по вишегласието; б) народното събрание трябва да контролира местните народни събрания и да иска сметка от епископите за тяхното управление и за техните злоупотребления, ако само се случат подобни злоупотребления; в) народното събрание трябва да преглежда секи три години сметките и действията на цариградският български синод; г) народното събрание секи три години трябва да преглежда уставът за управлението на българската йерархия и да го изменява, ако то намери това за нужно; д) без народното събрание синодът не трябва даменява нито една нота в тоя устав; е) ако се случи голяма, извънредна важна нужда, то народното събрание може да се събере, когато поиска народът; ж) ни един епископ не трябва да бъде вдигнат из епархията му без дозволения на народното събрание, защото в противен случай ще да стават големи злоупотребления.

Т р е т ъ о, с патриархът българите трябва да прекъснат сякакво сношение и народните представители не трябва да обръщат никакво внимание на неговите проклетия и интриги. Али паша е рекъл на г. Григория, според както казва «Левант хералд», да влезе в сноше-

ГОДИНА I.

Букурещъ, 7-й Ноември, 1869 г.

БРОЙ I.

Цѣната на вѣстника.

Въ Рождени на година е 20 ерван;
За човрвана година... 12 "
За българско за год... 26 "
Въ Австриа и Сербия... 24 "
Въ Русия... 30 "

Нѣма въ освобождени отъ пощенските
разходи да не вѣстникъ.

Цѣната, доплатки

и цѣна на вѣстника ще се произве-
дѣтъ до г-на Д. Цѣновича при ко-
гото ще стѣна и пощенската на вѣстникъ.
За предплатата на вѣстника, отъ юли
г-на П. П. Ноденчу.

Нормата за вѣстникъ, и прѣдплатата
отъ цѣна, се не произве.

ОСВОБОДА

ВѢСТНИКЪ ПОЛИТИЧЕСКИ И БЪЛГАРСКИ

Мисли за единъ нѣтъ прѣвъ нѣтъ. — въ Вноржѣ.

КАМЪ ЧИТАТЕЛИТЕ.

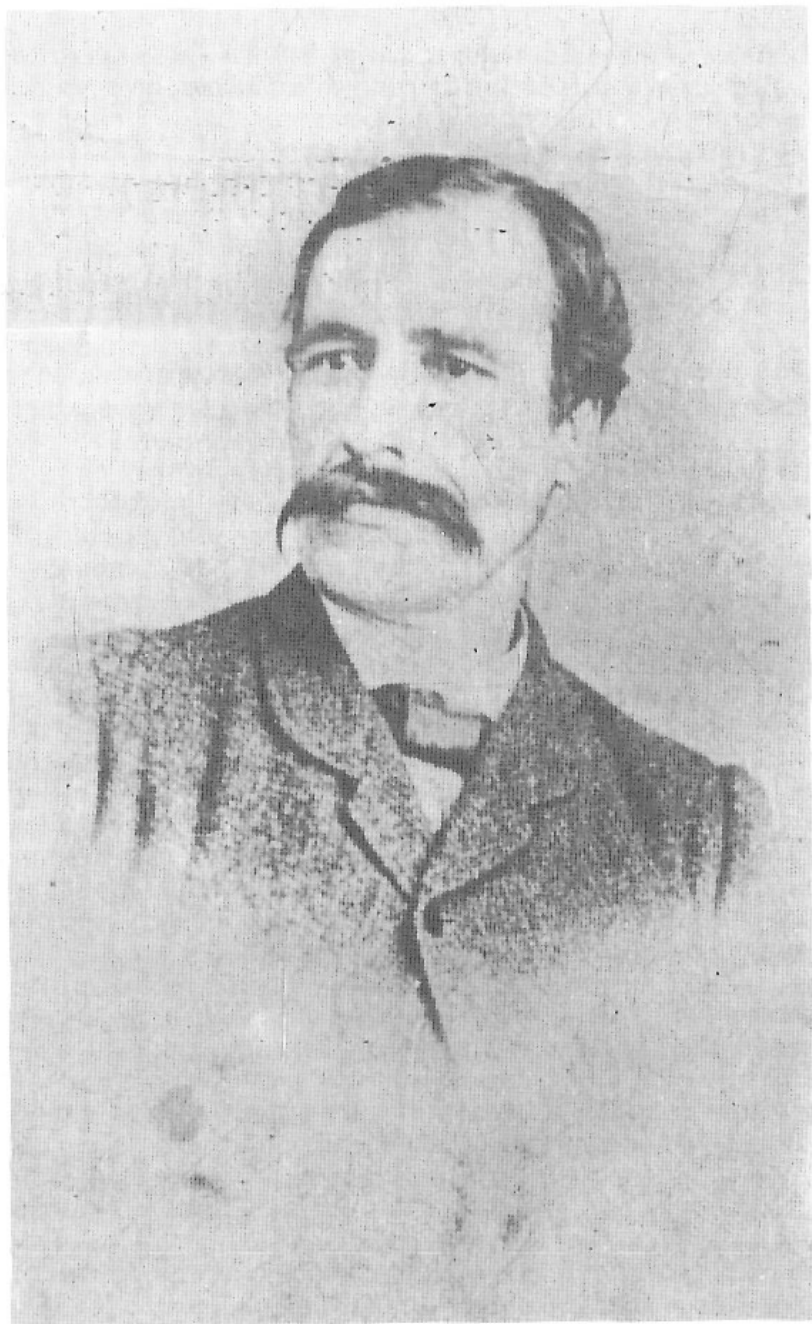
Ние, ромуниските българи, живеемъ въ свободна жар-
жава, въ която обикъ е свободенъ явно да иска-
ва своите идеи и своите желаниа, и аз тона ние нари-
чамъ своята вѣстникъ «Свобода».

Цѣлата на «Свобода» е да заминава българските
интереси и да показва на българскиятъ народъ нѣтъ,
но който трябва той да казни, за да може по-явно да
достигне до своето нравствено съвършенство и до сво-
ята политическа независимостъ. Освѣтъ тона «Свобода»
ще употребява епитетъ си сили да опознае българскиятъ
народъ съ неговите есели и образи,

Освѣтъ политическия статъ «Свобода» на нѣмстия.

умъ, нѣтъ нѣтъ нѣтъ нѣтъ нѣтъ нѣтъ, които му
недаватъ ни да говоримъ, ни да пишемъ, ни да мислимъ както той
иска, а по нѣтъ на неговите господари! Не е ясно за
човѣка да остави своето отечество, своето отечество, сво-
те роднини и приятели, пробие на своите вражди, по
ние нѣтъ, че нѣтъ нѣтъ нѣтъ нѣтъ нѣтъ нѣтъ нѣтъ
Америка. И защо? — Да търсатъ лична и национална
свобода.

Сичко що е свѣто, мило и полюбено на чистотъ, чо-
вѣкъ, то е така едно полюбено и нужно и за нѣтъ нѣтъ
ролъ. Само ови народъ може да живѣе и да направи
който има свой вътрѣшенъ животъ и свой вътрѣшенъ и
националенъ обликъ, сиръ който има свои господарствени
независимостъ и своя угодна независимостъ. Сѣмъ на-

Handwritten text, likely a letter or document, written in a cursive script. The text is heavily obscured by numerous horizontal lines drawn across it, making it largely illegible. The visible fragments of text include:

Handwritten text, likely a letter or document, written in a cursive script. The text is heavily obscured by numerous horizontal lines drawn across it, making it largely illegible. The visible fragments of text include:

Handwritten text, likely a letter or document, written in a cursive script. The text is heavily obscured by numerous horizontal lines drawn across it, making it largely illegible. The visible fragments of text include:

[illegible][illegible]

Однако из этого утверждения не следует, что в настоящее время в стране отсутствуют все социальные преграды к новой религии; на деле при этом фактически и неслучайно подчеркивается, что в Болгарии не существует «идеологического монополизма», который превращает болгарскую церковь в религиозно-политическую организацию, которая имеет исключительные права на осуществление религиозной деятельности. Он считает, что именно здесь, в Болгарии, существует наиболее полное соответствие между идеологией и политикой. Именно поэтому Болгария не была включена ни в одну из групп, которую он выделяет, и тем самым он отрицает принадлежность Болгарии к какой-либо из групп, которую он выделяет. Он считает, что именно здесь, в Болгарии, существует наиболее полное соответствие между идеологией и политикой. Именно поэтому Болгария не была включена ни в одну из групп, которую он выделяет, и тем самым он отрицает принадлежность Болгарии к какой-либо из групп, которую он выделяет.

[illegible][illegible]

такого. Исследованное место является болотом с лесом
поверх и высадкой, чтобы предотвратить отсюда
крупных насекомых.

[illegible]

Кинотавристовым и надобно было бы в своем отношении к ним и на будущее время. Притом же, конечно, таковы и требования к нашим кинематографистам, которые являются не только для нас, но и для всего мира. Мы должны стремиться к тому, чтобы наши фильмы были не только интересны, но и полезны. Мы должны стремиться к тому, чтобы наши фильмы были не только интересны, но и полезны. Мы должны стремиться к тому, чтобы наши фильмы были не только интересны, но и полезны.

Номера из документов. По каждой теме

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Цена-та на вѣстника
За Румелия 2 акосара.
За Русия 4 карбона.
За другитѣ страни
на 2-та акосара се
приваждатъ пощен-
скитѣ разходи.

ДУНАВСКА ЗОРА

ВѢСТНИКЪ ЗА ВОЛНЫ-ТЪ БЪЛГАРЫ

Писма и дописки
мо се отправятъ, о-
собено отъ по-
чтеннаго, чрезъ
Г-на Н. М. Балкан-
скій до редакція-
та на Дунавска-та
Зора.

ИЗДАВАНІЕ ЦОМБЕДЪЛНИКЪ.

Отговорникъ Радко Чанаровъ.

Цена-та си продаваща.

Отговорникъ: Н. М. Балканскій.

ИЗВѢСТІЕ.

Съ Опазеніе-то, издадено на 12 Септември, ние биха извади на-ше-то желаніе за издаваніе на единъ вѣдомъ вѣстникъ, подъ имъ ДУНАВСКА ЗОРА, кой-то да отгива на сѣрдечнѣ-та чистота и на искреннѣ-та желаніа на народа ни, и вѣдма принави родо-любіе-то на наши-тъ съотечественни живущи въ Румелия да възбуждатъ и пожелатъ съ тѣхно-то спомоществова-ніе тоа ни народенъ вѣстникъ;

Считамъ си за честити, като ниемъ

ПРОГРАММА.

Правуваденіе-та на вѣстникъ-тъ съ-стоятелиа прѣдставятъ на въспреко-піе-то колѣбана слабъ върѣбъ учѣб-та въ Восточни-тъ народи, изъ фиско-то на кой-то личи во многошесно-то си жителство и нашия народъ, като възви-най-големъ часть отъ Балканскій по-дуостриѣ. Велики родолюбивъ Бълга-ранъ може да си въобража какъ час-тити минути могатъ си роди отъ об-стоятелства, да-то си учима цялѣно вѣдмѣще за единъ народъ, кой-то сѣдѣ-

кой си живиа още и отъ народни вѣс-тици, кои-то да могатъ отгровено и-ностранство да разшириватъ за него-ва-тъ слава.

Мисля-тъ за да ниемъ и ние по-зика си единъ периодическый листъ, кой-то да служи като органъ на наро-ди-тъ живиа и живущи, що за-нимава днесъ сѣрдца-та на наши-тъ съотечественници, живущи тѣ въ оро-важи-тъ Румелия какъ-то и по други страни, вѣдмѣще на нѣкои отъ Браилски-тъ родолюбци за да прѣдѣ-жатъ издаване-то на тоя листъ, подъ

БОЛГАРСКОЕ ЛИТЕРАТУРНОЕ ОБЩЕСТВО.

(Кор. изъ Боларию).

Правду говорятъ, что гдѣ нѣтъ борьбы и оппозицій, тамъ нѣтъ и жизни, что оппозиція служитъ главнымъ факторомъ чело-вѣческаго прогресса. До севастополь-ской войны, т. е. до 1852 г., болгарскій народъ находился въ самомъ неподвиж-номъ состояніи или летаргическомъ снѣ, и если кое-гдѣ и происходили ссоры и стычки съ турками, или несогласія и раз-доры между греческимъ духовенствомъ и нѣкоторыми болгарами, то все это было дѣломъ частныхъ лицъ, которыя дѣйство-вали такъ или изъ личныхъ побужденій, или же по личной враждѣ. Чѣмъ была для Европы первая французская революція, для Сербіи 1848 годъ, или венгерская революція, тѣмъ самымъ для болгаръ была севастопольская война. До этой войны болгары имѣли единственную газету «Ца-реградскій Вѣстникъ» и болгарская лите-ратура, какъ справедливо замѣтилъ г. Пы-пинъ: «почти не существовала, — она едва обнаруживала признаки жизни»; школы существовали только въ большихъ горо-

БОЛГАРСКИЙ ВОПРОСЪ

Константинополь, 17 (24) септември.

Во французской константинопольской газетѣ «*Concier d'Orient*» напечатана корреспонденция съ нижняго Дуная, отъ 22 августа, въ которой, между прочимъ, говорится слѣдующее: «въ послѣднемъ мѣсяцѣ, комитеты работаютъ очень энергически и съ великимъ-то лихорадочнымъ усиліемъ стараются собирать побольше денегъ. Члены комитетовъ сами рассказываютъ (?), что имъ нужны эти суммы для того, чтобъ произвести въ Болгаріи повсемѣстное возстаніе. Эти революціонеры очень хорошо понимаютъ, что пока не произойдетъ войны между Россіей и Турціей (?), то имъ нельзя предпринять ничего серьезнаго, но они все таки вѣрятъ и надѣются, что ихъ дѣло будетъ выиграно и тогда, когда имъ удастся расколоть болгаръ съ турками и произвести въ Турціи неудовольствія и волненія.

«По настоящему, главная цѣль этихъ комитетовъ состоитъ въ томъ, чтобъ приостановить всѣ тѣ реформы, которыя намѣрено сдѣлать турецкое правительство (?).

нне с болгарският синод, да прегледат заедно уставът и да го изменят в някои места, ако само намерят това за нужно; но ние съветоваме българските представители да си гледат работата и да презират сяка една патриаршеска интрига. Нашата йерархия трябва да бъде или чисто българска, или чисто гръцка. Средната е тука невъзможна, защото ни едната, ни другата страна средната не обичат. Ферманът ни казва: «Вие сте българи и ние ви даваме българска йерархия», следователно нашата йерархия трябва да бъде чисто българска. На сичките патриаршески интриги и лицемерия българските представители трябва да отговорят следующето: «Нашият народ е великодушен и после своите победи и затова заборава вашите стари грехове и своите стари нещастия и позволява ви да идете, отдека сте дошли, и да се не мешате вече в неговите дела; а ако вие не послушате неговият глас, то вас ще да постигне страшно отмъщение и вие ще бъдете изтребени с огън и нож.»

Четвърто, последната и най-главната обязаност на българските представители е да бъде отворена колкото се може по-скоро българска семинария, в която да се възпитава бъдещето наше духовенство. В семинарията трябва да се учат поповете, архимандритите и дяконите, а епископите и екзархът трябва да свършат и академия; но защото и за семинария, и за академия трябват много пари, то навреме нашите бъдещи архиереи могат да свършат науките си в Росия, Сърбия, Австрия и Ромъния. Трябва да забележиме тука, че ако нашите манастири не пожелаат да се съединят с народът и да поддържат духовните заведения, то българският синод трябва да ги затвори и да убие онзи разврат, който се разпространява из тях. «Всякая лоза, която не дава плод, да се отсеке и да се хвърли в огъня»; а сяка лоза, която ражда отрова?... Но като заговорихме за лозите, то трябва да попитаме бъдещият български синод и българските представители щат ли тия да търпят около себе си такива владии, какъвто е Дорчо и неговите братия. Ние мислиме, че не е доста да имаме българи епископи, а да изкореним сичките гръцки нечистоти и да изгоним сичките гайдарджии и хайдуци, които с дясната си ръка благославят, а с лявата — крадат. Засега стига толкова.

Свобода, г. II, бр. 5, 30 януари 1871.

[ВСЕКИ МИРОЛЮБИВ ПЪТ, ОСВЕН НОЖЪТ И ТОПОРЪТ, Е СМЕШЕН И ОТВРАТИТЕЛЕН]

Букурещ, 5 февруария

Най-горещите турски приятели са захванали днес да предсказват на османската държава погибел: ингелизките вестници съветуват своето правителство да остави Абдул Азиса на неговата собствена съдба, а своите банкири — да не дават вече на Портата никакви заеми, защото ако днес Портата се съгласява да плаща проценти по 40 на стотех, то след няколко месеца ще бъде принудена да плаща и по 75 процента; а ако и европейските нейни поданици въстанат, както е въстанала сега Арабия, то султанът, ако и чалмата на баща си да продаде, то пак няма да помогне на своята империя. От друга страна австро-маджарските вестници явно вече говорят, че Турция твърде скоро ще да падне и ще да падне от своята собствена глупост. Маджарската «Рейсма» мисли, че Портата би можала да продължи всъето съществуване само тогава, ако би се дружила само с маджарите, но щом тя е подала г. Игнатиеву своята десница, то сичко е вече за нея свършено. Но сама Турция не губи още своите надежди и мъдрата глава на Али паша работи твърде енергически: тя обещава реформи и преводи кодексът на Наполеона; тя обещава на християнските свои поданици златни гори; тя се целува с г. Игнатиева, прегръща се с барона Прокеша и изявява своето съчувствие към Франция с празни думи и със сладки обещания, а радва се за падението на французката сила; тя купува нови топове и нови пушки на вяра, а уверява великите сили, че поданиците ѝ блаженствуват и готови са да плащат дълговете ѝ; тя, чрез хера Шнайдера, пише в «Н. С. пресса», че «миролюбивите изявления на барона Прокеша за свободното плавание по Дунавът и изявлението на пруският посланик, че Прусия няма да помага на Ромъния, са произвели в дипломатическите наши кръгове голяма радост. Колкото за съхранението на мирните наши отношения с Русия, то и от тая страна ние не губиме своите надежди, защото Лондонската конференция ще да отклони от нас сяка една опасност. Както се види, австро-пруската алианция произведе у нас тия дни го-

лямо веселие(?!). Тоя братски съюз между Австрия и Прусия ще да има голямо влияние, за да се одържи мирът в Европа. Разбира се, че тоя съюз не е по волята на Русия и на другите славянски племена, защото той разбива техните планове на Восток; но на светът не могат да бъдат доволни сичките хора.

Портата се твърде много грижи за нещастieto, което е постигнало Франция, но в това също време тя е твърде весела(?), защото чрез това нещастие тя ще да се отърси от французката контрола. Ако Портата успее да унищожи правата на иностранните поданици и съдопроизводството на консулите, то тогава ще да бъде съвсем самостоятелна държава и француско-немската война ще да ѝ бъде полезна.» Из сичкото това читателите могат да забележат доколко е мъдра Алипашовата глава и какви необикновени дипломатически способности има тоя човек. «Аз обичам и тебе, ама обичам и тогсва, и оногова, защото ако да обичам само тебе, то тоя и оня твърде лесно могат да ми направят зло; а ако ми направят добро, то аз пак ще да обичам и тебе, защото и ти можеш да ми направиш зло.» Ние мислиме, че такова едно разсъждение е твърде логическо, ако и да има азиатски характер.

Но ние се отдалечихме от своят предмет. Ние казахме вече, че ингелизката журналистика е захванала да укорява турското правителство за неговата неспособност в управлението на финансите и съветува капиталистите да не наливат вече вино в една бездънна бъчва; а от християните на Балканският полуостров зависи да убият съвсем правителственият кредит и да накарат Англия да се откаже засякога от своите стари приятели. Секиму е известно, че турското правителство се храни само от християните и ако днес тия християни се откажат да плащат харач, вергия, бедел и др. т., то османската държава ще да се строши без големи усилия от нашата страна. Но нас ще да попитат: «А можеме ли ние да не даваме данок, когато турското правителство може да го земе насила?» — Можеме, отговаряме ние, и можеме твърде лесно. Когато 13 000 000 хора се решат на такава една борба, то никаква сила не е в състояние да ги накара да се повиняват на Алипашовата воля. Когато Портата преди няколко месеца заключи заем в Лондон, чрез Кладо и ком., то Али паша рекъл на тоя банкирин: «Ако лон-

донските банкири поискат от нас гаранция, то им напишете, че нашите поданици са трудолюбиви и миролюбиви и че в последните три години в земята ни е голямо плодородие.» Тия Алипашови думи трябва да бъдат за нас голяма наука, из която ние твърде лесно можеме да извлечем най-голяма полза за нашата свобода и щастие. Нека говори кой що ще; а ние ще да кажем, че днес са настанали вече такива времена, в които секи трябва да гледа само за себе си и за своето спокойствие и Турция е оставена сама. Доста е да се повдигне в Европейска Турция какво и да е въстание и правителството ще да изгуби и последният си кредит. От азиатските свои поданици Портата не може да има големи надежди.

Колкото за турските реформи и за Алипашовите обещания, то молиме нашите читатели да прочетат дописката из Цариград, която ние поместяваме в същият брой на «Свобода», и да видят що говори най-либералният турски вестник за нашата съдба и за нашето щастие.

Ние сме се уверили вече, че никакво добро не трябва да очакваме из кабинетът на Али паша и че сяка турска реформа ще да бъде за нас безполезна и за това съветваме нашите братия българи за нищо повече да не мислят и на нищо повече да се не надеят освен на своите мишци и за общо въстание. Ние се не съглашаваме с ония наши патриоти, които ни казват, че «на българският народ е най-потребно днес образование и развитие, а когато българинът бъде развит, когато той добие своя литература, то тогава ще да помисли и сам за своята свобода». Нека ония хора, които имат много време, да утешават себе си и да лъжат другите; нека тия проповядат теологически философии; нека празноглаголствуват за литературата и историята; нека пишат за просвещението и образованието; нека бърбят за цивилизацията и непредокът; а ние ще да кажем, че в нашето нещастно отечество няма литература, а само празнословие, лест и шпионски клевети («Турция» и «Право»); у нас няма наука, а само високи, никому непонятни философии, от които народът извлича такава полза, която е равна с нулата; у нас няма просвещение и възпитание, а само учители без мозък и шпиони за лири (Шишков и съд.); у нас няма напредок и цивилизация, а само чорбаджелък и агалък, които смучат кръвта на народът и които са готови да продадат отече-

ството си за една лула тютюн. Наука не може да се развие там, дека дъха Алипашовото гърло, а просвещението и образованието не могат да порастат в турската империя. Из сичките наши български книги, които съществуват днес, народът ни нищо не може да се научи, освен че трябва да бъде «благонравен, кротък, послушен и справедлив», а сичките тия качества са неговии природни добродетели, които отчасти са били причина и на неговите днешни страдания.

По нашето мнение секи миролюбив път и сяка друга надежда освен ножът и топорът са смешни, детински и отвратителни. Дорде нивата се не натори и не изчисти, то ни едно зърно не може да даде плод.

Но да не помислят нашите читатели, че ние сме неприятели на образованието, просвещението и книжествеността? — Не, ние даваме голямо значение на народното развитие и затова сме строги към своите просветители. Най-голямата обязаност на нашите български книжници и фарисеи е не да приспиват народът, но да възбудят в него вяра към неговата собствена сила и към неговото човеческо достойнство. «Ти си българин и човек и затова трябва да браниш своите български и човечески интереси», трябаше да му кажат нашите учени; а народните предводители трябва да го поведат на бойното поле и да турят край на неговите мъки и неволи.

Свобода, г. II, бр. 6, 6 февруари 1871.

[РУСИТЕ ЗНАЯТ ТВЪРДЕ МАЛКО ЗА ДРУГИТЕ СЛАВЯНСКИ НАРОДИ]

Букурещ, 12 февруария

Покойни Константин Аксаков и печатно, и устно говореше пред руската публика: «Ние повече знаем за Китай и за Япония, нежели за славянските народности в Австрия и Турция; ние повече се интересуваме с положението на Алжир или Абисиния, нежели да изучим нравите и обичаите на славянските наши братия; у нас с голямо внимание изучават латинският, старогръцкият

и даже италианският езици, но рядко ще да срещнете такива учени, които би знаели основателно сръбски, чехски и български.»

Но ето вече, че се изминаха цели десет години после смъртта на Константина Аксакова, а знакомството със славянските народи не се е повдигнало ни на един чоперек. Без никакво съмнение, че ако не публиката, то барем руските журналисти, професори и учители би трябвало да знаят землеописанието и историята на славянските племена и ако не за друго, то барем за любов към самата наука и към истината. Нам ни се чини, че такива едни сведения из славянските земи, които проповядват как Я г а б а б а е излязла жив човек в Босна или как т у р ч и н-к у к у р ч и н надвил на еднооките жители в подземното царство и получил награда от Александра Македонски, са и смешни, и вредни, защото: изпърво, тия затемняват и без това темните понятия за славянските народности у руската публика; а от друга страна, раздражават самите славянски племена, защото им явно доказват, че руските вестници не из съчувствие към тях пълнят своите колони със «славянски известия», а чисто из една мода. «Романските племена говорят за панроманизмът, германците — за пангерманизмът, а ние ще да говорим за панславизмът», говори просто модата и ние вървим след нея безсъзнателно.

Ние познаваме такова едно лице, което едно време занимаваше твърде важно място по отделението на народното просвещение, и то в онова време, когато за панславизмът говореха и децата, т. е. когато се издаваше «Руската беседа», «Парус» и «День» и когато живееха още Константин Аксаков и Хомяков. Това лице пред О. М. Бодянский и пред М. П. Погодина пожелало да се опознае и с българите и тия му рекомандували К. Миладинова и К. Герова. Големият чиновник принял нашите българи твърде м и л о с т и в о и захванал да ги разпитва из кое са място, имат ли в своето отечество големи градове и учебни заведения, какъв език говорят техните съотечественици, знаят ли руски и коя вяра изповядат. Покойният К. Миладинов, който беше твърде мирен човек, не можал да се не оскърби от тия вопросы и отговорил на негово високопревозходителство, че българите изповядат к и т а й с к а в я р а. Българолюбецът останал дово-

лен от тоя отговор, защото той приемал българите за бухарци (за татари), и посъветовал на Миладинова и на Герова да приемат православие и да станат апостоли на християнството в своето отечество. Подобни личности вие ще да срещнете твърде много и в Москва, и в Петербург и тия говорят най-много за славянското единство и за «славянската монархия». Трябва да забележиме тука, че съществуват в Россия и такива вестници, които имат верни понятия за славяните в Австрия и Турция, а тия вестници са: «Московские ведомости», «Голос», «Вестник Европы» и блаженопочившата «Москва».

Някой си г. Павел Воейков, който, както се види, принадлежи в числото на най-горещите панслависти (и р е л и г и о з и с т и), без да познава колко-годе самите славянски племена, постоянно печата в «Современные известия» разсъждения за бъдъщността на славяните и за съдбата на В о с т о к и решава тоя въпрос твърде лесно. В една своя статия под заглавие «Единая славянская империя и Греция» той говори: «Но и славяните още не мислят да се съединят съвсем с Россия, а само да заключат тесен съюз с нея. Чехите мечтаят за короната на св. Вячеслава; а когато три корони никак не могат да се удържат в равновесие на една глава, а особено на честната глава на австрийският император, то погледът чешки е хвърлен на нашият велики княз Вячеслава Константиновича и неговото име и портрети са твърде любими и разпространени в Боемия. Може и българското кралство мечтае да бъде възобновено; но българите едно време бяха тясно свързани с гърците и затова тия са именно онзи народ, който след време ще да се съедини и тясно ще да се свеже със своята едномислеща Елада, и ще да състави с нея гръко-български съюз.»

Но в тая съща статия г. Воейков говори: «Гърция е страна дотолкова малка, щото тя трябва да бъде погълната от по-близките нейни империи. Гръцките газети («Еносис», «Пандора», «Елпис») говорят, че Гърция е най-близката съседка на Цариград и че щом Россия и з в и к а към Восток, то елините изведнъж щат да превземат (?) своята родствена Византия и ще да въдворят православието в своята драга столица. «Еносис», «Пандора» и «Елпис» с един глас викат, че елинското образование е някога си п о р о б и л о силното римско гос-

подарство (?!), покорило е сичкият Восток и Египет (а сега продава лимони — р.), а после сичкото това, не мислят ли да ни сравняват с арнаутите и славяните». Из сичкото това г. Воейков е можал да разбере, че гърците не желаят да кажат кой им е баща, а говорят, че хатът им е уйка; забележил е така също с какво отвращение и с каква ненавист тия говорят за славянските племена, следователно можал е да си състави едно такова заключение: «Между гърците и славянските племена не е възможно никакво сближение и никакво съединение, и ако историческите съдби на тоя народ изискват да останеме без Платони и Аристотели, то трябва да се покорим на providението; а ако се спусне да тониме два зайца, то няма да уловиме ни единът, ни другият.»

И така г. Воейков трябва да бъде или славянин, или православни христиенин, защото две дини се не носят под една мишница. Повечето из австрийските славяни са католици; а Румъния, Сирия и др. са православни. Да кажеме накратко, статейката на г. Воейкова е нищо повече освен празни думи и темни мисли и ние не щяхме да говорим за нея, ако да не привлечеше нашето внимание самата забележка на редакцията или самият уводни член, който е посвещен на тоя вопрос. Редакцията говори, че г. Воейков напразно мечтае за гръко-българският съюз, че новъ Гърция не прилича в нищо на древня Елада и че тия народности (българската и арнаутската), за които с такава ненавист говори гръцката печат, съставляват най-главната маса на южната половина на Балканският полуостров и «ако тая стихия и да се е преродила, то не е станала елиниство, което е умряло твърде отдавна, а ромейство». «Не е ли смешно да сравняваме Комундурса и Маврокордато с Темистокла и Перикла или да очакваме нови Илиади от днешният новогръцки или ромейски език?», пита редакторът; а не знае, че «вали клечка сто дупка, на ми свириси ветарос¹ е твърде сладко виражение.

По-надолу в. «Совр. изв.» говори, че «турците скоро ще да изчезнат и техните «приемници» ще да бъдат славянските племена, но гърците се мъчат да не допустат да бъде това. Ромеите се считат за наследници на турците и

¹ Сложи клечка в дупката, за да не ни духа вятърът.

никак не признават, че и други има какво и да е право на това.» «Даже съществуването на България, говори «Совр. изв.», гърците не признават; тия знаят само Тракия и Македония. Наместо братски съюз, тях (славяните и ромеите) очаква бой не за живот, а за смърт. Малко има такива племена на светът, които да бъдат напоени с такава силна незадоволност и ненавист една против друга, отколкото между ромеите и българите. И разбира се защо: българинът ненавижда ромеецът, защото той унищожава неговата народност, защото му не дава право да употребяват своя собствени език в черковата и в училището, защото той огърчва славяните и къса част по част от живота им тяло, защото той го мъчи и икономически и административно, и защото чрез своите търговци и чрез своята йерархия го угнетява: от едната страна с помощта на турците, а от друга — с помощта на ерменлиите и евреите. И ромеецът така също ненавижда българинът, на твърде понятно основание, което обозначава безсмъртни Тацит с три думи: «Odit quem offendit», т. е. ненавижда тогава, когото оскърбява. Ромеецът оскърбява славянинът, защото не може да го не оскърбява — това е борба за своето съществуване; само чрез угнетението той увардва своето битие; другояче той ще да измре сам от себе си по сичкият Балкански полуостров освен в Морея и в Тесалия. Може ли той да обича българинът?» Сичко това е свята истина и ние сме напълно съгласни с нашият брат русин, но не съглашаваме се със следущето: «В България рядко можете да намерите такъв един град, който да се не счита за гръцки, а в същото време и за славянски — и от едната, и от другата страна съвсем справедливо. Високата правда ни доказва, че това огърчаване е станало насила и съществуването на гръцкият елемент в тая страна е също неистина. Но можеме ли ние да заставиме насила да се ославянят тия хора наново и да извършиме още една историческа неправда, която ще да донесе нови страдания и нови неудоволствия? Но освен нравствената неправда да преливаме една народност на друга е почти невъзможно.»

Ние уверяваме нашият брат русин, че в Дунавска България съществуват само няколко гръцки търговски семейства; а в Тракия и Македония погърчените българи отдавна вече са съзнали и сами своите прегрешения и

присъединили са се със своят народ. Истина, че в градовете Серес, Адрианопол, Солун, Кавала, Енос и др. съществуват и до днес много гръкомани и много чисти гърци, но ние гледаме не само на градът, а и на селата, из които $\frac{4}{5}$ са славянски. Ние знаем, че в руската Казанска губерния и в Крим живеят много татари, а в Астрахан — много гърци, но никога не сме ни помислили, че новите едини щат да имат каква и да е борба с руската империя. На Балканският полуостров самият народ трябва да реши своята съдба и ако той иска да се съедини с гърците и да състави нова Византийска империя или нова Елада, то добро; а ако каже, че е българин, сърбин, славянин, то ние умиваме ръцете си. 100-тых гласове побеждават 99-те.

Свобода, г. II, бр. 7, 13 февруари 1871

[КОЙ НЕ ПОЗВОЛЯВА НА ГЪРЦИТЕ ДА БЪДАТ ОБРАЗОВАНИ И СВОБОДНИ?]

Букурещ, 19 февруария

«Dla tego diabeł mądry że stary», т. е. затова дяволът е мъдър (хитър), защото е стар, говори полската пословица, а гръцкият вестник «Елпис» потвърждава: «Ние само имаме право да господаруваме на Балканският полуостров, защото сме по-умни и по-образовани, а по-умни и по-образовани сме затова, защото нашето старо отечество Елада едно време беше покорила почти сичкият свят и дала му беше Платона, Питагора, Демостена, Омира и др. Другите народности трябва да захващат от алфа, когато ние имаме готова литература.»

На такава една бръцолевщина ние ще да отговорим следующето: «Когато един човек е неспособен за каквато и да е работа, то той обикновено се хвали с баща си, с уйка си и с деда си; а когато един народ не е вече в състояние да се развива и да върви напред, той рови старите тефтери и търси някакви си исторически и канонически права, за които здравите и силните народи не щат и да знаят. Да рече човек: «Гърците в сегашно време са обра-

зовани и умни, защото Елада едно време била покорила почти сичкият свят» е сѐ едно, ако би той казал: «Татарите днес са велики народ, защото едно време тия имаха Тамерлана, Чингиз хана и Батия, следователно тия са днес и най-умни в Европа.» Такива неща говорят само идиотите, на които в главите наместо мозък се търкалят маслини и раки-сапун.» Но «Елпис» говори, че днешните гърци имат готова литература, когато другите народи трябва да захващат от алфа; а ние ще да кажем, че именно тая схоластическа литература и тия стари Платоновци и Демостеновци ще да бъдат причина, за да се изгуби новогръцкият народ.

Сичкият почти свят върви напред, даже и маджарите, и развива се; новата наука, новото знание и новото просвещение гонят старите и ръждивите идеи; а нашите гърци вървят като раци, ровят старите гробове на старият свят и търсят костите на старите философи, т. е. наслаждават се със Сократа и Демостена.

Европейските учени мъже говорят за старите класици с уважение, но това уважение произхожда не от това, че тяхната наука е применима и за днешният наш век, и за човеческият живот, а защото чрез тия древни паметници тия могат да си съставят понятие за развитието на тогавашният свят; а ромеогърците със своите детински понятия заключават, че различни Мюлери, Грими, Бопи и др. намират у Демостена или у Сократа такива идеи, без които не може да живее съвременното човечество, или че тия желаят да повърнат светът назад, щото той да захване да живее в бъчва, като Диоген. «Еладо, Еладо! — говори «Елинска свобода», която се издава на Йоническите острови. — Припомни си, че във времето на твоята слава твоите мъдреци бяха мъдрейши, а твоите благородници — благороднейши (продаваха хора на пазарът); красотата на твоите градове превъзхождаше мъдростта на сичкият свят(?!).» А после се обръща към Европа и вика: «Дайте нам образование (чегато образованието е чироз и или лимони), дайте нам драгоценната и святата свобода — и юнашкият дух на нашите праотци ще да възкръсне в сърцата на угнетените гении на поезията и на науките, и заклана Елада ще да роди пак платоновци и омеровци.»

Питане е сега, кой не позволява на гърците да бъдат

образовани и сдободни и от кого тия искат образование и свобода? — Сичката тая цънцарска философия се говори на европейските сили, които се умоляват да спасят Перикловите синове от българите, т. е. от панславизмът, който е готов да погълне, като Сатурн, децата на гръцката Византийска империя; и тогава Европа ще бъде принудена да остане без Омери и Леониди. Колкото за цариградските гръцки вестници, то е достатъчно да прегледаме само «Византис» и ние ще да имаме понятие за направлението на ромео-гръцките умове в Стамбол. Тоя честити турско-цънцарско-арнаутски вестник желае да състави няколко полка от башибозуци и да избие славянските племена от Камчатка и до Мецово. Разбира се, че славянските племена не са така плашливи, както обикновено мислят за тях цариградските гръцки копелета, и ако се не плашат от ония неприятели, които са 99 пъти по-силни от ромеоцънцарите, то няма да се уплашат и от последните.

Старото се не подмладява, мъртвото се не съживява, а Византийската империя и древна Елада са погинали вече навеки. Хората не гледат що е било, а що е и що ще да бъде. Ако би бил жив Крилов, той би казал на днешните ромео-гръци: «Прадедите ви са били наистина велики и ние им въздаваме слава и чест, а вие сте достойни само за калугери и за просеци.»

Руският вестник «Совр. извест.» говори: «На гръците е потребна бъдещност нова, а не стар и изкуствено подгреян живот и дорде тия сами не приготвят нещо особено за човечеството, то са длъжни да се ползват от чуждото, т. е. от това, щото е приготвено за целият свят.» «Гръцката наука не съществува, не съществува и гръцко народно самоуправление, т. е. гръцки живот, и Елада е закърпена с англо-саксонска конституция. Тряба човек само да си въобрази Агамемнона или Перикла в образът на някого си Кацараки, който има дълги мустаци и още по-дълъг чубук и който носи фес и ачмалия аба; то тогава ще да почувствова сичкият комизом, който ни представяват тия личности», и ние трябва да съжалееме гръцките фанатици и патриоти, които се хвалят, че са унуки на Леонида.

Такива са светските гръци! Да поговориме сега за духовенството им, т. е. за цариградските ромени, които

се наричат фанариоти. Цариградските гръци под предводителството на патриархът употребяват сичките си сили да повърнат своята власт над славянските народи и да ги накарат да уважават и да почитат патриархът, защото той е по-стар и по-умен от тях, а освен това той има и каноническо право над сичките православни християни; а това изречение ни пак напоминава полската пословица за дяволът. Сяко едно право, било каноническо, било политическо, се дава на кое и да е известно лице или от правителството, или от народът, следователно тоя, който може и има право да даде, така също има право и да земе.

Българите едно време имаха патриаршия, която беше унищожена от султаните и в ръцете на гръците беше дадена пълна власт над българското стадо и над неговата душа и тяло; а днес тия сами султани признаха изново българската йерархия и върнаха на народът ни неговите права, следователно тая съща ръка, която ни бе втъркала в калта, дойде днес и извлече ни из нея. Но патриархът говори, че неговото право е освещено от вселенските събори. Добре, но увардило ли се е до днес сичко, щото е било постановлено от тия събори? — Ни десетята част. Освен това българите си остават пак православни и християни и желаят само да бъдат независими, да увардят своята народност и да се молят в черковите си на славянски език — а това не само че не е противно на апостолските постановления, но благославя се из самите уста на Исуса Христа. Христос е заповядал на апостолите си да проповядат словото божие на различни езици и нашите бъдещи апостолски наместници ще да проповядат на българският народ на български език.

Кажете ни сега, противоканонически ли са българските желания? Тряба ли да се събират събори и да решават такъв един вопрос, който е благословен от самото евангелие? Както щете, а тук се крие нещо друго! — Не за православието и за постановленията на съборите се грижи гръцкият клир, а за лирите, които губи вселенският патриарх, и за панеленската идея, за която е употребено толкова мъки и страдания. Сиромаси гръци! Тяхното днешно състояние е достигнало до това, щото тия трябва и за зъмя да се хващат, само и само да спасят животът си; ала е вече късно!

Ако патриархът преди десет години да беше удовлетворил справедливите требования на българите, т. е. ако би им дал народни епископи, то сичко щеше да се свърши миролюбиво; но. . . Ние мислиме, че патриарх Григория и днес още може да поправи-отчасти работата и да не убива съвсем цариградската патриаршия, и ако не е възможно вече да пасе българското стадо, то барем да остави добро име и архипастирско уважение към себе си. Освен това от него зависи да унищожи гръцко-българската вражда, която ще съвсем да погребее новите елини.

Свобода, г. II, бр. 8, 20 февруари 1871

[ДА ВЪСТАНЕМ С ОРЪЖИЕ В РЪКА!]

Букуреш, 26 февруария

Конференцията, черноморският въпрос и Босна и Херцеговина занимават днес умовете на нашите братия ромънски българи и ние твърде често чуеме около себе си такива едни мнения и разсъждения: «Аз не мога да разбера що мисли Русия и желае ли тя да ни помогне или не?» — говори един. — «Не може тя да съчувствова на нашето дело и да поддържава нашите предприятия, когато Горчаков и Бисмарк пият из една чаша и когато между Австрия и Русия е заключен вече тесен съюз. Секи вече знае, че Турция и Австрия са заковани, като два арестанта, с един синджир и ако падне едната, то ще да падне и другата, следователно ако Русия поддържа Австрия, то тя ще да поддържа и Турция», говори друг. — «Луди са ония хора, които очакват каква и да е полза от Русия», говори трети. — «А що ти мислиш за Сърбия?» — пита А. Б. — «Сърбия гледа само за себе си» — отговаря Б. — «Нема не видите, че Сърбия иска да земе Босна и Херцеговина, а нас не ще и да знае», говори В. — «Ако Сърбия и Русия да ни желаеха добро, то тия щеха да ни дадат п а р и и пушки и щеха да ни помогнат със всякакви средства», гласи Д. — «Не ща аз да зная ни за Сърбия, ни за Русия, ни за Ромъния, защото сичките хора на светът са егоисти», говори Е. —

«Ако Русия поиска да завладява и ако Сърбия пожелае да земе Босна и Херцеговина, без да помогне и нам, то ние ще да се съединим с турците и ще да биеме и едните, и другите», говори Ж. С една дума, секи говори щото му дойде на умът, секи се плаче на другите, но рядко се намират такива хора, които би се съзнали, че «дорде детето не заплаче, то майка му му не дава да бозае».

Ние сме съгласни, че без съюзници е невъзможно да достигнеме своите цели и че без чия и да е помощ ние не ще да бъдем в състояние да се борим с османлиите; но да скръстосаме ръце и да се надеем само от друго е и безполезно, и безчестно. Истина, хорватската пословица говори, че «Ко пеће svoga za brata, a on će tudjina za gospodara».¹ Но в това също време руската пословица казва: «На бога надейся, а сам не плошай.»²

Един из европейските публицисти говори: «Вънкашната помощ твърде често разслабва, когато помощта, която е основана на вътрешна сила, непременно укреплява човека.» Това се обяснява с туй, че вънкашната поддръжка до известна степен отблъсва настрана от действующето лице побудителната причина и необходимостта да работи за своята собствена полза; а когато хората се подчиняват на чуждо ръководство, то тия биват безсилни и нищожни. Сяка народност трябва да работи сама за своето добро и за своето щастие, защото в противен случай тя никога не ще да бъде в състояние да достигне своите цели. «Свободата на секи народ не зависи дотолкова от неговото политическо положение, колкото от неговият нравствени характер; тя се явява като резултат от способностите, енергията и самостоятелността на частни лица», говори Джон Стюарт Мил. Това заключение е твърде верно и ние смело можеме каза, че 80 части трябва да извършиме ние сами, а нашите братия и съюзници само 20.

Но да си поговориме малко по-ясно и по-братски. Нашето честито правителство, следователно и турската империя, се намират в такова незавидно и даже страшно положение, щото само един удар може да го убие и да

¹ Който не иска своя за брат, той ще намери чуждия за господар.

² Господ дава, но в кошара не вкарва.

го разпелее без трага; но кой ще да му даде тоя удар? — Българите и никой повече. Ако Ромъния добие своята независимост, ако сръбският народ бъде съединен в едно цяло тяло, ако Гърция (Елада) добие Тесалия, Епир, островите и даже част от Мала Азия, то османската империя ще само да се умали, но няма да падне съвсем; а ако въстанат българите, то-неи не остава друго, освен да бъде исторически паметник. А сичкото това ни доказва, че ако нашите съседи и братия пролеят за своята независимост 50 оки кръви, то ние трябва да пролееме 100. Освен това ние тогава само трябва да се сърдиме и да търсиме помощ и поддръжка от своите братия и съюзници (ако само тия ни кажат, че са наши братия и съюзници), когато ние извършиме сичко, щото сме в състояние да извършиме. Самата дума помощ има такова значение: «Ти сам изгради своята къща, а аз ще да ти дам малко керемиди и малко дървета, ако само ти не достигнат твоите.» И така, нашата свята обязаност е да работиме сами, да работиме много, да работиме енергически, мъжествено и с искрено сърце, а помощ ще да ни дойде и сама по себе си.

Колкото за ония наши братия, които очакват лекарство за своите рани из Алипашовото министерство, то ние ще да им кажеме следующето: Турското господарство е основано на такива начала, които му не позволяват да даде и най-малки права на християнските свои поданици. Главната и единствената цел на Високата порта е да държи християните във военна обсада, да спира сяко образование и секи напредок и да унищожава сяко човеческо проявление, което би се показало между поданиците му. А криво ли е турското правителство, че то е такова, каквото е? — Разбира се, че не. Турция трябва да бъде такава, каквато е, защото другояче тя не може да съществува. Султанът е син на месечината и брат на слънцето, пашите са звезди в небесното царство, коранът е закон, а кадият е сичко! Бялото и черното никога не могат да бъдат заедно, защото трябва да изгубят своят отличителни характер, а това е невъзможно.

Питаме сега: може ли правителството да желае какъвто и да е успех на своят враг — на своите християнски поданици, т. е. на бялото — и може ли народът да вярва в щото и да е на правителството, т. е. на чер-

нот о? Нема опитът не ни е научил в продължението на 500 години, че коранът не може да живее заедно с евангелието? Пожелаят ли християните да съставят търговско дружество, да отворят училище, да наредят печатница, да учредят читалище, то трябва да искат позволение от Али паша; поискат ли тия да направят храм божи или да се молят в своите черкови на славянски език, то трябва да се борят с патриархът, който е първият поданик на Портата. Турското правителство прилича на общество, което е съставено из вълци и което иска да пасе овцете само и само затова, защото тия му са необходими, за да продължи животът си. А може ли да цъфти правдата в такъв един хайдушки лагер? Както щете, а от турското правителство ние не трябва да очакваме нищо, защото там, дека царствува невежество, разврат, насилие и звярство, няма място за честни хора.

И така, за нас остават два пътя, а тия пътове са: да продължиме своето съществуване така, както сме го продължали досега, т. е. да се изтурчиме и оциганиме (по програмата на Михайловски), следователно да се откажеме от своята народност и вяра или да въстанеме с оръжието си в ръка, да туриме основание на своята свобода и тогава да помолиме нашите братия сърби, ромъни, руси и черногорци да ни поддържат и да ни помогнат да довършиме това, щото сме захванали. Ние избираме последният път и уверени сме, че ще тръгнат след нас сичките честни българи и нечорбаджии.

Свобода, г. II, бр. 9, 27 февруари, 1871.

[ГОРАТА СЕ РАЗЗЕЛЕНЯВА!]

Букурещ, 5 март

Реформи, нови закони, Наполеоновски кодекси, равноправност, черковни вопросы, фермани, нови фесове, небръснати глави, червени потури и пр., и пр. — а вие още смееете да потвърдявате, че Турция е изгнила и че тя не е способна за никакъв напредок! Но да оставиме шегата настрана. Ние се признаваме, че турското прави-

телство е едно от най-способните европейски правителства — Австрия ние изключаваме, — защото другите деспотически господства продължават своето съществуване съвсем по други условия; тия имат добре организирани полиции, жандарми, канцелярии, политици, шарлатани, войска и интриганти, а в Турция владее неограничена глупост, страшно тъпоумие и повсеместно празноглавие. Но най-чудно е тука това, че един милион безмозъчни идиоти владеят над 15 милиона християни, които са десет пъти и по-развити, и по-силни, и по-способни за всяка една работа. Другите деспотически правителства се поддържават от самият народ, който постоянно очаква от своето правителство щастие и добро; а в Турция съществуват два враждебни лагера, из които послабият е с правителството, а по-силният — против него. Но Османската империя съществува 500 год. на Балканският полуостров! Чудеса! Идете после това и говорете, че Турция няма щастие!

Европейците си са съставили такова едно понятие, че турчинът никога не лъже; даже руският пътешественик, покойни Е. Ковалевски, в своите записки говори, че той ниде не срещал по-правдолюбива народност от турската. А що видиме ние днес? — Лъжи и хитрости, хитрости и лъжи, лъжи и лъжи. Турците затова се чинат на европейците справедливи и честни, защото последните не са добре познати с аз и а т с к и т е хитрости, които имат свой отличителен характер. Подобни хитрости се появяват у старците и у децата, за които вие сте си съставили понятие, че са неспособни да ви излъжат и гледате на тях снизходително. Подобни хитрости ние сме забележили у много азиатски народи, а най-много у ерменците. Разгледайте с внимание турската история за последните 70 год. и вие ще да видите, че в нея освен лъжи, лест, преструване и хитрости не съществува нито една светла страница. У турското правителство, като у Януса, съществуват две лица: едното е обърнато към своите мохамедански поданици, а другото към раята; едното се смее и дава щастие и добро, а другото е грозно и праща на бесилницата и в Деари-бекир. Тряба да забележиме още тука, че у турското правителство съществува и друго лице, което то носи, кога излиза пред посланиците на европейските кабинети, за да им обяви, че негово величество е останало

благодарно от Евгения и че то обича м и л а т а република. Европейските посланици твърде добре знаят, че третото лице Янусово ги лъже; но тия и сами не са дошли в Цариград за нищо друго, освен да лъжат владетелите на харемите, седователно зъб за зъб и око за око. Немã европейските кабинети не видят, че в Турция не съществува равноправност, когато тия твърде добре знаят, че в това щастливо господарство няма никакви закони и че к а д и я т (безглавият фанатик и идиот) е първият юрист в империята? Немã европейските кабинети не видят, че турските реформи, хатихумаюнните, гюлханетата и Наполеоновите кодекси не са нищо друго, освен «т и м е н е л ъ ж е ш и а з т е б е л ъ ж а», когато нищо, за което се е писало и говорило досега, не е приведено на практика. Ние говориме сичкото това не да се оплакваме пред европейците и да искаме тяхната помощ, а да докажеме на нашите братия, че Байст, Росел, Андрашия, Бисмарк и Тиери сякога ще да съчувствуват томува, който им пълни ведрото. Ни една търговска държава не може да наиде такова едно сляпо царство, каквото е турското, следователно ниде тя не може да продаде по-добре своите гнили стоки и своите фалшиви мангъри освен в Турско. Австрия най-лесно ще да разбере нашите думи.

Но да оставиме Европа на мир и да поговориме за нашата собствена черга. Турското правителство в последното време е изгубило и последната си капка мозък и люлее се безсмислено то на една страна, то на друга, разрушава днес това, щото е вчера направило, и възобновява това, щото е вчера или завчера приследовало с такава голяма ярост и с такова ожесточение. Ние не ще да погрешиме, ако кажеме, че турското правителство или, по-правилно да кажеме, Али паша в последните десет години е сеяло само едно зло, а от това зло ще да погине самата Турска империя. Секиму е вече известно, че българският черковен вопрос беше решен от самата д е б е л а с я н к а и потвърден с неговият ферман; но днес падишахът облизва това, щото е вчера изплюл. Българският народ изпроважда свои депутати в Цариград, за да прегледат и одобрят уставът, който е съставен под диктовката на Али паша; а сам Али паша отлага българското заседание на неопределено време. Кажете ни, не пада ли чрез това съвсем кредитът на Абдул Азиса? А може Али

само това и да желае? — Кой знае какви планове и какви азиатски хитрости измишлява неговата сюнетлисана глава! Самото човеколюбие ни накарва да кажем Абдул Азису да се варди от своите министри, защото тия имат в главата си нещастни за него намерения. За гореказаните действия на Али-паша и на министерският съвет не щат да похвалят и него! Време е вече да остави той харемът, петелът и овенът и да помисли накъде отива. . .

А времето наше дошло ли е, или не? Ние мислиме, че тежестта е вече твърде тежка и толумът трябва да се пукне. Такава сгодна минута, такива благоприятни обстоятелства и такива случайности ние не скоро ще да дочакаме. . . Ние сме длъжни само да се поклатиме и ще да се избавим от сичките лъжи, от самоуправството и от най-гнусавото тиранство. Тряба ли да чакаме още, когато с нас си играят като с малолетни деца или като с незаконорождени копелета. Ние мислиме, че трябва да работим сега или никога. Вратата на нашата свобода е вече отворена и ние трябва да влезем вътре. Нашият черковни вопрос доказва още веднъж на Европа, че Турция е ефимерно явление, а турското правителство е стадо без опашки. Ние трябва да востанем, дорде турската гнилоост не е заразила и нас, и нашето младо поколение. Нашият днешни и най-главни вопрос, който трябва да измие и да очисти нашето отечество, е да бъдем свободни и физически, и нравствено, следователно трябва да свалим от гърбът си турското робство и гръцкото туторство, а сичкото това ще да достигнем само тогава, когато подпалим турските шалвари от Дунавът и до Цариград. Не е ли смешно да търсим правдини от ония лица, за които правдата е или празна дума, или съвсем непотребна човеческа добродетел? Не е ли смешно да търсим от Алиа своите черковни права, за когото правдата е по-люта и от хрянът? Нема той не види, че след патриархът ще да се сгрумалеса и Портата? Стига сме се надеяли и стига сме кърпили своето щастие с парцали — трябва да хвърлим днешната си дреха на дяволите и да захванем нов живот, т. е. да добием своята свобода и да заживеем български. Историята си върви и не ще да чака никого. . . Гората се раззеленява!

Свобода, г. II, бр. 10, 6 март 1871.

[БАЛКАНСКИ НАРОДИ, ПОДАЙТЕ СИ РЪКА!]

Букурещ, 12 март

Когато ромеите едно време видели, че не могат да се борят със славянските племена, които окружили Византия от всяка една страна, то тия употребили против своите неприятели хитрости, подлости, отрова, скришни убийства, духовни проповеди и пр. Разбира се, че гръцките интриги са подействували първоначално на славянските племена и историята ни представява безпрестанни войни и несъгласия между сърбите и българите, между хорватите и сърбите и пр. Но всяка една интрига не може дълго да се продължава и славянските племена после горчиви опити и после страшни страдания помислили за своето благосъстояние и пожелали да работят за себе си.

Но. . . Гърците видели сичкото това и приняли се за друго средство: тия повикали на помощ турците и убили и славянското, и своето собствено щастие. Разбира се, че тоя урок би трябало да отвори очите и на славянските племена, и на гърците и да им докаже, че когато двоица се борят между себе си за магарешката сянка (както ние се борим днес със сърбите или тия с нази за стара Сърбия и за българо-сръбските граници), то дохожда трето лице и ползува се и от едните, и от другите — нашето собствено състояние е пред очите ни. Ние сички сме се уверили вече, че само нашето взаимно съгласие и нашето братско споразумение са способни да ни донесат щастие и свобода; но твърде малцина из нас работят днес за това споразумение. Сръбските вестници се оплакват, че българските вестници «или мълчат и нищо не говорят за общеевропейските интереси, или проповядат пакостна завист и явно неприятелство към сръбският народ», а «Отечество» се плаче, че Сърбия се грижи само за Босна и Херцеговина, т. е. само за себе си, а за Христа Георгиева не ще и да знае. А кой е нам крив? — Разбира се, че ние сами. Сръбските вестници се интересират повече с Елабама или с Испания, нежели с българите и хорватите, а «Отечество» се занимава повече с кедивът и с полските манастири, нежели с движенията на неговите природни съюзници и със съдбата на неговите единствени братия. Нека говори кой що ще, а ние сме твърдо убеж-

дени, че само със сръбският народ ние няма що да делиме и защо да се караме, защото нашите интереси, нашите приятели и неприятели, нашите неволи, страдания, радости и пр. са еднакви, неразделни и общи. Ние говориме тука за двата народа, а не за «Видовдан», за «Отечество» и пр.

Но да поговориме по-ясно. Нашите цариградски вестници от немай къде проповядат дуализъм, солидарност и даже братство с турците, а това учение е противно на нашите интереси, на нашите убеждения и на здравият смисъл, защото секи из нас се е отдавна вече убедил, че ние с турците не можеме има нищо общо; следователно проповедите на «Турция» или на «Дунав» остават за нас празни думи и болна фантазия. Ако вие би рекли на някой българин, че «Турция» казва да се побратимиме с турците или че «Право» говори да чуваме турските интереси като свои собствени, то той (българинът) ще да ви отговори: «Цариградските наши вестници говорят това, щото е приятно на Али паша и на де бел а т а с я н к а, следователно ние не трябва да обръщаме на тях никакво внимание.» И българинът ще да бъде прав. Колкото за сръбските вестници, то ние към тях трябва да бъдем малко по-строги и по-требователни. Ако Али паша не позволява на «Македония» да каже, че сърбите и българите са братия и че тия трябва да бъдат събрани в едно цяло, ако само и едните, и другите желаят са бъдат свободни и честити — то «Видовдану» никой не препятствува да изкаже тая свята и чиста истина и да докаже на светът, че ние искаме живот и напредок, а не да лечиме това, щото не е вече за лечене. Ние мислиме, че няма на светът такъв сърбин и такъв българин, комуто да е мил и драг турчинът и който би говорил от чисто сърце, че турците и българо-сърбите кога и да е ще да бъдат братия и побратими; а ако такива сърби и българи се намират днес в Белиград и Цариград, то тия говорят не затова, че са така убеждени, а или от глупост, или за интерес. Тряба ли да обвиняваме «Македония», че тя понякогаж кади темян на султанът, когато М а т и я Б а н и М и л о ш П о п о в и ч му пишат химни в Белиград? Тряба ли да се сърдиме на българските вестници, че тия мълчат или че проповядат отворено неприятелство, когато «Видовдан» е станал днес доктор, който иска да

излечи мъртвото и да състави из цариградските о в н и някакъв си чуден дуализъм? Както щете, а да седиме на две столици е и нечестно, и безполезно. Ние трябва да кажем на сичкият свят, че нашата програма е такава:

1. Сърбите, българите, хорватите, словенците, ромъните (и гърците) трябва да съставят една яка либерална федерация, в която всяко едно племе да има свое вътрешно самоуправление, свои школи и свои домашни закони; но в това също време един върховни парламент и една главна камера.

2. Австрийските и турските сърби трябва да съставят между себе си едно неразделно цяло.

3. С маджарите и турците ние не трябва да имаме нищо общо, защото една крастава коза твърде лесно може да окрастави сичкото стадо.

Ние смело можеме да кажем, че който не мисли така, а другояче, той не е патриотин и не желае добро ни на своят собствени народ. Днес се съставляват господарства от 50 милиона люде и съставляват се само и само за това, за да обезпечат своята свобода, своята народност и своята личност; а нашите гърци мечтаят за някакви си нови византийски империи; нашите братия сърби — за Душановото царство; а ние — за Симеоновото господарство и ни един из нас не желае да помисли, че това, щото ние желаеме днес да добиеме, е била най-главната причина да бъдем турски робове и да храним със своята кръв такива едни диваци, каквито са османлиите. Време е вече да излезем един срещу други и да се поразговориме братски щото трябва да работиме и как трябва да работиме.

Турците и маджарите са наши неприятели, с които ни сам господ бог не може да ни примири. Подайте си един другиму ръка и оставете настрана непотребната политика! Турците и маджарите твърде добре знаят, че ние никога не сме ги обичали и че никога не ще и да ги обичаме.

Свобода, г. II, бр. 11, 13 март 1871.

[БЕЗ ПОЛИТИЧЕСКА СВОБОДА ВСЯКО ПОСТАНОВЛЕНИЕ Е ЧИСТА НУЛА]

Букурещ, 19 марта

По най-новите известия руският светейши синод после дълги разсъждения решил, щото Русия само тогава да пристане да бъде свикан вселенски събор за решението на българският черковни вопрос, когато самите българи се съгласят да приемат ония постановления, които ще бъдат предписани от тоя събор. Отговорът на белиградският митрополит е вече известен на нашите читатели, а букурещкият архиерей е отговорил, че нему ще бъде твърде мило, ако патриархът се постарее да се помири със своето стадо, следователно ни един синод освен гръцките не са разположени да се събират и да разсъждават за непогрешимостта на отца Григория. Българите от своята страна са се решили да не отстъпят назад и народните представители се явили на Али паша, че тия желаят или да бъде изпълнен ферманът буквално, или да им се позволи да останат съвсем без висше духовенство. Преди един месец руският св. синод се надееше още да примири българите с гръцкото духовенство и генерал Игнатиев беше обязан да яви на великият везир желанието на Русия.

Али паша, който има своя воля и свой характер колкото секи един спрегнат бивол, поискал да уважи желанията на новите свои съюзници и по тая причина не приел оставката на патриархът, обещал му се да измени отчасти ферманът, обещал му се да го примири с българите и рекъл на българските депутати, че тяхното народно събрание трябва да се отложи навреме. Разбира се, че това решение не е могло да удовлетвори българските представители и тия намислили да се върнат назад и да обявят на народът волята на турското правителство. И така Али паша е бил поставен в твърде критическо положение, защото той, от една страна, със сичкото си сърце и душа желал да помогне на българите, т. е. искало му се да дерекжите на два патриарха и да бъде оберпрокурор на два синода, а от друга, той се боял от Русия, която днес не види никаква опасност за Севастопол. Но руският св. синод и сам развезал ръцете на негово високопревоз-

ходителство с последното свое решение и Али паша позволил на българските депутати да продължават своите заседания.

И така, българските депутати разглеждат и до днес уставът за устройството на народната наша йерархия и ако не удари някой град, то българите трябва да поздравят себе си със свой синод; но много ли добиват тия от тая йерархия? — Това е други вопрос.

Нашите цариградски вестници твърде малко говорят за действията на българската комисия, но и това, щото тия говорят, е достатъчно да ни накара да изречеме следующите думи: «Българите отсега нататък ще да имат народни архипастири, които ще да се ръкополагат от негово високопреосвещенство отца Али паша и които ще да дават кесарева—кесарови, а богова — Али паши. Да кажеме накратко, отсега българите няма вече да имат за владици Никифоровци и Паисиевци, а Дорчовци и Никодимовци — друго нищо. Немà нашата йерархия не ще да бъде, както и гръцката, играчка в ръцете на Али паша? Немà и нашата черкова не ще да се продава, както и гръцката, на мезат? Немà нашите архиереи и садукеи не щат да бъдат черковни беглихчи, каквито са и фанариотите? Немà у г. Дорча или у Макариополски има псвече човеколюбие, християнски чувства, патриотизъм (у фанариотите патриотизъм има, но не за наша полза) и архипастирски наклонности, отколкото ги имаше у фенерците? Немà у поп Нила, т. е. у русчушкият изедник, има какво и да е сърце, когато той е готов за меджидие да продаде и черковата заедно с керемидите и с пангалът? Не, мои братия, тука злото произхожда не толкова от фанариотите или от Дорчовците, а от самото основание на фанариотизмът, т. е. от Високата порта.

Ние сме твърдо убеждени, че дорде не падне Османската порта, дорде не попее петелът за нашата свобода, дорде не забиеме байрякът си на Балканът и дорде не наредиме извътре земята си, то дотогава нашата черкова, нашата вяра, нашата народност, нашите личности, нашите деца и сичко, щото е скъпо за човекът, ще да се газии, ще да се безчести и ще да се унищожава. Погледайте, мои мили братия, на гърците, които имат не един, а четири патриарха и един независим синод, в какво положение се намират, и вие ще да се уверите, че отец Али

паша трябва да се очисти от светът и да ни остави да градим йерархиите си по своята воля и по духът на народът и на православието. Идете в гръцкото народно събрание, и ще да видите, че и гръцкият светейши синод не е нищо друго освен чафутски пазар. Под дебелия сянка и под тежката ръкавица на Али паша другояче не може да бъде!

Но да оставиме сичкото това и да кажем няколко думи за своето бъдеще. Какво сега ще ние да правиме, когато вече имаме своя йерархия? Да кръстосаме ли ръце, да гледаме към небето и да благодариме Абдул Азиса за негова[та] дебела сянка, или да вървиме напред?

Ние мислим, че време е вече да оставиме мъртвите да закопават мъртвите, т. е. да оставиме калугерите и поповете да си четат в черковите «Отче наш» и «Верую» и да помислим за своето материално благосъстояние. За гладният, за голият, за убитият и за мъртвият е сѣ едно на български или на гръцки език му четат парастас, а за волът е сѣ едно воловарът ли го муши с остенът или воловарчето. Италия най-напред се е освободила от немските князове и от чуждите тирани, а после затвори във Ватикан и папата, който преди няколко години сичка католическа Европа, заедно с Наполеона, призна за непогрешим. Сърбия, Ромъния, Черна гора, Гърция и Россия най-напред обезпечиха своето политическо съществуване, а после се отказаха и от фанариотското владичество.

Ние сме съгласни, че фанариотите бяха тежък камък на гърбът ни, но и нашите собствени архиереи не щат да бъдат лалета. На купището се ражда само гръцка коприва и лай-лай-кучица. Без свобода политическа сяко постановление е чиста нула. И така, напред!

Свобода, г. II, бр. 12, 20 март 1871.

[ВЕЧНА ПАМЕТ НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН!]

Букурещ, 26 март

Ако ние да бъдехме лакоми за свобода и за духовен живот, както сме лакоми за пари и за телесни удоволствия, то би били най-великите хора на светът. Какви и какви средства не употребяват нашите чорбаджии за жълтици! Ето че и нашият български патриотин и учени мъж, когото уважава сичка Европа, освен назимите, стана жертва на користолюбивите и душепродавните наши чорбаджии, за които нищо по-свято и по-честно няма на светът освен техните мангъри. Молиме нашите читатели да прочетат с внимание горепоместената телеграма и да съдят тогава имаме ли ние право да изречем такава голяма хула против чорбаджиите и чорбаджелъкът. Ние не потвърждаваме и сами, както не потвърждава и телеграмата, че Берон е убит от Теохара Папазооглу или от неговите хора; но имаме пълно право да мислим, че г. Теохар не е съвсем чист. Но както и да е, т. е. Теохар ли е убийцът, или други някой нам неизвестен злодеец, а Берон вече не съществува и не съществува затова, защото неговата смърт е била нужна Петру или Павлу. Повтаряме, Теохар или други някой е убиецът Беров; а истината трябва да бъде открита и тогава тежко и горко на неговите убийци! Ние от името на сичкият български народ казваме, че ако ромънското правителство не бъде в състояние да открие тия убийци, то ще да ги открием ние; ако ромънското правителство се откаже да отмъсти на тия гнусави кръвопийци за Беровата смърт, то ще да им отмъстим ние, т. е. самият народ. Лъжат се сичките наши чорбаджии заедно с Теохара, ако мислят, че това, щото принадлежи на цял един народ, ще може когато и да е да се земе. Нека г. Теохар Папазооглу знае, че гласът на цял един народ има повече значение, нежели сичките негови документи! Цял един град (Крайсво) и хиляди още други лица могат да засвидетелствуват каква е волята на д-ра Берна и неговият противник (Теохар Папазооглу) няма да види Беровата мушия, както не ще да види и ушите си без огледало. Повтаряме, народната воля е по-голяма от сякакви документи и трибунали, а народното отмъщение е още по-голямо. Но за сичкото

това ние ще да поговориме други път, а сега ще да повториме само думите на честните крайовски жители: «Вечная память доктору Петру Берону! Проклятие и отмъщение на неговите убийци! Треперете, злодеи — вашият час избива!»

Свобода, г. II, бр. 13, 27 март 1871.

[ПЪРВАТА ПУШКА,
КОЯТО ПУКНЕ СРЕЩУ ТУРЦИЯ,
ЩЕ СЪЕДИНИ ВСИЧКИ ХРИСТИЯНИ]

Букурещ, 26 март

Колкото науката и да се е повдигнала напред в последните пет десетилетия, но и пак до днес съществуват такива въпроси, които не са в състояние да решат ни психологите, ни физиологите, ни богословите; и до днес се случват твърде прости явления, които турят науката в твърде критическо положение, и тя (науката) се отказва да решава такива едни неестествени предмети. Например: самите факти доказват, че егреите и циганите живеят в Европа цели хилядолетия, а и до днес тия са съхранили своите семитически отличия, а от друга страна ние видиме, че г. Бордеян, редакторът на турско-французкият вестник «La Turquie», е дошъл завчера в Цариград, а успял е вече да се отурчи от главата до петите, и да стане по-дебелоглав и от турските дервиши. Идете после това и потвърждавайте, че човекът не е способен за няколко лири да проповяда, че гаргата пее като славей, а магарето говори по-умно и по-красноречиво и от Сократа! В един из последните броеве на «La Turquie» г. Бордеян е напечатал една твърде остроумна статия под заглавие «Турция и Аустро-Унгария», в която разказва на почтената публика, че небето е направено из наргелета, а земята — из турски чалми. Но шегата настрана. Г. Бордеян говори, че восточната (дунавска или южнославянската) федерация е празна фантазия и че без дебелията сянка нито един християнин, който е имал

частие да се роди в Турция, не може да иде в рай. За да потвърди своите заключения, турско-французкият патриотин говори, че в България, в Босна и Херцеговина не съществува ни една голяма народност, която би могла да даде на тия местности свой собствени национални характер.

Да отговаря човек на тия воловски глупости е и смешно, и напразно, защото един човек, който е продал на турците совестта си, не заслужава нищо друго освен дълбоко презиране; но «La Turquie» е вестник официален, а ние твърде обичаме Али паша и затова никак не можеме да му не повторим това, щото сме му говорили вече десетина пъти. Слушайте, г. Али паша! Във вашата империя, или в нашето отечество, живеят 14 милиона християни, в Австрия 16 милиона славяни, в Русия 76 милиона руси и малоруси, а в Европа 160 милиона честни и добросовестни хора, които ви ненавиждат и които се гнусят от вас; а ако някой из тях днеска и да ви покровителствува, то това покровителство не произлиза от туй, че вие сте честни хора и способен за развитие и напредок народ, а съвсем по други причини, които са захванали вече да изчезват и твърде скоро ще да изчезнат. Наполеона вече няма, Виктория едвам се държи на тронът си, Вилхелм е приятел на Росия, Франц Йосиф е по-слаб и от вази, а Росия никога няма да ви прегърне братски. Разбрахте ли ни?

Колкото за нази, т. е. за българите, сърбите, ромъните и гърците, то твърде скоро ще да ви покажеме практически своята сила и своето могъщество. Слушайте! Не мислите ли вие, че враждата, която съществува днес между българите и гърците, или въображаемата вражда (Генович и Арnaudов ви лъжат) между сърбите и българите ще да ви спасят? Бъдете уверени, че първата пушка, която пукне срещу вас, ще да съедини сичките християни в едно цяло тяло, защото тяхната ненавист към вас е хиляди пъти по-голяма, нежели ситните несъгласия, които днес съществуват между българите и фанариотите. Вашето тескере е вече подписано и французките чафути няма да ви спасят.

Свобода, г. II, бр. 13, 27 март 1871.

РЕВОЛЮЦИЯ, РЕВОЛЮЦИЯ, РЕВОЛЮЦИЯ, И КОЛКОТО СЕ МОЖЕ ПО-СКОРО!

Букурещ, 2 априлия

В Европа живеят и до днес два родствени семитически народа, които не са могли ни столетията, ни техните съседни, ни европейската цивилизация да изменят и да ги повдигнат напред; и тия и до настоящата минута си са увардили своят азиатски фанатизъм и своята азиатска неподвижност. Ние говорим за турците и маджарите. Ние видиме, че нито турчинът, нито маджаринът и до настоящата минута не са в състояние да отърсят от себе си азиатската ръжда и да се възползват от европейското движение и от човеческият прогрес и цивилизация. Ние смело можеме каза, че турците и маджарите не съставляват част от европейската дреха, а са само нейна закръпка, която се държи само на две нишки. Турците и до днес вярват, че аллахът ги е създал да ядат наготово и да подаруват над другите народности и вероизповедания; а маджарите казват, че който желае да бъде свободен, той трябва да бъде маджарин. Турците нямат хора, а само аги, паши, бейове и господари, а маджарите нямат човечество; а само странствуващи Дон Кишоти, хонведи, рицари и изкуфяли глави; с една дума, всеки турчин желае да бъде Амурат, а всеки маджарин — Атила.

Един американец казва, че той може да познае доколко е развит всеки един човек и всеки един народ по облеклото му. Цивилизованите народи носят такова облекло, каквото изискват потребностите на тялото им; полусбразованите обичат да се китят и да се вапцват, а дивите желаят да се лъщят, т. е. китят се със злато, със сребро и с кокошени пера. Погледайте на турското и на маджарското облекло и вие ще да видите, че американецът има пълно право. Турчинът без сърма и коприна не може; а маджаринът не е маджарин, ако той няма на ботушите си махмузи, а на шапката си пауново перо. Турчинът сяко едно нещо, което не е турско, презира и преследва с ожесточение, а маджаринът презира и онова, щото е полумаджарско. Турчинът желае да бъде свободен дотолкова, щото да може без наказание да обира и да убива християните; така също и маджаринът обича свободата,

т. е. обича я само затова, за да има в ръцете си средства да угнетява другите. Турчинът не обича да му противоречат, а маджаринът е готов да изпсува и вярата ви, и бога ви, ако вие се не съгласите с неговите убеждения. В пещанската камера един из депутатите изпсувал с ръският бог за това, че новосадският посланик Стефан Павлович се осмелил да противоречи на маджарските патриоти.

Из сичкото това се види, че австрийските славяни трябва да прекъснат с маджарите сяко едно сношение, както са прекъснали и чехите своите сношения с виенското правителство. Ние сме твърдо убеждени, че австрийските славяни само тогава ще да накарат немците и маджарите да припознаят техните права, когато оставят и двете камери и когато съставят между себе си яка опозиция и против Виена, и против Пеща. Из гореприведеният факт се види, че австрийските славяни не могат да имат нищо общо с маджарите, както и турските славяни и християни с турците. Ние трябва да разваляме това, щото вече съществува, и да градим ново, защото в противен случай нашето положение ще да си остане такова, каквото е било до днес, ако не и по-лошаво.

Обязаността на австро-маджарските славяни е да съборят австрийската империя, както обязаността на турските славяни е да закопаят Високата порта, следователно ние трябва да разрушаваме и да унищожаваме, а не да кърпиме съдраното и да възрождаваме умрялото. Австрия вече виси над ямата, Венгрия отдавна вече е забатачена и с двата крака в тинята, а султанът е приготовил вече кайкът си, за да отплува в Азия, следователно колкото по-скоро ние се завземем за работа, толкова по-скоро ще да паднат нашите неприятели, и толкова по-скоро и ние ще да бъдем свободни и щастливи.

И така, за нас не остават никакви други средства, освен да подкосиме животът и на двете гнили и за нищо неспособни империи и да изградим над тях Южнославянската или Дунавската федерация из свободни земи.

Дълговечното наше робство и тежките опити трябва да ни научат вече, че нашето щастие не е нито във Виена, нито в Цариград, нито в Пеща, а в нашите собствени ръце. Ако сърбо-хорватите в 1848 година да не защитаваха Франца Йосифа, а своите собствени народни интереси,

то днеска не щеше новосадският посланик да слуша това, щото е той чул; ако сичките турски и австрийски славяни да бяха съединили още преди няколко години своите интереси, то българите не щяха да бъдат бесени и набивани на кол в Русчук, а Милетич да гние във Вац; ако сички ние да се не карахме между себе си за нищо и за никакво, и да делиме това, щото нямаме в ръцете си, то ни Турция, ни Австрия нямаше да съществуват досега, и Хабсбургският дом щеше днес да стане исторически паметник. Нека говори кой що ще, а ние ще да кажем, че маджарите не са дотолкова криви в сяко едно отношение, отколкото е крив негово апостолско величество и виенските израилтяни-шарлатани министри — маджарските министри са само лакеи при виенският двор, а Андрашия е блюдолиз на Франца Йосифа и гризе само това, щото му се хвърга от императорската трапеза.

И така, нашата славянска свята съязаност е да се съединиме между себе си и да произведеме революция от Прага и до Цариград — друго спасение за нас няма. За да ослабиш една сила, щото тя да не може да отнеме твое право, то ти трябва да не бъдеш принуден да искаш от нея какво и да е право, т. е. да ѝ отнемеш властта, щото тя да не може и да ги подарява. Франц Йосиф унищожи сръбското воеводство и накара сърбохорватският народ да припознае маджарското кралевство, а сърбо-хорватите с цели реки кърви бяха спечелили своите изгубени днес прага! Тоя факт е достаточен да отвори очите на славяните и да им докаже, че главното зло излиза из Виена. Както ние, така и австрийските славяни трябва да поумнеем и да захванем да живеем за себе си. Сичките виенско-пещански камери, с техните левичари и десничари, не са нищо друго, освен празни комедии. Какво добро трябва да очаква човек от оная камера, в която псуват публично вашият бог? Какво добро вие очаквате от ония закони, които Франц Йосиф може да прекрои по своят кеф? Най-после, какво добро трябва да очаква човек от ония хора, които сякога са земали, а никога не са давали? — Без революция за нас няма спасение.

И така, революция, революция и революция, и колкото се може по-скоро!

Свобода, г. II, бр. 14, 3 април 1871.

[ИСТОРИЧЕСКАТА СЪДБА Е СЪЕДИНИЛА ТЯСНО РУМЪНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ НАРОД]

Букурещ, 8 априлия

Ние се бяхме твърдо решили да не говориме ни бяло, ни черно за ромънските домашни дела, ни за враждебните ромънски партии, защото нашата програма не ни позволяваше да говориме това, щото е отдавна вече решено между добросовестният свят, ние се бяхме решили ни да защитаваме, ни да укоряваме ни белите, ни червените, защото тия две партии (освен Братияна, Росети и техните приятели) се борят не за тая или оная форма, не за тая или оная идея, не за обществените интереси и за човеческият прогрес и щастие, а за своят собствени финансов интерес; най-после, ние се бяхме решили да не отговаряме ни на «Trompeta Carpaților», ни на нейната компания, защото бяхме твърдо убеждени, че и сам г. Болиак твърде добре знае що е право и що е неправо и че неговият собствени домашни интерес изиска, щото дяволът да бъде бял, а ангелът черен.

И така, ние се бяхме решили да бъдем равнодушни към сяка една хула, която би изrekli нашите бели братия, било към българският народ, било към нашите свети мъченици и патриоти, които умряха за своят народ и свобода и които в устата на г. Болиака не са нищо друго, освен хайдуци и вагабонти; ние не желяхм да му отговаряме затова, защото бяхме твърдо убеждени, че г. Болиак със своите попръжни искаше да укори не българите, а Братияна, и че българските банди му служеха само като средство — ако и твърде низко средство, — за да убие неприятелите си. Но днес работите приеха съвсем други характер, и принуждават ни да се откажем от своето решение и да подадем своят глас. В продължението на една година в Букурещ се издаваше един немски вестник «Freier Orient», който днес е изхвърлил вече своето прилагателно име фрай (свободен) и оставил е само своето съществително Ориент. Разбира се, че по самото заглавие на тоя вестник ние трябва да очакваме от него твърде много; ние мислихме, че той ще да защитава интересите на сяко едно племе, което населява восточните страни безпристрастно, и че ще

да въздава сякому по делата му; но бяхме съвсем излъгани. Още от първият брой на втората година «Ориент» захвана да напада на Братияна, че той бил твърде лошав и неблагонамерен човек, а защо? — Защото поддържавал българските движения и позволявал да се съставят в Ромъния български банди. Ако тая новост да ни беше казала «Тромпета Карпацилор», то ние не щяхме да обърнеме на нея никакво внимание, защото г. Болиак страдае от бандитска болест; но на «Ориентът» ние нямаме воля да прощаваме; изпърво, защото той говори с чужди уста, а тия чужди уста са дошли в Ромъния не да ошастливяват или да принасят полза, а да тровят и да опропастяват народът; второ, защото издателят на «Ориент» не е нито маджарин, нито немец, нито турчин. Разбира се, че «Ориент» със своите банди и революционери е искал да каже съвсем друго, но това друго пада в очи и той се защитава с чужди гърди.

Ако «Ориент» да имаше съвест, то той трябаше да каже просто: «Братияно и неговата партия не оставят Струсберга и неговата компания да живеят по своята воля и да заповядат в чужда къща, следователно той е лошав човек; Братияно и неговите приятели не желаят да продадат своят народ на немците и маджарите, следователно тия са лошави хора; Братияно и неговите ученици желаят да воведат ред в своето нещастно отечество, което немците и чафутите са земали в аренда, и направили са из него положителни чафутски пазар и пр. и затова тия (Братияно и другите честни патриоти) са лошави и недобронамерени хора.» Но ние ще да оставиме сичкото това настрана, т. е. ще да оставиме Братияна и неговата партия да се бранят сами и да защитават своите народни интереси и своите принципи, и ще да поговорим за себе си. Най-напред ние ще да кажем на «Ориентът», че Братияно не само че не е покровителствувал и одобрявал да приминуват из Ромъния какви и да е чети, но твърде човеколюбиво и братолюбиво е съветувал българите да не предпринимават никакви частни въстания против Портата, защото, по неговото мнение, с турската войска ще бъдат в състояние да се борят само съединените сили на България, на Ромъния, на Сърбия и пр. Сичкото това са факти, против които не може да устои никаква клевета, била тя даже и ерусалимска.

Секиму е вече известно, че Братияно беше затворил някои членове от българският революционни комитет, които не поискали да му явят, че Хаджи Димитър е бил намерен да премине Дунавът. Това барем е очевиден факт, а тоя замечателен факт не може да бъде неизвестен на редакторите на «Ориент», следователно да въстава човек против него или да го одобрява той може, но да го не признава не може. Ние българите имаме повече право да се сърдиме и да викаме против Братияна, нежели немците и чафутите; но ние това не правиме, защото ако Братияно понякогаж и да е действувал против нашите желаня, то той е работил така, а не другояче не като султански нископоклонник, или не като Байсто-андрашиевско мекере, а като човек, като патриотин и като истински привърженик на християните в Турция и на поробените народности в Австрия. Ако Братияно не е добър немец или добър турчин, а той е добър ромънин! Ние българите сме живели с ромъните в добри отношения още в доисторическите времена; историческите съдби са съединяли твърде често тия два народа, а днес нашите ромъно-българо-сръбски интереси са общи, нашите приятели и неприятели са едни и същи, следователно ако би Братияно или Росети казал добра реч, или ако би оказал съчувствие към българският народ, то би с това той помогнал и на своите собствени братия. Ние сме се вече уверили, че Братияно и неговата партия извършават днес това, щото е полезно и за ромъните, и за сичките християнски поданици на Абдул Азиса или на Франца Йосифа; а ако тия постъпят така, а не другояче, то това се изисква от самите интереси на ромънският народ. Разбира се, че съвсем друго би било, ако би Братияно и неговата партия захванали да проповядат братство с маджарите и с турците, или ако би продали Ердел и Трансилвания на маджарите, а своят собствени народ на немците! Ромънското щастие е свързано с щастieto на Банат, Бачка, Срем и пр.; а българското щастие е свързано със сръбският и ромънският народ, следователно нашата свята обязаност е да защитаваме един другия и да преследваме нашите общи неприятели — нашите интереси са едни и нашата бъдеща история ще да бъде една.

Повтаряме, Братияно и неговата партия са единствените добросовестни ромъни, които познават интересите

на своят народ и които му желаят доброто; а ние, българите и сърбите, признаваме, че Братияно и неговата партия са ония избрани мъже, на които ние трябва да си подадеме ръката и да им помогнеме в сяко едно отношение, защото техните интереси са и наши собствени — ако помогнеме тям, то ние ще да помогнеме на българският народ, ще помогнеме на нашите братия ромъни, ще помогнеме на човеческата совест, на човеческият прогрес и на общата наша свобода. Немците след няколко години ще да идат в своят ф а т е р л а н д, а ние ще да останеме да живееме заедно и да се ползуваме от това, щото сме изработили със своята собствена ръка. Ние сме уверени, че ни един добросовестен българин или ромънин не може да мисли другояче. Не бои се вече човечеството ни от една подземна интрига и «Ориентът» не ще нищо повече да направи, освен дето ще да окаля своята собствена личност. Симпатията, която е Братияно заслужил — и заслужил я е твърде справедливо — между поробените в Турция и в Австрия народи, не са в състояние да унищожат цели стотини «Ориенти» и няколко милиона чафути!

Свобода, г. II, бр. 15, 10 април 1871.

[ЗА НОЖ И ЗА ТОПОР, ДОРДЕ НЕ Е КЪСНО!]

Букурещ, 16 априлия

Гората се е раззеленила, а ние се караме за черковните устройства и за щастието на калугерите и поповете! Сичкият свят се е възволновал и търси щастие и добро, а ние се препираме в Търново ли, или в Цариград трябва да живее нашият екзарх и неговият синод! Най-последно сичките хора на светът са готови да се земат за оръжие и да защищават своите човечески и народни права от деспотическите владетели и от чуждите елементи, а ние сме седнали и мислиме кой самар е по-сгоден за нашите гърбове, самарът на патриархът ли, самарът на Макариополски ли, или самарът на Панарета Пловдивски!

Из двете цариградски дописки, които ние поместяваме

в своят вестник, читателите ни ще да разберат доколко са справедливи нашите думи. Ние сме говорили много пъти, ще да кажеме и сега, че без кръв и без политическа свобода ние не ще да можеме нищо да добиеме, и че нашата бъдеща йерархия ще бъде нищо повече, освен ново нещастие за българският народ. Има пълно право нашият дописник грък, който казва, че нашите български народни архипастири ще бъдат по-лошави от гръкофанариотите; той има така също пълно право да каже, че в днешните времена е лудост да се занимава човек с черковни работи. Из верен източник се научихме, че нашата светла надежда, г. Макариополски, ударил плесница на одного из народните представители, защото той се осмелил да не припознае неговите не погрешими убеждения. Съдете сега от какви хора българите очакват спасение! Ние се съглашаваме така също и с българският наш дописник, че нашата йерархия ще бъде наредена не от Макариополски, не от Михайловски и не от Али паша, а от нашите юнаци.

Така също из петербургската дописка читателите ни ще да видят, че от Россия българите и сичките други славянски племена няма що да очакват, и затова тия са длъжни да потърсят други съюзници и друга поддръжка. Разбира се, че тия съюзници и тая поддръжка се намира в нашата собствена къща. Освен самите славянски и християнски народности, които населяват турската империя и Австрия, ние нямаме други приятели и съюзници. И така? — За нож и за топор — дорде не е късно, дорде е зелена гората, дорде турците не са заключили нов заем, дорде е мъгляво времето, дорде. . .

Помислете, че друго спасение за нас няма, и напред!

Свобода, г. II, бр. 16, 17 април 1871.

[ЮЖНИТЕ СЛАВЯНИ СА ДЕЦА НА ЕДИН БАЩА]

Букурещ, 3 октомврия

Южните славяни влизат в историята на своето умствено развитие и напредок, влизат деятелно и пълни със

сила, когато техните завоеватели и господари са вече полуизгнани, побелели и с трепет очакват приближаващата се буря, която твърде скоро ще да унищожи тяхното съществуване. Австрия върви към дъното затова, че не е в състояние да влече на гърбът си тежкия товар, който е набран из всевъзможни рудници, и свои и чужди, и корабът трябва да потъне, ако г. Байст и да се старае да скрие вътрешната болест, която из ден на ден разрушава неговото господарство. Колкото за Турция, то тя се изпарява, като блато — слънчевите лъчи на южнославянската реакция са твърде горещи, а нейното ефимерно господарствено устройство, нейният народ с неговите нрави, обичаи и с Мохамеда не могат да обезпечат нейното съществуване и тя ще да се разлети от първият вятър. Войнственният жар и дивата енергия на турците е изчезнала вече засякога; там е сѐ по-тежко и по-тежко да управляват своите поробени народности, и обикновено ще да се свърши така, както се е свършало и у другите техни единородци, т. е. поробените ще въстанат и ще да поробят своите господари. Такава съдба е постигнала татарското племе в Русия, такава съща съдба очаква и турците на Балканският полуостров. Сичкото това е така; но в състояние ли са самите южни славяни да извършат своите длъжности? Имат ли тия достатъчно сила и енергия? Имат ли средства? Отговаряме:

На човечеството, говориме общо, е позната само една твърде незначителна частица от неговото прошедше, но и тая частица е съвсем достаточна, щото на основанието на прошедшите събития да направи човек непогрешно заключение за бъдещето на народът си. Доколкото темна и да е историята на българите и сърбите, но из много частни случаи ние можеме да се уверим, че причините на нашето общо падение, на робството и на страданията, които търпиме и до днес, са били нашите собствени несъгласия и вражди — това е факт, който не иска никакви потвърждения.

Да прегледаме историята и на другите народи. Русия във времето на татарското нашествие е била раздробена на малки княжества, които са враждовали между себе си, и татарите лесно можали да угнетяват разкъсаните сили, дорде се не появил такъв един човек, който ги съединил в едно цяло и съставил из тях голяма сила. Димит-

рий Донски твърде добре разбрал, че само със сила може да се победи сила, и спасил отечеството си. И ние днес видиме, че тия милиони варвари, от които трепереше Европа, Азия и Африка, продават сапун и стари дрехи по Москва, а угнетеното племе владичествова.

Североамериканските щати можеха без особени загуби и кръвопролития да се съгласят за отделението на Юг, защото тия твърде малко губеха от това; но здравият разум на Линколна навреме показал какви опасности им грозят после това отделяване и тия, за своето бъдеще щастие, прияха даже страшната програма на мистера Бранта, която казваше, че сяко нещо трябва да се унищожава, ако само то иде против общеамериканските интереси. Действията на щатите произведоха силно впечатление и на Европа. Италия изгони немските крале и херцоги, и съедини се; съедини се и Германия, която до лани се хвалеше, че има в секи градец свое кралче. И така, целият свят захвана вече да съставлява яки сили, с които да може да стои против така също яките сили на своите съседи, а малките племена захванаха да търсят съюзници.

А що е работило досега великото славянско племе или барем югозападните славяни? А ето що. Сърбия се бореше със своите вътрешни врагове, българите подаваха верноподанически адреси на султанът, австрийските сърбохорвати враждуваха между себе си и съединяваха се ту с маджарите, ту с немците и питаха се немският ярем ли е по-тежък, или маджарският; от друга страна, чехите отблъсваха от себе си поляците, а поляците тъпчеха малорусите. Южнославянските журналы, наместо да вървят напред, връщаха се назад към старото и безполезното: различни ситни разсъждения и празни заключения не позволяваха на тия люде да излязат из числото на ония нищожни въпроси, мисли и възпоминания, из които се образуват само тежки предания и раздори. Безобразните препирни в българските ли жили тече повече славянска кръв или в сръбските, по нашето убеждение, не трябало би да имат място между ония племена, които се стремят към велики цели и над които виси и до днес чуждо иго. Хвалбата със своите прадеди така също няма да ни доведе до добро: каква полза има българинът, който умира от глад, или сръбинът, когото и до днес газят

турци и маджари, от това, че Кралевич Марко е бил сърбин или българин, или че Асен или Неман са рязали и своите, и чуждите? За нашата обща полза ние сме длъжни да забравиме темните страници на нашата история или да се възползуваме от нея, като от факт, че ни сърбинът не може без българинът, ни българинът без сърбинът, че разединенията и нашите детински несъгласия ще да ни докарат други по-нови и по-ужасни нещастия.

И така, ние сичко имаме, т. е. и сила, и енергия, и средства, и желание, но нямаме между себе си споразумение, а без това споразумение сичките наши стремления ще да останат напразни. Ние видиме, че в Швейцария живеят три — съвършено чужди един другиму — народности и живеят мирно, съгласно и дружелюбно, а ние, южните славяни, които сме деца на един баща, не можеме да се съгласиме между себе си! А това, както ни се чини, произхожда от туй, че както българите, така и сърбите основават своят поглед на господарството и на свободата на съвършено лъжовни понятия. Секи из нас търси господарство и господар, а не свобода и щастие. Когато едни господарствени учреждения обезпечват както личната свобода на човека, така и народната, то народът не може да бъде недоволен. Когато едно правителство се избира от самият народ и когато то се назначава за народът, а не народът за него, то не могат да бъдат неспоразумения и несъгласия; само при деспотическото правителство не може да бъде никаква федерация.

И така, нашето щастие зависи от нас самите, т. е. от нашето съединение и споразумение, а празните въпроси и ответи няма да ни принесат никаква полза. Ако сички ние се съединиме в едно цяло тяло, то ни Метерних с Деака, ни Махмуд паша с Омера, ни Англия с Франция, с една дума, никой не ще да посмее да ни показва своята плесница и да ни зема под своето тютюрство, като неспособни и малолетни деца. За да бъдем свободни, ние трябва да се не боиме от никого, а за да се не боиме, ние трябва да сме силни, а да сме силни, ние трябва да бъдем дружни.

В последното време ние забележихме, че между хорватите и сърбите, между сърбите и българите, между българите и ромъните е захванала вече да се укоренява оная свята и необходима мисъл, която ще роди нашето

освобождение. От своята страна ние ще да притуриме само това, че трябва вече да се работи и да се работи по-енергически, честно и добросовестно, защото времето е късо. Девизът, който беше написан на американското знаме, «плюрибус унум»¹ трябва да бъде и наш девиз, другояче из нас, из южните и западните славяни, няма да бъде ни риба, ни месо. Истина, че да принуждаваме когото и да е да се съедини с тогова или оногова е напразно, но нашата свята обязаност е да открием и на българинът, на сърбинът, и на хорватинът що е за тях полезно и да ги научиме що да правят, за да излязат из сегашното страшно положение. Трябва да работиме и да работиме енергически и чистосърдечно, па да се не боиме от никакви препятствия, да се не запираме ни пред една препрека. Освен това ние днес трябва да се съединиме (даже с гърците) и да изгониме нашите общи неприятели, а когато достигнеме своите цели, то нека народът ни сам да решава своята съдба.

Свобода, г. II, бр. 17, 4 октомври 1871.

[НИЕ ВСИЧКИ РАБОТИМ ЗА ЕДНА ЦЕЛ, НО С РАЗЛИЧНИ СРЕДСТВА]

Букурещ, 10 октомври

В прошедшият брой на нашият вестник ние казахме, че единствената причина, която ни държи днес в робство и неволя, е нашето непоразумение със славянските и християнските народности в Турция и Австрия; и сега ще да поговориме за онова също непоразумение, което съществува и между нази българите частно. Още преди една година ние говорихме, че сяка една политическа или учебна партия, която има свои народни принципи, свой поглед и свои патриотически цели, е необходима, и ако такава една партия, у който и да е народ, не съществува, то тя трябва да се създаде, ако само народът желае да живее и да върви напред — без борба няма живот. От друга

¹ В многото неща — единни.

страна, сяка една партия, която основава своите принципи на лични интереси, на егоистическа ненавист или на ситна завист, задържава народният напредок и прави нещастно своето свято отечество. У нас в България съществува и едното, и другото, т. е. у нас днес са се появили и вредни, и полезни партии, но ние не сме още в състояние да ги отделиме една от друга, да определим техният характер или да определим границите на полезното от безползното и вредителното, и затова често хвалиме това, щото би трябвало да осъждаваме и обратно.

В България младото и живото поколение се бори с чорбаджелъкът и с ръждивите идеи, а подобна борба е потребна и даже необходима за нас; българският народ днес се бори с гръцките фанариоти или с гръцкото духовенство, а тая борба е за нас свята и потребна, защото тя определя състоянието на българските стремления и приготвя народът за исторически живот; най-после, българският народ ненавижда турското племе, въоружава се против турските злоупотребления, съставлява опозиция против правителството, бори се за своето съществуване, а сичкото това свидетелствува, че българинът ще да освободи своята личност и народът ни ще да свали от гърбът си чуждата тежест. Но при сичкото това, в човеческият живот биват такива явления; за които секи здравомислящи и безпристрастен човек може да даде своето мнение. Повтаряме, подобни борби са потребни, като «насущни хлеб», и умните люде трябва да ги поддържават или да ги създават, ако само тия не съществуват. Така също умните и честните люде са длъжни да унищожават всяка една борба, която би се появила по причина на частни каприции или от човеческата неразбраност. Да вземем за пример нашите ромънски, а особено нашите букурещки българи.

Сякому е вече известно, че в Букурещ, Болград, Браила, Галац и др. българите са се разделили на две неприятелски партии, на млада и стара, че тия две партии са готови да се бият на живот и на смърт, да унищожават една друга, да клеветят, да шпионисват и пр.; но както едните, така и другите извършават сичкото това или безсъзнателно, или от инат. Рядко се намират между тази такива люде, които би въставали против едного или против другото из чисти побуждения, или из патриоти-

чески причини, или из човеческо негодование. Повечето из нашите партаисти се борят със своите неприятели от лична ненавист или от «стани, куме, да седна!» — «Той е дете, той е млад, той е вагабонтин и затова ние никак не трябва да го слушаме», говорят по-старите. — «Той е стар, той е еничерин, той е плесенясал от скъперничество, и затова ние не трябва да му подаваме ръката си», говорят младите. Разбира се, че сичкото това произхожда от различни, твърде често уважителни, причини; но тия причини не заслужават, когато се работи за общото добро, да им се дава дотолкова важно и голямо значение.

Да поговорим по-ясно. Когато някой из нашите стари българи направи някоя погрешка, то ние, младите, захващаме да викаме против сичките стари хора, а когато някой из младите се не хареса на старите, то тия, старите, са готови да изпроводят в тумрукханата сичките младежи, които нямат щастие да преброят петдесет години из животът си.

Сичкото това би било такова едно дело, което не заслужава нашето внимание, ако само от подобни ситни работи да не страдаха нашите общи народни интереси; ние щехме да оставим и млади, и стари да си вадят очите, ако само техните разпри и несъгласия да оставаха в къщите им, да се не разпространяваха между цялото общество и ако тия да не спираха народното движение; най-после, ние не щехме и дума да проговорим за тия несъгласия, ако само тия да останеха частни и да не приемеха партаистически характер. А кой е крив за сичкото това? По нашето крайно мнение криви сме сички.

Секи един българин, който има българска душа и сърце, никога не може да не желае доброто на отечеството си, на народът си, на майка си, на баща си, на братията си и на ближните си; секи българин, който се хвали със своето име, никога няма да се откаже да помага на своя род, защото ако той помага на братията си, то в това същото време помага и на себе си; не могат да бъдат искрени патриоти само ония, които се отказват от името си или които желаят да печелят от народното име — за нашето нещастие подобни личности съществуват твърде много между нас. И така, нашите цели и стремления са едни, но не са еднакви нашите пътове, по които ние

вървиме, за да достигнеме до това, щото търси всеки из нас.

Сички ние желаеме да видиме освободено отечеството си и щастлив народът си, т. е. желаеме добро сами на себе си, но средствата наши са различни: един мисли да помогне на народът си с образование, други с черкови, трети с нож и топор и пр. Разбира се, че всеки из нас има своето право и секому трябва да се поблагодари (изключаваме из това число ония ръжди, които гледат само за себе си) и да му се въздаде по делата му. Уважавай ти мненията на другите, за да уважават и тия твоите!

Ние сички работим за една цел с различни средства, а кой из нас е прав, това ще да покаже времето; и затова ние оставяме настрана тоя въпрос и продължаваме. Ние сме уверени, че сичко би се свършило благополучно, ако само да имаме между себе си споразумение и ако да не бягахме един нагоре, а други надолу. Преди да окривяваме или да викаме против някого, то по-напред трябва да знаеме що той мисли и що изповяда; друго нещо би било, ако тоя човек е развален и изменник на отечеството си.

Ние сме длъжни да търсиме в човекът патриотическо сърце и честност, а неговите понятия трябва да бъдат за нас свети. Но що видиме у нас? Старите захващат да градят черкова, да отворят училище и пр., но не желаят, щото младите да се мешат в техните работи, не искат да слушат техните убеждения; а младите работят (или почти нищо не работят) по своята глава и не щат да чуят за старите; а из сичкото това излиза такова последствие: Ние днес нямаме в Букурещ нито черкова, нито училище, нито (бяха две) читалище, нямаме ни «Отечеството». Най-после, ние можеме да се не съглашаваме с Петра или Павла, със Стояна или с Драгана; ние можеме да се караме, доколко ни сърце желае, но училището, черковата, читалището и другите обществени заведения трябва да останат за сички ни светиня. Криво ли ни е училището или черковата, че един из приложниците мисли не така, както мислиме ние, или че у одного из учителите е крив носът, или, най-после, че то няма средства, за да се обдържава. Честните хора — ако само мислят, че това или онова заведение е полезно — са длъжни да оправят кривото, да поддържат полезното и да уве-

личат съществуващата полза, а не да развалят. За нашата обща полза, за нашето народно добро, за нашите български интереси, сички ние, стари и млади, трябва да се събереме и да се споразумееме, защото другояче ще да станеме (и станали сме) за смях на чужденците и даже и на своите.

Нашите така наречени стари са длъжни да дадат точни сметки за сичко, щото са работили до днес, а младите са длъжни да приемат участие и в училището, и в черковата, и в читалището, защото в противен случай ние ще да бъдем убийци на българщината, а не помощници. Време е вече да станеме мъже и да оставим детинските капризии и егоистическите стремления, защото нашето потомство ще да ни прокълне. Ние съветваме и стари и млади да послушат гласът ни, дорде не е късно.

Свобода, г. II, бр. 18, 12 октомври 1871.

[ЗА ДА БЪДЕМ СВОБОДНИ, НАМ ТРЯБВАТ ПУШКИ И БАРУТ, А НЕ МАСТИЛО]

Букурещ, 20 октомври

Намират се и до днес на светът такива хора, които мислят, че Турция ще да се възроди и ще да продължи своето съществуване; намират се и такива личности, които мислят, че турците ще бъдат убити нравствено, т. е. християнските народности в турската империя ще бъдат образовани и богати и тогава турското племе само по себе си ще да падне и ще да се прилепи до християните; най-после, има и такива философи, които не очакват никакво добро ни от турците, ни от славянските племена, ни от християнските народности и мислят, че турската държава трябва да бъде поделена между великите държави, както беше разделена Полша между Русия, Австрия и Пруссия. Но не така мислят самите славяни и християни в Турция и Австрия, които усещат, че имат вече и телесна, и нравствена сила и могат да управляват сами себе си. За да се възроди Турция и да просъществува, по нашето убеждение, е така също невъзможно, как-

то е невъзможно да расте дървото с коренът нагоре, а с листето надолу.

Системата на турското управление никак не може да се измени, ако Цариградското правителство и г. Нешо Бончев (глед. «Пер. спис.», кн. IV, стр. 32) и да лъжат светът с мохамеданските реформи. Турците са наследовали тая система още от Византия, наследовали са я заедно с розкошеството на двора, заедно с безначалието, с деспотизмът, с развратът и с горделивостта, която съществува и до днес у турските големци. Да се продават обществените длъжности, да се глобят старите управители и да се оголяват новите, когато тия добият мазно място; военната контрибуция, разпореждането на даноците, монополията, която правителството туря на главните жизнени потребности — сичкото това е останало още от византийците, и остава и до днес неизменяемо. Така също, както и във Византия, съдовете и гражданските закони се изпълняват от духовни личности: византийците продаваха тия длъжности на калугерите, а турците — на кадиите и на фанариотите. Ние видиме, че в Турция и до днес духовните лица са съдии, а да бъде изменена сичката тая убийствена и за райта, и за правителството система е почти невъзможно. От друга страна, турските нрави и обичаи, тяхната религия, техните азиатски наклонности (да имат много жени и да безчестят и мъжките деца), характер, тъпоумие и др. съвсем не говорят за тяхна полза. А възможно ли е, кажете ни, да преобразиш цял един народ и да го накараш да остави прадядовските свои нрави, и обичаи, които са станали за него светины? Възможно ли е да накараш турчинът да бъде човек, дорде е той турчин и дорде коранът е негов закон?

Да земеме днешното състояние на Турция и да прегледаме ония реформи, които извършва великият везир. «Новият велики везир е отпуснал старите чинсвници и заменил ги е с нови и с образовани люде», ще кажете вие. — Но същото това извърши и Али паша, когато той зема в ръката си везирският жезъл, ще да отговориме ние. «Но днешните, т. е. Махмудпашовите чиновници са по-способни от Алипашовите.» — Да видиме.

Ние се съгласяваме, че в Цариград се намират няколко образовани из европейските школи турци; но го-

лямо ли е числото на тия образовани люде и свършено ли е тяхното образование? Тия образовани люде нямат практически поглед към това, що е господарство и какво то трябва да бъде, не познават ни потребностите на самият народ. Младите и образованите турци истина викат твърде гръмогласно, че трябва реформи, но ни един из тях не е изучил още състоянието на самото господарство, потребностите на народите и характерът на поданиците, а без сичкото това е невъзможно да се унищожат ония недостатъци, които са се вкоренили в продължението на цели векове. Съществуват в Цариград и такива личности, които мислят, че образованието се заключава само в това: да носят очила, да пият мастика, шампаня, вино и абсент, да ядат свинска мас, да закачат жените, да играят полка и кадрил, да говорят «бонджур» и «адио» и пр.; има и такива паши, кадии, мидюри и каймаками (така също образовани), които мислят, че големите думи «прогрес» е султан, «цивилизация» е негова жена, «протест» е Поротосто-ефенди и пр. Ето защо умните и безпристрастните люде мислят, че и Махмуд паша ще да бъде дотолкова полезен реформатор, доколкото беше и Али паша.

Дописникът на «Жур. С. Петерб.» пише из Цариград, че реформите на Махмуд паша щели да принесат голяма полза, защото той бил човек практически, изучил господарството си и народите, т. е. своите поданици, но продължава: «На великият везир предстои да реши най-забърканият и най-тежкият въпрос; ниде реформите няма да срещнат такова голямо съпротивление, отколкото в Турция, дека нищо още не е приготвено за тия реформи и дека правата на християните секи ден се нарушават от мохамеданците. Ако в. везир успее да победи сичките предразсъдъци, ако успее да въведе равноправност между райта и мохамеданското население и ако възможно да удави свършено злодействата в провинциите (?), то нему пак остават още много работи: той е длъжен да състави граждански и криминални кодекс, който да бъде един и за християните, и за мохамеданците.»

Но сичкото това, по нашето убеждение, е само празно разсъждение, защото то заключава в себе си неща съвсем невъзможни. Европейските вестници разказват, че Махмуд паша обещавал твърде много, че той щял да нареди

финансиалните дела и пр., а ние видиме, че правителството купува днес един панцирни корабъл, за когото трябва да се заплатят 6 милиона бели меджидиета, и който не е нищо друго, освен малко потребна разкош.

И така, Турция ще да си остане засякога Турция — ней нищо няма да помогне и тя рано или късно трябва да се разниже. Но трябва ли ние да чакаме да падне тя сама? Трябва ли да мислиме, че тя ще бъде побеждана с помощта на нашето възпитание и образование?

Това е почти невъзможно. Наместо да убиеме ние турците със своята нравствена сила, то турците ще да убият нас със своята безнравственост — това е вярно като две на ръка. Който иска да се увери в справедливостта на нашите думи, то нека пита ония българи, които живеят под дебелия сянка на Абдул Азиса, що става по селата и по градовете в България, и нека после да дава своето мнение. Ако ние не запретнеме ръкавите си и ако се не освободиме от турските реформи, то нашите училища ще станат медресета, нашите учители турски шпиони, а нашите първенци турски чиновници и чорбаджии.

Франция падна, а Германия доби първенство не с помощта на латинският език и психологията, а с помощта на барутът. Ни едно племе на тоя свят не е добило своята свобода с помощта на латинският език, няма да я добиеме и ние; така също ни един народ не се е освободил без кръвопролитие и без силна воля.

За да убием турците нравствено, ние по-напред трябва да бъдем свободни, за да наредиме своите училища, както трябва; а за да бъдем свободни, нам трябва пушки и барут, а не мастило и преводът на Хомерова «Илиада». Ако ние днес се не земеме за оръжие и ако не накараме турците да върнат нашите права, то християнските поданици на султанът ще да погинат окончателно, т. е. ще да потънат заедно с турците, и нашето бедно отечество ще бъде разделено между европейските сили. Ето защо ни на една европейска държава се не иска да излезе из нещастното свое положение; ето защо Россия се дружи с Турция, Австрия обвинява южните славяни, Франция помага на султанът, а Англия сее между нас несъгласия и раздори.

Свобода, г. II, бр. 19, 21 октомври 1871.

[В НАШИТЕ СЪРЦА ОЩЕ НЯМА ЧЕСТНО РОДОЛЮБИЕ И БЛАГОРОДНИ СТРЕМЛЕНИЯ]

Букурещ, 30 октомври

Галацката наша дописка ни накара да погледнеме около себе си и да видиме в какво положение се намират нашите училища, читалища, дружества и пр. и каква полза трябва да очаква от тях нашият народ. Ние ще да поговорим сега само за състоянието на гореказаните заведения у ромънските българи. Ако да повярваме на нашият дописник, то в Галац сичко процветава: коприлата ще роди крушки, върбата — дренки, липата — портокали, а трънето ще да станат лалета. Разбира се, че такова едно утешително явление трябва да зарадва всеки един българин, който още не е станал неверни Тома и който още е готов да повярва, че на небето отсега ще да се сее жито, просо и ечемик, а земята ще да се насади със звезди и месечини; но нам, които сме доста слушали големи думи, известията на нашият дописник не произведоха желаното впечатление.

А криви ли сме ние, когато самите факти говорят за сичкото това не твърде утешително? Нашите читатели твърде добре помнят какви оди се пееха преди една или две години на гюргевчени и на плоещчени за тяхното родолюбие, за техните богати пожертвования, за тяхната любов към учението и напредокът; но едвам се измина една година и великите родолюбци-богове паднаха в подземното царство, охладнях, изгубиха се. А причината, за да се случи сичкото това, е тая, че у нас твърде много се говори, а почти нищо се не прави.

Намери се в кой и да е град малко по-събуденичък човечец, предложи на гражданите да направят училище или читалище; гражданите на драго сърце приемат предложението (само на думи), обещава се да помагат (пак с думи), обещава се да изтърсят кесите си; а когато предложителят захване да събира спомоществованията, то прехапе устната си. За гюргевското училище бяха подписали да жертвovat твърде мнозина, но изброиха пари твърде малцина. Трябва да забележиме тука, че имаше между гюргевските граждани и такива личности, които не бяха задоволени само с български учител, а накараха

21 Л. Каравелов, т. 7

настоятелите да земат още влашки и французки, защото не желали да останат децата им слепи откъм французките; а когато работата дошла да се брои, то тия рекли, че във влашкото училище било по-добро.

И така, гюргевското училище беше принудено да се затвори. Настоятелите, за да удовлетворят гражданите, земали французки и влашки учители и плащали им из своите кесии; а сега тия желаят да земат това, щото са изхарчили из училищната каса, т. е. от доходите, които е оставил за училището покойни Григорий Попович. И така, младите българчета трябва да не бързат с учението и да почакаат година или две, т. е. дорде училището заплати на настоятелите, и тогава да заповядат пак и да продължат учението си.

Кажете ни, не само у българите ли биват такива неща? Плоеското училище се затвори по-просто. Пloseчени измислили, че читалището е по-полезно от училището, и затова затворили едното и отворили другото. Колкото за нашето Букурещко училище и за двете наши читалища, ние ще да кажеме само това, че букурещките българи (и стари, и млади) яко-яко не обичат ситни работи; тям дай да разправят европейската политика, да разсъждават за Наполеона и за Бисмарка, да киснат цял ден по кавенетата, да обикалят «Пода могушой» и да се карат между себе си.

«А може галацките българи да не са като другите!» — може да каже някой от читателите. — Познаваме се, ще да отговорим ние и пак ще да останем при първото свое заключение. Ние твърде добре знаеме, че нашият галацки дописник пише едно, а мисли друго, че той не вярва сам на себе си, но иска му се да насърчи своите граждани, та дано стане нещо. Разбира се, че с подобни похвали ние принасяме вреда, а не полза, защото: първо, когато хвалиме своите съграждани и наричаме ги помощници и родолюбци, то те обично мислят, че са направили добро другиму, а сами от това добро нямат никаква полза; второ, когато хвалиме и едного, и другиго, т. е. и тоя, който е направил що-годе, и оня, който само се е обещал да направи нещо, то и едните, и другите стават равнодушни към сяка една обществена нужда; третъо, когато хвалиме своите съграждани, за да ги насърчим да

направят това или онова, то тия съграждани се удовлетворяват с нашите похвали и не отиват напред.

Както щете, но дорде ние не захванем съзнателно да работим едно или друго, то от нашите училища и читалища няма какво да се очаква. Хората правят училище, за да се образоват или да бъдат по-добри отколкото са, а ние ги правим из патриотизъм (без да се попитаме потребни ли ни са или не); хората отварят читалища, за да се сближават и да се споразумяват в тях за едно, за друго, а ние ги отваряме за мода или да кажат хората, че и наша Мара си има читалище; най-после, хората се събират в читалищата и разговарят се, а в нашите читалища лете четат мухите, а зиме — дървениците и мишките.

«Защо ми е мене българско училище, когато във влашкото уча децата си без пари», казва един българин. «Праща аз детето си в българското училище; но нафиле си харчих парите. Нито училището ни е училище, нито учителят — учител», казва други. «А вие дайте пари, направете училище, хванете по-добри учители и изучете децата си, както трябва», им говорите вие. «Малко ние имаме харчове в къщата си, ами и на български учители да плащаме! Да ви кажеме ли на чисто, нашите деца са се родили в Ромъния и затова тия трябва да се учат ромънски.»

Сичкото туй ние не измишляваме, а говориме това, щото сме слушали толкова пъти. А сичкото това произходи от туй, че в нашите сърца още няма ни честно родолюбие, ни чисти побуждения, ни благородни стремления — сичко ние мериме с търговски аршин и с еврейска мяра. Иностранците говорят, че ние сме останали най-назадни от сичките други европейски народности, а ние ще да прибавим, че сме останали най-подирни и от сичките азиатски народности. Циганите се не отказват от своята народност, а евреите поддържават насякъде своята вяра и народност. Колкото за галацката черкова, за която дописникът ни известява, че ще бъде скоро свършена, ние ѝ желаем добър успех; но боиме се да не заприлича и тя на нашата букурещка капела, която ако не днес, то утре ще да се затвори. Черковата се съставлява от хора, а когато хората не престъпват прагът ѝ, то тя губи своето назначение. Следователно у нас не само народност, но и вяра няма!

Свобода, г. II, бр. 20, 31 октомври 1871.

[ОБЕЩАНИЯ ГОЛЕМИ, А РАБОТА — ЗА ЕДНА ПАРА!]

Букурещ, 5 ноември

Човекът със своя ум е покорил сичката природа; сяко едно животно; даже и молнията поднебесна, са подчинени на неговата воля. В това също време, в което аз пиша тия редове, пред прозорецът на моята стая премина едно осмогодишно детенце, което водеше за юларът един силен и отхранен кон и тоя кон вървеше след детенцето мирно и хладнокръвно, т. е. вървеше така също, както вървят глупците след шарлатаните, за да добият от тях торба с ечемик или кривача сено. Конят твърде добре знаеше, че това малко детенце го води не да го милва, а да го спрегне в колата, а това му не е твърде желателно; но той пак отива и единственият протест, който тоя почтени кон показваше, се заключава в това, че той вървеше невесело и нежелателно. Но тоя протест е дотолкова слаб, щото детенцето даже не обръщаше на него никакво внимание. Да ви кажем право, ние не сме в състояние да разберем това просто природно явление; но разбираме го или не, а то съществува, то е факт.

И така, тука главната същност се състои не във физическата сила на тогова или на оногова, а в нравственото негово превъзходство. Конят се подчинява на детето, защото детето има повече умствени способности, защото то е по-хитро, защото то умее да направи хамбар и торба за ечемик, умее да накоси сено, щото гладният кон щом види конската торба, то да се предаде и сам в ръцете на неприятелят. Така също са и хората.

Но да поговорим само за нашите български работи. Разказват, а това е истина, че лудите, т. е. дивите коне се укрощават с тояга, а когато тия малко поомекнат, то тогава вече най-голямата роля играе ечемикът; следователно умните хора най-напред употребяват сила, а после хитрост. Секи вече знае, че у нас ечемикът, амбарът и конската торба се намират в нашите собствени ръце и ние не само че имаме средства да се прехраним сами, но още храним и другите, т. е. турските чиновници, фанариотските просеци, калугерските хорамоедци, чорбаджиите, шарлатаните и др., следователно у нас нравстве-

ното превъзходство се покорява на силата. . . Но и това не е така. . . Ние сме десет пъти по-силни от своите чужди и домашни неприятели и телесно, както сме по-силни и духовно. А когато е така, то коя е оная причина, която ни е довела до днешното нещастно положение? Нам ни се чини, че тая причина се заключава в нашето неразбранство, в нашето ветрогонство и в нашето себелюбие.

Даже и чужестранците са забележили, че българите са твърде себелюбиви хора и за това свое себелюбие тия твърде често вредят на своите обществени интереси. У нас това себелюбие носи име и н а т. «Българинът за инат и къщата си изгаря», говори българската поговорка, и говори истина. Тряба да кажем, че както самолюбие-то е двигател на човечеството, така себелюбието опропастява и народът, между който живеят себелюбивите лица, опропастяват се и самите лица. Самолюбивият човек обича да го хвалят другите и да почитат неговите човечески достойнства, а за да достигне своите цели, той е длъжен да заслужи това уважение, следователно той трябва да прави добро, да помага на по-слабите и угнетените и пр.; а себелюбивият човек сичко ограничава в своята личност и неговото аз не допуска ни т и, ни в и е.

Между другите народности себелюбивите хора жертвуват милиони живи души, обявяват безцелни войни, тиранят народът, оголяват го и живеят; а у нас тия стават чорбаджии и духовни началници. Какви са нашите чорбаджии и какво беше и е нашето духовенство това знае секи и за това ние няма да се разпространяваме.

Друго отличие, което съществува между самолюбие-то и себелюбието, се състои в това, че самолюбивите люде се стараят да бъдат по-достойни и по-деятелни от другите, а себелюбивите се стараят да унищожат секиго, който е по-достоеен от тях. Между българите самолюбивите хора са редки, а себелюбивите са твърде много. Ако например Макариополски или Дорчо ефенди би били самолюбиви люде, то и българският черковни вопрос би получил друго направление; но Макариополски казва «или аз, или ни кой друг» и българските представители си губят напразно времето. Ако например хаджи Иванчо ефенди или Тъпчилеща би били самолюбиви люде, то

тия би се старали да помагат на народът си и да заслужат неговата любов; но тия личности работят само за себе си и за своята торба, следователно сяко лице, което е по-влиятелно и по-дейтелно от тях, тия са готови да го удавят с една лъжица вода.

Ето накратко в що се заключава нашето нещастие. Но мнозина могат да кажат: «Ти ни не говори тия работи, защото ние и сами се познаваме, а разкажи ни как да излеземе из това страшно положение и как да преправиме своя характер.» А ето как:

Характерът на човека се образува най-напред чрез влиянието на майката и на бащата, следователно то зависи от тяхното развитие; а-после тоя характер добива сила и твърдост в училищата, следователно най-напред ние сме длъжни да образуваме развити и способни майки, а после да наредиме своите мъжки училища както трябва.

Но най-главната наша обязаност е да се постарее да издадеме полезни школки учебници, защото без тях сяка школа е нищожна. От учебните книги зависи твърде много и затова цариградското «Читалище» и «Българ. кн. др.» би трябало най-напред да се завземат за тия книги, а после, когато свършат сичкото това, да превеждат «Илиада» и «Помпея», да откриват «Неаполитанските паметници» и да описват животописанията на българските велики мъже. Още букварче нямаме за децата си, а пишем логик и психологии! Но нам и тука ще да ни отговорят: «Но вие казахте, че дорде българският народ не бъде освободен административно, то нашите училища няма да напреднат.» Ние това и сега признаваме и не отказваме се от своите думи, но по-добре е нещо, нежели нищо.

Нашите училища в България не отговарят на своето назначение — това всеки из нас познава; тия училища принасят твърде малка полза, а вреда колкото искаш — това е факт: тия са деморализирали твърде много младежи и направили са ги за нищо неспособни; но пък нашата свята обязаност е да гледаме, доколко зависи от нас, да поправиме колко-годе сбърканото и нехелното и да воведем какъв-годе ред.

«Сичкото това може да се поправи само тогава, когато в България се наместят за учители люде честни, учени и способни, а не шарлатани», ще каже г. Н. Бончев в

«Пер. спис.». Това е така, но има ли между нази такива честни и учени люде, които да изпълняват това, щото проповядат? — Твърде малко. Честните и учените мъже лапат мухите по Москва, по Петербург, по Букурещ, по Одеса, по Цариград, а шарлатаните като г. Михайловски оправят училищата! Що ще да бъде от нас и какви нови нещастия ни чакат? — Не знаем.

Сичкото това ние говорихме досега за туй, че в Букурещ някои млади българчета искат да съставят общество за разпространение образованието между българският народ. Тая цел е твърде похвална и полезна; но ние и от нея очакваме твърде малко, защото опитът ни е вече научил, че нашите българи и българчета говорят и правят с думи много, а нищо почти не са направили досега. Но както и да е, а ние се радваме, като чуеме барем да се говори за обществените работи, защото «Когато е безрибие, то и ракът става риба». Повтаряме, ние се радваме и готови сме да спомогнеме на бъдещето дружество с каквото можеме; но съветуваме главните начинатели на това дружество да премислят добре, що са намерени да правят, за да ни не засрамят така също, както ни засрами Стояновото «Дружество». Обещания големи, а работа за една пара!

Свобода, г. II, бр. 21, 6 ноември 1871.

[ХРИСТОВОТО УЧЕНИЕ ГУБИ ВЕЧЕ СВОЕТО ЗНАЧЕНИЕ]

Букурещ, 12 ноември

В последното време ние твърде често си задаваме въпрос: защо и за какво нашите български представители ходят в патриарханата и защо се унижават пред отца Антима, когато ферманът им е в ръцете, и никак не сме в състояние да отговорим на тоя въпрос. И наистина, ние искаме независима йерархия, правителството издаде ферманът и работата се свърши. Що искаме ние повече? — «Благословението на патриархът.» Но патриархът не е враг сам на себе си, той не може да пожертвува гръц-

ките интереси за българското щастие, следователно той няма да ни благослови. «Но без благословението на патриархът и без неговото одобрение нашата независима йерархия не ще да се осъществи.» — Защо? Нема цариградският патриарх доброволно позволи на Русия, на Сърбия, на Елада и на Ромъния да се отделят от неговата патриаршия и да съставят свои собствени синоди?

Гласът на цял един народ е глас на Христа; а дека са събрани няколко души в името божие, там е и Христос посреди тях. Ако би българският народ пожелал да се отдели от православната черкова, то патриархът би имал право да го прокълне, да го отлучи от черковата; но той пак и тогава не би имал право да го накара насила да изповяда това или онова; самото евангелие запрещава на апостолите да разпространяват Христовото учение насила. Колкото за българите, то тия са принудени да искат отделна йерархия само затова, защото желаят да увардят своето православие в неговата първоначална чистота. Христос казва на своите апостоли да дадат едната риза на ближните си, да не земат от народът никакво богатство и ако им нейде ударят плесница, то тия да си обърнат и другата страна; следователно Христовите пастири трябва да бъдат милостиви, сиромаси, кротки и безкористни.

А що видиме ние у нас? За да бъде владика един калугер, той трябва да има десет хиляди жълтици, защото патриархът за неговото посвещение по-малко не зема. А отдека ще да земе един прост калугер такава голяма сума? Той трябва или да разпере чуждите дисаги и да открадне (о. Доротея), или да займе от банкирите, от чорбаджиите и от богатите си братия (о. Макариополски), или, най-после, да бъде оланин или чубукчия на някой паша, който да му отвори в патриарханата кредит (подобни личности има много).

Разбира се, че когато един епископ изхарчва за своето посвещение такива големи суми, то той трябва да ги изкара от нейде и да ги заплати двойно и тройно. Макариополски беше длъжен на своите братия и затова им беше дал своята епархия в аренда, а черковите беше им заложил. Разказват, че един фанариотин бил длъжен на евреи и на арменци, които ходили с него по епархията да светят вода, да освещават черкови и да опопват и така

събирали своите капитали. Ние сме слушали от мнозина да приказват, че попът им не знае да чете; а може ли сичкото това да бъде другояче, когато владиците попят само ония лица, които имат пари, без да се попитат знаят ли тия що се изисква от тях.

И така, апостолската служба се продава у нас като халва, следователно епископите ни и поповете ни не са нищо друго освен духовни търговци. Различието, което съществува днес между простият търговец и между духовният търговец, т. е. архипастирът, е такова, че единът продава стока, а другият бога, че единът се труди и печели, а другият лъже и богатее. Да кажеме накратко, когато човек погледа на нашето днешно духовенство и като си помисли как са живели Христовите апостоли и първите християнски проповедници, то трябва да се убедиме, че Христовото учение губи вече своето значение, а неговата черква е станала бакалски дюкян. Христовото тяло, Христовата кръв, Христовото учение, святото миро, Христовото име, с една дума сичко се тъпче под фанариотските крака, сичко се продава за пари, сичко е окаляно и осквернено. Христос е ходил пеши, носил е проста дреха, ял е щото намери и пил е вода из кладенците, а нашите епископи яздат арабски хатове, покрити със златни седла, носят червени копринени гащи, кадифени калимавки, копринени рясци и пояси, ядат по десет яденета, държат в кухнята си по пет ахции и по три парамани, пият най-добрите вина и мастики и напиват се като копачи. Освен това, секи един епископ има цял харем, различни анепсии, сестрици и пр., които услаждават животът му.

Ние сме уверени, че ако днес Христос би слязъл на земята и рекъл би на своите пастири: «Земете своят кръст и вървете след мене», то ни един из тях не би пожелал да остави своят *раха тлък* и да става християнин. Разбира се, че сичкото това е накарало днес българският народ да изгони фанариотските архипастири, да преобрази своето духовно управление и да добие такова духовенство, което да бъде достойно да носи Христовото име. А кой има право да осъждава нашият народ, че той желае да живее съобразно с учението на черковата? Кой има право да му стане на пътят и да го накара насила да се отрече от това учение, т. е. от постановленията на светите отци? Най-

после, кой има право да го прокълне, и да го прокълне за това, че той варди своята вяра, своята нравственост и своята чистота? Не патриархът трябва да прокълне българите, а тия него, защото, който не живее по правилата на свещените събори и който не изпълнява думите на Христа, той не е христиеин, а еретик. Ние знаем, че някои наши богослови ще да ни отговорят така: «Ти гледай що той учи, а не гледай как живее.» А ако е така, то християнското учение не е нищо друго, освен една формалност и ние сме длъжни да проповядваме, че не е добро да убиваме и да крадем, но ако искаме, то да правиме и едното, и другото, защото човекът често греша. Освен това, ние ще да попитаме наречените богослови: «Що проповяда нашето фанариотско духовенство?» — Нищо то не проповяда, защото и самъ не знае догматите на християнската черкова, защото и самъ не знае що изповяда, защото у него религията е само гол обряд, когото то изпълнява, за да се прехрани и да живее подобро и по-спокойно от орачът или от косачът. А когато сме убедени в сичкото това, то за нас нищо повече не остава, освен да оставиме фанариотският молла да проклина и да осъждава, а ние да залегнем за своята черкова и за своето нравствено добро, без да обръщаме внимание на никого.

И, така, какво ние търсиме в патриаршията? Когато веднъж сме се решили да не признаваме вече патриархът за глава на нашата черкова, то сяко с него спогодяване е само един с р а м за нашият народ. Десетият параграф на ферманът казва, че ако населението на тая или оная епархия е българско, то тя принадлежи на българите; а ние ще да кажем, че даже българските села в Епир и Тесалия трябва да се приемат в обятията на българската йерархия, ако само тия изявят желание. Ние не делиме Стара планина, но желаеме да избавиме свойт народ от еретическите ръце, а черковата си от фанариотското осквернение. Тука няма място ни онова каноническо право, с което се защитава патриархът, ни историческото право, което износват на вид гръцките вестници. Ако гледаме кой има историческо право, то това право принадлежи на ерусалимският патриарх, който е глава на сичкото православно стадо. Който е дал право на цариградският патриарх да пасе българското стадо, той ще

даде такова също право и на българският екзарх; който е дал право на русите, на сърбите, на ромъните и на самите гърци да имат своя отделна йерархия, той ще даде и нам такова също право. Христовата черкова не признава старо и младо, историческо и неисторическо, а онова, щото е чисто, честно, православно и добро. Тука е място да попитаме цариградските благослови следующото: «От кого се избира фанариотският патриарх и кой му дава право да пасе православно стадо?» — «Народът», ще да ни отговорят тия. — Но ние видиме, че нито о. Григория, нито пр. Антим се избраха от сичкият православно народ, а само от цариградските гърци и от гръцките епископи, следователно и единът, и другият са избрани незаконно; а когато е така, то ние нямаме никакво дело с незаконно посвещени духовни лица. Бъди ти по-напред законно избран пастир, па после искай щото и другите да изпълняват законът.

Но както и да е, а българският народ се е вече отделил от фанариотската йерархия и убедил се е, че за своето добро и за любовта на своята вяра и народност ни една сила не е вече в състояние да го върне назад. Затова ние пак питаем: «Какво търсят нашите представители в патриарханата?»

Свобода, г. II, бр. 22, 13 ноември 1871.

[ВСЕКИ НАРОД ТРЯБВА ДА СЕ НАДЯВА НА СВОИТЕ СОБСТВЕНИ СИЛИ]

Букурещ, 19 ноември

Мъдра е оная народна поговорка, която казва, че който сее, той трябва и да жъне; а който зее, той гладен ще да остане. Тая истина ние можем позна основателно само тогава, когато погледаме на своето собствено положение, в което се намираме днес и в което сме се намирали цели пет столетия. Както щете, а ни един народ на светът — и то народ от седем милиона — не се е намирал и не се намира в такова жалостно положение, в каквото се намират българите. Сяка една народност има барем

по нещо, а ние нищо! И наистина, имаме ли ние щото и да е, за което би българинът можал да каже, че то е негова собственост? — Черковата наша се управлява от чужди архипастири, които не знаят ни езикът ни, ни обичаите ни, ни нравствените ни побуждения, или от такива личности, които отдавна вече са продали тялото си на турците, а душата си на дяволът; нашите личности, нашето човеческо достойнство, нашето право и даже нашите жени, деца и майки се намират в ръцете на такъв един народ, който в продължението на цели стотини векове не е бил нищо друго освен нравствени урод (идиот) и фанатически касапин; а из сичкото това ние можеме да заключим, че българският народ е по-търпелив и от добитъкът.

Веднаж ми се случи да се разговоря с един из руските велможи за положението на християните на Балканският полуостров и за турските злоупотребления и варварства и чух от него такива истини, от които би трябало да се възползуваме. «Аз мисля, каза русинът, че турците и до днес си са останали такива същи варвари, каквито са тия били още преди хилядо години, каквито бяха и нашите татарски племена в Русия!» — Истина са такива, отговорих аз. «А ония прехвалени реформи, за които българуват сичките европейски вестници, привождат ли се в действие, или остават само едни доброжелания, написани на хартия?» — попита русинът. — Какви реформи! — каза аз. — Нима вие не видите, че цариградските турски политици ви лъжат в очите? Турчинът не е способен да присвои ни най-малкото преобразование, защото той е тъп, неспособен, невежествен, фанатик, кръвожаден, глупав и пр. Възрождение може да бъде у тоя народ само тогава, когато той остави своите праядровски нрави и назадническата мохамеданска вяра. «Но правителството, както се види, желае да възроди своят народ и да му приготови по-добра бъдещност?» — каза русинът. — Слепият искал да излекува очите на своят спял другар; а другарят му рекъл да излечи по-напред своите. Бъдете уверени, че и цариградският турчин е също такъв фанатик, какъвто е и турчинът из Добруджа; първият е само по-хитър и иска да лъже и вас, и нас, а вторият е по-прост и явно ви говори, че сичките християни са гяури и смрадливи кучета.

Цариградските турци твърде добре знаят що се харесва на европейците и стараят се с сичките си сили да им замажат очите. «А кажете ми как се намират християните в своето умствено развитие? Аз искам да кажа: християните ли са по-развити или турците?» — Разбира се, че християните са много по-развити, казах аз. — Християните са оставили своите завоеватели много назад. Аз съм уверен, че след десетина години мохамеданското племе не ще да бъде потребно за нищо друго освен за хамалък. «Дай боже, каза русинът, но аз не вярвам, че християните са по-развити и по-събудени от турците, и това сякога ще да ви докажа. Аз отдавна съм си съставил понятие, че турците са варвари, но убедил съм се и в това, че християните са още по-варвари», каза русинът. — Не е то така. . . «Така е, защото когато един народ търпи такова едно правителство, каквото е вашето, то тоя народ трябва да е по-неспособен и по-невежествен от него: каквото е правителството, такъв е и народът; а какъвто е народът, такова е и правителството. Но това може да се каже само за онзи народ, който има свое собствено правителство, а не за вас; за вас може да се каже следующето: турците са варварски народ, правителството им е още по-варварско; но тия имат и поданици, които се наричат техни слуги и робове, следователно има още по-долни и по-варвари и от тях.» Ако европейските сили, например Австрия, Англия, Франция, даже отчасти и Русия да не поддържаха османското племе, то християнските народности отдавна вече би биле свободни, казах аз.

В нашият разговор се умеша и един пруски немец. «Кой поддържава турците?» — каза немецът. — Никой други ги не поддържава освен вази, т. е. раята. Ни една европейска сила не би се умешала във вашите домашни дела, ако само вие би били умни хора и ако би захванали да работите както трябва. Но аз зная, че вие ще да ми покажете на Севастополската война и на лондонските банкири, които сякога са готови да заключат с турското правителство заем, и затова ще да прибързам да ви отговоря на тия два вопроса: Франция и Англия в Севастополската война се сражаваха не против вас, а против Николая I, който имаше противоположни с вас цели и стремления. Бъдете уверени, че ако би вие в 1851 година въстанали сами против Турция и поискали би своите

права, ако би вие показали какъв-годе живот или опозиция против турците, а не Русия, то — ако не европейските правителства — множество частни личности би били на вашата страна, съчувствували би вам, а не на турците и помогнали би вам, а не на вашите неприятели. Колкото за лондонските банкири, то аз ще да ви кажа само това, че търговците търсят не братство и приятелство, а добри проценти. Имате ли вие гаранции? Ако би имали, то и вам би банкирите дали назаем, както тия дават днес на турците. Дайте ми и най-малката гаранция и аз ви си обещавам да ви отворя кредит и в Лондон, и в Берлин.»

Русинът се в сичко съгласи с неемцът и когато аз го попитах от кое правителство и от коя народност да очакваме помощ и поддръжка, то той ми отговори: «От никоя, защото секи тегли въгленът към своето ейце. Вие казахте, че християнските народности на Балканският полуостров не желаят ничия помощ, че тия могат и сами да изпълнят своите намерения, а когато е така, то аз отсега мога да ви поздравя с вашият успех; а ако вие захванете да разпитвате от кого да се надеяте и от кого да търсите помощ, то с това доказвате, че се не надеяте на своите сили, следователно аз мога пак да повторя своето по-напредно заключение.

Щом един народ захване да се надея на своите сили, то тоя народ е вече спасен от своите нещастия. Ако желаете доброто на народът си и ако искате да бъдете свободни и достойни за уважение, то се постарайте да се сближите между себе си (аз говоря за сичките народности на Балканският полуостров), да съставите едно цяло и да победите своите противници. Не чакайте помощ от никого, защото никой няма да ви помогне, ако само той няма интерес да ви помага; а там, дето в едно дело са помешани интересите на одного или на другото, никога не може да има място ни братство, ни приятелство. Русия е първата държава, която би трябало да ви съчувствува и да ви помага, защото вашият и нашият народ са два едноплеменни и еднoверни народа; но Русия има свои собствени интереси, които се не подударят с вашите, следователно нейната помощ е за вас съмнителна. Ако би руското правителство имало интерес да ви помогне, то е имало хилядо случая да изпълни желанието си.

1829, 1848, 1866 и 1870 година ви явно доказват, че Русия не ще и не може да ви бъде полезна. Помислете си, че в 1848 г. руската кръв потече по австрийските полета и немците бяха спасени от вас. Кой знае що може още да бъде! Когато русите толкова пъти са спасявали Австрия, то твърде лесно може да се случи да спасят и Турция. Нашата петербургска политика е такава, щото от нея човек може сичко да очаква.

И така, аз мисля, че вие трябва да работите за своето щастие сами и от никого да не търсите помощ и поддръжка, защото в противен случай няма да достигнете до никакво добро. Съединете се със сърбите, с черногорците, с гърците и ромъните и потърсете своите права.»

Прав ли е гореказаният русин, или не, ние оставаме да решат самите наши читатели; ще кажем само, че Русия би могла да бъде такава, не каквата е, и че руските политици вървят не из правият път: това ни доказва днешното руско-турско приятелство.

Свобода, г. II, бр. 23, 20 ноември 1871.

[В XIX ВЕК ВСЯКА НАРОДНОСТ ИСКА ДА ЖИВЕЕ САМОСТОЯТЕЛНО]

Букуреш, 26 ноември

В 23 брой на «Свобода» ние поместихме една дописка из Болград, на която трябаше да направиме няколко забележки; ние не направихме това, защото мислехме, че е по-добре да поговорим за тоя предмет, т. е. за българският въпрос в Ромъния, по-обширно. Сега сме намерени да извършиме това, щото би трябало да бъде извършено много отдавна. Ние днес живееме в XIX век; а в тоя век сяка една народност иска да живее самостоятелно, да се управлява съобразно със своите нрави и обичаи и да варди своят език и народност от чуждестранното влияние.

Националният въпрос се е появил най-напред в Италия, Гърция, Венгрия и у славянските народности, а после Севастополската война и у много други народности

в Европа. Разбира се, че националната стихия не прескокна и Ромъния. В Ромъния, дека почти до 1856 година царствуваха гърците, националният въпрос доби значение само после Парижкия конгрес, т. е. после съединението на ромънските княжества, и ромъният захвана да се гордее със своята народност.

И така, ние видиме днес, че ромънският народ захваща да се сближава духовно: австрийските ромъни съчувствуват на своите братия в Ромъния, а руските молдовани съчувствуват на австрийските власи; а сичкото това доказва, че ромънското племе захваща да се възрождава, да се съединява и да мисли за своето бъдеще. Истина, че ромъните в Австрия и молдованите в Русия живеят в чужди господарства, или, по-правилно да кажем, намират се под чуждо господство; но тия пак не престават да се наричат ромъни, да говорят своят ромънски език и да изповядат своята вяра, с една дума, тия са увардили своята народност и защищават я от секиго, който би пожелал да я докачи.

Не знаеме други как, а ние уважаваме секи един народ, който иска да остане какъвто си е, т. е. който защитава своите народни права и който не позволява да го газят. Ето защо нас радва и ромънското движение в Австрия. А когато е така, то не ще бъде за чудо, ако ромъните, които живеят в Съединените княжества, подадат своят глас за ползата на австрийските свои братия, както не ще да бъде за чудо, ако търновските или варненските българи подадат своят глас за ползата на своите братия българи в Ромъния.

Сичкото това ни дава право да кажем няколко думи за българските колонии в Ромъния и за българското население въобще. Но най-напред за колониите и за колонистите. Нашият дописник казваше, че българите ще да протестира пред Европа, че ще да молят великите сили, които са подписали Парижкия трактат, за да решат българо-ромънският въпрос, най-после ще молят Русия да им помогне в това отношение. Ние се съгласяваме с нашият дописник, че трябва да употребим сичките си сили и сичката си енергия, за да увардиме своята народност; но не съгласяваме се с него, че ако ромънското правителство развали правата на колонистите, то тия (колонистите), по думите на дописникът ни, трябало

да се преселят в Русия, в Турция (в България), даже и в Китай.

Нашите български колонисти са се населили в Бесарабия със съгласието на руското правителство и заключили са с него доброволни условия, а останали са под управлението на Ромъния под тия същи условия, под каквито се намираха и в Русия; следователно българите в ромънската държава са имали и имат такива права и привилегии, които не е в състояние да унищожи никой, освен ако бъде употребена против тях военна сила; а това, мислиме, ромънското правителство никога не ще да направи! Ако би се разваляли заключенията на конгресите така леко, както мисли нашият болградски дописник, то сичка Европа би се обърнала надолу с главата. Българите не са завоеватели, които обикновено се изганят със сила, а населили са се по желанието и на двете страни, следователно «аз съм продал, а ти си купил».

Българското население е търговски контракт. А знаете ли, че когато едно общество или цял един народ проживее десет години и плаща данок на кое и да е господарство, то това господарство няма вече право да го не признава за владетел на оная земя, на която той живее?

Още една забележка. Дописникът ни говори, че ако ромънското правителство не позволи на колонистите да наредят своето централно училище по своята воля, то тия ще бъдат принудени да го затворят и да изпроводят своите деца в Комрат. Ние знаеме из достоверен източник, че правителството никак не би се мешало в делата на болградското централно училище, ако би само самите колонисти пожелали да наредят това свое училище както трябва и ако би не интригували между себе си. Нема Т. Икономов не е българин; а тоя исти г. Икономов преди няколко години моли правителството да го назначи за директор и да му даде за професори ромъни, защото българите не били способни?

И така, правата на колонистите никога няма да се нарушат, ако само самите колонисти бъдат хора и ако се постараят да наредят своите работи така, щото правителството да няма нужда да се меша в чужди работи.

Колкото за българите въобще, против които се дере

«Телеграфът» и «Тромпета», то отговорът наш ще бъде твърде кратък. Едни люде, когато говорят това, щото не съществува, или когато преувеличават това или онова дело, то тия са или завистливи, или не знаят що им се иска. «Българите имат «Книжевни дружества», имат фондове, правят школи и черкови, съставляват дружества и читалища.» — Правят зер! Прави и ти, ако можеш! «Но българите са земали в ръцете-си сичката наша търговия.» — Земали са я зер! Бъди по-достоеен от тях и земи я ти! «Но българите са богати, а ние сме сиромаси.» — Богати са зер, защото се трудят по цял ден, защото не търсят чиновнически места и полицейски шапки, а стоят и мръзнат по цял ден пред дюкяните си. «Но българите казват, че са българи и желаят да си останат българи.» — Искат зер, защото и ти казваш, че си ромънин (съмнително) и желаеш да си останеш ромънин. «Но ние не щеме в държавата си чужди народности.» — Добре, г. Болиак! Ако ги не щете, то ги изпъдете; но знайте и това, че и маджарите могат да кажат, че не щат в държавата си държава, т. е. че не търпят в господарството си чужди народности; могат да кажат даже, че не признават съществуването на ромънският народ в Австро-Маджарско. Но да оставиме това и да се попитаме между себе си: време ли е днес да се караме за такива ситни работи, т. е. за магарешката сянка, когато огън ни гори на главите? Помислете добре и отговорете ни.

Свобода, г. II, бр. 24, 27 ноември 1871.

[ОТ НАС ЗАВИСИ ДА КАЖЕМ: «ВРЕМЕ Е!»]

Букурещ, 3 декември

Преди пет години Русия, Италия, Прусия и Франция обявиха на Портата, че тия четири държави се отказват от нея, омиват ръцете си и предоставяват я на нейната собствена съдба. «Тоя път, когато е отдавна вече избрало турското правителство и по който то и днес продължава да върви, не удовлетворява европейските кабинети и тия обявяват, че Портата не трябва вече да очаква какво

съдействие от християнските държави», говореше декларацията на княз Горчакова и продължаваше: «Турция не уважава нашите съвети, следователно и ние отсега не отговаряме вече за нейното бъдеще.» Но в това също време тия четири държави оставяха за себе си онова право, което тия имаха до онова време, т. е. да спасяват християнските народности от мохамеданските приследования или от правителствените насилия. Руският вестник «Отечес. записки» още в онова време говореха по тоя случай, че гореканите четири държави освен Франция, или освен Наполеона, действуват чистосърдечно и твърде скоро ще да докажат сичкото това на дело. «Самото човеколюбие накарва нашето правителство, говореше тоя вестник, а така също и правителствата на гореканите държави, да оставят турското правителство да се бори само със своите поданици.

Отношенията на тия държави към Портата и към нейното господарство, с което ги свързваха международните обязанности, се свършиха. Отсега тия имат пълно право да не вардят границите си и да не препятствуват на своите поданици да оказват помощ на турските християни. После сичкото това гореканите държави имат право да дозволят да се съставляват даже и легии в техните господарства против турското господство и против правителствените злоупотребления. Ние свободно можеме да кажеме на турските християни, че от днес тия могат да се надеят от нас, защото ролите вече се промениха — ние вече не сме с Портата, а против нея.» По случаят на депешата, която к. Горчаков изпроводи до великите държави заедно с декларацията, тоя същи вестник говореше: «Отсега би било смешно и даже низко да търсиме турското приятелство или да бъдем турски покровители.» «Русия отсега не желае вече да приемава никакво участие, за да се удържи съществуването на Турция. Тя ще спокойно да гледа как тя погибава от своите собствени поданици. Но ако Русия намери за нужно, то тя ще даже да помогне на своите едновърни и едноплеменни братия с каквито и да е средства освен с въоръжена военна помощ. А когато се тя не меша във вътрешните дела на Турция, то няма да позволи и на другите държави да се мешат в тия дела. Но ако Европа се убеди, че е необходимо да се вмеша във восточните дела, то и Русия се съглашава да

участвува заедно с другите държави, но само в такъв случай, когато главната цел на тоя поход бъде правото дело, което се изисква от християнските държави, т. е. да обезпечат свършено турските християни и да съставят между себе си една братска федерация. А ако е така, то мохамеданският господар никога няма да се откаже от своето владичество, ако би тоя господар бил даже десет пъти по-либерален от Абдул-Азиса. Или Турция трябва да падне, или християнските народности да се дадат като жертва на мусюлманските насилия — средина тук не може да бъде. Нашето правителство е с християните. Но ако да гледаме и на общественото мнение в Русия, то това мнение отива още по-далеч от правителствените намерения. Народът желае, щото Русия да употреби сичките свои сили и сичките средства, за да се избавят турските християни от мохамеданските насилия.»

Разбира се, че турското правителство беше обърнало сериозно внимание на тия протести и великият везир Али паша се беше решил пак да лъже, защото освен лъжата, която твърде често е спасявала Портата, той не намерил никакво друго спасение. Али паша се обещал пред великите сили, че в държавата ще бъде воведен ред и правосъдие, че християните и мохамеданите ще да се съдят по едни закони, че ще бъдат изкоренени злоупотребленията, които правят местните власти, че даноците ще да се събират без насилия и злоупотребления, с една дума, че и християните ще да се ползват от ония същи права, от които се ползват и турците.

Великите сили, които твърде добре познават Турция и нейните господарствени мъже, по някакви си причини повярваха на Али паша и прияха неговите думи за свършен факт; тия пак захванаха да предлагат на Портата своите приятелства и поддръжки и Турция запуши наново своят чубук твърде спокойно. Сичките тия противоречия и противодействия ние другояче не можеме да си обясниме, освен че великите сили се подиграват и с нази, и с нашето честито правителство; а ние сме раззинали уста и сè продължаваме да живееме със своите надежди и да очакваме помощ от другите.

Ние мислиме, че ако християнските народности докажат, че са станали мъже, че са узрели за свободен и независим живот, че са достойни да удържат това, щото

добият, и че тяхното отечество няма да стане театър на нови ужаси и кръвопролития, то европейските държави сякога ще да бъдат на нашата страна; а ако ли ние, т. е. сичките християни на Балканския полуостров, бъдем такива, каквито сме били досега, то сяка из европейските държави по-скоро ще да заключи приятелски съюз с турците, нежели с нази.

И така, от нас се изисква най-напред братско споразумение и безлицемерно сближение между себе си; а когато ние достигнеме до сичкото това, то европейските кабинети на драго сърце ще да признаят нашите требования. Италия е пред очите ни. Но мнозина ще да кажат: «Дай ти нам материална помощ, а ние и сами ще да намериме братия и съюзници.» — От нашето сближение и споразумение ще да се роди и материалната помощ, която е най-необходимото условие за нашето освобождение — отговаряме ние.

И така, обязаността на всеки един християнин или на всеки южни славянин е да узнае нуждите на съседът си и да му подаде ръката си. Нашето разделение няма да ни донесе никаква полза. Европейските държави само тогава ще да ни съчувствуват, когато ни видят заедно. Както щете, а ние мислиме, че днешното турско царство и половината от Австрия рано или късно ще да съставят едно славянско господарство, защото другояче не е възможно да се уварди ни едно славянско племе от чуждото влияние. Чехите вече са захванали да извършават своите велики планове, Сърбия върви вече напред, Черна гора очаква; а от нас зависи да кажеме: «Време е!» Колкото за нашите неприятели, то тия и сами вече си ровят гробът: Андрашия раздражава австрийските славяни; а Махмуд паша иска от раята още два милиона лири нов данок.

Свобода, г. II, бр. 25, 4 декември 1871.

[НИЕ ХВЪРЛЯМЕ Г-НУ СЛАВЕЙКОВУ СВОЯТА РЪКАВИЦА]

Букурещ, 10 декемврия

Нашите цариградски вестници дълго време мълчат и скитат се само по читалищата и по училищата; но когато кажат нещо дипломатическо, то трябва да раззинете устата си и да паднете в несвяст. Ние, в продължението на много години, уважавахме в. «Македония» и готови бяхме да го защитаваме с сичките си сили, защото тоя вестник беше единствени, който барем отчасти приличаше на вестник и който имаше какви-годе идеи; а и това е вече много, ако го сравним с «Право», «Турция», «Дунав» и «Читалище». На многочислените погрешки, които е правил досега тоя вестник, ние сме гледали снисходително и прощали сме му великодушно, защото и сами знаехме неговото положение и неговите морални способности. Но това, щото се прощава на глупавите, не може да се прости на подлите, защото човекът бива глупав от вънкашни причини; а подъл той става самосъзнателно, т. е. по своята собствена воля. Ето защо ние не можеме вече да бъдем снисходителни към «Македония» и ето защо се решихме вече да кажем и г-ну Славейкову: «И ти, Брут!»

В 48 брой на «Македония» ние прочетохме една твърде подла и твърде ненаролюбива статия под заглавие «Съединението на източните народи», която твърде ясно свидетелствува, че и г. Славейков се е побратимил вече с г. Геновича и че и той е вече «захванал да лапа, като неверни Брут, месо и кости». В тая чудна статия г. Славейков (истина, че под статията е подписана звезда, но за всяка неподписана статия отговаря редакторът ѝ) ни разказва, че ако турската империя се разниже и ако християнските народности се освободят от турските насилия, то цели потоци кръви ще да потекат, защото християнските народности ще да се бият между себе си за Тракия и Македония и пр. «И наистина, говори «Македония», как ще се потъкнат българите със сърбите за цели области в Западна България? Ние трябва или да се отречем от своите братия и да ги оставим на Сърбия (кои ние?), или да се заловим за бой, който може да трае няколко

поколения и който ще да се свърши със свършеното изтощение и изнемощение и на двете страни (?). Ами с гърците как ще да направим (кой да направи?) за цели окръжия в Тракия и Македония, на които тия гледат като на свои и за които са готови на отчаяна борба.» Ние би можали в това отношение да се съгласиме с в. «Македония», ако г. Славейков да ни убеди, че Балканският полуостров е населен не с хора, които са свободни да се разполагат със своите личности и да живеят по своето желание, а с крави, за които било гърците, било българите, било сърбите могат да кажат: «Тия крави не са твои, ами са мои.»

Ние мислиме, че от самият народ в тая или оная провинция зависи да реши своята собствена съдба и да каже какъв е (българин ли е, сърбин ли е или е грък), с кого желае да се съедини и с кого да има приятелство. Против народната воля не може да устои никаква сила. Но «Македония», която твърде обича да се оплаква, като сиромах Лазар, ще да ни каже: «Но не видите ли вие, че сърбите и гърците правят по Македония пропаганди, а нашите «глупави и необразовани македонски българи» слушат гръцките и сръбските пропагандисти и готови са да се огърчат или осърбят.» А защо и вие не правите пропаганди? Защо вие дремете и не погледате що става около вас? Защо вие харчите парите си, за да печатате глупави сказки и бездарни стихотворения, а не употребите ги за пропаганда по Македония? Бъдете уверени, че вам е десет пъти по-лесно да пропагандирате по Македония, нежели на гърците, защото вашата обязаност е само да събудите българският народ; а гърците би трябало съвсем да преобразят неговият организъм.

По-доле «Македония» говори, че съхранението на Османската империя било за нас едно от най-необходимите неща (?). Ние мислиме, че ако българският народ не може да съществува без Османската империя, то в такъв случай не би било жално, ако тоя народ се огърчи и осърби; не би било жално, ако той даже и съвсем се изгуби от светът. Секи ще да ни каже, че е по-добре да се изгубят няколко милиона българи, нежели да страдаят няколко народности из за любов към българите, на които е необходимо турското царство и турският камшик. «Македония» съветува сичките християнски народности на

Балканският полуостров да се съединят с турците, да се приближат до тронът на османския падишах и да подпрат тоя трон със своите рамена, защото само в такъв случай тия ще бъдат щастливи (да целуват папучът на кадият и да милват тоягата на пашите). Нека ни бъде простено да кажем, че гореказаната статия не е излязла из габровските похлупци; а е преведена из някой чешки или маджарски вестник, защото «Македония» повтаря от дума до дума речите на чешките и на маджарските дуалисти, без да помисли, че турците не са немци, че Махмуд паша не е Байст, че Хохенварт не бръсне главата си и че Мехмед паша много-много не зема от дума.

Освен това «Македония» се обещава на Абдул Азиса да му помага в сяко едно отношение, но в това също време тя иска от него някакви си правдини, ако и да не казва какви. «Българите трябва да имат свои български училища, казва «Македония». Но ние знаем, че днес българите имат подобни училища. Не, г. Славейков, говорете вие, щото щете; а ние се отказваме да изпълниме желанието ви и уверени сме, че сичкият наш народ ще да тръгне след нас. А каква е нашата програма, това вие вече знаете твърде отдавна; но за да я не забравите, то ние се не отказваме да я повториме. Първо, с турците ние не можеме да имаме нищо общо и затова казваме и тям, и вам, че или ние няма да съществуваме, или тия; второ, с сичките християнски народи, които населяват Балканският полуостров, ние сме братия и приятели; трето, който ненавижда турското тиранство, той е наш брат; четвърто, ние сме славяни, следователно сърбите, хорватите, черногорците и др. са наши съюзници, с които ние сто пъти повече ще да се споразумееме, нежели вие с Хасана и с Дели Суля.

И така, ние хвъргаме г. Славейкову своята ръкавица и надеяме се да му докажем, че е право и че е неправо. Но г. Славейков казва: «Ние сме от народът си и, като него, горделиви сме (???).»

Ние не знаехме досега, че има каква-годе гордост онзи, който проси милост от другия и който се унижава пред най-варварското на светът правителство. «Ние казахме тия думи, казва «Мак[едония]», защото му дойде редът. Сички говорят за решението на някакъв си Восточен въпрос, сички се разпореждат със съдбата на Пор-

тата и на народите ѝ. Трябаше да кажем и ние що мислим и що мисли голямата (лъжа е) част от българският народ.»

Българският народ мисли само да се освободи от турчинът и няма никакво понятие за вашите нови а ла Деак дуализми. Чуете ли?

Свобода, г. II, бр. 26, 10 декември 1871.

[ГАРГАТА НИКОГА НЕ СТАВА ГЪЛЪБ]

Букурещ, 16 декември

Нашият атински дописник ни разказваше, че еладските гърци не приличат на своите собствени братия фанариоти, че тия не са противни да добие българският народ своята независимост и че са готови да ни помагат в сичките наши предприятия. Ние се приготвявахме да повярваме на г. Аргиропуло (нашият дописник) и мислихме вече да поблагодариме нашите православни братия, но получихме някои из атинските вестници и узнахме, че гаргата никога не става гълъб.

Чудно нещо е човекът! Ние от детинството си още се бяхме уверили, че е по-лесно слънцето да изгрее от запад, нежели гъркът да стане справедлив и безпристрастен човек, но г. Аргиропуло насмалко щеше да унищожи многогодишните ни опити! Гръцките (атинските) вестници протестират против патриархът и разказват му, че тия не приемат никакви спогождения с българите и ако той (патриархът) не изпълни тяхната воля, то сичкият елински свят и сичките православни християни (!) ще да го считат за неприятел на елинизмът и за противник на православната черква.

Ако да бяха говорили сичкото това фанариотските вестници, то ние щяхме само да им ръкоплещиме, както обикновено ръкоплещат на комедияшите и на гюзбаеджиите; но когато елинските (атинските) достоуважаеми вестници ни разказват подобни глупости, то към тях ние трябва да бъдем по-строги. Ученият свят си е съставил вече убеждение, че и цял един народ е като и един частен

човек, т. е. всеки един народ се възрождава, живее, расте, става мъжествен, мъдър и енергичен и най-после остарява и умира, за да се възроди пак.

Ние смело можем да кажем, че гръцкият народ е някакво си изключение из общото правило. Да докажем. Преди две хиляди години елинският народ беше пръв народ на светът; но този народ падна изведнъж и днес се намира в такова също положение, в каквото се намираше и преди 1999 години.

Между китайците и гърците съществува голямо сходство: китаецът извлича сичките свои мъдрости из книгите на Буда и не ще и да знае за съвременните науки и за съвременното човеческо развитие, а гърците смучат Демостена и Сократа като пиявици и малко обръщат внимание на негръцките истини; китайците мислят, че само тия са умни, разумни и образовани и сичко, щото не е китайско, то е варварско и дяволско; а гърците са уверени, че който не е грък, той не е човек; китайците не пушат ни един европейец в земята си, защото се боят да ги не оскверни, а гърците се боят даже да чуят славянска реч, защото се страхуват да не станат варвари. Единственото различие, което съществува между тия два народа, е това, че едните не земат в ръка европейско злато, а другите са готови да продадат за него и вратата си, и народността си. И така, гърците са изключение от общото правило и ако здравомислящият човек разгледа по-внимателно тяхното днешно положение, то той трябва да се увери, че този народ е само за лудницата.

Сичкият свят върви напред, всеки следи за съвременната наука, всеки иска по-ново и по-добро; а гърците отиват по гробищата и търсят старите дрипели на Диогена и на Ксенофонта, от които съвременното човечество няма никаква полза. Умните люде търсят за своето умствено развитие и напредок нови мисли, нови идеи, ново образование и нови понятия; а гърците ни се хвалят с г. Геродота и стараят се да натрупат и в нашите глави сичките негови басни, заедно с техните схоластически изречения.

Но да оставим достойните елини да закопават и да изкопават мъртвите, и да поговорим за себе си. Еладските гърци въстават против патриархът и запрещава му да влезе с българският народ в никакво споразумение и в никакви договори! Сичкото това ни напомнява

приказницата за оногова, който хванал един хайдутин или когото хванал един хайдутин. — Тато-о-о! Аз хванах хайдутин. «Доведи го, синко!» — Не ще да дойде. «А ти го пусни.» — Аз го пушам, ала той ме не пуща.

«А ако патриархът дръзне да стъпи в какви и да е споразумения и спогождения с българите, то сичкият елински народ и сичките православни християни ще да се откажат от него и ще да го считат за неприятел на елинизмът и за противник на православието!» Послушайте, почтени филоелини! Кому вие продавате тия краставици? Не мислите ли вие, че българите ще да се уплашат от вашите протести и ще да се хвърлят пак в патриаршеските обятия? Или вие искате с тия ваши хитрости да накарате българите да се спогодят с негово високопреосвещенство и да земат само това, щото им той подаде като на просеци? Най-после, мислите ли вие, че българите са дотолкова прости, щото щат да се съгласят да пожертвуват няколко милиона свои братия за вашата любов? Късно сте се земали за ум.

Българите никога вече няма да бъдат това, щото са били до днес, и вашите многогодишни трудове отидоха на вятърът. «Ние ще да кажем на патриархът да не дава на българите нищо, а той ще да им даде нещо и работата ще да се свърши пак за наша полза», мислят гърците; а българите в това също време говорят: «Обещавай ти щото щеш, говори ти щото щеш, прави ти щото щеш; а ние ще да изпълниме дълговечното свое желание и ще да добием независима йерархия и самостоятелен живот.

И така, гърците продължават да раздражават българският народ, а от този само народ зависи тяхното съществуване! Кой е крив? От нашата страна ние съветваме по-благоразумните гърци (ако ги има) да тръгнат по друг път, защото в противен случай тия ще да доведат народът ни до отчаяние, и ако той до днес е само гонил фанариотите, то утре или вдругиден ще захване и да ги убива. Подобно убеждение е захванало вече да се появява между народът (и то между македонските българи, които гърците имат вече в джебът си); а това ще бъде твърде печално явление за гърците. «Когато не умееш да бъдеш кум и да носиш бъклица, то иди да миеш съдовете», ще да кажем ние.

[С ЕНЕРГИЯ, ПОСТОЯНСТВО И ЮНАШКА ВОЛЯ СЕ ДОБИВА ВСИЧКО]

Букурещ, 24 декемврия

Ние хиляди пъти сме говорили, че турското правителство е съставено от лъжа и че у това правителство няма нищо постоянно, нищо основателно, нищо честно: правителствените закони, хатихумаюнците, хатишерифите, ферманите и сичките други обещания и «благии намерения» са били и щат да бъдат положителна нула. Да земеме за пример българският черковни въпрос, който, по нашето крайно убеждение, ще да се реши само тогава, когато го решиме ние сами; т. е. когато накараме правителството и патриархът да признаят насила нашите права и да ни оставят на мира. Другояче ние само ще да губим времето си и ще да харчим парите си съвсем залудо.

Издаде се ферман, обяви се на сичка Европа, че българите добиват своите правдини, повикаха се депутати из провинциите, писаха се устава и сичкото това потъна изведнъж в канцеларията на Махмуд паша! И ето днес това правителство се не срамува даже от европейците, които изпокъсаха досега жилите си да възхваляват благите му намерения и да кадят темян пред олтарят на Абдул Азиса!

Ние мислиме, че нашият народ би могъл из самият опит да се увери, че от турското правителство той няма да види никакво добро, защото хиляди пъти са му обещали и хиляди пъти са го излъгали; но ние видиме, че той е излъган и днес. И наистина, кажете ни, какво доверие може да има едно правителство към себе си, когато то говори и работи право само тогава, когато влезе в гробът? (Гл. духовните завещания на Фуада и на Алиа, които мълчаха, дорде бяха живи.) Нека говори кой що ще, а ние сме убеждени, че по-лесно ще да роди върбата дренки, а дрянът — праскви, нежели да се появи между турците правдолюбие и постоянство.

Цяла година нашите български депутати живеят в Цариград, а турското правителство си играе с тях и праща ги ту до патриархът да се спогодят и да земат благо-

словията му, ту им разказва, че сега не е време да се занимава едно правителство с такива ситни въпроси!

Из Цариград ни пишат, че между патриархът и българските представители се прекращават вече договорите за спогодяването и че светият отец се отнесъл към нашите представители твърде унизително и твърде оскърбително. Но кой е в това крив? Кого трябва да обвиняваме и против кого трябва да негодуваме? От нашата страна ние никак не желаем да обвиняваме патриархът за неговите действия, защото той, изпърво, намерил е село без кучета и тръгнал е без тояга; второ, който се дави, той се хваща и за сламката; а ако би и ние били на неговото място, то би и сами извършили същото.

Ние обвиняваме най-много нашите комисари, които са изгубили умът си и седнали са да си играят с народът и с неговата съдба; обвиняваме така също сичките български депутати, които са допуснали да се съставляват «примирителни» комисии; най-после, ние обвиняваме и самият народ, който и до днес още не е прекъснал сяко едно сношение с фанариотските шарлатани. Не видиме ли ние, че ни лъжат? Не видиме ли, че ни водят за носът? Не видиме ли ние, че се подиграват с нази като с глупави и невинни деца и смеят ни се в очите? Не видиме ли ние, че в Цариград се коват за нас по-тежки вериги и че нашият въпрос ще да ни излезе твърде солон? Тряба човек да бъде безсловесно животно и да не разбере, че турското правителство има свои собствени интереси да постъпва с нази така, а не другояче. Правителството издаде ферманът само да въоружи гръцкият народ против българите, а сега желае да го унищожи затова, за да въоружи българският народ още повече против гърците. А из сичкото това излязла такава едно последствие, че гърците и българите ще да се карат между себе си и щат да делят онова, щото нямат, а Махмуд паша ще да събира плодовете и ще да спи рахат в харемът си.

Повтаряме, ние не обвиняваме дотолкова патриархът, който, като секи калугерин, е жаден за богатство, а обвиняваме образованите гърци и българи, които мислят твърде малко за своето бъдеще. Гърците би трябало да помислят, че тия със своето твърдоглавство ще станат причина да проживее Турската империя още много години; а българите би трябало да се решат да напуснат съвсем тая

нешастна йерархия, която ще бъде за тях съвсем безполезна.

Споразумение никога няма да стане между нас и патриархът, дорде между наши стои великият везир; а нашият черковен въпрос не може да бъде решен дотогава, дорде не получиме разрешение от патриархът — това желае самото правителство.

И така, везиринът ще да ни праща при патриархът, а патриархът — при везиринът и егоже царствия не будёт конца. Дорде не бъде унищожено голямото зло, то малките са твърде естествени явления. Само сговорната рая ще бъде в състояние да катури тронът на османлиите и само братското съединение на сичките християнски народности на Балканският полуостров ще бъде в състояние да ни донесе щастие и свобода. Но великият везир обича да обещава и обещал се е и сега на българските представители да прегледа пак уставите и тогава вече да им даде окончателни отговор. Какъв ще да бъде тоя отговор, ние не знаем, знаем само това, че той никога няма и да се получи.

И така, преговорите и спогодяванията между българите и патриархът се скъсаха и за българите нищо друго не остава, освен да прекратят сяко едно сношение със светият отец и да се постараят да наредят своите черковни и училищни дела както могат — разбира се, без благословението на патриархът и без освещението на великият везир. С енергия, постоянство и твърда юнашка воля сичко се добива. Погледайте на русчушкото камбано и уверете се! Турците не са вече страшни: тия се боят повече от нас, нежели ние от тях.

Свобода, г. II, бр. 28, 25 декември 1871.

[НЯМА СВОБОДА, ДОРДЕ ПРОКЛЕТИЯТ ЧОРБАДЖИЛЪК ВЛАДЕЕ МЕЖДУ НАС]

Букурещ, 1 януария

Редакторите на сичките народи и народности имат обичай да поздравляват своите предплатници с ново лято и да им разказват за своите годишни подвиги, заслуги,

трудове, мъчности, радости и пр., следователно и нашата редакция би трябало да извърши същото; но... ние не знаем с какво и да се похвалиме! Сичко, щото можеме да кажеме на нашите читатели, е това, че ние сме си пак ние, т. е. че ние си оставаме и днес такива, каквито сме били и лани, и по-лани, и преди 500 години. Да докажеме. Ето че настана вече и 1872 година; а ние (не редакцията, а българите въобще) сѐ се още надееме от другото, сѐ още очакваме нещо си, сѐ още охаме и ахаме; нашият прокопцани черковен въпрос, за здравето на великият везирин, си остава пак въпрос, защото той се е родил и отразъл като въпрос; нашата журналистика и количествено, и качествено (освен покойното «Отечество») си остава пак същата; нашата книжевност нито се е обогатила, нито се е осиромашила, защото тя още не съществува; нашите стари чорбаджии стават из година на година по-ръждиви и по-невнимателни към обществените дела и към народните интереси, а ние никак не желаем да наречем това жалостно явление напредок; нашата младеж напредва само по кавенетата, по механите и в облеклото и усъвършенствува се само в пиянството, на билярдът и в женските общества; нашите училища... но стига толкова.

Да кажем накратко, у нас сичко си остана в такова също положение, в каквото се то намираше и в 1871 година. И така, ние в продължението на 500 години сме били най-последният народ на светът, последни сме били и през 1871 година, последни сме и днес. Другите народности имат барем по нещо, а ние нямаме нищо; другите славянски и неславянски народности робуват барем на хора, на разумно и наредено правителство; а ние се кланяме на най-варварските и най-гнунавите цигани, които нямат нищо човеческо. Нашето сънливо бездействие, нашата проклета невнимателност, нашето безчовечно хладнокръвие навождат на човека тъга и отчаяние. Със своето воловско и неестествено търпение ние сме достигнали до това, щото правителството ни вече не гони, а само ни плаши, като деца. (Гл. русчушкото камбано и сапунджийските комедии.)

И ние сме хора! — Не сме ние хора. Когато един честен българин помисли за сичкото това, той трябва да се погнуши и сам от себе си!

И така, ние сме низки роби, защото нашите гърбове

са се вече научили да търпят турската тояга и фанариотският камшик; ние сме низки роби, защото се грижиме само за кормите си и не обръщаме внимание на своите мозъци; ние сме гнуснави роби, защото сме и деспоти в къщите си, т. е. защото синовете ни и жените ни са наши робове; ние сме презрителни роби, защото сме чорбаджии.

Няма за нас свобода, дорде проклетият, гнусnavият и срамният чорбаджилък владее между нас; няма за нас щастие и добро, дорде не погледаме с внимание на себе си и дорде не захванеме да се срамуваме сами от себе си! Безплодните препирни с турците и фанариотите, учените и догматическите изследвания, благородните стремления и пр. ще да останат безполезни, ако ние не захванеме да работим другояче. Нашата най-първа обязаност е да изкорениме материалното зло, което ни стои на пътят и което ни не дава да вървим напред и да търсиме своето щастие. А за да бъдем победители, ние трябва да се борим против това зло сами, да повдигнеме гласовете си и десниците си против него, да изявиме сила и воля, да търсиме по-енергически средства и съвети. . . Другояче от нас нищо няма да бъде. Историческите събития стават по волята на хората, а сами от себе си никога. «Мисъл без дела мъртва естъ.» Ако ние и занаяпред сгърнеме ръцете си и да очакваме помощ от друго; ако ние и занаяпред бъдем такива, каквито сме били до днес, то за нас нищо друго не остава, освен да си кажем: «Поздравляваме се с нови камшици и с нови страдания!»

Свобода, г. II, бр. 29, 1 януари 1872.

[«НАДЕЙСЯ САМО НА СИЛИ СВОЯ И НА НОЖЪ СВОЙ. . .»]

Букурещ, 6 януария

Когато турското правителство се намираше в приятелски отношения с Англия и когато Али паша управляваше своето господарство по програмата на Наполеона III,

то един из руските полуофициални вестници («Московские ведомости») говореше следующето: «Турция не е вече за живот, защото в това гнило господарство сичко върви наопъки: положението на християнските народности става из ден на ден по-лошаво, а османлиите стават по-безчовечни. Колкото по-скоро се унищожи тая заразителна болест, която се нарича Турска империя, толкова по-добре ще бъде и за Европа, и за нас русите. Европейските държави само тогава могат да се успокоят, когато Турция се избрише из европейската карта.»

Други, днес полуофициален, руски вестник («С. Петер. ведомости») говореше: «Да защитава човек Турция е все едно, ако би той защищавал и една хайдушка чета или някоя заразителна болест. Турция е нещастие или гнила рана на европейското тяло, а тая рана трябва да се изреже, защото тя може да нагнои твърде голямо пространство. Самото човеколюбие би трябало да накара европейските държави да поддържат християнските народности на Балканският полуостров и да унищожат полумесецът, който не е способен вече за нищо.»

Колкото за руските независими вестници («Голос», «День», «Москва», «Совр. известия» и пр.), то тия отиваха още по-далеч. Ето що говореше преди три години «Голос»: «Нашата свещена обязаност е да помогнем на славянските племена в Турция и морално, и материално — и ние ще да им помогнем. Кой може да ни възпрепятствува да изпълниме своят дълг? — Никой. Ние не препятствуваме на германците да се съединят и да помагат един другиму, ние не препятствуваме Наполеону да си играе в Италия с папата и с италианските патриоти, най-после, ние се не мешаме в делата на Западна Европа; а ако е така, то никой няма право да се меша и в нашите славянски симпатии. Руският народ или руското обществено мнение желае да помогне на своите нещастни братия както може и с каквото може — и ще да им помогне. «Россия иска да завладява» — говорят нашите неприятели, а ние им отговаряме: «Россия иска да помага, защото не може вече да гледа хладнокръвно как нейните братия стават жертва на най-варварските тирани.»

Но сичкото това се говореше преди няколко години; а днес? — Днес сичката руска журналистика е запяла

вече друга песен. Днес гнилата рана, заразителната болест, варварският народ и още по-варварското господарство са станали благонамерени и достойни за уважение. Ето що говори правителственият вестник, органът на к. Горчакова: «Самите турци вече видят (?? тия нищо не видят — р.), че оная сила, която е необходима и за тяхното господарство, може да се намери днес само с развитието на народното богатство с помощта на просвещението и на напредокът, които са не съгласяват със системата на угнетението, което владееше в преминалите времена; турците ясно вече видят, че неудоволствието, роптанията, постоянните въстания на техните християнски поданици, които изчърпат нейните финанси, изсушават самите източници на тяхното владичество и могат твърде лесно да ги доведат до вярна погибел.»

Секи из нашите читатели, който познава отблизо турското правителство и самият турски народ, като прочете гореизложените редове на руският вестник, той трябва да си помисли: «Леко е вам там да ни разказвате из Петербург за турския напредок и за благоразумните действия на правителството! Я дойдете вие в нашето отечество и погледайте що става! Даже в столничният град на Дунавският вилает нам не позволяват и камбано да окачиме в черковите си!» Но руският вестник продължава: «Питане е сега: в нашите интереси и в интересите на сичките славянски племена въобще ли би било да прекъснем тая неуморна работа, която призовава към живот сичкият нови свят(?), и то с помощта на един тих, труден и тежък, но в това също време и верен вървеж, когато само подобен вървеж е в състояние да ни изведе на пътят към моралният и материалният напредок.»

И така, руските вестници захващат да гаят оная турскофилска песен, която пееха преди няколко години ингелизките и маджарските вестници. А уверени ли са тия в истинността на това, щото говорят, или само руската политика изисква днес да се говори така, а не другояче? Ние мислиме, че съществува и едното, и другото. Руските посланици и консули не видят по-далеч от своите конаци, защото нямат сношение ни с християните, ни с простите смъртни и затова тия всякога приемат за истина това, щото им каже великият везирин или русчушкият валия; от друга страна, повечето руски

консули са немци, ерменлии, евреи и др.; а подобни личности никога не могат да се сближат с християнските народности и да узнаят техните нужди и потребности; освен това тия люде никога не могат да бъдат верни приятели на руското с л а в я н с к о (?) правителство, защото интересите на Турция са тясно свързани с интересите на Австрия...

От друга страна, Русия желае да добие какви-годе съюзници, защото нейните вечни приятели немци никога няма да забравят своите интереси, ако Русия и да е свързана с Германия с родствени династически свезки. Както «Моск. ведомости» имаха право да кажат, че политиката няма родство, така също и Бисмарк има такова също право да рече: «Това желае германският народ.» Самите руски вестници преди малко време ни разказваха, че Русия няма приятели и че тя е принудена да търси съюзници само в Турция, в Дания и във Франция.»

Но както и да е, а ние не сме в състояние да разбереме руската политика и затова желаеме да поговорим за себе си. «Не надѣйтеся на князи и на сыны человеческия, въ нихъ же несть спасения», казва Христос; а ние ще да кажеме: «Надейся само на сили своя и на ножъ свой, и спасенъ будеши.» В продължението на цели пет столетия ние сме се наслаждавали от турските реформи и от турските справедливости и затова не желаеме и да чуем вече за тях. Кой закон, коя реформа, кое обещание се е изпълнило в Турция до днес, за да се изпълнят и днешните — Махмудпашовски доброжелания?

Султан Абдул Меджид издаде още в 1839 година своят знаменит хатишериф, който обещавахе равнсправенст на сичките негови поданици в сяко отношение; султан Абдул-Азис обеща, че сичките негови поданици ще да намерят правосъдие, че беглиците ще да се унищожат и пр.; но сичкото това и до днес остава неизпълнено, както ще да останат неизпълнени и днешните Махмудпашови реформи.

За Турция няма вече живот и тя трябва да падне, както ще да падне и Австрия — другояче се не може. Християнските народности отвориха вече очите си и разбраха онова превъзходство, което тия имат над своите господари, следователно за османлиите няма вече живот в Европейска Турция. Смешно би било да очакват живот

и напредок живите от мъртвите! Махмуд паша не ще да бъде в състояние да даде нов живот нито на турците, а камо ли на християните.

По нашето мнение християните на Балканския полуостров трябва да употребят сичките си сили и да се избавят от турските реформи и от султанското добродействие, защото тия турски реформи нищо повече няма да ни принесат освен нови злини и нови нещастия. Но както и да е, а нам е твърде жално да гледаме как самите наши братия руси — които сме ние привикнали да уважаваме — изказват подобни мнения в своите вестници и накарват южните славяни да мислят за Русия не това, щото би трябвало да мислят. Нашите приятели не могат да бъдат и турски приятели.

Свобода, г. II, бр. 30, 8 януари 1872.

[РЕШЕНИЕТО НА ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС ОЗНАЧАВА ПРИЗНАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНОСТ]

Букурещ, 14 януария

Ето че настана и 1872 година; а нашият черковен вопрос си остана пак вопрос и както се види, ще да си и остане такъв, ако само нашите българи бъдат и занапред такива, каквито са били досега.

Един из нашите цариградски дописници ни явява, че в тия наши нещастия не са криви дотолкова ни правилството, ни патриархът, ни генерал Игнатиев, доколкото са криви самите наши българи и техните предводители. «Нашите цариградски новини са дотолкова шарени, говори дописникът ни, доколкото са пъстри и облеклата и общата на тези, които чувякат нагоре-надолу из калта по тесните цариградски улици. Но да оставиме чуждите настрана и да кажем за нашите рожби. Нашите българи са по-шарени, и по-шарени са в сяко едно отношение: и в облеклото, и в умовете, и в понятията, и в сичко. Така например ето че главната комисия (която

в сяко едно отношение прилича на чафутски пазар) ходи и досега при н. п. фанариотският патриарх, за да търси средства за унищожението на 10 член от ферманът; от своята страна св. събор в Ортакьою се люлее нагоре-надолу: едни от членовете му очакват нещо си от г. Игнатиева, други се подлизват пред патриархът, а трети са раззинали уста и стоят пред вратата на везирската канцелария; с една дума, секи върши по своята глава, секи гледа да извади на своят ближни барем едното око, а никой не мисли да удовлетвори требованиями на самият народ от когото, за когото и комуто той служи като представител.»

Това жалостно известие се потвърждава и от няколко други наши дописници, следователно ние никак нямаме право да му не повярваме. Освен това, ние отдавна вече знаем, че из много български епархии се изпроведени протести против действията на комисията, против сънливата деятелност на съборът и против самите представители; но народният глас се не уважава, следователно нашият дописник има пълно право да каже: «Ако представителите и съборът не послушат народният глас и ако не пожелаят да работят по народната воля, то народът ще да се откаже и от тях и тогава тоя събор твърде лесно може да се сгрумалеса от самото си основание и да притисне сичката цариградска българска ентelligenция (?).»

Но в това също време, когато между представителите и между старците произхождат подобни разногласия и самовластия, на великият везирин са се подали множество просби, в които го молят да употреби сичките си сили, за да се приведе ферманът колкото се може по-скоро в действие. Разказват, че повечето от тия просби са изпроведени из Тракия и Македония, и в сяка из тях се говори против примирителната комисия. Така също и цариградските българи са вече подали подобна просба на везиринът, който приел депутацията твърде благосклонно и уверил я, че ако комисията не сполучи да се спогоди с патриархът, то той (везиринът) ще да се постарее да даде вече край на вопросът, според смисълта на ферманът.

Из сичкото това се види, че Махмуд паша се надея и до днес да добие добри резултати от гореказаната комисия, ако той и да види твърде добре, че самият народ не-

разделява убежденията на комисията. Из сичките факти, които ние днес имаме в ръцете си, се види, че българският народ желае следующето: първо, да се отдели съвсем от цариградският патриарх и да няма вече с него никакви общи дела; второ, да нареди своята йерархия по своето собствено желание, без да се меша в това негово дело каквато и да е чужда сила; третъо, народът не желае нито да изплаща патриаршеските дългове, нито да плаща на патриархът какъвто и да е данок. Ще ли да може комисията да накара патриархът да признае българските права и да удовлетвори народът съобразно с неговите собствени желания? — Ние не вярваме.

Решението на българският вопрос прилича в сяко едно отношение на римският вопрос и патриархът има пълно право да се бори с българският народ, защото само от тоя народ зависи днес неговото съществуване. Руската независима йерархия умали доходите на фанариотското духовенство, но не унищожи патриаршеското величие; сръбската и елинската йерархии, отрязаха по една част от патриаршеското тяло, но патриаршията си остана пак цяла и невредима, ако и да чувствуваше и телесна, и нравствена болест; най-послед, ромънската и българската черкови свършиха останалото.

Ромъния беше за фанариотите една твърде млечна крава, която беше в състояние да нахрани не само Фенер и неговите махали, а и сичкият гръцки светски и духовни свят. Но десницата на княза Куза прекъсна доходите, които имаше Фенер из Ромъния, и сичката тежест падна на българите. Секи вече знае какви злоупотребления правеха фанариотите по България и с какви средства принуждаваха тия народът да нахрани толкова хиляди гърла. Борбата между двете народности беше твърде голяма, защото тая борба трябаше да реши или вие, или ние, т. е. тя решаваше съществуването на българският народ и окончателното падение на цариградската патриаршия; с една дума, тая борба трябаше да тури предел на българо-гръцките дълговечни стремления и да изговори последната си дума на тия две народности. Ние говорихме много пъти, ще да кажеме и сега, че българският черковен вопрос не е нито йерархически, нито канонически, а политически, защото с неговото решение ще да се признае и съществуването на българската народност,

която доскоро не беше призната даже от самото правителство. Ако българите да би се отказали днес от своите черковни права, то в това също време тия би трябало да се откажат и от своето име; а това никога не може да бъде. Когато правителството издаде ферманът, то призна официално и съществуването на българският народ, следователно българите добиха вече онова отдавна желаемо право, което им е необходимо за тяхното съществуване. Ето защо ферманът трябва да остане за нас свещен и да се не изменява ни най-малко; ето защо ние сме били противни сякога на ония комисии, които би имали какво-годе желание да унищожат и най-малката точка от тоя ферман. Ферманът се издаде, ние го приехме и одобрихме (ако и не съвсем), следователно нашето черковно управление е вече обезпечено. А из сичкото това ние ще да направиме такова едно заключение, че българският народ не може да отстъпи нито една йота от онова, щото му се е дало от правителството; а правителството не смее да лиже онова, щото е плювало вчера и завчера.

Свобода, г. II, бр. 31, 15 януари 1872.

[БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА ТРЯБВА ДА ИМАТ СВОЯ НАРОДНА СИСТЕМА, ДУХ И НАПРАВЛЕНИЕ]

Букурещ, 20 януария

Когато сичките наши български вестници говорят само за образованието и за училищата, то и ние сторихме намерение да поговорим за тоя същи предмет, защото се боиме да не кажат нашите читатели, че сме врагсве на учението и че имаме назаднически цели и понятия. Ние се съзнаваме, че народното образование е било сякога и ще да бъде главен източник на народното благосъстояние; съзнаваме се така също, че спокойствието и щастието и на частните личности зависят от развитието на онези, които ги окружават; но ние никак не можеме да се съгласиме, че сяка книга е полезна, че сяко училище принася полза, че секи учител сее само добро семе и

че сяко знание развива умствените способности на човека и води го към неговото добро. Учените мъже говорят, че науката е обща за сякого, че в нея не трябва да съществува ни народност, ни вяра, ни лични предположения, и че, най-после, тая наука трябва да бъде основана само на една истина, защото другояче тя не е наука. Ние се съгласяваме и с мненията на тия учени мъже, но съгласяваме се само тогава, когато тия под име наука подразумяват положителните науки или доказаните вече истини. Но в нашите училища се преподават не само математически науки, следователно съществуват още и такива предмети, за които човек по-напред трябва да помисли, а после вече да даде своето мнение за тяхната полезност. Но да захванеме наред.

На тоя свят съществуват хиляди методи и хиляди системи, по които се ръководят учителите и възпитателите, за да изобразят повереното им младо поколение и секи из тия учители и възпитатели е готов да докаже, че неговата метода е най-полезната и най-истинната. Освен това европейските училища имат правителствено-национални характер, азиатските — религиозни, а американските — гражданствени. Из сичкото това секи човек би трябало да заключи, че и нашите български училища трябва да имат своя народна система, свой народен дух и свое народно направление. А що видиме ние? — У нас се вводят днес всевъзможни училищни системи; у нас подражават и на гърци, и на французи, и на руси; у нас се преподават такива предмети, които са осъдени вече твърде отдавна от здравите умове; най-после, у нас и до днес още няма никаква система в преподаването. А кой е тука крив: учителите ли, или самите общества? Ние свободно можеме да кажем, че са криви и едните, и другите.

Повечето из нашите учители са хора развалени, хора невежествени и хора без никакви убеждения. Кой става у нас учител? Учители стават само градските и селските чапкъни, които са преминали през сичките дупки на развратът и които са се уверили вече и сами, че не са способни за никаква друга работа. Ако би вие поискали от нас доказателства, то ви молиме да разгледате животът на своя собствен учител и да ни кажете: «Истина е.»

Между българите съществува поговорка, че калугерин

не е човек и че калугери стават само нехранимайковците; но тая поговорка би трябало да се примени и за нашите учители. По сичка България вие едва ли ще да намерите двамина или троица, които би не каляли учителската длъжност и които би познавали своите свещени учителски обязанности. Но ние вече казахме по-горе, че в това отношение са криви и нашите български общества, от които почти сякога зависи съдбата на учителите. Между нашите общества не се е още укоренило онова свято убеждение, което разказва, че учителят е такова също свещено лице, какъвто е и духовникът, следователно тоя учител трябва да бъде чиста и непорочна личност, защото от тая личност зависи щастието на децата ни.

Когато един град или едно село желаят да си главят учител, то общината най-напред разпитва знае ли той турски и френски и колко плата иска за година — повече тя нищо не ще и да знае. Освен това, някои училищни настоятели избират за учители само такива лица, които се харесват тям лично, т. е. които са способни да пият с тях вино и ракия, да правят сладък мухабет за женските работи и да умеят да пекат ягне с лозови пръчки. Други пък търсят такъв учител, който да е способен да прави поклони ниско до земята, да пее в черковата и да разказва на чорбаджиите за сичко, щото се говори за тях по градът; следователно самите наши чорбаджии търсят за градът си не учители и възпитатели, а домашни шпиони.

Съществуват по нашето щастливо отечество и такива общини и настоятели, които си главяват учител само затова, защото си главяват подобни учители и другите села и градове; но кой е той, що е той, знае ли той нещо, има ли понятие за педагогията, способен ли е да научи и да възпита — на тия ситни неща никой не обръща никакво внимание. Ето защо нашите училища не принасят оная полза, която би трябало да принесат; ето защо много наши училища принасят даже положителна вреда.

Нашите училища, следователно и нашето възпитание и образование, трябва да бъдат изключително български, т. е. тия трябва да бъдат съобразни с нуждите и с характера на самият народ. Класическите гимназии, които ни рекомандуваше г. Бончов, нямат за нас никакъв

смисъл; а затыпляющите семинарии са и свършено без-
полезни.

За българският народ, който няма никакви други
цели, освен да бъде свободен, образован и щастлив, са
потребни реални гимназии и н а р о д н и ш к о л и. Под
име народни школи ние разбираме само ония училища,
които научават ученикът да уважава своя народ и на-
родност, своята стара и нова история и сичките свои на-
родни проявления. Българската история и землеписа-
ние трябва да стоят на първото място; а после тях да се
изучват вече и другите второстепенни предмети, ако само
българският народ непременно е длъжен да знае, че Ди-
дона е основала Картаген и че Набопаласар е бил голям
пиенец.

И така, ние мислиме, че в българските училища трябва
да се предават само следующите предмети: 1) българска
история и землеописание; 2) граматика; 3) математика,
т. е. аритметика, алгебра, геометрия и физика; 4) есте-
ствени науки, т. е. зоология, геология, физиология и ма-
тематическо землеописание; 5) всеобщо землеописание и
история; 6) селско газдарство и домашна економия. Мо-
лиме нашите учени мъже да разгледаат с внимание тая
наша програма и да ни отговорят да или не. Ние
мислиме, че тая е единствената програма, която ще да
накара училищата ни да бъдат по-полезни.

Свобода, г. II, бр. 32, 22 януари 1872.

[ФАНАРИОТСКОТО ДУХОВЕНСТВО Е ИЗГНИЛО ОТ РАЗВРАТ И ПИЯНСТВО]

Букурещ, 28 януария

И така, ние сме пак афоресани от светейшият намест-
ник на Христовите апостоли, и афоресани сме затова, че
искаме да бъдем православни и да се управляваме по
правилата на великите събори! По повелението на тия
събори черковните длъжности трябва да се дават само на
ония лица, които са чисти и свети пред бога и пред на-
родът, а фанариотското духовенство е изгнило от раз-

врат, от пианство и от женски болести (това е факт). По
повелението на великите събори духовните лица не могат
да имат ни лично имане, ни каквото и да е богатство, а
фанариотското духовенство обира и последната черга на
своето словесно стадо, събира щото и да му се попадне
подръка и съдържава в харемът си цяло стадо измекери,
измекерки, сеизи и олан-чубукчи. По повеление на съ-
борите духовните пастири трябва да избягват сяко женско
общество и да нямат с жена никакво сношение, а фана-
риотските архиереи държат в конаците си богати хареми
и предават се на най-скотският разврат и най-гнусливият
блуд. По повелението на съборите черковните длъжности,
черковните дарове и словото божие трябва да се дават на
верующите без в о з м е з д и е, а фанариотското духо-
венство продава бога за ока вино, а Христа за един сре-
бреник. Най-после, по повелението на Христа архиереи-
те трябва да пасат, да вардят, да защищават стадото му от
сяко едно нравствено зло, а фанариотското духовенство,
с помощта на мохамеданският полумесец, праща в зато-
чение, затваря в темниците и бие по петите ония свои
овци, които се отказват да му дават парите си, жените си,
дъщерите си и пр. Кажете ни после това, кой кого трябва
да проклена и кой кого трябва да отлъчи от Христовата
черкова? Секи православен християнин трябва да раз-
бере, че проклятието от подобно духовенство не е про-
клятие, а благословение, защото ненавистта, която има
против вас една черна и проклета душа, произлиза само
от това, че вие сте по-добри, по-честни, по-чисти и по-
православни от нея.

И така, тежко и горко на българите, ако патриархът
да ги благословеше със своята нечиста и продадена ръка,
а щастие и блаженство за тях, ако ги той днес прокълне!
Чистотата, истината и православието не могат да стоят
на един ред с гнусотата и еретичеството. И наистина,
кажете ни кой е еретик и кой трябва да бъде афоресан:
онзи ли, който иска да уварди своето православие и чи-
стотата на своята черкова, или онзи, който няма в себе
си нищо чисто, нищо християнско и нищо православно?

Българският народ, т. е. седем милиона верующи хри-
стиани, трябало да бъдат афоресани затова, че не дават
на фанариотите пари; а фанариотите трябало да се на-
ричат Христови апостоли затова, че блядуват по Фенер,

че пият като копачи, че продават и тялото, и кръвта Христова и че съдържават по черковите и по манастирите цяло стадо чернооки ханъми и млади олани!

И така, верующите трябва да афоресат неверующите, православните да афоресат-неправославните еретици, а Христовите синове да прокълнат слугите на антихристът. «Ако око то ти те съблазнява, то трябва да го извадиш», казва Христос, и ние се решихме вече да го извадиме, и извадохме го. «Сяко е дърво, което не принася плод, да се отсече и да се изгори», казва Христос, и ние го отсякохме, и с божие име ще да го изгориме твърде скоро. «Ще да се появят между вази всякакви лъжепророци и лъжеучители, които ще да ви говорят в моето име, но вие да им не вярвате», казва Христос, и ние им вече не вярваме, и изгонихме ги из отечеството си. Ние извършихме сичкото това по повелението на Христа и увардихме своето православие и своята черкова от еретическите ръпе.

И наистина, който има какво-годе понятие за Христовото учение, който е прочел евангелието, деянията на апостолите и постановленията на съборите, той трябва да се увери, че между истинните архипастири и патриархът съществува такова също различие, каквото съществува между св. апостол Павел и между днешният турски шех-юл-ислям. Сичкото това може да потвърди секи, който е имал какво-годе сношение с фанариотските архипастири. И тия еретици искат да ни прокълнат! И тия гнуснави антихристи се не боят още от бога да проклинат цял един народ, че тоя народ не желае да се потурчи, както са се потурчили и тия сами. И тия проклети от бога и от седем милиона души антихристи се не боят да говорят за Христовата черкова и за светото православие! «Който прокълне някого напразно, то клетвата пада на неговата собствена глава», казват истинните архипастири, следователно и патриаршеските проклетия ще да си останат на Фенер.

Какво престъпление са направили българите, за да бъдат проклети от когото и да е? Какво и що правят днес българите, което би дало на фанариотите право да ги кълнат и афоресват? Българите искат да имат свое духовенство и своя независима йерархия, следователно тия не са отстъпили ни от правилата на черковата, ни от

Христовото учение; а ако е така, то кой има право да ги проклина и да ги афоресва? Фанариотският патриарх е изрекъл проклетие над нашите първосвещеници без никаква причина, следователно неговото проклетие пада на неговата собствена глава, детс ще се рече, той се проклина и сам, както го проклинаме и ние. Но патриархът и неговият синод искат да съставляват пак никакви си православни събори, които да осъдят българският народ за сякога. Всичкото това е такова детинско плашило, от което се не боят ни врабчетата.

Кой ще да състави тоя събор? Кой ще да осъди българският народ? — Сичкият православен свят, казват гръцките вестници. «А кой е тоя православен свят?» — Россия. Но Россия няма право да осъди българският народ само затова, че той желае да има своя независима йерархия, когато и сама Россия още преди няколко столетия е изгонила из земята си гръцкото гюбре. — Сърбия и Ромъния, ще да ни отговорят. Но Сърбия и Ромъния би трябало по-напред да ни покажат пример със себе си, т. е. да признаят изново вселенският (?) патриарх и да унищожат своята собствена независимост, а после да прокълнат и нас.

И така, вселенският събор трябва да се състави от самите фанариоти; а ние вече казахме, че нечистотата няма право да осъждава чистотата и да ѝ предписва закони. На патриаршеските проклетия ние ще да отговорим пак с проклетия и ще да продължаваме това, щото сме намислили.

Ние, от името на народът, повдигаме първи гласът си и казваме: «Нека проклятието да падне на главата на оногова, който е крив! Нека божие проклетие падне на главата на оногова, който е забравил своите длъжности и продава Христовото име! Нека проклятието Христово падне на главата на оногова, който за пари е готов да продаде и черквата, и совестта си!» Който е православен и христенин, той трябва да ни каже «амин».

Свобода, г. II, бр. 33, 29 януари 1872.

[ПРОКЛЯТИЕТО НА ГРЪЦКИЯ ПАТРИАРХ ПАДА НА НЕГОВАТА ГЛАВА]

Букурещ, 4 февруария

Ние никак не можеме да разберем какъв характер има нашият черковен въпрос и от кого зависи неговото решение: ако тоя въпрос е канонически, то турското правителство не би имало право да изпроважда епископите ни в заточение, а ако е той економически, то патриархът не би имал право да прокллина, да отлъчва от черковата и да наказва духовно. Единственото прегрешение, което са направили нашите епископи, е това, че са служили в българската черкова без благословлението на патриархът; а ако е това престъпление, то никой повече не би имал право да ги съди и да ги осъждава освен самият патриарх, и то само в такъв случай, ако тия епископи са зависими от него.

А що видиме ние? Патриархът прокллина и отлъчва от черковата ония свещени лица, които: първо, не са ни еретици, ни лъжеучители; второ, не са негови подчинени; трето, не са действovali противно на православието и на постановленията на св. събори, а турското правителство ги изпроважда в заточение така също, както би то изпроводило и секи един крадец, хайдутин и убиец. Има ли тука справедливост? Може ли един православен човек да има какво-годе уважение към ония първосвещеници, които употребяват против своето християнско стадо турският меч и Мохамедовите закони? Най-после, може ли човек да почита такъв един черковен клир, който употребява и дозволени, и недозволени средства против своето стадо и накарва го насила да се отдели от черквата и да приеме някоя схизма?

Ние сме говорили много пъти, ще да кажеме и днес, че фанариотският пастир е постъпил с нашите владици не християнски, не духовно, не братски, защото тия владици не заслужават онова наказание, което ги е постигнало; а ако е така, то и българският народ има пълно право да постъпи с гръцкото духовенство така също, както е постъпено и с неговото.

Когато беше избран днешният фанариотски патриарх, то българите не земаха в това избране никакво участие,

следователно о. Антим е за българският народ незаконнопосвещен архипастир; а ако е така, то той няма никакво право да осъждава и да прокллина онова духовенство, което го не признава и което не зависи от него. Ако е «гласът народен глас и на сина божия», то нашите епископи са избрани от Христа-спасителя и само Христос има право да ги отлъчи от своята черкова и от своят престол. Но ние мислиме, че патриаршеското проклятие се отнася не само до нашите владици, а и до българският народ, защото ние никак не вярваме, че ще да се намери между българите такъв един изрод, който да се откаже от черковата си, от православието си, от епископите си и от името си из за любов към патриархът.

А за да прокълне един свещенослужител цял един народ, е нещо съвсем незаконно и неканоническо: само вселенските събори имат право да изрекат подобно проклятие, и то по законът, по постановленията на съборите и по духът на православието. Но както казахме по-горе, българските черковнослужители не са прегрешили нито пред бога, нито пред православието, следователно проклятието на патриархът пада на неговата собствена глава.

И така, патриархът няма право да прокллина и да осъждава нито нашите архипастири, нито самият народ, а още по-малко има подобно право турското правителство, за да изпраща епископите ни в заточение. Нека говори кой що ще, а ние пак повтаряме, че в сичките тия злодейства не е крив дотолкова ни патриархът, ни г. Игнатиев, доколкото са криви пак нашите политически повелители и техните приятели кръстени турци. Издават се хатихумаюни, хатишерифи, гюлханета, фермани, укази и сичкото това се пише само на хартия, без да се приведе в действие ни най-малкият закон, ни най-нищожното обещание. Това е факт, който не иска никакви доказателства.

Ние можеме даже да определимe що е мислил великият везирин, когато се е решил да изпроводи епископите ни в заточение. Ето що е той мислил: «Ако българският народ добие йерархия, то той ще да стане малко по-як и малко по-богат и душевно, и материално, следователно нашето положение ще да бъде още по-критическо. Но ферманът е вече издаден и не може да се земе назад! Ако би ние поискали пак да развалиме това, щото сме направили вчера и завчера, то с това би въоружили против себе си

не само българският народ, но и някои и други европейски кабинети — а това би било за нас убийствено. Не ли е по-добре да ровим жаравата с патриаршеските ръце, за да уцелеят нашите? Нека гяурите се борят между себе си, а ние да живеем и да глобиме и едните, и другите.»

Сичкото това ние заключаваме из туй, че на нашите епископи беше позволено от правителството да служат в черквата си, а когато тия служеха, то пак самото правителство постъпи с тях като с политически престъпници. Но това явление не е ново; подобни неща са се извършвали в Турция милиони пъти.

Но както и да е, а ние сме пак проклети от патриархът и отблъснати сме вече и от правителството, а това произшествие ще да послужи само за наша полза. Ние отсега ще да знаеме с какви люде имаме работа и какви средства трябва да употребиме против дълговечните наши неприатели; ние отсега ще да бъдем по-умни и по-осторожни, и не щеме вече да позволяваме секиму да ни води за носът; най-после, ние отсега ще да продължаваме своята борба по-благоразумно, по-енергически и по-обдуманно; а секи вече знае, че подобна борба е полезна за всяка една народност, защото само в борбата се заключава народният живот.

Колкото за гърците и за техните интриги, то ние ще да кажеме следующето: гърците са изгубили вече безвъзвратно българското стадо, изгубили са византийските империи и великите идеи, изгубили са своето могущество и ако да продължават и занапред да постъпват със славянските народности така, както са постъпвали до днес, то тия ще да изгубят и това, щото още имат днес в ръцете си.

Славянското съединение на Балканския полуостров и в Австрийската империя е дотолкова силно, щото гърцизмът ще да бъде съвсем удушен. Други изход за гърците няма! Съединени със славянските племена, ромео-гърците могат още да имат какво-годе значение; а сами за себе си тия са положителна нула.

Свобода, г. II, бр. 34, 5 февруари 1872.

[ЗА НАШИТЕ ЧЕРКОВНИ РАБОТИ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ ДВА-ТРИ МЕСЕЦА]

Букурещ, 11 февруария

И така, нашите владици са пак върнати назад и правителството се обещава на представителите, че султанският ферман ще да бъде приведен в действие колкото се може по-скоро и че българският черковен въпрос ще да бъде решен окончателно. Разбира се, че тая комедия е твърде смешна, а особено за това, че и до днес никой още не е в състояние да ни каже защо и за какво се е тя разигравала. Ако са владиците ни криви, то не би трябало никак да ги връщат назад, а ако са прави, то не би трябало да ги изпращат в заточение!

Тия въпроси са до такава степен заплетени, щото, по нашето убеждение, едва ли са в състояние да ги решат даже и най-главните действующие лица, които са участвovali в тая комедия. Хайдете да се помъчине и да видим не можеме ли ние да ги решиме барем приблизително.

Когато сегашният велики везирин стъпи на своят везирски престол, то той искаше да унизи до най-крайната степен своят предшественик; той искаше да убие даже и неговите съвсем микроскопически заслуги и да покаже на светът, че държавата е била вече готова да се разпадне и ако е тя останала цяла и до днес, то за сичкото това трябва да се благодари само нему. Сичко, щото беше изградено от Али паша, се събаря сѐ повече и повече и над развалините му се градят нови храмове; но основанието и на тия нови храмове се туря на тоя същи пясък, на който бяха изградени и Алипашовите реформи. А когато е така, то Махмуд паша желаше да унищожи или барем да попрекрои и ферманът, защото и тоя ферман принадлежи в числото на Алипашовите здания; но косата се удари по камък. Махмуд паша мислеше, че покорната рая ще да преклони — както е то бивало хиляди пъти — колената си пред неговата воля и ще да му позволи да тълче наново сол на главата ѝ; но работата приела съвсем друго направление и той се излъга в своите сметки. После смъртта на Али паша днешният велики везирин беше рекъл пред едно от посланиците на великите дър-

жави, че покойният везирин е направил голяма погрешка, когато е издал ферманът за българската независима йерархия, и че, по неговото мнение, тоя ферман или трябва да се земе назад, или да се изменят в него някои и други параграфи. Мнението на самият посланик било да стане последното, т. е. да се измени ферманът, а после вече да се приведе в действие, и то колкото се може по-скоро.

После това решение беше основана предателската, или по-добре да кажем, фанариото-фарисейската комисия под предводителството на х. Иванча ефенди, която, по повелението на великият везирин, беше обязана да развали няколко члена от ферманът и да развеже ръцете на правителството. Ако би комисията успяла да извърши какво и да е дело, то правителството би останало чисто, защото то би свалило сичката отговорност на тая комисия. «Ферманът е изменен по желанието на българо-гръцката комисия, която представляваше и двата народа», би рекъл Махмуд паша, и работата би била свършена за сякога.

Тая комисия най-напред работеше тайно, но малко по малко нейните действия излязоха на видело и отвориша очите на народът. Българската народна партия, т. е. сичкият народ, под предводителството на С. Чомакова, Г. Стояновича, П. Славейкова, Тъпчилеща и под благословението на тримата наши архипастири, повдигна гласът си и протестира енергически против действията на гореказаната комисия. Но най-любопитно е това, че когато произхождаше тая ожесточена борба и когато българският народ изказваше по сичките места гръмогласно и явно своите недоволствия, то правителството дремеше и имаше за гореказаните произшествия твърде темни понятия. Ето защо, когато някои си от българските представители бяха отишли при великият везирин, за да му явят, че народът желае да служат архиепите му в българската черкова на Балат, то той им дал своето съгласие и одобрил българските действия. Везиринът мислеше, че от това няма да произлязат никакви последствия, но когато видя, че със своето българофилство той е въоружил гръците и фанариотският патриарх против себе си, то обърна пак знамената си и осъди българските владици. Разбира се, че тука са криви и някои

из нашите рождени братия, които за една медна декорация са готови да лъжат и турците, и народът си.

Преди да бъдат изпроводени българските владици в заточение, то везиринът повикал х. Иванча ефенди и попитал го дали сичкото българско цариградско население е желало да станат гореказаните демонстрации, т. е. да служат владиците, или само няколко отделни личности. Разбира се, че х. Иванчо ефенди, който няма почти никакво поверение между българите, не е можал да знае истината и затова казал на везиринът така: «Нашите епископи бяха накарани да служат от няколко развалени хора, които нямат никакво значение между народът. Сичките демонстрации произхождат от Чомакова, Стояновича и П. Славейкова. . . Вие сте длъжни да поуплашите тия личности, защото могат да произлязат и полошави последствия.» Великият везирин повярвал х. Иванчу и в Цариград произлезе онова, щото е вече известно на нашите читатели.

Когато правителството видя, че българските архипастири са изпълняли волята не на г. Чомакова или на г. Славейкова, а на сичкият български народ; когато то видя, че народът е заедно със своите архиепери и не обръща никакво внимание на патриаршеските проклетия; когато най-после видя, че по сичка България, Тракия и Македония рукна недоволствие и ожесточение не само против фанариотите, а и против самото правителство — то Махмуд паша премина пак в българският лагер.

Ето ви накратко ходът на нашите черковни работи в последните два-три месеца; ето ви и крайната безхарактерност на турското правителство в тия работи.

И така, ако ние днес или утре добиеме каквото и да е право, то трябва да благодариме пак сами на себе си, т. е. на своето постоянство, на своята енергия и на своите собствени старания. Ако би нашият народ, после последните несполуки, паднал с духът си и ако да не би протестирал против патриаршеските и против правителствените беззакония и несправедливи действия, то нашите владици би останали вовеки веков в заточение, а нашият черковен вопрос не би се свършил ни до второ пришествие. Тряба да помниме само едно, че ние имаме дело с безхарактерни и с полуумни хора, следователно нашите действия трябва да бъдат трезвени, осторожни и

благоразумни; но в това също време и енергически, требователни и безбоязвени.

Когато глупавият човек види, че вие му мълчите и не противите му се, то той се старае да ви се качи на вратът и да ви направи орудие на своите глупости.

Ние не сме доволни от ферманът, защото в тоя ферман има повече недостатъци и несправедливости, отколкото безпристрастие и доброжелания; но когато самото правителство ни повелява да го уважаваме, то «башюстюне». Нашите народни права имат по-широко поле; а това поле ни дава право да търсим своето и в Албания, и в Тесалия, и в Епир, и даже в собствена Гърция. Сичко ще да бъде малко по малко!

Свобода, г. II, бр. 35, 12 февруари 1872.

[СЛАВЯНСКИТЕ ПЛЕМЕНА В АВСТРИЯ И ТУРЦИЯ ОТВАРЯТ ОЧИТЕ СИ]

Букурещ, 17 февруария

Българската поговорка ни разказва, че «секи човек тегли вългенът към своето ейце», а това заключение е твърде природно. Днес българският народ е намислил вече да обезпечи своето народно име, да уварди своята народност и най-после да обезбеди своята бъдеща съдба — и това е, по нашето убеждение, съвсем природно явление. Разбира се, че това явление за българският народ е добро и полезно, а за гърците — лошаво и убийствено, защото величието на едната народност зависи от падението на другата. Ето защо гръцките вестници са изгубили в тия критически минути и последните свои умствени способности и измишляват всевъзможни интриги и различни схоластически средства за своето спасение. Разбира се, че и това явление е съвсем природно и затова ние великодушно прощаваме прегрешенията и на светските, и на духовните елини и позволяваме им да говорят сичко, щото и да им дойде на умът; но към руските и към сръбските вестници ние трябва да бъдем малко по-строги и по-требователни. В «Моск. ведомости» е напечатана из

Цариград една дописка, която още веднаж ни доказва, че даже и ония наши руски братия, които живеят между българите в Цариград, и досега още не познават нито народът ни, нито неговите цели и стремления. Гореканният кореспондентин напада на г. Чомакова и на о. Панарета Пловдивски, нарича ги лъжовни патриоти и разказва ни, че тия личности работят не за народното добро, а за своите лични интереси. От друга страна, тоя дописник оправдава действията на нашите «благоразумни» комисари, т. е. на х. Иванча, х. Николи и г. Балабанова, и приказва ни, че ако българският народ да би уважил убежденията на тия благоразумни народолюбци, то неговият черковен вопрос би се решил така, щото и двете страни да останат доволни, т. е. и овцете да бъдат цели, и вълците — сити. Ние сме говорили много пъти, ще да кажеме и сега, че действията на г. Чомакова или желанията на о. Панарета произхождат не от личните капризи на тогова или на оногова, а от требованиями на самият народ. Ние не познаваме днес нито един българин (освен петте «умерени» български изроди), който да не одобрява убежденията на тия две лица. Освен това ние отдавна вече познаваме г. Чомакова, познаваме неговата честност, знаеме неговите самопожертвования и неговите народолюбиви цели, следователно сякога ще да бъдем в състояние да опровергнем клеветите на секи един фанариотски дописник и да му докажеме фактически, че г. Чомаков не е нито протестантин, нито йезуитин, нито поляк. Но когато на другите хора е позволено да се съмняват и да предполагат, то и ние можеме да предположиме, че горекананата дописка е писана във фенерската патриаршия, и то със съгласието на х. Иванча и на неговата компания — това наше заключение би било много по-справедливо.

Но както и да е, а руските вестници не одобряват нашите действия и почти в сяко едно наше стремление видят някакво си предателство. По тая причина цариградският дописник съжелява българският народ и казва ни, че тоя народ, като секи глупав и необразован народ, не е в състояние да разбере тайните цели на горекананите пропаганди и скоро ще да се попадне в капанът им. Ако да ни беше казал сичкото това «Неологос», то ние би му само отговорили: «Знаеме, мой брайно, де те боли!», и

оставили би го на мир; но когато подобни приказници се появяват на страниците на онзи вестник, който би трябвало да изрече последната безпристрастна дума за нещастните и за двете народности раздори и несъгласия, то ние не можеме да се не оскърбиме и да не кажеме: «Ако и вие не можете да ни бъдете в що-годе полезни, то ни барем оставете на мир и дозволете ни да извършиме своите домашни дела, както знаем и както ни приляга.» Колкото за сръбските вестници, то ние от тях се надеяхме да чуеме нещо по-добро и по-утешително, но тия падат пък в друга крайност, т. е. тия мълчат и струват си оглухци. Нам съвсем не би било желателно да повториме и тям пословицата за овцете и за вълците!

Да видиме сега що става в България и що вършат нашите честити представители в Цариград. Българският привремен синод продължава своите заседания в Ортакьою, а в. везирин е издал вече заповед да се избере за екзарх един от петте български владици. А знаете ли кой е посредник между българите и правителството? — Пак х. Иванчо ефенди.

*

Славянските племена, които живеят в Австрия и Турция и които влекат чуждите ненавистни яреми, захващат вече да отворят очите си, да искат помощ само от своите собствени сили и да търсят спасение между своите еднородни братия. Разбира се, че тоя път е единственият път, който ще да прекрати дълговечните страдания на тия племена и който ще да им приготви по-щастливо бъдеще. Чешките вестници мислят (мислиме и ние), че главното наше славянско нещастие произхожда от това, че между нами не съществува още онова свято споразумение, което е потребно за нас по-напред от сичко, а особено в днешните критически времена. Ето защо, по мнението на тия вестници, трябва да се съберат сичките славянски племена в някой славянски град да се опознаят, да се споразумеят и да изнамерят средства за общата южнославянска отбрана. Някои сръбски вестници говорят, че това събрание трябва да стане в Белиград по две причини; първо, защото Сърбия е оная свободна славянска държава, която трябва да стои на челото в сичките общеславянски движения; второ, защото Белиград е сре-

доточие на сичкото южно и западно славянство. Ние се надеяме, че и нашите българи ще да се придружат при другите наши славянски братия и ще да съединят с тях своите интереси. Другояче е невъзможно. Това известие е произвело в Пеща и във Виена голям страх и австромаджарските вестници са успели вече да обявят на светът, че сичка Европа ще да бъде твърде скоро наводнена от страшният панславизъм и от руският варваризъм. Из Нови Сад ни известяват, че маджарите се стараят да привлечат на своята страна ромъните и да ги спасят от панславянският потоп; но ромъните, които са хиляди пъти лъгани и газени от маджарският козмополитизъм, са готови по-напред да се съединят с опасните и с варварските славяни, нежели с човеколюбивите маджарски прогресисти. Говори се, че мнозина из австрийските ромъни са изявили вече желание да участвуват и тия на южнославянският събор. Известяват ни още, че и нашите българи (павликяни), които живеят в австрийската империя и които бяха угнетени повече от сичките други народности, са повдигнали вече своя глас и изявили са желание да тръгнат по дирята на другите славянски племена. Ние не знаем само ще ли това събрание да се събере действително, или ще да остане само гола теория. А подобно събрание е необходимо!

Свобода, г. II, бр. 36, 19 февруари 1872.

[ЗА ЧЕРКОВНАТА НЕЗАВИСИМОСТ И НАЦИОНАЛНИТЕ ПРАВДИНИ НА НАРОДА]

Букурещ, 24 февруария

И така, ние добихме вече независима йерархия, избрахме си екзарх и отсега нищо повече ни не остава да работиме, освен да запалиме чубуците си и да живееме. Ако би ни казал някой преди две недели, че нашият черковен въпрос ще да бъде решен така, както е той решен днес, то ние не би могли да повярваме, защото нашите цариградски представители искаха или да се изпълни ферманът буквално, или да се върнат назад и да явят

на народът, че той няма право да търси никакви черковни правдини. А какво и що произхожда днес?

На българският народ се дава, като на просяк, едно парче хляб и повелява му се «да се надея и да не търси повече», защото неговото честито правителство ден и нощ мисли за неговото щастие и благополучие. 10-ят член на ферманът ни разказва, че ако $\frac{3}{4}$ от жителите на някоя епархия са българи, то тая епархия има право да се съедини с българският екзархат; а ние видиме, че за кефът на Гюмишгердана Пловдив остава нерешен вопрос; ние видиме, че Неврокопската епархия, в която няма ни пет кьорави гърци, остава под върховното началство на фенерският патриарх; ние видиме, че Сереският округ, който има само едно гръцко село, остава така също под властта на фанариотите. А Битола? А Воден? А Охрида? А Едирне? А Демотика? А Дебър?!...

Из сичкото това се види, че турското правителство дава на българите само това, щото преди малко време беше съгласен да им даде и самият патриарх. Варна и Пловдив остава под патриархът, защото в тия два града имало няколко погърчени българи, няколко цънциари и няколко беломорски просяци, а цели български епархии остават пак под патриархът, защото в Битола или в Серес живели няколко капсамунина! Има ли тука справедливост? И Дебър е нерешен вопрос! А кажете ни, колко гърка има в Дебърската епархия? Кажете ни, видели ли сте вие досега някой дебралия, който да каже, че е грък! Но сичките тия турско-гръцки несправедливости ще да бъдат пак за нас полезни, защото ние ще да отворим вече своите полузаспали очи и ще да потърсиме своите правдини по-енергически и по-дружелюбно. Ако фанариотският патриарх казва, че той има право да търси гръцките махали в Пловдив и Серес и цънциарските махали в Битола и във Варна, то и ние ще да му кажем, че българският народ има по-голямо право да търси своите изгубени братия и своите села в Тесалия, в Епир, в Южна Тракия и пр. В самата цариградска епархия българите имат половина от гласовете, т. е. тия са равни с гърците, защото половината от християнското население в тая епархия е българско; в Енос, в Еробол, в Узункюприя, в Лулебургас и пр. тия имат такова също право. Колкото за тракийските епархии, които се намират око-

ло Черно море, и за Южна Македония, в която $\frac{4}{5}$ са българи, то ние не би трябало и да говориме. А де ви е Солунската епархия?

Както щете, а като разгледа човек сичкото това, то трябва да се убеди, че в патриарханата и до днес още се намират такива ръждиви умствени способности, които мислят, че и занаят ще да бъде лесно да си играят със седем милиона народ и да решават неговата съдба по своето желание! «Тракия и Македония са били сякога гръцки провинции, следователно тия и днес трябва да останат под владичеството на гръцките свещеноначалници», ни казват гръцките вестници. Сичкото това е добро, отговаряме ние, но тука не е вопрос «кои гъски са спасили Рим», а какъв народ населява днес тия страни. Освен това тука не е вопрос за политическите, за историческите и за каноническите права на тоя или на оня народ, а за неговите национални правдини и за неговата черковна независимост.

Когато дойде времето и когато ние захванеме да делиме своите политически съдби, то нашият вопрос ще да бъде решен така, както се решават в сегашно време сичките политически вопросы; но днес и гърците, и българите са робове на полумесеца и гръцкото или римовизантийското право няма никакво значение. Нам ни се чини, че би било твърде смешно, ако някой чапкънин, който е пропилил бащиното си имане, нападне на механджиите и на бакалите и да иска от тях бащините си богатства!

Папа Пий IX имаше и по-големи права, но изгуби ги и во веки веков няма вече да ги види. Българите са някога си господарували над Унгария, над Ромъния, над Южна Россия и пр., но ако би някой из нас захванал да търси днес тия изгубени преди хилядо години провинции, то сичкият свят би се зачудил и «справедливият патриотин» би бил изпроводен в лудницата да се полечи.

И така, ние днес желаеме да добием сичко, щото ни принадлежи, и малко береме грижа за историческите и каноническите права на ромео-гърците.

Но да оставиме това и да кажем няколко думи на нашите представители, които са длъжни да изработят устав за управлението на екзархията. Ние казваме да из-

работят, защото уставът, когото беше изработил лани при временният наш синод, е недостатъчен и темен, а ние не желаеме вече да се скитаме по темните къшета. И наистина, какво желаеме ние днес?

Ние въстанахме против гръцкото духовенство не за това, защото то беше гръцко, а за това, че то беше безнравствено и нехристиянско. А сичкото това ни принуждава да кажем на нашият синод следующето: 1) нашият синод трябва да е съставен из честни, народолюбиви, нравствени и умни архиереи и от учени, честни и правдолюбиви светски мъже; 2) епископите, които ще бъдат изпроводени по провинциите, трябва да бъдат из самият народ, трябва да бъдат с чиста душа и с неразвалено сърце, трябва да знаят езикът на онзи народ, когото са назначени да поучават и пр. 3) епископите и архиепископите трябва да посвещават за свещеници не ония лица, на които е везана кесия с жълтици на опашката, а ония, които са се отличили с кротост, благонравие и ум; 4) епископите трябва да обърнат своето внимание на действията на калугерите, защото от тях калугери е пропищяло и старо, и младо; 5) свтестият синод трябва да залегне за основанието на една духовна семинария, защото ако нашето духовенство бъде и занапред такова, каквото е то било досега, то народът ни ще да възненавиди и него, както е възненавидел и гръцкото. Само с една честност и нелецемерие нашето възобновено духовенство ще да привеже към себе си народът и ще да заслужи неговата любов. Време е вече да обърнат нашите архиереи своето внимание и към ония калугери и калугерки, които се скитат по България и които унижават и калугерският сан, и православната вяра.

И така, ние днес добиваме вече йерархия, но добиваме я за това, за да продължиме своята борба със своите дълговечни неприятели, защото ако ние да постъпиме другояче, то би трябало чак отсега да се откажем от това, щото сме добили днес. Нашата обязаност е тежка, нашите деятели ще да срещнат на пътя си твърде много тръни и остри камъни, но и победата ще да бъде голяма, славна и радостна. Напред, само напред, и ние ще да дочакаме до онова, щото желаят сърцата ни!

Свобода, г. II, бр. 37, 26 февруари 1872.

[НАШИЯТ ЧЕРКОВЕН ВЪПРОС Е ПРОИЗВЕЛ ПО ЦЯЛА ЕВРОПА ГОЛЯМА ШУМОТЕВИЦА]

Букурещ, 3 март

Нашият черковен въпрос е произвел по цяла Европа голяма шумотевица и сичкият вестникарски ареопаг пише, разсъждава, предполага, мисли, прокллина, псува, хвали и критикува ту гърците, ту българите. Някои руски вестници («Моск. ведомости», «Голос» и «Новорос. телеграф») ни разказват, че българският народ е постъпил в това отношение «необдуманно и незаконно», и съветоват ни да се помириме с великата черква, да поискаме от патриархът прощение и да го помолим да ни удостои със своята благословия, без която и трева не расте. От друга страна, «Видовдан» съжалява и гърците, и българите и съветова ги да се помирят, защото в днешните критически времена тая борба е убийствена и за двете народности, които се приготвяват за по-голяма и за по-полезна деятелност. Освен това гореказаният вестник мисли, че в тоя български въпрос е омешана някаква си чуждестранна сила, която е намислила да извлече из българо-гръцките несъгласия своя полза и да осъществи своите користолюбиви цели. Тоя вестник ни разказва още, че две велики сили, из които едната била католическа, а другата — протестантска, държат страната на патриархът и съветоват го да не отстъпя; а от друга страна тия съветоват българите да се държат мъжествено. Колкото за западноевропейските вестници, то тия се съглашават между себе си, че българският черковен въпрос е руска игра, че от неговото решение ще да се възползува само Русия и че основанието на българският екзархат ще да бъде положено на панславистическите стремления.

Когато човек погледа на сичките тия противоречия и на сичките тия приятелски и неприятелски разсъждения, то трябва да помисли, че от българският черковен въпрос зависи щастието на сичкият православни, християнски и политически свят. «За ползата на великата Христова черква и за благосъстоянието на самото православие българите трябва да се спогодят с патриархът», вика православнославянска Русия. «За общото щастие на сичките православни християни, които населяват тур-

ската империя и които са длъжни да се борят с полумесеца за своята свобода, българите са длъжни да се помирят с патриархът и да се прегърнат с елинските паликария», казват някои сръбски вестници. «Ако българският черковен вопрос бъде решен, ако българите добият своя независима екзархия, ако българският народ добие каква и да е автономия, то за панславизмът ще да се открие голяма жетва и варваризмът ще да потъпче просвещението и цивилизацията», викат гръцките вестници и калесват Европа да се умеша в техните и в нашите дела. «Решението на българският вопрос ще да произведе на Восток големи волнения, а тия волнения ще да ускорят и решението на многосложният и трънливият восточни вопрос», казват немските вестници; а маджарските органи съветоват Европа да се приготвява, защото критическата минута приближава вече.

С една дума, секи мисли, че българският черковен вопрос има твърде голямо влияние на европейските съдби, ако ние и да видиме, че тоя вопрос нищо повече не изменява освен съдбата на самите българи, които доволно вече са били чужди орудия и нищожни робове.

Който рече, че в българският черковен вопрос са умешани каквито и да е чужди сили, то ние ще да му кажем, че той не познава ни българите, ни техните стремления. Над българският народ са владичествovali две народности, из които едната го е тиранила физически, а другата — нравствено. «Дай кесията си или ще да бъдеш убиен», казват турците. «Плати на черковата или ще да бъдеш проклет», казват фанариотите. «Твоео тяло е мое и аз имам пълно право да правя с него, щото пожелае сърцето ми», казва турското правителство. «Плати ми за душата си или аз имам пълно право да афоресам душата ти и да затворя тялото ти в правителствената темница», казва светейшият фанариотски синод, който днес ни разказва за достойнствата и за светостта на великата Христова черкова.

Ако турските паши, аги и каймаками са били сякога свирепи, зли и фанатици, то гръцкото духовенство, което ние наричаме днес фанариотско, е било много по-безчовечно и по-несправедливо от тях. Турчинът е тиранил християните безсъзнателно, а фанариотското духовенство е продавало българските кожи с егоистически цели, които

нямат нищо общо ни с християнството, ни с черковата. Турчинът е разграбвал българското имане, което е той завоевал със своята десница, а фанариотинът е развращавал българската душа, която му е служила в продължението на много години като средство против нравствеността, чистосърдечието и християнството. Великата черква и полумесеца са имали една цел и еднакви желания: турчинът е бил светски митар, а фанариотинът — духовни; турчинът е бил Пилат, а фанариотинът — Кайфа.

А когато е така, то кой смее да ни нарича несправедливи и пристрастни? Кой може да земе на душата си такъв един грях, щото да дръзне да осъждава тоя мирен, покорен, послушен и дълготърпелив народ, който в продължението на толкова си векове е хранил различни безполезни бръмбали? И тия бръмбали не само че не са му били благодарни, но сякога са се старали да го добият и да го закопаят в земята колкото се може по-скоро. Най-после, кой може да обвини тоя народ, който иска своите права и привилегии, и иска ги мирно, без кръвопролития и без варварски или без фанатически демонстрации?

Но както и да е, а българският народ достигна своите цели, които се е мъчил да достигне цели векове и за които е хиляди пъти жертвовал и имотът си, и животът си. Днес ние можеме вече да помолиме бога за блажените и светите души на отца Авксентия и о. Паисия, на братия Миладинови и на Георгия Раковски; днес ние можеме вече да поблагодариме от името на сичкият български народ о. Илариона Макариополски, о. Панарета, Драгана Цанкова, Стоянча Чомакова, Георгия Стояновича-Чалъкова, Петка Славейкова, а най-после и генерала Игнатиева, и др. Сичките тия личности ще да се запишат със златни слова на страниците на българската черковна история. Колкото за нашият екзарх, то нему ще да поблагодари самият народ, ако само той изпълни народните желания. Ние от своята страна желаем да поблагодариме и самият народ — а особено младото българско поколение, — който със своето постоянство доказва пред светът, че сме и ние хора.

Свобода, г. II, бр. 38, 4 март 1872.

[В ТУРЦИЯ СЪЩЕСТВУВАТ СЛЕПИ ЗАКОНИ]

Букурещ, 9 март

Един из европейските вестници преди малко време ни разказваше, че в Турция сичко приема благоприятен характер и че турците напредват в сяко едно отношение. Разбира се, че гореказаният вестник основава своите заключения на Махмудпашовите преобразования, които, по мнението на туркофилите, ще да възкръсят империята и ще да поведат турското племе към добро и славно бъдеще. Но ако един безпристрастен човек би погледал на днешното състояние на турската държава, то би се уверил в противното. В Турция съществува равноправност, от която се ползват само турците; в Турция съществува правдолюбие, от което се ползват само умрелите; в Турция съществуват големи думи, които нямат никакво значение; и най-после в Турция съществува много, а няма нищо.

Когато вие заговорите с някой европейец, който познава турската империя само из «Н. С. пресса» или из «Левант хералд», то вие ще да чуete от него, че в това щастливо господарство е введен вече кодексът на Наполеона и че в турските провинции съществува ред и справедливост; но когато погледа човек на турските съдопроизводства със своето собствено око, то ще да се увери, че това господарство не е нищо друго освен копие от ад. Да приведем доказателства.

По сичкият свят съдилищата се назначават само за това, за да бъде открита истината, и съдиите повече се стараят да оправдаят правият, нежели да окривят кривият. В Турция сичкото това става наопаки: в Турция съдилищата са инквизиции за раята, а спасители за турците; в Турция съдият е фанатик, който се старае не да открие истината, а да накаже неверните, които не са имали щастие да се родят от туркия и да се нарекат османлии; най-после, в Турция не съществува правосъдие, а личното убеждение на валията, на пашата, на агата, на кадият и на мюфтият. Освен сичкото това турското правосъдие отдава най-голямо значение на личното признание на виновния; а самите факти и свидетелства играят вече второстепенна и даже третостепенна роля.

Когато турското подозрително око падне на някоя жертва, то тая жертва най-напред се изпроважда в инквизицията, т. е. в тумрукханата. Ако би ние захванали да описваме на нашите читатели сичките ужаси, които съществуват в тая темница, то би трябало да напишем цели томове, и затова ще да се ограничим само с туй, ако кажем, че турската тумрукхана е хиляди пъти по-страшна от испанската инквизиция. На затвореният дават да пие пепелива и сапунена вода, набиват му в ноктите борина и подпалват я, не дават му да заспи по три-четири деня, турят го в един сандък и натискат го от сяка една страна и д. т. Разбира се, че когато затвореният претърпи сичките тия наказания, то той става получовек и полуидиот, следователно той вече захваща да говори това, щото желаят от него неговите мъчители. Испанската инквизиция ни доказва, че пред големите мъчения са падали с духът си и най-яките характери, и отговаряли са пред съдиите: «Виновни сме», когато и самите съдии са били уверени в тяхната невинност.

Секи вече знае, че в Турция мъченията се продължават дотогава, докде невинният не рече, че е виновен, а най-големите злодейци се пушат из темницата, ако само тия се не признаят в своята виновност. Из нашата русчушка кореспонденция читателите ни ще да видят какви злодейства стават по нашето отечество и какви мъчения търпят нашите невинни братия българи; а турците? — Турчинът обезчестява жената на един търговец, жената се признава пред съдът; но Расимпашовото правосъдие иска свидетели, и тия свидетели да бъдат турци! Какви са тия съдилища и тия слепи закони? А защо Расим паша не е затворил гореказаният османлия в тумрукханата? Защо той не го е накарал със сила да признае своята виновност? — А ето защо: тумрукханите са назначени за християните, а милостта се назначава само за турците. И сичките тия неща произхождат в Русчук, в столицата на Дунавския вилает, пред очите на европейските консули, пред очите на сичка Европа.

В провинциите стават и не такива неща! В провинциите турските фанатици изкопават из гробовете и мъртвите и правят над тях сякакви варварства, а русчушките власти си правят оглухци или се хвалят в самото мехеме, че имат бабаджани, делии и пехливани. В цари-

градските вестници пишат, че турското правителство било назначило една комисия, която ще да разгледа делата на турските емигранти и на турските политически престъпници, които бяха затворени и осъдени от Алипашовото министерство, а цели стотини невинни българи лежат по терасханите, по крепостите, по конашките темници, и по азиатските пустини; но за тях никой и не мисли. Махмуд паша унищожи Алипашовата тайна полиция, изгони нейните членове и осъди нейните действия; но невинните жертви, които беше погубила тая полско-гръцка камера, лежат и до днес. Христо Арнаудов беше един от най-безсовестните шпиони при Алипашовото тайно отделение; той предаде много невинни християнски души, за да се препоръчи на в. везирин и да заслужи неговото доверие; но Арнаудовите жертви лежат и до днес в терасханата, а Арнаудов превозда турските закони. «Правителството само тогава ще да има към нас пълно доверие, когато ние предадемe одного из българските войводи, или Панайота, или Тотя, или дяконът, пишеше Арнаудов на едно лице преди две години. — Аз мисля, че ако дие извършме сичкото това благополучно, то ще да земемe от правителството пари, за да продължим своите занятия (??). Без пари се не може. Когато добиемe пет-шест хиляди лири, то аз и сами ще да дойда в Ромъния и тогава вече да се заловиме за работа.»

Разбира се, че Арнаудов не може да изпълни своите цели, защото по сичкият български свят се не намери такъв подъл предател или такава низка душа, която да стане негов съучастник. Арнаудов искаше пари; той искаше да живее и да живее богато. В онова време му се попадна подръка Гълъб войвода и Арнаудов го предаде. С такава също цел се е съставила в Русчук и оная компания, която носи заглавие «Златев и съдружие». Петраки Златев, Чорапчиев, Сапунов и др. искат да живеят, искат пари, искат самурени кюркове и златни къстеди, следователно тия трябва да употребят и сичките средства за тяхното добивание. Нека гсвори кой що ще, а ние сме твърдо уверени, че както Стоян Пенев, така и Ангел Кънчов са жертва на гореказаните личности. Скоро ще да имаме в ръцете си достатъчно факти, за да обличиме пред светът тия подли и низки души, които нямат ни народност, ни вяра, ни честност, ни човештина. Ангел Кънчов беше преди

една година един от най-близките приятели на г. Чорапчиева; но г. Чорапчиев го принесе жертва за своите егоистически цели.

Свобода, г. II, бр. 39, 11 март 1872.

[НЕКА ГРЪЦКИЯТ КЛИР СЕ ПОКАЕ, ДОРДЕ Е РАНО]

Букурещ, 17 марта

Сичкият свят се е вече убедил, че фанариотското духовенство се е развратило до най-последната степен и че фанариотската йерархия, която се намира днес под управлението на Антима IV, е изгнила до самото си основание, следователно тя трябва или да се поправи, или съвсем да се унищожи; а гръцките вестници са седнали да ни разказват за историческите и каноническите права на великата черкова! А вярват ли самите гърци в тия исторически и канонически права? Вярват ли тия, че вселенската черква, т. е. гръцката цариградска йерархия е свята, непогрешима и целокупна? — Не вярваме.

Самият патриарх се признава вече, че и българският народ има свое право, и ако той днес се отказва още да удовлетвори неговите желания, то се отказва не за това, че българите търсят своето право, а за това, че тия искат сичко, щото им принадлежи.

Ако би българският народ ограничил своите требования само до Балканът, то, по нашето мнение, патриархът отдавна вече би го благословил и с двете ръце; но той иска сичко, щото е българско, следователно гръцката йерархия трябва съвсем да падне и да изгуби своето значение. Руският писател генерал Липранди говори, че възрождението на българският народ ще да убие две политически сили, т. е. турците и гърците, защото на Балканският полуостров не могат да процъфтяват няколко народности. «Югославянското племе е най-голямо, следователно и победата ще да бъде негова», говори той. «Ако искате само Дунавска България, то аз съм готов да удовлетвори желанието ви, но ако поискате още Тра-

кия и Македония, то аз ще да бъда принуден да свикам вселенски събор и да ви прокълна като еретици», говори патриархът, ако и да не вярва в своите собствени думи. Но сичкото това не е за чудо, фанариотската патриархана никога не е била по-честна и по-справедлива; а за чудо са гръцките вестници, които чак сега са вече разбрали, че фанариотското духовенство е било сякога шпионска камера на турското правителство.

Ние сякога можеме да кажем — и никак не би погрешили, — че фанариотският синод, който има чест да се нарича вселенска черкова, е царство на лъжците. Сичките членове на тоя синод лъжат и с думи, и с дело, защото тия говорят не това, щото работят, и работят не това, щото говорят. А може ли да очаква човек полза, безпристрастие и добро от такова едно общество, което и само се признава, че сичко, щото то говори и работи, е лъжа? Цариградската патриаршия отдавна вече е изгубила своето значение; тя отдавна вече не вярва и сама на себе си, не вярва в своята вяра, в своята нравственост, в свсето добро и в своето достойнство; а ако е така, то сичките нейни умствени способности са обърнати само към материалните доходи и секи епископ краде и лъже, без да помисли за последствията, които могат да произлязат от тия лъжи или от тая кражба. Разбира се, че тука не може да бъде ни дума за жива, плодотворна и нравствена деятелност!

Секи гръцки епископ гледа даже и сам на себе си като на лъжец или като на духовен обирач; а в своята деятелност той види само гола комедия и затова сичкото негово честолюбие, както у Августа или у Палмерстона, е обърнато само към това, за да бъде разиграна колкото се може по-добре тая комедия. Секи епископ знае, че сичко, щото той говори, прави и проповяда, няма нищо общо с православието, с черковата, с Христовото учение и с постановленията на вселенските събори, но той не обръща никакво внимание на тия маловажни въпроси, защото неговата най-главна цел е да добие богатство, да тъпче чуждите народности и да разпростиранява панелинизмът, т. е. да тъпче вода. А из сичкото това излиза такова едно заключение, че неверующите защищават Христовата вяра, безбожниците проклинат православните, а най-несправедливите лъжци и духовни крадци приследуват не-

покорните християни, когато тия непокорни християни са единствените люде, които могат да се нарекат днес християни и верующи.

«Ако българите бъдат требователни, казва патриархът, то аз ще да събера вселенски събор и ще да ги прокълна.» — «А по коя причина ще да ги прокълнеш?», питат българите. «По тая причина, че вие искате да земете сичка България, когато аз ви позволявам да земете само половината и да оставите и мене някоя прехрана. Великата черкова е защищала православието, Цариградската патриархана е защищала православното стадо от турците, а патриархът е избран от сичкия православен свят за главен архипастир на сичкото православно стадо», говори патриархът. — «Но българският народ не е видял ст вас никаква полза — а вреда колкото искаш, — следователно той не припознава вашите заслуги и не ще вече вашето добро», отговарят българите. «А ако е така, то аз ще да събера вселенски събор и ще да ви прокълна като еретици», казва патриархът. — «Прави щото щеш», отговарят българите и вървят напред.

Но както и да е, а патриархът е съставил нова смесена комисия, която ще да определи границите на българският екзархат и която ще да бъде малко по-милостива към българският народ. Тая комисия е изработила вече един проект и поднесла го е на Портата, за да иска нейното одобрение. В тоя проект се говори, че българската черковна йерархия не може да бъде одобрена от великата черкова, ако българският народ не приеме тия условия: 1) българската екзархия да се ограничи до Балканът; 2) екзархът да не живее в Цариград, а в Търново, в Русчук или в Преслава (??!); 3) българският народ да бъде обязан да плаща на великата черкова един малък данок; 4) да купува свято миро от патриархът, и 5) да почита патриархът като глава на вселенската черкова. Разбира се, че българският народ няма да приеме тия условия и патриархът ще да бъде принуден пак да проклина, а после да съставлява наново други смесени и примирителни комисии и т. н., и т. н., и «егоже царствия не будетъ конца».¹ А из сичкото това ще да произлязат не твърде утешителни последствия за самата велика чер-

¹ И царството му няма да има край.

кова. Действията на гръцката патриархана бяха известни досега само на малцина, а от днес тия ще да бъдат известни на сичкият свят. Даже и самият български народ, който, ако и да ненавиждаше фанариотското духовенство, имаше досега някакво си почитание и уважение към главата на черковата, но последните действия на Антима IV го поколебаха и унищожиха и това твърде малко уважение. Кой е крив? Разбира се, че не българите.

Ние сме уверени, че ако патриархът продължава и занапред да работи така, както е той работил досега, то великата черкова ще да заприлича на папският престол, който е изгубил вече сяко едно уважение. Даже и гръцките вестници са захванали вече да нападат на цариградският фанариотски синод; а това ни доказва твърде явно, че патриаршеският престол е подкопан под самото основание. Лъжата вече не минува, а лъжовната святост не чини пари! Ето защо ние би посъветовали гръцкият клир да се покае, дорде е рано.

Свобода, г. II, бр. 40, 18 март 1872.

[БОГ Е СТАНАЛ КАПИТАЛ, ЧЕРКВАТА — РУДНИК. . .]

Букурещ, 24 март

Някой си руски богослов г. Воскресенски е поместил в «Неологос» едно дълго послание към българските архиереи, в което се мъчи да им докаже, че тия непременно ще бъдат престъпници (еретици), ако само послушат волята на българският народ, ако съдействуват на неговите бунтовнически желаня и ако вървят по неговата програма. Г. Воскресенски съветова българските архиереи да се помирят с патриархът, защото в противен случай православието ще да падне и великата черкова ще да изгуби своето значение. «Без да излагаме историята на вашият черковен вопрос, говори г. Воскресенски, ние ще да ви забележиме, че вашите оплаквания от гръцкият клир порастоха до чудовищни размери (?); а отстъп-

ките на великата черкова, които тя направи за вашето удовлетворение, престъпиха чрез правата и каноните.» (Какви канони? Какви права?) «Сичко, щото се отстъпва вам днес, се къса от законното ведомство на вселенският патриарх (?!), защото прехвалените ваши стари исторически черковни права са събития неистинни.»

Да ви кажеме право, ние никак не можеме да разбереме за какви «прехвалени права» говори г. Воскресенски. Българите никога не са се хвалили със своите исторически права, защото историята сякога остава нула пред действителността. Българите са народ; а всеки един народ има пълно право да живее по своята воля и да се управлява по своето собствено желание. Кой има право да приписва закони на цял един народ и да го накарва насила да се покорява на едни развалени, подли и низки души, които отдавна вече са продали совестта си и вярата си на турците?

Както сама Росия имала право да се отдели от «вселенският патриарх» и да състави свой синод, такова също право имат и българите. Както ромъните, сърбите и черногорците са имали право да съставят свои йерархии, такова също право имат и българите. Най-после, както самите гърци (Елада) са се отделили от вселенският престол, така също щат да се отделят и българите. А ако русите, ромъните, сърбите и гърците са еретици, то ще бъдем еретици и ние и работата ще бъде свършена.

По-долу г. Воскресенски говори: «Вие не можете да се откажете, че преди четири години вашите требования, каквито и да бяха, получиха приличното си удовлетворение от патриарха Григория. (?) Не можете да се откажете и от това, че и сегашният патриарх Антим се е мъчил дълго време да възстанови мир и съгласие в черковата и че примирението вече беше готово да стане, когато «разузданата българска сган» в Цариград разруши това дело със своите безумни заявления и прснения.»

Дотука г. Воскресенски оплаква само великата черкова; а по-долу той сставя черковата настрана и захваща да оплаква гръцкият народ. «Въодушевен от истинна стеческа ревност към своя народ (черкова и народ! Исторически и канонически права и народност! Православие и гърци!), първосвещенни Антим се надееше да посрещ-

не и във вас (в българските архипастири) същите чувства (?) и да достигне до желаемото помирение.» По мнението на г. Воскресенски българските архипастири трябало да се откажат от своята народност и да помогнат на о. Антима да одере и кожата на българското стадо, защото о. Антим е «въодушевен към своят народ» (към гърците) искрено!

Да се чуди ли човек, или да се мае? Но ние никак не желаеме да обвиняваме г. Воскресенски, защото той повтаря само това, щото са говорили много пъти руските официални и полуофициални вестници, които почти сякога заимствуват своите сведения из руското посолство в Цариград, т. е. от ония дволични личности, за които говори нашият цариградски дописник. В Русия въобще мислят, че нашият черковен вопрос е догматически, че българският народ е намислил да остави православието и да приеме католицизъм или протестантизъм, че ние ще да захванеме да се кръстиме с лявата ръка: с една дума, че ние желаеме да бъдем разколници, каквито са руските скопци и липовани. А ако е така, то г. Воскресенски има пълно право да защитава великата черкова, както би я защищали и ние сами; но българският черковен вопрос не съдържава в себе си нищо каноническо, следователно Еремийният плач на г. Воскресенски не е на своето място.

Ние най-много обвиняваме нашите български вестници, които отдавна вече би трябало да явят на светът какви са българските желания и какви последствия се счакват от българският черковен вопрос. Да се обясниме. Ако българският народ да останеше още няколко десетилетия под управлението на фанариотският полуотурчен клир, то православието би се до такава степен поколебало, щото никаква сила вече не би била в състояние да го одържи на мястото му. Това е факт. Ние би помолили г. Воскресенски да обърне своето внимание към босанските мохамеданци и към българските помаци и да се увери, че великата черкова в последните времена за нищо повече се не е грижила освен за хашите на патриаршеските коне, за кехлибарените чубуци, за червените гащи и за...

И така, българският народ се е решил да защитава своето православие против сяко едно нехристиянско ду-

ховенство; а гръцкият клир защитава цариградската патриаршия, която отдавна вече се е отдалечила от православието и която в последното време е станала турска канцелария, развратна къща и безбожно събрание. На чия страна е правдата? «Може ли човек да уважава онова, щото се продава? Продажното всеки презира! Черковата не може да съществува там, дека я продават като секи беглик!» — казва Григорий Велики. В Цариград разсъждават съвсем другояче. «Ако черковата може да принася добри доходи, то защо да се не ползуваме от нея?» — казват фанариотите.

В нашето нещастно отечество бог е станал капитал, черковата — рудник, вярата — търговия, а калугерската мантия — лихоимство. А в това ли се заключава православието? Това ли е онова християнство, ксето са защищали Иван Златоуст, Василий Велики, Григорий Богослов и Тертулиан? Днешното цариградско православие няма нищо общо даже с онова православие, ксето проповяда г. Воскресенски в Русия. Девизата на гръцкото духовенство е следующата: «Вие можете да обирате светът така също, както го обират и последните кокошари; но по-напред да се потрудите да сблечете по една черна мантия и да земете по един кръст в ръката си, защото другояче вашата кражба не може да бъде законна и вие твърде лесно можете да бъдете затвсрени и наказани. Камилавката само може да ви отбрани от правосъдието; а мантилията — да скрие вашите прегрешения.»

Но преди да свършиме, ние трябва да кажем, че г. Воскресенски или не познава българският народ, или е луд, или е пиян, защото секи един човек, който има в главата си здрав мозък, никога не би се решил да нарече няколко хиляди православни християни «сган» и пр. Повтаряме, ако българите са «сган» за това, че желаят да се отделят от фанариотските развратници и да съставят своя чиста, непорочна и православна йерархия, то и ние би имали право да наречем «сган» и русите, и сърбите, и самите еладски гърци. Но ние никак не мислиме, че гореказаното писмо е писал русин, защото в такъв случай ние би изменили своите понятия за руското духовенство, ксето днес стои на челото на православието.

[БЪЛГАРИТЕ И ГЪРЦИТЕ СА ОБЯЗАНИ ДА СИ ПОДАДАТ БРАТСКА РЪКА]

Букурещ, 31 март

«Нашият екзарх се избра, призна се от правителството, отиде в Цариград и посрещна се тържествено от народът, следователно и нашият черковен въпрос е вече решен», гсвоят нашите български патристи и радват се. — Нашият черковен въпрос не е още решен — отговаряме ние, — той днес само захваща да се решава. Ние можеме да кажем, че той трънлив въпрос е решен окончателно само тогава, когато се определят границите на българската екзархия, когато се приеме и одобри уставът от правителството, когато се уважат просбите на сичките български общини, които населяват не само Восточна, Западна и Северна България, а и Тесалия, Епир и Албания; с една дума, той въпрос ще бъде решен само тогава, когато бъде задоволен всеки един българин и когато той престане вече да говори за своите черковни работи.

А кога ще да настане онова щастливо време и ще ли то да настане някога? Сичкото това зависи от гърците и българите — от тяхното безпристрастие, от тяхното споразумение и от тяхното благоразумие. Днес гърците твърде добре вече разбират, че е тежко да се борят против такъв силен неприятел, какъвто е българският народ; тия вече разбират, че мечтанията и надеждите за бъдещата Византийска империя не могат да се осъществят; разбират така също и това, че тяхната собствена полза изиска да се унищожат българо-гръцките несъгласия и да се помисли за бъдещето и на двата народа. А ако е така, то тия трябва да положат оружието си пред българската воля, да оставят настрана фанариото-калугерските съвети и да подадат наново ръката си на българският народ като християни и като умни и честни граждани. Ако гръцкият народ постъпи другояче, то ние от днес му предсказваме, че неговото бъдеще ще бъде незавидно и че той ще да стане за смях на благоразумните люде.

Нашето критическо положение въобще изисква, щото сичките християни, които населяват Балканският полу-

остров, да бъдат съединени и дружелюбни; а ако е така, то гърците, които са най-малки и най-слаби, трябва гай-напред да оставят настрана и патриархът, и неговите доброжелания и да се споразумеят с другите християни, а най-повече с ненавистните им южни славяни, без които тия (гърците) са положителна нула. Южните славяни могат и без гърците, но гърците не могат нито без славяните, нито без ромъните. Това е факт, който не ще никакви доказателства. А колкото повече гръцките фанатици упорствуват и интригуват против славянството, толкова повече се разгаря и онази разрушителна ненавист, която ще да погребее не българите, а самите гърци. Решението на българският черковен въпрос решава и съдбата на българската народност, а тая народност е голяма и има достатъчно сили да се бори и със ситните, и с едрите свои неприятели, които би били противни на нейните решителни стремления. От друга страна, българите трябва да забравят за миналото, т. е. тия трябва да простят великодушно прегрешенията на гръко-фанариотите, да се сближат пак с честните и безпристрастните гърци и да залегнат за общото добро на сичкото «християнско население на Балканският полуостров».

Но сичкото това, както казахме и по-горе, ще да бъде само тогава, когато се даде секому своето, т. е. когато българите добият своите права и в Тесалия, и в Епир, и в Албания. Само там може да съществува братство, дека съществува споразумение и безпристрастие; само ония лица могат да бъдат братия, които са равни между себе си, които са ортаци и които имат еднакви права и еднакви капитали. Между слугата и господарят не може да бъде никакво братско споразумение, никакво едно-целно стремление и никакво обединение. Ние сме уверени, че българите тутакси ще да подадат своята честна и безпристрастна ръка на гърците, щом последните се откажат от своите празни мечтания и щом изрекат следущите думи: «Сякому да се даде своето; а сичко да бъде общо, т. е. частното да бъде частно, общото — общо и братското — братско.» В сегашното време 14 милиона славяно-ромъни, следователно и християни, се стремят към една обща цел и вървят по един път, защото са се уверили вече, че само тоя път ще да ги доведе до тях-

ното общо добро и само той ще да обезпечи и славянските, и ромънската народности.

Гърците, ако само желаят да достигнат до по-добро положение и да бъдат свободни граждани, трябва да се съединят с нази и да гонят същата цел, защото в противен случай тия ще бъдат обиколени от сичките страни с неприятели; а тия неприятели са дотолкова силни, щото гръцката народност може твърде лесно да изчезне и съвсем да се изгуби от светът.

В днешните времена, когато в Европа се съставляват господарства от 50 и 70 милиона, сяка една малка народност трябва или да се покори на някоя чужда сила и да се откаже от своето историческо съществуване, или да се съедини с друга някоя народност на най-либералните начала (както е съединена Швейцария и Америка) и да състави с нея отбранителна федерация. На Балканският полуостров живеят днес 16 милиона жители, из които единът милион са турци; а другите петнайсет са славяни, ромъни, гърци и арнаути.

Днес сичкият свят се е вече убедил, че турската империя е готова да падне и да повлече след себе си и Австро-Унгария. Това изповядат даже турските и австрийските приятели. И така, единът милион, т. е. нашите днешни господари, ще да престанат да съществуват, а 15-те милиона щат да се намерат в някакво си неопределено и незавидно положение — и трябва: или да се покорят на друга някоя сила, или да се съединят между себе си и да помислят за своето спасение.

А нашето общо спасение се заключава само в Дунавската федерация, т. е. в онова наше братско споразумение, което ще да даде секиму онова, щото му принадлежи.

Сяка една народност трябва да състави свое частно управление, а сичките управления да се подчинят на общият парламент или на една върховна власт. «Но чия ще да бъде тая върховна власт?» — ще да ни попитат мнозина. — Ничия, обща, наша, отговаряме ние. Тая висша власт ще да бъде съставена из сичките народности, които населяват Балканският полуостров, а върховният владетел ще да бъде онзи, който заслужи това първенство, т. е. който извърши великото предприятие, което се нарича «решение на восточният въпрос». Повтаряме,

гърците и българите са обязани да подадат един другиму братска ръка, защото времето се вече приближава.

Но ние казахме, че между гърците и българите не може да бъде споразумение дотсгава, дорде се не свърши българският черковен въпрос; казахме така също и това, че тоя въпрос не само че не е още решен скончателно, но че сега едвам се захваща неговото решение. Тсва е така, но началото е вече положено, а гърците трябва да се земат за ум, дорде не е късно.

Свобода, г. II, бр. 42, 1 април 1872.

[КАКВА ДА БЪДЕ БЪДЕЩАТА БАЛКАНСКА КОНФЕДЕРАЦИЯ?]

Букурещ, 7 априлия

Восточният въпрос е вече решен и християнските поданици на В. порта ще да приемат свсето райско блаженство из собствените ръце на н. в. султанът. Ако би някой християнин пожелал да знае кому е той обязан за своето бъдъще блаженство, то ние го советуваме да поблагодари г. Валияна, т. е. редакцията на ромъно-французкият вестник «*Alianța Latino-Rusă*». Г. Валияно е поместил в своят вестник един такъв прсект, който е в състояние да отвори слепите очи на сичка Европа и да докаже на светът, че восточният въпрос може да се реши в една минута. По мнението на тоя вестник тоя нещастен въпрос трябва да се реши така: Европейска Турция ще бъде разделена на три губернии и сяка губерния ще да има свое министерство и свсе вътрешно управление; с една дума, Турция ще бъде Австрия, а българите и гърците ще да съставят свои Венгрии. България, Бссна и Херцеговина ще да съставят едно цяло, а Тракия, Македония, Епир, Тесалия, Албания и гръцките сстрови (следователно и Гърция) — друго цяло.

Ние от сичкото си сърце одсбряваме тоя многоважен прсект, но иска ни се да направиме няколко свои забележки, за да покажеме на авторинът му, че даже и най-великите политици са обязани да знаят колко-годе

землеописанието и етнографията, защото без чувал се не ходи на воденица.

Най-напред трябва да кажем, че този пресект е писан от някой грък, който и до днес мечтае за аргонавтските походи, а после вече да забележим, че този велики мъж не познава ни географическото положение на турската империя, ни духовете на християнските народности, ни целите и стремленията на южните славяни, ни своето собствено положение. А из сичкото това ние си съставяваме такова едно заключение, че днешният романо-руски орган не само че не познава славянските племена, но не познава и романските, които тъй представлява и защитава. Ако този вестник да би познавал сам себе си, то би трябвало да знае, че Босна и Херцеговина съставляват част от Сърбия, а Тракия и Македония съставляват част от България. Колкото за Албания, то ние ще да кажем, че и арнаутите имат такова също право да живеят самостоятелно, каквото и гърците, ромъните, сърбите и българите. Секи вече знае, че на Балканският полуостров само дотогава може да се въдвори мир и тишина, когато се строят чужеземните вериги и когато се даде секиму своето. Ние не сме ромъни, но справедливостта ни заставлява да кажем, че восточни Банат, Ердел и Трансилвания рано или късно щат да се присъединят с Ромъния, защото днешният ромъно-маджарски дуализъм е такава една утопия, която не е в състояние да удовлетвори и двете народности в едно и също време. А в каквито отношения се намира Ромъния към Ердел и Трансилвания, в такива също отношения се намира и България към Тракия и Македония, а Сърбия — към Босна, Херцеговина, Банат, Срем, Бачка и др. Сяко едно господарство, което е нанизано из всевъзможни дрипелчета, не може да съществува дълго време, а политическите пресеки са безсилни пред народната воля.

Ако в Турция днес не съществува никакъв ред, то това произхожда не от туй, защото самите турци са неспособни за какво сериозно дело, а защото империята е съставена от всевъзможни народности, които са много по-способни от своите завоеватели. Ние видиме, че дуализмът е невъзможен в Австрия, а в Турция той би бил твърде смешен. Турчинът е роден само за агалък, следо-

вателно той трябва да бъде или ага, или съвсем да не съществува.

И така, проектът, за когото говорихме по-горе, е само една празна фантазия, която няма никакво основание. По нашето последно убеждение, християнските поданици на В. порта трябва да потърсят своето спасение на такова едно място, което би било по-сигурно и по-благонадеждно за техните цели, отколкото в дуалистическите проекти. Ние мислим да разделим турската империя (следователно и маджарското кралевство) така: България, Тракия и Македония ще да съставят едно цяло, а Сърбия, Босна, Херцеговина, Кроация, Черна гора, Стара Сърбия, Банат, Срем, Бачка и пр. ще да съставят друго цяло; Ромъния ще да добие Ердел, Трансилвания, и восточни Банат, Гърция ще да земе Тесалия, Епир, островите и част от Мала Азия, Албания ще да бъде независима, а Цариград ще да бъде свободен град. Трябва да забележим и това, че сичките тия народи и народности трябва да съставят едно цяло тяло, т. е. една тясна конфедерация, в противен случай сичките наши мечти и желания няма да принесат никакви утешителни резултати. Ще да забележим и това, че тая наша идея разделяват и австрийските ромъни.

*

Приближава се онова време, приближава онзи час. «Панчевац» говори: «Из Сърбия пристигат до нас такива гласове, които са сериозни и громадни и които са в състояние да зарадват секи един сърбин. Между Сърбия и Турция войната е вече неизбежна. Сръбското правителство иска Малки Зворник и приготвява се, ако бъде нужда, да го земе и с военна сила. Сърбия има неоспоримо право да търси Малки Зворник; тя иска това свое право миролюбиво, но Турция няма желание да удовлетвори сръбските требования, а в такъв случай Сърбия трябва да употреби физическа сила. Турция види твърде добре, че Сърбия се не шегува и захванала е вече да се въоружава. Турската войска се събира на сръбските граници.» Белградските вестници говорят, че около сръбската граница се събират войски от сичките страни. «Сърбия се не бои от турските заплашвания, говори един от тия вестници. — Който ни

хвърли ръкавицата си, то ние ще да му отговорим с топът.» И така, времето се приближава. От друга страна, Черна гора е заняла пушката си и чака оная минута, в която ще бъде казано: «Христос воскрес!»

Свобода, г. II, бр. 43, 8 април 1872.

ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРАВИТЕЛСТВА И ПЕЧАТ ЗА БЪЛГАРСКИЯ ЧЕРКОВЕН ВЪПРОС

Букурещ, 14 априлия

Немският вестник «Allgemeine Zeitung» е открил една важна истина, за която никой из нас не е ни помислил досега. Тоя вестник ни явява, че българският черковен вопрос е решен, че българите добиват своите права, че българският народ излиза на историческа сцена и пр., и пр.; но в това също време тоя вестник ни разказва, че българският черковен вопрос не е черковен, че той даже не е нито български. «Българското черковно движение е панславистическо, говори гореказаният вестник. — То няма в себе си нищо догматическо. . .» По мнението на Западна Европа българският черковен вопрос трябало да добие догматически характер, защото французките лазаристи отдавна вече работили по България, но русите били по майстори и излъгали и гърците, и европейците. «Тоя вопрос е оная могъществена сила, която ще да осъществи българските идеи», т. е. която ще да основе «славянобалканско господарство» на Балканският полуостров; с други думи, която ще да основе руска стража (военна граница) по бреговете на Дунавът. «По тая причина, продължава всезнающий вестник, българският черковен вопрос добива твърде важно значение. И наистина, тоя вопрос не е само празна фантазия! Ония същи сили, които из своите потаени места са се старали да доведат тоя вопрос до днешната точка, очакват с нетърпение оная минута, която ще да им позволи да употребят това движение за своите известни вече великодържавни цели. . .»

Но преди да продължиме своята статия, ние трябва да кажем, че из устата на гореказаният вестник говори не

немец, а грък, който живее в Смирна и който е редовен дописник на аугсбургският вестник. Сичкото това ни разказва самата редакция. По-надолу авторът на гореказаната статия говори, че българското движение е свършено естествено, свършено справедливо и свършено основателно; но в това също време той съветова Западна Европа да го унищожи, защото в противен случай Русия ще да изпълни своите желания и тогава? . . . Българите трябало да бъдат благодарни на фанариотите, защото ако да не били на светът фанариотите, то мохамеданството отдавна вече щяло да погълне сичкият български народ и национално, и религиозно. Но най-смешно в тая статия е това, че, по мнението на авторът ѝ, Франция била изгубила вече своите интереси на Восток, защото нейните агенти лазаристи после решението на българският черковен вопрос са претърпели голямо поражение от православните руски агенти. Разбира се, че подобни мнения могат да разказват само децата и лудите.

Секи вече знае, че Наполеоновите интриги на Восток са имали съвсем други характер. Лазаристите се изпроваждаха в Турция не да кръщават турците и да проповядват какво и да е християнско учение, а да сеят раздори между християнските народности, да правят интриги и да възхваляват Наполеона III. Наполеон III угнетяваше народът и хвалеше му се със своята вънкашна политика и със своите всемирни победи, които съществуваша само в неговата собствена глава. В продължение на $\frac{1}{4}$ столетие лазаристите са добили в Турция пет ученика, които са станали униати или католици не по убеждение, а из политически цели.

След аугсбургският вестник върви маджарско-еврейският орган «Pester Lloyd». Тоя безсовестен и продаден вестник ни разказва, че в българският черковен вопрос — който едно време играл черковна роля — са се показали вече политически цели и завоевателни стремления. Тая ръка, която привождала в движение българските дела, била Русия. «Най-напред, говори еврейският орган, Русия ни се явяваше свършено невинна и безучастна в това дело, но това беше само грубо лицемерие. Днес нейната хитра политика излезе вече на видело. Русия ни разказваше, че тя приема само примирителна роля между двете враждебни народности, т. е. между

гърците и българите.» Но маджарската дипломация била твърде дълбока: «Пестер лойд» отдавна вече открил руските цели и още преди няколко години свалил панславистическото було на петербургския кабинет.

Но слушайте, слушайте! Маджарският вестник многозначително ни разказва, че за Русия е много по-полезно и по-приятно *status quo ante*,¹ т. е. да преобладаят фанариотите, защото българският народ не само че иска да добие своя независима йерархия, но и да обезпечи колкото се може по-скоро своята политическа свобода. «Българите въстават само против ония гръцки предводители, които в същото време са и руски агенти, т. е. агенти на панславизмът; а тия агенти са се мъчили досега да удържат под своята власт само ония българи, които са враждебни на сичко, щото е руско (*dem Russenthum*).»

Който прочете сичките тия идиотически предположения, то трябва да се убеди, че здравият разум отдавна вече е изветрял в Пеща и че еврейските редактори на маджарските органи пишат своите уводни членове насъне. Който е следил за развитието на нашият черковен вопрос, той трябва да се съгласи, че русите (освен няколко частни личности, освен няколко онемчени умове или да кажем по-правилно, освен няколко орусени немци) са били безпристрастни в нашият черковен вопрос и че това руско-православно безпристрастие е било не твърде полезно за самите руски интереси. Секи вече знае, че Русия много пъти е съветовала патриархът да удовлетвори българският народ, доколкото е възможно, а от друга страна, тя сякога е защищала великата черкова и патриаршеското достойнство. А из сичкото това се види, че Русия се е старала само да удържи какъв-годе ред в православния свят и малко е брала грижа за панславистическите стремления на московските патриоти. Русия е захванала само в последните двацет години да говори и да мисли за славянските племена. Маджарите, следователно и «Пестер лойд», твърде добре помнят 1848 година; тям е най-добре позната старата руска политика, а тая политика съществува и до днес. Ако Русия да би била малко по-пристрастна (т. е. ако би тя била малко по-славянска, по-справедлива, по-човеколюбива и по-бра-

толюбива), то «Пестер лойд» не би кукурикал до днес по чуждите бунища!

Повтаряме, ако Русия да би била малко по-пристрастна и малко по-славянолюбива, то Фенер би запустял твърде отдавна; а турците и маджарите би разбрали, че «ако не са способни да владеят, то трябва да ги владеят».

Но да поговорим по-откровено. Обязаността на Русия е да бъде по-пристрастна към южните и към западните славяни и да им помага и нравствено, и материално против дълговечните им неприятели, които са забили и совесть, и човеколюбие, и справедливост и които се провикат из Пеща и Цариград, че сичкият свят е лошав, лицемерен и подъл освен турците и маджарите. Ако Франция е имала право да помага на италианците и на поляците, то Русия има хилядо пъти повече право да помага на южните и западните славяни. Но «Пестер лойд» е твърде уплашен от славянските движения; а тоя еврейски страх го принуждава да търси руските агенти по Фенер и да им предлага законен брак.

В «Моск. ведом.» пишат из Цариград следующето: «Новият представител на Австро-Унгария граф Людолф, се старае да привлече на своята страна и турците, и славяните, и гърците. Преди малко време той посетил патриархът и обещал му се да поддържа фанариотите против българите.»

От друга страна, самият «Пестер лойд» ни разказва следующето: «Австро-Унгария трябва да работи на Восток по-умно и по-енергически. За Гърция е много по-полезно да стъпи под покровителството на Англия и на Венгро-Австрия. . . Нашият представител в Атина изпълнява своите обязанности. . .» След «Пестер лойд» върви «*Independance Hellénique*»; но тоя вестник е до такава степен гнуснав, щото ние се боиме да не намачкаме ръцете си и оставяме го настрана.

Свобода, г. II, бр. 44, 15 април 1872.

¹ Предишното положение.

[ПРЕОБРАЗЕТЕ ТУРСКАТА ИМПЕРИЯ!]

Букурещ, 21 априлия

Секиму е вече омръзнал нашият черковен вопрос; секи вече захваща да се уверява, че даже и най-безпристрастното и най-праведното негово решение не е в състояние да удовлетвори народните требования; най-после, секи е захванал вече да мисли, че главното българско нещастие произлиза не от гръцкото духовенство и не от Фенер, а от Високата порта и от турските неспособности. В продължението на петстотин години турците са управляли Европейска Турция, но и до днес нито един път не са показали каквато и да е господарствено-административна способност. Захванете от баба-алието и дойдете до провинциалната полиция — насякъде неред, насякъде хаос, насякъде кражби, несправедливости, религиозен фанатизъм, глупост и азиатско лицемерие! Но преди да продължим своята статия, ние трябва да кажем, че Турция не е господарство, не е държава, а военни лагер, в когото сичко се мери със сабя и нож и с «победителска гордост». Но сичкото това другояче не е можало и да бъде.

В Мала Азия се появило едно скитническо турско племе под предводителството на Ертогрула и на неговият син Османа, основало там военни лагер и захванало да разширява своите владения. Най-напред това племе покорило иконийските султани, а после захванало да грози и на Византийската империя. Третият господар на това племе съставил еничерската войска, която добила твърде скоро голяма сила, и захванал да изгонва гърците из Мала Азия. В 1358 г. неговият син Сюлиман преминал през Гелеспонт, превзел Галиполи и отворил си път към Европа. Когато станало сичкото това, то турското влияние захванало скоро да се разпространява. Тракия, Македония, България и Сърбия били покорени. Маджарският крал Сигизмунд бил разбиен от Баязита при Никопол. Южна Гърция и сичките страни, които се намирали и по двата бряга на Дунавът, се покорили и падението на Цариград би било неизбежно, ако в това време да не би се случило едно важно събитие. На Баязита нападнал монголският хан Тамерлан, разбил го и земал го в плен.

Синът на Баязита, Мохамед I, не предприимал никакви военни походи, защото господарството му се люляло. При Амурата II турците завладели евксинският бряг, превзели с голямо кръвопролитие крепостите при Коринтският пролив и влезли в Пелопонес. В 1451 г. турски султан станал Мохамед II. Още от първата минута на своето царствование той обърнал сичките свои сили на това, за да земе Цариград.

Византийските развратни и изнежени деспоти отдавна вече очаквали невиканите гости, но не надеяли се нито на своите собствени сили, нито на силите на своите поданици. Византийската империя била съставена от различни народности, които най-много ненавиждали своите развратни и лукави господари и старали се да свалят от шииите си най-безсовестният и най-унизителният ярем. Когато Византия разбрала, че нейната вътрешна сила е нищожна, то обърнала своите очи към Запад и поискала от папата военна помощ. Византийските императори били готови даже да оставят своето православие и да приемат католическа вяра. По тая причина бил изпроводен в Рим калугерин Варлаам, който дошел при папа Бенедикта XII и предложил му да съединят гръцката черкова с латинската. Византия искала да промени православията за армията на франгите. Когато опасността захванала да се увеличава, то Йоан Палеолог I поискал да се срещне с папа Урбана V. Най-напред православният император признал първенството на папата, после се очистил от православната ерес, т. е. признал се, че Свети дух произхожда и от отца, и от сина, и тогава вече бил изведен пред папата в черковата «Св. Петър». На гръцкият калугерин било позволено, после тройствено поклонение, да целуне кракът на св. отец и да води за юздата мулето му. Но и сичкото това унижение не могло да принесе никаква полза, защото папите в онова време изгубили вече своето всемогъщество, което тия имали в светът по-напред. После 30 години синът на Палеолога, Емануил, постъпил другояче. Той отишъл в Париж и Лондон сам и помолил западните господари да му дойдат на помощ, но получил от тях само едно съжаление и никаква помощ. На Костанският събор дошли и византийски посланици, но върнали се назад без никакъв успех. В 1438 г. Йоан Палеолог II отишъл в Италия и восточната черкова била

съединена със западната в катедралният събор във Флоренция. В 1438 г. на 6 юлия римският кардинал и гръцкият архиепископ се прегърнали посред черковата пред сичкият народ. Те Деум било изпеяно на гръцки език, службата станала на латински, а символът на вярата бил прочетен с *Filioque*. И така, приемникът на Константин Велики се отказал от своята религия и пак не получил никаква помощ!

Най-после последният час на Византия ударил. Мохамед II, както разказват, бил твърде образован човек и можал да говори свободно на пет чужди езици. Разказват още, че тоя султан бил атеист и смеял се над своята религия. Мохамед се решил да покори Цариград. В онова време византийските императори били до такава степен развратни и неспособни тирани, щото народът желал да види по-скоро турската чалма и да се избави от своите собствени деспоти. В 1453 г. Цариград паднал и Балканският полуостров бил наречен «Османска империя». Историците ни разказват, че сичкото пространство от Цариград и до Виена било обляно с кръв, че сяка жива душа трябало да падне на земята и да се търкаля по калта пред краката на падишахът, че сичко трябало да стане пепел и да се развее по полето пред светлите очи на азиатският деспот; с една дума, османовата сабля трябало да стане закон, справедливост, наказание и правосъдие. Агата, т. е. завладателят, станал неограничен деспот, а раята, т. е. покорените, били осъдени на всякакви мъки и на страшни страдания.

От 1453 и до 1872 г. са преминали повече от четири столетия; но турчинът си е останал и до днес турчин. Хатихумаюнците, хатишерифите, гулханетата, ферманите и другите, написани на хартия, приказания и добри намерения са били само едни сладки думи, които никога не са имали ни най-малка важност. В Турция закон не може да съществува за това, защото секи един закон ограничава властта на владетелите; а султанът е брат на слънцето и син на месечината, следователно той е непогрешим и не търпи никакви противоречия. Ние мислиме, че преди да преобразите турското правителство, вие сте длъжни да преобразите самият турски народ; а това е съвсем невъзможно. А в една държава, в която не съществува

закон и народна воля, то в нея не може да бъде и никакъв ред.

Ето защо ние отсега вече можем да обявим на сичкият свят, че и нашата черковна йерархия ще да бъде наредена в такава съща форма, с каквато се ползува патриарханата и каквато има и нашето политическо правителство. А ако е така, то ние и от тая йерархия не очакваме никакво добро. Нашата йерархия ще бъде само част от фанариотската патриархана, а фанариотската патриархана е лявата ръка на най-безчовечното и на най-варварското правителство. Ние няма да погрешиме, ако кажем, че оная съща сила, която е угнетала народът ни във времената на фанариотите, ще да продължава и отсега своите занаятия, само под други вид.

И така, тука се не изменява нищо повече освен формата. Преобразете по-напред турската империя, а после вече вървете напред. Може ли се?

Свобода, г. II, бр. 45, 22 април 1872.

[БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД ОТЪРСИ ВЕЧЕ ОТ ДРЕХАТА СИ ФАНАРИОТСКИТЕ НЕЧИСТОТИИ]

Букурещ, 28 априлия

Пак за черковният вопрос. Сичкият православен свят ни разказваше преди няколко години, че българският народ има пълно право да търси своята черковна независимост, а когато ние захванахме да се борим за своите свещени права, то тоя същи православни свят ни обяви, че великата черкова трябва да уварди своите многовечни права и своето първоначално значение.

Един из най-горещите български защитници в 1860 година беше руският вестник «Московские ведомости», който се издаваше, както и днес, от г. г. Каткова и Леонтиева. Статиите на Х. Даскалова против гръцкото духовенство бяха така също поместени в «Русский вестник», който се редактируваше от истите редактори. А днес? —

Днес времената се вече измениха и г. г. Катков и Леонтиев обърнаха знамената си и станаха «зело православни». «Цариградският патриарх трябва да уварди своето «всемирно» значение», говорят «Моск. ведомости»; но не явяват ни какви средства трябва да се употребят, за да се уварди това значение. От друга страна, сръбският вестник «Видовдан» ни уверява, че между българите и патриарханата може да произлезе спогодение и братска любов, ако само и едните, и другите отстъпят по нещо, т. е. ако българите добият своите права и ако гръцкият патриарх бъде удовлетворен.

Ние дълго време мислехме дали е възможно сичкото това, и най-после си съставихме следующата програма. Първо, на българският народ трябва да се дадат такива права, с каквито се ползват русите, сърбите, ромъните и гърците; второ, българският народ трябва да добие съвсем независимо черковно управление; трето, сяка една епархия, която е населена с българи и която изяви съгласие, да се съедини с българската екзархия и да се подчини на българският синод. «Но ако е така, то вселенският патриарх ще да управлява само Фенер и островите, защото българското население сякога ще да има вишегласието», ще да ни отговорят някои наши приятели. «Разбира се, че това е така — другояче то не може и да бъде», отговаряме ние. — «А може ли гръцкият патриарх да бъде задоволен, когато българите желаят да влязат даже и в Цариград?» — ще да попитате вие. Слушайте. Вселенската черкова е изгубила своята цялост още тогава, когато били разделени двете черкови, т. е. когато западната черкова се отделила от православната; а когато турците влезли в Цариград и когато вселенските патриархи захванали да купуват своето патриаршеско достойнство като беглик от Високата порта, то и самият патриарх изгубил вече своето велико значение, и думата «вселенски» останало само празна титла. Русите, сърбите, ромъните и елините се отделили и съставили свой синод и свое независимо черковно управление, а вселенският патриарх останал главен началник само над българите, над цънцарите и над арнаутите. А ако е така, то кой смее да ни разказва за целостта на великата черкова и за достойнството на вселенският патриарх?

Ние искаме не да унищожиме значението на великата

черкова и на вселенският патриарх, а да възкръсиме патриаршеското достойнство и да върнеме на великата черкова нейната първоначална святост. А сичкото това може да бъде само така. Както казахме по-горе, българите трябва да съставят свой независим синод и свое черковно независимо управление, а арнаутите и босанците свои.

Когато бъде извършено сичкото това, то сичките православни християни са длъжни да се съберат в Цариград и да си изберат вселенски патриарх, който ще да бъде глава на сичките православни черкови и на сичките синоди. Турското правителство няма никакво право да се меша при избирането на патриархът. Вселенският патриарх трябва да се обдържава от сичкото православно стадо, т. е. секи един синод трябва да жертвува известна сума пари за великата черкова. Разбира се, че патриархът ще да се избира по вишегласие и ще да се обдържава така, щото по-големите синоди да жертвоват повече, а по-малките — по-малко. Россия е обязана да жертвова най-много, защото руската йерархия е съставена от 65 милиона православни.

Ние мислим, че само с такъв начин великата черкова ще да остане и занаяпред велика черкова, а патриархът — наместник на св. апостола Павла. Освен това, когато сичкият православен свят приеме участие в делата на великата черкова, то патриаршеското достойнство добива по-голяма сила и по-християнски характер. Ако великата черкова е свята за сичките православни християни, то сичките християни са длъжни и да я поддържат, и да се стараят за нейното благосъстояние. Общото нещо трябва да се поддържава от сичкото общество, защото другояче то не може ни да съществува.

Българският народ е обязан да храни своите аги и да търпи най-несправедливите притеснения, следователно той не е в състояние да храни и цариградският синод. А секиму е вече известно, че на тоя синод трябва твърде много, защото той е длъжен да нахрани и везиринът, и диванът, и своите собствени фамилии, които населяват почти цял Фенер. Това е вярно. Ако българският народ се отказва днес от патриархът, то се отказва само и само за това, за да улучи своето материално положение и да воведо какъв-годе ред в своето черковно управление.

Секиму е вече известно какви злоупотребления стават

по България и на какви хора се даваха досега архиерейските длъжности! Както патриаршеското, така и епископските достойнства се продаваха и продават се на мезат; а сичкото това е противно на християнското учение и унижава самата вселенска черква. И така, за ползата на самата черква, за ползата на православиято, за ползата на патриархът и за ползата на православното стадо българите трябва да добият независима йерархия, а сичкият православен свят да се погрижи за обезпечението на вселенският патриарх. Наместо да събираме вселенски събори и да проклинаме българският народ, ние би хлядо пъти по-добре направили, ако го съберехме съвсем за други цели. Тоя синод е длъжен да преобрази фанариотският клир, да очисти черковата от турко-фанариотските нечистоти, да въведе ред в управлението на великата черква и да осветли патриаршеското име, което е окаляно още преди 450 години. Ето каква е обаяността на сичките православни християни. Българският народ отърси вече от дрехата си фанариотските нечистоти и никаква сила не е в състояние да върне назад старото. Сяко едно притеснение ще да принесе вреда на самата патриаршия.

Свобода, г. II, бр. 46, 29 април 1872.

[ДА НЕ ОБРЪЩАМЕ ВНИМАНИЕ НА НИКАКВИ ЗАЕШКИ ТУПУРДИИ!]

Букурещ, 5 май

Патриархът желае да събере вселенски събор и да прокълне българският народ, защото тоя народ се отказва да храни сякакви харамоедци, които не само че му не принасят никаква полза, а причиняват му положителна вреда. А има ли цариградският патриарх право да събира вселенски събори и да проклина един народ, който изпълнява буквално правилата на седемте вселенски събори и който е увардил своето православие в неговата първоначална чистота? Освен това ние би желали да знаем, кои синоди и кои народности щат да приемат участие на тоя събор? Росия няма право да участвува, защото тя отдавна вече е направила това, щото правят днес българите; Сърбия няма право да осъжда другото, защото тя

е длъжна да осъди по-напред себе си; Ромъния няма право да се меси в нашите черковни дела, защото и ние не сме се мешали в нейните преди десетина години; Гърция няма право да ни препречва път, защото тя и сама се е отказала от върховното управление на патриархът и от благодеянието на неговият хайдушки клир; най-последно, и тримата азиато-африкански патриархи нямат право да участвуват на вселенският събор, защото и тия са такива също несправедливи злодейци, какъвто е и техният цариградски брат. А когато е така, то ние имаме пълно право да продължаваме своето дело и да не обръщаме внимание на никакви заешки тупурдии. Ние не сме нито еретици, нито отстъпници, следователно на нас не действуват никакви заплашвания.

Ако един из нас да би имал право да свика вселенски събор, то това право, без никакво съмнение би принадлежало нам, а не на патриархът. Ако вселенският патриарх събере вселенски събор, то на тоя събор би се разглеждали такива вопросы, които би размесили даже и Пия IX. — Аз искам да прокълна българският народ, би казал патриархът. «А по каква причина ти искаш да го прокълнеш?» — би попитал светът. — Защото тоя народ изгони епископите ми и прекрати доходите ми. «А още защо?» — Защото ние искахме да огърчиме българските варвари, а тия варвари се пробудиха навреме и удариха ни по носът. «За такива маловажни вопросы вие нямате право нито да проклинате, нито да осъждавате, нито да събирате вселенски събори», би отговорил светът и фанариотският патриарх би отстъпил назад. Съвсем противното би се случило, ако българите да събереха вселенски събор и ако да поищеха сметка от патриархата за нейните петстотингодишни действия. Най-голямата сила, която се намира днес в българските ръце, е самото избирание на патриархът.

Секи вече знае, че престолът на апостола Павла се продава като беглик от Високата порта, а това е противно на вселенските събори и на черковните правила. Секи новоизбран патриарх трябва да внесе известна сума и в султанският, и във везирският, и в шех-юл-ислямският дворец; той трябва да хариже по нещо и на султанският хarem, и на евнухите, и на слугите. Сичкото това отдавна вече е станало систематически беглик и историческо явление.

След време ние се надееме да разгледаме тоя въпрос от самото му начало, а сега да продължиме своето обозрение. Друга сила, която имаме в ръцете си, е тая, че фанариотският патриарх се е избирал в последните 450 години незаконно. Секи вече знае, че избирането става само за очи и че в. везирин има пълна власт да избира оногова, когото и да пожелае, т. е. оногова, който даде повече и който обещае още повече. Сичкото това са факти. Освения два факта българският народ може да изнесе пред светът и много още други злоупотребления, които са до такава степен страшни и гнусни, щото могат да зачудят сичкият свят. Кой не знае какви харемлъци, какви чубукции и какви олани имаха фанариотските епископи? Кой не знае какви гнусотии правеха по българските градове владишките дякони? Кой не знае какви злоупотребления правеха владишките хора по селата? Кой не знае какви попове се опопваха по селата и по малките градища? Кой не знае какви шпионлъци и какви интриги правеха фанариотите пред турското правителство? Кой не знае фанатическата метода на фанариотите да се газии и да се безчести сичко, щото не е гръцко и щото се не кланя на гръцките лудории? Най-после, кой не помни с какъв фанатизъм и с какво ожесточение тия цънциари и капсамуни унищожаваша южнославянските паметници и въобще славянските книги?

Сичкото това ни дава пълно право да кажеме, че гръцкото духовенство е било сякога по-лошаво и от монголските варвари. А това духовенство иска днес да събере вселенски събор и да прокълне онзи народ, който е милиони пъти по-честен, по-христолюбив, по-нравствен и по-православен! Нека говори кой що ще, а ние ще да кажеме, че ако патриархът изпълни своите заплашвания, то той ще да изгуби своето значение и своето последно уважение не само между българският народ, но и помежду сичките други православни християни и ще да стане за смях на светът. За интересът на самата патриархана българският народ трябва да бъде независим.

Ако българската йерархия бъде свободна, то патриархът сваля от шията си оная отговорност, която почти секи ден компрометира великата черкова. Турската империя е такова едно господарство, в което не може да бъде никакъв ред, следователно и обязаността на секи

един човек е да се старае доколкото е възможно да земе по-малка отговорност на себе си. Ние говориме това не само на патриархът, а и на нашият екзарх. И така, фанариотският патриарх иска да проклана, а българският народ се не бои от неговите несправедливи проклетия.

А какви последствия могат да произлязат още от сичкото това? А ето какви. Враждата между гърците и българите ще да се усили още повече и турското господарство ще да проживее няколко години повече за нещастие то и на едните, и на другите. А ако е така, то ние можеме сякога да кажем, че патриархът не е нито грък, нито християнин, нито духовен пастир, а турски чиновник и безсовестен егоист. Ние сме твърдо уверени, че и самите истинни гърци ще да се откажат от фанариотските гръко-цънциаро-българи и щат да употребят сичките си сили за споразумението със славянските племена.

Гръцкият вестник «Мелон» е захванал вече да въстава против несправедливостите на фанариотските харсзи и да защитава българският народ; а това е трябало отдавна да бъде. Ние уверяваме елинските гърци, че и българският народ е в състояние да отличава истинните гръцки патриоти от продадените и развалените фанариоти, които са гърци само по името. Уверени сме така също, че вселенският събор ще да се събере без участието и на Елада.

Свобода, г. II, бр. 47, 6 май 1872.

[ФЕРМАНИТЕ И БЕРАТИТЕ НЕ СА ПО-СИЛНИ ОТ НАРОДНАТА ВОЛЯ]

Букурещ, 10 майя

Бератът получихме, прочетохме го и радвахме му се. Чуден брат, сладкогласен брат, утешителен брат! Какво и какво няма в тоя брат! Който познава добре способностите на турското правителство, той може свободно да каже, че братът е копие от самото правителство. Ето ви и доказателства.

Турското правителство отдавна вече е захванало да

размесва своите мисли и когато трябва да се говори за сватба, то говори за помен, а когато трябва да се чете парастас, то пее сватбени песни. Такава също неопределеност ние намираме и в бератът.

Ние знаем, че когато се дава берат на такова едно лице, какъвто е екзархът, то в тоя берат би трябало да се изложат следующите неща: 1) каква сила ще има екзархът; 2) какви щат да бъдат неговите отношения към правителството; 3) какви щат да бъдат неговите длъжности; 4) каква роля ще той да играе в българският синод и пр. В бератът вие няма да срещнете нищо подобно; в него се говори само, че екзархът има право да афоресва и да съди свещениците, че без неговата воля никой не може да развенчава и да разрешава третичен брак и пр.; с една дума, бератът не е нищо друго освен черковен (канонически) закон; а ние мислиме, че турското правителство няма право да издава подобни закони.

Православната черкова има свои закони, които определят твърде ясно длъжностите на сяко едно духовно лице и които са общи за сичкият православен свят, следователно турското правителство би трябало да остави това дело на народните представители и на българският синод. Освен това, защо в бератът се говори за тия неща, когато уставът на народните представители не е одобрен и до днес и когато правителството още не е узнало каква е народната воля? Ние мислиме, че не Махмудпашовата канцелария, а народните представители са длъжни да наредят черковното управление и да определят границите на екзархиалната власт. Кажете ни, защо са повикани в Цариград народни представители? Кажете ни така също, какви са длъжностите на тия представители? На тия два вопроса правителството ще да отговори така: «Ние повикахме из провинциите народни представители затова, за да узнаеме народните желания. . . Народните представители са длъжни да съставят устав, да изберат екзарх и да участвуват в синодалните заседания.»

Сичкото това е добро, ще да кажеме ние, но в Цариград става съвсем противното: народът избира един екзарх, а правителството му натрапи други; народните представители съставиха устав; а правителството не обърна на него никакво внимание; най-после, представителите ходят по Цариград и лапат мухите, а правителствените

агенти нареждат в Ортакьою българското черковно управление съвсем независимо.

А защо са се разигравали досега сичките тия комедии? Не беше ли по-добре, ако Махмуд паша да кажеше още от самото начало така: 1) аз искам да бъде избран за екзарх Антим Видински и да бъде избран за през сичкият си живот; 2) аз желая да наредя българските черковни дела по своят кеф и не ща даже нито да питам какво е съизволенieto на народът; 3) аз искам да бъде сичко под моето собствено управление, защото народната воля е за мене нула.

Ако би турското правителство казало сичкото това още преди няколко години, то ние би знаели с кого имаме работа, и мирували би; но то постъпи съвсем другояче. Правителството обеща много, а не направи почти нищо. В бератът се говори: «Екзархът ще да се съобразява с (ще да се управлява по) уставът, който се касае до духовното управление на екзархията за сичките работи на българите.» Какъв устав? Де е тоя устав? Кой е съставил тоя устав? Може ли екзархът да се управлява по уставът, който беше съставен от народните представители, когато тоя устав не е още одобрен и когато правителството го изменява почти секи ден?

Но да оставиме това и да поговориме за друго. Според бератът Варна, Пловдив, Ахело, Месемврия и пр. остават под управлението на патриархът. Но питане е, има ли правителството факти, че в гореречените градове живеят гърци и че тия гърци искат да останат под патриархът? Питало ли е правителството самият народ какво желае и кого иска да припознае за глава на своята черкова? Ние се научихме из достоверен източник, че и гагаузите желаят да се съединят с българската екзархия и да отърсят от гърбовете си фанариотското иго. В бератът се говори още, че част от Сливненската епархия, т. е. селата, които се намират по брежието на Черно море от Варна и до Кюстенджа, ще да останат под властта на фанариотите. Ние никак не сме в състояние да разбереме това темно място, защото: първо, селата, които се намират между Варна и Кюстенджа не принадлежат на Сливненската епархия; второ, когато на фанариотите се позволява да търсят някое си рибарско село по черноморските брегове, то и българите имат пълно право да търсят свои-

те села в Тесалия и Епир, следователно и братът не би трябало още отсега да определява съдбата на ония места, които още не са изследовани.

Освен това, ние би изново попитали правителството, защо не са влезли в числото на българските епархии Неврокопската, Сереската, Драмската, Прилепската, Охридската, Битолската, Полянската, Дебърската и пр.? Когато братът се основава на гръцките сведения и определява даже кои села във Варненският округ трябва да останат под патриархът, то би трябало да реши и съдбата на Тракия и Македония, а това дело правителството би извършило твърде лесно. Ние съветоване Махмуд паша да земе картата на Лежана (ние му не рекомандуваме картата на Шафарика затова, за да ни не каже, че сме славянофили) и да види кои места са населени с гърци и кои с българи. Ние отсега още явяваме на правителството, че нямаме воля да жертвоваме нито един човек за патриаршеската полза и ще да търсиме своите права от Цариград и до Дебърските планини. Нас не могат да ограничат никакви фермани и никакви брати, защото народното желание е по-силно от самият закон.

Свобода, г. II, бр. 48, 13 май 1872.

[НАМ СА НУЖНИ НЕ ПОПОВЕ И НЕ ТУРСКИ ЧИНОВНИЦИ, А НАРОДНИ УЧИТЕЛИ]

Букурещ, 19 майя

Ние се отказваме да говорим и да мислим за прошедшето, защото щастието на всеки един народ се заключава само в настоящето и в бъдещето, следователно нас интересират не вчерашните цариградски произшествия, а сутрешното устройство на българската йерархия. По цариградските известия ние видиме, че народните представители след някой ден са длъжни да извършат следующите неща: 1) да разгледат и приведат в действие 10 член от ферманът; 2) да определят платата на духовенството; 3) да наредят черковните училища; и 4) да намерят средства за постройката на една висша духовна академия.

Ние ще да разгледаме тия четири въпроса един по един. Ние много пъти сме говорили за първият въпрос, т. е. за 10 член на ферманът; а сега ще да кажем само, че обязаността на нашите представители е да докажат на правителството, че българският народ е справедлив и че той иска само онова, щото му принадлежи.

За вторият въпрос ние сме говорили твърде малко и затова с него ще да се разпространим малко повече. Ние знаем, че фанариотските владици изнасяха из българските епархии големи суми; ние знаем, че тия духовни харсзи обираха светът със всякакви средства; най-после, ние знаем, че българският народ пъшкеше повече под кръстът, нежели под полумесеца. Сичкото това не трябва вече да бъде. Българските представители са длъжни да решат добросовестно колко да се дава за освещение на черковите, за ръкополагание на свещениците, за разстройство на бракът и пр., и сичките тия доходи да се земат от градските общини; а на епископите да се дава определена плата. Ние мислим, че на един епископ са доста 30 хиляди гроша, защото той няма нито жена, нито деца, нито собствена къща. Само в такъв случай щат да се прекратят злоупотребленията и духовните лица щат да заприличат на Христови апостоли. Стига сме вече търпели и от свои, и от чужди! Колкото за поповете, то тоя въпрос не влиза в програмата на българските представители, защото сяка епархия трябва да нареди своите домашни дела по своята воля.

А за калугерите? — Калугерите са такова едно зло, което трябва да се унищожи от самото си основание. От калугерите ни един народ не е видял полза, няма да видиме и ние. Който иска да спасява душата си, той трябва да се мъчи, да работи, да храни жена и деца и да плаща данок на правителството. Безполезните, ленивите и готовоедците не са потребни ни богу, ни на народът. В България съществуват цели стотини манастири; а българският народ се оплаква, че няма черкови и свещеници. Манастирите трябва да станат приходски черкови; а калугерите са длъжни да се пресобразят в светски попове. А за какво са нужни калугерите? — Да разпространяват разврат, да душат децата си и да ги хвърлят в геризите, да лъжат светът и да безчестят и народността ни, и вярата ни.

Сега да поговориме за третият и за четвъртият въпроси, т. е. за духовните училища. Що е това духовно училище? — Ние и досега не сме в състояние да разберем. «Ако светските училища се отварят за образованието и развитието на човекът, то духовните школи се назначават за образованието и развитието на духовните пастири», щат да отговорят мнозина. Не разбираме. Духовното училище трябва да приготвява по-напред от сичко люде и граждани, които са длъжни да учат народът и да му показват щото е добро и полезно; а ако е така, то светските училища не трябва да се отдалечават от духовните, а духовните от светските.

Ние знаеме, че в европейските университети съществуват духовен или богословски факултет, т. е. в тях се четат и някои богословски предмети, които се назначават за черковните пастири. Така трябва да бъде и у нас. Българите нямат средства за розкоши и затова тия трябва да се ограничават само с необходимото. Най-напред трябва да се основе една висша светска школа; а в тая школа да се четат и някои богословски предмети за бъдещите наши архиепери и йереи. Россия не може да ни служи за пример, защото тя има средства и за по-големи розкоши. Освен това руското правителство възпитава в своите духовни академии не свещеници, не апостоли и не учители, а полицейски агенти, безжизнени личности и пиени безделници.

Повтаряме, нам са нужни не попове и не турски чиновници (като поп Нила), а народни учители. Истината трябва да бъде една и за попът и за търговецът, и за занаятчийт; образованието и развитието трябва да бъдат общи за секиго; а учението — да бъде съобразно с животът и с народните требования. Другояче духовенството ще да бъде като закръпка на нова дреха. Нам не са нужни така също ни първоначални духовни училища, защото и светските школи са в състояние да възпитат един селски свещеник. В следующите броеве на нашият вестник ние се надееме да поговорим по-подробно за устройството на нашите школи.

Свобода, г. II, бр. 49, 20 май 1872.

[НАЙ-ТЕЖКО Е ДА ИЗПРАВИШ СТАРО ДЪРВО, СТАРА НАРОДНОСТ, РАЗВРАТНА ЖЕНА. . .]

Букурещ, 25 май

Из Цариград ни явяват, че турското правителство, по съветите на генерал Игнатиева, се било решило да обяви пълна амнистия за господарствените престъпници и да даде на българите някакви си права и привилегии. Доколко са правдоподобни тия известия, ние не знаеме, знаеме само това, че в Турция се говори твърде много, а почти нищо не може да се извърши. Това е факт, който не изисква никакви доказателства. От султан Махмуда и досега са се издали няколкостотини фермани, хатиумаюни, хатишерифи, гюлханета и пр., но сичките тия добри намерения и сладки думи са се писали само на хартия, без да имат ни най-малко практическо приложение. Ако би захванал човек да разказва що проповядат гореканите закони и как управляват турските чиновници, то би трябало да напълни няколко тома с такива противоречия, които нямат между себе си нищо общо. Аз ще да се огранича тука само с по-първите и ще да покажа отде произлиза най-главното зло.

Сяко едно нещо може да се поправи само тогава, когато е здраво неговото основание; а Турската империя страда най-много от тая болест. Турция е духовно-военна държава: коранът е закон, а саблята решава човеческите права. Разбира се, че такова едно господарство, каквато е Турция, може да съществува само тогава, когато е съставено от една народност и от една вяра, защото това, щото е светиия за един поданик, трябва да е светиия и за други. Който познава добре турците и техният коран, той трябва да се убеди, че Турция не е способна за никакъв напредок и за никакъв човечески живот. Ония реформи, с които се хвали цариградското правителство, са положителна нула, която няма никакво значение. Турчинът най-напред трябва да се роди от жена и от майка, а не от робиня и от развратна кукла. А що видиме ние? Густав Раш ни разказва, че турското население в Европейска Турция преди десетина години било около един милион души, а сега това число е достигнало до 850 000. Причините, за да изчезнат от лицето на земята около

150 000 турци, са много: първата причина е многоженството; втората — коранът; третата — турското духовенство; четвъртата — азиатският характер на османлиите и пр. Когато един османлия зема жена, то тая жена трябва да бъде вечно хубавица, защото в противен случай нейният деспот има пълно право да земе и друга, и третя, и четвърта. А за да не изгуби своята хубост, турската жена не трябва да ражда деца. Хиляди деца се унищожават още в майчината си утроба. В Цариград се намират цяло стадо стари ерменки, еврейки и гъркини, които се занимават само с това занятие.

За коранът и за турското духовенство не би трябвало и да говориме, защото за тоя предмет се е писало и говорило твърде много; ние сме длъжни да кажем само това, че преди да бъде въведен в турската империя какъв-годе ред, то султанът, заедно със своят велики мюфтия, е длъжен да приеме християнството и да се откаже от коранът и от азиатските грубости. Османлъкът и човечеството никога няма да седнат на една столица! Колкото за азиатският характер на турците, то трябва да поговориме по-пространно. Когато вие и да попитате за положението на турското население в Европейска Турция, то всеки ще да ви отговори, че турците са се пропилили дотолкова, щото мнозина вече умират от ракия. Само в Русчук от есенеска насам са умрели 5—6 души от пиянство.

Известно е сякому, че коранът запрещава на мохамеданците да употребяват вино и ракия, но човеческите наклонности почти сякога се стремят към онова, щото е запретиено. Това е изпитал всеки из нас. Турците и до днес не пият вино; тия употребяват повече ракия и пиво, защото в коранът се споменувало само вино, а ракията и пивото били варени неща. Турците употребяват още афион, а всеки вече знае, че афионът е такава една отрова, която съвсем убива човеческият организъм. В турският характер има още такава болест, която е в състояние да погребее и по-голяма народност: турчинът е ленив не само когато работи, а и когато мисли. Кой не знае турският «кеф» и турското «аллах керим»¹? Да седи по цял ден в харемът или в кавенето, да пуши наргиле,

¹ Благодарен съм.

да гледа как преминува димът през водата на наргилето, да гледа как тлее огънят в огнището — тия са най-главните турски занятия.

С една дума, турците принадлежат в числото на ония бърмбали, които не могат да бъдат потребни и полезни ни за себе си, ни за другото. И така, турците ще да живеят само дотогава, дорде на светът съществуват такива едни глупци, които имат желание да работят за другото. Унищожете господарствените доходи и Турция ще падне сама по себе си. Освен сичкото това, турското население се умалява и по някои економически причини. Турчинът може да бъде или войник, или чиновник, а ако е така, то той е длъжен да защитава държавата си и от вънкашните, и от вътрешните неприятели. Само малка Черна гора е избила в различни времена около 1/2 милион турци, а Кандия, в продължението на три години, унищожи около 60 000 войника.

Из сичкото това читателите ни щат да се уверят, че Турция, рано или късно, трябва и сама да умре. Турският народ не е ни за напредок, ни за цивилизация, ни за култура, ни за живот. Милинген говори, че турската империя трябва да се изгуби по три причини: първо, нея ще да погребат нейните собствени поданици, които се приготвяват за исторически живот; второ, нея ще да опропасти държавното банкрутство и бедността на нейните поданици; третьо, тя ще да издъхне и от неспособността и тъпоумието на държавните чиновници. А че Турция няма способни хора за господарственото управление, това свидетелствуват ония чуждестранци, които занимават по-големите господарствени длъжности. Омер паша, Садък паша, Василаки ефенди, Махмуд паша, Февзи паша и др. са ренегати. Истинният турчин не е способен за нищо друго освен за спане и за рахат.

И така, азиатецът не може да бъде европеец; а европеецът — азиатец. Европеецът не намира щастие в «кефът», а азиатецът не може да го намери в трудолюбието; европеецът не може да не мисли, а азиатецът не може да мисли. Раш казва, че когато слонът стане канарче, тогава и турчинът ще да стане човек и европеец; а един ангелизин говореше, че десет пъти е по-лесно да изобразиш и да превозпитаеш маймуните и орангутангите, нежели турците и персиянците. Най-тежко нещо е

да изправя човек старо дърво, стара народност, развратна жена и гърбав човек.

И така, когато турската държава не е в състояние да помогне сама на себе си, то тя не ще бъде в състояние да помогне и нам. Ако би султанското правителство и наистина пожелало да въведе какъв-годе ред в своята държава, то неговото желание ще да остане само празна мечта или празно обещание. Това правителство досега не е било в състояние да извърши даже ония нищожни преобразования, които е могло да извърши твърде лесно, а вие искате от него почти невъзможни неща! На теория сичко става.

Свобода, г. II, бр. 50, 27 май 1872.

[САМО ПОЛИТИЧЕСКАТА СВОБОДА ЩЕ НИ ДАДЕ И НЕЗАВИСИМА ЙЕРАРХИЯ]

Букурещ, 1 юния

Из Цариград ни явяват, че нашите работи са тръгнали пак рачешки, а в. «Македония» потвърждава тия прискръбни известия. А кой е крив в сичкото това? — Разбира се, че ние сами. Най-голямата наша погрешка е тая, че ние се увлекаваме от минутните впечатления — щом премине първата минута, то нашият възторг угасва и ние се отказваме от сичко, щото ни не принадлежи лично. Българинът е постоянен само тогава, когато работи за своят джеб. Другата наша погрешка е тая, че ние искаме да бъдем в сяка чорба мерудия, но да не работим нищо и да не жертвуваме нищо. Когато някой българин се решава да извърши каквато и да е обществена работа, то той се завзема не из убеждение, а за инат или за своята лична полза. Това заключение ние сме готови да потвърдим с хиляди факти.

Ако някой непознат с нашият характер човек би чул що произхожда в Цариград, т. е. ако би се научил какво се върши на Ортакою, то би помислил, че българските представители са се разделили на две партии, из които едната разделява убежденията на българският патриарх

и на неговият синод, а другата е в сичко противна. Ние можеме смело да кажем секиму, че подобно разделение не съществува. Най-главната причина (сичкото това ние извличаме из най-достовверен източник), която е накарала нашите представители да се разделят на два враждебни лагера, е чорбаджелъкът. Така наречената комисия е съставена ст чорбаджии, а тия чорбаджии по-скоро би се съгласили да добият краста, нежели да допуснат между себе си прости и сиромаси хора. «Вие чакайте и надеяйте се на нази; ние сичко ще да свършиме сами», говорят тия. «Но ние сме народни представители! Народът ни е избрал не да дремеме по Цариград и да гониме кучетата, а да наредиме колкото се може по-скоро йерархията си и да се върнеме назад», казват клетите представители. «Хайде, хайде, махнете се оттук и чакайте», отговарят чорбаджиите и продължават да работят по своят кеф. Сичкото това е произвело голямо неудоволствие между представителите, а това неудоволствие твърде лесно може да приеме страшен характер.

Нишките българи написали до представителите едно писмо, в което ги молят да се постараят и да им изпроводят в Ниш колкото се може по-скоро архиерей, защото различни пропагандисти сеяли съвсем неутешителни за българският народ идеи. Когато представителите подали това писмо на едного от безсовестните комисари, то тоя господин им отговорил с презрение: «Ние имаме сега по-важни работи. . . Оставете «попските» работи настрана. Време ли е сега да се занимаваме с нишките цънцири и с измислените пропаганди? Оставете ни на «рахат». . . Нека търпят и без владика». . . Разбира се, че сичкото това не би било дотолкова важно, ако един от представителите да не беше явил на нишките българи какъв отговор им е дала тая самозвана комисия. Когато нишките българи добили това унижително писмо, то явили на местната власт, че не признават ни българската йерархия, ни българският патриарх. Сичкото това е твърде жалостно явление, но то съществува вече.

И така, неудоволствието между комисията и народните представители расте сѐ повече и повече. «Македония» се обръща към комисията и пита я: «Защо комисията се не погрижи за свикването на разтуреният народен събор? Защо тя не извести епархиите за бъдещите избори,

щото тия да имат време да се поразмислят и да се посъветоват между себе си?» В това също време тоя вестник пита и народните представители за какво ги е избрал народът и какви са техните обязанности; най-после, той се обръща и към самият народ и пита го защо е той така равнодушен към своите собствени интереси и към своето щастие. Ако би тия вопросы били предложени нам, то ние би отговорили така: Ако народните представители са честни и народолюбиви хора, то тия трябва да известят народът колкото се може по-скоро, че неговата воля се не уважава и че неговата екзархия твърде скоро ще да стане беглик за чорбаджите и за турските шпиони.

Народът има пълно право да свали самозваната комисия и да нареди своята йерархия по своето благоусмотрение. Черковата и чорбаджелъкът не трябва да имат нищо общо. Комисията употребява сичките си сили да устрои екзархалният съвет така, щото различни хаджи Иванчовци, Камбуровци и др. да имат що да крадат и отде да се хранят. «Тия комисари, говори «Македония», турят своята личност по-горе от народната воля, а своите лични интереси по-високо от интересите на отечеството ни.» Ако сичкото това е справедливо, то нашата бъдеща йерархия ще заприлича на фанариотската тарапхана, която е съществувала само за дембеллък, за разврат и за пиянство. Не, братия, не, народът ни няма да добие ни честно духовенство, ни достойни учители, ни добър черковен ред, ако нашите вратове бъдат спрегнати и занаяпред в турските кола. Ако нашите представители и да имат право да се оплакват от комисията, то тия имат хилядо пъти по-голямо право да се оплакват и от самото правителство, което е назначило, одобрило и утвърдило тая комисия. Но да се обясниме малко по-просто. Уставът на народните представители никога няма да се хареса на правителството, защото тоя устав е съставен либерално и народолюбиво, а царският ферман не може да се земе назад.

И така, правителството беше турено в критическо положение: то трябаше или да не одобрява уставът и да унищожи няколко членове от ферманът, или да даде на народът ни повече права, щото уставът и ферманът да паднат сами по себе си. Най-напред правителството, чрез своята комисия, избра едно[го] от «най-благонадеждните»

български архиереи и назначи го за екзарх до смъртта му, а после, когато работата се заплете още повече, то му даде по-голяма титла и по-голямо значение. Ако би щастието на народът зависело от титлата на Петра или на Павла, то ние би преклонили коленете си пред в. везирин и изпели би му благодарствена химна; но здравият разум ни говори противното. Народното благосъстояние се заключава в самата наредба, а не в празните и никому ненужните титли. Дозвовете на народът да си състави устав по своите собствени понятия, защото в противен случай той никога няма да бъде доволен!

И така, турското правителство работи така, а не другояче само затова, за да посее вражда между българите и гърците и да разкъса християнските сили. А ще ли то да изпълни своите намерения? — Ние не вярваме, защото българите имат работа не с гърците, а с фанариотите. Из сичкото това ние ще да заключим, че само политическата свобода ще бъде в състояние да ни даде и независима йерархия.

Свобода, г. II, бр. 51, 3 юни 1872.

[ЦЯЛА ЕВРОПА СЕ ЗАНИМАВА С ВОСТОЧНИЯ ВЪПРОС]

Букурещ, 9 юния

Почти сичка Европа е заета с восточните дела и почти секи дипломатически вестник крои планове за решението на Восточният въпрос. Австро-маджарските и някои французки вестници разказват, че Прусия е намерена да земе в ръцете си «немските интереси до устията на Дунавът», следователно тя не може вече да работи искрено с Русия, която има същите цели, т. е. която иска да съедини сичките славянски племена в едно цяло и да господарува над тях. По мнението на гореказаните вестници, Бисмарк отдавна вече е захванал да привождат своите планове в действие и ако между Русия и Прусия съществуват днес някакви си приятелски отношения, то сичко това не е нищо друго освен лицемерие. Прусия и

Австрия били твърде тясно свързани между себе си, защото и едната, и другата са длъжни да защитават немските интереси и да се борят против панславизмът. Най-напред Бисмарк прострял своята десница над Ромъния и направил из нея свое васалство. Княз Карл бил обязан да разпространява немско влияние по бреговете на Дунавът, а това е съвсем противно на руските интереси. Ако Россия и да е мълчала досега, то е мълчала затова, защото не е могла да говори. И така, от 1866 година Прусия е захванала да работи това, што е работила до онова време Австрия. Сама Австрия в 1829 и в 1853 години е говорила пред светът, че между нея и Россия съществува най-тясно приятелство; но когато последната поискала да изпълни своите цели, то Австрия повдигнала своят глас и казала: «Стига».

Австрия сякога се била старала да въоружава Турция против Россия, следователно и Прусия, като наследница на Австрия, трябало да върши същото. Ако вярваме на австро-маджарските официални вестници, то Прусия работи твърде енергически против руските цели на Восток и постоянно разпространява своето влияние. «Journal des Débats» говори, че действията на Прусия твърде скоро ще да излязат на видело и ние ще да видим един страшен съюз против Россия. Тоя съюз бил неизбежен, както е неизбежно и решението на Восточният въпрос. Прусия, Австрия, Турция и Италия щели да съставят една громадната сила, против която Россия никак не ще може да устои, следователно отсега нататък немското влияние ще да се разпространява повече и повече.

Но маджаро-австрийските вестници отиват още по-далеч. Мнимите гонения против евреите в Ромъния трябало да накарат гореканзаният съюз да работи по-енергически. По мнението на тия вестници, Россия е главната причина да стават всевъзможни волнения на Балканският полуостров. «Neue freie Presse» говори, че Россия въоружава восточните християни против немците и евреите; но «обязаността на Австро-Унгария е да държи стража на Дунавът, защото съединена Германия ще да съставлява нейната могъществена резерва».

Из сичкото това читателите ни трябва да видят, доколко са смешни някои европейски кабинети и доколко е шантава тяхната велика дипломация. Но да захванеме наред.

Най-напред трябва да кажем, че французките вестници плашат само Россия, с която им се иска да стъпят в тесен съюз, а маджаро-австрийските се стараят да замажат очите на своите собствени поданици, които сѐ повече и повече се въоружават против своето честито правителство, което в последното време е захванало да лъже и само себе си. Австро-Унгария твърде добре види, че нейната болест не е вънкашна, но интересите ѝ изискват, што очите на европейските кабинети да бъдат обърнати към Россия и да не видят нейната собствена голота. Освен това Австро-Унгария се плаши от южнославянското сближение, защото само от това сближение зависи нейната собствена смърт. Безпристрастният човек трябва да се съзнае, че Турция не е способна за никакъв напредок, следователно, ако нейните християнски поданици се волнуват и ако търсят своите народни и човечески права, то тия ги търсят не затова, че Горчаков е намислил да превземе Цариград, а затова, че не намират спокойствие, щастие и благосъстояние. Ако турските везири, паши, кадии, мюхтии и сичките дребни чиновници да се назначават от Россия, то Австро-Унгария би имала право да каже, че Россия бунтува народът против гореканзаните власти; а ние видим, че тия власти са съставени от чисти турци, както и маджарските — от маджари. Освен това, ако турчинът няма умствени способности, ако е той ленив, фанатик и полуидиот, то Россия не е негова възпитателка. Секи вече знае, че Австро-Унгария много пъти е изпроваждала в Турция учители и проповедници, а Россия никога.

И така, Турция трябва да падне, както ще да падне и Австро-Унгария, и то заедно със своят милион байонети. Ако турските байонети са купувани от християнският пот, то австро-маджарските се управляват от чужда ръка.

Колкото за мнимото гонение на евреите в Ромъния, то ние ще да кажем само следущето: когато Англия има право да беси фениянците и да приследова шотландците, когато Австрия има право да души хорватите и да притеснява чехите, когато Турция има право да сече християнски глави за нищо и за никакво, то и Ромъния има право да изгони евреите и немците, които искат да живеят от чужд пот. Различието, което съществува между

действията на австро-маджарите и на ромъните, се заключава само в това, че австро-маджарите приследоват своите мирни и трудолюбиви поданици, когато ромъните приследоват само ония пришелци, които са дошли в чужда земя да лъжат светът и да пият чуждата кръв; с една дума, в Австро-Унгария разбойниците нападат на мирните жители; а в Ромъния мирните жители гонят разбойниците.

И така, Русия е крива, че южнославянските племена искат да живеят и че Ромъния желае да въведе ред в своята държава! Но да не помислите, че само австро-маджарите са способни да говорят подобни глупости и да се страхуват от южнославянското движение? Не, гърците са надминали и маджарите. Във «Вандерер» пишат из Атина, че най-умерените гръцки вестници са излезли из природните граници и не знаят ни що говорят, ни за що говорят. Един из най-либералните и най-безпристрастните гръцки вестници казва: «Патриархът е унижен; нему се не позволява даже да извършва своите духовни длъжности (?), а това ще да рече, че правата на о с е м (без седем) милиона гърка се осъждават, газят се под краката и унищожават се с едно драскание на перото. . . Действията на Портата в това отношение са били твърде пристрастни (?). Тя е направила сичко, щото желаеха българите, и л и п о - в я р н о д а к а ж е м е , р у с и т е ; тя не е гледала на това, че гърците са един от най-важните елементи в господарството, че тия са по-яки (?), по-многочислени, по-просвещени и по-способни от българите, и затова тя не се е сетила, че не е политично да се докача вярата им (?) и правата им.» По-надолу той вестник говори, че гърците няма вече да се считат за народ в Европейска Турция, а от това щели да произлязат страшни последствия. Атинският св. синод не е припознал българската йерархия и отговорил е на Антима Видински, че той не може да търпи никакви беззакония.

Друг един гръцки вестник говори, че атинският св. синод би постъпил другояче, ако да би знаел, че българският въпрос е само черковен и че Русия не играе в него ни каква роля. Сиромаси гърци! Тяхното поражение е дотолкова голямо, щото и по-умните глави би изгубили своите мозъци! Но както и да е, а южнославянското дви-

жение расте и разширява се, следователно гръко-маджарските сълзи са полезни за нашата растителност. Няма що да се прави: малките народности са длъжни да погинат, а големите — да живеят.

Свобода, г. II, бр. 52, 10 юни 1872.

БЕЛЕЖКИ

Любен Каравелов наред с Ив. Богоров, Г. Раковски, П. Славейков, Хр. Ботев е един от основоположниците на българската журналистика, забележителен майстор на публицистичното слово, създател на трайна традиция. Заедно с останалите големи журналисти на нашето Възраждане той превръща публицистичното слово в мощно оръжие за революционно преустройство на действителността, за просвета, за възпитание. Поразява гражданската активност на големия публицист, неговата непримиримост към всичко ретроградно, всеотдаен патриотизъм и дълбок демократизъм, както и острият му усет за прогресивните идеи на времето.

Публицистиката на Любен Каравелов позволява да се види националноосвободителната борба на българския народ върху широкия и драматичен фон на епохата, в контекста на основните събития в Европа през седемдесетте години на XIX в. Революционодемократичната мисъл е особено чувствителна към всички тънкости на прословутия «Източен въпрос», към неговия отзвук навсякъде в света и особено сред великите сили.

Вестниците «Свобода» и «Независимост» съдържат драгоценни страници, в които са изразени съпричастното и симпатиите на българските революционери от възрожденската епоха към националноосвободителните и социалните движения в много страни.

От Каравеловата публицистика се учат както съвременниците му, така и поколенията след него.

Първото издание, което даде по-пълна представа за Каравеловото публицистично наследство, е изданието в 9 тома от 1965—1968 г. В него за пръв път са публикувани всички уводни статии от «Свобода» и «Независимост» (т. 7 и 8). Останалите публицистични рубрики на вестника — политически прегледи, статии, дописки, кратки публицистични форми (информация, бележка, отговор) в това най-пълно издание са представени подборно (т. 8 и 9).

Настоящото издание ще даде значително по-богата представа за публициста Каравелов. По-пълно ще бъде издадена както ранната му публицистика, така и публицистичното му наследство от «Свобода» и «Независимост». Изцяло ще бъдат поместени Уводните статии и Политическите прегледи от неговия забележителен вестник. Останалите рубрики ще бъдат представени, макар и по необходимост подборно, но все пак значително по-богато в сравнение с

досегашните издания. На Каравеловата публицистика ще бъдат посветени т. 7, 8, 9, 10 и 11 от изданието. Материалът е подреден по хронологически и жанров принцип.

Том 7 има два дяла: ранна публицистика на Каравелов на руски, сръбски и български език и уводни статии от в. «Свобода», г. I и II, 1869—1872.

Важно място в голямото публицистично наследство на Каравелов заема неговата ранна публицистика. Голяма заслуга за издирването и събирането ѝ има несъмнено М. Димитров, който издаде два тома «Публицистика на Любен Каравелов» — статии и дописки — главно на руски език, по-малко на сръбски и български език.¹ Новите неизвестни материали дадоха силен тласък на изследователската работа. Последвалите проучвания обаче показаха, че много от статиите и дописките, включени от М. Димитров в двата тома «Публицистика», не принадлежат на Каравеловото перо. Наложил се внимателен преглед и анализ на тези материали, работа сложна и трудна, която все още не може да се счита за окончателно завършена.

Установяването на ранните Каравелови статии и дописки, в повечето случаи неподписани, пръснати из различни вестници и списания, е много трудна задача. Допълнителни трудности възникват в резултат на неизбежната и понякога твърде осезателна намеса на руските редактори, които често заострят отделни пасажии в Каравеловите дописки, или вмъкват свои мисли в тях.

В този том включваме само част от ранната публицистика на Каравелов — предимно подписани, сигурни негови творби, в които не се забелязва активна редакторска намеса. Поместваме малко на брой неподписани или подписани с инициали статии и дописки, които са приети за дело на Каравелов, както и няколко новоиздирени публицистични творби от в. «Новороссийский телеграф». В края на изданието в един обособен дял даваме по-разширена представа за ранните му статии и дописки, като поместваме повече неподписани материали.

Със своите статии и дописки на руски език Каравелов цели да информира руската общественост за положението на южните

¹ Публицистиката на Любен Каравелов. Т. I. С., 1958; т. II, 1965.

славяни и конкретно на българите, да предизвика съчувствие и готовност за активна помощ. В две писма до Е. П. Ковалевски от 1863 г. той сам посочва руските вестници и списания, в които сътрудничи от 1860 до 1863 г.: «Новое время», «Русский вестник», «Русские ведомости», «Библиографические записки», «Московские ведомости», «Наше время», «Современное слово», «С. Петербургские ведомости».

Л. С. Ерихонов обръща внимание на една интересна особеност от сътрудничеството на Л. Каравелов в руския печат: «Той пише в «Наше время» преди неговото «подесняване», в. «Московские ведомости» идва в периода на либералната редакция на Корш, след това заедно със своите приятели Прижов и Котляревски Каравелов се премества в либералните «С. Петербургские ведомости», а след това в «Голос» и «Русские ведомости». По такъв начин, въпреки цялата ограниченост за подбор на печатен орган, Каравелов е избягвал сътрудничеството в славянофилските и най-реакционните вестници.»¹

Ерихонов и други изследователи на Каравеловата публицистика доказват убедително, че българският писател не е сътрудничил в славянофилския вестник «День», редактиран от И. С. Аксаков, че не е писал уводни статии във в. «Голос». За сътрудничеството на Каравелов в «Голос» е натрупана вече значителна литература.² Критиката, отправена от съветски и наши учени към възгледите на М. Димитров, който разшири прекомерно Каравеловото участие в «Голос», е убедителна.

Близък приятел, съидейник и сътрудник на Каравелов по това време е революционният демократ И. Г. Прижов. Прижов въвежда Каравелов в света на руската журналистика. Връзките между двамата са в голяма степен проучени и са направени необходимите изводи от тях.³

¹ Л. С. Ерихонов. Руското общество и българската литература. С., 1967, с. 116.

² Пак там, с. 113, 114, 119—139, 146, 147, 150—153, 156—173, 246, 249; също Л. С. Ерихонов. Каравелов в невярна светлина. — Литературна мисъл, 1958, кн. 6, с. 113—119. За Каравеловото сътрудничество в «Голос» пишат и Л. В. Воробьов. Любен Каравелов. М., 1960, с. 122—145; С. И. Сиделников. Участието на Любен Каравелов в руския периодичен печат. — Исторически преглед, XVIII, 1962, бр. 5, с. 66—84; Ценен извор за изучаване идеологията на Любен Каравелов. — Исторически преглед, XV, 1959, кн. 6 и др.

³ Вж. Л. С. Ерихонов. Л. Каравелов и руское общество, с. 67; Л. В. Воробьов. О характере и источниках идеологии Л. Каравелова, с. 19 и сл. — и двете работи в сб. Из-

Още в ранните публицистични изяви на Л. Каравелов от периода 1860—1866 г. ясно е отразено неговото съзнание за значението на политическата борба, неговото остро критично отношение към идеологията на славянофилите и готовността му за борба срещу панславизма, връзките му с руското революционно движение, както и активното му отношение към съдбата на балканските народи и тяхното освободително движение.

Каравелов напуска Русия през 1866 г. и се установява в Белград, като кореспондент на в. «Голос» и на други руски вестници. От Белград, Нови Сад, по-късно и от Букурещ той изпраща дописки и статии, в които преценява трезво международните отношения, ролята на Русия на Балканите, възгледите на различни политически и идейни групировки в голямата славянска страна. «Политическите схващания на Л. Каравелов през 1866 и 1867 г. пише Кр. Шарова, не само не се покриват с тези на славянофилите и на българските русофили около Добродетелната дружина, те се различават коренно от политическата линия на славянофилите и тази на партията на «старите».¹

Дописките и статиите на Каравелов както в руския, така и в сръбския печат показват, че той познава добре събитията на Балканите, че е дълбоко свързан с Омладинското движение в Сърбия и по-конкретно с неговото радикално, революционно-демократично крило и с прогресивната, революционно настроена част от българската емиграция в Сърбия и Румъния. Проблемите на българското освободително движение го вълнуват още от първите му стъпки на белетрист и публицист в Русия и по-късно в Белград, Нови Сад и Букурещ.

В настоящия том публикуваме ранни статии и дописки на Л. Каравелов, поместени във в. «Наше время» (1860), в сп. «Русская речь» (1862), «Иллюстрированная газета» (1867, 1869), «Голос» (1867—1868) и «Новороссийский телеграф» (1869). Към най-ранните му работи от 1860—1863 г. добавяме двете много интересни публицистични творби, запазени в ръкопис — «С какво може да се помогне на българите» («Чем можно помочь болгарам») (1861—1862) и «Обяснение» (1863).

От сръбския периодичен печат включваме няколко публицистични материали от в. «Застава» (1869).

следвания и статии за Л. Каравелов. С., 1963; Л. Минкова. Л. Каравелов и И. Г. Прижов. — Изв. на Инст. за л-ра, т. XIV—XV, 1963, с. 57 и сл.; Кр. Шарова. Любен Каравелов и българското освободително движение 1860—1867. С., 1970, с. 48 и сл.

¹ Кр. Шарова. Цит. съч., с. 115.

През 1869 г. Каравелов прави първите си стъпки на полето на българската публицистика в Букурещ във в. «Народност» и в «Дунавска зора».

В този първи дял от настоящия том, в който е представена Каравеловата ранна публицистика, съвсем нови, неизвестни досега са статиите и дописките от в. «Новороссийский телеграф».¹

«Новороссийский телеграф» — «вестник политически, икономически и литературен», излиза в Одеса от 1869 до 1903 г. През първите години — до 1875 г. се отличава със своя либерален дух и позиции — ратува за свобода на печата, защитава студентите, участници във вълненията в Одеския университет, разобличава злоупотребите на чиновници и съдии.

От големите одески всекидневници — «Одесский вестник», «Новороссийский телеграф» и «Новороссийские ведомости» — досега е изследван предимно «Одесский вестник». В него Михаил Димитров търси следи от Каравеловото перо на публицист. Обстоятелството, че именно в одеските всекидневници сътрудничат много български автори, е закономерно и естествено. Връзките между крайморския град и славянското население на Балканите са здрави, със стари традиции. Одеса е средище на значителна група български емигранти и преселници, изтъкнати патриоти, които посвещават голяма част от силите и времето си на своята родина. Одеското настоятелство, авторитетните културни българи — жители на Одеса, несъмнено са подпомагали връзките между руската общественост в града и българската интелигенция, българските обществени и политически дейци.

Най-богато и интересно е разработен «българският отдел» в «Новороссийский телеграф» през първата година от излизането на вестника — 1869. През тази година в него са публикувани около 20 статии и дописки от българи. Каравелов сътрудничи на «Новороссийский телеграф» само през 1869 г. Може да се предположи, че той е прекъснал да печата в този вестник поради някои новопоявили се тенденции, които са били враждебни на възгледите му и на българското освободително движение. През 1872 г. той пише в «Свобода»: «Някои руски вестници («Моск. ведомости», «Голос»,

¹ Най-напред Каравеловото сътрудничество в «Новороссийский телеграф» бе отбелязано в предишното издание «Любен Каравелов. Събрани съчинения», т. VII, 1967, с. 683; по-подробно се спира на него Цв. Унджиева. Из историята на българската публицистика в Русия. Неизвестни статии и дописки на Л. Каравелов. — Литературна мисъл, 1975, кн. 2, с. 109—115; също в: Български автори в руския периодичен печат (1854—1864). Т. I, 1982, с. 19—21.

«Новорос. телеграф») ни разказват, че българският народ е постигнал в това отношение «необдуманно и незаконно» и съветуват ни да се помириме с великата черква. . .»¹

Каравелов пристига в Одеса на 9. VII. 1869 г. и живее в дома на Николай Миронович Тошков. В негово писмо до В. Д. Стоянов от 18. VIII. 1869 г.² четем: «Аз вчера бях у Мироновича, четохме «Дунавска зора» и «Телеграф» и той остана много доволен. Пиша за «Дунавска зора» статия,³ ама не можах да я свърша днес и я оставих за четвъртък.» Вероятно Каравелов е прочел на Тошков статията си «Болгарское литературное общество» от «Новороссийский телеграф», в която изтъква заслугите на Тошков като щедър дарител. От «Дунавска зора» Каравелов е прочел на Тошков вероятно статията «Старата опозиция срещу напредъка на народното ни развитие», публикувана в бр. 36 на вестника от 10. VIII. 1869 г.

Статиите на Каравелов в «Новороссийский телеграф» са осветени на църковния въпрос и на Книжовното дружество, като публицист разкрива неотменно пред руския читател и «жестокостта на робската действителност». През 1869 г. Каравелов активно съдействува за организирането на Българското книжовно дружество и е един от неговите най-авторитетни и енергични основоположници. На 26 юли след пристигането на В. Д. Стоянов в Одеса бива свикано събрание «по делото на реченото дружество», в което участва и Каравелов и пише протокола на събранието. На 17 август (три дни преди публикуването на статията «Българското книжовно дружество») Каравелов пише писмо до Васил Стоянов, което завършва с думите: «Дръж са и не бой са, работата е добра. Тавриските (Таврида) събират между себе си пари за обществото — надеят се да съберат до 3000 рубли. Н. Миронович им писа да чаластисват и да бъдат добри патроте. Това е за тебе приятна новина.»⁴ С конкретни дела, със словото на агитатор и с перото на публицист Л. Каравелов се включва всеотдайно в борбата между «младите» и «старите» по въпроса за основаването на Книжовно дружество.

В журналистическите изяви на Каравелов от «Новоро-

¹ Вж тук, с. 379.

² Вж Д. Леков. Нови данни за връзките на Каравелов, Друмев и Жинзифов с Българското книжовно дружество. — Лит. мисъл, 1969, кн. 4, с. 168—169.

³ Става дума вероятно за статията «Аз ли съм фалшив или издателите на «Отечеството» — Дунавска зора, г. II, бр. 39, 31 авг. 1869.

⁴ Вж Д. Леков. Цит. съч., с. 169.

сийский телеграф» се утвърждават вече известните черти на неговата публицистика на руски и сръбски език, черти, които характеризират и стромното му публицистично дело на български език. Художествено-образните елементи на Каравеловата публицистика са подчинени на публицистично-логическата мисъл. И все пак някои автори похвати отвеждат към таланта на повествователя-белетрист: Каравелов използва на няколко места диалогична форма (например живо предадения разговор между турски министри и български депутати в статията «Българския църковен въпрос»), служи си с ярки образи-сравнения.

Публицистичният стил и език на Каравелов се отличават със своята точност и яснота. Граматическите форми са правилни и опростени. Публицистът Каравелов разчита предимно на логическото обосноваване на своите възгледи, на тяхната подробна, последователна и убедителна аргументация. Той доказва тезите си от различни страни, привежда различни примери, търси историческите корени на явленията. Потокът на публицистичната мисъл е плавен, на места обстоятелствен.

Каравеловите статии и дописки от «Новороссийский телеграф» обогатяват представата за неговата публицистична дейност от този период, разкриват нови страни в идейните му позиции. През 1869 г. публицистът Каравелов се осъществява богато и разностранно. В най-хубавите си публицистични изяви от «Новороссийский телеграф» той преодолява информационния характер на част от дописките си и пише интересни аналитични статии, в които поставя важни актуални проблеми.

Поместената в този том ранна публицистика на Л. Каравелов от руския, сръбския и българския печат дава вярна представа за изграждането и развитието му като публицист през първото десетилетие на неговия творчески път.

*

В по-големия втори дял на тома са включени 106 уводни статии от «Свобода», поместени във вестника неотменно на първата страница с означение «Букурещ, 6 ноември», «Букурещ, 11 ноември» и т. н. За да представим цялостно уводните статии на Каравелов и ги отделим от публикациите му от този период на руски език, по изключение нарушаваме хронологията, като публикуваме статиите «Българското духовенство» («Иллюстрированная газета», бр. 46, 20. XI. 1869) и «Българския църковен въп-

рос» («Новороссийский телеграф», № 262 и 264, 21 и 24. XII. 1869) преди първите уводни статии (бр. 1 на «Свобода» излиза на 7. XI. 1869 г.).

Уводните статии заемат обособено място в «Свобода» и «Независимост» — вестник с голямо значение за историята на българската публицистика и най-ярко постижение на журналиста и публициста Каравелов. Те въвеждат в проблематиката и идейната атмосфера на вестника и в повечето случаи поставят основни, общи въпроси. Те дават богата представа за идейно-тематичното разнообразие на статията като основен жанр в Каравеловия вестник, за изключителната актуалност, остро съвременно звучене и политическа страстност на този жанр. Най-добрите уводни статии от «Свобода» и «Независимост» са образци на силно въздействащи проблемни публицистични творби с ясна задача и точен прицел.

При представянето на Каравеловата публицистика от «Свобода» и «Независимост» следваме жанрово-хронологически принцип, който несъмнено има както своите предимства, така и някои слаби страни.

Като всеки голям публицист и журналист Каравелов създава монолитен вестник, в който различните материали са свързани помежду си. Всеки брой на вестника е замислен като нещо цялостно. Свързани са художествените публикации — стихотворение, повест или разказ; свързани са публицистичните материали — уводната статия (с означение «Букурещ») с дописките от цялата страна; с политическия преглед. Пишейки и публикувайки уводната статия на вестника например, Каравелов много често се позовава на дописки, поместени в същия брой. Дописките дават богат фактически материал за размисъл в уводната статия. Вътрешна връзка съществува често и между публицистичните и художествени материали. Интересно и полезно е всеки отделен брой от Каравеловите вестници да се възприема като цялост, да се изчита от първата до последната страница. Но това е възможно само при фототипно издание на вестника.

Хронологическото представяне на отделен публицистичен вид също има своите предимства: проследява се зараждането, обособяването и развитието на всеки отделен публицистичен жанр или вид, като по този начин се разкриват неговите специфични черти, неговото богатство.

Последният въпрос, на който съвсем бегло ще се спрем, е въпросът за авторството на публицистичните материали в Каравеловия вестник. Голямата част от тези текстове не са подписани или са подписани с условни означения — общоприета навремето журна-

листическа практика. Засега само М. Димитров направи опит да посочи конкретно Ботевото сътрудничество във в. «Свобода» и «Независимост», като включи в редактираните от него през 1940 г. Съчинения на Христо Ботев не само фейлетони от поредицата «Знаеш ли ти кои сме?», но и дописки и статии (за фейлетоните вж. настоящото издание, т. V, с. 596—602). Според М. Димитров Ботев е писал във в. «Независимост» и уводни статии на политически теми. В том III на «Христо Ботев. Съчинения», 1940 г. Димитров помества 10 уводни статии от «Независимост» (г. IV, 1874, бр. 23, 24, 25, 31, 32, 33, 40, 45, 46 и 49). Приведените от него съображения за Ботевото авторство в уводните думи и в бележките към отделните статии (т. III, с. 3—4, 564—565) не са достатъчни и не са убедителни. М. Димитров вероятно сам е почувствувал това, та в последното, редактирано от него издание на Ботевите съчинения от 1958 г. е включил само една от тези статии (от «Независимост», г. IV, бр. 33, 1874).

Според нас Любен Каравелов е писал сам както уводните статии, така и политическите прегледи и другите по-основни публицистични материали в своя вестник. Изграден, ярък публицист, със свои категорични идейно-политически възгледи и програма, с авторитета на призван ръководител и идеолог на БРЦК и на главен редактор на печатния му орган, той е смятал за свое право писането на тези материали в «Свобода» и «Независимост». Наистина, възможно е понякога, възпрепятствуван от изключителни обстоятелства, да се е обръщал към Ботев, но това са били по всяка вероятност единични случаи и докато не се изследва всеотстранно публицистиката и на двамата, включването към Ботевото книжовно наследство на статии, прегледи, та дори и дописки от Каравеловите вестници ще бъде твърде рисковано.

Вероятно Каравелов си създава постепенно доста широка мрежа от дописници — Ботев не е бил единственият му сътрудник. Чуждото участие във вестника трябва да се търси предимно в дописническия отдел. Но несъмнено почти всички получени кореспонденции и всички други материали в «Свобода» от външни сътрудници са били основно обработвани от Каравелов (вероятно някои и от Ботев). Главният редактор поставя своя творчески печат на голям публицист върху повечето материали в своя вестник.

*

Статиите и дописките на руски език, които тук се поместват за пръв път, са преведени от Л. Йонева.

При публикуването на уводните статии, както и на някои дописки от ранната публицистика на Каравелов, следваме установената вече практика — поставяме заглавия, извлечени най-често от самия текст, като ги заграждаме с правоъгълни скоби.

Всички Каравелови бележки под линия или бележки на редакцията са означени със звездички (*).

В текста и в бележките са отбелязани всички подписи — най-често инициали или псевдоними. Останалите материали са неподписани.

*

Стр. 7. БЪЛГАРСКИТЕ ЦЪРКОВНИ РАБОТИ — «Наше време», г. II, бр. 5, 7 и 10 от 5 и 27 февруари и 20 март 1861. Подпис: К.

Статията даваме в превод на български език.

Каравелов сам отбелязва в две свои писма до Е. П. Ковалевски от 28. VIII и от 7. X. 1863 г. тази своя статия, изброявайки ранните си публикации в руския печат.

«...Ние извличаме от дневната хроника на сп. «Български книжици»... — за написването на статията си Каравелов използва богатия фактически материал, който се съдържа в голямата статия на Т. Бурмов за българския черковен въпрос, поместена последователно в «Български книжици» — «Современная летопись», г. III, ч. I, 1860, кн. 7, с. 100—105; кн. 8, с. 116—118; ч. II, кн. 9, кн. 13, подписвана: «Редакторът Т. Стоянов—Бурмов». По това време Бурмов е редактор на «Български книжици.»

Каравелов превежда и преразказва отделни пасажи от нея, съкращава и добавя.

«...Молби до великия везир...» — по това време велик везир е Мехмед Къбръзлъ паша.

«Изрядно», «Ангел вопияше» — песнопения от православната литургия.

«Благословенъ Богъ нашъ», «Благословенъ еси, Христе...» — песнопения на православната служба.

«...българската статия, която бе цитирана от нас в кн. 5 на «Наше време»: «Българската уния», статия втора — статията «Българ-

ската уния» е публикувана в кн. 3 и 4 на «Наше време». В продължението — «статия втора», отпечатано в кн. 4 (не 5, както погрешно пише Каравелов), е цитирана българска брошура, отпечатана в Цариград и озаглавена «Българите и гръцкото висше духовенство».

Стр. 23. С КАКВО МОЖЕ ДА СЕ ПОМОГНЕ НА БЪЛГАРИТЕ — ръкопис на Каравелов с поправки и допълнения от И. Г. Прижов, чернова, с мастило, на руски език. [1861—1862]. — Български исторически архив при Народна библиотека «Кирил и Методий», ф. 2, а. е. 21, л. 6—11; публикуван от М. Димитров — Публицистиката на Л. Каравелов, т. I, 1958, с. 622—625, от Л. Воробъев. К въпросу о пребывании Любена Каравелова в Московском университете. — Изв. на И-та за бълг. лит. при БАН, 1960, кн. 9, с. 275—283 и от Л. Минкова. Из архива на Л. Каравелов. С., 1964 (Д. Леков, Л. Минкова, Цв. Унджиева).

Каравелов пише «С какво може да се помогне на българите» в най-тясно сътрудничество с И. Г. Прижов. Ръкописът е изпъстрен с много поправки, допълнения, зачертавания, правени както от Прижов, така и от Каравелов. При последното издание на ръкописа («Из архива на Любен Каравелов», с. 322—335, 365—366) е посочено съвсем точно какво от него е написано с ръката на Каравелов и какво на Прижов. По-подробно изследва тази ръкописна статия Л. Минкова: «С какво може да се помогне на българите». — Литературна мисъл, г. VII, 1963, кн. 1, с. 96—107. Цялостен анализ на статията — проект за действие от Каравелов и Прижов направи Кр. Шарова в книгата си «Любен Каравелов и българското освободително движение (1860—1867)». С., 1970, с. 48—79.

Поправките на Прижов са значителни, той е написал и последния пасаж на статията. Анализът на целия текст обаче води до извода, че двамата приятели са работили заедно над него. Затова тук даваме в превод на български език окончателния текст, до който Каравелов и Прижов са стигнали заедно, работейки над първоначалния проект, написан от Каравелов.

Има данни, които насочват към по-точно датиране на статията: стихотворението на Костомаров, цитирано в края на ръкописа, е публикувано в сп. «Основа» през февруари 1861 г. Д. Миладинов е арестуван през февруари 1861 г., а в българския печат се появяват съобщения за това през март-април същата година. Каравелов споменава за арестуването на Миладинов като за наскоро научен от него факт. Непосредствен подтик за съставянето на ръ-

кописа според Л. Воробьев дава прокламацията, написана от Н. П. Огарьов «Что нужно народу?», отпечатана в «Колокол», бр. 102 от 1. VII. 1861 г. Съпоставяйки тези и други факти, Кр. Шарова стига до извода, че Каравелов съставя своя ръкопис не по-рано от средата на 1861 г. и заедно с Прижов работи върху него след юли-август 1861 г. «През януари-февруари 1862 г. работата била приключена...» (Кр. Шарова. Цит. съч., с. 77—78). Проектът се свързва естествено с революционната ситуация в Русия през 1859—1861 г. и с посочената прокламация «Что нужно народу» на революционната организация «Земля и воля». (Пак там, с. 79 и сл.)

Замисленото дружество в Белград според проекта на Каравелов и Прижов е политически, ръководен център с конкретна програма за действие, изграден на демократични начала с широки интернационални връзки.

Унгарското дружество в Торино — създадено от Л. Кошут през неговите емигрантски години в Италия.

Руското дружество в Лондон — има се предвид групата на Херцен и Огарьов около «Колокол», която по това време участва в създаването на революционната организация «Земля и воля» в Русия.

«Възраждането на българите» — статия от Хр. Даскалов — «Возрождение болгар или реакция в Европейской Турции» — «Русская беседа», т. III, 1858, кн. 10, с. 1—58. (Вж. Български автори в руския периодичен печат (1854—1865). Т. I. С., 1982, с. 73—116. Издирила и подготвила за печат Цвета Унджиева.)

Д. Миладинов е арестуван в Струга на 16. II. 1861 г., откаран в Битолския затвор, после в Солун и в Цариград.

Славейков като учител в Търново и Трявна от 1857 до 1862 г. е жестоко преследван от гръцкото духовенство.

Слуховете за преследване на Н. Михайловски не отговарят на фактите.

«...Евангелие, преведено на български от английската мисия в Смирна» — «Новий завет...», преведени от славенского на болгарский язык от Неофита Йеремонаха П. П. Рилца [Неофит Рилски] (в Смирне), 1840.

«...Гарибалди ще се яви в Унгария» — Към края на 1860 г. имало слухове, че Гарибалди възнамерява да подпомогне борбите на унгарския народ, да обедини силите си с ген. Стефан Тюр — един от ръководителите на Унгарската революция от 1848—1849 г., и да дебаркира на Балканите. Макар и

неосъществена, такава акция по-късно действително е била замислена.

Стиховете «Братя, готуйтеся!

Готуйтеся очищайтесь

од плям и пороку:

готуйтеся, скоро блисне

Звезда од Востоку!»

са от Н. И. Костомаров (псевдоним Йеремия Галка), от стихотворението «На добра ніч», публикувано в сп. «Основа», февруари 1861 г.

Стр. 30. ПО ПОВОД СЛАВЯНСКИЯ ОТДЕЛ НА ВЕСТНИК «ДЕНЬ». — сп. «Русская речь», 1862, бр. 1. Подпис: К.

Каравелов в писмото си до Е. П. Ковалевски от 7. X. 1863 г., изброявайки публицистичните си изяви, посочва и тази своя статия. Тук помества статията в превод на български език.

...съвременният украински поет... става дума за Тарас Шевченко. Цитираните стихове са от «Еретик» на Шевченко.

Във всеки брой на в. «День» с «издател и редактор И. Аксак» има «Славянски отдел».

Във втория брой в Славянския отдел е поместена дописка «С берегов Дуная. Письмо 1-е», в която се разглежда положението в Австрия, политическите тежнения на поляците и унгарците и др.

Редактор на «Цариградски вестник» по това време е Т. С. Бурмов.

Жинзифов е Райко Жинзифов. М. Димитров изразява следното предположение: «Може би Каравелов е искал да скрие името му, за да не бъде преследван след завръщането му в Турция.» (Публицистиката на Любен Каравелов (1860—1864). Т. I. С., 1958, с. 85.)

«В брой трети на «День» е поместена статия...» «Письмо одного из учащихся в Москве болгар к редактору», с подпис Жинзифов. — День, бр. 3, 28. X. 1861 (Вж. «Райко Жинзифов. Публицистика». Т. I. С., 1964, с. 31—35. Съставители: Цв. Унджиева и Д. Леков.)

«Затрета година се издава в Москва българско литературно списание...» — има се предвид «Братски труд» 1860—1862 — литературно списание, издавано от българските студенти в Москва.

«...Редакторът на «День» прави... бележ-

ки и в едната ... казва... — бележката на редактора Ив. С. Аксаков гласи: «Несъмнено за българите гърците са сега по-лоши от турците, но главната си сила гърците черпят от турското робство. Ако турците не бяха в Европа, гърците не биха се осмелили и не биха могли да угнетяват българите духовно, да ги лишават от народно богослужение, да пречат на богослужението на българския народ и т. н. (Ред.)»

«Втората статия на Жинзифов...» — става дума за статията на Жинзифов «Два слова о болгарской газете «Дунайский лебедь» («День», бр. 8, 2. XII. 1861), с подпис: Ж. В тази своя статия Жинзифов за пръв и последен път пише срещу Раковски и «Дунавски лебед». По въпроса за преселването на българите от Видинския край в Руеня Жинзифов не разбира дълбоко правилната позиция на Раковски.» (Вж. «Райко Жинзифов. Публицистика». Т. I, с. 16, 35—37.)

Срещу политиката на руския царизъм по този въпрос Раковски пише в своя вестник «Дунавски лебед», г. I, бр. 38, 21. VI. 1861, г. II, бр. 53, 3. I. 1861, издава и отделна брошура «Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите» [Букурещ, 1861].

«Безумно е да се обвинява...» — казва по-нататък г. Аксаков... — Каравелов цитира бележката под линия от редакцията към втората статия на Жинзифов. В тази дълга бележка възгледите на Жинзифов са заострени, като позицията на Раковски е определена като клеветническа. Редакторът отбелязва в нея между другото, че за Русия и за целия славянски свят е по-изгодно по границите на Русия да се заселят славяни, които ще бъдат силна стража на славянството...

Каравелов пряко и остро иронизира Аксаков и руските славянофили: «Славянският отдел на «День» нежно предлага на българите квартири при Никитските врата...», «...не искате ли — предлага им той — да оставите своята родина, своето небе... и да станете гранични стражи на нашата страна...»

«За българите — продължава г. Аксаков — не е така чувствителна загубата на 5 хиляди души...» — в бележката от редакцията към Жинзифовата статия е отбелязано: «Преселването на 20 хиляди семейства (а те са се преселили 5 хиляди, не повече) не ще отслаби българския народ, от който остават 4 или 5 милиона, а според издателя на «Дунавски лебед» 7 или 8 милиона...»

Стр. 37. ОБЯСНЕНИЕ — ръкопис на Каравелов, на руски

език, с мастило. Подпис: Л. Каравелов. [1863]. — Български исторически архив към Народната библиотека «Кирил и Методий», ф. 2, а. е. 24, л. 1—2. Публикувано от Илия Конев; «Към въпроса за влиянието на руската обществена мисъл от 60-те години на XIX в. върху Любен Каравелов». — Изв. на Инст. за бълг. литература, 1958, кн. 6, с. 207—208. Според Ил. Конев «Обяснението» е написано след 1863 г. — в Белград или преди Каравелов да напусне Москва». (Пак там, с. 206.)

Във втория пасаж след «...170 бяха взети от г. Аксакова...» следват задраскани редове: «... и от тези 170 р. преди появата на Отчета на Славянския комитет (общество) 50 р. бяха вече върнати.»

Публикуваме го в превод на български език.

Мотото е строфа от гл. V на поемата «Германия — зимна приказка» от Хайне (вж. Х. Хайне. «Германия — зимна приказка», превод Д. Осинин. С., 1945, с. 18).

«...Ние мислехме... да заедем от редакцията на едно списание, в което бе дадена една наша голяма статия...» — вероятно Каравелов има предвид някоя от първите си публикации в руския периодичен печат — в «Библиографические записки», «Наше время»...

«...В първата и последната книжка за 1862 година на списание «Русская речь». — става дума за статията «По повод славянския отдел на вестник «День».

Стр. 39. БЪЛГАРСКИТЕ БУНТОВНИЦИ. — в. «Иллюстрированная газета», г. X, бр. 30, 5 август 1867. Подпис: Л. К-в.

Каравелов изпраща на 6. VII. 1867 г. от Белград тази статия, заедно със снимки на български хайдут и придружително писмо до главния редактор на «Иллюстрированная газета» В. Р. Зотов в Москва. В писмото между другото той пише: «Бих искал да Ви пращам подобни бележки, разни снимки, портрети и др. при следните условия: 1) трябва да ми изпращате безплатно Вашия вестник 2) да поправяте моите статии, но не да ги съкращавате, т. е. да поправяте езика, а не смисъла...» (Архив на Института за руска литература при АН СССР (Пушкински дом), Ленинград, арх. В. Р. Зотова, ф. 548, оп. 1, № 325). Статията и писмото публикува за пръв път М. Димитров в «Публицистиката на Любен Каравелов», т. I, 1958, с. 281—282 и 581.

Тук поместваме статията в превод на български език.

Стр. 41. [НИКОГА ВЪВ ВЛАШКО НЕ Е ИМАЛО ТОЛКОВА БЪЛГАРИ], Букурещ, 6 ноември — в. «Голос», № 324, 25 ноември (15 декември) 1867. Подпис: Един от членовете на българския комитет.

Дописката е публикувана за пръв път от М. Димитров в «Публицистиката на Любен Каравелов». С., 1957, с. 341—342. Тук я поместваме в превод на български език.

Подписът на дописката се свързва с Българския комитет създаден от Каравелов в Белград. За Каравеловото авторство вж. Кр. Шарова «Любен Каравелов и българското освободително движение (1860—1867)». С., 1970, с. 166.

Два комитета — по това време в Букурещ съществуват Тайният централен български комитет (ТЦБК) и Добродетелната дружина — комитета на «старите».

«...Един от издателите на вестника пътувал по някаква работа в Белград...» — вероятно става дума за Б. Запрянов, активен член на ТЦБК и сътрудник на в. «Народност». През август 1867 г. бил в Белград като гост на Омладинската скупщина (вж. Кр. Шарова. Цит. труд, с. 291). «През есента на 1867 г. ТЦБК заемал все по-рязко отрицателна позиция към руско-сръбско-българските политически и военни замисли, при което Запрянов играел твърде активна роля». (Пак там, с. 166.)

«...в Сърбия е открито военно училище...» — става дума за Втората българска легия (1867—1868).

...Американска Русия — намек за продажбата на Аляска на американците от руското царско правителство. На 30. III. 1867 г. руските северноамерикански владения били продадени на Съединените щати за 7 200 000 долара или 11 млн. златни рубли.

Стр. 43. [ДА ПРЕЦЕНИМ БЕЗПРИСТРАСТНО ТОВА, КОЕТО СТАВА В СЪРБИЯ], Нови сад, 21 февруари (4 март) — в. «Голос», № 68, 8 март (20 март) 1868.

Публикувана за пръв път от М. Димитров в «Публицистиката на Любен Каравелов». Т. I. С., 1957, с. 360—362. М. Димитров изтъква биографичното значение на дописката — «Каравелов разказва защо и как е изгонен от Сърбия». Вж. и Л. С. Ерихонов «Руското общество и българската литература». С., 1967, с. 129—130.

В руския текст на дописката в «Голос» вместо Никола Христич е написано Никола Кристич.

«...Веднага да напусне Белград...» — Л. Каравелов е екстерниран от Сърбия в Австро-Унгария — Нови сад през ноември 1867 г., заради острата критика, на която подлага политиката на сръбското правителство.

«...в Белград беше създадена чета...» — става дума за Втората българска легия, създадена през есента на 1867 г.

Стр. 46. ОТГОВОР НА Г. БЕГОВИЧ — в. «Застава», г. IV, бр. 29, 7 март 1869. Подпис: Л. Каравелов.

Поместваме Каравеловия «Отговор» в превод на български език.

В брой 26 на «Застава»... чрез в. «Застава» Бегович се обърнал към Каравелов с искане да съобщи публично получавал ли е писмо от него.

Стр. 47. КАКВО НИ ТРЯБВА? — в. «Застава», г. IV, бр. 31 и 32, 7 и 14 март 1869. Подпис: К.

Пръв публикува тази статия като Каравелова статия М. Димитров в «Публицистиката на Любен Каравелов», С., 1958, с. 498. Тук я поместваме в превод на български език.

1848 година в Австрия — през 1848—1849 г. революционна вълна залива Австро-Унгарската империя — мартенска революция във Виена, в Будапеща, революционно движение в Чехия, националноосвободително въстание в Милано, в цяла Ломбардия и Венеция. Сардинското кралство обявява война на Австрия — италианската война.

Шлезвиг-Холщайнският въпрос — под влияние на революцията в Германия и Австрия от 1848 г. в областта Шлезвиг-Холщайн възниква широко националноосвободително движение срещу датското господство. В борбата между Прусия и Дания се намесват и Англия и Русия — Шлезвиг-Холщайнският въпрос става международен проблем.

Стр. 54. МОИ БРАТИЯ — в. «Народност», г. II, бр. 16, 9 март 1869; публикувано и в «Застава», г. IV, бр. 35, 21 март 1869. Подпис: Л. Каравелов.

Стр. 56. НЯКОЛКО ДУМИ ДО БРАТА Р. ЗА СВОЕ ОПРАВ

ДАНИЕ. — в. «Застава», г. IV, бр. 43 и 45, 9 и 13 април 1869. Подпис: Л. Каравелов.

Помества статията в превод на български език.

Каравеловата статия, за която става дума, е статията-писмо «Мои братия», отпечатана в «Народност» и в «Застава». В «Народност» тя излиза на 21. III. 1869 г., а не на 1. I., както погрешно е отбелязано в отговора на Каравелов до «брата Р.».

... По п а к а з в а ш е... — трудно е да се установи дали става дума за Александър Поп (1688—1744) — английски поет, критик, преводач, или за друго лице.

Стр. 64. ОБЯВЛЕНИЕ. — в. «Народност», г. II, бр. 31, 6 юли 1869. Подпис: Л. Каравелов.

Стр. 64. БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО (Кор. от България). — в. «Новороссийский телеграф», № 162, 20 август (1 септември) 1869. Подпис: Л. К.

Статията се печата за пръв път. Публикуваме я в превод на български език.

Каравелов участва активно в създаването на Българското книжовно дружество. Той пристига в Одеса на 9. VII. 1869 г. Свързал се със заможните, влиятелни одески българи и с одеската културна общественост, той сътрудничи през лятото и есента на същата година на в. «Новороссийский телеграф». В свое писмо от 18. VIII до В. Д. Стоянов той пише между другото: «Аз вчера бях у Мироновича, четохме «Дунавска зора» и «Телеграф» и той остана много доволен...» (Д. Леков. Нови данни за връзките на Каравелов, Друмев и Жинзифов с Българското книжовно дружество. — Лит. мисъл, 1969, кн. 4, с. 168—169.) Вероятно Каравелов е прочел на Николай Миронович Тошков своите последни статии, между които и настоящата. Н. М. Тошков по това време съдейства за създаването на Книжовното дружество като обещава да му окаже голяма материална помощ.

Първата френска революция — френската революция от 1789 г.

Унгарската революция — революцията от 1848—1849 г. Ш. Петьофи възглавява въстанието в Пеща по време на унгарската революция.

Славянски училища — става дума за килийните училища.

«Боевете при Силистра, Калафат, Си-

но п...» — през Кримската война край тези градове стават значителни сражения. В битката при Синоп (18. XI. 1853) е унищожен турският черноморски флот. На 5. V. 1854 г. започва обсадата на Силистра, продължила до 9. VI., когато руските войски се оттеглят зад Дунав.

Стр. 69. АЗ ЛИ СЪМ ФАЛШИВ ИЛИ ИЗДАТЕЛИТЕ НА «ОТЕЧЕСТВОТО». — «Дунавска зора», г. II, бр. 39, 31 август 1869. Подпис: Л. Каравелов.

Редакцията на «Дунавска зора» придружава статията със своя бележка: «Следното писмо приехме от Одеса от г-на Л. Каравелова, в което негова милост се оправдава против това, що «Отечество» в първий си брой говори за господство му.»

В бр. I на в. «Отечество» от 25. VII. 1869 г. е поместено обяснение на редакцията, което завършва с думите: «Жално ни е за това поведение от страната на г. Каравелова. Съжеляваме този пример на непостоянство, неразбранство още и фалшивост в лицето на един момък млад и интелигент, на когото поведението далеч не беше съгласно в този случай с доброто негово име.»

Цитатите в началото са от програмната статия-обявление «Отечество — вестник политически и книжовни» (бр. I на «Отечество»), както и от последвалото, вече посочено по-горе обяснение на редакцията.

Стр. 73. [РЕШЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС СЕ ПРИБЛИЖАВА КЪМ СВОЯ КРАЙ] Цариград, 2 септември — в. «Новороссийский телеграф», № 180, 12 (24) септември 1869. Подпис: Л-ъ.

Дописката се печата за пръв път. Помества я в превод на български език.

В по-късна дописка, пак с условното означение «Цариград», подписана с почти цялото име — «Любинъ...веловъ» — авторът Каравелов се позовава на тази своя кореспонденция, означена само с първата и последната букви на името «Л-ъ» (вж. тук, следващата бележка).

Стр. 77. БЪЛГАРСКИЯТ ВЪПРОС. Цариград 12 (24) септември. — в. «Новороссийский телеграф», № 190, 24 септември (6 октомври) 1869. Подпис: Любин...велов. Публикува се за пръв път.

Подписът е почти разгърнато собственото и фамилното име —
29 Любен Каравелов, т. 7

с многоточие вместо първите две срички на фамилното име и характерна за източните говори редукция в малкото име.

Каравелов споменава между другото статията си «Българското книжовно дружество», подписана само с инициалите му Л. К. (тук, с 64), разкрива авторството си и на ~~преднината~~ своя дописка, подписана с «Л-ъ»: «За съдържанието на този проект аз вече говорих в «Новоросийский телеграф».

Помества ме дописката в превод на български език.

Цитатът от «Проект за учредяване на Българско книжовно дружество» е точен.

«В българския вестник «Македония...» — става дума за статията «Великата идея на българите» («Македония», г. III, бр. 37, 9. VIII. 1869), в която след като се подчертава единството и закалката на българите в борбата им срещу фанариотите, се развива идеята за създаване на пълна гимназия; завършили тази гимназия, учениците ще могат да постъпят във всеки университет.

Стр. 80. БЪЛГАРСКОТО ДУХОВЕНСТВО — в. «Иллюстрированная газета», бр. 46, 20 ноември 1869. Към статията са публикувани няколко снимки, със следния пояснителен текст: «Показваме образите на селски свещеник, монах, монахини и на тримата главни борци за независимостта на българската църква: Иларион, Авксентий и Паисий» [Макариополски, Велешки и Пловдивски].

Това е втората Каравелова статия, публикувана в «Иллюстрированная газета» след «Българските бунтовници» (вж. тук, с. 39, бел. с. 445). Тук я помества ме в превод на български език.

Стр. 83. БЪЛГАРСКИЯТ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС — в. «Новоросийский телеграф», № 262, 21 декември 1869 (2 януари 1870). Подпис: Л. К. и № 264, 24 декември 1869 (5 януари 1870). Подпис: Л. К.-в.

Статията се печата за пръв път. Помества ме я в превод на български език.

Редакцията на «Новоросийский телеграф» посочва, че авторът на статията е «един от представителите на българския печат в Букурещ». По това време Каравелов се е установил вече в Букурещ и е започнал да издава в. «Свобода», от който са излезли седем броя.

Тук авторът подхваща някои свои мисли от статията «Българското книжовно дружество» — за ролята на опозицията, на борбата, за значението на Кримската война за българите.

Стр. 97. [НА БЪЛГАРСКАТА СВОБОДА ПОСВЕЩАВАМЕ НАШИЯТ ВЕСТНИК], Букурещ, 6 ноември — «Свобода», г. I, бр. 1, 7 ноември 1869.

«...проекти а́ла Михайловски...» — става дума за един от проектите за независима българска църква, в изработването на който участва и Никола Михайловски. В него се правели значителни отстъпки на патриаршията.

Стр. 100. [ТУРЦИТЕ ВСЯКОГА СА ТЪПКАЛИ И ТЪПЧАТ ВСИЧКО, ЩО Е НАШЕ], Букурещ, 11 ноември. — «Свобода», г. I, бр. 2, 12 ноември 1869.

Стр. 103. [НАПРЕД И НАПРЕД!], Букурещ, 18 ноември. — «Свобода», г. I, бр. 3, 19 ноември 1869.

Стр. 107. [СВОБОДА И ВСЕКИМУ СВОЕТО — ТОВА Е БЪЛГАРСКАТА ДЕВИЗА], Букурещ, 25 ноември. — «Свобода», г. I, бр. 4, 26 ноември 1869.

Стр. 110. [ТУРЦИЯ И АВСТРО-УНГАРИЯ «НАПРЕДВАТ!», Букурещ, 2 декември — «Свобода», г. I, бр. 5, 3 декември 1869.

«Ние поместяваме във вестникът си дописка от Кортин...» — в същия брой на «Свобода» е поместена дописката «Кортин, 21 ноември». В нея се съобщава за злодейство на турски войници, които изнасилили в с. Асалъ жената и децата на кръчмаря, а него пребили. Когато селяните се оплакали за това на официалната турска власт, тя ги хвърлила в затвора и ги освободила, след като заплатили на кадията и субашата 8000 гроша.

Стр. 115. [ЧОВЕКЪТ Е ЧОВЕК, КОГАТО Е И ГРАЖДАНИН, И ПАТРИОТ], Букурещ, 10 декември. — «Свобода», г. I, бр. 6, 11 декември 1869.

Стр. 117. [БЪЛГАРИТЕ НЕ ТЪРСЯТ ЧУЖДОТО, НО НЕ

ДАВАТ И СВОЕТО], Букурещ, 16 декември. — «Свобода», г. I, бр. 7, 17 декември 1869.

«Ние поместяваме из Цариград една дописка...» — става дума за-дописката, поместена в същия брой на «Свобода» — «Цариград, 5 декември».

Стр. 120. [ВСЯКАКВА ПОДЛОСТ И НИЗКОСТ МОЖЕ ДА СЕ ПРОСТИ ЧОВЕКУ, НО ПРЕДАТЕЛСТВОТО — НИКОГА], Букурещ, 23 декември. — «Свобода», г. I, бр. 8, 24 декември 1869.

«...читателите ще видят из турско-българският вестник «Турция»...» — става дума за статията «За съгласието и съединението на българите», поместена в «Турция», г. VI, бр. 44, 20. XII. 1869 г.

Стр. 123. [КАКВА Е ТУРСКАТА «ЦИВИЛИЗАЦИЯ»?], Букурещ, 3 януария. — «Свобода», г. I, бр. 9, 4 януари 1870.

Дописките... из Русчук са поместени в същия брой на «Свобода» и са озаглавени «Русчук, 27 декември» и «Русчук, 1 януария». Те съдържат сведения за турските беззакония в Русе.

Стр. 126. [БЕЗ СВОБОДА НЯМА ОБРАЗОВАНИЕ, А БЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ — СВОБОДА], Букурещ, 7 януария. — «Свобода», г. I, бр. 10, 8 януари 1870.

«Гл. «Книж. известия»...» — в рубриката «Книжевни известия» в същия брой на «Свобода» е отпечатана дописка «Гюргево, 6 януария». В нея се говори за образуваното от свищовските ученици дружество «Братска любов», което развивало твърде оживена дейност — всяка седмица негови членове изнасяли сказки, събирали парични помощи за бедни ученици.

Стр. 129. [НА БЪЛГАРИТЕ Е ПОТРЕБНО ЗНАНИЕ И ПОЛОЖИТЕЛНА НАУКА] Букурещ, 17 януария. — «Свобода», г. I, бр. 11, 18 януари 1870.

Първото българско взаимно училище в Пловдив е открито в 1841 г. В него учителствуват Никола Тонджаров и др. В 1848 г. в кв. Мараша е построено ново училище с учители х. Иларион Хилендарски, Лука Павлов, Драган Манчев. В 1850 г. в Пловдив е открито и «всенародно българско училище»; пръв учител в него (руски възпитаник) е Н. Геров, който е принуден да напусне Пловдив в 1853 г.

Другият... гръцки възпитаник — вероятно Д. Славчев — учил в Атина и Париж (издържан от гърци), учител в Пловдив от 1846 до 1858 и след 1868 г.

От 1857 до 1869 г. ръководител на пловдивското училище е Йоаким Груев, който превежда «Кратка логика. Съчинение на И. Михневича...», 1861 и «Кратка всеобща история Смарагдова...», 1858 г.

Заместник на Й. Груев в новооткритата Пловдивска гимназия през 1869 г. става Ат. Беляев, завършил физико-математическия факултет в Киевския университет (четвъртият учител, учил в Русия).

Стр. 132. [САМО ЧОВЕЧЕСКИТЕ ИДЕИ И ИСТИННОТО ОБРАЗОВАНИЕ СЪЕДИНЯВАТ НАРОДИТЕ], Букурещ, 21 януария. — «Свобода», г. I, бр. 12, 22 януари 1870.

Библейско общество — библейско дружество за разпространение на Библията всред източните народи.

Квакерски и методически идеи — идеи на привърженици на протестантските секти — квакери — основана в Англия в средата на XVII в. от Дж. Фокс и методи — привърженици на една от протестантските църкви в Англия, САЩ, Канада и др., възникнала в Англия в началото на XVIII в., като секта на Англиканската църква, с основател Джон Уесли. Разгръщат голяма мисионерска дейност.

В дописка от Свищов в същия брой на «Свобода» се казва, че «в Свищовският округ има... до 60 души протестанти («Свищов, януария»).

Стр. 135. [НАМ ТРЯБВАТ БАРУТ И КНИГИ, ПУШКИ И ЧИТАЛИЩА], Букурещ, 28 януария. — «Свобода», г. I, бр. 13, 29 януари 1870.

Стр. 138. [БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ ТЪРСЯТ СВОБОДА, СВОБОДА ЛИЧНА И СВОБОДА НАРОДНА], Букурещ, 4 февруария. — «Свобода», г. I, бр. 14, 5 февруари 1870.

«...тия захванаха да викат против Россия и отидоха в Париж, в Лондон и Виена...» — български пратеници по това време не отиват в Европа. Вероятно става дума за брошурата «България пред Европа» (1866), разпратена в чужбина.

«... някои наши българи... подали просба на Франца Йосифа, когато той се намираше в Цариград...» — такава молба до Франц Йосиф не ни е известна.

Дописката от Цариград в същия брой на «Свобода» («Цариград, 27 януария»), поставя някои въпроси за турската политика на Балканите.

Стр. 142. [ВИСОКАТА ПОРТА Е КАТО ВЯТЪРНИЧАВА ВОДЕНИЦА], Букурещ, 11 февруария. — «Свобода», г. I, бр. 15, 12 февруари 1870.

Славянско благотелно дружество — в препечатаната кореспонденция от в. «Монд» във в. «Турция» се говори, че действително такова дружество в Цариград е било основано, но щом Али паша разбрал, че то представлявало «тайно побратимство с революционерните комитети на Румъния», отказал му своята подкрепа (вж. «Добросторното славенско дружество в Цариград» — в. «Турция», г. VI, бр. 5, 21. III. 1870).

Стр. 144. [ЧЕРКОВНИЯТ ВЪПРОС ЩЕ СЕ РЕШИ, КОГАТО ХРИСТИЯНИТЕ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ БЪДАТ СВОБОДНИ], Букурещ, 17 февруария. — «Свобода», г. I, бр. 16, 19 февруари 1870.

Дописката из Цариград («Цариград, 8 февруария»), поместена в същия брой на «Свобода», е посветена на черковния въпрос.

Мексиканската експедиция — става въпрос за завоевателната експедиция на Наполеон III през 1862—1867 г., която завършва неуспешно.

Стр. 147. [И ДА УМРЕ ЧОВЕК Е СЛАДКО, КОГАТО РАЗБИВА АДСКИТЕ БУКАИ, СПЪНАЛИ ОТЕЧЕСТВОТО МУ], Букурещ, 24 февруария. — «Свобода», г. I, бр. 17, 26 февруари 1870.

Стр. 150. [НА ВСЕКИ НАРОД СА НУЖНИ ЧИСТА СВОБОДА И ЧОВЕЧЕСКИ ПРАВА], Букурещ, 4 март. — «Свобода», г. I, бр. 18, 5 март 1870.

Стр. 154. [С РЕШЕНИЕТО НА ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС БЪЛГАРИТЕ ПРИДОБИВАТ СВОЕ НАРОДНО ПРАВО И ПРАВ-

СТВЕНА САМОСТОЯТЕЛНОСТ], Букурещ, 10 март. «Свобода», г. I, бр. 19, 12 март 1870.

Известието из Солун е поместено в бр. 18 на «Свобода» от 5. III. 1870 г. към рубриката «Известия из България».

Стр. 157. [ТУРЦИТЕ ТРЯБВА ДА СЕ ЗАВЗЕМАТ ЗА СВОЕТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВЪЗПИТАНИЕ], Букурещ, 21 март. «Свобода», г. I, бр. 20, 22 март 1870.

«... в полуофициалният турско-български вестник «Турция»...» г. IV, бр. 4, 14. III. 1870 г. в раздела «Сякакви неща и новини» е отбелязано: «Едно писмо от Търново, градец от Едирненският вилает, отправено до «Курне д'Ориан», разказва, че Саиб ефенди, каймакамин във Виса, като дошъл в този градец, за да прибере 90 000 гроша, дължни от българите, поискал също тъй и от съединените българи 42 000 гроша, които били платени. Тези последните отказали. Тогаз той повикал мухтаринът им и заповядал да му удари мюхюрът на общината върху един сенет от 42 000 гроша. Мухтаринът не рачил, като казал, че общината не е длъжна нищо. И тъй реченият каймакамин накарал да му вържат ръцете и разхождали го из цяло Търново като разбойник. Най-после той му зема със сила мюхюрът, дава го на един други българин и накарва този последният да го удари на приготвения сенет. Мухтаринът протестувал. На краят на писмото «Курниера» притурия: «Високата порта, след като научи тези работи, мъчно ни се вижда щото Саиб бей да остане на мястото си. Таквиз чиновници обезчестяват едно управление и те трябва да се изваждат на часът.»

Стр. 160. [ПОЛОЖЕНИЕТО НА ТУРЦИЯ Е КРИТИЧЕСКО], Букурещ, 26 март. — «Свобода», г. I, бр. 21, 27 март 1870.

«... цариградското «Славянско общество» на което Али паша беше преди два месеца покровител (глед. «Най-нови известия»)» — редакцията на «Свобода» в рубриката «Най-нови известия» в същия брой на вестника съобщава за разкриването на атентата срещу султана, за арестуването на секретаря на «Славянското дружество» Соколски, както и за ходатайствата на руския консул и за освобождаването му.

Стр. 164. [ЧЕРКОВНИЯТ ВЪПРОС Е НАРОДЕН, БЪЛГАРСКИ И ЧОВЕЧЕСКИ], Букурещ, 2 априлия. — «Свобода», г. I, бр. 22, 3 април 1870.

Стр. 167. [НА БЪЛГАРИТЕ Е ПОТРЕБЕН НОВ ЖИВОТ, ЧОВЕЧЕСКО ПРАВИТЕЛСТВО И СВОБОДНО ОТЕЧЕСТВО], Букурещ, 9 априлия. — «Свобода», г. I, бр. 23, 10 април 1870.

Стр. 170. [ПАТРИАРХ ГРИГОРИЙ И ПИЙ IX. . .], Букурещ, 21 априлия. — «Свобода», г. I, бр. 24, 22 април 1870.

Ариевото учение — Арианство — течение в християнството от IV в. По името на свещеника Арий.

Несториаиско учение — течение в християнството, възникнало през 30-те — 40-те години на V в. Негов основоположник е константинополският патриарх Несторий.

«...гръцките калугери искаха да продадат на Петра I седмият крак на мулето...» — на доста места в Европа — в манастири и църкви — имало според преданието стъпка от крака на мулето, на което е яздил Христос в Ерусалим. В случая Каравелов иронизира остроумно гръцките калугери.

Стр. 171. [ПАТРИАРХЪТ ЛИ ТРЯБВА ДА ПРОКЪЛНЕ БЪЛГАРИТЕ, ИЛИ БЪЛГАРИТЕ ПАТРИАРХА?], Букурещ, 29 априлия. — «Свобода», г. I, бр. 25, 30 април 1870.

Стр. 177. [НИЩО НЕ МОЖЕ ДА ЗАПРЕХОДЪТ НА ИСТОРИЧЕСКИТЕ СЪБИТИЯ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ], Букурещ, 6 майя. — «Свобода», г. I, бр. 26, 7 май 1870.

Словото на султана е публикувано във в. «Турция», г. VI, бр. 10, 26. IV. 1870 г. Цитатите са точни, с незначителна езикова обработка. Разредката е на Каравелов.

Стр. 181. [НАШЕТО ЧЕРНО И БЯЛО ДУХОВЕНСТВО], Букурещ, 13 майя. — «Свобода», г. I, бр. 27, 14 май 1870.

Стр. 183. [БУКУРЕЩКИТЕ СЕДЕМ И В. «ОТЕЧЕСТВО» СА НА ВСЯКО ГЪРНЕ МЕРУДИЯ], Букурещ, 23 майя. — «Свобода», г. I, бр. 28, 24 май 1870.

Редакторът на «Отечество» по това време е Пандели Кисимов.

Букурещките седем — ръководителите на «старите», на «Добродетелната дружина»; по това време най-дейни са били Хр. Георгиев, Евл. Георгиев, М. Бенли, М. Колони, Пан. Рашев, Ат. Михайлов, Гавр. Аврамов.

«Да кажеме сега няколко думи за «стара»

и «млада» България, за които философствуваша в «Отечество» в последните си два броя» — става дума за статията «Млада България», публикувана в «Отечество», г. I, бр. 40, 8. V. 1870 г., и за статията «Стара България», отпечатана в бр. 41, 19. V. 1870 г., на вестника.

Председателят на седемте — Христо Георгиев.

Стр. 187. [БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ ТРЯБВА ДА СЪЕДИНЯТ СВОИТЕ СИЛИ], Букурещ, 1 юния. — «Свобода», г. I, бр. 29, 2 юни 1870.

«Ние видиме, че тая солидарност е съществувала още във времената на Асена I и още по-рано» — става дума за участието на власи във въстанието, организирано от Петър и Асен и за ролята им в живота на Второто българско царство през първите му десетилетия.

В дописка из Гюргево («Гюргево, 27 майя»), поместена в същия брой на «Свобода», се говори за едно българче и едно гърче, които били предадени на турците от Димитреску — представител на румънската власт. По-късно след намесата на префекта били освободени.

Стр. 188. [ТУРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ЩЕ ПАДНЕ СКОРО — ДА СЕ ПРИГОТВИМ ЗА НОВ ЖИВОТ], Букурещ, 9 юния. — «Свобода», г. I, бр. 30, 10 юни 1870.

Стр. 191. [ГЪРБАВИЯТ ЩЕ БЪДЕ ИЗЛЕКУВАН САМО В ГРОБА], Букурещ, 18 юния. — «Свобода», г. I, бр. 31, 19 юни 1870.

Произшествието, което се случи преди десет деня в Свищов... — в дописката «Зимнич, 7 юния» («Свобода», г. I, бр. 30, 10. VI. 1870) е описан пожарът в Свищов, предизвикан от турците.

Стр. 194. [КАКВО ТРЯБВА ДА ПРАВИМЕ, ЗА ДА ДОСТИГНЕМЕ ДО СВОЯТА СВОБОДА?], Букурещ, 26 юния. — «Свобода», г. I, бр. 32, 27 юни 1870.

Стр. 196. [БЪЛГАРСКИЯТ ЧЕРКОВНИ ВЪПРОС СЕ РЕШИ], Букурещ, 6 юлия. — «Свобода», г. I, бр. 33, 8 юли 1870.

Дописката из Цариград е публикувана в същия брой на «Свобода» и е озаглавена «Цариград, 21 юния». В нея освен за злоупотребите на черкезите в Карнобатско и Ямбълско

се описва следната случка в Цариград: Във връзка със султанския празник султанът решил да помилва един българин, пролежал в затвора 11 години. Той обаче трябвало да има поръчител от българската църква. Тъй като не се намерил човек от канцеларията на църквата да поръчителствува, «помилваният» бил отново върнат в затвора.

Стр. 199. [ВСИЧКИ ЧЕСТНИ И СВОБОДОЛЮБИВИ НАЦИИ ЗАЩИЩАВАТ С ОРЪЖИЕ В РЪКА СВОИТЕ ИНТЕРЕСИ], Букурещ, 12 юлия. — «Свобода», г. I, бр. 34, 15 юли 1870.

«Европа се пак потресе от орудейните гръмотевици...» — става дума за избухването на Френско-пруската война (1870—1871).

Стр. 201. [УГНЕТЕНИТЕ НАРОДНОСТИ ТРЯБВА ДА СЕ ВЗЕМАТ ЗА ОРЪЖИЕ], Букурещ, 22 юлия. — «Свобода», г. I, бр. 35, 22 юли 1870.

«... Крит повдигна оружието си против турските кръвопролития...» — въстанието в Крит започва през 1866 г. Въстаниците се борят смело и през 1867 г. завоюват редица победи над турците. Те били поддържани от великогръцката партия. Конференцията на великите държави през 1869 г. заставила Гърция да се откаже от Крит и островът бил превърнат във вилает със самостоятелно управление.

Стр. 203. [ГОТВЕТЕ СЕ, ЗАЩОТО НЯМА ДА НИ ЧАКАТ НАШИТЕ СЪСЕДИ!], Букурещ, 29 юлия. — «Свобода», г. I, бр. 36, 30 юли 1870.

Стр. 204. [ТУРСКИТЕ РЕФОРМИ СА ГОЛА ЛЪЖА], Букурещ, 7 август. — «Свобода», г. I, бр. 37, 8 август 1870.

«Из Русчук ни пишат...» — в същия брой на «Свобода» е поместена дописката «Русчук, 1 августа».

В дописката от Цариград, датирана «Цариград, 1 августа» в същия брой на «Свобода», се говори за френско-турските отношения, за обещанията на Али паша да помогне на Франция с турска войска.

Стр. 206. [ТУРЦИЯ ПИЕ КРЪВТА НА НАРОДА КАТО ПИЯВИЦА], Букурещ, 14 августа. — «Свобода», г. I, бр. 38, 15 август 1870.

«Да вземеме за пример Австрия и нейно-

то положение в 1848 и 1866 години...» — на 13 март 1848 г. във Виена започва народно движение, потушено бързо с помощта на войската. На 15 май с. г. избухва ново въстание и на 6 октомври започва още едно въстание, ликвидирано в края на месеца. Негова жертва е военният министър Латур. Положението на Австрия по това време се утежнява и от войната, която ѝ обявява Италия на 24 март 1848 г. През 1866 г. Австрия води неуспешна война срещу Прусия и Италия.

«... съвременният господарствени кризис в Италия» — борбата между правителствените войски и войските на папата през 1870 г., организирането на временно правителство, разпускането на папските войски, официалното присъединяване на Рим към Италия.

Стр. 209. [ТРЕПЕРЕТЕ ТИРАНИ, ЗАЩОТО ДЕНЯТ НАБЛИЖАВА!], Букурещ, 22 августа. — «Свобода», г. I, бр. 39, 23 август 1870.

Стр. 212. [НИЕ ТРЯБВА ПО-НАПРЕД ДА БЪДЕМЕ СВОБОДНИ, А ПОСЛЕ ДА НАРЕЖДАМЕ СВОЕТО ЦЪРКОВНО И ГРАЖДАНСКО УПРАВЛЕНИЕ], Букурещ, 1 септември. — «Свобода», г. I, бр. 40, 2 септември 1870.

Стр. 215 [БЕЗ ОРЪЖИЕ НЯМА СПАСЕНИЕ], Букурещ, 7 септември. — «Свобода», г. I, бр. 41, 7 септември 1870.

«... да се пътува по Европа и да се залюбва в Евгения...» — в дописка от Цариград, поместена в «Свобода», г. I, бр. 43, 23. IX. 1870 г., между другото се казва: «И наистина, Абдул Азис мислеше, че Наполеон III за хатърът на царица Евгения, в която се беше падишахът залюбил и която прие в Цариград така великодушно, ще да пази целокупността на османската държава...» («Цариград, 17 септември»).

Стр. 218. [НИЕ ИСКАМЕ НАРОДНА РЕВОЛЮЦИЯ], Букурещ, 15 септември. — «Свобода», г. I, бр. 42, 16 септември 1870.

«Турция» е поместила една статия под заглавие «За движимата гвардия в Изток...» — статията е публикувана в «Турция», г. VI, бр. 29, 5. IX. 1870 г. Цитатът е точен; направена е само известна езикова редакция.

Стр. 221. [ВЗЕМЕТЕ ЛОПАТИТЕ СИ И ИЗРИНЕТЕ ТОВА

СМРАДЛИВО ГЮБРЕИ], Букурещ, 22 септември. — «Свобода», г. I, бр. 43, 23 септември 1870.

В дописката от Цариград, озаглавена «Цариград, 17 септември» и поместена в същия брой на «Свобода», се говори за надеждите, които султан Абдул Азис възлага на Наполеон III, за нечестната дипломатическа игра на Али паша и за вярата, че християните на Балканския полуостров ще последват примера на френския народ, който «се избави от своят тиранин и провъзгласи република».

Другата дописка «Белиград, 13 септември», отпечатана в същия брой на «Свобода», поставя въпроса за братския съюз между българи и сърби.

Дописката из Русчук е датирана «Русчук, 17 септември».

Стр. 223. [НАШИЯТ НАРОД Е ОТВОРИЛ ВЕЧЕ ОЧИТЕ СИ], Букурещ, 29 септември. — «Свобода» г. I, бр. 44, 30 септември 1870.

«... А турските мезличия щяха да ни отговорят така също, както тия отговориха на хаджи Атанаса в Русчук...» — в дописката «Русчук, 26 септември», поместена в същия брой на «Свобода» се говори, че когато хаджи Атанас протестирал пред мезличия за две обезчестени българки от турците, мютесарифинът му отговорил: «Хасиктир! Кой си ти, та си дошъл в мезличет да правиш адвокатлък?»

Авторът на дописката из Варна — «Варна, 26 септември», — отпечатана пак в този брой на «Свобода», се солидаризира с отрицателното отношение на «Свобода» към дуализма. «Ние синца в България искаме сичко или нищо».

Стр. 227. [ЕДИН ЧОВЕК МОЖЕ ВСЯКОГА ДА ПОГРЕШИ, А ЦЕЛИЯТ НАРОД — РЯДКО], Букурещ, 6 октомври. — «Свобода», г. I, бр. 45, 7 октомври 1870.

Стр. 230. [ДОКОГА ЩЕМЕ ДА ВЪРВИМ ТАКА КУЦО И СЛЯПО?], Букурещ, 13 октомври. — «Свобода», г. I, бр. 46, 14 октомври 1870.

«Нашите читатели ще прочетат една дописка из Браила...» — в тази дописка, отпечатана в същия брой на «Свобода», се говори за новооснованото женско дружество в Браила и за неприязненото отношение на богатия българин Гудович към дружеството («Браила, 5 октомври»).

Стр. 233. [«КОЙТО ИСКА ЧУЖДОТО, ТОЙ ИЗГУБВА И СВОЕТО»], Букурещ, 20 октомври. — «Свобода», г. I, бр. 47, 21 октомври 1870.

«В 1458 г. Сюлейман преминал през Дарданел, зел Галиполи...» — турската войска, предвождана от сина на Орхан, Сюлейман, се настанила на брега на Дарданелите, като завладява Галиполи и околностите му през 1356 г. — вероятно случайна грешка.

Стр. 236. [НИЕ ИСКАМЕ ДА ЖИВЕЕМ САМОСТОЯТЕЛНО И НЕЗАВИСИМО], Букурещ, 3 ноември. — «Свобода», г. I, бр. 48, 4 ноември 1870.

Дописката из Браила, озаглавена «Вестникът «Свобода», Браила, 26 септември 1870 г.», е поместена в «Македония», г. IV, бр. 87, 10. X. 1870 г. Дописникът напада остро Каравелов и неговия вестник «Свобода». В бележка на редакцията Славейков отбелязва: «Като отваряме стълповете на листът си за настоящата статия, ний не можем да не забележим колко е тежка вестникарската ни обязаност в такъв случай, когато, без да имаме потребните данни да съставим собствени убеждения за една каква да е работа, сме принудени да служим като отгласък на чужди за нея мнения, изражението на които не е в наша ръка да възпрем. Най-тежкото е пак да ставаме отгласък в осъжданието на един вестник, за духът и направлението на който ний само от чувание знаем нещо, а почти нищо не знаем за това, що е дало повод на писателя на тази статия да се изразява за него тъй пресъдно. В такъв случай нам не остава, освен да възложим отговорността за изказваното връз самия тогоз, който го изказва. Р е д.»

Стр. 240. [СВЯТАТА ХАДЖИДИМИТРОВА КРЪВ ТРЯБВА ДА БЪДЕ НАШИЯТ ЧЕСТЕН КРЪСТ], Букурещ, 10 ноември. — «Свобода», г. I, бр. 49, 11 ноември 1870.

Стр. 243. [НАШЕТО СПАСЕНИЕ Е В ДУНАВСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ], Букурещ, 17 ноември. — «Свобода», г. I, бр. 50, 18 ноември 1870. (в «Свобода» погрешно отпечатано «Букурещ, 10 ноември»).

«... Франция помогна в 1860 г. на Италия само и само за това, за да земе от нея Савоя и Ница...» — има се предвид съгласието на Наполеон III за присъединяването на Тоскана, Парма, Модена, Романя към Пиемонт срещу отстъпването на Савоя и Ница.

Стр. 247. [БЪЛГАРИНЪТ, СЪРБИНЪТ, РУМЪНИНЪТ, ЧЕРНОГОРЕЦЪТ ТРЯБВА ДА ВЗЕМАТ САМИ СВОЯТА СВОБОДА], Букурещ, 1 декември. — «Свобода», г. I, бр. 51, 2 декември 1870.

Лондонската конференция за преразглеждане на Парижкия трактат от 1856 г. се е състояла в 1871 г. под председателството на английския министър на външните работи Дж. Гранвил.

Стр. 252. [ЗА ПОЛИТИКАТА НА ЦАРСКОТО РУСКО ПРАВИТЕЛСТВО], Букурещ, 9 декември. — «Свобода», г. I, бр. 52, 10 декември 1870.

В дописката из Цариград, поместена в същия брой на «Свобода» и датирана «Цариград, 30 ноември», се говори за вътрешното положение на Русия, за нейната външна политика, за подобрените дипломатически отношения между Русия и Турция.

В 1856 г. е сключен Парижкия трактат след поражението на Русия в Кримската война.

Стр. 254. ДО НАШИТЕ ЧИТАТЕЛИ, «Свобода», г. II, бр. 1, 2 януари 1871. Означение: От администрацията.

От 7 януари 1871 г. като притурка на «Свобода» на румънски език излиза вестник «Либертата» («Libertatea»). Досега от притурката са известни 16 броя.

Стр. 256. [СТАРОТО ТУРСКО ГОСПОДАРСТВО Е ДОШЛО ВЕЧЕ ДО ЯМАТА НА ГРОБА], Букурещ, 1 януари. — «Свобода», г. II, бр. 1, 2 януари 1871.

Стр. 259. [ДУХОВЕНСТВОТО И НАРОДЪТ ТРЯБВА ДА ВЪРВЯТ ПО ЕДИН ПЪТ, ДА ИМАТ ЕДНАКВИ ЦЕЛИ], Букурещ, 9 януари. — «Свобода», г. II, бр. 2, 11 януари 1871.

Стр. 263. [КОРАНЪТ ОБЕЩАВА РАЙ НА КРЪВОПИЙЦИТЕ И НА ГЛАВОРЕЗИТЕ], Букурещ, 16 януари. — «Свобода», г. II, бр. 3, 17 януари 1871.

Стр. 266. [ДУАЛИЗМЪТ Е СТАНАЛ ДНЕС МОДЕН ФРАК], Букурещ, 22 януари. — «Свобода», г. II, бр. 4, 23 януари 1871.

Стр. 270. [НАСТАНА ВЕЧЕ И ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

ЕПОХАТА НА ВЪЗРОЖДЕНИЕТО], Букурещ, 29 януари. — «Свобода», г. II, бр. 5, 30 януари 1871.

Стр. 274. [ВСЕКИ МИРОЛЮБИВ ПЪТ, ОСВЕН НОЖЪТ И ТОПОРЪТ, Е СМЕШЕН И ОТВРАТИТЕЛЕН], Букурещ, 5 февруария. — «Свобода», г. II, бр. 6, 6 февруари 1871.

В дописката из Цариград... в същия брой на «Свобода» — «Цариград, 26 януари» има такъв пасаж: «Най-либералният турски вестник «Хайкак», който се издава под милостивото покровителство на Али паша, в един от своите бройове изрече следующата дервишка мъдрост: «Портата трябва да удовлетвори някои и други требования на християнските свои поданици и да гледа да се сближи с тях; но тия християни трябва да имат на умът си, че не е възможно да бъдат равни с мохамеданците и да имат каквато и да е власт в ръцете си, защото властта принадлежи само на ония султанови слуги, които са повдигнали монархията със своята сабля и добили са я със своята кръв.»

Стр. 277. [РУСИТЕ ЗНАЯТ ТВЪРДЕ МАЛКО ЗА ДРУГИТЕ СЛАВЯНСКИ НАРОДИ], Букурещ, 12 февруария. — «Свобода», г. II, бр. 7, 13 февруари 1871.

Стр. 282. [КОЙ НЕ ПОЗВОЛЯВА НА ГЪРЦИТЕ ДА БЪДАТ ОБРАЗОВАНИ И СВОБОДНИ?], Букурещ, 19 февруария. — «Свобода», г. II, бр. 8, 20 февруари 1871.

Цитатите от «Современные известия» са взети от бр. 22, 23. I. 1871 г. на вестника. След статията на П. Воейков е отпечатано възражение и опровержение, вероятно на редакцията. Цитатите са от това опровержение.

Стр. 286. [ДА ВЪСТАНАМ С ОРЪЖИЕ В РЪКА!], Букурещ, 26 февруария. — «Свобода», г. II, бр. 9, 27 февруари 1871.
Конференцията — Лондонската конференция.

Стр. 289. [ГОРАТА СЕ РАЗЗЕЛЕНЯВА!], Букурещ, 5 март. — «Свобода», г. II, бр. 10, 6 март 1871.

...«Отечество» се плаче... — имат се предвид статиите «Сръбските вестници и сръбско-босненски въпрос», «Сръбското правителство се пазари», «Отечество», г. II, бр. 77, 19. II, 1871, «Statuquo», «Босна» (бр. 80, 12. III. 1871) и др.

Стр. 293. [БАЛКАНСКИ НАРОДИ, ПОДАЙТЕ СИ РЪКА!], Букурещ, 12 март. — «Свобода», г. II, бр. 11, 13 март 1871.

Стр. 296. [БЕЗ ПОЛИТИЧЕСКА СВОБОДА ВСЯКО ПО-
СТАНОВЛЕНИЕ Е ЧИСТА НУЛА], Букурещ, 19 март. — «Сво-
бода», г. II, бр. 12, 20 март 1871.

Стр. 299. [ВЕЧНА ПАМЕТ НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН!], Бу-
курещ, 26 март. — «Свобода», г. II, бр. 13, 27 март 1871.

«Молиме нашите читатели да прочетат
с внимание горепоместената телеграма...» —
телеграмата е датирана «Крайово, 4 априлия (23 март)». В нея
се съобщава за удушаването на д-р Петър Берон и за изчезналите
30 полици, «които му дългуваха Теохар Папазооглу». Изказва
се съмнение за съучастничеството на Папазооглу в убийството на
Берон.

Стр. 300. [ПЪРВАТА ПУШКА, КОЯТО ПУКНЕ СРЕЩУ
ТУРЦИЯ, ЩЕ СЪЕДИНИ ВСИЧКИ ХРИСТИЯНИ], Букурещ,
26 март. — «Свобода», г. II, бр. 13, 27 март 1871.

Стр. 302. [РЕВОЛЮЦИЯ, РЕВОЛЮЦИЯ, РЕВОЛЮЦИЯ, И
КОЛКОТО СЕ МОЖЕ ПО-СКОРО], Букурещ, 2 априлия. — «Сво-
бода», г. II, бр. 14, 3 април 1871.

Стр. 305. [ИСТОРИЧЕСКАТА СЪДБА Е СЪЕДИНИЛА ТЯС-
НО РУМЪНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ НАРОД], Букурещ, 8 апри-
лия. — «Свобода», г. II, бр. 15, 10 април 1871.

Стр. 308. [ЗА НОЖ И ЗА ТОПОР, ДОРДЕ НЕ Е КЪСНО!],
Букурещ, 16 априлия. — «Свобода», г. II, бр. 16, 17 април 1871.

«Из двете цариградски дописки, които
ние поместяваме в своя вестник...» — пър-
вата дописка е датирана «Цариград, 8 априлия». В нея се говори
за черковния въпрос. Втората е с дата «Цариград, 6 априлия».
В нея се прави рязко разграничение между гръцкия народ и фа-
нариотите и се изразява пълно съгласие с политическата платфор-
ма на редакцията на «Свобода». Дописката е придружена с бележ-
ка под линия: «Следующата дописка е написана от един грък, на
когото името е И. Аргиропуло. Тя ни се изпроводи, придружена
от две писма: едното от самия г. Аргиропуло, а другото от един
наш български патриотин. Българинът ни пише: «Аргиропуло ме
уверява, че гръците не приличат на своите цариградски братия,
следователно това, щото той пише в дописката си, не е негово част-
но мнение, но мнение на всичкия елински народ.» А г. Аргиро-

пуло ни пише: «Господине редакторе! Ако обичате правдата и
ако сте човек и патриотин, то вие трябва да поместите във вест-
никът си моята дописка. Подпишете, ако обичате, и името ми,
защото аз утре отивам в Атина, дека не може да ми направи зло
ни великият везир, ни патриархът, ни вашите чорбаджии.» И та-
ка, ние печатаме тая дописка, но не отговаряме за нейното съдър-
жание. Р.»

Петербургската дописка, датирана «Петербург,
6 априлия», е насочена против политиката на царското руско пра-
вителство спрямо славяните.

Стр. 309. [ЮЖНИТЕ СЛАВЯНИ СА ДЕЦА НА ЕДИН БА-
ЩА], Букурещ, 3 октомври. — «Свобода», г. II, бр. 17, 4 октом-
ври 1871.

Стр. 313. [НИЕ ВСИЧКИ РАБОТИМ ЗА ЕДНА ЦЕЛ, НО С
РАЗЛИЧНИ СРЕДСТВА], Букурещ, 10 октомври. — «Свобода»,
г. II, бр. 18, 12 октомври 1871.

Стр. 317. [ЗА ДА БЪДЕМ СВОБОДНИ, НАМ ТРЯБВАТ
ПУШКИ И БАРУТ, А НЕ МАСТИЛО], Букурещ, 20 октомври. —
«Свобода», г. II, бр. 19, 21 октомври 1871.

«... Цариградското правителство и г. Не-
шо Бончев (глед. «Пер. спис.», г. I, кн. IV,
1871, с. 32...) лъжат светът с мохамедански-
те реформи» — става дума за статията на Нешо Бончев «За
училищата», в която се среща следният пасаж, който има предвид
Каравелов: «И ние, без да слушаме клеветниците на султанското
правителство, вярваме, че хатишерифите и хатихумаюните, които
съкрушиха преградата, що отделяше правоверните от неверни-
те, мусулманите от раята, не са само изписани хартии за ослепя-
ване на Европата, а са факт, който характеризира прогресът на
правителството от времето на просвещеный султан Селим III и
Махмуда — до нине».

«... нам трябва пушки и барут, а не ма-
стило и преводът на Хомеровата «Илиада» —
в сп. «Читалище», г. I, бр. 11—13, 16, 1871 г., са отпечатани откъ-
си от «Илиада» в превод на Григор Пърличев. Преводът е придру-
жен с възторжена бележка на редакцията. По този повод Нешо
Бончев излиза със статия, в която критикува остро преводача и
редактора на списанието Марко Балабанов, като паралелно с
превода на Пърличев дава и свой превод (вж. «Читалище. Повре-

менно списание. . . — «Периодическо списание»; г. I, бр. 4, 1871). Каравелов има предвид този именно «шум» около превода на «Илиада».

«Макариополски казва — «или аз, или никой друг. . .» — Иларион Макариополски и неговите привърженици са поддържали становището българският екзарх да се избира пожизнено. П. Славейков и неговият кръг, ратувайки за по-демократичен устав на новосъздаващата се българска екзархия, полемизират остро през 1870—1871 г. с Иларион Макариополски и го обвиняват във властолюбие.

Стр. 321. [В НАШИТЕ СЪРЦА ОЩЕ НЯМА ЧЕСТНО РОДОЛЮБИЕ И БЛАГОРОДНИ СТРЕМЛЕНИЯ], Букурещ, 30 октомври. — «Свобода», г. II, бр. 20, 31 октомври 1871.

«Галацката наша дописка» — «Галац, 20 октомври» е публикувана в същия брой на «Свобода»; в нея се говори, че училището в Галац напредва, строящата се църква в скоро време ще бъде завършена, а младежите имат желание да повикат Добри Войников, за да създаде и там театрална трупa.

Стр. 324. [ОБЕЩАНИЯ ГОЛЕМИ, А РАБОТА — ЗА ЕДНА ПАРА!], Букурещ, 5 ноември. — «Свобода», г. II, бр. 21, 6 ноември 1871.

«...после... да превождаат «Илиада» и «Помпея», да откриват «Неаполитанските паметници» и да описват животописанията на българските велики мъже» — Каравелов има предвид Пърличевия превод на част от «Илиада», печатан в «Читалище» през 1871 г., книгата «Последните дни на Помпея», издадена от Българското читалище в Цариград през 1870 г., статията на Марин Дринов «Нови паметници за историята на българите и на техните съседи» (Пер. сп., г. I, кн. 1 и 2, 1870), в която се съобщава за откритите от него ръкописи в библиотеката на Неапол, както и статията на Васил Друмев «Животописание» (Пер. сп., г. I, кн. 1, 2, 1870, кн. 3, 1871).

«...Н. Бончев в «Пер. сп.»...» — има се предвид статията на Бончев «За училищата» (Пер. сп., г. I, кн. 3 и 4, 1871).

Общество за разпространението на знанието... — замисленото от Каравелов и основано по-късно в 1872 г. Дружество за разпространение на полезни знания.

Стойановото «Дружество» — Българското книжовно дружество в Браила.

Стр. 327. [ХРИСТОВОТО УЧЕНИЕ ГУБИ ВЕЧЕ СВОЕТО ЗНАЧЕНИЕ], Букурещ, 12 ноември. — «Свобода», г. II, бр. 22, 13 ноември 1871.

Стр. 331. [ВСЕКИ НАРОД ТРЯБВА ДА СЕ НАДЯВА НА СВОИТЕ СОБСТВЕНИ СИЛИ], Букурещ, 19 ноември. — «Свобода», г. II, бр. 23, 20 ноември 1871.

Стр. 335. [В XIX ВЕКЪ ВСЯКА НАРОДНОСТ ИСКА ДА ЖИВЕЕ САМОСТОЯТЕЛНО], Букурещ, 26 ноември. — «Свобода», г. II, бр. 24, 27 ноември 1871.

«В 23 брой на «Свобода» ние поместихме една дописка из Болград...» — дописката «Болград, 11 ноември», посветена на българо-румънските отношения,

«В Румъния, дека почти до 1856 г. царствуваха гърците...» — до това време в политическия живот на влашките княжества са вземали дейно участие фанариотите.

«Ето защо нас радва и ромънското движение в Австрия» — става въпрос за опитите на населението в Трансилвания да се освободи от австрийска власт.

Стр. 338. [ОТ НАС ЗАВИСИ ДА КАЖЕМ: «ВРЕМЕ Е!»], Букурещ, 3 декември. — «Свобода», г. II, бр. 25, 4 декември 1871.

Стр. 342. [НИЕ ХВЪРЛЯМЕ Г-НУ СЛАВЕЙКОВУ СВОЯТА РЪКАВИЦА], Букурещ, 10 декември. — «Свобода», г. II, бр. 26, 10 декември 1871.

«И ти, Брут!» — Думи на Цезар, отправени към приятеля му Марк Юний Брут, когото той с изненада видял между заговорниците, дошли да го убият.

В 48 брой на «Македония...» — става дума за статията «Съединението на източните народи» («Македония», г. V, бр. 48, 30. XI. 1871). Цитатите от нея са дадени сравнително точно.

«...Захванал да лапа, като неверни Брут месо и кости» — вж стихотворението на Хайне, преведено от Каравелов под заглавие «Благодетелно куче» т. IV, с. 13.

...а ла Деак дуализми... — Ф. Деак е един от създателите на дуалистичната Австро-Унгарска империя.

Стр. 345. [ГАРГАТА НИКОГА НЕ СТАВА ГЪЛЪБ], Букурещ, 16 декември. — «Свобода», г. II, бр. 27, 17 декември 1871.

«Нашият атински дописник ни разказваше...» — става дума за дописката «Цариград, 6 априлия» («Свобода», г. II, бр. 16, 17. IV. 1871).

Стр. 348. [С ЕНЕРГИЯ, ПОСТОЯНСТВО И ЮНАШКА ВОЛЯ СЕ ДОБИВА ВСИЧКО], Букурещ, 24 декември. — «Свобода», г. II, бр. 28, 25 декември 1871.

«Погледайте на русчукското камбано и уверете се!» — Каравелов има предвид казаното в дописката «Русчук, 18 декември», публикувана в същия брой на «Свобода»: «Нашият сапунджия малко поомекна; той никак се не надяше да срещне такова голямо съпротивление от страната на гяурите и от страната на иностранните консули и мислеше да пали и да коли, но... «Дорде съм аз валия, то в Русчук камбано няма да звънка!», казваше той; а камбаното си звънка всеки празник над самите му уши — и нищо!»

Стр. 350. [НЯМА СВОБОДА, ДОРДЕ ПРОКЛЕТИЯТ ЧОРБАДЖИЛЪК ВЛАДЕЕ МЕЖДУ НАС], Букурещ, 1 януари. — «Свобода», г. II, бр. 29, 1 януари 1872.

«... Гл. русчукското камбано и сапунджийските комедии» — в дописката «Русчук, 27 декември», поместена в същия брой на «Свобода», се говори, че след като Иван Сапунов бил пуснат от затвора, станала «голяма трапеза в къщата на патчаджи Златев ефенди». Описват се «заслугите» на Петраки Златев за освобождаването на Сапунов, както и усилията на турските управници в Русе да забранят на българите да бият черковната камбана в празнични дни.

Стр. 352. [«НАДЕЙ СЯ САМО НА СИЛИ СВОЯ И НА НОЖЪ СВОЙ...»], Букурещ, 6 януари. — «Свобода», г. II, бр. 30, 8 януари 1872.

«... руските независими вестници...» — тях Каравелов противопоставя на правителствените официози.

Правителственият вестник, органът на к. Горчакова — става дума за «Правительственный вестник».

«Не надяйте се на князи...» — цитат от Евангелието.

Стр. 356. [РЕШЕНИЕТО НА ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС ОЗНАЧАВА ПРИЗНАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНОСТ], Букурещ, 14 януари. — «Свобода», г. II, бр. 31, 15 януари 1872.

В 10-и член от фермана, издаден на 28. II. 1870 г., е казано: «Черковният окръг на тази българска екзархия се състои от Русчук, Силистра, Шумен, Търново, София, Враца, Ловеч, Видин, Ниш, Пирот, Кюстендил, Самоков, Велес и Сливенският санджак, освен градовете Варна, Ахило, Месембрия и Созопол и градовете Станимака и Пловдив, с изключение на махалата Св. Богородица, която принадлежи с Пловдивската епархия на българския екзархат; и освен селата в същата епархия Куклен, Видин, Арнауткьой, Панагня, Ново село, Лясково, Ахлян, Бачково, Белащица и освен манастирите Бачковски, Св. Георги и Св. Безсребърници и около двайсет села покрай Черно море, ако са гърци.

Освен речените места православните жители и на други места, ако всичките или най-малко двете третини поискат да се присъединят на българския екзархат и туй, като се изпита и се потвърди, ще им се допрошава.»

Стр. 359. [БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА ТРЯБВА ДА ИМАТ СВОЯ НАРОДНА СИСТЕМА, ДУХ И НАПРАВЛЕНИЕ], Букурещ, 20 януари. — «Свобода», г. II, бр. 32, 22 януари 1872.

«Класическите гимназии, които ни рекомендуваше г. Бончов...» — Нешо Бончев се застъпва за класическото образование в обстойната си статия «За училищата» (Пер. сп., г. I, кн. 3 и 4, 1871).

Стр. 362. [ФАНАРИОТСКОТО ДУХОВЕНСТВО Е ИЗГНИЛО ОТ РАЗВРАТ И ПИЯНСТВО], Букурещ, 28 януари. — «Свобода», г. II, бр. 33, 29 януари 1872.

Стр. 366. [ПРОКЛЯТИЕТО НА ГРЪЦКИЯ ПАТРИАРХ ПАДА НА НЕГОВАТА ГЛАВА], Букурещ, 4 февруари. — «Свобода», г. II, бр. 34, 5 февруари 1872.

Епископите, които са служили в българската черкова без разрешението на патриарха и били изпратени на 21 януари 1872 г. от турското правителство на заточение в Измид, са: Панарет Пловдивски, Иларион Ловчански и Иларион Макариополски.

Отец Антим е екзарх Антим I.

Стр. 369. [ЗА НАШИТЕ ЧЕРКОВНИ РАБОТИ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ ДВА-ТРИ МЕСЕЦА], Букурещ, 11 февруария. — «Свобода», г. II, бр. 35, 12 февруари 1872.

Нашите владци, тримата наши архипастри — върнатите от заточение Панарет Пловдивски, Иларион Ловчански и Иларион Макариополски.

Стр. 372. [СЛАВЯНСКИТЕ ПЛЕМЕНА В АВСТРИЯ И ТУРЦИЯ ОТВАРЯТ ОЧИТЕ СИ], Букурещ, 17 февруария. — «Свобода», г. II, бр. 36, 19 февруари 1872.

Както в тази статия, така и другаде Каравелов често цитира цариградските кореспонденции на «Московские ведомости». В случая той има предвид дописка от Цариград на някой руски кореспондент на вестника.

В «Московские ведомости» сътрудничи редовно и Тодор Ст. Бурмов, който от 1867 г. служи в руското посолство в Цариград. Много често в дописките се разглежда черковният въпрос. Някои са написани неутрално, други с подчертано съчувствие към българите. Кореспонденциите отразяват в някаква степен колебанията и непоследователността на царската руска политика по черковния въпрос. В тях се ратува за помирение и загладжване на тази «иррескорбна» българо-гръцка разпра.

Нашите «благоразумни» комисари — вероятно членовете на комисията към Привременния екзархийски съвет за създаване на устав на българската екзархия. Комисията се състояла от 10 духовни и светски лица, между които х. Иванчо Пенчович, х. Николи Минчооглу, Д. Гешооглу и други представители на «старите» в черковната борба с крайно консервативна програма.

«...петте български владци са Иларион Макариополски, Иларион Ловчански, Панарет Пловдивски, Антим Видински и Паисий Пловдивски.

Стр. 375. [ЗА ЧЕРКОВНАТА НЕЗАВИСИМОСТ И НАЦИОНАЛНИТЕ ПРАВДИНИ НА НАРОДА], Букурещ, 24 февруария. — «Свобода», г. II, бр. 37, 26 февруари 1872.

Стр. 379. [НАШИЯТ ЧЕРКОВЕН ВЪПРОС Е ПРОИЗВЕЛ ПО ЦЯЛА ЕВРОПА ГОЛЯМА ШУМОТЕВИЦА], Букурещ, 3 март. — «Свобода», г. II, бр. 38, 4 март 1872.

«Някои руски вестници («Моск. ведомости», «Голос», «Новорос. телеграф») ни раз-

казват...» — Каравелов има предвид такива публикации, като например кореспонденцията на цариградския дописник на «Московские ведомости» (бр. 26 от 29. I. 1872 г.), в която службата в българската църква на Богоявление е оценена остро отрицателно и авторът апелира към примирение и загладжване на конфликтите.

Стр. 382. [В ТУРЦИЯ СЪЩЕСТВУВАТ СЛЕПИ ЗАКОНИ], Букурещ, 9 март. — «Свобода», г. II, бр. 39, 11 март 1872.

Русчужката кореспонденция е датирана «Русчук, 7 март» и е отпечатана в същия брой на «Свобода». В нея се съобщава за трагичната смърт на Ангел Кънчев.

Златев и съдружие — Петраки Златев, Иван Чопапчиев и Иван Сапунов.

Стр. 385. [НЕКА ГРЪЦКИЯТ КЛИР СЕ ПОКАЕ, ДОРДЕ Е РАНО], Букурещ, 17 март. — «Свобода», г. II, бр. 40, 18 март 1872.

Стр. 388. [БОГ Е СТАНАЛ КАПИТАЛ, ЧЕРКВАТА — РУДНИК...], Букурещ, 24 март. — «Свобода», г. II, бр. 41, 25 март 1872.

«...за които говори нашият цариградски дописник» — става дума за дописката «Цариград, 16 март», поместена в същия брой на «Свобода».

Руските скопци и липовани — руски религиозни секти. Сектата на скопците е възникнала през 70-те години на XVIII в. За неин основател се счита Кондратий Селиванов. Условие за спасението на душата според привържениците ѝ е борбата с плътта чрез кастрация. Липовани (Филиповци) — руски разколници или старообрядци, религиозно-опозиционно течение, създадено през VIII в. Преследвани от официалната църква; за да запазят вярата си, прибягвали до самозгаряне. Отделни групи се заселват в Полша, Румъния, техни потомци живеят и до днес в Северна България.

Еремиин плач — от съчинението «Плачът на Еремия» — елегии за разорението на Ерусалим, написани от пророк Еремия — библейско лице, един от четиримата големи пророци. Според преданието убит мъченически от евреите, които той непрекъснато упреждал. «Еремиин плач», «плачът на Еремия» е станало нарицателно.

Стр. 392. [БЪЛГАРИТЕ И ГЪРЦИТЕ СА ОБЯЗАНИ ДА СИ ПОДАДАТ БРАТСКА РЪКА], Букурещ, 31 марта. — «Свобода», г. II, бр. 42, 1 април 1872.

Стр. 395. [КАКВА ДА БЪДЕ БЪДЕЩАТА БАЛКАНСКА КОНФЕДЕРАЦИЯ?], Букурещ, 7 априлия. — «Свобода», г. II, бр. 43, 8 април 1872.

А р г о н а в т с к и п о х о д и — аргонавтите според древногръцката митология предприемат поход в Колхида за златното руно. В случая Каравелов иронизира завоевателните стремежи на гръцката буржоазия.

Стр. 398. [ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРАВИТЕЛСТВА И ПЕЧАТ ЗА БЪЛГАРСКИЯ ЧЕРКОВЕН ВЪПРОС], Букурещ, 14 априлия. — «Свобода», г. II, бр. 44, 15 април 1872.

Стр. 402. [ПРЕОБРАЗЕТЕ ТУРСКАТА ИМПЕРИЯ!], Букурещ, 21 априлия. — «Свобода», г. II, бр. 45, 22 април 1872.

Символът на вярата бил прочетен така, както е приет от западната църква — *Filioque* — католически догмат, според който Св. Дух изхожда не само от Отца, но и от Сина.

Стр. 405. [БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД ОТЪРСИ ВЕЧЕ ОТ ДРЕХАТА СИ ФАНАРИОТСКИТЕ НЕЧИСТОТИИ], Букурещ, 28 априлия. — «Свобода», г. II, бр. 46, 29 април 1872.

«Един от най-горещите български защитници в 1860 година беше руският вестник «Московские ведомости»... — действително през 1860 г. във в. «Московские ведомости» са поместени няколко дописки по черковния въпрос, изпратени вероятно от българи. (Вж «Български автори в руския периодичен печат (1854—1864)». С., 1982, Т. I, с. 162—164. Издиряла и подготвила за печат Цвета Унджиева.)

Статните на Х. Даскалов — става въпрос за статиите «Возрождение болгар или реакция в Европейской Турции» («Русская беседа», т. III, 1858, кн. 10, с. 1—58, с подпис Хр. К. Даскалов) и «Турецкие дела» («Русский вестник», «Современная летопись», т. 13, кн. 2, с. 245—265, т. 14, кн. 1, с. 35—53 и т. 15, кн. 1, № 5, с. 33—51, с подпис: Д. И втората статия съвременниците смятат за дело на Хр. Даскалов. Според С. А. Никитин обаче «зад подписа Д. се крие... А. В. Рачински. («Очерки по истории

южных славян и русско-балканских связей в 50—70-тые годы XIX в.» М., 1970, с. 198.

Стр. 408. [ДА НЕ ОБРЪЩАМЕ ВНИМАНИЕ НА НИКАКВИ ЗАЕШКИ ТУПУРДИИ!], Букурещ, 5 майя. — «Свобода», г. II, бр. 47, 6 май 1872.

Стр. 411. [ФЕРМАНИТЕ И БЕРАТИТЕ НЕ СА ПО-СИЛНИ ОТ НАРОДНАТА ВОЛЯ], Букурещ, 10 майя. — «Свобода», г. II, бр. 48, 13 май 1872.

«Б е р а т ъ т п о л у ч и х м е . . . » — става дума за берата, връчен на Антим I от великия везир Махмуд Недим паша на 3. IV. 1872 г.

Картата на Лежан е приложена към труда «Етнография на Европейска Турция», 1861, от френския учен Т. Лежан.

Картата на Шафарик — става дума за картата на славянския свят, приложение към книгата на Шафарик «Славянска народопис» (1842), появила се през 1843 г. в руски превод.

Стр. 414. [НАМ СА НУЖНИ НЕ ПОПОВЕ И НЕ ТУРСКИ ЧИНОВНИЦИ, А НАРОДНИ УЧИТЕЛИ], Букурещ, 19 майя. — «Свобода», г. II, бр. 49, 20 май 1872.

Стр. 417. [НАЙ-ТЕЖКО Е ДА ИЗПРАВИШ СТАРО ДЪРВО, СТАРА НАРОДНОСТ, РАЗВРАТНА ЖЕНА. . .], Букурещ, 25 майя. — «Свобода», г. II, бр. 50, 27 май 1872.

«. . . И з Ц а р и г р а д н и я в л я в а т . . . » — става дума за дописката «Цариград, 18 майя», поместена в същия брой на «Свобода».

Стр. 420. [САМО ПОЛИТИЧЕСКАТА СВОБОДА ЩЕ НИ ДАДЕ И НЕЗАВИСИМА ИЕРАРХИЯ], Букурещ, 1 юния. — «Свобода», г. II, бр. 51, 3 юни 1872.

«И з Ц а р и г р а д н и я в л я в а т . . . » — има се предвид дописката «Цариград, 25 майя», поместена в същия брой на «Свобода».

«М а к е д о н и я » п о т в ъ р д я в а . . . » — авторът цитира статията «Последне възвание» («Македония», бр. 9, 20. V. 1872). Мисълта на Славейков е предадена точно, въпреки някои изменения в цитатите.

«Т а к а н а р е ч е н а т а к о м и с и я . . . » — комисия, създадена след издаването на фермана за решаване на въпросите

за епархиите в Македония и за някои административни въпроси на българската църква.

Стр. 423. [ЦЯЛА ЕВРОПА СЕ ЗАНИМАВА С ВОСТОЧНИЯ ВЪПРОС], Букурещ, 9 юния. — «Свобода», г. II, бр. 52, 10 юни 1872.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ ЗА ЛИЦА, ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ, ЗАГЛАВИЯ НА ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ДРУЖЕСТВА И ДР.*

А

Абдул Азис (1830 — 1876) — турски султан от 1861 до 1876 г. — 98, 124, 143, 158, 160, 162, 180, 185, 194, 216, 222, 234, 240, 249, 256, 258, 269, 274, 291, 292, 298, 307, 320, 340, 344, 348, 355, 459, 460

Абдул Меджид (1823 — 1861) — турски султан — 355

Август, Гай Октавиан (63 — 14 пр. н. е.) — римски император — 118, 386

Аверкий — Аверкий Петрович, български духовник — 155

Авксентий — Авксентий Велешки (1798 — 1865) — един от ръководителите на черковно-националната борба. Няколко пъти заточван от турското правителство — 381, 450

Аврамов, Гавр. — деец на Добродетелната дружина в Букурещ — 456

Агамемнон, според легендата цар на Аргос — 284

Азис (Азисовци) — вж. Абдул Азис

Азис паша Видински — управител на Видинската област — 190

«Аз ли съм фалшив или издателите на «Отечеството», статия от Л. Каравелов — 69, 436, 449

Акакий — 155

Акиф паша (Акифовци, Акифлашовци) — управител на Дунавската област от 1869 до 1878 г. — 148, 163, 180, 190, 193, 199, 204, 218, 222, 223, 225, 226

Аксаков, И. С. (1823 — 1886) — руски публицист и обществен

* За имената, пояснени подробно в предишните томове, тук се дават по-ограничени или допълнителни сведения. Заглавията на всички статии, поместени в този том, са включени в Показалеца.

- деец, един от идеолозите на славянофилството — 28, 31, 34—39, 433, 443—445
- Аксаков, К. С. (1817 — 1860) — руски писател, ярък представител на славянофилството. Автор на художествени произведения, на филологически и исторически изследвания: «Ломоносов в истории русской литературы и русского языка» (1846), «Опыт русской грамматики» (1860) и др. — 277, 278
- Александър II (1818 — 1881) — руски император от 1855 до 1881 г. — 243, 244
- Александър Велики — вж. Александър Македонски
- Александър Македонски (356 — 323 пр. н. е.) — 221, 278
- «*Allanța Latino Rusă*» — румъно-френски вестник, Букурещ, 1872, редактор Григорие Бълиану (у Каравелов Валияно) — 395
- Али паша (1815 — 1871) (Алиовци) — турски държавник, министър, велик везир — 75, 76, 84, 91, 101, 110, 121—123, 125, 142—144, 146—149, 156—159, 161—163, 167, 169, 170, 173, 176, 180, 189—191, 199, 206, 207, 210—212, 214—216, 218, 219, 223, 225—227, 229, 235, 237, 239—241, 243, 247—249, 267—270, 272, 274—277, 288, 289, 291, 292, 294, 296—298, 301, 303, 318, 319, 340, 348, 352, 369, 384, 454, 455, 458, 460, 463
- Али паша Янински (1741 — 1822) — завладява Албания, Тесалия, Епир; управлява като самостоятелен владетел със седалище Янина — 43, 124, 166
- Аллах — 61, 249, 302
- «*Allgemeine Zeitung*», немски вестник — 398
- Амурат — вж. Мурад I
- Амурат II — вж. Мурад II
- Андраси, Гюла (1823 — 1890) (Андрасиевци) — унгарски политик, министър на външните работи (1871 — 1890) — 52, 145, 148, 160, 222, 244, 245, 291, 304, 307, 341
- Анибал (ок. 247 — 183 пр. н. е.) — картагенски полководец, бележит военачалник — 118
- Антим, гръцки епископ в Пирот — 7
- Антим I, Антим Видински (1816 — 1888) — първи български екзарх, избран в 1872 г. От 1867 г. — видински митрополит — 327, 331, 413, 426, 469, 473
- Антим Куталианос — гръцки патриарх, избран за вселенски патриарх в 1871 г. за трети път — 13, 367, 385, 388—390
- Априлов, Васил (1789 — 1847) — изтъкнат възрожденски книжовник и просветител — 101

- Аргиропуло, И. — 345, 464
- Ариево учение, Арианство — течение в християнството от IV в. По името на свещеника Арий — 172, 456
- Аристотел (384 — 322 пр. н. е.) — древногръцки философ и учен — 280
- Арнаудов, Христо — българин на турска служба, цензор и шпионин — 122, 143, 161, 162, 169, 189, 190, 207, 210, 212, 216, 301, 384
- Арон, турски шпионин — 189
- Артаксеркс — име на трима древноперсийски царе от династията на Ахеменидите, царували през V и IV в. пр. н. е. — 118
- «Археология», гръцка книга — 130
- Асен — Асен I (неизв. — 1196) — български цар от 1187 до 1196 г. — 51, 187, 234, 312, 457
- Аст, Ференц — маджарски комисар, арестувал Каравелов и Вл. Йованович, обвинени, че са взели участие в убийството на Михаил Обренович — 47
- Атила (неизв. — 453) — вожд на хуните — 302
- Аугсбургски вестник, «*Augsburger Allgemeine Zeitung*» (1810 — 1882) — германски либерално-буржоазен всекидневник — 399
- Б
- Байст, Фридрих, граф (1809 — 1886) (Байстовци) — австрийски държавник — 109, 115, 139, 142, 146, 148, 211, 219, 222, 244, 245, 291, 307, 310, 344
- Балабанов, Марко (1837 — 1921) — обществен деец и журналист в Цариград с консервативни възгледи — 373, 465
- Балканска конфедерация — 395, 472
- [Балкански народи, подайте си ръка!] Букурещ, 12 март, статия от Л. Каравелов — 293, 463
- [Балканските народи трябва да съединят своите сили] Букурещ, 1 юния, статия от Л. Каравелов — 187, 457
- [Балканските народи търсят свобода, свобода лична и свобода народна] Букурещ, 4 февруария, статия от Л. Каравелов — 138, 453
- Барловац, Михаил — началник на сръбската полиция — 43, 44
- Бартенев, П. И. (1829 — 1912) — руски учен — историк и археолог, близък на славянофилските кръгове. Въвежда в нау-

- ката нови документални материали. Редактира сп. «Русский архив» — 28
- Батий (1208 — 1255) — монголски хан — 283
- Бачковски манастир — 469
- Баязид I (1347 — 1403), турски султан — 80, 124, 234, 402
- Бегович — вероятно Бегович, Никола (1821 — 1895) — писател, национален и просветен деец, учител, автор на стихотворения и белетристични творби, на книги за сръбската църква, на лексикографски, етнографски, обществено-политически статии — 46, 47, 447
- Бедискини — турски шпионин — 207
- [Без оръжие няма спасение] Букурещ, 7 септември, статия от Л. Каравелов — 215, 459
- [Без политическа свобода всяко постановление е чиста нула] Букурещ, 19 март, статия от Л. Каравелов — 296, 464
- [Без свобода няма образование, а без образование — свобода] Букурещ, 7 януария, статия от Л. Каравелов — 126, 452
- Белградска гимназия — 26
- Белградско дружество — политически ръководен център, замислен от Каравелов и Призов още през 1861 г. и осъществен от Каравелов през 1867 г. в Белград като Български комитет — 26—30, 442, 446
- Белджойзо, Кристина Тривулизо, маркиза (1808 — 1871) — италианска писателка, подкрепяла борбата на италианците под австрийска власт. Близка с Мюсе и Хайне — 153
- «Белиград, 13 септември», дописка в «Свобода» — 460
- Беляев, Атанас (1805 — 1872) — учител в Стара Загора, Пазарджик, Пловдив, Габрово. Завършва физико-математически факултет в Киев — 453
- Бенедикт XII — римски папа от 1334 до 1342 г. — 403
- Бенли, Маринчо, Бенлиов, М. (1809 — 1875) — букурещки търговец, дарител, активен член на Добродетелната дружина — 456
- Берон, Петър (1795 — 1871) — бележит възрожденски учен и просветен деец — 299, 300, 464
- Библейско общество — библейско дружество за разпространение на Библията сред източните народи — 132, 134, 135, 453
- «Библиографические записки» (1858 — 1859, 1861), Москва, изд. ред. Н. М. Щепкин — руско библиографско списание — 433, 445

- Бисмарк, Ото фон (Бисмарки) (1815 — 1898) — германски държавник — 244, 266, 268, 286, 291, 322, 355, 423, 424
- Битолска епархия — 414
- «Благодетелна дружина» — вж. Добродетелна дружина
- «Благодетелно куче», заглавие на стихотворение от Х. Хайне — превод на Каравелов — 467
- [Бог е станал капитал, черквата — рудник. . .] Букурещ, 24 март, статия от Л. Каравелов — 388, 471
- Богоров, Иван (ок. 1818 — 1892) — възрожденски книжовник, журналист, езиковед, педагог — 431
- Богоявление — 471
- Бодянски, О. М. (1808 — 1877) — руски професор, изтъкнат славист и фолклорист — 278
- Бокъл, Хенрих Томас (1821 — 1862) — английски историк и социолог. Каравелов често се позовава на неговия основен труд «История на цивилизацията в Англия» (1857 — 1861) — 61
- «Болгарское литературное общество» — вж. «Българско книжовно дружество»
- «Болград, 11 ноември», дописка в «Свобода» — 467
- Болградско централно училище — първото българско общообразователно училище, гимназия, открито в 1859 г. — 132, 337
- Болиак, Чезар (1813 — 1881) — румънски революционер и публицист, редактор на в. «Бучумул», «Тромпета карпацилор» и др. Известно време след завръщането си в Румъния от емиграция Болиак скъсва със старите си идейни другари от 1848 — 1849 г. К. А. Росети и Йон Братиану. В своя вестник «Trompeta carpaților» той остро напада управляващата коалиция, наречена «чудовищна коалиция» между консерватори и «червени» либерали. Болиак се обявява в «Trompeta carpaților» срещу организирането на български чети на румънска земя, наречени от него «банди». Каравелов изтъква, че с тези свои позиции Болиак цели да уязви отново румънското правителство, което негласно покровителствувало четите — 305, 306, 338
- Бончев, Нешо (1839 — 1878) — един от създателите на българската литературна критика — 318, 326, 361, 465, 466, 469
- Боли — вероятно Бол, Франц (1791 — 1867) — немски езиковед-санскритолог, един от основоположниците на сравнителното историческо езикознание, автор на първата сравнителна

- граматика на индо-европейските езици, професор по източни литератури и общо езикознание в Берлинския университет — 283
- Бордеан**, сътрудник на в. «La Turquie» — 300
- Борис** — Борис I (неизв. — 907) — български хан и княз (852 — 889) — 234
- «**Босна**», статия във в. «Отечество» — 463
- Ботев**, Христо (1848 — 1876) — революционер-демократ, идеолог на революцията, гениален поет и публицист — 431, 439
- «**Браила**, 5 октомври», дописка в «Свобода» — 460
- Брант** — вж. Грант, Юлисис Симпсън (вероятно печатна грешка)
- Братиано**, Йон (1821 — 1891) — румънски политик, министър-председател — 305 — 308
- «**Братска любов**», дружество на свищовските ученици — 452
- «**Братски труд**» (1860 — 1862), Москва — литературно списание, издавано от Р. Жинзифов, Л. Каравелов, К. Миладинов и др. — 34, 143
- Брут**, Марк Юний (85 — 42 пр. н. е.) — римски политик, участвувал в заговора и убийството на Цезар — 342
- Брут**, от стихотворението на Х. Хайне «Der tugenhafte Hund», преведено от Каравелов под заглавие «Благодетелно куче (Из Хайне)» (вж. т. IV, с. 13) — 342, 467
- БРЦК** — Български революционен централен комитет (1869 — 1876) — 113, 120, 121, 439
- Буда** (VI — V в. пр. н. е.) — създател и идеолог на будизма — 346
- Букурещка капела** — 323
- [**Букурещките седем** и в. «Отечество» са на всяко гърне мерудия] Букурещ, 23 майя, статия от Л. Каравелов — 183, 456
- Букурещки комитет** — вж. БРЦК
- Букурещки креминал** — 71
- Букурещкото училище** — 73, 322
- Бурмов**, Тодор Стоянов (1834 — 1906) — журналист и общественик в Цариград — 440, 443, 470
- [**Българинът, сърбинът, румънинът и черногорецът трябва да вземат сами своята свобода**] Букурещ, 1 декември, статия от Л. Каравелов — 247, 462
- «**Българите и гръцкото висше духовенство**», брошура — 441
- [**Българите и гърците са обаявани да си подадат братска ръка**] Букурещ, 31 марта, статия от Л. Каравелов — 392, 472
- [**Българите не търсят чуждото, но не дават и своето**] Букурещ, 16 декември, статия от Л. Каравелов — 117, 451
- «**България пред Европа**», Букурещ, 1866, подпис С. С. В. вероятно П. Кисимов, издание на Тайния комитет — 453
- Българска екзархия**, Български екзархат — 74, 75, 378 — 380, 387, 392, 406, 413, 466, 469, 470
- «**Българската уния**», статия в «Наше време» — 22, 440
- Българска цариградска църква** — 11
- «**Български автори в руския периодичен печат (1854 — 1864)**», С., 1982, издирила и подготвила за печат Цв. Унджиева — 435, 442, 472
- Български исторически архив** към Народната библиотека «Кирил и Методий» — 441, 445
- «**Български книжици**» (1858 — 1862), Цариград, ред. Ив. Богоров, Г. Кръстевич, Т. Бурмов, Ив. Найденов, С. Филаретов — научнопопулярно списание — 7, 13, 14, 19, 440
- Български комитет** — вж. Белградско дружество
- «**Българските бунтовници**», статия от Л. Каравелов — 39, 445, 450
- [**Българските училища трябва да имат своя народна система, дух и направление**] Букурещ, 20 януария, статия от Л. Каравелов — 359, 469
- «**Българските църковни работи**», статия от Л. Каравелов — 7, 440
- «**Българският въпрос**», Цариград, 12 (24) септември, статия от Л. Каравелов — 77, 449
- [**Българският народ отърси вече от дрехата си фанариотските нечистотии**] Букурещ, 28 априлия, статия от Л. Каравелов — 405, 472
- Български централен комитет** — вж. БРЦК
- «**Българският църковен въпрос**», статия от Л. Каравелов — 83, 437, 450
- [**Българският черковни въпрос се реши**] Букурещ, 6 юлия, статия от Л. Каравелов — 196, 457
- Българско книжно дружество**, научно-литературно дружество,

Бранла (1869). През 1911 г. прераства в Българска академия на науките — 68, 72, 78, 79, 106, 137, 138, 326, 327, 436, 448, 467

«Българското духовенство», статия от Л. Каравелов — 80, 437, 450

«Българското книжовно дружество (Кор. от България)», статия от Л. Каравелов — 64, 436, 448, 450, 451

Българско читалище в Цариград — вж. Читалище, дружество в Цариград

В

Валияно — става дума за Григорие Бълияну — редактор на румъно-франския вестник «*Aliața Latino Rușă*» — 395

«Вандерер», «*Vandereg*» — австрийски вестник — 426

Варлаам (края на XIII в. — 1348) — византийски монах, игумен на манастир в Константинопол, изпратен от император Андроник Палеолог в Авиньон, за да води преговори за съединяване на източната църква със западната. През 1342 г. приема католицизма и пише няколко съчинения в негова защита. Варлаам е и астроном, математик, поклонник на древногръцката философия. Петрарка е негов ученик — 403

«Варна, 26 септември», дописка в «Свобода» — 460

Варненска епархия — 20

Василаки ефенди — 419

Василий Велики (ок. 330 — 379) — теолог, философ и черковен деец — 391

Ватикан, папската държава в Рим — 298

[В XIX век всяка народност иска да живее самостоятелно] Букурещ, 26 ноември, статия от Л. Каравелов — 335, 467

Вебер, Георг — немски историк, роден в 1808 г.; автор на многобройни съчинения; много от тях преведени на руски — 29

«Ведомости» — вероятно «Московские ведомости»

«Великата идея на българите», статия във в. «Македония» — 79, 450

Великден — 11

Велко, Велко Петрович (1780—1813) — български хайдутин, взел участие заедно с други българи в сръбското национално-освободително движение — 51

«Вестник Европы» (1866—1918), Москва, ред. М. М. Стасюлевич — руско списание, излизало всеки месец — 279

«Вестникът «Свобода», Бранла, 26 септември 1870 г., дописка в «Македония» — 461

Вечна памет на д-р Петър Берон! Букурещ, 26 март, статия от Л. Каравелов — 299, 464

[Вземете лопатите си и изринете това смрадливо гюбре!] Букурещ, 22 септември, статия от Л. Каравелов — 221, 459

Видинска епархия — 20

«Видовдан» (1861 — 1876) — сръбски вестник, ред. Ал. Андрич — 43, 194, 264, 265, 267, 294, 379, 406

«Византие» — гръцки вестник, проводник на политиката на фанариотите — 12, 14, 20, 22, 284

Виктор Емануил (1820 — 1878) — крал на обединена Италия и на Сардиния — 133

Виктория (1819 — 1901) — английска кралица — 139, 301

Вилхелм — Вилхелм I Хохенцолерн (1797 — 1888) — пруски крал и германски император — 199, 301

Високата порта — 9, 10, 12 — 14, 19, 20, 22, 23, 82, 84 — 86, 110, 142, 148, 149, 151, 157, 160, 178, 215, 220, 230, 240, 245, 247, 258, 274 — 276, 288, 289, 292, 297, 303, 306, 338, 340, 344, 387, 395, 397, 402, 406, 409, 426, 455

[Високата порта е като вятърничава воденица] Букурещ, 11 февруария, статия от Л. Каравелов — 142, 454

[В нашите сърца още няма честно родолюбие и благородни стремления] Букурещ, 30 октомври, статия от Л. Каравелов — 321, 466

Воейков, Павел, автор на няколко външнополитически прегледа в «Современные известия». Той ратува за сливането на нации и държави на религиозен принцип. Неговата статия «Единая славянская империя и Греция», която цитира Каравелов, е отпечатана в «Современные известия», бр. 22, 23. I. 1871 г. — 279, 280, 463

«Возрождение болгар или реакция в Европейской Турции», статия от Хр. Даскалов — 25, 442, 472

Войников, Добри (1833 — 1878) — български писател, общественик, журналист. Създател на българската драма и театър — 186, 466

Воробьев, Л. — (1922 — 1982) — съветски учен, историк и философ — 433, 441, 442

Воскресенский, Г. А. (1849 — 1918) — славист, професор в Московската духовна академия — 388 — 391

Восточният въпрос — вж. Източен въпрос

[Всеки народ трябва да се надява на своите собствени сили] Букурещ, 19 ноември, статия от Л. Каравелов — 331, 467

[Всеки миролюбив път, освен ножът и топорът, е смешен и отвратителен] Букурещ, 5 февруария, статия от Л. Каравелов — 274, 463

[Всички честни и свободолюбиви нации защитават с оръжие в ръка своите интереси] Букурещ, 12 юлия, статия от Л. Каравелов — 199, 458

[Всякава подлост и низкост може да се прости човеку, но предателството — никога] Букурещ, 23 декември, статия от Л. Каравелов — 120, 452

Втора българска легия (1867 — 1868) — военна школа в Белград, подготвя български доброволци за военачалници на предстоящото въстание — 44, 45, 446, 447

Второ българско царство — образувано през 1186 г. в резултат на въстанието, ръководено от Асен и Петър, срещу византийското робство. Най-голям разцвет достига при Иван-Асен II — 457

[В Турция съществуват слепи закони] Букурещ, 9 март, статия от Л. Каравелов — 382, 471

«Възраждането на българите», от Даскалов — вж. «Возрождение болгар...»

Вячеслав Константинович, руски княз — 279

Г

Габровско училище — 73

Галато-Сарайски лицей — 102

«Галац, 20 октомври», дописка в «Свобода» — 466

Галацка черкова — 323

[Гаргата никога не става гълъб] Букурещ, 16 декември, статия от Л. Каравелов — 345, 468

Гарибалди, Джузепе (1807 — 1882) — италиански революционер, вожд на революционната демокрация — 30, 99, 139, 152, 189, 203, 442

Гедеон, гръцки митрополит в София — 22

Генович, Никола (1835 — 1912) (Геновичовци) — журналист в Цариград, редактор на в. «Турция», цензор на българските книги и вестници — 122, 123, 161, 169, 210, 249, 301, 342

Георги — вж. Кара Георги

Георги, кир — Георг I — гръцки крал. Роден в 1845 г. Стъпил на гръцкия престол през 1863 г., управлявал до 1893 г. — 234

Георгиев, Евлоги (1819 — 1897) — богат български търговец в Букурещ, обществен деец, щедър дарител — 456

Георгиев, Христо (1824 — 1872) — богат търговец, дарител, ръководител на «старите» в Букурещ — 64, 70—72, 293, 456, 457

Георгиу, Христо — вж. Георгиев, Христо

Гергьовден — 11, 12, 148

«Германия — зимна приказка», от Х. Хайне — 37, 445

Геров, Константин (1829 — 1863) — брат на Н. Геров, учител и поет. Учи в Пловдив, после в Московския университет като стипендиант на Ив. Н. Денкоглу. Умира от туберкулоза във Виена — 28, 278, 279

Геров, Найдено (1823 — 1900) — писател, езиковед, фолклорист, обществен деец — 452

Геродот — вж. Херодот

Гешооглу — Гешев, Димитър (1815 — 1887) — обществен деец и търговец в Цариград — 22, 470

Гилфердинг, А. Ф. (1831 — 1872) — руски славист, фолклорист, историк, по убеждения — славянофил — 29, 34

Гипокрит — вж. Хипократ

«Голос» (1863 — 1884), Петербург, ред. А. А. Краевски, от 1871 г. — В. А. Билбасов — либерален политически вестник — 42—45, 161, 279, 353, 379, 433—435, 446, 470

[Гората се разселениява!] Букурещ, 5 март, статия от Л. Каравелов — 289, 463

Гордиев възел (митол.) — възел, вързан от фригийския цар Гордий; труден за разрешаване проблем — 152

[Гответе се, защото няма да ни чакат нашите съседи!] Букурещ, 29 юлия, статия от Л. Каравелов — 203, 458

Горчаков А. М., княз (1798 — 1883) — руски дипломат и политик, министър и държавен канцлер — 241, 243—246, 250, 51, 253, 286, 339, 354, 425, 468

Гранвил, Джордж (1815 — 1891) — английски политик, министър на външните работи — 244, 251, 462

- Грант, Юлисиз Симпсън (1822 — 1885) — американски военен и държавен деец. От 1869 до 1877 г. президент на Съединените щати — 311
- Григорий, гръцки митрополит — 155
- Григорий — Григорий IV, гръцки патриарх — 92, 170—173, 175, 177, 213, 272, 286, 296, 331, 389, 456
- Григорий Богослов — Григорий Назианзин (ок. 329 — ок. 389) — гръцки църковен деец, философ, писател — 391
- Григорий Велики — вероятно Григорий Богослов Назианзин
- Григорий — Григорий Доростолочервенски (1828 — 1898) — русенски владика — 230
- Григорович, В. И. (1815 — 1876) — руски славист — 29
- Грими — братя Грим, Якоб и Вилхелм — немски филолози. Я. Грим (1785 — 1863) изучава историята на славянските езици — 283
- Груев, Йоаким (1828 — 1919) — възрожденски учител и книжовник — 453
- Гудович — богат българин от Браила — 460
- Гълъб войвода — Христо Сариев (ок. 1838 — 1921) — български националреволюционер. Родом от Калофер, учи в Цариград и Русия. Като служащ във френски параход прехвърлял нелегално революционна литература от Румъния в Цариград. Подхвърлил в султанския дворец Мемоара на ТЦБК. Заточен в Диарбекир. Освободен в 1877 г. — 384
- [«Гърбавият ще бъде излекуван само в гроба»] Букурещ, 18 юния, статия от Л. Каравелов — 191, 457
- Гюмишгердана, Гюмюш Герданът (Михалаки бей) — пловдивски чорбаджия, поддръжник на елинизма — 376
- «Гюргево, 27 майя», дописка в «Свобода» — 457
- «Гюргево, 6 януария», дописка в «Свобода» — 452
- Гюргевско училище — 132, 321, 322

Д

- Д., подпис — 472
- [Да въстанем с оръжие в ръка!] Букурещ, 26 февруария, статия от Л. Каравелов — 286, 463
- Далматинско въстание — става дума за народните въстания през 1869 г. в Далмация, които австрийското правителство не

- успява да потуши и е принудено да направи някои отстъпки — 113
- [Да не обръщаме внимание на никакви заешки тупурдии!] Букурещ, 5 майя, статия от Л. Каравелов — 408, 473
- [Да преценим безпристрастно това, което става в Сърбия] Нови Сад, 21 февруария (4 марта), статия от Л. Каравелов — 43, 446
- Дарий I (558 — 485 пр. н. е.) — персийски цар — 118
- Даскалов, Христо (ок. 1820 — след 1861) — възрожденски книжовник от Трявна. Учи в Букурещ, Одеса, завършва медицина в Петербург. Сътрудничи в «Цариградски вестник» и в руския периодичен печат. Допринася за правилното разбиране в Русия на борбата за църковна независимост като борба за признаване на българската нация — 25, 405, 442, 472
- «Два слова о болгарской газете «Дунайский лебедь», статия от Жинзифов — 444
- Деак, Ференц (1803 — 1876) — унгарски революционен политик — 312, 345, 467
- Дебърска епархия — 376, 414
- Дели Сульо — 344
- Демостен (384 — 322 пр. н. е.) (Демостеновци) — старогръцки оратор и политик — 282, 283, 346
- Денкоглу, Иван Николаевич (1781 — 1861) — богат български търговец, дарител и покровител на просветното дело — 28
- «День» (1875 — 1876), Москва, ред. И. С. Аксаков — славянофилски вестник — 30—38, 278, 353, 433, 443—445
- Дечански манастир — 27
- Дидона (митол.) — дъщеря на финикийския цар Тир, основала Картаген — 362
- Димитреску — длъжностно лице на пристанището в Гюргево, което било в услуга на турската власт — 188, 457
- Димитровден — 167
- Димитров, Михаил (1881 — 1966), историк и философ — 432, 433, 435, 439, 441, 443, 445—447
- Диоген (ок. 404 — 323 пр. н. е.) — древногръцки философ, критикува философията на Платон. Проповядва пренебрежение към цивилизацията и нормите на общественния живот — 131, 283, 346
- Д. Л. — вж. Леков, Дочо
- «Добродетелна дружина» — обществено-политическа организация

- на «старите» сред емиграцията в Румъния — 64, 186, 434, 446, 456
- «Добропосторното славенско дружество в Цариград», статия във в. «Турция» — 454
- [Докога щеме да вървим така куцо и сляпо?] Букурещ, 13 октомври, статия от Л. Каравелов — 230, 460
- До нашите читатели, статия от Л. Каравелов — 254, 462
- Дон Кишоти — от Дон Кихот, герой на едноименния роман на М. Сервантес — 302
- Донски, Дмитрий Иванович (1350 — 1389) — велик московски княз, обединил за пръв път под егидата на Москва руския народ в борбата му против татарско-монголското робство — 311
- Дончо — 189
- Доротей — български владика; епископ във Враца, в София. Изгонен от населението, става митрополит в Скопие — 155, 183, 229, 230, 273, 297, 325, 328
- Дорчо, Дорчовци — вж. Доротей
- Драган — 316
- Драмска епархия — 414
- Дринов, Марин (1838 — 1906) — изтъкнат учен историк и обществен деец — 466
- Дружество в Белград — вж. Белградско дружество
- Дружество за разпространение на полезни знания, основано от Л. Каравелов в 1872 г. — 466
- Дружеството — вж. Българско книжовно дружество
- Друмев, Васил (1841 — 1901) — писател и общественик. Родоначалник на българската белетристика — 436, 466
- [Дуализмът е станал днес моден фрак] Букурещ, 22 януария, статия от Л. Каравелов — 266, 462
- Дуализъм — политическо течение, което ратува за създаване на автономна България под върховната власт на султана, за мирно съжителство между Османската империя и поробените народи; възлага надежди на добрата воля на султана — 121—123, 143, 147, 192, 216, 266, 267, 269, 270, 294, 295, 345
- «Дунав» (1865 — 1877) — реакционен вестник, официален орган на турското правителство в Русе, в Дунавския вилает — 294, 342
- «Дунавска зора» (1867 — 1870), Браила, ред. Д. Войников — обществено-политически общообразователен вестник — 73, 169, 435, 436, 448, 449

- Дунавска федерация — 188, 200, 221, 226, 236, 243, 247, 300, 303, 394, 461
- «Дунавски лебед» (1860 — 1861), Белград, ред. Г. С. Раковски — революционен вестник, най-високо идейно и журналистическо постижение на Раковски — 24, 35, 444
- [Духовенството и народът трябва да вървят по един път, да имат еднакви цели] Букурещ, 9 януария, статия от Л. Каравелов — 259, 469
- Душан, Стефан (1309 — 1355) — сръбски крал и цар — 51, 56, 212, 234, 295
- Дяконът — вж. Левски, Васил
- Е
- «Евангелие» — «Новий завет...», Смирна, 1840, превод от Н. Рилски — 29, 442
- Евгений — Евгений IV — папа от 1431 до 1447 г. — 234
- Евгения — френска императрица, съпруга на Наполеон III, родена в 1826 г. По време на френско-пруската война след пленяването на Наполеон III тя станала регентка, но военните действия и революционните събития в Париж я принудили на 4. IX. 1870 г. да напусне Тюйлери и да избяга в Англия — 217, 291, 459
- [Европейските правителства и печат за българския черковен въпрос] Букурещ, 14 априлия, статия от Л. Каравелов — 398, 472
- Евтимий Търновски (ок. 1320 — 1330) — български патриарх и писател — 120
- Един от членовете на българския комитет, подпис — 42, 446
- «Единая славянская империя и Греция», статия от Г. Воейков — 279
- [Един човек може всякога да погреша, а целият народ — рядко] Букурещ, 6 октомври, статия от Л. Каравелов — 227, 460
- «Елинска свобода», гръцки вестник — 283
- «Елпис», гръцки вестник — 279, 282
- Емануил Палеолог — Мануил II Палеолог — византийски император. През 1399 г. посещава Франция, Англия и други западноевропейски държави, за да иска военна помощ против турците, но бива залъгван, по думите на К. Маркс, само с пиршества и с пинци пронесии. След като се завръща в Константинопол, сключва мир с турците, с който забавя за известно време падането на Византийската империя — 403

«Еносис», гръцки вестник — 279

Еремия (Еремий плач) — староеврейски пророк, оплаквал в песни развалините на Ерусалим — 390, 471

«Еретик», стихотворение от Т. Шевченко — 443

Ерихонов, Л. С. (1906 — 1971) — съветски историк — 433, 446

Ертогул (1231 — 1288) — предводител на турко-огузите — 402

«Етнография на Европейска Турция», 1861, от Г. Лежан — 473

Ж

Ж. [Жинзифов] — 444

Желю войвода — Жельо Христов Черньов (неизв. — 1893) — прославен войвода от Ямбол. Хайдутувал с четите на Г. Трънкин и П. Хитов. Помощник-войвода на П. Хитов в 1867 г. Подготвя чета през 1868 г., в която Хр. Ботев е определен за секретар. Участвува в Сръбско-турската война от 1876 г. — 41, 42

«Животописание», статия от В. Друмев — 326, 466

Жинзифов, Райко (Ксенофонт) (1839 — 1877) — възрожденски поет и публицист — 30—36, 436, 443, 444

Жинзиеров — вж. Жинзифов, Райко

«Jeune Turquie» — вж. «Млада Турция»

«Journal des Débats» — 424

«Жур. С. Петерб.», «Journal de St. Péterbourg» — 319

З

[За да бъдем свободни, нам трябва пушки и барут, а не мастило], Букурещ, 20 октомври, статия от Л. Каравелов — 317, 465

«За движимата гвардия в Изток...», статия в «Турция» — 220, 459

[За нашите черковни работи през последните два-три месеца] Букурещ, 11 февруария, статия от Л. Каравелов — 369, 470

[За нож и за топор, дорде не е късно!] Букурещ, 16 априлия, статия от Л. Каравелов — 308, 464

[За политиката на царското руско правителство], Букурещ, 9 декември, статия от Л. Каравелов — 252, 462

Запрянов, Богдан (Божидар) (1836 — 1879) — учител, преводач, публицист — 446

«Застава» (1866 — 1929), Будапеща, от 1867 — Нови Сад, основан

от Св. Милетич — сръбски политически вестник — 43, 46, 47, 54, 56, 64, 151, 203, 434, 447, 448

«За съгласието и съединението на българите», статия във в. «Турция» — 452

«За Сърбия и нейните отношения към съседните държави», от В. Григорович — 29

«За училищата», статия от Н. Бончев — 465, 466, 469

[За черковната независимост и националните правдини на народа] Букурещ, 24 февруария, статия от Л. Каравелов — 375, 470

«Земля и воля» — тайна организация на революционните народници в Русия, създадена в Петербург, 1876 г. от М. А. и О. А. Натансон, А. Д. Михайлов, Г. Б. Плеханов и др., с цел да се подготви въстание на селяните за смъкване на самодържавието — 442

«Зимнич, 7 юния», дописка в «Свобода» — 457

Златев, Петраки — богат български търговец, туркофил — 384, 468, 471

«Змай», сръбски вестник — 43

«Знаеш ли ти кои сме?» — фейлетонна рубрика — 439

Зотов, В. Р. — руски писател и журналист, роден в 1821 г. Плодовит поет и белетрист, драматург и критик. Редактира сп. «Иллюстрация», «Иллюстрированная газета», «Иллюстрированная неделя», «Северное сияние» и др. — 445

И

Ибрахим (Ибраим) паша — известно време турски управител на Босна — 180, 203

Иван — 189

Иван Грозни (1530 — 1584) — велик княз на Русия от 1533 г. и пръв руски цар от 1547 г. — 166

Иван (Йоан) Златоуст (ок. 347 — 407) — един от идеолозите на християнската църква, писател, оратор, изобличител на обществените недъзи — 391

Игнатиев, Н. П. (1832 — 1908) — руски дипломат, посланик в Цариград от 1864 до 1878 г. — 215, 274, 296, 356, 357, 367, 381, 417

[И да умре човек е сладко, когато разбива адските букаи, спянали отечеството му] Букурещ, 24 февруария, статия от Л. Каравелов — 147, 454

- Изабела II (1830 — 1904) — испанска кралица — 133, 201
 «Из архива на Любен Каравелов» С., 1964 — 441
 «Известия из България», рубрика в «Свобода» — 455
 «Известия на Института за българска литература» — 434, 445
 «Изследвания и статии за Л. Каравелов», сб. С., 1963 — 434
 Източен въпрос — 147, 150, 152, 243, 245, 246, 250, 251, 344, 380, 394, 395, 423, 424, 431
 Икономов, Теодосий (Богдан) (1836 — 1871) — писател и учител. Известно време учител и директор в Болградската гимназия — 337
 Иларион, гръцки епископ — 82
 Иларион Ловчански, български епископ — 469, 470
 Иларион Макариополски (1812 — 1875) — един от ръководителите на църковно-националната борба — 9—13, 22, 297, 308, 309, 325, 328, 381, 450, 466, 469, 470
 Иларион х. Хилендарски — учител в Пловдив в 1848 г., монах в Хилендарския манастир — 452
 «Илиада» от Хомер (Омир) — 280, 320, 326
 «Илиада» от Омир, превод на Гр. Пърлинчев — 326, 465, 466
 «Иллюстрированная газета» (1863 — 1873), Петербург, ред. В. Р. Зотов — руски илюстриран седмичник — 41, 83, 434, 437, 445, 450
 «Independance Hellénique», вестник — 401
 Институт за руска литература при АН СССР (Пушкински дом) — 445
 [Историческата съдба е съединила тясно румънския и българския народ] Букурещ, 8 априлия, статия — 305, 464
 «Исторически преглед», сп. — 433
 «История на инквизицията» — 29
 Исус Христос — 9, 173, 176, 190, 235, 260, 263, 269, 285, 328—330, 355, 363, 364, 367, 386, 398, 456

И

- Йоаким, търновски патриарх — 120
 Йоан Палеолог I — Йоан V Палеолог (ок. 1330 — 1391) — византийски император от 1341 до 1376 г. и от 1379 до 1391 г. — 403
 Йоан Палеолог II — Йоан VIII Палеолог (1390 — 1448) — византийски император от 1425 до 1448 г. Прави несполучлив епит за уния с римската църква. Въпреки усилията на папата да склони западните държави да се притекат на помощ

на Йоан VIII Палеолог, срещу турците тръгват само Владислав III Варненчик и трансилванският воевода Хуниади, които били разбити при Варна — 403

Йоаникий, гръцки архиепископ в Охрид — 7

Йованович, Владимир (1833 — 1922) — сръбски обществен деец, основател на либералната партия. Издава в. «Слобода». Седем месеца затворен заедно с Л. Каравелов във връзка с убийството на М. Обренович — 43, 46

Йонева, Любов — 440

К

К., подпис — 23, 37, 54, 440, 443, 447

Кабразлъ Мехмед паша — вж. Мехмед Кабразлъ паша

[Каква да бъде бъдещата балканска конфедерация?] Букурещ, 7 априлия, статия от Л. Каравелов — 395, 472

[Каква е турската «цивилизация»?] Букурещ, 3 януария, статия от Л. Каравелов — 123, 452

«Какво ни трябва?», статия от Л. Каравелов — 47, 447

[Какво трябва да правиме, за да достигнем до своята свобода?] Букурещ, 26 юния, статия от Л. Каравелов — 194, 457

Калхас — легендарен гадател в стара Гърция — 17

Камбуровци, от Камбуров, Стефан — цариградски търговец, член на смесения съвет на екзархията; с консервативни позиции — 422

«Каравелов в невярна светлина», от Л. С. Ерихонов — 433

Каравелов, Любен (1834 — 1879) — 30, 38, 39, 47, 431—450, 456, 461, 465, 466, 468, 470, 471

Кара Георги (1768 — 1817) — вожд на националноосвободителното движение в Сърбия в началото на XIX в. — 51, 173

Кара Фезията, Кара Феиз — кърджалийски главатар (XVIII — XIX в.), потурчен българин — 124

Карл — Карл I Хохенцолерн (1839 — 1914) — княз на Румъния от 1866 до 1881 г. и неин крал от 1881 до 1914 г. — 52, 424

Касабов, Иван (1837 — 1911) — обществен деец и публицист. Помага на Раковски в организирането на Първата българска легия, един от създателите на ТЦБК — 186

Катков, М. Н. (1818 — 1887) — руски журналист. Редактор на «Московские ведомости» от 1863 до 1887 г. — 405, 406

Катрфаж дьо Брео, Жан Луи Арман (1810 — 1892) — френски антрополог и физиолог. Каравелов познава неговия труд «Един-

ство рода человеческого», издаден в Русия в 1864 г. — 153
Кацараки — 284
Каяфа, библ. — първосвещеникът, който осъдил Христос — 381
Кера, баба — 128
Кивот завета — ковчег на завета, ковчег божи, в който според Библията се пази Мойсеевите скрижали — 137, 453
Киевски университет — 453
Кирил, гръцки патриарх — 9, 13, 14, 19
Кирил (Константин) Философ (826/7 — 869) и Методий (ок. 815 — 885) — славянски просветители, създатели на славянската азбука и на славянските и българската литература — 13, 271
Кисимовци — Кисимов, Пандели (1832 — 1905) — обществен и просветен деец, привърженик на дуализма, автор на Мемоара на ТЦБК до султана — 249, 456
Клаго и ком. — 275
Клапка, Дьорд (1820 — 1892) — унгарски полководец. След погрома на революцията в Унгария (1848 — 1849) емигрира в Турция — 23
«Клио», гръцки либерален вестник — 52
«Книжевни известия», рубрика в «Свобода» — 128, 452
Книжевно дружество — вж. Българско книжовно дружество
Ковалевский, Е. П. (1811 — 1868) — руски пътешественик, писател, дипломат — 290, 440, 443
[Кой не позволява на гърците да бъдат образовани и свободни?] Букурещ, 19 февруария, статия от Л. Каравелов — 282, 463
[«Който иска чуждото, той изгубва и своето»] Букурещ, 20 октомври, статия от Л. Каравелов — 233, 461
Коледа — 167
«Колокол» (1857 — 1867), Лондон и Женева, ред. А. И. Херцен и Н. П. Огарьов — руски революционен вестник — 442
Колони, Михаил (1817 — 1893) — български търговец в Букурещ, активен деец на Добродетелната дружина — 456
Комундурос — Комундорос, Александър (1814 — 1883) — гръцки държавен деец, талантлив оратор. Няколко пъти министър на финансите, министър-председател — 280
Конев, Илия, литературовед — 445
Константин Велики (285 — 337) — римски император от 306 г. Премества столицата на империята, наречена в негова чест
■ Константинопол във Византия — 15, 174, 233, 404
Констански събор — 403

«Константинополис», гръцки вестник, основан през 1866 г. — 164, 166
Конференцията — вж. Лондонската конференция
Коран — 55, 157, 163, 205, 216, 225, 264, 289, 318, 417, 418
[Коранът обещава рай на кръвопийците и на главорезите] Букурещ, 16 януария, статия от Л. Каравелов — 263, 462
«Кортин, 21 ноември», дописка — 451
Корш, В. Ф. (1828 — 1893) — руски журналист и литературен историк. Редактор на в. «Московские ведомости» от 1856 до 1862 г. — 433
Костомаров, Н. И. (псевдоним Йеремия Галка) (1817 — 1885) — руски и украински историк и писател. Професор в Киевския и Петербургския университет. Автор на трудове върху историята на народните борби, на две драми и на исторически роман — 441, 443
Котляревски, А. А. (1857 — 1881) — руски славист, археолог и етнограф — 433
Кошут, Лайош (1802 — 1894) — унгарски политически деец, водач на революцията от 1848 — 1849 г. През 1849 — 1850 г. емигрира в България и живее в Шумен — 23, 442
«Крайова, 4 априлия (23 март)», телеграма във в. «Свобода» — 464
Кралевиц, Марко — Крали Марко — герой от южнославянския епос — 148, 312
«Кратка всеобща история Смарагдова...», Цариград, 1858, прев. от Й. Груев — 130, 153
«Кратка логика» от И. Михневича...», Виена, 1861, превод Й. Груев — 130, 453
Крилов, И. А. (1769 — 1844) — руски баснописец — 284
Кримска война (1853 — 1856) — 64, 65, 83, 85, 87, 178, 333, 335, 449, 451, 462
Кристич, Никола — вж. Христич, Никола
Кръстович — Кръстевич, Гаврил (1817 — 1898) — книжовник и обществен деец, ръководител на консервативното течение в църковно-националната борба — 198
Ксенофонт (ок. 430 — 354 пр. н. е.) — старогръцки философ, историк, писател. Автор на «Анабазис», «Апология», «Пир» и др. Любим ученик на Сократ — 346
Куза, Александър Йон (1820 — 1873) — княз на Влашко и Молдова (1859 — 1866). Способствува за обединяване на румън-

- ските княжества. В 1864 г. провежда буржоазнодемократични реформи — 173, 175, 358
- «Курие д'Ориан», («Courrier d'Orient») (от 1860 г.), Цариград, ред. Жан Петри. Продължение на «Прес д'Ориан» — френски вестник с туркофилско направление и униатски позиции — 77, 79, 122, 124, 158, 161, 455
- «Към въпроса за влиянието на руската обществена мисъл от 60-те години на XIX в. върху Любен Каравелов», от Илия Колев — 445
- Къзичев, Ангел (1850 — 1872) — революционен деец, помощник на В. Левски. Роден в Трявна. Учи в Русе, в Болградската гимназия, във военно училище в Белград и в земеделско училище в гр. Табор, Чехия. За да не попадне в ръцете на турските власти, се застрелва в Русе в 1872 г. — 384, 471
- Кямил паша — турски политик, бил управител в Пловдив, велик везир — 237
- Л
- Лабанов — Лобанов-Ростовски, А. Б. (1824 — 1896) — виден руски дипломат. Съветник на посолството в Цариград от 1856 г. а от 1859 до 1863 г. посланик в Цариград. Отново посланик в 1878 г. През 1879 г. подписва мирния договор в Сан Стефано. По-късно става посланик в Лондон, Виена, Берлин. Оставил интересен архив и библиотека — 253
- Лазар, сиромас Лазар — според евангелската притча сиромас, който стоял пред вратите на жесток богаташ (Лука, XVI, 19 — 31) — 343
- Лазаристи — мисионери, католици. От католически монашески орден, основан през XVII в. от Венсан де Пол — 399
- Лайбниц, Готфрид Вилхелм (1646 — 1716) — немски философ, математик, физик, езиковед — 53
- Лангевич, Мариан (1827 — 1887) — полски революционер. Ръководил полските въстаници в Галиция и Южна Полша. През март 1863 г. провъзгласен за диктатор. Разбит от руските войски, избягва в Австрия; в Турция под името Ибрахим паша става началник на турската казашка част — 133
- Латур — министър на войната в Австрия — 459
- «La Turquie», вестник — 161, 300, 301
- «Левант Хералд» — английски вестник — 142, 272, 382

- Левски — Васил Левски, Дяконът (1837 — 1873) — ръководител и идеолог на националната революция — 384
- Легия — вж. Втора българска легия
- Лежан, Гийом (1828 — 1871) — франски инженер, геодезист и пътешественик — 414, 473
- Леков, Дочо, литературовед — 436, 441, 443, 448
- Леонид (508 — 480 пр. н. е.) (Леониди) — спартаански цар — 284
- Леонтиев, П. М. (1822 — 1874) — руски филолог и журналист. завеждал катедра по римска словесност и древна история в Московския университет. От 1865 г. редактира заедно с Катков «Московские ведомости» — 405, 406
- «Либертата» («Libertatea») (1871 — 1873), Букурещ, ред. Л. Каравелов — притурка на в. «Свобода» на румънски език. Досега са известни 16 броя. Според Хр. Капитанов от «Либертата» излизат 56 броя (вж. Хр. Капитанов. Публицистиката на Любен Каравелов на румънски език във вестник «Либертата» — В: Сб. «Изследвания и статии за Любен Каравелов». С., 1963, с. 281 — 310) — 462
- Ликургови закони, Ликург — легендарен законодател на древна Спарта. Според преданието около 820 г. пр. н. е. създава закони за земята, народното събрание, съвета на старейшините и т. н. — 131
- Линкълн, Абрахам (1809 — 1865) — бележит американски държавник, президент на Щатите (1861 — 1865) — 44, 311
- Липранди, И. П. (1790 — 1880) — руски генерал и историк — 385
- Л. К., подпис — 69, 448, 450
- Л. Каравелов, подпис — 56, 64, 73, 445, 447 — 449
- «Л. Каравелов и И. Г. Призов», от Л. Минкова — 434
- «Л. Каравелов и русское общество», от Л. С. Ерихонов — 433
- Л. К-в, подпис — 41, 94, 445, 450
- Лонгворт — английски консул в Белград — 113, 139, 170
- Лондонска конференция от 1871 г. — 250, 274, 462, 463
- Лудовиг (Людвиг) XV (1710 — 1774) — френски крал (1715 — 1774) — 260
- Лудовик XVI (1754 — 1793) — френски крал от 1774 до 1792 г. В 1793 г. гилотиниран — 260
- Льотич, търговец — 45
- Л-ъ, подпис — 77, 449, 450
- «Любен Каравелов», от Л. В. Воробьев, М., 1960 — 433
- «Любен Каравелов и българското освободително движение (1860 — 1867)». С. 1970, от Кр. Шарова — 434, 441, 446

Любин . . . велов, подпис — 80, 449

Людолф, граф — представител на Австро-Унгария в Цариград — 401

М

Маврокордато, Александър (1791 — 1865) — гръцки политик, участник във въстанието от 1821 г., президент на първото гръцко национално събрание, гръцки посланик в Мюнхен, Берлин, Лондон, Цариград и др. — 280

Макариополски — вж. Иларион Макариополски

«Македония» (1866 — 1872), Цариград, ред. П. Р. Славейков — широко популярен вестник с голямо въздействие. Бори се срещу чорбаджийството, за културна и черковна самостоятелност — 76, 79, 89, 227, 239, 294, 342—344, 420—422, 450, 461, 467, 473

Маколей, Томас Бабингтон (1800 — 1859) — английски историк, публицист, политик — 63, 168

Мануил Майстор, Манол — герой от народния епос — 167

Мануш войвода — български хайдутин, герой на народния епос — 39

Манчев, Драган (1824 — 1908) — учител и книгоиздател — 452

Марсилеза — френска революционна песен, национален химн на Франция — 201

Матей, дели — 7

Матия Бан (1818 — 1903) — далматинско-сръбски писател и общественик — 294

Махмуд II (1785 — 1833) — турски султан — 190, 256, 257, 417, 465

Махмуд Недим паша (1806 — 1884) — турски политик, велик везир от 1871 до 1873 г. — 312, 318, 319, 341, 344, 348, 349, 355—357, 369—371, 382, 384, 412—414, 419, 473

Мацини, Джузепе (1805 — 1872) — италиански революционер — 99, 152, 189, 215

«Мелон», гръцки вестник — 411

Метерних, Клеменс (1773 — 1859) (Метерниховци) — австрийски държавник — 148, 214, 312

Мехмед паша — Кабразлъ Мехмед (1810 — 1861) — турски държавник, велик везир — 344, 440

Мил, Джон Стюарт (1806 — 1873) — английски икономист, философ, публицист — 287

Миладинов, Димитър (1810 — 1862) — учител, обществен деец, борец за национална независимост — 26, 441, 442

Миладинов, Константин (1830 — 1862) — учител и поет, учи във Филологическия факултет в Москва — 278, 279

Миладинови, братя — Димитър и Константин — 381

Милетич, Светозар (1826 — 1901) — сръбски политически деец, един от ръководителите на лявото крило на Омладината. Преследван и затварян от властите — 304

Милинген — Мелек ханъм — францужойка, съпруга на Мехмед Кабразлъ паша, авторка на книгата «Тридесет години в турските хареми» (преведена от Хр. Ботев от руски на български в 1875 г.) — 419

Милош Обренович (1780 — 1860) — сръбски княз (1815 — 1839, 1858 — 1860) — 173

Минин, Козма (неизв. — 1616) — организатор на борбата на руския народ против полските интервенти в началото на XVII в. — 204

Минкова, Лиляна, литературовед — 434, 441

Минчес — Минчевич, Минчооглу, Николи — вж. Хаджи Николи Минчев

Миркович, Георги, д-р (1825 — 1905) — български лекар; през 1869 г. е осъден и заточен в Диарбекир. Според Ив. Кършовски Миркович бил изпратен от турското правителство в Румъния, за да създаде организация, поддържана от правителството. Такава организация не била създадена. Може би това дава повод на Каразелов да пише за непристойната постъпка на Азис паша Видински спрямо Миркович — 190

Миронович — вж. Тошков, Н. М.

Митхад паша (1822 — 1884) — турски държавник, основател на Младотурската партия — 40, 124, 148, 149, 237

Михаил (Йованович, Милое) (1826 — 1889) — сръбски митрополит от 1859 до 1898 г. Завършва Киевската духовна академия. Развива активна политическа дейност. Свързан с либералната партия в Сърбия. Преследван от Милан Обренович. Политическите му позиции имат русофилска насоченост — 74

Михаил — Михаил Обренович (1823 — 1868) — сръбски княз (1839 — 1842, 1860 — 1863) — 42, 43, 45, 52

Михайлов, Ат. — букурещки търговец, деец на Добродетелната дружина — 456

Михайловски, Никола (1818—1892) Михайловскиовци — обще-

- ствен деец, публицист, преводач — 26, 99, 101, 122, 143, 148, 162, 169, 210, 216, 226, 249, 289, 309, 327, 442, 451
- Михневич, Й. Г.** (1809 — 1885) — руски писател, професор по философия в Ришельовския лицей. Издал в Одеса учебник по логика — 453
- «Млада България»**, статия в «Отечество» — 185, 457
- «Млада Турция»** — турска политическа организация — 106, 123, 207
- «Мои братия»**, статия-писмо от Л. Каравелов с означение: «1869, 1 януария, в Пещанската темница» — 54, 447, 448
- «Монд»**, в. — 454
- Монтескьо, Шарл** (1689—1759) — френски просветител. В труда си «Разсъждения относно причините за величието и упадъка на римляните» (1734) търси закономерностите на историческото развитие, като придава решаващо значение на географската среда — 153
- «Москва»** (1867—1868), Москва, ред. И. С. Аксаков — руски политически, икономически и литературен вестник, няколко пъти спиран от правителството — 279, 353
- «Московские ведомости»** (1758—1917), М., ред. М. Н. Катков — руски вестник, официоз — 24, 37, 279, 353, 372, 379, 401, 405, 406, 433, 435, 470—472
- Московски университет**, основан в 1755 г. — 24, 26
- Московско дружество на славянофилите** — 24
- Московско дружество** — от типа на Белградското дружество — 26—28
- Мохамед** (ок. 570—632) — проповедник, считан за създател на ислямската религия — 60, 147, 157, 190, 192, 205, 233, 257, 310, 366
- Мохамед I** — син на Баязид. Владее източната част на Мала Азия. След смъртта на братята му Сюлейман и Музя и след като убива брат си Иса, става господар на всички турски владения — 403
- Мохамед II** — Мохамед II Завоевател (1429—1481) — турски султан. Покорява Византия, Сърбия, Босна, Албания и др. Кримското ханство и Влашко стават васали на Турция — 234, 403, 404
- Мурад** — Мурад I (1319—1389) — турски султан — 124, 190, 302
- Мурад II** (1401 — 1451) — турски султан — 403
- Мустафа Фазил паша** — турски политик, министър на финансите; един от ръководителите на Младотурската партия — 206, 207, 237
- Мюлери** — Мюлер, Макс (1823—1900) — английски филолог, професор в Оксфорд, автор на трудове върху индийската лите-

ратура, сравнителна митология, история на религията; преводач и редактор на «Ригведа» и др.

- Мюлер, Карл Отфрид** (1797—1840) — изследовател на древността, автор на трудове върху старогръцката история, литература, изкуство. Професор в Гьотинген. В 1839 г. обиколил Италия и Гърция. Починал по време на пътуването, погребан близо до Атина — 283
- Мюсе, Алфред дьо** (1810—1857) — френски поет-романтик — 37

Н

- Н.**, богат българин — 189
- Набоналасар** — вавилонски цар (626—605/604 пр. н. е.). През 626 г. застава начело на вавилонското въстание, в резултат на което вавилоняните се освобождават от асирийско господство и основават нововавилонското (халдейско) царство — 362
- [На българите е потребен нов живот, човеческо правителство и свободно отечество]** Букурещ, 9 априлия, статия от Л. Каравелов — 167, 456
- [На българите е потребно знание и положителна наука]** Букурещ, 17 януария, статия от Л. Каравелов — 129, 452
- [На българската свобода посвещаваме нашият вестник]** Букурещ, 6 ноември, статия от Л. Каравелов — 97, 451
- [На всеки народ са нужни чиста свобода и човечески права]** Букурещ, 4 март, статия от Л. Каравелов — 150, 454
- [«Надейся само на сили своя и на ножъ свой. . .»]** Букурещ, 6 януария, статия от Л. Каравелов — 352, 468
- «На добра нѣч»**, стихотворение от Н. И. Костомаров — 445
- «Най-нови известия»**, рубрика в «Свобода» — 163, 455
- [Най-тежко е да изправиш старо дърво, стара народност, развратна жена. . .]** Букурещ, 25 майя, статия от Л. Каравелов — 417, 473
- «На Каравеловата статия в «Застава»**, статия от Р. — 56
- [Нам са нужни не попове и не турски чиновници, а народни учители]** Букурещ, 19 майя, статия от Л. Каравелов — 414, 473
- [Нам трябва барут и книги, пушки и читалища]** Букурещ, 28 януария, статия от Л. Каравелов — 135, 453
- Наполеон I Бонапарт** — (1769—1821) — 215, 382
- Наполеон III** — Луи Наполеон Бонапарт (1808—1873) (Наполеоновци) — френски император — 42, 44, 124, 133, 139, 146—148, 152, 160, 161, 180, 199—202, 212, 226, 240, 252, 298, 301, 322, 339, 352, 353, 382, 399, 454, 459—461

Наполеонов кодекс — 111, 274, 289, 291

[Напред и напред!] Букурещ, 16 ноември, статия от Л. Каравелов — 103, 451

«Напредък» — «Напредак» (1848—1849), Карловиц и Земун, изд. от Д. Медакович (1863—1869); Нсви Сад — сръбски политически вестник — 46, 47

«Народност» (1867—1869), Букурещ, редактиран последователно от Ив. Богоров, Ив. Грудов, Ив. Касабов — обществено-политически вестник, орган на ТЦБК — 42, 56, 64, 70, 184, 185, 435, 446—448

[Настана вече и за българския народ епохата на възродението] Букурещ, 29 януария, статия от Л. Каравелов — 270, 462

Настрадав ходжа — герой на фолклора — 129

«Наше время» (1860—1863), Москва, ред. Н. Ф. Павлов (1861—1862) — руски политически и литературен вестник — седмичник с умерено-либерален характер. През 1863 г. става всекидневник с реакционно направление — 22, 23, 433, 434, 440, 441, 445

[Нашето спасение е в Дунавската федерация] Букурещ, 17 ноември, статия от Л. Каравелов — 243, 461

[Нашето черно и бяло духовенство] Букурещ, 13 май, статия от Л. Каравелов — 181, 456

[Нашият народ е отворил вече очите си] Букурещ, 29 септември, статия от Л. Каравелов — 223, 460

[Нашият черковен въпрос е произвел по цяла Европа голяма шумотевица] Букурещ, 3 март, статия от Л. Каравелов — 379, 470

«Неаполитански паметници» — вж. «Нови паметници за историята на българите и на техните съседи»

Негрохопска епархия — 376

«Независимост» (1873—1874), Букурещ, ред. Л. Каравелов, продължение на в. «Свобода» от бр. 23, 28 февруари 1873 — 431, 438, 439

[Нека гръцкият клир се покае, дорде е рано] Букурещ, 17, март, статия от Л. Каравелов — 385, 471

Неман — вж. Стефан Неман

«Неологос», Цариград — гръцки вестник, излизал на гръцки и френски език — 92, 119, 373

Неофит... П. П. Рилца — вж. Неофит Рилски

Неофит Рилски (ок. 1793—1881) — белжит книжовник и педагог — 29, 442

Неофит Хилендарски Бозвели (ок. 1785—1848) — водач на черковно-националната борба и бележит книжовник — 10, 29, 101

Неофит — гръцки гладиатор в Търново — 81

Несториянско учение — течение в християнството, възникнало през 30-те и 40-те години на V в. Създадено от константинополския патриарх Несторий (неизв. — ок. 450), осъден от Ефеския събор като еретик и заточен в Египет, където умира — 172, 456

[Ние всички работим за една цел, но с различни средства] Букурещ, 10 октомври, статия от Л. Каравелов — 313, 465

[Ние искаме да живеем самостоятелно и независимо] Букурещ, 3 ноември, статия от Л. Каравелов — 236, 461

[Ние искаме народна революция] Букурещ, 15 септември, статия от Л. Каравелов — 218, 459

[Ние трябва по-напред да бъдем свободни, а после да нареждаме своето църковно и гражданско управление] Букурещ, 1 септември, статия от Л. Каравелов — 212, 459

[Ние хвърляме г-ну Славейкову своята ръкавица] Букурещ, 10 декември, статия от Л. Каравелов — 342, 467

Никитин, С. А. (1902—1979) — съветски историк — 472

Никифоровци — героино от костурския и месемврийски митрополит Никифор — 229, 297

Никодимовци — вероятно от видинския митрополит Никодим — 297

[Никога във Влашко не е имало толкова българи] Букурещ, 6 ноември, статия от Л. Каравелов — 41, 446

Николаки ефенди — грък, турски шпионин — 189

Николай I — Николай Павлович Романов (1796—1855) — руски император — 333

Николай — Николой Негош (1841—1921) — черногорски княз (1860—1910) и крал (1910—1918) — 45

Николи — вж. Хаджи Николи х. Минчев

Нил, псп Нил Изворов — свещеник в Русе, остро критикуван в революционния печат — 297, 416

[Нищо не може да запре ходът на историческите събития на Балканския полуостров] Букурещ, 6 май, статия от Л. Каравелов — 177, 456

«Нови данни за връзките на Каравелов, Друмев и Жинзифов с Българското книжовно дружество», статия от Д. Леков — 436, 448

«Нови паметници за историята на българите и техните съседи», статия от М. Дринов — 326, 466

«Новое время» (1868—1917), Петербург — руски всекидневен вест-

- ник. До 1876 г. с умерено либерално направление; след 1876 г. под редакцията на А. С. Суворин с реакционен характер — 433
- «Новороссийские ведомости» (1869—1872), Одеса, изд.-ред. П. Гросул—Толстой — икономически, литературен, юридически, политически вестник с либерално направление — 435
- «Новороссийский телеграф» (1869—1903), Одеса, ред.-изд. К. Карамисhev, А. Серебrennikov, М. П. Озмидов и др. — руски вестник, списван в подчертано либерален дух по 1875 г. — 69, 74, 77, 78, 80, 94, 338, 379, 432, 434—438, 448—450, 470
- Новоросийски университет — вж. Одески университет
- «Н. С. пресса», «Neue freie Presse» — виенски либерално-буржоазен вестник — 115, 274, 382, 424
- «Няколко думи до брата Р. за свое оправдание», статия от Л. Каравелов — 56, 447
- «Няколко думи за избирането на гръцките епископи», статия в «Български книжици» — 14
- [Няма свобода, дорде проклетият чорбаджилък владее между нас] Букурещ, 1 януария, статия от Л. Каравелов — 350, 468
- О
- [Обещания големи, а работа — за една пара] Букурещ, 5 ноември, статия от Л. Каравелов — 324, 466
- Обреновичи — сръбска кралска династия по името на Милош Обренович (1780—1860) — 44
- «Обща история» от Шулгин и Вебер — 29
- Общество за разпространение на знанието — вж. Дружество за разпространение на полезни знания
- «Обявление», от Л. Каравелов — 64, 448
- «Обяснение», статия от Л. Каравелов — 37, 434, 444
- Огарьов, Н. П. (1813—1877) — руски революционер, демократ, поет и публицист — 442
- «Одеский вестник» (1827—1893), Одеса, изд.-ред. Левшин, Брунов, П. А. Зеленый и др. — руски вестник. От 1857 г. професорите от Ришельовския лицей А. И. Георгиевский и А. Богдановский го превръщат за кратко време в сериозен обществен орган — 435
- Одески университет — 435
- Одеско настоятелство — обществена организация на българските емигранти в Одеса, основана в 1854 г. — 435
- Одринска епархия — 20

- Омер паша (Михаил Латас) (1806—1871) — турски генерал, по произход хърватин. През 1866—1867 г. потушил гръцкото въстание в Крит — 312, 419
- Омир, Омер (вероятно IX в. пр. н. е.) (Омеровци) — древногръцки поет — 282—284
- Омладина — Обединена сръбска младеж — общосръбска организация, основана в 1866 г. в Нови Сад. Поставя си за задача да освободи и обедини сръбския народ. В нея се оформят две крила: либерално (Вл. Йованович и Св. Милетич) и революционнорепубликанско (Св. Маркович) — 51, 434, 446
- «Ориент» — продължение на в. «Фрайер Ориент» («Freier Orient», ред. А. Андрич — 305—308
- Орхан (ок. 1326—1359) — владетел на османското емирство в Мала Азия. Син на Осман I. По негово време османските турци завладяват почти цяла Мала Азия — 461
- Осинин, Димитър (1891—1981) — писател и фолклорист — 445
- Осман паша — комендант на Белград, после — управител на Босна — 148, 152
- Осман — Осман I Гази (ок. 1258—1324/26) — турски султан — 402
- «Основа» (1861—1862), Петербург, ред. В. И. Белозерский — украинско обществено-политическо и литературно списание — 36, 441, 443
- «Отговор на г. Бегович», статия-отговор от Л. Каравелов — 46 447
- «Отечественные записки» (1839—1884), Петербург, ред. А. А. Краевский (от 1860), А. А. Некрасов, М. Е. Салтиков—Шchedрин, Г. З. Елисеев — руско научно, литературно и политическо списание. През 30-те — 40-те години редактирано от В. Г. Белински — 339
- «Отечество» (1869—1871), Букурещ, ред. П. Кисимов — политически вестник, орган на Добродетелната дружина — 64, 69—73, 169, 183—186, 216, 293, 294, 316, 351, 449, 456, 457, 463
- «Отечество — вестник политически и книжевни», статия във в. «Отечество» — 449
- [От нас зависи дали да кажем: «Време е!»] Букурещ, 3 декември, статия от Л. Каравелов — 338, 467
- «О характере и источниках идеологии Л. Каравелова», от Л. В. Воробьев — 443
- Охридска епархия — 20, 414
- «Очерки по истории южных славян и русско-балканских связей в 50—70-тые годы XIX в.» М., 1870, от С. А. Никитин — 472

П

- Павел — 155, 299, 316, 423
 Павел, апостол — 9, 364, 407, 409
 Павлов, Лука (1829—1884) — учител и обществен деец — 452
 Павлович, Стефан — новосадски посланик в Пеща — 303
 Паисий, (Паисиевци) — гръцки епископ — 155, 297
 Паисий Пловдивски — пловдивски митрополит, активен участник и един от ръководителите на борбата за независимост на българската църква — 381, 450, 470
 Палеолог — става дума за Константин XI Палеолог — византийски император — 234
 Палеологи — византийска императорска династия — 234
 Палмерстон, Хенри Джон Темпъл (1784—1865) — английски държавник — 386
 «Памятники народного быта болгар...» М., 1861, от Л. Каравелов — 37, 38
 Панайот войвода — Панайот Хитов (1830—1918) — четнически войвода и революционер — 384
 Панарет Пловдивски (1805—1883) — пловдивски митрополит, активно участва в черковно-националната борба — 308, 373, 381, 469, 470
 Пангерманизъм — 278
 «Пандора», гръцки вестник — 279
 Панелинизъм — 285, 386
 Панроманизъм — 278
 Панславизъм — 216, 278, 284, 375, 380, 424, 434
 «Панчевац» (1869—1876), Панчево, ред. Иван Павлович — сръбски либерален вестник, един от най-бойките и прогресивни вестници през 70-те години на XIX в. Сътрудници: Св. Маркович, В. Пелагич и други прогресивни сръбски дейци. В него през 1871 г. за пръв път е публикуван на сръбски език «Комунистическия манифест». Ив. Павлович (1843—1892) е привърженик на социалистическите възгледи на Св. Маркович — 397
 Панчоолу — герой от фолклора — 124
 Папазсоглу, Теохар — заможен българин от Котел, живеел в Румъния. Като съдружник на д-р П. Берон в търговско дружество в Крайова прави опит да заграби част от имота му, поради което срещу Теохар е заведено съдебно дело. Седемнадесет дни преди разглеждане на делото — на 21. III. 1871

- г. — д-р П. Берон е бил намерен удушен в къщата си в Крайова — 299, 464
 Парижки конгрес, 1856 (25. II — 30. III) — Парижка конференция, на която е подписан Парижкия мирен договор в края на Кримската война (1853—1856) — 223, 241, 242, 253, 336
 Парижки трактат от 1856 г. — приет от Парижкия конгрес, с който завършва Кримската война — 240, 242—244, 250, 336, 462
 «Парус» (1859), Москва, ред. И. С. Аксаков — славянофилски седмичник, от който излизат само два броя — 278
 [Патриарх Григорий и Пий IX. . .] Букурещ, 21 априлия, статия от Л. Каравелов — 170, 456
 [Патриархът ли трябва да прокълне българите, или българите патриарха?] Букурещ, 29 априлия, статия от Л. Каравелов — 174, 456
 Патриаршия — вж. Цариградска патриаршия
 «Патрие», вестник — 111
 Пелесие, Емабл Жан-Жак (1794—1864) — френски маршал, посланик в Лондон, губернатор в Алжир. Командува корпус в Крим по време на Кримската война — 147
 Пенев, Стоян — русенец, заподозрян, че е турски шпионин, и убит по решение на революционния комитет в Русе няколко дни преди пристигането на А. Кънчев в града. Турската полиция усилено, но безуспешно търсила убийците — 384
 Перикъл (ок. 490—429 пр. н. е.) — вожд на атинската робовладелческа демокрация — 280, 284
 «Пер. спис.» — Периодическо списание на Българското книжовно дружество (1870—1876), Браила, (1882—1910), София — орган на Българското книжовно дружество. От 1911 г. излиза като «Списание на Българската академия на науките» — 318, 327, 465, 466
 «Пестер Лойд» («Pester Lloyd») («П. Лойд») — вестник, излизал в Будапеща, с консервативно направление — 111, 150, 151, 224, 399—401
 «Петербург, 6 априлия», диска в «Свобода» — 465
 «Петербургские ведомости» — вж. «Санктпетербургские ведомости»
 Петър — 155, 189, 299, 316, 423
 Петър, апостол — 8, 170, 260
 Петър I (1672—1725) — руски цар (1682—1725) — 173, 456
 Петър I (неизв. — 970) — български цар (927—970) — 457

- Петьофи, Шандор (1823—1849) — бележит унгарски поет и революционер — 448
- Пещанската тъмница — 56
- Пий IX (1792—1878) — римски папа от 1846 — 32, 161, 170—172, 223, 260, 377, 409, 456
- Пилат Понтийски — римски проконсул по време на процеса срещу Христос — 381
- Пипин, А. Н. (1833—1904) — изтъкнат руски славист, фолклорист и етнограф — 65, 120
- «Писъмо одоного из учащихся в Москве болгар к редактору», от Р. Жинзифов — 443
- Питагор (ок. 580—500 пр. н. е.) — старогръцки математик и философ — 282
- Платон (427—347 пр. н. е.) (Платони, Платоновци) — древногръцки философ — обективен идеалист — 131, 280, 282, 283
- Пловдивска (Филипополска) епархия — 20
- Пловдивското училище — 129, 453
- Плоещкото училище — 322
- «П. Лойд» — вж. «Пестер Лойд»
- Погодин, М. П. (1800—1875) — руски историк, публицист, писател — 278
- «Политически преглед», рубрика в «Свобода» и «Независимост» — 431, 438, 439
- [Положението на Турция е критично] Букурещ, 26 март, статия от Л. Каравелов — 160, 455
- Полянска епархия — 414
- «Помпея» — вж. «Последните дни на Помпей»
- Попа — Поп, Александър (1688—1744) — английски поет, сатирик, литературен критик, преводач на «Илиада», издател на съчинения на Шекспир. Трудно е да се установи дали Каравелов в случая има предвид А. Поп или друго някое лице — 59, 448
- Попович, Григорий — богат българин от Браила, дарител — 322
- Попович, Дж. — вероятно Джордже Попович (1832—1914) — кралски библиотекар, участник в политическите борби на Войводина. С консервативни възгледи. Редактира «Седмица», «Даница», съредактор на «Сръпски дневник». Превежда Сервантес, Гогол, Лабуле. Автор на речници и исторически трудове — 47
- Попович, Милош (1820—1879) — сръбски журналист и писател с консервативни възгледи; редактира сръбски официози — 194, 294

- Попович, Най — търговец в Румъния — 232
- Попович, Райно (ок. 1773—1858) — изтъкнат възрожденски книжовник и учител — 101
- «По повод славянския отдел на вестник «День» статия от Л. Каравелов — 30, 443, 445
- Портата — вж. Високата порта
- Поротосто-ефенди — 319
- «Посещението на владетелите», статия във в. «Турция» — 102
- «Последне възвание», статия във в. «Македония» — 473
- «Последните дни на Помпея», Цариград, 1870 — 326, 466
- «Правительственный вестник» (1869—1917), Петербург — руски всекидневник, официален вестник — 354, 468
- «Право» (1869—1873), Цариград, ред. Нв. Найденов — политически и книжовен вестник — 67, 216, 227—229, 239, 276, 294, 342
- Пражки университет — Карлов университет, основан в 1348 г. — 68
- [Преобразете Турската империя!] Букурещ, 21 априлия, статия от Л. Каравелов — 402, 472
- «Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите», Букурещ, 1861, от Г. Раковски — 444
- «Пресс д'Ориан», в. — 224
- Призов, И. Г. (1827—1885) — руски историк, етнограф, публицист, с революционно-демократични възгледи. Близък другар на Каравелов — 30, 433, 441, 442
- Прилепска епархия — 414
- «Проект за учредяване на Българско книжовно дружество», 1869 — 78, 450
- Прокеш, барон — 274
- Проклятието на гръцкия патриарх пада на неговата глава] Букурещ, 4 февруария, статия от Л. Каравелов — 366, 469
- Пруско-французка война — вж. Френско-пруска война
- «Публицистиката на Любен Каравелов» т. I, С., 1958, т. II, 1965, издирил и подготвил за печат М. Димитров — 432, 441, 443, 445—447
- [Първата пушка, която пукне срещу Турция, ще съедини всички християни] Букурещ, 26 март, статия от Л. Каравелов — 300, 464
- Първата френска революция — Великата френска революция от 1789 г. — 65

Пърличев, Григор (1830—1893) — изтъкнат възрожденски учител, книжовник и поет — 465, 466.

Р

Р., брат Р. — с инициала Р. е подписана критичната статия «На Каравеловъв членак у «Застава», насочена срещу някои възгледи в Каравеловата статия-писмо «Браћо моја» («Мои братья»). Според югославският учен Джордже Игњатович Р. е Светозар Милетић (вж. Дж. Игњатович, «Любен Каравелов и сръбското общество», Ниш, 1969, с. 183 — 189) — 56, 57, 60, 62—64, 447, 448

«Райко Жинзифов. Публицистика», т. I. С., 1964, съставител Цв. Унджиева и Д. Леков — 443, 444

Раковски, Георги Стойков (1821—1867) — бележит революционер, писател, публицист. Основоположник на българското национално-революционно движение и идеология — 35, 185, 186, 381, 431, 444

Расим паша, валия в Русе — 383

Рачински, А. В. (1826—1876) — руски обществен деец, славянофил. Руски консул във Варна — 472

Раш, Густав — немски писател, автор на книгата «Немците в Европа», преведена на български в 1872 г. от Т. Икономов — 417, 419

Рашев, Панарет (1808—1887) — български владика в Букурещ, активен деец на Добродетелната дружина — 456

[Революция, революция, революция, и колкото се може по-скоро!] Букурещ, 2 априлия, статия от Л. Каравелов — 302, 464

«Реформа» («Реформ») — унгарски вестник — 274

Реформация — обществено-политическо, антифеодално движение в Европа от XVI в. — 262

[Решението на българския църковен въпрос се приближава към своя край] Цариград, 2 септември, статия от Л. Каравелов — 73, 449

[Решението на черковния въпрос означава признаването на българската народност] Букурещ, 14 ануария, статия от Л. Каравелов — 356, 469

Рилски манастир — 99

Ристич, Йован (1831—1899) — сръбски консервативен държавник и историк — 45

«Ромунул» — «Романул» («Românul») (1857—1905), с малки прекъсвания, ред. К. А. Росети, после В. Росети — румънски политически ежедневник — 113

Росел, лорд — Ръсел, Джон (1792—1878) — английски политик — 291

Росети, Скарлат (Карол), граф — румънски държавник, висш сановник — 305, 307

Рошфор, Анри (1830—1913) — френски политик, публицист, станал популярен със статите си против бонапартистката реакция. Не е последователен в своите възгледи. По време на Парижката комуна осъжда и Версайската контрреволюция, и революционната дейност на комунарите. По-късно става отявлява реакционер — 201

[Русите знаят твърде малко за другите славянски народи] Букурещ, 12 февруария, статия от Л. Каравелов — 277, 463

«Руска беседа» — «Русская беседа» (1856—1860). Москва, ред. А. И. Кошелъов, по-късно П. И. Бартенев, Н. С. Аксаков и др. — руско славянофилско списание — 278, 442, 472

«Руская реч» (1861—1862), Москва, ред. Евгения Тур, Е. М. Феоктистов — руско списание с либерално направление — 37, 38, 434, 443, 445

«Руские ведомости» (1863—1918), Москва, редактиран последователно от Н. Ф. Павлов, Н. С. Сковцов, В. М. Соболевский и др. — руски обществено-политически вестник, списван в либерален дух — 433

«Русский вестник» (1856—1906), Москва, ред. М. Н. Катков и др. — руско литературно-политическо списание — 405, 433, 472

Руското дружество в Лондон — групата на Херцен и Огарьов — 23, 442

«Руското общество и българската литература» С., 1967, от Л. С. Ерихонов — 433, 446

«Русчук, 1 януария», дописка от «Свобода» — 452

«Русчук, 7 марта», дописка в «Свобода» — 471

«Русчук, 1 августа», дописка в «Свобода» — 458

«Русчук, 17 септември», дописка в «Свобода» — 460

«Русчук, 26 септември», дописка в «Свобода» — 460

«Русчук, 18 декември», дописка в «Свобода» — 468

«Русчук, 27 декември», дописка в «Свобода» — 452, 468

Рушид паша — турски сановник — 176

С

Сабри — управител на Солунския вилает и управител на Дунавската област след Митхад паша — 180

Садък паша — Чайковски, Михаил (1808—1886) — полски обществено деец и писател. Емигрира от Полша, развива обществено

- вена и политическа дейност срещу царското руско правителство. От 1850 г. на турска служба — 133, 237, 419
- Сазиков — 25
- Саиб паша — турски служител — 158, 159, 455
- [Само политическата свобода ще ни даде независима йерархия] Букурещ, 1 юния, статия от Л. Каравелов — 420, 473
- [Само човеческите идеи и истинното образование съединяват народите] Букурещ, 21 януария, статия от Л. Каравелов — 132, 453
- Самуил (неизв. — 1014) — български цар (997—1014) — 234
- «Санктпетербургские ведомости», «С. Петер. ведомости» (1728—1917). СПб, ред. Г. Ф. Милер, И. Ф. Богданович, В. Ф. Корш, Н. С. Усов и др. — руски обществено-политически вестник. От 1863 до 1874 под ред. на В. Ф. Корш с либерално направление — 24, 353, 433
- Сапунов, Иван (Сапунджията) — българин от Габрово, живеел в Русе, замесен в различни афери — 351, 384, 468, 471
- Сапунов — Сапунов, Светослав (Св. Миларов) (1850—1892) — учител и журналист. Неправедливо заподозрян от революционерите дейци в Букурещ, че служи на турската власт — 101, 169, 189, 190, 384
- Сатурн, митол. — 284
- Сафет паша — вероятно управител на Босна — 180, 195
- «С брегове Дуная. Письмо 1-ое», статия в «День» — 443
- «Св. Безсребърници», манастир — 469
- Св. Вячеслав — 279
- «Св. Георги», манастир — 469
- «Св. Петър», черква в Рим — 403
- Св. Стефан — 118
- Св. Кирил и Методий, празник на 11 май — 13
- «Световид» (1852—1870), Темешвар, Виена, Белград, ред. А. Андрич — сръбски забавно-научен вестник — 43
- «Свищов, януария», дописка в «Свобода» — 453
- «Свобода» (1869 — 1873), Букурещ, ред. Л. Каравелов — 95, 100, 103, 106, 110, 115, 117, 120, 123, 126, 129, 132, 135, 138, 141, 144, 147, 150, 153, 155, 157, 159, 163, 166, 170, 174, 177, 180, 183, 185, 187, 188, 191, 193, 196, 198, 200, 202, 204, 206, 209, 212, 214, 218, 221, 223, 227, 230, 233, 236, 239, 243, 247, 251, 254, 255, 259, 263, 266, 270, 273, 276, 277, 282, 289, 292, 295, 298, 300, 301, 304, 307, 309, 313, 317, 320, 323, 327, 331, 335, 338, 341, 345, 347, 350, 352, 356, 359, 362, 365, 368, 375, 378,

- 381, 385, 388, 391, 395, 398, 401, 405, 408, 411, 414, 416, 420, 423, 427, 431, 432, 435, 437 — 439, 450 — 474
- [Свобода и всекому своето — това е българската девиза], Букурещ, 25 ноември, статия от Л. Каравелов — 107, 451
- [Святата Хаджи-Димитрова кръв трябва да бъде нашият честен кръст], Букурещ, 10 ноември, статия от Л. Каравелов — 240, 461
- Севастополска война, Севастополска кампания — вж. Кримска война
- Селиванов, Кондратий — счита се за основател на руската секта на скопците от XVIII в. — 471
- Селим — Селим I — турски султан — 124
- Селим III (1761 — 1808) — турски султан — 465
- [С енергия, постоянство и юнашка воля се добива всичко], Букурещ, 24 декември, статия от Л. Каравелов — 348, 468
- Сереска епархия — 20, 414
- Сигизмунд I (Сихизмунд) (1361 — 1437) — унгарски крал (1387 — 1437), германски крал и император (1419 — 1421), чешки крал (1436 — 1437). Ръководи похода на западноевропейските феодали против турците. Разбит от Баязид I при Никопол — 234, 402
- Сиделников, С. И. (1916—1978) — съветски историк — 433
- Симеон (ок. 865 — 927) — български княз и цар — 51, 56, 212, 234, 295
- «С какво може да се помогне на българите», статия от Л. Каравелов и И. Г. Прижов — 23, 434, 441
- Славейков, Петко (1827 — 1895) — поет, публицист, фолклорист; ръководител на демократичното крило в борбата за църковна независимост с голямо влияние сред народа — 26, 79, 80, 186, 342 — 344, 370, 371, 381, 431, 442, 461, 466, 473
- Славчев, Димитър (неизв. — 1873) — учител, роден в с. Чернозем, Пловдивско. Учи в Атина и Париж — издържан от гърци. Учителствува в Пловдив от 1846 до 1858 г., на о-в Халки (1859 — 1860), в Калофер (1860 — 1862), в 1868 г. отново се връща в Пловдив — 453
- «Славянска народопис, 1842», книга от Й. Шафарик — 473
- Славянски комитет, Славянски благотворителен комитет в Москва, създаден в 1858 г. — обществено-политическа организация, цели да засили руското влияние в балканските славянски страни. По-късно създадени клонове в Петербург (1868) и в Киев (1869) — 37 — 39, 445
- [Славянските племена в Австрия и Турция отварят очите си] Бу-

- курещ, 17 февруария, статия от Л. Каравелов — 372, 470
- «Славянско благотелно дружество» — Славянско общество в Цариград — 142—144, 163, 454, 455
- Славянско дружество — вж. Славянски комитет
- Сливенска епархия — 413
- «Слобода» — сръбски вестник, ред. Вл. Йованович — 43
- Смарагдовата история — вж. «Кратка всеобща история Смарагдова»
- «Современное слово» (1862 — 1863). СПб, ред. Н. П. Писаревский — руски либерален вестник — 433
- «Современные известия» («Совр. извест.») (1867 — 1887), Москва, ред. изд. Н. П. Гиляров — Платонов — руски политически, обществен, църковен, научен, художествен и литературен вестник — 279 — 281, 284, 353, 463.
- Соколски, секретар на Славянското дружество в Цариград — 455
- Сократ (ок. 469 — 400 пр. н. е.) — древногръцки философ — 131, 283, 300, 346
- Солонови закони — законодателство на Солон (ок. 638 — ок. 559 пр. н. е.) — атински политик и поет — 131
- Солунска епархия — 20, 377
- Софийска епархия — 20
- [С решението на черковния въпрос българите придобиват свое наредно право и нравствена самостоятелност] Букурещ, 10 март, статия от Л. Каравелов — 154, 454
- «Сръбските вестници и сръбско-босненския въпрос», статия в «Отечество» — 463
- «Сръбското правителство се пазари», статия в «Отечество» — 463
- Стамболски, Христо, д-р (1843 — 1932) — лекар и професор в Цариград, участва в църковно-националната борба на страната на консервативното крило — 198
- «Стара България», статия в «Отечество» — 457
- «Старата опозиция срещу напредъка на народното ни развитие», статия във в. «Дунавска зора» — 436
- «Старите» — вж. Добродетелна дружина
- [Старото турско господарство е дошло вече до ямата на гроба] Букурещ, 1 януария, статия от Л. Каравелов — 256, 462
- «Statu quo», статия в «Отечество» — 463
- Стефан Неман (1114 — 1200) — сръбски велик жупан, родоначалник на династията на Неманичите — 234, 312
- Стоян — 316
- Стоянов, В. Д. (1839 — 1910) (Стояновци) — просветен деец, деловодител на Българското книжовно дружество и редактор на

- «Периодическо списание». Критикуван остро в революционния печат — 68, 249, 327, 436, 448, 467
- Стоянович — вж. Чальков, Георги Стоянович
- Струсберг, Бетел Хенри (1823 — 1884) — железопътен предприемач и аферист, от Източна Пруссия. Братияну сключва с него договор за построяване на жп линия в Румъния. Банкрутирал през 1875 г., обявен за несъстоятелен длъжник, арестуван в Москва и заточен в Сибир — 306
- «Съединението на източните народи», статия във в. «Македония» — 342, 467
- «Сърбия» («Србија») (1867 — 1870), Белград, ред. Любомир Калевич — сръбски политико-икономически вестник — 161
- «Сякакви неща и новини», рубрика в «Турция» — 455
- Сюлиман — Сюлейман I — турски султан — 190, 233, 402, 461
- Т
- Таен централен български комитет (ТЦБК), Букурещ, основан от Ив. Касабов, П. Кисимов и др. — 446
- «Таймс» (от 1785), Лондон — английски всекидневник — 111
- Тамерлан, Тимур Ленг (1336 — 1405) — татарски хан — 234, 283, 402
- Тацит (ок. 55 — ок. 120) — политически деец, историк, оратор в древния Рим — 281
- «Телеграф» — вж. «Новороссийский телеграф»
- Темистокъл (ок. 525 — 461 пр. н. е.) — атински политик, представител на демокрацията — 280
- Тертулиан, Квинт Септимий Флоренс (ок. 150/160 — 222) — римлянин, християнски писател — 391
- Тиер, Адолф (1797 — 1877) — френски политик и историк — 291
- Тома, Неверни Тома — един от дванадесетте апостоли — 321
- Томина неделя — 11
- Тонджаров, Никола, учител — 452
- Тотю — вж. Филип Тотю
- Тошков, Николай Миронович (1816 — 1874) — одески българин, богат търговец, дарител, общественик — 68, 436, 448
- Трактатът от 1856 г. — вж. Парижки трактат от 1856 г.
- [Треперете, тираны, защото денят приближава!] Букурещ, 22 август, статия от Л. Каравелов — 209, 459
- «Тромпета Карпацилор» («Trompeta Carpaţilor») (1865 — 1877), Букурещ, ред. Ч. Болиак — румънски вестник с антимонархически позиции — 194, 305, 306, 338

- «Турецкие дела», статия — 472
- [Турските реформи са голяма лъжа] Букурещ, 7 август, статия от Л. Каравелов — 204, 458
- [Турското правителство ще падне скоро — да се приготвим за нов живот] Букурещ, 9 юни, статия от Л. Каравелов — 188, 457
- [Турците всякога са тъпкали и тъпчат всичко, що е наше] Букурещ, 11 ноември, статия от Л. Каравелов — 100, 151
- [Турците трябва да се завземат за своето образование и възпитание] Букурещ, 21 март, статия от Л. Каравелов — 157, 455
- [Турция и Австро-Унгария «напредват»] Букурещ, 2 декември, статия от Л. Каравелов — 110, 451
- «Турция» (1864 — 1873), Цариград, ред. Н. Генович — туркофилски вестник — 76, 101, 122, 159, 178, 220, 227, 239, 276, 294, 342, 452, 454—456, 459
- «Турция и Австро-Унгария», статия от Бордеян в «La Turquie» — 300
- [Турция пие кръвта на народа като пиявица] Букурещ, 14 август, статия от Л. Каравелов — 206, 458
- Тъпчилещи — Тъпчилещов, Христо (1808 — 1875) — богат търговец в Цариград, обществен деец — 22, 325, 370
- Търновска болница — 73
- Търновска епархия — 20
- Търновска патриаршия — 84
- Тюр, Стефан, генерал, роден в 1825 г. — един от ръководителите на унгарската революция от 1848 — 1849 — 442

У

- [Угнетените народности трябва да се вземат за оръжие] Букурещ, 22 юли, статия от Л. Каравелов — 201, 458
- Уесли, Джон — основател на сектата на методистите в Англия — 453
- «Унгарияш Лойд», в. — 150
- Унгарската революция от 1848 — 1849 г. — 65, 442, 448
- Унгарско дружество, създадено от Л. Кошут в Торино — 23, 442
- Унджиева, Цвета, литературовед — 435, 441, 443
- Униатството, Унията — черковно-политическо движение за създаване на автономия на българската църква под върховенството на римския папа. Наскоро след подписване на акта за уния (1860) униатското движение в България се разпада,

защото не е подкрепено от широките народни слоеве — 23, 32

Урбан V — папа от 1362 до 1370 г. През 1367 г. приел Йоан V Палеолог и му обещал военна помощ, без да успее да я даде — 403

«Участието на Любен Каравелов в руския периодичен печат», от С. И. Сиделников — 433

Ф

Фазил паша — вж. Мустафа Фазил паша

[Фанариотското духовенство е изгнано от разврат и пиянство] Букурещ, 28 януари, статия от Л. Каравелов — 362, 469

Фармакид, Теоклид (1784 — 1860) — гръцки писател, деец на църковно-политическата борба на гръцкия народ — 15, 19

Февзи паша — валия в Русе — 419

Фенер — 13, 82, 87, 91, 159, 166, 170, 171, 173, 175, 358, 402, 406

Ферман — турско постановление за създаване на независима българска църква — 159, 171, 173—175, 248, 249, 273, 289, 291, 296, 327, 330, 348, 349, 357, 359, 367, 369, 370, 372, 375, 376, 414, 415, 422

[Ферманите и бератите не са по-силни от народната воля] Букурещ 10 май, статия от Л. Каравелов — 411, 473

Филип Тотю (1830 — 1907) — революционер, войвода на чета в 1867 г. и в Сръбско-турската война през 1876 г. — 384

Фокс, Джордж (1624 — 1691) — основател на сектата на квакерите в Англия. Счита «вътрешното откровение» за висш израз на вярата — 453

Франц Йосиф (1830 — 1916) — австрийски император от 1848 г.; австро-унгарски император (1867 — 1916) — 114, 133, 139, 152, 180, 194, 201, 301, 303, 304, 307, 454

Французката революция — Френска буржоазна революция (1789 — 1794) — 260, 448

Французко-немска война — вж. Френско-пруска война

«Фрайер Ориент» («Freier Orient») — букурещки вестник, издаван от Андрич — 305

Френско-пруска война (1870—1871) — 204, 240, 244, 250, 251

Фуад паша — Махмуд Фуад паша (1814—1869) — турски държавник, велик везир — 79, 143, 210, 348

Х

- Хаджи Атанас Петкович — русенски чорбаджия — 226
- Хаджи баба Аспагани — 148
- Хаджи Бекташ — основател на мюсюлмански монашески орден, в XIV в. — 124
- Хаджи Димитър (1840—1868) — революционер, войвода на чета в 1868 г., национален герой — 184, 185, 201, 232, 242, 249, 307
- Хаджи Иванчо х. Величков Пенчович (Хаджи Иванчовци, Хаджи Иванчи) — туркофил, турски служител — 161, 162, 207, 231, 325, 370, 371, 373, 374, 470
- Хаджи Николи Минчев (Минчес, Минчевич) (1826—1892) — български търговец, с умерени позиции в църковната борба, проводник на идеята за примирение с патриаршията — 22, 373, 470
- «Хайкак» — турски вестник — 463
- Хайне, Хайнрих (1797—1856) — немски поет, публицист, с революционно-демократични възгледи — 37, 445, 467
- Хамилкар, Барка (неизв. — 229 пр. н. е.) — картагенски военачалник и политически деец. В края на Първата пуническа война ръководи отбраната на Сицилия. Потушава въстание то на робите, разширява картагенските владения — 118
- Ханибал — вж. Анибал
- Хасан — 344
- Херодот (484—425 пр. н. е.) — старогръцки историк — 346
- Херцен, А. И. (1812—1870) — руски писател, публицист, философ, с революционно-демократични възгледи — 23, 442
- Хилденбранд (Гилдебранд) — Григорий VII (ок. 1020—1085) — римски папа — 182
- «Хилядо и една нощ» — паметник на арабската литература, сборник от повече от 300 приказки, в основата им е фолклорът на Индия и Иран от IX—X в. — 129
- Хипократ (ок. 460—377 пр. н. е.) — древногръцки лекар и естественик, баща на медицината — 153
- Хомер — вж. Омир
- Хомяков, А. С. (1804—1860) — руски писател, обществен деец със славянофилски убеждения — 278
- Хохенварт — Хоенварт, Карл Зигмунд (1824—1899) — австрийски държавник — 344
- Христаки Дупничанин, Христаки Павлович (1804—1848) — учител и книжовник. Родом от Дупница. Учи в Рилския мана-

- стир, Мелник, Сер. Учителствува в Свищов. Отпечатва за пръв път Пансиевата история. Автор на учебници. Привърженик на гръцкото образование у нас — 101
- Христич, Никола (1818—1911) — сръбски реакционен политик, министър на вътрешните работи (1860—1868) и министър-председател (1867—1868). Потиска либералната опозиция и жестоко потъпква революционното движение — 43, 45, 446
- Христо — вж. Георгиев, Христо
- [Христовото учение губи вече своето значение] Букурещ, 12 ноември, статия от Л. Каравелов — 327, 467
- Христос — вж. Исус Христос
- Хуарец — Хаурес, Бенито Пабло (1806—1872) — мексикански държавен деец, деен участник в буржоазната революция в Мексико през 50-те години на XIX в. От 1858 г. президент. Издава закон за национализация на недвижимото имущество на духовенството, за отделяне на църквата от държава, та, за ликвидиране на монашеските ордени. По време на мексиканската експедиция, която има предвид Каравелов стои начело на борбата на народа против интервентите — 15,

Ц

- Цанков, Драган (1828—1911) — обществен деец, журналист, книжовник — 186, 381
- «Цариград, 26 януария», дописка в «Свобода» — 463
- «Цариград, 27 януария», дописка в «Свобода» — 454
- «Цариград, 8 февруария», дописка в «Свобода» — 454
- «Цариград, 16 март», дописка в «Свобода» — 471
- «Цариград, 6 априлия», дописка в «Свобода» — 464
- «Цариград, 8 априлия», дописка в «Свобода» — 464
- «Цариград, 18 май», дописка в «Свобода» — 473
- «Цариград, 25 май», дописка в «Свобода» — 473
- «Цариград, 21 юния», дописка в «Свобода» — 457
- «Цариград, 1 август», дописка в «Свобода» — 458
- «Цариград, 17 септември», дописка в «Свобода» — 459, 460
- «Цариград, 30 ноември», дописка в «Свобода» — 462
- «Цариград, 5 декември», дописка — 452
- Цариградска българска гимназия — 13
- Цариградска патриархана, Патриаршия (Фенерска патриаршия, Константинополска патриаршия) — 12, 13, 26, 67, 74, 76, 87, 91—93, 164, 175—177, 286, 330, 358, 387, 405, 409
- «Цариградски вестник» (1848—1862), Цариград, ред. Ив. Бого-

ров, Ал. Екзарх, Т. С. Бурмов — обществено-политически вестник — 12, 32, 65, 443

Цариградско читалище — вж. Читалище — дружество в Цариград
Цезар, Гай Юлий (100—44 пр. н. е.) — римски държавник, писател, оратор — 118, 467

«Ценен извор за изучаване идеологията на Любен Каравелов», от С. Н. Сиделников — 433

[Цяла Европа се занимава с Восточния въпрос] Букурещ, 9 юния, статия от Л. Каравелов — 423, 474

Ч

Чалъков, Георги Стоянович — пловдивски търговец, участник в борбата за независима църква — 186, 370, 371, 381

[Черковният въпрос е народен, български и човечески] Букурещ 2 априлия, статия от Л. Каравелов — 164, 455

[Черковният въпрос ще се реши, когато християните на Балканския полуостров бъдат свободни] Букурещ, 17 февруария, статия от Л. Каравелов — 144, 454

Чингис хан (Темучин) (ок. 1155—1227) — монголски хан и полководец. Полага основите на монголската раннофеодална държава. Името му е свързано с много грабителски походи в Северен Китай, Средна Азия, Иран, Закавказието — 283

Читалище — дружество в Цариград, основано в 1866 г., издава сп. «Читалище» — 326, 466

«Читалище» (1870—1876), Цариград, ред. М. Балабанов, Л. Йовчев, П. Славейков, С. С. Бобчев и др. — научно популярно и общообразователно списание — 342, 465, 466

«Читалище. Повремено списание...» — статия в «Периодическо списание» — 465

Човекът е човек, когато е и гражданин, и патриот] Букурещ, 10 декември, статия от Л. Каравелов — 115, 451

Чомаков, Стоян (1819—1893) — общественик и публицист, един от ръководителите на църковната борба — 186, 370, 371, 373, 381

Чорапчиев, Иван — туркофил, редактор на българския отдел на в. «Дунав» — 384, 385

«Что нужно народу», прокламация от Н. П. Огарьов — 442

Ш

Шарова, Крумка, историк — 434, 441, 442, 446

Шафарик, Павел Йозеф (1795—1860) — чешки и словенски славист и историк — 31, 414, 473

Шевченко, Т. (1814—1861) — украински поет и революционер — 443

Шишков, Тодор (1833—1896) (Шишковци) — учител и книжовник с консервативни позиции — 231, 276

Шлосер, Фридрих Кристоф (1776—1861) — прогресивен немски историк — 29

Шнайдер — началник на шпионската служба на Али паша — 121, 122, 190, 212, 268

Шнайдер, Георг Даниел — търговски агент на Саксонското кралство в Цариград — 143, 189, 210, 274

Шулгин, В. Я. — руски историк, роден в 1822 г. Професор в Киевския университет, автор на ред исторически съчинения и учебници, между които три учебника по всеобща история, излезли от 1858 до 1862 г. и претърпели много издания — 29

Шуменско училище — 25

Ю

[Южните славяни са деца на един баща] Букурещ, 3 октомври, статия от Л. Каравелов — 309, 465

Южнославянска федерация — 241, 300, 303

Юстиниан I (482/483—565) — византийски император (527—565) — 15, 19

Я

Яга, баба — 278

Янус — римско божество на вратите — входа и изхода, на всяко начало и завършек. Изобразяван с две лица, обърнати в две посоки — 290, 291

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

А

- Абисиния — 277
 Австрия, Австрийска империя — 42, 48, 64, 70, 72, 113, 115, 139, 141, 142, 150, 200, 202, 207, 208, 212, 213, 218—222, 240, 244, 245, 253, 258, 260, 263, 273, 275, 277, 279, 286, 290, 291, 301, 303, 304, 307—310, 313, 317, 320, 333, 335, 336, 341, 355, 368, 372, 374, 395, 396, 424, 425, 443, 447—459, 467
 Австрийска Сърбия — 141
 Австро-Маджарско, Австро-Унгария — 338, 394, 401, 424—426, 447, 451, 467
 Адрианоупол, гр. — 88, 282
 Адрианоуполски вилает — 74
 Адриатическо море — 270
 Азия — 62, 63, 123, 123, 123, 157, 223, 260, 264, 267, 303, 311
 Алабама, щат — 293
 Албания — 52, 174, 372, 392, 393, 395—397
 Александрия, гр. — 116
 Алжир — 277
 Аляска, п-в — 446
 Америка, Американски щати — 49, 50, 56, 97, 133, 134, 218, 228, 241, 262, 394, 446, 453
 Анадол, област — 150
 Англия — 10, 139, 140, 203, 240, 244, 245, 258, 260, 262, 275, 312, 320, 333, 352, 401, 425, 447, 453
 Арабия — 150, 274
 Арнауткьой — Арбанаси, с. — 469
 Асалъ, с. — 112, 451
 Астрахан, гр. — 282
 Атина, гр. — 401, 426, 453, 465
 Африка — 133, 260, 311
 Ахело, Ахило — Анхиало, Поморие, гр. — 413, 469
 Ахлян, Ахляново (Браниполе), с. — 469

Б

- Багдад, гр. — 178
 Балат, квартал в Цариград — 370
 Балкани — вж. Балкански полуостров
 Балканът — вж. Стара планина
 Балкански полуостров — 12, 49, 51, 66, 94, 107, 109, 110, 117, 141, 144, 147, 149—152, 163, 177—179, 187, 194, 200, 211, 212, 215, 220, 222, 223, 226, 230, 236, 238, 241, 243, 245, 246, 251, 263—265, 270, 275, 280—282, 290, 310, 332, 334, 341, 343, 344, 350, 353, 356, 368, 385, 392—394, 396, 398, 404, 424, 434, 435, 442, 454, 460
 Банат, област — 48, 52, 118, 151, 307, 396, 397
 Бачка, област — 52, 118, 307, 396, 397
 Бачково, с. — 469
 Беброво, с. — 231
 Белащица, с. — 469
 Белгия — 200, 218
 Белград, Белиград, гр. — 23, 26, 30, 38, 42—44, 50, 52, 139, 222, 294, 374, 434, 442, 445—447, 460
 Берковска област — 9
 Берлин, гр. — 199, 334
 Бесарабия — 337
 Битоля, гр. — 376
 Болград, гр. — 116, 314, 335, 467
 Босна — 24, 52, 60, 139, 174, 194, 195, 226, 267, 278, 286, 287, 293, 301, 395—397
 Боспорски брегове — Босфора — 241
 Бохемия (Боемия) — 279
 Браила, гр. — 68, 127, 137, 232, 239, 314, 460, 461
 Будапеща, гр. — 447
 Бузово, Бузоу, гр. — 116
 Букурещ, гр. — 41, 42, 64, 69, 70, 83, 97, 100, 103, 107, 110, 115, 117, 120, 123, 126, 129, 132, 135, 137, 138, 142, 144, 147, 150, 154, 157, 160, 164, 167, 170, 174, 177, 181, 183, 187, 188, 191, 194, 196, 201, 203, 204, 206, 209, 212, 215, 218, 221, 223, 227, 230, 233, 236, 240, 243, 247, 252, 256, 259, 263, 266, 270, 274, 277, 282, 289, 293, 296, 298, 300, 302, 305, 308, 309, 313, 314, 316—318, 321, 324, 327, 331, 335, 338, 342, 345, 348, 350, 352, 356, 359, 362, 366, 369, 372, 375, 379, 382, 385, 388, 392, 395, 398, 402, 405, 408, 411, 414, 417, 420, 423, 434, 435, 437, 444, 446, 450—474

България — 7, 12, 22, 24, 27—29, 33, 41, 44, 49, 52, 64, 67, 68, 74, 75, 81, 82, 84, 88, 116, 117, 120, 127—129, 132, 134, 135, 141, 156, 168, 169, 174, 176, 185, 186, 195, 197, 199, 208, 209, 213, 217, 222, 224, 229, 233, 253, 261, 267, 269, 271, 281, 301, 306, 314, 320, 326, 337, 358, 361, 371, 374, 378, 387, 395—398, 402, 408, 415, 455, 460

В

Варна, гр. — 156, 226, 376, 413, 460, 469
 Варненски окръг — 414
 Варшава, гр. — 23
 Вац, гр. — 304
 Велес, гр. — 469
 Великобритания — 168
 Велико и Марко бърдо — вж. Мало и Голямо бърдо
 Венгрия — вж. Унгария
 Венгро-Австрия — вж. Австро-Унгария
 Веницианска република — 221
 Венеция, гр. — 447
 Версайл, гр. — 244
 Видин, гр. — 195, 469
 Видински край — 444
 Виена, гр. — 113, 115, 130, 139, 142, 143, 150, 160, 235, 244, 245, 303, 304, 375, 404, 447, 453, 459
 Византия, Византийска империя — 12, 13, 52, 53, 56, 66, 108, 117, 119, 120, 145, 146, 154, 212, 214, 221, 233—235, 260, 279, 282, 284, 293, 318, 392, 402—404.
 Виргиния, щат. — 262
 Виса, гр. — 455
 Влашко — 41, 44, 78, 79, 246, 446
 Воден, Водин, с. — 376, 469
 Восток — вж. Изток
 Восточна България — 392
 Восточна Римска империя — вж. Византия
 Восточни Банат — 397
 Враца, гр. — 469

Г

Габрово, гр. — 12, 28, 231
 Галац, гр. — 127, 314, 321, 466
 Галиполи, п-ов — 233, 402, 461

Гелеспонт — Хелеспонт, древно име на Дарданелите — вж. Дарданели
 Германия — 26, 48, 118, 168, 202, 261, 311, 320, 355, 424, 447
 Голандия, Холандия — 200
 Граница, обл. — 52
 Гърция, Греция — 13, 19, 48, 52, 55, 82, 117—119, 143, 148, 159, 166, 171, 194, 203, 214, 221, 229, 234, 260, 279, 280, 282, 288, 298, 328, 335, 372, 289, 395, 397, 401, 409, 411, 458
 Гюргево, гр. — 132, 136, 188, 457

Д

Далмация — 52, 113, 139, 141, 203
 Дакия — 52
 Дания — 355, 447
 Дарданел, Дарданели, проток — 233, 402, 461
 Деари-бекир — вж. Диарбекир
 Дебър, гр. — 376
 Дебърски планини — 414
 Дебърско — 41
 Демотика, Димотика, гр. — 376
 Диар-бекир, гр. — 79, 149, 290
 Добруджа — 332
 Доспатски планини — 41
 Древна Елада — 280, 282—284
 Дунав, р. — 77, 78, 116, 200, 236, 241, 274, 292, 307, 398, 402, 423, 424, 449
 Дунавска България — 74, 385
 Дунавски вилает — 124, 152, 222, 281, 354, 383

Е

Европа — 61, 65, 111, 123, 125, 133, 143, 148, 152, 192, 199, 201, 202, 204, 205, 212, 215, 217, 222, 224, 227, 229, 233, 235, 236, 240, 243, 249, 250, 256, 260, 262, 264, 275, 283, 284, 291, 292, 298—302, 311, 336, 337, 339, 348, 353, 375, 379, 380, 383, 394, 395, 402, 423, 431, 444, 453, 456, 458, 459, 465, 470, 474
 Европейска Турция — 235, 276, 355, 395, 402, 417, 418, 426, 442
 Египет — 280
 Едирне, Едрене — вж. Одрин
 Елабама — вж. Алабама
 Елада — вж. Гърция

Енос, гр. — 282, 376
 Епир, област — 52, 108, 118, 194, 288, 330, 372, 376, 392, 393, 395, 397, 414
 Ердел, област — 141, 387, 396, 397
 Ермопуле, гр. — 22
 Ерибол, Еробол — Хариполис, гр. — 376
 Ерусалим, гр. — 173, 456, 471
 Ескиджумая, гр. (Търговище) — 24
 Ески-загра — вж. Стара Загора

З

Запад — 159, 199, 246, 252, 403
 Западна България — 342, 392
 Западна Европа — 33, 139, 241, 244, 246, 247, 257, 258, 353, 398, 399
 Захара — вж. Стара Загора
 Зимнич, гр. — 457
 Златица, гр. 124

И

Ибраила — вж. Браила
 Измид, гр. — 469
 Изток — 62, 80, 150, 151, 199, 209, 220, 244, 265, 266, 275, 279, 280, 380, 399, 401, 443, 459
 Испания — 182, 201, 202, 208, 213, 221, 246, 260, 293, 424
 Италия — 48, 99, 139, 171, 182, 201, 202, 203, 208, 213, 244—246, 258, 261, 298, 311, 335, 338, 341, 353, 403, 424, 442, 459, 461

Й

Йонически острови — 283

К

Кавала, гр. — 282
 Казан, гр. — 29
 Казанлък, гр. — 67
 Казанска губерния — 282
 Калафат, гр. — 65, 448
 Камчатка, п-в — 284
 Канада — 453

Кандия — вж. Крит
 Карловац, гр. — 166
 Карнобат, гр. — 124
 Карнобатско — 457
 Картаген, гр. — 362
 Киев, гр. — 24
 Кипър, остров — 90, 203
 Китай — 104, 157, 277, 337
 Комрат, гр. — 337
 Копривщица, гр. — 179
 Коринтски пролив — 403
 Кортин, с. — 112, 451
 Которски залив — 52
 Крайово, гр. — 116, 299, 464
 Крим, п-в — 26, 35, 282
 Крит, о-в — 40, 139, 143, 201, 202, 267, 419
 Кроация — 114, 203, 397
 Куклен, с. — 469
 Кукуш, гр. — 26, 66, 88
 Кюстенджа, гр. — 413
 Кюстендил, гр. — 469

Л

Лайпциг, гр. — 48
 Лампсак — 120
 Лета, р. — 213
 Лифландия — 48
 Ловеч, гр. — 469
 Ломбардия, област — 447
 Лондон, гр. — 23, 24, 139, 142, 148, 160, 170, 244, 245, 250, 275, 334, 403, 442, 453
 Лулебургас, Люле Бургас, гр. — 376
 Лясково, с. — 469

М

Македония — 12, 41, 52, 108, 117—119, 233, 281, 342, 343, 357, 371, 377, 386, 396, 397, 402, 414, 474
 Мала Азия — 288, 397, 402
 Малки Зворник, Мали Зворник, гр. — 397
 Малко Търново, гр. — 158

Мало и Голямо бърдо — 151, 194
 Мараша, кв. в Пловдив — 452
 Мексико, Мексика — 202
 Месемврия, Месебрия, Несебър, гр. — 413
 Мецово, гр. — 284
 Милано, гр. — 447
 Модена, гр. — 461
 Молдавия, Молдова — 42, 44, 78, 79, 246
 Молдово-Влахия — вж. Румъния
 Морей — вж. Пелопонес
 Москва, гр. — 24—27, 30—32, 34, 253, 279, 311, 327, 443, 445

Н

Неапол, гр. — 466
 Никея — 172
 Никопол, гр. — 234, 402
 Ница, гр. — 246, 461
 Ниш, гр. — 469
 Нови сад, гр. — 43, 44, 70, 375, 434, 446, 447
 Ново село, с. — 469

О

Одеса, гр. — 26, 78, 327, 435, 436, 448, 449
 Одрин, гр. — 119, 376
 Одрински (Едирненски) вилает — 455
 Ориентът — 220, 305
 Ортакьою, Ортакьой, квартал в Цариград — 357, 374, 413, 420
 Османска империя — вж. Турция
 Охрид, гр. — 12, 88, 156, 376

П

Пазарджик, гр. — 27, 28, 66
 Панагия, с. — 469
 Париж, гр. — 131, 139, 142, 143, 148, 160, 199, 403, 453
 Парма, гр. — 461
 Пелопонес (Морей) п-в — 281, 403
 Пергюла, гр. — 167
 Персия — 157
 Петербург (Ленинград), гр. — 25, 118, 279, 327, 354, 465

Пеща, гр. — 160, 235, 303, 375, 400, 401, 448
 Пиомонт, област — 461
 Пирот, гр. — 469
 Пиротска област — 9
 Пловдив, гр. — 12, 27, 66, 86, 119, 130, 156, 376, 413, 452, 453, 469
 Полша — 42, 221, 317, 471
 Прага, гр. — 304
 Преслав, гр. — 387
 Придунавски княжества — 68
 Призрен, гр. — 27
 Прилепски вилает — 74
 Пруссия — 48, 143, 199—202, 244, 258, 275, 317, 338, 423, 424, 447, 459
 Прут, р. — 200

Р

Рила, пл. — 41
 Рим, гр. — 82, 117, 139, 171, 203, 221, 222, 234, 259, 260, 377, 403, 459
 Римска империя — 117
 Романа, Романия — 461
 Ромуния, Ромъния — вж. Румъния
 Румъния — 68, 90, 116, 119, 120, 127, 131, 141, 143, 152, 159, 171, 173, 175, 187—189, 194, 200, 204, 231, 236, 273, 274, 280, 286, 288, 298, 306, 328, 335—337, 358, 365, 377, 384, 396, 397, 409, 424—426, 434, 454, 467, 471
 Русия, Россия — 10, 19, 23—27, 30, 32—34, 36, 42, 49, 72, 77, 82, 87, 90, 113, 118, 119, 127, 130, 133, 134, 139, 143, 151, 159, 160, 171, 173, 182, 194, 200, 204, 213, 229, 236, 241, 244—247, 250—254, 258, 259, 261, 273—275, 279, 286, 287, 296, 298, 301, 309, 310, 317, 320, 328, 332—340, 353, 355, 356, 365, 379, 389—391, 399—401, 407, 409, 416, 423—426, 434, 435, 442, 444, 446, 447, 453, 462
 Русчук, Русе, гр. — 124, 128, 156, 195, 204, 222, 223, 226, 237, 304, 383, 384, 387, 418, 452, 458, 460, 468, 469, 471

С

Сава, р. — 115
 Савоя, гр. — 246, 461
 Самоков, гр. — 12, 469
 Сардинско кралство — 447

Св. Богородица, махала в Пловдивско — 469
 Свищов, гр. — 12, 135, 193, 196, 231, 453, 457
 Свищовски окръг — 453
 Севастопол, гр. — 147, 296
 Север — 254
 Северна България — 392, 471
 Североамерикански щати, Северна Америка — 262, 311
 Серес, гр. — 119, 166, 282, 376
 Серески окръг — 376
 Силистра, гр. — 65, 85, 448, 449, 469
 Синоп, гр. — 65, 448, 449
 Сирия — 139, 237, 280
 Сливенски балкан — 41
 Сливенски санджак — 469
 Смедерево, гр. — 45
 Смирна, гр. — 29, 399, 442
 Созопол, гр. — 469
 Солун, гр. — 156, 282, 442, 455
 Солунски вилает — 74
 София, гр. — 22, 41, 434, 441, 446, 469, 472
 Софийска област — 9
 Средиземно море — 118
 Срем, област — 118, 307, 396, 397
 Стамбол — вж. Цариград
 Станимака — Асеновград, гр. — 469
 Стара Загора, гр. — 67, 128
 Стара планина — 39, 130, 250, 255, 297, 330, 385, 387
 Стара Сърбия — 24, 397
 Струга, гр. — 442
 Съединени княжества — 42, 336
 Съединени щати — вж. Америка
 Сърбия — 41—44, 48, 52, 65, 90, 113, 119, 120, 127, 133, 141, 143, 148, 151, 159, 171, 173, 175, 177, 182, 195, 203, 229, 233, 236, 273, 286, 287, 293, 298, 306, 311, 328, 341, 342, 365, 374, 396, 397, 402, 409, 434, 446, 447

Т

Таврида — 436
 Татар Пазарджик — вж. Пазарджик
 Тесалия, обл. — 52, 108, 118, 194, 195, 281, 288, 330, 372, 376, 392, 393, 395, 397, 414

Торино, гр. — 23, 442
 Тоскана, област — 461
 Тракия — 12, 41, 52, 67, 108, 118, 119, 233, 281, 342, 343, 357, 371, 377, 385—397, 402
 Трансилвания — 52, 307, 396, 397, 467
 Троян, гр. — 124
 Трявна, гр. — 442
 Туна-вилает — вж. Дунавски вилает
 Туркестан — 157
 Турция, Турско, Турска (Османска) империя — 26, 40—42, 44, 54, 60, 61, 73, 77—80, 84, 85, 102, 107—112, 115, 117, 123, 139, 142, 148, 151, 152, 157—162, 167, 169, 179, 190, 191, 200, 202—204, 206—212, 215—222, 224, 226, 230, 235, 238, 240, 241, 243—246, 248, 249, 251—253, 256, 258, 259, 263, 266, 268, 274, 276, 277, 279, 286, 288—292, 300, 301, 304, 307, 308, 310, 313, 317—320, 333, 335, 337, 339—341, 343, 349, 353, 355, 368, 372, 374, 382, 383, 395—397, 399, 402, 404, 405, 417, 419, 424, 425, 443, 451, 458, 462
 Търново, гр. — 26, 28, 67, 80, 120, 158, 195, 231, 308, 387, 442, 455, 469

У

Узункюприя — 376
 Унгария — 30, 303, 335, 377, 395, 442

Ф

Фенер, квартал в Цариград — 11, 81, 133, 165, 363, 364, 401, 406, 407
 Филипопол — вж. Пловдив
 Флоренция, гр. — 245, 404
 Франция — 10, 81, 82, 134, 140, 199—202, 207, 212, 221, 240, 246, 258, 260, 274, 275, 312, 320, 333, 338, 339, 355, 399, 401, 458, 461

Х

Халеп, гр. — 212
 Халки, остров — 76
 Херцеговина — 52, 139, 174, 194, 195, 226, 267, 286, 287, 293, 301, 395—397

Ц

Цариград, гр. — 8, 10, 11, 14—17, 19, 20, 24, 32, 40, 52, 55, 66, 67, 73—75, 77, 79—82, 86—88, 90, 91, 93, 113, 119, 122, 139—145, 148, 154, 155, 158, 165, 169, 175, 179, 190, 197, 204, 206, 213, 215, 222, 233, 245, 247, 249, 252, 270, 272, 276, 279, 284, 291, 292, 294, 300, 303, 304, 308, 318, 319, 327, 348, 349, 371, 373, 374, 387, 389—392, 397, 401, 403, 404, 406, 407, 412, 414, 417, 418, 420, 421, 425, 441, 442, 449, 452, 454, 457—460, 462—464, 466, 468, 470, 473

Ч

Черна гора, Черногория — 45, 48, 52, 115, 139, 141, 148, 151, 201, 298, 341, 397, 398, 419
 Черно море — 241, 244, 270, 377, 413, 469
 Чехия — 447

Ш

Швейцария — 50, 56, 188, 200, 218, 312, 394
 Шлезвиг-Холщайн, област — 48, 447
 Шумен, гр. — 12, 195, 204, 218, 469

Ю

Юг (Южна Америка) — 311
 Южна Австрия — 236
 Южна Гърция — 234
 Южна Македония — 377
 Южна Россия — 377
 Южна Тракия — 376

Я

Ямболско — 457
 Япония — 277

РЕЧНИК

А

аба — груб домашен вълнен плат; горна мъжка дреха
 алкоран (тур.-араб.) — свещената книга на мюсюлманите
 анепсия (гр.) — племенница, братовчедка
 аргонавти, митол. — моряци от кораба Арго, които търсели златното руно
 ареопаг — храм в Атина, където в древността заседавал върховният съд; прен.: съд; събрание от хора, властни да решават международни и политически въпроси
 афоресвам (гр.) — отлъчвам от църквата, проклиням
 ахчия (тур.) — готвач; гостилничар
 ачмалия-аба (тур.) — аба с отворени ръкави

Б

баба-алие (тур.) — Високата порта
 бабаджан (тур.) — смелчага, юнак
 байонет (фр.) — щик
 байрам (тур.) — голям мохамедански религиозен празник
 басамак (тур.) — стъпало на стълба
 баш юстюне (тур.) — превъзходен
 беглик (тур.) — годишен данък, с който са били облагани притежателите на овце и кози в турско време; данък в натура
 бедел (тур.) — замяна; данък за откупване от военна служба
 бедел парасъ (тур.) — данък за откупване от военна служба
 берат (араб.-тур.) — султански указ за даване на права и привилегии
 бюлюкбашия (тур.) — главатар на дружина, на чета; капитан
 блядуват (диал.) — блядословят — приказват глупости, бръщолевят
 букаи (тур.) — окови
 бюргер (нем.) — гражданин, дребен буржоа, еснаф

В

вакф, вакуф, от вакиф (араб.) — завещание на имот за благотворителни цели

валия (араб.-тур.) — управител на вилает, административна област
 векилин (араб.-тур.) — пълномощник, повереник; представител
 на българите пред турските власти
 вилает (тур.) — административна област в Турската империя
 вонтия (остар. гр.) — помощ; данък владищина (плащане на влади-
 ката)
 вонтия (диал.) — мръсотия
 вула (новогр.) — писмено разрешение от духовна власт за встъпва-
 не в брак

Г

гнила (диал.) — глина
 гурии — хурии (тур.-араб.) — красавици; хубавици в Мохамедо-
 вия рай
 гюбре (гр.-тур.) — гор, смет
 гюлхане (тур.) — султански дворец, в който били издадени фер-
 маните за реформи — оттук и названието «Гюлханета»
 гяур (тур.) — немохамеданин, християнин
 гяурлардан (тур.) — омъжени или женени за гяури

Д

делибашки (тур.) — лудо, буйно, насилнически
 делия (тур.) — буен, немирн, луда глава
 дембел(ин) (пер.-тур.) — ленивец, мързеливец
 дервиш (тур.) — мохамедански монах
 джеб-харашлък (тур.) — дребни пари за харчене
 диш-парасъ (тур.) — пари, които турчинът взимал от нагостилите
 го българи, защото си е хабил зъбите по време на яденето

Е

евнух (гр.) — скопен пазач на харем; скопец
 ембастик, ембатик (гр.) — състрадание; данък, плащан на владика
 от свещеник

И

измекерин (тур.) — слуга
 имдадие (тур.) — помощ, подкрепа

интизамаджия (тур.) — човек, който събира интизам — налог при
 продажба
 иншат, инша (тур.) — строеж, постройка; лит.: съчиняване, ръко-
 водство за съчиняване
 исто, ист (диал.) — също

Й

йошури, юшур (араб.-тур.) — някогашен данък в натура, десятъ
 от земеделското производство

К

кадия (араб.-тур.) — духовно лице, което изпълнява длъжност
 на светски съдия
 каймакамин (тур.-араб.) — околийски началник, управител на
 околия
 капсамунин (тур.) — гладник, грабител
 капуджии (тур.) — охрана, военен пост при портата на града
 клевет (църк.-слав.) — сътрудник, съучастник, последовател,
 другар

клир (гр.) — духовенство, църковни служители
 курия, кория (тур.) — гора, бранище
 къостек (тур.) — верига, верижка
 къочек (тур.) — вид ориенталски женски танц
 кюрек (тур.) — лопата за копаене; каторга
 кюрк (тур.) — дълга горна дреха, подплатена с кожа

Л

лазарист — монах, член на католически орден, по името на еван-
 гелско лице
 лаф-олсун (пер.-тур.) — приказки, да има какво да се приказва
 лихонимство (рус.) — подкупничество, лихварство

М

мангър (тур.) — медена пара
 маргаретарен, от маргаретар (гр.) — маргарит, бисер
 меджидие (тур.) — турска монета; орден, създаден от султан Меджид

медресе (тур.) — мохамеданско богословско училище
 мезат (тур.) — търг, публична продажба с наддаване
 мезлич (тур.) — съвет, учреждение
 месити, от месития (гр.) — посредници при търговия
 мехкеме (тур.) — турско съдилище
 мидюр(ин) (тур.-араб.) — управител на малък град, околийски управител
 миряни (църк.-слав.) — светски хора
 митар (остар.) — бирник, митничар
 молла (араб.-тур.) — мохамедански верски съдия
 муавинлък, муавинство (тур.) — заместничество, помощ
 мускус, миск (диал. тур.) — ароматно вещество
 мухабет (тур.-араб.) — разговор, беседа; веселба със сладки приказки
 мухтарин (тур.) — кмет
 мютесариф (тур.-араб.) — окръжен управител
 муфтия, мухтия (араб.-тур.) — върховен верски съдия
 мюхюр, михюр (тур.) — печат; разрешение

Н

наргеле, наргиле (пер.-тур.) — ориенталски прибор за пушене, при който димът минава през стъклена с вода
 нафиле (тур. диал.) — напразно, безполезно
 необдуманно (рус.) — необмислено
 низам(ин) (араб.-тур.) — войник от редовната турска войска

О

оланин (тур.) — слуга на високопоставен турчин
 олан-чубукчия (тур.) — слуга на високопоставен турчин

П

падишах (пер.-тур.) — титла на турски султан
 паликарие (гр.) — гръцки войник; прен.: хъш, юнак
 пангал (гр.-итал.) — място в черквата, където се продават свещи
 панцирен, от панцер (нем.) — ризница, броня; брониран
 папучи (пер.-тур.) — вид пантофи, леки обувки
 парамани (гр.) — дойки
 пехливанин (тур.) — борец

потир (гр.) — сребърна или златна чаша, в която се приготвя и стои причастието
 похлупци — гаванка, дървен съд
 псифи, псифос (гр.) — избиратели, избирателен глас

Р

раки-сапун — сапун, който се внася отвън, от Турция, от гръцките острови
 рамазан (тур.) — деветият месец от мохамеданската година, през който мохамеданите постят, като ядат веднъж в денонощието, и то през нощта
 рахат (тур.) — спокойствие, безгрижие

С

садукеи (евр.) — религиозна секта по времето на Христос; висши духовници в някогашния ерусалимски край
 санджак (тур.) — окръг
 сарафин (асир.-араб.-тур.) — човек, който се занимава с размяна на пари
 сарафлък (асир.-араб.-тур.) — размяна на пари
 сарипдари (тур.) — служба за 40 дни от смъртта
 сеизин (тур.-араб.) — коняр
 сенет (тур.) — запис, полица, облигация
 серчим-перчим (тур.) — данък, който се взима за неродени още прасета
 спахия (тур.) — конен войник, владетел на земи
 субашия, субаша (тур.) — началник на градче или голямо село; чиновник, който събира десятъка
 схизма (гр.) — разкол, разцепление
 сунет, сунет (араб.) — обрязване на момчетата — религиозен обичай у мохамеданите
 сунетлисан, от сунет (араб.) — обрязан

Т

талант (гр.) — количество злато, пари
 тарапхана, тарапана (тур.) — дажба
 терасхана (тур.) — оръжеен склад; корабостроителница

томрукхане (тур.) — отделение на турски затвор, където затворниците се държат в тумруци — дървени окови на краката
 трага (диал.) — следа
 татор (гр.) — основател, ръководител
 таторство (гр.) — ръководство

У

урум (тур.) — римляни, гърци

Ф

фатерланд (нем.) — отечество

филотимо (гр.) — честолюбие, достойнство

Х

хайрсъзин, харсъзин (араб.-тур.) — негодник, хаймана

халиф (араб.) — титла на върховния мохамедански управител, който има духовна и светска власт, като наместник на Мохамед; титла на турските султани до 1924 г., като носители на духовната власт

хамалия — муска, осветен предмет, който се носи за предпазване от болести и други злини

хамам (тур.) — баня

ханъма (тур.) — омъжена туркиня, кадъна

харамоедец (бълг.-тур.) — готованин

хати-хумаюн (тур.) — указ за подновяване на правдините на християните (главно на българите), издаден през 1856 г.

хатишериф (араб.-тур.) — указ на турския султан от 1839 г. за държавни реформи и даване на правдини на християните

хаша (тур.) — покривка, подложка на конско седло

ходжа (тур.) — мохамедански свещеник

хонведи (унг.) — защитници на страната; старо название на унгарските пехотинци

Ч

чекма (тур.) — чердак, къшк, еркер

читак (тур.) — обидно название за турчин

чубук, чибук (тур.) — специална ориенталска лула за пушене на тютюн

чубукчия (тур.) — който пълни, подава и пали чибук на господаря; прен.: угодник, лакей

Ш

шарове, шар (осгар.) — кълбо

шех-юд-ислям (тур.-араб.) — върховен духовен глава на мюсюлманите

Ю

юзбашия (тур.) — стотник, капитан

СПИСЪК НА ПРИЛОЖЕНИЯТА

1. Брой първи на в. «Свобода»
2. Героят Раковски
3. Началото на ръкописа «С какво може да се помогне на българите» (1861 — 1862)
4. «Българското духовенство», сп. «Илюстрированная газета», бр. 46, 20 ноември 1869 г.
5. Началото на ръкописа «Обяснение» (1863)
6. Първият брой на в. «Дунавска зора»
7. Статията «Българското книжовно дружество» — Новоросийский телеграф, № 162, 20 август (1 септември) 1869 г.
8. Начало на статията «Българският въпрос» — Новороссийский телеграф

СЪДЪРЖАНИЕ

РАННА ПУБЛИЦИСТИКА

Българските църковни работи	7
С какво може да се помогне на българите.	23
По повод славянския отдел на вестник «День».	30
Обяснение	37
Българските бунтовници	39
[Никога във Влашко не е имало толкова българи].	41
[Да преценим безпристрастно това, което става в Сърбия].	43
Отговор на г. Бегович.	46
Какво ни трябва?	47
Мои братя	54
Няколко думи до брата Р. за свое оправдание.	56
Обявление	64
Българското книжовно дружество	64
Аз ли съм фалшив, или издателите на «Отечеството».	69
[Решението на българския църковен въпрос се приближава към своя край]	73
Българският въпрос. Цариград 12 (24) септември.	77
Българското духовенство	80
Българският църковен въпрос	83

УВОДНИ СТАТИИ ОТ В. «СВОБОДА»

[На българската свобода посвещаваме нашият вестник].	97
[Турците всякога са тъпкали и тъпчат всичко, що е наше].	100
[Напред и напред!]	103
[Свобода и всекиму своето — това е българската девиза].	107
[Турция и Австро-Унгария «напредват»].	110
[Човекът е човек, когато е и гражданин, и патриот].	115
[Българите не търсят чуждото, но не дават и своето].	117
[Всякаква подлост и низост може да се прости човеку, но предателството — никога]	120
[Каква е турската «цивилизация»?]	123

[Без свобода няма образование, а без образование — свобода]	126
[На българите е потребно знание и положителна наука].	129
[Само човеческите идеи и истинното образование съединяват народите]	132
[Нам трябва барут и книги, пушки и читалища].	135
[Балканските народи търсят свобода, свобода лична и свобода народна]	138
[Високата порта е като вятърничава воденица].	142
[Черковният въпрос ще се реши, когато християните на Балканския полуостров бъдат свободни].	144
[И да умре човек е сладко, когато разбива адските букаи, спънали отечеството му]	147
[На всеки народ са нужни чиста свобода и човечески права].	150
[С решението на черковния въпрос българите придобиват свое народно право и нравствена самостоятелност].	154
[Турците трябва да се завземат за своето образование и възпитание]	157
[Положението на Турция е критическо].	160
[Черковният въпрос е народен, български и човечески].	164
[На българите е потребен нов живот, човеческо правителство и свободно отечество]	167
[Патриарх Григорий и Пий IX. . .].	170
[Патриархът ли трябва да прокълне българите, или българите патриарха?]	174
[Нищо не може да запре ходът на историческите събития на Балканския полуостров]	177
[Нашето черно и бяло духовенство].	181
[Букурещките седем и в. «Отечество» са на всяко гърне мерудия]	183
[Балканските народи трябва да съединят своите сили].	187
[Турското правителство ще падне скоро — да се приготвим за нов живот]	188
[«Гърбавият ще бъде излекуван само в гроба»].	191
[Какво трябва да правим, за да достигнем до своята свобода?]	194
[Българският черковен въпрос се реши].	196
[Всички честни и свободолюбиви нации защитават с оръжие в ръка своите интереси]	199
[Угнетените народности трябва да се вземат за оръжие].	201
[Гответе се, защото няма да ни чакат нашите съседи!].	203
[Турските реформи са гола лъжа].	204
[Турция пие кръвта на народа като пиявица].	206

[Треперете, тирани, защото денят приближава!].	209
[Ние трябва по-напред да бъдем свободни, а после да нареждаме своето църковно и гражданско управление].	212
[Без оръжие няма спасение].	215
[Ние искаме народна революция].	218
[Вземете лопатите си и изринете това смрадливо гюбре!].	221
[Нашият народ е отворил вече очите си].	223
[Един човек може всякога да погреша, а целият народ — рядко].	227
[Докога щеме да вървиме така куцо и сляпо?].	230
[«Който иска чуждото, той изгубва и своето»].	233
[Ние искаме да живеем самостоятелно и независимо].	236
[Святата Хаджидимитрова кръв трябва да бъде нашият честен кръст].	240
[Нашето спасение е в Дунавската федерация].	243
[Българинът, сърбинът, румънинът, черногорецът трябва да вземат сами своята свобода].	247
[За политиката на царското руско правителство].	252
До нашите читатели	254
[Старото турско господарство е дошло вече до ямата на гроба].	256
[Духовенството и народът трябва да вървят по един път, да имат еднакви цели].	259
[Коранът обещава рай на кръвопийците и на главорезите].	263
[Дуализмът е станал днес моден фрак].	266
[Настана вече и за българския народ епохата на Възрождението].	270
[Всеки миролюбив път, освен ножът и топорът, е смешен и от-вратителен].	274
[Русите знаят твърде малко за другите славянски народи].	277
[Кой не позволява на гърците да бъдат образовани и свободни?].	282
[Да въстанем с оръжие в ръка!].	286
[Гората се раззеленява!].	289
[Балкански народи, подайте си ръка!].	293
[Без политическа свобода всяко постановление е чиста нула].	296
[Вечна памет на д-р Петър Берон!].	299
[Първата пушка, която пукне срещу Турция, ще съедини всички християни].	300
[Революция, революция, революция, и колкото се може по-скоро!].	302
[Историческата съдба е съединила тясно румънския и българския народ].	305
[За нож и за топор, дорде не е късно!].	308
[Южните славяни са деца на един баща].	309

[Ние всички работим за една цел, но с различни средства].	313
[За да бъдем свободни, нам трябва пушки и барут, а не масти-ло].	317
[В нашите сърца още няма честно родолюбие и благородни стремления].	321
[Обещания големи, а работа — за една пара!].	324
[Христовото учение губи вече своето значение].	327
[Всеки народ трябва да се надява на своите собствени сили].	331
[В XIX век всяка народност иска да живее самостоятелно].	335
[От нас зависи да кажем: «Време е!»].	338
[Ние хвърляме г-ну Славейкову своята ръкавица].	342
[Гаргата никога не става гълъб].	345
[С енергия, постоянство и юнашка воля се добива всичко].	348
[Няма свобода, дорде проклетният чорбаджилък владее между нас].	350
[«Надейся само на сили своя и на ножъ свой. . .»].	352
[Решението на черковния въпрос означава признаването на българската народност].	356
[Българските училища трябва да имат своя народна система, дух и направление].	359
[Фанариотското духовенство е изгнило от разврат и пиянство].	362
[Проклятието на гръцкия патриарх пада на неговата глава].	366
[За нашите черковни работи през последните два-три месеца].	369
[Славянските племена в Австрия и Турция отварят очите си].	372
[За черковната независимост и националните правдини на наро-да].	375
[Нашият черковен въпрос е произвел по цяла Европа голяма шумотевица].	379
[В Турция съществуват слепи закони].	382
[Нека гръцкият клир се покае, дорде е рано].	385
[Бог е станал капитал, черквата — рудник. . .].	388
[Българите и гърците са обзани да си подадат братска ръка].	392
[Каква да бъде бъдещата балканска конфедерация?].	395
[Европейските правителства и печат за българския черковен въпрос].	398
[Преобразете турската империя!].	402
[Българският народ отърси вече от дрехата си фанариотските нечистотии].	405
[Да не обръщаме внимание на никакви заешки тупурдии!].	408
[Ферманите и бератите не са по-силни от народната воля].	411
[Нам са нужни не попове и не турски чиновници, а народни	

учители]	414
[Най-тежко е да изправиш старо дърво, стара народност, раз- вратна жена. . .]	417
[Само политическата свобода ще ни даде и независима йерархия]	420
[Цяла Европа се занимава с Восточния въпрос].	423

Бележки	429
Азбучен показалец за лица, периодични издания, заглавия на произведения, дружества и др..	475
Азбучен показалец на географските имена.	522
Речник	533
Списък на приложенията	541

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ VII

първо издание

Редактор Светла Гюрова
Художник Кирил Гогов
Худ. редактор Стефан Груев
Техн. редактор Любен Петров
Коректор Маргарита Милчева

Формат 32/84/108; тираж 3113 екз.; печатни коли 34,25; из-
дателски коли 28,77; уик 32,46; л. г. VI/55; изд. № 164;
поръчка № 6203/1985 година на изд. «Български писател»;
ладена за набор на 30. V. 1985 г.; излязла от печат на 20.
XII. 1985 г.; цена 3.03 лв.

Код 25 95361 79611
5506—16—85

ДПК «Димитър Благоев» — София